

KEVSER SURESİ

Rahman Rahim Allah'ın Adıyla

Şüphesiz biz, sana Kevser'i verdik.

Şu hâlde Rabbin için namaz kıl ve tekbir

alırken, namazda ellerini boğazına kadar kaldır.

Doğrusu asıl soyu kesik olan, sana kin duyandır.

Allâme Muhammed Hüseyin TABATABAÎ

EL-MÎZÂN

FÎ TEFSÎRÎ'L-KUR'ÂN

10. Cilt

Mütercim:

Salih Uçan

Tashih-Tatbik:

S. Seccad Karakuş

Musa Güneş

KEVSE R

Kevser Yayınları: 158

Eserin Orijinal Adı:

el-Mîzân Fî Tefsîri'l-Kur'ân

Dizgi ve Mizanpaj:

Kevser

Baskı ve Cilt:

Kimmad Matbaacılık

1. Baskı: 2009 Temmuz

ISBN 975-6640-08-1 [Tk. No.]

ISBN 978-9944-709-43-9 (10. c) [Cilt No.]

Adres:

Kevser Basın Yayın Ltd. Şti.

Safular Mah. Sniştçi Şakir Sok. No: 14/1

Fatih – İSTANBUL

Tel: (212) 534 35 28 Fax: 631 36 01

www.kevseryayincilik.com

YÛNUS SÛRESİ

Mekke Döneminde İnen
Bu Sûre 109 Ayettir

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الرَّ تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْحَكِيمِ ﴿١﴾ أَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا أَنْ أَوْحَيْنَا إِلَى رَجُلٍ مِنْهُمْ أَنْ أَنْذِرِ النَّاسَ وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا أَنَّ لَهُمْ قَدَمَ صِدْقٍ عِنْدَ رَبِّهِمْ قَالَ الْكَافِرُونَ إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ مُبِينٌ ﴿٢﴾ إِنَّ رَبَّكُمْ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ مَا مِنْ شَفِيعٍ إِلَّا مِنْ بَعْدِ إِذْنِهِ ذَلِكَكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٣﴾ إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا وَعَدَ اللَّهُ حَقًّا أَنَّهُ يَبْدُوهُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ بِالْقِسْطِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ﴿٤﴾ هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسَ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا وَقَدَرَهُ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ مَا خَلَقَ اللَّهُ ذَلِكَ إِلَّا بِالْحَقِّ يُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٥﴾ إِنَّ فِي اخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَّقُونَ ﴿٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا وَرَضُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاطْمَأَنَّنُوا بِهَا وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ آيَاتِنَا غَافِلُونَ ﴿٧﴾ أُولَئِكَ مَاوِيَهُمُ النَّارُ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٨﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ يَهْدِيهِمْ رَبُّهُمْ

بَايْمَانِهِمْ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٩﴾ دَعْوَاهُمْ
 فِيهَا سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَتَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ وَآخِرُ دَعْوَاهُمْ أَنْ الْحَمْدُ
 لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٠﴾

AYETLERİN MEÂLİ

Rahman ve Rahim olan Allah'ın Adıyla

1- Elif, Lâm, Ra. İşte onlar, hikmetli kitabın ayetleridir.

2- İçlerinden bir adama, "İnsanları uyar ve iman edenlere Rableri katında kendileri için bir doğruluk makamı olduğunu müjdele." diye vahyetmemiz, insanlar için şaşılacak bir şey mi oldu ki, o kâfirler, "Kuşkusuz bu, apaçık bir büyücüdür." dediler?!

3- Kuşkusuz Rabbiniz, gökleri ve yeryüzünü altı günde yaratan, sonra da Arş'a kurulup işleri düzene koyan Allah'tır. O'nun izni olmadan hiçbir şey şefaathçi olamaz. İşte o Allah sizin rabbinizdir; o hâlde O'na ibadet edin. Hâlâ düşünmüyor musunuz?

4- Hepinizin dönüşü O'nadır. Bu, Allah'ın hak olan bir vaa-didir. Kuşkusuz O, yaratılışı başlatır, sonra da iman edip iyi işler yapanlara adaletle mükâfat vermek için onu geri döndürür. Kâfir olanlara ise, inkâr ettikleri gerçeklerden ötürü kaynar sudan bir içecek ve acı bir azap vardır.

5- Güneşi ışıklık, ayı aydınlıklık kılan, yılların sayısını ve hesabı bilirsiniz diye ay için birtakım menziller (dolaşma konakları) belirleyen O'dur. Allah bunları ancak hak üzere yaratmıştır. O, bilen bir topluluk için ayetlerini (böyle) açıklar.

6- Gece ve gündüzün birbiri ardınca gidip gelişinde (veya uzayıp kısalarak değişmesinde), Allah'ın göklerde ve yeryüzünde yarattığı varlıklarda, takvalı olan bir topluluk için nice ayetler (deliller) vardır.

7- Bize kavuşmayı ummayanlar, dünya hayatına razı olup onun aracılığıyla yürekleri yatışanlar ve ayetlerimizden gafil olanlar var ya;

8- İşte onların varacakları yer, kazandıklarının karşılığı olarak ateştir.

9- İman edip iyi işler yapanlara gelince, Rableri imanları sebebiyle onları (kendisine) iletir. Onların nimetlerle dolu cennetlerde altlarından ırmaklar akar.

10- Onların oradaki duası, "Her eksiklikten uzaksın sen ey Allah'ım!" (sözleridir). Orada (birbirleriyle karşılaştıkça) esenlik dilemeleri ise, "Selâm"dır. Dualarının sonu da şudur: "Hamt, âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur."

AYETLERİN AÇIKLAMASI

Bu sure, ayetlerinden anlaşılacağı üzere Mekke döneminde, Peygamber efendimizin (s.a.a) peygamber oluşunun ilk yıllarında inmiştir. Belli başlı yüce ayetleri arasındaki açık bağlantıdan anladığımız kadarıyla da bu surenin ayetleri bir arada inmiştir.

Ancak bazı tefsirciler, surenin, *"Eğer sana indirdiğimiz (gerçekler) hakkında şüphede isen, (Ehlikitap'tan) senden önce inen (semavî) kitabı sürekli okuyanlara sor. Andolsun ki, Rabbinden sana gerçek gelmiştir. Sakın şüphe edenlerden olma! Ve sakın Allah'ın ayetlerini yalanlayanlardan olma! Yoksa zarara uğrayanlardan olursun. Çünkü haklarında Rabbinin sözü (azap vaadi) kesinleşenler iman etmezler."* [94-96] ayetlerinin Medine döneminde indiğini ileri sürmüşlerdir.

Diğer bazıları da suredeki, *"Onlardan bazıları buna (Kur'ân'a) inanır, bazıları ise inanmaz. Rabbin bozguncuları (herkesten) iyi bilir."* [40] ayetinin de Medine döneminde ve Yahudiler hakkında indiğini iddia etmişlerdir.¹

Ama her iki iddia da ayetlerin sözlerinden kaynaklanan delilden yoksundur.

1- [Mecmuatun Mine't-Tefasir, c.3, s.224]

Surenin amacı, -ki sure o amacı açıklamak üzere inmiştir- tevhit ilkesini uyarılar ve müjdelar aracılığı ile pekiştirmektir. Sanki müşriklerin Peygamberimize (s.a.a) inen vahyi yalanlamaları ve Kur'ân'ı büyü olarak tanımlamaları üzerine inmiştir.

Böylece yüce Allah, müşriklerin bu tepkileri üzerine onların iddialarını şu açıklamalarla reddetmiştir: Kur'ân, semavî bir kitaptır ve Allah'ın bilgisi dâhilinde inmiştir. Bu kitap yüce Allah'ın birliği, ilmi, kudreti, yaratılış eyleminin O'nda son buluşu, yaratıkları arasındaki şaşırtıcı sünnet/evrensel yasa ve uygulamaları, bütün insanların iyilik veya kötülük olarak karşılıklarını alacakları amelleri ile O'na dönmeleri gibi tevhitle ilgili öğretiler içermektedir. Öyle ki, göklerdeki ve yeryüzündeki bütün ayet ve belirtiler bu bilgilerin doğruluğuna delâlet etmekte, akliselim de insanları bunlara iletmektedir.

Dolayısıyla bunlar, ancak hikmet dolu bir söz hazinesinin ortaya koyup kanıtlayabildiği gerçek bilgilerdir; uydurma ve asılsız bir büyü ürünü değildir.

Bu söylediklerimizin delili, surenin müşriklerin yalanlamalarını gündeme getiren, *"İçlerinden bir adama, 'İnsanları uyar ve iman edenlere Rableri katında kendileri için bir doğruluk makamı olduğunu müjdele.' diye vahyetmemiz, insanlar için şaşılabacak bir şey mi oldu ki o kâfirler, 'Kuşkusuz bu, apaçık bir büyüçüdür.' dediler?!"* ayeti ile başlaması ve *"Sana vahyolunana uy ve Allah hükmünü verinceye kadar sabret! O, hüküm verenlerin en iyisidir."* [109] ayeti ile son bulması, bunların yanı sıra surenin akışı boyunca sık sık Kur'ân'ın vahiy olduğunun ve müşriklerin bunu yalanlamalarının vurgulanmasıdır. Şu ayetlerde buyrulduğu gibi:

"Onlara ayetlerimiz apaçık şekilde okunduğu zaman, bize kavuşmayı ummayanlar, 'Bize bundan başka bir Kur'ân getir veya bunu değiştir.' dediler. De ki: Benim onu kendi yanımdan değiştirmeye hakkım yoktur. Çünkü ben ancak bana vahyolunana uyarım. Çünkü Rabbime isyan edersem, (kavuşma günü olan) büyük günün azabından korkarım." [15], *"Bu Kur'ân Allah'tan başkası tarafından uydurulmuş bir şey değildir. Ancak önündekini (Tevrat ve İncil'i) doğrulayan ve (her semavî) kitabı açıklayandır. Onda şüphe yoktur; (çünkü) o, âlemlerin Rabbindendir."* [37], *"Ey insanlar! Size Rabbinizden bir öğüt, kalplerde olan (hastalık)lara bir şifa, müminler için bir hidayet ve rahmet gelmiştir."* [57], *"Eğer*

sana indirdiğimiz (gerçekler) hakkında şüphede isen, (Ehlikitap'tan) senden önce inen (semavî) kitabı sürekli okuyanlara sor. Andolsun ki, Rabbinden sana gerçek gelmiştir. Sakın şüphe edenlerden olma!" [94]

Bu anlamdaki ayetlerin tekrarlanması ve surenin bunlar ile başlayıp bunlar ile son bulması şuna delâlet etmektedir ki, bu suredeki söz, müşriklerin Allah'ın kelâmını inkâr etmelerini ve vahyi yalanlamalarını irdelemeye ve izlemeye dayanıyor. Bundan dolayı bu surenin temel konusu; Peygamberimiz (s.a.a) ile bu ümmetin Allah'ın ayetlerini yalanlayan kesimi arasındaki davada, onların aleyhine hükmedilecek azap vaadine yönelik tehditten ve bunun Allah'ın yaratıklarına egemen tekvinî yasalar oluşundan ibarettir. Ardından sure bu mesajın ısrarlı izlemesi ile son buluyor. Öyle ki, bu gerçeğin açıklanması, bu surenin özel vurgusu oluyor.

Bu yüzden bu surenin, Peygamberimiz (s.a.a) ile ümmeti arasında adil hüküm verme mesajını vurgulayan bir uyarı suresi olarak tanımlanması gayet yerindedir. Nitekim sure, " *Sana vahyolunana uy ve Allah hükmünü verinceye kadar sabret! O, hüküm verenlerin en iyisidir.*" diye sona eriyor.

1) Elif, Lâm, Ra. İşte onlar, hikmetli kitabın ayetleridir.

Ayette geçen "tikle=o" uzağı gösterir. Burada uzağı gösteren bir işaret edatının kullanılması, Kur'ân'ın konumunun yüceliğine ve makamının yüksekliğine delâlet etmek içindir. Kur'ân, Allah katından inen bir Allah kelâmıdır ve O, yücelerin yücesi, dereceleri yükselten ve arşın sahibidir.

Ayetin orijinalinde geçen "âyât" kelimesi, ["ayet"in çoğuludur ve] belirti, alamet anlamına gelir. Bu kelimenin somut anlamlar veya objeler anlamında da kullanılması caizdir. Şu ayetlerde buyrulduğu gibi: "*İsrailoğulları'nın bilginlerinin onu bilmesi, onlar için bir ayet (delil) değil midir?*" (Şuarâ, 197), "*Biz Meryem'i ve oğlunu bütün insanlar için ayet kıldık.*" (Enbiyâ, 91) Yine, "*Biz bir ayetin yerine başka bir ayeti getirdiğimiz zaman...*" (Nahl, 101) ayetinde olduğu gibi, söz anlamında da kullanılabilir.

Fakat burada, kesin olarak ilâhî kelâmın parçaları anlamına gelir. Çünkü Peygamber'e (s.a.a) inen vahiy çerçevesinde hangi anlamda yorumlarsak yorumlayalım, okunan ve telaffuz edilen söz, vahyin inişinden ibarettir.

Buna göre buradaki ayetlerden maksat, ilâhî kitabın parçalarıdır. Bunlar, ayetleri birbirinden ayıran kesintiler aracılığı ile belirlenir. Yalnız bu belirlemede anlayış farklılıkları da rol oynar. Bundan dolayı bazı surelerin ayetlerinin sayısında, ayetlerin sayısı ile ilgili uzman olan âlimler arasında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Kur'ân ayetlerini saymada uzman olan Kûfe, Basra ve başka âlim grupları gibi.

Ayette geçen "*hikmetli kitap*" ifadesi, hikmetin içinde yerleştiği kitap demektir. Başka bir görüşe göre bu ifade, dağılmaya, bozulmaya açık olmayan muhkem=sağlam söz demektir. Yüce Allah'ın bu vasıfla nitelendirdiği kitap -ki bir sonraki ayette vahiy ürünü olarak tanımlanıyor- Peygamberimize (s.a.a) inmiş olan Kur'ân'dır.

Bazı tefsirciler de, "*hikmetli kitap*" ifadesini, Levh-i Mahfuz anlamında almışlardır. Onlara göre Kur'ân'daki ayetlerin Levh-i Mahfuz'un ayetleri olmaları, bu ayetlerin oradan inmiş olmaları ve orada saklanmış olmaları anlamındadır. Bu görüş büsbütün yabana atılamaz ve isabetli yönü vardır. Çünkü "*Aslında o, aslı Levh-i Mahfuz'da bulunan şerefli Kur'ân'dır.*" (Burûc, 22) ve "*Bu, aslı saklı bir kitapta bulunan değerli bir Kur'ân'dır.*" (Vâkıa, 78) ayetleri ve bunlara benzer diğer ayetler bu görüşü desteklemektedir.

Fakat gerek tefsirini sunduğumuz bu ayetten, gerekse bununla aynı akışa sahip olup "Elif Lâm Ra" gibi mukattaa=birbirinden kopuk harflerle başlayan diğer surelerin ilk ayetlerinden ve gerekse bunlara benzeyen veya Kur'ân'ı tanımlamaya yönelik başka ayetlerden anlaşıldığına göre kitaptan maksat; okunan, telaffuz edilen Kur'ân'dır ve onun ayetlerinden maksat da okunan, telaffuz edilen ayetlerdir. Yalnız bu ayetlerin ve bu kitabın kaynağı değişiklik ve bozulma kabul etmeyen Levh-i Mahfuz'dur. Tıpkı şu veya bu şekilde bir kitaptan alınmış bir kitap gibi. Nitekim şu ayetlerden çıkan anlam budur: "*Bunlar kitabın ve apaçık Kur'ân'ın ayetleridir.*" (Hicr, 1), "*Hikmet sahibi ve her şeyden haberdar olan (Allah) tarafından ayetleri sağlamlaştırılmış, sonra ayrıştırılmış bir kitaptır (bu).*" (Hûd, 1) Bu anlama gelen başka ayetler de vardır.

2) İçlerinden bir adama, "İnsanları uyar ve iman edenlere Rableri katında kendileri için bir doğruluk makamı olduğunu müjdele." diye vahyetmemiz, insanlar için şaşılacak bir şey mi oldu ki, o kâfirler, "Kuşkusuz bu, apaçık bir büyücüdür." dediler?!

İfadedeki soru, yadırgama içeriklidir. Soruda Kur'ân çağrısının içerdiği mesajın, aralarından birine vahyedilmesine şaşkırmaları yadırganıyor.

"İnsanları uyar ve iman edenlere Rableri katında kendileri için bir doğruluk makamı olduğunu müjdele." ifadesi, Peygamber efendimize (s.a.a) nelerin vahyolunduğu açıklıyor. Bu ifadeden anlaşılıyor ki, Peygamberimize (s.a.a) sunulan vahiy, genel olarak insanlar için uyarı, buna karşılık müminler için özel olarak müjdedir. O hâlde bu vahiy, kaçınılmaz olarak bazı durumlardaki insanların zararınadır ki, bu durumlar küfür ve günahkârlık durumlarıdır. Buna karşılık iman ve itaatkârlık durumlarındaki kimselerin de faydasınadır.

Ayette, müminlere verilmesi emredilen müjde, *"Rableri katında kendileri için bir doğruluk makamı"* şeklinde açıklanıyor. Ayetin orijinalinde "kademe sıdk=doğruluk adımı" olarak geçen ifade ile, doğru ve gerçek olan makam kastediliyor. Nitekim şu ayet buna işaret etmektedir: *"Yüce hükümdarın huzurunda doğruluk meclisindedirler."* (Kamer, 55)

Çünkü imanı Allah katındaki derece ve yakınlık izlediği için, imandaki doğruluğu da menzilet ve makamı gerektiren derecedeki doğruluk izler. O hâlde, onların doğruluk imanı olduğu gibi, doğruluk derecesi de vardır.

Ayette "kadem (adım)" kelimesinin, derece ve makam anlamında kullanılması, kinaye nitelikli bir kullanımdır. Çünkü bir yeri işgal etmek normal olarak adımla olduğu için, adım kelimesi maddiyat söz konusu olan durumlarda somut mekânı ifade etmek için, manevî konular söz konusu olunca da derece ve makamı ifade etmek için kullanılmıştır.

Sonra kadem (adım) kelimesi ile sıdk (doğruluk) arasında isim tamlaması kurulmuştur, "kadem" kelimesi "sıdk" kelimesine izafe olunmuştur. Bu tamlama da, adım sahibinin işinde doğru olduğu anlamına gelir. Yani sahibinin doğruluğuna mensup olan adım veya sahibi işinde doğru olduğu için doğru olan adım demektir.

Bu tamlamanın bir başka anlamı daha olabilir. Şöyle ki, doğruluk kelimesi ile doğruluğun tabiatı kastedilmiş olabilir. Doğruluğun da, yalanın da adımı varmış gibi. Buna göre doğruluğun adımı; sabit ve sağlam olan, zevali olmayan adım anlamında olur.

"O kâfirler, 'Kuşkusuz bu, apaçık bir büyüçüdür.' dediler." Yani Peygamberimiz (s.a.a) büyüçüdür. Bazıları bu ayetin orijinali olan "inne haza le sahirun mubin" ifadesini, "Bu, apaçık bir büyüçdür." anlamına

gelen "inne haza le sihrun mubin" şeklinde de okumuşlardır ki, buna göre büyü kelimesi ile Kur'ân kastedilmiş olur.

Ancak her iki okunuş biçimi de sonuçta aynı anlamı verir. Çünkü müşriklerin, Peygamberimizi (s.a.a) büyücülükle suçlamaları Kur'ân-ı Kerim yüzündendi.

Bu cümle, *"insanlar için şaşılacak bir şey mi oldu ki"* ifadesinin gerekçesi niteliğinde olup, onların şaşkınlıklarının anlamına somut bir örnek oluşturmaktadır. Şöyle ki, müşrikler Peygamberimizin (s.a.a) okuduğu Kur'ân ayetlerini işittiklerinde, bu ayetlerin kendi konuşmalarına benzemeyen bir söz türü olduğunu, normal ve alışılmış söz türünün dışında olduğunu, kalpleri tamamıyla cezp ettiğini ve vicdanları kendisine taraf sürüklediğini gördüler ve bunun üzerine, "Bu sözler apaçık bir büyüdür ve bu sözleri getiren kişi de apaçık bir büyücüdür." dediler.

3) Kuşkusuz Rabbiniz, gökleri ve yeryüzünü altı günde yaratan, sonra da Arş'a kurulup işleri düzene koyan Allah'tır. O'nun izni olmadan hiçbir şey şefaatçi olamaz. İşte o Allah sizin rabbinizdir; o hâlde O'na ibadet edin. Hâlâ düşünmüyor musunuz?

Bir önceki ayette müşriklerin Kur'ân'dan ibaret olan vahyin, Peygamberimize (s.a.a) inmesini şaşkınlıkla karşılamaları ve Peygamber efendimizi (s.a.a) büyücülükle suçlayarak yalanlamaları anlatılınca, yüce Allah müşriklerin yalanladıkları gerçekleri iki yönden anlatmaya başladı. Şöyle ki birinci yönden, Kur'ân-ı Kerim'in içerdiği ve müşriklerin yalanladıkları bilgilerin şüphe edilmez gerçekler olduğu vurgulanırken, diğer yönden, büyü olmakla suçladıkları Kur'ân'ın hak ve ilâhî bir kitap olduğu, batıl nitelikli büyü ile hiçbir ilgisi bulunmadığı belirtiliyor.

İşte *"Kuşkusuz Rabbiniz... Allah'tır."* ifadesi, birinci yöndeki açıklama girişimini oluşturur. Bu aşamadaki açıklamanın mahiyeti ise şu şekildedir: Peygamber'in (s.a.a) sizi kabul etmeye çağırdığı ve Kur'ân'ın size öğrettiği bilgiler, şüphe edilmez gerçeklerdir, onlara uymanız gerekir.

O hâlde ayetin anlamı şöyledir: Ey insanlar! Sizin Rabbiniz şu görünen kâinatın bütününü, gökleri ve yeri altı günde yarattı, arkasından kudret Arş'ına kuruldu ve her tedbir ve idarenin varıp dayandığı tedbir makamına egemen oldu. Böylece yüce Allah, o makamda kâinatın ve âlemin işlerini yönetmeye başladı. Bütün tedbirler varıp O'na dayandığına göre ve bunun için hiçbir yardım edicinin yardımına, hiçbir destekleyicinin desteğine gerek duymadığına göre, hiçbir varlık O'nun yönet-

tiği hiçbir işte aracılık, yani şefa'at edemez. Ancak O'nun izninden sonra böyle bir şey söz konusu olabilir. Dolayısıyla yüce Allah, tek asıl sebeptir ve O'ndan başka hiçbir şey asaleten sebeplik niteliğine sahip değildir. O'nun dışındaki sebepler ise, ancak O'nun görevlendirmesi ve onlara sebep olma yetkisi vermesi ile sebep niteliğini kazanabilirler. Nitekim onlar, ancak O'nun izninden sonra şefa'atçi olabilirler. Durum böyle olunca, işlerinizi yöneten Rabbiniz Allah'ı bir yana bırakarak rab edindiğiniz ve O'nun katında şefa'atçi kabul ettiğiniz ilâhlar değil, yüce Allah'tır.

"İşte o Allah sizin rabbinizdir; o hâlde O'na ibadet edin. Hâlâ düşünmüyor musunuz?" ifadesinden maksat budur. Yani ulûhiyetin, yaratma eyleminin ve kâinatı yönetmenin anlamı üzerinde düşünmek suretiyle, hâlâ Rabbinizin Allah olduğu, O'ndan başka bir Rab olmadığı şeklindeki aydınlatıcı düşünceye varamadınız mı?

Daha önce kitabımızın sekizinci cildinde, *"Rabbiniz o Allah'tır..."* (A'râf, 54) ayetinin tefsiri sırasında Arş, şefa'at ve şefa'at izni kavramları hakkında gerekli açıklamaları yapmıştık.

4) Hepinizin dönüşü O'nadır. Bu, Allah'ın hak olan bir vaadidir.

Ayette yer alan "hak" kelimesi, dış dünyada aslı olan bir haber demektir ki, o dış dünyadaki asıl ile haber arasında uyum vardır. Buna göre, yüce Allah'ın ahiret ile ilgili vaadinin hak olmasının anlamı şudur: "İlâhî yaratış öyle bir şekilde düzenlenmiştir ki, aralarında insanların da bulunduğu yaratıklar, O'na dönmedikçe bu yaratma süreci tamamlanmaz."

Bu, gökten yere düşmekte olan bir taş'a benzer. Bu taş, hareketi ile yere düşmeyi vaat eder. Çünkü onun hareketi öyle bir eylem türüdür ki, bu eylem ancak yavaş yavaş yere yaklaşmak, yere düşmek ve orada durmakla tamamlanır. Varlıklar da Rablerine doğru bir koşu hâlinde dirler; bu koşu, O'nun huzuruna varıncaya kadar devam eder. Şu ayette buyrulduğu gibi: *"Ey insanoğlu! Sen Rabbine varan yolda didi-nip duruyorsun. Sonunda O'na kavuşacaksın."* (İnşikak, 6) Bu gerçeği iyi kavramak gerekir.

Kuşkusuz O, yaratılışı başlatır, sonra da iman edip iyi işler yapanlara adaletle mükâfat vermek için onu geri döndürür. Kâfir olanlara ise, inkâr ettikleri gerçeklerden ötürü kaynar sudan bir içecek ve acı bir azap vardır.

Bu ifade, "*Hepinizin dönüşü O'nadır.*" ifadesinin pekiştirmesi ve bu ifadenin mücmel olarak içerdiği dönüşün ve meadın/yeniden dirilişin anlamının ayrıntılı biçimde anlatılmasıdır. Bu ifadenin, "*Hepinizin dönüşü O'nadır...*" ifadesinin gerekçesi olması da mümkündür.

Bu ifadede, Kur'ân'ın mead ve ahireti ispat etmek için kullandığı iki delile işaret ediliyor:

[Birinci Delil:] Önce ifadenin, "*Kuşkusuz O, yaratılışı başlatır... sonra da onu geri döndürür.*" bölümünü ele alalım. Yüce Allah'ın yürürlükteki evrensel yasası şöyledir: O, yarattığı her varlığa yaratılışını tamama erdirecek şekilde varoluşu sunar, ona rahmetinden pay verir. Böylece o, Allah'ın rahmeti ile var olur, varlığını devam ettirir, yaşar ve nimetlerden pay alır. Var oldukça, bu süreç böyle devam eder ve belirli bir sürenin bitiminde bu varoluş son bulur.

Fakat varlığın kendisi için belirlenen süresinin sonuna varıp dayanması, o varlığın yok oluşu; varoluşunu, bekasını ve varoluşunun uzantıları olan hayatını, ilmini, kudretini vb. sağlayan ilâhî rahmetin ortadan kalkması anlamına gelmez. Söz konusu olan, Allah'ın yaydığı rahmeti geriye çekmesinden ibarettir. Çünkü yüce Allah'ın o varlığa kendi katından sunduğu rahmet, O'nun kendi zat ve sıfatından kaynaklanır ki, O'nun zatının ve sıfatının yok olması da asla düşünülemez.

Başka bir deyişle, yaratıkların varoluşlarının tükenmesi ve sürelerinin sonuna varıp dayanmaları, bizlerin sandığı gibi onların yok olmaları ve tamamen silinip gitmeleri demek değildir. Tersine bu olay, onların Allah katına dönmeleridir ki, onlar daha önce O'nun katından gelmişlerdi. Allah'ın katında bulunan ise kalıcıdır.

Buna göre olup biten her şey, (rahmeti) yaymaktan ve sonra geri çekmekten ibarettir. Yani yüce Allah, rahmetini yaymak suretiyle varlıkların varoluşunu başlatıyor, sonra da rahmetini geri çekmekle onları yanına döndürüyor ki, vaat edilen mead/yeniden diriliş, kıyamet ve ahiret budur.

[İkinci Delil:] "*İman edip iyi işler yapanlara adaletle mükâfat vermek için...*" ifadesinin ahirete delil oluşu ise şöyle açıklanabilir: Allah'ın fiilî sıfatlarından biri olan adalet sıfatı, iman ederek O'na boyun eğdikten sonra iyi işler yapanlar ile O'na karşı büyüklük taslayıp kendisini ve ayetlerini inkâr edenlerin bir tutulmasını reddeder. Dünyada bu iki

kesim arasında hiçbir fark hissedilmez. Çünkü orada Allah'ın izni ile fayda veya zarar verme işlevi gören evrensel sebepler egemendir.

Buna göre, yüce Allah'ın onları kendine döndürdükten sonra adaleti ile onları birbirinden ayırarak iyi işler yapan müminleri, iyi mükâfatlarla ödüllendirmesinden ve kötü işler yapan kâfirleri, kötü ceza ile cezalandırmasından, yani birinci guruptakilere haz, ikinci guruptakilere acı ile karşılık vermesinden başka bir alternatif kalmıyor.

Bu durumda delil, bir yandan bu iki zümrenin iman ve iyi amel ile küfür kriterlerine göre birbirinden ayırt edilmelerine ve öbür yandan "*adaletle*" ifadesine dayanmaktadır. Yaptığımız açıklamanın zahirine göre, "*mükâfat vermek için*" ifadesi, "*Hepinizin dönüşü O'nadır.*" ifadesi ile bağlantılıdır.

Ancak "*mükâfat vermek için*" diye başlayan ifadenin, "*sonra da... geri döndürür.*" ifadesi ile bağlantılı olması da mümkündür. O takdirde, bu ifade gerekçe sunma niteliği taşımış olur ve anlattığımız ikinci delilden ibaret bir tek delile yönelik bir işaret oluşturur. Ayetin sözleri açısından, bu son yorum daha yakın ihtimaldir.

5) Güneşi ışıklı, ayı aydınlıklı kılan, yılların sayısını ve hesabı bilesiniz diye ay için birtakım menziller (dolaşma konakları) belirleyen O'dur. Allah bunları ancak hak üzere yaratmıştır. O, bilen bir topluluk için ayetlerini (böyle) açıklar.

Ayetin orijinalinde geçen "ziyâ" kelimesi, -denildiğine göre- "zâe, yeûzu" fiilinin mastarıdır; nitekim "zev'un" kelimesi de aynı anlamda mastardır. Tıpkı "âze, yeûzu, avzen ve ivâzen" gibi. "Ziyâ" kelimesi bazen de "zav'un" kelimesinin çoğulu olur; tıpkı "sevt" kelimesinin çoğulu olan "siyat" gibi. Yine denildiğine göre, cümlede hazfedilmiş bir kelime vardır. Aslı şöyledir: "Ceale's-şemse zate ziyâin ve'l-kamere za nurun." Yani, güneşi ışık sahibi (kaynağı) ve ayı aydınlık sahibi (kaynağı) kıldı.

Aynı şekilde "kadderahu menazile=ay için birtakım menziller belirlledi" ifadesinde de "za" kelimesi takdir edilmiştir. Yani ayı, hareketi sırasında birtakım menzillere ve konaklara sahip olarak takdir etti. Şöyle ki, her gece bu menzillerden birine iner ve bu menzil bir önceki gecenin menzilinden başkası olur. Böylece sürekli biçimde bir yandan güneşten uzaklaşırken, öbür yandan ona yaklaşır. Bu süreç, bir tam

kamerî ayda gerçekleşir. Böylece aylar belirlenir ve belirlenen aylarla da yıllar belirlenir. İşte bu nedenle, *"yılların sayısını ve hesabı bilirsiniz diye"* buyurmuştur.

Bu ayet, Allah'ın insanlara yönelik rububiyetteki tekliğini ve ortaklardan münezzehtir olduğunu gösteren delillerden birini vurgular. Anlamı şudur: Güneşi ışıklı yapan Allah'tır. Bu ışıktan hayatınızın bütün alanlarında yararlanıyorsunuz. Tıpkı yeryüzü âleminizdeki bütün varlıkların ve yaratıkların ondan yararlandığı gibi. O, ayı da parlak yaptı. Bu ışıktan da bütün varlıklar yararlanıyor. Ayrıca ayı çok menzilli olarak takdir etti. Bu menzillerin değişmesi, ayların ve yılların oluşumunu sağlar. Bundan, yılların sayısını ve hesabı bilmekte yararlanırsınız. Allah bu yaratıklarını, taşıdıkları amaçlar ve faydalarla birlikte, hak ilke uyarınca yarattı. Bunlar da, yaratıklarının yaratılışına yüklenen gerçek ve düzenlenmiş amaçlardır. Dolayısıyla temelsiz boş şeyler ve rast gele meydana gelmiş tesadüfler değildirler.

Yüce Allah'ın bunları yaratmasının ve bu şekilde düzenlemesinin hikmeti de, hayatınızın gelişmelerini çekip çevirmek, dünyanızın ve ahiretinizin işlerini düzeltmektir. O, işlerinizin maliki olan ve her şeyinizi düzene koyup işlerinizi idare eden Rabbinizdir. O'ndan başka bir Rabbiniz yoktur.

"O, bilen bir topluluk için ayetlerini (böyle) açıklar." ifadesindeki açıklama ile dış dünyadaki kâinatın somut oluşum ve işleyişine ilişkin süreçler kastedilmiş olabileceği gibi, sözlü açıklamalar da kastedilmiş olabilir. Ancak birinci ihtimal ayetin akışına daha uygundur.

6) Gece ve gündüzün birbiri ardınca gidip gelişinde (veya uzayıp kısalarak değişmesinde), Allah'ın göklerde ve yeryüzünde yarattığı varlıklarda, takvalı olan bir topluluk için nice ayetler (deliller) vardır.

Mecmau'l-Beyan adlı tefsirde şöyle deniyor: "Ayette geçen 'ihtilâf' kelimesi, iki şeyden birinin, öbürünün gittiği tarafın tersine gitmesi demektir. Buna göre gündüz ile gecenin ihtilâfı, birinin ışık tarafına ve öbürünün karanlık tarafına gitmesi anlamına gelir." (Alıntı son buldu.)

Anlaşıldığı kadarıyla bu kelime, "half=arka" kökünden gelmiştir. Asıl anlamı, iki şeyden birinin diğerini arka tarafına almasıdır. Zamanla kelimenin anlamı, genişleyerek iki şey arasındaki bütün farklılıklar için kullanılmıştır. Örneğin, "İhtelefehu, onu arkasında bıraktı.

'İhtlefe'n-nasu fî keza', insanlar şu konuda ihtilâf ettiler (ittifakın karşıtı). 'İhtelefe'n-nasu ileyhi', insanlar onun yanına girip çıkmakla bazısı bazısını arkasında bıraktı." derler.

Ayette geçen gece ile gündüzün ihtilâfı demek de, ya her birinin diğerinin arkasından gelmesi, yani haftaları, ayları ve yılları oluşturan gece ile gündüzün birbirini kovalamasıdır; ya da yeryüzünün çoğu meskûn bölgelerinde gece ile gündüzün [uzunluk ve kısalık açısından] farklılık göstermesidir. Bilindiği gibi kuzey yarımkürede, ilkbaharın başlangıcında gece ile gündüz eşit olur. Arkasından gündüzler uzamaya başlar. Her günün gündüzü, bir önceki günün gündüzünden daha uzun olur. Yaz mevsiminin başına kadar gündüzlerin uzaması devam eder. Sonra kısalmaya başlar ve bu kısalma sonbaharın başlangıcına kadar devam eder. Sonbaharın başlangıcında ise, gündüzler ile geceler tekrar eşit olur.

Arkasından geceler uzamaya başlar ve bu süreç kış mevsiminin başına kadar devam eder. Kışın başlamasıyla, gecelerin uzaması sona erir. Arkasından geceler kısalma sürecine girer ve ilkbaharın başında gece ile gündüz eşitlenir ki, o gün ilkbaharın ilk günüdür. Bu süreç, kuzey yarımkürede böyle işlerken, güney yarımkürede ise bunun tersi bir süreç işler. Bu iki yarımkürenin birinde gündüzler uzayınca, öbüründe aynı oranda geceler uzar.

Birinci anlamdaki gece-gündüz değişikliği; güneş ışınlarının sıcaklığını egemen kılarak, arkasından karanlığın soğuşunu yayarak, rüzgârları dağıtarak, insanları önce geçim amaçlı harekete sevk edip, arkasından istirahat ve dinlenmek için toplayarak onların işlerini düzenler. Şu ayette buyrulduğu gibi: *"Uykunuzu dinlenme kıldık, geceyi bir örtü yaptık ve gündüzü de çalışıp kazanma zamanı yaptık."* (Nebe', 9-11)

İkinci anlamdaki gece-gündüz değişikliği ise, gıdaların ve rızkların düzenlenmesine zemin hazırlayan dört mevsimin oluşmasını sağlar. Şu ayette buyrulduğu gibi: *"Orada tam dört günde isteyenler için fark gözetmeden gıdalar takdir etti."* (Fussilet, 10)

"Gündüz" ile "gün" anlamdaş kelimelerdir. Yalnız "gündüz" kelimesinde fazla olarak güneş ışığının yayılmış olması anlamı vardır. Herhâlde bu yüzden gecenin karşıtı kastı ile kullanılır. "Gün" kelimesi ise böyle değildir. Bu kelime böyle bir anlamın kastedilmediği durum-

larda kullanılır. Gün sayımında olduğu gibi. Meselâ, "on gün, yirmi gün..." denir. Fakat "on gündüz, yirmi gündüz..." denmez.

Bu ayet, yüce Allah'ın rububiyetinde tek olmasına dair tam bir delil oluşturur. Çünkü gece ile gündüzün birbiri ardınca gidip gelmesinde veya uzayıp kısalarak değişmesinde, Allah'ın göklerdeki ve yeryüzündeki varlıkları yaratmasında genel, insicamlı, mükemmel ve sağlamca tek bir düzenin hâkim olduğu görülür. Bu düzende başta insanlar olmak üzere, yeryüzündeki ve gökteki bütün varlıklar bir ve aynı tedbire, plâna göre yönetilirler. Öyle ki bu plânın parçaları tasavvur edilebilecek en güzel şekilde birbirleri ile bütünleşmişlerdir, parçalar arasında bağlantı vardır.

Bu da, aralarında insanın da bulunduğu bütün varlıkları denetim altında bulunduran, tek bir rububiyetin varlığını ortaya koyar. Buna göre, Allah'tan başka bir Rab yoktur ve O, rububiyette ortaksızdır.

"Gece ile gündüzün birbiri ardınca gidip gelişinde" ifadesi, bir önceki ayetin sonundaki, *"O, bilen bir topluluk için ayetlerini (böyle) açıklar."* ifadesinin gerekçesi de olabilir. O takdirde, gece ile gündüzün ihtilâfından maksat, ihtilâfın ikinci anlamı değil, yeryüzünde gece ile gündüzün birbirini kovalamaları, birbiri ardınca gidip gelmeleri olan birinci anlamıdır. Çünkü bir önceki ayetteki *"Güneşi ışıklılı, ayı aydınlıklılı kılan, yılların sayısını ve hesabı bilesiniz diye ay için birtakım menziller (dolaşma konakları) belirleyen O'dur."* ifadesinin, ilk akla getirdiği anlam budur ve bu açıktır.

7-8) Bize kavuşmayı ummayanlar, dünya hayatına razı olup onunla yürekleri yatışanlar ve ayetlerimizden gafil olanlar var ya; işte onların varacakları yer, kazandıklarının karşılığı olarak ateştir.

Bu iki ayet, daha önceki bir ayette yer alan *"İşte o Allah sizin rabbinizdir; o hâlde O'na ibadet edin."* [3. ayet] ifadesinde sözü edilen çağrının sonucunu anlatıyor; o çağrının kabul edilmesi veya reddedilmesi; o emre itaat edilmesi veya karşı gelinmesi bakımından karşılaşılan akıbeti açıklıyor.

Bu akıbetin anlatımında, *"Bize kavuşmayı ummayanlar, dünya hayatına razı olup onunla yürekleri yatışanlar ve ayetlerimizden gafil olanlar..."* diye buyrulurken önce kâfirlerden söze giriliyor. Bu ayette, öncelikle kâfirlerin Allah'a kavuşmayı ummamaları vurgulanıyor, kâfirler

Allah'a kavuşmayı ummamakla tanımlandırılıyorlar. Allah'a kavuşmak ise, kıyamet günü yeniden diriltilerek Allah'a dönmek demektir. Bunun niçin Allah'la buluşmak ve O'na kavuşmak olarak adlandırıldığını daha önce birkaç kere açıklamıştık. Bu açıklamalardan biri, A'râf Suresi'ndeki Allah'ı görme ile ilgili ayetin tefsiri sırasında yapılmıştı.¹

Bu kimseler, ceza gününü inkâr eden kimselerdir. Ceza gününün inkârı ile de hesap, ceza, müjde, tehdit, emir ve yasak gündemden düşer. Bunların gündemden düşmesi ile ise vahiy, peygamberlik ve semavî dinin buna dayanan sonuçları geçersiz olur.

Yeniden dirilişin ve meadın/ahiretin inkâr edilmesi ile insanın bütün gayreti, dünya hayatı üzerine yoğunlaşır. Çünkü insanda ve onun yanı sıra her canlı varlıkta, fitrî/doğuştan ve apaçık karşı konulmaz bir arzu ile varoluşunu devam ettirmeye dönük ve bu hayatta mutlu olmaya yönelik bir istek vardır. Eğer insan, dünyayı ve ahireti birlikte kapsayan kesintisiz bir hayata inanıyorsa, mesele yok. Yok, eğer sadece şu sınırlı dünya hayatına inanıyorsa, fitrî gayretini sırf bu hayata bağlar, onunla hoşnut olur ve bu sebeple de ahiret peşinde koşmaya yanaşmaz. İşte, *"dünya hayatına razı olup onunla yürekleri yatışanlar"* ifadesinin anlamı budur.

Buradan ortaya çıkıyor ki, bu kimselerin, *"dünya hayatına razı olup onunla yürekleri yatışanlar"* ifadesinde anlatılan ikinci sıfatları, *"Bize kavuşmayı ummayanlar"* ifadesinde dile getirilen birinci sıfatlarının ayrılmaz bir uzantısıdır ve o sıfatın açıklaması konumundadır. Ayetin orijinalinde geçen "itmeennu biha=onunla yürekleri yatışanlar" ifadesindeki "ba" harf-i cerri, sebebiyet bildirmektedir. Yani dünya hayatı sebebiyle kalpleri Allah ile kavuşmayı, yani ahireti istemekten geri durdu, yatışıp rahatladı.

"Ve ayetlerimizden gafil olanlar" ifadesi ise, bu ifadede önce değinilen sıfatların tefsiri niteliğindedir. Çünkü o sıfatlarla bu sonuç arasında sıkı bir ilişki vardır. Zira ahireti unutup dünyayı hatırdan tutmak, yüce Allah'ın ayetlerinden gafil olmayı kaçınılmaz olarak beraberinde getirir.

Bu ayet ile, *"Onun için sen bizi anmaktan yüz çeviren ve dünya hayatından başka bir şey istemeyen kimselerden yüz çevir. İşte onların erişebilecekleri bilgi budur. Şüphesiz ki, senin Rabbin, evet O, yolun-*

1- [el-Mizan, c.8, A'râf Suresi, 138-154. Ayetlerin tefsiri bölümünde.]

dan sapanı çok iyi bilir ve O, hidayette olanı da çok iyi bilir." (Necm, 29-30) ayetlerinin içerikleri birbirine yakındır. Çünkü bu ayetler, Allah'ın ayetlerinden gafil olmak demek olan Allah'ı anmaktan yüz çevirmenin, insan bilgisinin sadece dünya hayatı ile ve onun gelişmeleri ile sınırlanmasını gerektirdiğine delâlet ediyorlar. Böyle bir kimse, dünya hayatından başka bir şey istemez; ki bu da Allah'ın yolundan sapmaktır. Yüce Allah, *"Allah'ın yolundan sapanlara, hesap gününü unutmalarının karşılığı olarak çetin bir azap vardır."* (Sâd, 26) ayetinde bu sapmayı, hesap gününü unutmak olarak tanımlıyor.

Böylece ortaya çıkıyor ki, Allah'a kavuşmayı inkâr etmek ve hesap gününü unutmak; insanın dünya hayatından hoşnut olmasını, ahireti bir yana bırakarak bu hayatla yetinmesini, bilgisini bununla sınırlandırmasını ve sadece bunu istemesini gerektirir. Burada gerçek anmak ve istek ölçü olduğu için, insanın sözle ve fiilî olarak ahireti inkâr edip dünyadan hoşnut olması ile fiilen inkâr ettiği hâlde boş sözlerle bunu kabul etmesi arasında fark yoktur.

Ayrıca şu da ortaya çıkıyor ki, ahirete inanmak, dini ayakta tutan temel ilkelerden biridir. Çünkü bu ilkenin gündemden düşmesi ile emir, yasak, vaat, tehdit, peygamberlik ve vahiy gündemden düşer ki, bu da ilâhî dinin kökten geçerliliğini yitirmesi anlamına gelir.

"İşte onların varacakları yer, kazandıklarının karşılığı olarak ateştir." ayetinde ise, bu kimselerin davranışları ve tutumlarının karşılığı olarak ebedî cehennem azabı ile cezalandırılacakları açıklanıyor.

9) İman edip iyi işler yapanlara gelince, Rableri imanları sebebiyle onları (kendisine) iletir. Onların nimetlerle dolu cennetlerde altlarından ırmaklar akar.

Bu ayette, müminlerin akıbeti ve Allah'ın çağrısına olumlu cevap vererek O'nun emrine itaat etmelerine karşılık alacakları mükâfat anlatılıyor.

Yüce Allah, bu ayette onları imanları sebebi ile hidayet ettiğini belirtiyor. [Kime veya neye hidayet ettiğini belirtmiyor.] Açıktır ki, Allah onları Rablerine iletir. Çünkü sözün konusu, Allah'a kavuşmayı isteyenlerin akıbetidir. Nitekim yüce Allah, *"O, (kendisine) yöneleni kendisine iletir."* (Ra'd, 27) buyuruyor. İman ise insanı ancak Allah'ın izniyle Allah'a iletir. Müminlerin hakka, doğru yola veya Kur'ân'ın söz konusu ettiği

başka bir hedefe hidayet edilmeleri (iletilmeleri) de, sonuçta Allah'a hidayet edilmeleri demektir. Sözü edilen bu ara hedefler ise, Allah'a ulaştırılan araçlar ve aşamalardır. Şu ayette buyrulduğu gibi: *"Şüphesiz son varış, Rabbinedir."* (Necm, 42)

Ayette, müminler iman eden ve iyi işler yapan kişiler olarak tanımlandıktan sonra Allah'a hidayet edilmeleri, [imana ve iyi işlere değil de] sadece imana bağlanıyor [ve imanları sebebiyle Allah'a iletildikleri açıklanıyor]. Çünkü kulu Allah'a yakınlık mertebesine yükselten faktör imandır. İyi amelin ise, imana yardımcı olmaktan ve kulu amelinde mutlu etmekten başka bir rolü yoktur. Nitekim yüce Allah, *"Allah sizden iman edenleri ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltir."* (Mücâdele, 11) buyuruyor. Görülüyor ki bu ayette, imanın ve ilmin insanı yükselten fonksiyonu vurgulanırken, iyi amelin böyle bir fonksiyonundan söz edilmiyor. *"Güzel sözler O'na çıkar ve iyi amel de o sözleri yükseltir."* (Fâtır, 10) ayeti, bu gerçeği daha açık bir şekilde vurgulamaktadır.

Bu durum, imanın gereği olan hidayetin durumudur. Cennet nimetlerine gelince, bunlarda iyi amelin rolü vardır. Tıpkı kötü işlerin azap türlerinde rolü olduğu gibi. Nitekim müminler hakkında, *"Onların nimetlerle dolu cennetlerde altlarından ırmaklar akar."* ve kâfirler hakkında da, *"İşte onların varacakları yer, kazandıklarının karşılığı olarak ateştir."* buyruluyor.

Titiz araştırmacılar şuna dikkat etmelidirler: Yüce Allah şu imanları sayesinde hidayete erenler için Allah'a yakınlık ifade eden yer olarak, nimet dolu cennetleri ve cennet nimetlerinden de altlarından akan cennet ırmaklarını zikrediyor. Daha önce, *"Kendilerine nimet verdiğin... kimselerin yoluna."* (Fâtiha, 7) ve *"Onlar Allah'ın kendilerine nimet verdiğî peygamberlerle... birlikte olur..."* (Nisâ, 69) ayetlerinin tefsirleri sırasında anlattığımız gibi nimet, Kur'ân dilindeki gerçek anlamı ile ilâhî velâyet Allah'ın veliliğidir.

Yüce Allah, yakınlığını kazanan velilerine özel olarak bir tür cennet içeceği tahsis etmiş ve bunu onlara ayırdığını özenle belirtmiştir. Şu ayetlerde buyrulduğu gibi: *"İyiler ise, kâfur katılmış bir kadehten (cennet şarabı) içerler. Bu, Allah'ın has kullarının içtikleri ve akıttıkça akıttıkları bir pınardır."* (İnsân, 5-6), *"İyiler nimet dolu cennetlerdedirler... Kendilerine mühürlü halis bir içecek sunulur... (O tesnim Allah'a) yakın olanların içecekleri bir pınardır."* (Mutaffîfin, 22-28)

Eğer bu ayetler üzerinde iyice düşünür, onları birbirleri ile karşılaştırarak değerlendirirsen, yüce Allah'ın sözlerinin içerdiği ince sırların bazılarını açıkça fark edersin.

10) Onların oradaki duası, "Her eksiklikten uzaksın sen ey Allah'ım!" (sözleridir). Orada (birbirleriyle karşılaştıkça) esenlik dilemeleri ise, "Selâm"dır. Dualarının sonu da şudur: "Hamt, âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur."

Yüce Allah'ın dostlarına ilk ikramı -ki onların kalplerinde sadece Allah vardır ve işlerinin O'ndan başka bir yöneticisi yoktur- kalplerini kendisinden başkasının sevgisinden arındırmaktır. Böylece onlar, sadece Allah'ı severler ve Allah'tan başka hiçbir şeye bağlanmazlar; ancak Allah'a ve Allah yolunda bir şeye bağlanırlar. Onlar Allah'ı, kalplerini kendine çekerek O'nun zikrini unutturan ve Rablerini ihmal ettiren her türlü ortaktan tenzih ederler.

İşte bu, onların, Rablerini O'na lâıyk olmayan/yakışmayan her şeyden, yani isimde, anlamda, noksanlık veya yokluk bakımından her türlü ortaktan tenzihlerinden ve O'nu sadece dil ve sözle değil; sözle, fiille, dille ve kalple tespihlerinden ibarettir. Bu düzeye erişmemiş olan tenzih ve tespih, şirkin şaibesini taşır. Nitekim yüce Allah bir ayette şöyle buyuruyor: *"Onların çoğu ancak ortak koşarak Allah'a iman ederler."* (Yûsuf, 106)

Bu kimseler ise, Allah'ın kalplerini, başkasını sevmenin pisliğinden arındırdığı, O'nu zikretmekten alıkoyanlarla ilişkilerini kestiği ve kalplerini kendi sevgisi ile doldurduğu kimselerdir. Bu yüzden onlar sadece O'nu isterler. Çünkü O, beraberinde asla kötülük bulunmayan hayırdır. Nitekim yüce Allah, *"Allah daha hayırlıdır."* (Tâhâ, 73) buyuruyor.

Onlar, hayır ve selâm (esenlik) ile dolu olan kalpleri ile karşılaştıkları herkesle iyilik ve esenlikle karşılaşırlar. Yalnız kalpleri ile karşılaştıkları kişi, hayrı ve esenliği, kötülüğe ve zarara dönüştüren biri olursa, o başka. Nitekim Kur'ân, onunla şifa isteyenler için şifadır; ama zalimlerin sadece ziyan ve yıkımlarını arttırır.

Ayrıca bu temiz kalpler, karşılaştıkları ve gördükleri her varlığı yüce Allah'ın bir nimeti olarak görürler, onun Allah'ın cemalinin sıfatlarını ve kemalinin anlamlarını yansıttığını, azamet/yüceliğini ve celalini/ululuğunu tanımladığını düşünürler. Bu nedenle vasıflandırdıkları her varlığı, yüce Allah'ın nimetlerinden biri olarak algıladıkları, o varlıkta

yüce Allah'ın isimlerindeki ve sıfatlarındaki kemali müşahade ettikleri, hiçbir şeyde Rablerinden gafil olmadıkları ve O'nu unutmadıkları için o şeyi sıfatlandırmaları, Rablerini fiillerinde ve sıfatlarında güzelliikle vasıflandırmaları gibi olur. Böylece bu vasıflandırma, onların Rablerine yönelik bir övgüsüne, bir hamdına dönüşür. Dolayısıyla "hamt", tercihe dayalı güzel bir şeye yöneltlen övgüden başka bir şey değildir.

İşte yüce Allah'ın dostlarının, amel işleme yurdu olan dünya hayatındaki tutumları budur. Onlar, bu günlerinde yarınları için çalışırlar. Rablerine kavuşup da Allah onlara yönelik vaadini gerçekleştirdiğinde, onları rahmetinin kapsamına alıp onur yurdu olan cennetine yerleştirdiğinde, dünyada kendilerine tahsis etmiş olduğu nuru tamamen erdirir. Şu ayette buyrulduğu gibi: *"Onların nurları önlerinde ve sağ yanlarında yürürken, 'Ey Rabbimiz, nurumuzu bize tamamla.' derler."* (Tahrîm, 8)

Sonra yüce Allah, onlara temizleyici bir içecek içirir. Bu içecek, onların kalplerini açık ve gizli her türlü şirkten arındırır. Kendilerini bilgi ve kesinlik (yakîn) nuru ile kuşatır. Kalplerinden dillerine tevhit pınarları akıtır. Bunun sonucunda onlar da, en başta yüce Allah'ı tenzih ve tespih ederler. Bunun yanı sıra arkadaşları olan peygamberleri, sıddıkları, şehitleri ve salihleri selâmlarlar; arkasından, en etkili hamtla ve en güzel övgü ile yüce Allah'a hamt ederek O'nu överler.

Doğrusunu Allah bilir, ama bu açıklama, aşağıdaki iki ayetle örtüşen bir açıklamadır. Şöyle ki, *"Onların nimetlerle dolu cennetlerde altlarından ırmaklar akar."* ifadesinde, velâyet cenneti ile bu cennet-tekilerin kalplerinin arındırılması anlatılıyor. *"Onların oradaki duası, 'Her eksiklikten uzaksın sen ey Allah'ım!'" (sözleridir)."* Bu ifadede yüce Allah, her türlü noksanlıktan, ihtiyaçtan ve ortaktan tenzih ediliyor. Bu tenzih, huzurda gerçekleşiyor. Çünkü onlarla Rableri arasında hiçbir perde yoktur. *"Orada (birbirleriyle karşılaştıkça) esenlik dilemeleri ise, 'Selâm'dır."* Bu ifadede, onların birbirleri ile karşılaşmalarına mutlak güvenin egemen olduğu vurgulanıyor. Oysa insanlar arası diğer karşılaşmalarda, ancak göreceli bir güvenin varlığından söz edilebilir. *"Dualarının sonu da şudur: Hamt, âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur."* Bu ifadede, onların yüce Allah'ı tespih ve tenzih ettikten sonra O'na yönelttikleri güzel övgü dile getiriliyor. Bu nokta, cennetliklerin ilimde ulaşabilecekleri son kemal noktasıdır.

Daha önce, *"Hamt, âlemlerin Rabbi Allah'a özgüdür."* (Fâtiha, 2) ayetinin tefsiri sırasında belirttiğimiz gibi hamt, bir vasıflandırma, bir tanımlamadır. Yüce Allah'ı da, yaratıklarından hiçbiri vasıflandıramaz, tanımlayamaz. Buna sadece Allah'ın ihlâsa erdirilmiş (muhles) kullarının gücü yetebilir. O kullar ki, onları kendisi için seçmiş, onlara kendine yakınlık saygınlığı ihsan etmiş, orada onlarla O'nun arasında hiçbir vasıta yoktur. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"Allah, onların nitelendirdiklerinden yücedir. Ancak Allah'ın ihlâsa erdirilmiş kulları başka."* (Sâffât, 159-160)

Bundan dolayı, Kur'ân'da sadece Nuh, İbrahim, Muhammed, Davud, Süleyman (hepsinin üzerine selâm olsun) gibi seçkin peygamberlerin hamtlarından söz ediliyor. Meselâ Nuh Peygamber'e (a.s), *"Bizi o zalimler topluluğundan kurtaran Allah'a hamdolsun, de."* (Mü'minûn, 28) demesi emrediliyor. Bunun yanı sıra İbrahim Peygamber'in (a.s), *"Bana ilerlemiş yaşıma rağmen, İsmail'i ve İshak'ı bağışlayan Allah'a hamdolsun."* (İbrâhîm, 39) dediği naklediliyor. Birkaç yerde Muhammed Peygamberimize (s.a.a), *"Allah'a hamdolsun."* (Neml, 93) demesi emrediliyor. Ayrıca Davud ve Süleyman peygamberlerin (üzerlerine selâm olsun), *"Allah'a hamdolsun, dediler."* (Neml, 15) dedikleri naklediliyor.

Yine Kur'ân'ın birkaç yerinde cennetliklerin Allah'a hamdettikleri naklediliyor. Şu ayetlerde buyrulduğu gibi: *"Bizi bu dereceye erdiren Allah'a hamdolsun."* (A'râf, 43), *"Bizden üzüntüyü gideren Allah'a hamdolsun."* (Fâtır, 34), *"Bize verdiği sözü yerine getiren Allah'a hamdolsun."* (Zümer, 74), *"Dualarının sonu da şudur: Hamt, âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur."* (Yûnus, 10)

Bu ayet, Allah'ın cennetlik müminleri, ahirette seçkin kulları arasına kattığına delildir ki, bu, müminler için güzel bir vaat ve büyük bir müjdedir.

AYETLERİN HADİSLER İŞİĞİNDA AÇIKLAMASI

Tefsiru'l-Ayyâşî'de Yunus b. Abdurrahman'dan, o da adını verdiği bir raviden, İmam Cafer Sadık'ın (a.s), *"İman edenlere Rableri katında kendileri için bir doğruluk makamı olduğunu müjdele."* ayeti hakkında şöyle buyurduğu nakledilir: *"Burada, velâyet makamı kastedilmiştir."*

el-Kâfî adlı eserde, müellif kendi rivayet zinciriyle İbrahim b. Ömer Yemani'den, o da adını verdiği bir raviden, İmam Cafer Sadık'ın

(a.s), "*İman edenlere Rableri katında kendileri için bir doğruluk makamı olduğunu müjdele.*" ayeti hakkında şöyle buyurduğu nakledilir: "Burada, Peygamberimiz (s.a.a) kastediliyor." [el-Kâfi, er-Ravza, c.8 s.364, hadis: 554]

Ben derim ki: Bu rivayet, Tefsiru'l-Kummî'de mûsned ve Tefsiru'l-Ayyâşî'de mürsel olarak, İbrahim b. Ömer ve onun adını verdiği bir ravi aracılığı ile İmam Cafer Sadık'tan (a.s) nakledilerek yer almıştır. Öyle anlaşıyor ki İmam'ın maksadı, Peygamberimizin (s.a.a) şefaattir.

Tabersî'nin Mecmau'l-Beyan adlı tefsirinde yer alan şu rivayet buna delâlet etmektedir: "Bazıları ayetteki '*doğruluk makamı*' ifadesi ile Peygamberimizin (s.a.a) şefaatinin kastedildiğini söylemişlerdir. Bu, İmam Cafer Sadık'tan (a.s) rivayet edilmiştir."

Yine ed-Dürrü'l-Mensûr adlı tefsirde yer alan şu rivayet de yukarıdaki sözümüzü destekler niteliktedir: İbn Mürdeveyh, Ali b. Ebu Talib'in, "*Rableri katında kendileri için bir doğruluk makamı*" ifadesi hakkında şöyle dediği rivayet edilir: "Peygamberimiz (s.a.v) kıyamet günü onlar için şefaatchi olacaktır."

Tefsiru'l-Ayyâşî'de Zeyd Şahham'dan şöyle rivayet edilir: "İmam Cafer Sadık'a (a.s) tespihin anlamı hakkında sordum, şöyle dedi: O Allah'ın isimlerinden biri ve cennetliklerin duasıdır."

Ben derim ki: Bu rivayette sözü geçen tespihten maksat, bizim "subhanellah" şeklindeki sözümüzdür. Bu sözün Allah'ın ismi olması demek de, onun Allah'ı tenzih anlamı taşıması demektir.

el-İhtisas adlı eserde, müellifin kendi rivayet zinciriyle Cafer b. Muhammed'den, onun da babasından, onun da dedesinden, onun da Hüseyin b. Ali b. Ebu Talib'den (üzerlerine selâm olsun) naklettiğine göre, Peygamberimiz (s.a.a) kendisine çeşitli sorular soran bir Yahudi ile yaptığı konuşmanın bir yerinde şöyle dedi: "Kul, 'subhanellah' dediğinde, arşın altında kalan bütün varlıklar onunla birlikte tespih ederler ve bu kula on kat sevap verilir. Kul, 'elhamdülillah' dediğinde, Allah ona ahiretteki nimetleri sununcaya kadar dünya nimetlerini bağışlar. Bu söz, cennetliklerin cennete girdikleri zaman söyleyecekleri sözdür. Dünya sona erdiğinde, 'elhamdülillah' dışındaki bütün sözler de son bulur.). İşte '*O'na kavuştukları gün, onların esenlik dilemesi, 'Selâm'dır.*' [Ahzâb, 44] ayetinin anlamı budur." [c.s.34]

Ben derim ki: Peygamberimizin (s.a.a), "Dünya sona erdiğinde, 'elhamdülillah' dışındaki bütün sözler de son bulur." şeklindeki sözünün anlamı şudur: Dünyada kullananına geri dönen çeşitli maksatlar için kullanılan sözler -insanlar arasında geçen bütün karşılıklı konuşmalar şeklindeki dünya geçimi maksadı için kullanılan sözler gibi- ve aynı şekilde sevap ve benzeri şey elde etmek amacı ile ibadetlerde kullanılan sözler, dünyanın sona ermesi ile son bulur. Çünkü dünyanın sona ermesinden sonra dünyaya ait bu maksatlar artık ortadan kalkar, onlardan hiçbir iz kalmaz. O andan itibaren söz olarak sadece Allah'a hamt etmek ve O'na yöneltilen güzel övgü kalır ki, bu da cennetliklerin cennetteki sözüdür.

Peygamberimizin (s.a.a), "İşte, '*O'na kavuştukları gün, onların esenlik dilemesi, 'Selâm'dır.'*' ayetinin anlamı budur." şeklindeki sözünün anlamı da şudur: O günün esenlik dilemesinin mutlak anlamı ile "selâm" oluşu, orada her şeyin insanın isteğine uygun ve isteğiyle uyumlu olacağının delilidir. Dolayısıyla orada insanın bütün istediği her şey onun için peşinen karşılanır, dünyada olduğu gibi herhangi bir amacı gerçekleştirmek için söz söyleme gereği duyulmaz. Sadece yüce Allah'ın, gözlemlenen güzel ikramlarına karşı övgü ve sena (hamt) yöneltilir. Bunu iyi kavramak gerekir.

وَلَوْ يُعَجِّلُ اللَّهُ لِلنَّاسِ الشَّرَّ اسْتِعْجَالَهُمْ بِالْخَيْرِ لَقُضِيَ إِلَيْهِمْ أَجْلُهُمْ
فَنَذَرُ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١١﴾ وَإِذَا مَسَّ
الْإِنْسَانَ الضُّرُّ دَعَانَا لِجَنبِهِ أَوْ قَاعِدًا أَوْ قَائِمًا فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُ ضُرَّهُ مَرَّ كَانُ
لَمْ يَدْعُنَا إِلَى ضُرِّ مَسَّهُ كَذَلِكَ زِينٌ لِلْمُسْرِفِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢﴾
وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا الْقُرُونَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَمَّا ظَلَمُوا وَجَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ
وَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا كَذَلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٣﴾ ثُمَّ جَعَلْنَاكُمْ
خَلَائِفَ فِي الْأَرْضِ مِنْ بَعْدِهِمْ لِنَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ﴿١٤﴾

AYETLERİN MEÂLİ

11- Eğer Allah insanlara, hayrın çabucak gerçekleşmesini istedikleri gibi, şerrin onlara ulaşmasını çabuklaştırsaydı, kuşkusuz süreleri onlara (azap indirilerek) sona erdirilirdi. Fakat biz, bize kavuşmayı ummayanları azgınlıkları içinde şaşkın bir hâlde bırakırız.

12- İnsana bir zarar dokundu mu yan üzere (yatarken), otururken veya ayakta iken bizi çağırır. Fakat o zararı ondan giderdiğimizde, sanki kendisine dokunan zararı gidermek için bizi hiç çağırmamış gibi geçip gider (bizi unuttur). İşte haddi aşanlara (dünya cazibelerine kapılan müsriflere) yaptıkları işler böyle süslü kılınmıştır.

13- Andolsun ki sizden önce peygamberleri kendilerine mucizeler getirdikleri hâlde, (onları yalanlayıp) zulmettiklerinden dolayı nice toplulukları helâk ettik. Zaten onlar iman edecek değillerdi. İşte biz suçlular topluluğunu böyle cezalandırırız.

14- Sonra da onların ardından nasıl davranacağınızı görelim diye sizi yeryüzünde halefler kıldık (onların yerine sizi getirdik).

AYETLERİN AÇIKLAMASI

Daha önceki ayetlerde yüce Allah, hak çağrının iki temel ilkesi olan tevhit ve ahiret ilkelerini gündeme getirerek, bu ilkeleri fitrî akıl yolu ile ispat etmiş, ardından da bu iki ilkeye inanmanın ve onları inkâr etmenin akıbetini açıklamıştı. Şimdi ise insanların şaşkınlıklarını, sapıklıklarını ve azgınlık içindeki debelenmelerini sürdürmelerine rağmen, onlara neden mühlet verdiğini, niçin onları hemen azaba çarptırmadığını ve bu duruma düşmelerine neyin sebep olduğunu gündeme getirerek bu konuda şu açıklamayı yapmıştır: Mesele açıktır, hiçbir kapalı yanı yoktur. Bu durumu Allah'ın peygamberleri de delillerle onlara açıklamışlardı. Fakat şeytanlar bu azgınlara yaptıkları işleri güzel göstererek, onları ahireti hatırlamaktan gafil bıraktılar. Bu yüzden başlangıçta hatırlarında olan ahireti unuttular, akıllarından çıkardılar. Fakat Allah, onları hemen cezaya çarptırmayarak dünyada kendilerine bir süre için mühlet verdi. Maksat onları denemek, sınavdan geçirmektir. Çünkü dünya, deneme ve sınavdan geçirme yurdu dur.

11) Eğer Allah insanlara, hayrın çabucak gerçekleşmesini istedikleri gibi, şerrin onlara ulaşmasını çabuklaştırsaydı, kuşkusuz süreleri onlara (azap indirilerek) sona erdirilirdi. Fakat biz, bize kavuşmayı ummayanları azgınlıkları içinde şaşkın bir hâlde bırakırız.

Ayette geçen "yuaccilu" fiilinin kökü olan "ta'cil" kelimesi, bir şeyi çabuk ve hızlı şekilde yapmak anlamındadır. Aynı kökten gelen "isti'cal" kelimesi ise, bir şeyin çabuk ve hızlı biçimde olmasını, çabucak gerçekleşmesini istemek demektir. Yine ayetin orijinalinde geçen, "ya'mehûn" fiilinin kökü olan "ameh" kelimesi, şiddetli şaşkınlık anlamına gelir.

Dolayısıyla ayetin anlamı şöyledir: Eğer Allah insanların iyiliğe, nimete bir an önce kavuşmayı istedikleri gibi, onları hemen şerre, yani azaba uğratsaydı, yaşama sürelerini noktalayıp hemen onları cezaya çarptırırdı. Fakat Allah şerrin onlara ulaşmasını çabuklaştırmıyor; ahireti inkâr eden ve din bağından sıyrılmış bu sapıkları, azgınlıkları içinde şaşkın şaşkın debelenmeye bırakıyor.

Bu söylediklerimizi şöyle açıklayabiliriz: İnsan, tabiatı gereği acelecidir. İyiliğine ve çıkarına olan hususlarda acele eder, onların hemen gerçekleşmesini ister. Yani sebeplerden, arzu ettiklerini ve istediklerini hızla gerçekleştirmesini ister. Aslında o söz konusu hızlandırmayı yüce Allah'tan istemektedir. Çünkü bu konudaki asıl sebep, O'dur. İşte bu, insanın geleneksel tutumu ve yasasıdır ki, nefsanî arzulara dayanır. Oysa ortaya çıkan sebepler, düzenlerinde insanların arzularına bağlı değildirler. Tersine insanlık âlemi, zorunlu olarak, istese de, istemese de, sebepler düzeninin işleyişine bağlıdır.

Eğer varlıkları yaratmaya ve sonuçları sebeplerinin arkasından meydana getirmeye ilişkin ilâhî yasalar sistemi, cehalete dayanan bu insan yasa ve geleneğine uysa veya ona benzese, böylece sonuçları sebeplerinin arkasından hızla ortaya koysa, insanı çabucak şerle, yani kötü sonu olan azapla yok etmekle karşı karşıya bırakırdı. Çünkü bunun sebebi, insanla birlikte vardır. Bu da, Allah'a kavuşmayı ummamak ve dünya hayatında azgınlığa dalmak suretiyle ortaya konan küfürdür. Fakat yüce Allah, insanların iyilik konusundaki acelecilikleri gibi bir acelecilikle, şerrin ve kötülüğün onlara ulaşmasını çabuklaştırmıyor. Çünkü insanların bu alandaki geleneksel tutumlarının cehalete dayalı olmasına karşılık, yüce Allah'ın bu husustaki yasal sistemi hikmete dayanır. Bu yüzden O, onları azgınlıkları içinde şaşkın bir hâlde bırakır.

Bu açıklamadan iki şey ortaya çıkıyor:

Birincisi: *"Kuşkusuz süreleri onlara (azap indirilerek) sona erdirdi."* ifadesinde, bir nevi tazmin (başka bir anlamı içermek) vardır. Çünkü ayetin orijinalinde geçen "kuziye" kelimesi, "indirme" veya "ulaştırma" gibi bir anlam içermektedir. Bu yüzden fiil, "ilâ" harf-i cerri ile müteaddi (geçişli) kılınmıştır.

Dolayısıyla ifadenin anlamı ya, "süreleri onlara indirilerek veya iletilerek sona erdirildi" ya da "süreleri sona erdirilerek onlara indirilir iletilirdi" şeklindedir ki, bu söz, azabın inişinden kinayedir ve birleşik kinaye niteliği taşır.

İkincisi: *"Fakat biz... bırakırız."* ifadesinde, iltifat sanatına gidilerek gaip sıygasından çoğul mütekellim sıygasına (çoğul birinci şahsa) geçilmektedir. Bundaki incelik, bu alanda sebeplerin aracılığına işaret etmek olabilir. Çünkü gerek bu ayette, gerekse sonrasında sözü edilen onları şaşkınlıkları içinde debelenmeye bırakma, sıkıntıyı giderme, çir-

kin davranışları güzel gösterme ve helâk etme gibi ilâhî fiiller, sebepler aracılığı ile gerçekleştirilen fiillerdir. Büyükler de, yardımcılarının veya hizmetkârlarının bazı işlerinde katkıları olduğuna işaret etmek istediklerinde, çoğul mütekellim sıygası kullanırlar.

12) İnsana bir zarar dokundu mu yan üzere yatarken, otururken veya ayakta iken bizi çağırır. Fakat o zararı ondan giderdiğimizde, sanki kendisine dokunan zararı gidermek için bizi hiç çağırmamış gibi geçip gider (bizi unuttur). İşte haddi aşanlara (dünya cazibelerine kapılan müsriflere) yaptıkları işler böyle süslü kılınmıştır.

Ayette geçen "zurr" kelimesi, insanın kendisine gelen zarar demektir. "*yan üzere (yatarken), otururken veya ayakta iken bizi çağırır.*" ifadesi, yanı üzerine yayılıp yatarken, otururken veya ayakta iken bizi çağırır, bize yalvarır anlamındadır. Anlaşılan, bu şıklı ifade genelleme yapmak içindir. Yani yan yatma, oturma ve ayakta durma gibi bütün muhtemel durumlarında bize ısrarla yalvarır; hiçbir durumunda bizi unutmaz. Ayette söz konusu edilen bu üç hâlin, "deana=bizi çağırır" fiilinin failinin değil de insanın hâlleri olması ve bu hâllerin amilinin de, "messe=dokundu" fiilinin olması da mümkündür. O takdirde ifadenin anlamı şu şekilde olur: "İnsana yatarken, otururken veya ayaktayken bir zarar dokunduğunda, o durumunda bize yalvarır." Bu, mürsel olarak aktarılan bazı rivayetlerin ifade ettiği anlamdır. Rivayette şöyle geçer: "*yan üzere (yatarken)*" Bu, oturmaya gücü yetmeyen hasta için söz konusudur. "*otururken*" Bu ise, ayakta duramayan kimse için söz konusudur. "*veya ayakta iken bizi çağırır.*" Bu da sağlıklı kişi için söz konusudur.

"*sanki kendisine dokunan zararı gidermek için bizi hiç çağırmamış gibi geçip gider (bizi unuttur).*" ifadesi, aslında unutmadığı bir durumu unutmaktan, ondan gafil olmaktan kinayedir.

Dolayısıyla ayetin anlamı şu şekilde belirginleşir: İnsanoğluna bir zarar dokunduğu zaman, bu zararın ortadan kalkması için sürekli bizi çağırır, bize durmadan yalvarır, ısrarla dua eder. Fakat başına gelen sıkıntı ve zararını giderdiğimizde bizi unuttur, bizi hatırlamaz olur ve nefis daha önce hoşlandığı davranışlara kapılıp gider. İşte dünyanın aldatıcı cazibelerine aşırı biçimde kapılan müsrif ve sınır tanımazlara, yaptıkları kötülükler böyle süslü kılınmış, güzel gösterilmiştir. Bu da

onların Allah'ı unutmaları, O'nun zikrinden yüz çevirip O'nu hatırlamaya yanaşmamaları sonucunu doğurur.

Bu ayette, azgınlıklarını ve sapıklıklarını inatla sürdüren inkârcıların, bu tutumlarında ısrar etmelerinin sebebi ve bu sebebin özelliği açıklanıyor ki, bu da şudur: Bunlar başlarına bir sıkıntı ve zarar gelen bir insana benzerler. O insan bu zarar ve sıkıntının ortadan kalkması için Rabbini hatırlar ve O'na ısrarla dua eder. Fakat dua etmesinin sebebi olan sıkıntısı ortadan kalkınca, yüzünü çevirerek geçip gider ve arzularına dalar. Artık kendisine dua ettiği ve hatırında tuttuğu Allah'ı unuttur. Rabbine yaptığı duayı bırakmasının ve O'nu hep hatırında tuttuğu hâlde unutmamasının sebebi, kendisine güzel gösterilen ve süslü kılınan kötü davranışlarından başka bir şey değil. Böylece bu kötü davranışlar, hatırında tuttuğu Rabbini unutması sonucunu doğurur.

İşte sözü edilen bu müsrifler ve haddi aşanlar da böyledir. Kötü davranışları kendilerine güzel gösterildiği için, onları nefislerinin arzularına sürükler. Bunun sonucunda, daha önce hatırlarında olan Rablerini unuturlar. Oysa yüce Allah, kendilerinden önceki nesillere, delillerle birlikte peygamberler gönderdiğini, onların da zaten iman edecek olmadıklarını, aynı şekilde daha önceki birçok kavmi zalimlikleri sebebi ile yok ettiğini dile getirerek kendi yüce konumunu onlara hatırlatmıştır. İşte ilâhî yasa böyle işler. O, suçlular topluluğunu cezalandırmayı ihmal etmez.

Bundan da anlaşılıyor ki bu ayeti izleyen, *"Andolsun ki sizden önce peygamberleri kendilerine mucizeler getirdikleri hâlde, (onları yalanlayıp) zulmettiklerinden dolayı nice toplulukları helâk ettik..."* ayeti, bu ayetin içerdiği açıklamayı tamamlar niteliktedir.

13) Andolsun ki sizden önce peygamberleri kendilerine mucizeler getirdikleri hâlde, (onları yalanlayıp) zulmettiklerinden dolayı nice toplulukları helâk ettik. Zaten onlar iman edecek değillerdi. İşte biz suçlular topluluğunu böyle cezalandırırız.

Ayetin anlamını az önce açıklamış olduk. Bu ayetteki *"sizden önce"* ifadesinde, gaip sıygasından (üçüncü şahıstan) hitap sıygasına (ikinci şahsa) geçiliyor. Galiba bunun hikmeti uyarıyı pekiştirmektir. Çünkü doğrudan yöneltilen uyarı ve korkutma, dolaylı bir ifade ile yapılan uyarıdan ve korkutmadan daha etkilidir.

Daha sonra, *"İşte biz suçlular topluluğunu böyle cezalandırırız."* ifadesinde, bir başka iltifat sanatı sergilenmiştir. Şöyle ki hitap bu sefer Peygamberimize (s.a.a) yöneltilmiştir. Bu iltifattaki ince nükte ise şundan ibarettir: Yüce Allah burada, suçluları yakalayıp cezalandırmaya ilişkin ilâhî bir yasaya vurgu yapıyor. Peygamberimiz (s.a.a) de bu yasayı anlamaya, onun doğruluğunu kabul etmeye, o kimselerden daha ehildir. Zira onlar bunun doğruluğunu kabul etselerdi, ona inanırlar ve onu inkâr etmezlerdi. *"Andolsun ki, sizden önce peygamberleri kendilerine mucizeler getirdikleri hâlde..."* ifadesinde ise, böyle bir espri söz konusu değildir. Çünkü bu ifade, tarihî bir haber niteliğindedir ki, onların buna inanmalarına hiçbir engel, kendi açılarından hiçbir sakınca yoktur.

14) Sonra da onların ardından nasıl davranacağınızı görelim diye sizi yeryüzünde halefler kıldık (onların yerine sizi getirdik).

Ayetin anlamı açıktır. Bu ayette, imtihan ve sınama kanununun genel ve herkes için geçerli olduğu anlatılıyor.

وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا ائْتِ بِقُرْآنٍ
غَيْرِ هَذَا أَوْ بَدِّلْهُ قُلْ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَبَدِّلَهُ مِنْ تِلْقَائِي نَفْسِي إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا
مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابٌ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٥﴾ قُلْ
لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا تَلَوْتُهُ عَلَيْكُمْ وَلَا أَدْرِيكُمْ بِهِ فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُرًا مِنْ قَبْلِهِ
أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٦﴾ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ
إِنَّهُ لَا يَفْلِحُ الْمُجْرِمُونَ ﴿١٧﴾ وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ
وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هَؤُلَاءِ شُفَعَاؤُنَا عِنْدَ اللَّهِ قُلْ اتَّبِعُونِ اللَّهَ بِمَا لَا
يَعْلَمُ فِي السَّمَوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١٨﴾
وَمَا كَانَ النَّاسُ إِلَّا أُمَّةً وَاحِدَةً فَاخْتَلَفُوا وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ
لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ فِيمَا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١٩﴾ وَيَقُولُونَ لَوْلَا أَنْزَلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ
رَبِّهِ فَقُلْ إِنَّمَا الْغَيْبُ لِلَّهِ فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ ﴿٢٠﴾ وَإِذَا
أَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً مِنْ بَعْدِ ضَرَاءٍ مَسَّتْهُمْ إِذَا لَهُمْ مَكْرٌ فِي آيَاتِنَا قُلِ اللَّهُ
أَسْرَعُ مَكْرًا إِنْ رُسُلُنَا يَكْتُبُونَ مَا تَمْكُرُونَ ﴿٢١﴾ هُوَ الَّذِي يُسِيرُكُمْ فِي
الْبَرِّ وَالْبَحْرِ حَتَّىٰ إِذَا كُنْتُمْ فِي الْفُلِكِ وَجَرِينَ بِهِمْ بِرِيحٍ طَيِّبَةٍ وَفَرِحُوا
بِهَا جَاءَتْهَا رِيحٌ عَاصِفٌ وَجَاءَهُمُ الْمَوْجُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَظَنُّوا أَنَّهُمْ

أَحِيطَ بِهِمْ دَعُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ لئنِ انْجِيتَنَا مِنْ هَذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿٢٢﴾ فَلَمَّا أَنْجِيَهُمْ إِذَا هُمْ يَبْغُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا بَعَيْتُمْ عَلَى أَنْفُسِكُمْ مَتَاعَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُكُمْ فَنُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٣﴾ إِنَّمَا مَثَلُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ مِمَّا يَأْكُلُ النَّاسُ وَالْأَنْعَامُ حَتَّى إِذَا أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخْرُفَهَا وَازَيَّنَّتْ وَظَنَّ أَهْلُهَا أَنَّهُمْ قَادِرُونَ عَلَيْهَا أَتَاهَا أَمْرُنَا لَيْلًا أَوْ نَهَارًا فَجَعَلْنَاهَا حَصِيدًا كَأَن لَّمْ تَغْنِ بِالْأَمْسِ كَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٢٤﴾ وَاللَّهُ يَدْعُوا إِلَى دَارِ السَّلَامِ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٢٥﴾

AYETLERİN MEÂLİ

15- Onlara ayetlerimiz apaçık şekilde okunduğu zaman, bize kavuşmayı ummayanlar, "Bize bundan başka bir Kur'ân getir veya bunu değiştir." dediler. De ki: "Benim onu kendi yanımdan değiştirmeye hakkım yoktur. Çünkü ben ancak bana vahyolunana uyarım. Çünkü Rabbime isyan edersem, (kavuşma günü olan) büyük günün azabından korkarım."

16- De ki: "Eğer Allah dileseydi, onu size okumazdım ve Allah da onu size bildirmezdi. Ben o inmeden önce de uzun bir süre sizin aranızda yaşadım (ve siz benden böyle şeyler duydınız). Hâlâ akıl erdirmiyor musunuz?"

17- Allah'a yalan uydurandan veya O'nun ayetlerini yalanlayanandan daha zalim kim olabilir? Kuşkusuz, suçlular kurtuluşta ermezler.

18- Allah'ı bırakıp kendilerine ne bir zarar veren, ne de bir yarar sağlayan şeylere tapıyorlar ve "Bunlar, Allah katında bizim şefaathçilerimizdir." diyorlar. De ki: "Allah'a, göklerde ve yeryüzünde bilmediği bir şeyi mi haber veriyorsunuz?" O, onların ortak koştuklarından münezze ve yücedir.

19- İnsanlar sadece tek bir ümmet (ve tevhit dini üzere) idiler, sonradan ayrılığa düştüler (muvahhit ve müşrik oldular). Eğer Rabbin tarafından (insanların yeryüzünde kalıp bir süre yaşamalarına ilişkin) önceden bir söz (ezelî bir takdir) geçmemiş olsaydı, ayrılığa düştükleri hususta kesinlikle aralarında hüküm verilirdi. (Hak taraftarları kurtarılır, batıl taraftarları ise yok edilirdi.)

20- Ve diyorlar ki: "Ona (Kur'ân dışında) Rabbinden (başka) bir mucize indirilse ya!" De ki: "Gayb sadece Allah'a hastır. Bu durumda bekleyin, ben de sizinle birlikte bekleyenlerdenim."

21- Kendilerine dokunan (cehalet, zillet ve kalp hastalığı gibi) bir sıkıntıdan sonra, insanlara (Kur'ân'dan) bir rahmet (esenlik) tattırdığımızda, hemen bizim ayetlerimize karşı onların bir tuzağı olduğunu görürsün. De ki: "Allah, tuzak kurma bakımından daha hızlıdır." Şüphesiz, bizim (meleklerden olan) elçilerimiz kurduğunuz tuzakları yazıyorlar (gözler önüne seriyorlar).

22- Karada ve denizde sizi gezdiren O'dur. Öyle ki gemilerde bulunduğunuz ve gemiler güzel bir rüzgârla içindekileri dolaştırdığı, onlar da bununla sevindikleri bir sırada, birden gemilere şiddetli bir kasırga gelip çatar ve her yerden dalgalar gemidekileri sarar da onlar artık çepeçevre kuşatıldıklarına inanırlarsa, dini yalnız Allah'a halis kılarak, "Bizi bundan kurtarırsan, mutlaka şükredenlerden olacağız." diye O'na yalvarırlar.

23- Fakat (Allah) onları kurtarınca, yine yeryüzünde haksız yere zulüm ve taşkınlık yaptıklarını görürsün. Ey İnsanlar! Zulüm ve taşkınlığınız ancak kendi aleyhinizedir. Çünkü bununla sadece dünya hayatının (geçici zevk ve) menfaatini elde eder-

siniz. (Oysa) sonunda dönüşünüz bizedir ve biz de yaptığınız işleri size haber vereceğiz.

24- Dünya hayatının durumu, gökten indirdiğimiz bir suya benzer: İnsanların ve hayvanların yediği yeryüzü bitkileri onunla karışmıştır. Nihayet yeryüzü ziynetini takınıp süslen-diği ve yeryüzündekiler ondan yararlanma gücüne sahip ol-duklarını sandıkları bir sırada, bir gece veya gündüz ansızın emrimiz o yere gelip çatar ve orayı sanki dün yerinde yokmuş gibi biçilmiş bir hâle getiririz. İşte düşünen topluluklar için ayetlerimizi böyle açıklarız.

25- Allah, selâm (esenlik) yurduna (cennete) çağırır ve dilediğini doğru yola iletir.

AYETLERİN AÇIKLAMASI

Okuduğumuz ayetler, müşriklerin Kur'ân hakkındaki veya kendi ilâhları hakkındaki sözlerine veya ayetin inişine ilişkin önerilerine cevap vermesi için yüce Allah'ın Peygamberimize (s.a.a) telkin ettiği bir grup delillerden oluşuyor.

15) Onlara ayetlerimiz apaçık şekilde okunduğu zaman, bize kavuşmayı ummayanlar, "Bize bundan başka bir Kur'ân getir veya bunu değiştir." dediler.

Ayette sözü edilen bu kimseler, putları kutsallaştırıp onlara tapan putperest bir kavimdi. Bunlar, zulümlere dalmayı, alabildiğine günah işlemeyi ve kötülüklere düşkünlüğü, gelenek hâline getirmişlerdi. Kur'ân ise bunların hepsini yasaklıyor ve onları, yüce Allah'ı bir bilip O'na koşulan ortakları reddetmeye; zulümden, fasıklıktan, şehvet ve ihtiraslara uymaktan arınarak Allah'a kulluk etmeye çağırıyor.

Şurası bilinen bir gerçektir ki, niteliği bu olan bir kitabın ayetleri, o nitelikleri taşıyan bir kavme okunduğu zaman, onlara ters düşen bir çağır-ı içerdiği için bu kitap böylelerinin arzularına uygun gelmez, nefsanî istekleriyle uyum içinde olmaz. Buna göre eğer onlar Peygamberimize (s.a.a), "*Bize bundan başka bir Kur'ân getir*" diyorlarsa, bu, onların bu Kur'ân'ın içerdiği Allah'a ortaklar koşmayı reddetme, günahlardan ve

kötülüklerden kaçınma çağrısı gibi ilkeleri içermeyen bir Kur'ân'ın getirilmesini önerdiklerini gösteriyor.

Yine eğer bu kimseler, "*veya bunu değiştir.*" diyorlarsa, bunla bu Kur'ân'ın, kendileri açısından kabul edilebilmesi için, görüşlerine ters düşen ayetlerinin kendi görüşleriyle uyum içinde olan ayetlerle değiştirilmesini kastediyorlar. Tıpkı şiirini okuyan bir şaire veya hikâyesini anlatan bir hikâyeciye davranıldığı gibi. Şair bir şiir okur veya hikâyeci bir hikâye anlatır; fakat bunlar dinleyenlerin hoşuna gitmez ve şaire veya hikâyeciye, "Ya başkasını getir veya bunu değiştir." derler.

Bu tutum, Kur'ân'ı en aşağı dereceli bir söz durumuna indirmek demektir. Sanki o bir eğlence malzemesidir. Dinleyicinin gönlünü hoş etmek ve duygularını coşturmak için ortaya atılıyor. Sonra eğer dinleyici tarafından beğenilmez ise, adam, "Ya bundan başkasını getir veya bunu değiştir." diyor.

Bundan da anlaşılıyor ki, o kimseler Kur'ân'ın ayetleri kendilerine okunduğu zaman, "*Bize bundan başka bir Kur'ân getir*" derken, bu Kur'ân'ın içermediği mesajları ve bilgileri içeren bir Kur'ân istiyorlar. Şöyle ki, bu Kur'ân bir yana bırakılacak ve o istedikleri Kur'ân getirilecek. "*veya bunu değiştir.*" derken de, bu Kur'ân'ın içerdiği arzularına ters gelen mesajların ve bilgilerin, arzuları ile uyuşan mesajlar ve bilgilerle değiştirilmesini, fakat özünün korunmasını istemiş oluyorlar. İşte başka bir Kur'ân getirmek ile onu değiştirmek arasındaki fark budur.

Bazıları bu iki kavram arasındaki fark konusunda şöyle demişlerdir: "Bundan başka bir Kur'ân'ın getirilmesinde, bu Kur'ân'ın yanında o başka Kur'ân'ın da getirilebilmesi imkân dâhilindedir. Ancak değiştirilmesi, ancak bu Kur'ân'ın ortadan kaldırmasıyla mümkündür."¹

Fakat bu görüş doğru değildir. Çünkü o kimseler, Peygamberimizden (s.a.a) bu Kur'ân'ın yanı sıra bir başka Kur'ân getirmesini kesinlikle istememişlerdir.

Yine bazı müfessirler tarafından ileri sürülen şu görüş de doğru değildir: "Sözü edilen müşrikler, '*Bize bundan başka bir Kur'ân getir veya bunu değiştir.*' demekle, Peygamberimizi (s.a.v) denemek, böylece onu tuzağa düşürmek istemişlerdir. Öyle ki Peygamber eğer onların bu yoldaki isteklerine olumlu karşılık verirse, Kur'ân'ın Allah'ın

1- [Ruhu'l-Maani, c.11, s.83; Tefsiru'l-Kebir, c.17, s.55]

sözü olduğu şeklindeki iddiası ile çelişkiye düşecekti. Yani onlar Peygamberimizin (s.a.a) kendilerine tebliğ ettiği, kendilerine okuduğu, benzerini ortaya koysunlar diye meydan okuduğu hâlde, benzerini ortaya koyamadıkları Kur'ân ayetlerini işittiklerinde, bu ayetlerin Allah'ın sözü mü, yoksa Peygamberimizin (s.a.a) kendi sözleri mi olduğu konusunda kuşkuya düştüklerinde, -ki aslında onlara göre Peygamberimiz (s.a.a) fesahat, belâgat ve ilim alanında onlardan üstün biri değildi, hatta onu ünlü söz ustalarından, tanınmış hatiplerden daha alt düzeyde görüyorlardı- bu sözü söyleyerek Peygamberimizi (s.a.a) denemek istediler. Öyle ki, eğer Peygamber bu isteklerini yerine getirirse, Kur'ân'ın Allah'ın sözü olduğu yolundaki temel iddiasını kendisi çürütmüş olacaktı. O zaman da Peygamber'in durumu, onlardan üstün bir söz ustası olması noktasına dayanacaktı ve bu ustalık, o güne kadar gizli kalmış bir yeteneği olarak kabul edilecek, vahiy ile ilgisi olmayan büyücülük gibi bir şey sayılacaktı."¹

Ancak bu yorumun sonu ile başı arasında çelişki vardır. Bunun yanı sıra yüce Allah'ın cevap olarak Peygamber'e (s.a.a) telkin ettiği ve onlara söylemesini emrettiği delil, bu yorumun geçersizliğini ortaya koymaktadır. Çünkü sadece deneme ve sınama amacı ile ortaya atılan, ciddi bir dayanağı olmayan bir soruya, ciddi delile ve ispata dayalı bir cevap vermek anlamsız olur. Bu açıktır.

"Onlara ayetlerimiz apaçık şekilde okunduğu zaman..." ifadesinde, ikinci şahıstan üçüncü şahsa geçiliyor. (Hitap sıygasından gaip sıygasına geçiş şeklinde bir iltifat sanatı söz konusudur.) Anlaşıldığı kadarıyla bu geçişteki espri, *"De ki: Benim onu kendi yanımdan değiştirmeye hakkım yoktur."* ifadesindeki Peygamber efendimize (s.a.a) yönelik emre geçiş yapmaktır. Çünkü bu emrin verilebilmesi için, müşriklere yönelik olan hitabın yönünün, Peygamberimize (s.a.a) çevrilmesi gerekir.

De ki: "Benim onu kendi yanımdan değiştirmeye hakkım yoktur. Çünkü ben ancak bana vahyolunana uyarım. Çünkü Rabbime isyan edersem, (kavuşma günü olan) büyük günün azabından korkarım."

Ayetin orijinalinde geçen ve zarf olarak kullanılan "tilka" kelimesi, "lika" gibi mastardır. Tıpkı "tibyan" ve "beyan" gibi.

1- [el-Keşşaf, c.2, s.334; Tefsiru'l-Kebir, c.17, s.56]

Yüce Allah, daha önce ayetin giriş kısmında yer alan "*apaçık*" ifadesi ile müşriklerin, "*Bize bundan başka bir Kur'ân getir veya bunu değiştir.*" şeklindeki tekliflerini cevaplandırmıştı. Şöyle ki eğer ayetler açık olur ve yüce Allah'a dayandıkları kesinlik kazanırsa, yüce Allah'ın dininin açıklamasını Peygamber'ine (s.a.a) vahyederek, putları reddetme ve hoşlanmadığı bütün tutum ve davranışlardan kaçınma gibi yükümlülükler konusunda onlardan neler istediğini kesinlikle ortaya koymuş olacaktır. Ancak buna rağmen onların bu sorusunu, "*De ki: Benim onu kendi yanımdan değiştirmeye hakkım yoktur.*" ifadesinde ve bu ayeti izleyen üç ayette Peygamberimize (s.a.a) telkin ettiği delil ve ispatla da daha detaylı biçimde cevaplandırıyor.

Buna göre, "*De ki: Benim onu kendi yanımdan değiştirmeye hakkım yoktur...*" ifadesi, müşriklerin, "*veya bunu değiştir.*" şeklindeki tekliflerinin cevabıdır ve anlamı şudur: De ki: Bu Kur'ân'ı kendi kendime değiştirmeye ne gücüm yeter ve ne de buna hakkım var. Çünkü o benim sözüm değildir. Bilakis o, ilâhî bir vahiydir. Rabbim bana sadece ona uymamı ve ondan başka bir şeyin peşinden gitmememi emretmiştir. Ben de Rabbimin emrine karşı çıkmam; çünkü eğer Rabbime karşı gelirim, O'na kavuşma günü olan büyük günün azabından korkarım.

Dolayısıyla, "*Benim onu kendi yanımdan değiştirmeye hakkım yoktur.*" ifadesi, değiştirme hakkını reddetmekte ve tercih yetkisinin yokluğunu dile getirmektedir. "*Çünkü ben ancak bana vahyolunana uyarım.*" ifadesi, "*Benim... hakkım yoktur.*" ifadesinin, "*Çünkü Rabbime isyan edersem, (kavuşma günü olan) büyük günün azabından korkarım.*" ifadesi de, "*Çünkü ben ancak bana vahyolunana uyarım.*" ifadesinin gerekçesi konumundadır.

Bunların yanı sıra, "*Çünkü Rabbime isyan edersem, (kavuşma günü olan) büyük günün azabından korkarım.*" ifadesi, ayetin başındaki "*bize kavuşmayı ummayanlar, 'Bize bundan başka bir Kur'ân getir veya bunu değiştir.' dediler.*" ifadesinin bir tür karşısında yer almaktadır; iki ifade arasında bir nevi karşılaştırma söz konusudur. Çünkü bu ifadede müşriklerin niteliklerinin vurgulanması, onların bu sözlerinin, ahireti inkâr etmelerinden ve Allah'a kavuşacaklarını ummamalarından kaynaklandığını ortaya koymak amacıyla. İşte bu yüzden Peygamberimiz (s.a.a), Allah'ın emri ile onlara şöyle bir karşılık veriyor: "*Çünkü Rabbime isyan edersem, (kavuşma günü olan) büyük günün azabından korkarım.*" O

hâlde bu ifadenin anlamı şu şekilde belirginleşir: Siz bu isteğinizi Allah'a kavuşacağınıza ihtimal vermediğiniz, böyle bir umut taşımadığınız için ileri sürebiliyorsunuz. Fakat benim Allah'a kavuşacağımdan şüphem yok. Bu yüzden bu isteğinize olumlu karşılık veremem. Zira ben, büyük bir gün olan Allah'a kavuşma gününün azabından korkarım.

Bu ifadede, kavuşma günü deyimi, büyük gün deyimi ile değiştiriliyor. Maksat, uyarı mesajını güçlendirmektir. Ayrıca azap, kavuşma kavramı ile bu şekilde bir uyum içinde değil, aralarında o şekilde bir bağdaşma yoktur.

16) De ki: "Eğer Allah dileseydi, onu size okumazdım ve Allah da onu size bildirmezdi. Ben o inmeden önce de uzun bir süre sizin aranızda yaşadım (ve siz benden böyle şeyler duydunuz). Hâlâ akıl erdirmiyor musunuz?"

Ayette geçen "lâ edrâkum bih", "Allah onu size bildirmezdi." demektir. "el-Umur" veya "el-amr" kelimesi ise kalmak, yaşamak anlamına gelir. Fakat bu kelime, yemin anlamında kullanılırsa, sadece "amr" şeklinde okunur. "Le-amrî" ve "le-amruke" gibi.

Bu ayet, müşriklerin sorusunun, "*Bize bundan başka bir Kur'ân getir*" şeklindeki birinci şıkkına cevap niteliğindedir ve ayetin akışından çıkan anlamı şudur:

"Bu konuda geçerli olan benim dileğim değil, Allah'ın dileğidir; iş Allah'ın elindedir, bana bırakılmış değildir. Ben sadece Allah'ın elçisiyim. Eğer Allah bundan başka bir Kur'ân indirmeyi dileseydi, bu Kur'ân'ı istemeseydi, ben bunu size okumazdım ve Allah da onu size bildirmezdi. Ben bu Kur'ân'ın inmesinden önce aranızda bir ömür yaşadım, sizinle oturdum kalktım, birbirimize karıştık, karşılıklı ilişkilerimiz oldu. Siz bu süre içinde vahiyden hiçbir haberim olmadığını gözle rinizle gördünüz. Eğer bu Kur'ân'ın indirilmesi bana bırakılan ve benim elimde olan bir iş olsaydı, ona daha önce girişirdim. Böylece bunun sonuçları ve belirtileri ortaya çıkardı. Demek ki bu işte benim bir rolüm yok. Bu konudaki tasarruf ve yetki, tamamen Allah'ın dileğine bağlıdır. O'nun dileği ise, başka bir Kur'ân'ı değil, bu Kur'ân'ı ortaya koydu. Hâlâ buna akıl erdirmiyor musunuz?"

17) Allah'a yalan uydurandan veya O'nun ayetlerini yalanlayan daha zalim kim olabilir? Kuşkusuz, suçlular kurtuluşa ermezler.

Bu ayetteki soru, yadırgama amaçlıdır (cevabı olumsuzdur). Yani hiç kimse, şu iki guruptan daha zalim, daha suçlu olamaz: Allah hakkında yalan uyduranlar, O'nun ayetlerini inkâr edenler. Zulmün şiddet ve ağırlığı, yönelik olduğu makama ve şahsa göre artar. Buna göre yüce Allah'a yönelik bir zulüm olursa, en ağır zulüm olur.

Daha önceki iki ayetin delil ve ispat akışından anlaşıldığı kadarıyla bu ayet onların tamamlayıcısı ve uzantısı niteliğindedir. Dolayısıyla ayetin anlamı şöyle belirginleşmektedir:

"Bana yönelttiğiniz bu Kur'ân'dan başka bir Kur'ân getirme veya bu Kur'ân'ı değiştirme teklifinize, olumlu karşılık veremem. Çünkü bu iş, ne bana havale edilmiş ve benim elimdedir, ne de benim böyle bir hakkım var. Bu yüzden eğer bu isteklerinize olumlu karşılık versem, insanların en zalimi ve en ağır suçlusu olurum. Suçlular da asla kurtuluşa ermezler. Çünkü eğer ben Kur'ân'ı değiştirir ve hoşunuza gitmeyen bazı konularını başkalaştırırsam, Allah adına yalan uydurmuş olurum ki, bunu yapan kimseden daha zalimi olamaz. Aynı şekilde eğer bu Kur'ân'ı bırakıp da hoşunuza gidecek başka bir Kur'ân getirirsem, Allah'ın ayetlerini yalanlamış ve inkâr etmiş olurum ki, bunu yapan kimseden de daha zalimi olamaz."

Bazıları, ayetteki olumsuzlama amaçlı sorunun, her iki şıkkıyla müşriklere yönelik bir tariz olmasının ihtimal dâhilinde olduğunu ileri sürmüşlerdir. Dolayısıyla ayete şöyle bir anlam vermişlerdir: "Sizler, şu iki gerekçe ile insanların en zalimlersiniz: Birinci gerekçe, Allah'a ortaklar koşmanızdır ki, bu, Allah hakkında yalan uydurmaktır. İkinci gerekçe ise, benim peygamberliğimi ve Allah'ın ayetlerini inkâr etmenizdir ki, bu, Allah'ın ayetlerini inkâr etmektir. Suçlular ise asla kurtuluşa ermezler."

Bazı tefsircilere¹ göre ise, bu şıkların birincisi, müşriklerin isteklerine olumlu karşılık verdiği takdirde Peygamberimize (s.a.a) ve öbür şıkkı da müşriklere yöneliktir. Buna göre ayetin anlamı şöyle olur: "Allah katında şu iki guruptan daha zalimi yoktur: Bunlar, Allah hakkında yalan uyduranlar ile O'nun ayetlerini inkâr edenlerdir. Ben bunların ikincisini size yasaklarken, nasıl olur da ondan daha kötüsü olan birincisine kendim için razı olurum?! Ben kötülükleri düzeltmeyi istediğim hâlde, bu büyük suçu işlemenin bana ne faydası olabilir?!"

1- [el-Menar, c.11, s.322-323]

Bu yorum, özü itibarı ile sakıncasızdır. Yalnız ayetten böyle bir anlamın nasıl çıkarıldığı ve ayetin sözlerinin buna delâlet ettiği meselesi tartışma konusudur. Ayetin sözleri ve akışı göz önüne alındığında, bir önceki yorum için de aynı sakınca söz konusudur.

18) Allah'ı bırakıp kendilerine ne bir zarar veren, ne de bir yarar sağlayan şeylere tapıyorlar ve "Bunlar, Allah katında bizim şefaathilerimizdir." diyorlar. De ki: "Allah'a, göklerde ve yeryüzünde bilmediği bir şeyi mi haber veriyorsunuz? O, onların ortak koştuklarından münezze ve yücedir."

Bu ayet, putlara tapan müşriklere yöneliktir. Gerçi anlamının genişliği sebebi ile Ehlikitap gibi başkalarını da kapsamına almaktadır. Çünkü ibarede, "ma" edatı vardır ve bu sure, Mekke döneminde Peygamberimize (s.a.a) ilk inen surelerden biridir.

Putperestler, puta tapmanın gerekçesini, putlara tapmakla ilâhlarına yaklaşmak, ilâhlarına tapmakla da ilâhların ilâhı olan yüce Allah'a yaklaşmak olarak açıklarlar ve şöyle derlerdi: "Bizler, insan olmamız hasebi ile üzerimizde maddî kirler ve günah-suç lekeleri taşıyoruz. Bundan dolayı bu hâlimizle ilâhların ilâhına ulaşamayız. Çünkü O'nun varlık alanı kutsal ve tertemiz olduğu için bizimle O'nun arasında bir nispet ve bağlantı yoktur."

"Bu yüzden O'na en sevdiği yaratıkları aracılığı ile yaklaşmamız gerekir. Bunlar da Allah'ın, yaratıkların yönetimini kendilerine havale ettiği putların ilâhlarıdır. Bu ilâhlara da, onların putları ve heykelleri aracılığı ile yaklaşabiliriz. İşte putlara tapmamızın sebebi, onların bize Allah katında şefaathçi olmaları, bize iyiliği getirip kötülüğü başımızdan savmalarıdır."

Buna göre, gerçekte tapınma putlara yöneliktir, aracılık/şefaath ise o putların ilâhlarına aittir. Gerçi aracılık putlara da nispet edilebilmektedir.

Ayette, putların yerine, *"kendilerine ne bir zarar veren, ne de bir yarar sağlayan şeyler"* ifadesinin kullanılması, müşriklerin görüşlerindeki temel yanlışlığa işaret etmek içindir. Şöyle ki, müşriklerin bu çabasının başarılı olabilmesi için, bu putların zarar dokundurucu ve fayda sağlayıcı bir güce sahip olmaları, bunun yanı sıra bu putların, kendilerine yönelik tapınma ve yaklaşma girişimlerinin şuur ve bilincinde, farkında olmaları gerekir. İşte ancak o takdirde putlar tapıcılarının tapınmalarından hoşnut olup Allah katında onlara aracılık edebilirler veya

yüce Allah'ın, aracılıklarına razı olması durumunda putların ilâhları onlar için bu aracılığı gerçekleştirebilirler. Oysa bu putlar, hiçbir şey hissetmeyen, hiçbir şuur ve bilince sahip olmayan cansız cisimlerdir ve herhangi bir zarar veya fayda vermeleri söz konusu değildir.

Yüce Allah, müşriklerin aracılık/şefa'at iddialarının asılsızlığını kanıtlaması için Peygamber'ine (s.a.a), *"kendilerine ne bir zarar veren, ne de bir yarar sağlayan şeyler"* delilini kullanmasının yanı sıra, *"De ki: Allah'a, göklerde ve yeryüzünde bilmediği bir şeyi mi haber veriyorsunuz?"* gerekçesini de kullanmasını emrediyor. Bu ifadeden özetle çıkan anlam şudur: "Yüce Allah'ın göklerde ve yeryüzünde bu araçlar hakkında hiçbir bilgisi yoktur. Sizse bu iddianızla O'na, O'nun bilmediği bir şeyi haber vermiş oluyorsunuz ki, bu en çirkin iftira ve en iğrenç ukalalıktır. Göklerde ve yeryüzünde bulunan bütün varlıkları bilen Allah'ın, varlık âleminde bilmediği bir şeyin mevcut olduğu nasıl düşünülebilir?"

Buna göre, ayetteki soru olumsuzdur. Aracıların varlığına ilişkin bilginin olmadığını vurgulamak, aslında araçların hiç olmadığını vurgulamaktan kinayedir. Herhâlde bu ifade tarzının tercih edilmesinin sebebi, aracılığın, aracının zatı hakkında bilgiye sahip olmasına dayanması, varlığının bilgiyi gerektirmesidir. Çünkü aracılığın gerçekleşebilmesi için, aracılığı istenen merciin aracıyı ve onun aracılığını bilmesi gerekir. Eğer aracılığı istenen merciin araçları bilmediği farz edilirse, o zaman onun nezdinde, hakkında bilgi sahibi olmadığı bir aracılık nasıl gerçekleşebilir?

"O, onların ortak koştuklarından münezzeh ve yücedir." ifadesi, tenzih içerikli bir ifadedir. Bu ifade, yüce Allah'ın sözüdür; Peygamberimizin (s.a.a) sözlerinden yapılmış bir aktarma değildir. Çünkü ifadede, müşrikler Peygamberimize (s.a.a) göre üçüncü şahıs (gaip) değil, ikinci şahıs (muhatap) konumunda oldukları için, eğer bu söz Peygamberimizin (s.a.a) sözü olsaydı, [*"koştuklarından"* değil de,] *"koştuklarınızdan"* denmesi gerekirdi.

19) İnsanlar sadece tek bir ümmet (ve tevhit dini üzere) idiler, sonradan ayrılığa düştüler (muvahhit ve müşrik oldular). Eğer Rabbin tarafından (insanların yeryüzünde kalıp bir süre yaşamalarına ilişkin) önceden bir söz (ezelî bir takdir) geçmemiş olsaydı, ayrılığa düştükleri hususta kesinlikle aralarında

hüküm verilirdi. (Hak taraftarları kurtarılır, batıl taraftarları ise yok edilirdi.)

Daha önce, *"İnsanlar tek bir ümmetti. Allah, müjdeciler ve uyarıcılar olarak peygamberler gönderdi ve beraberinde, insanların anlaşmazlıklara düştükleri şeyler konusunda, aralarında hüküm vermek üzere hak kitap indirdi. Oysa kendilerine apaçık ayetler geldikten sonra, birbirlerine karşı olan azgınlık ve kıskançlıkları yüzünden anlaşmazlığa düşenler, o kitap verilenlerden başkası değildir."* (Bakara, 213) ayetinin tefsiri sırasında, ayetin insanlar arasındaki iki çeşit anlaşmazlığı vurguladığını belirtmiştik.

Bu anlaşmazlık türlerinin birincisi; yaşam ve dünya işleri ile ilgilidir ki, davalar şeklinde karşımıza çıkar. Bu anlaşmazlık türü bakımından insanlar davacı-davalı, zalim-mazlum, saldırgan-saldırıya uğrayan, hakkını alan-hakkını kaybeden olmak üzere ikiye ayrılırlar. Yüce Allah, anlaşmazlık konularında insanlar arasında hüküm vermek, onlara dinin bilgilerini öğretmek, onların karşısına uyarılar ve müjdelerle geçmek amacıyla dini yürürlüğe koyarak, peygamberler göndererek ve onlarla birlikte kitaplar indirerek bu tür anlaşmazlıkları ortadan kaldırdı.

Bu anlaşmazlık türlerinin ikincisi ise; dinin özüne, ilâhî kitabın içerdiği temel ilkelere (usul) ve ayrıntılara (füru) dair hak bilgiler hakkındaki anlaşmazlıktır. Kur'ân'ın birçok ayetinde açıkça belirtiliyor ki, bu anlaşmazlık türü (ilâhî) kitap hakkında ilim sahibi olan insanların (kitap âlimlerinin) arasındaki çekememezlik duygularına dayanır; birinci anlaşmazlık türü gibi insan tabiatından kaynaklanmaz.

O hâlde bu alanda yol, hidayet ve sapıklık yolu olarak ikiye ayrılır. Böylece yüce Allah, müminleri anlaşmazlığa düştükleri durumlarda hakka hidayet eder.

Bu arada yüce Allah Kur'ân'ın birçok yerinde, bu anlaşmazlık türüne değindikten sonra şu hususa da vurgu yapmıştır: Eğer yüce Allah tarafından daha önce kesinleştirilmiş bir hüküm olmasaydı, anlaşmazlığa düşülen husus hakkında hemen hüküm verilirdi; fakat (daha önceki hüküm uyarınca) bu anlaşmazlığa düşenlere belli bir süreye kadar mühlet verilmektedir. Şu ayette buyrulduğu gibi: *"Onlar kendilerine ilim geldikten sonra sadece aralarındaki çekememezlik yüzünden ayrılığa düştüler. Eğer belli bir süreye kadar Rabbinden bir erteleme sözü geç-*

memiş olsaydı, aralarında hemen hüküm verilirdi." (Şûrâ, 14) Kur'ân'da aynı anlamda daha başka ayetler de vardır.

"Allah'ı bırakıp kendilerine ne bir zarar veren, ne de bir yarar sağlayan şeylere tapıyorlar..." şeklindeki bir önceki ayetin akış ve içeriği, saydığımız bu anlaşmazlık türlerinden ancak ikincisiyle, yani dinin kendisi hakkındaki anlaşmazlıkla uyum içindedir. Çünkü o ayette, insanların kendilerine ne bir zarar, ne de bir yarar sağlayan putlara tapmakla ve bu putları Allah nezdinde aracı edinmekle sapıklık yoluna girdikleri anlatılıyor. Bunun gereği de, insanların vaktiyle tek bir ümmet olmalarından, tevhit ilkesine dayalı tek bir dine bağlı olmalarının ve sonradan tevhit yanlıları (muvahhitler) ve müşrikler olarak ikiye ayrılmış olmalarının kastedilmesidir.

Dolayısıyla yüce Allah bu ayette belirtiyor ki, insanların bu konuda anlaşmazlığa düşmeleri, hakkı batıla karşı üstün getirerek onlar arasında hüküm vermesini gerektirir. Bunun sonucu olarak da batıl yanlıları helâk edilir ve hak yanlıları kurtarılır. Fakat yüce Allah'ın daha önceki bir sözü, bu iki grup arasında hüküm vermeyi engellemiştir. O söz de, insanlar yeryüzüne indirildiğinde yüce Allah'ın onlara söylediği, *"Sizin yeryüzünde kalıp bir süre yaşamanız lâzımdır."* (Bakara, 36) sözüdür.

Tefsir âlimleri, bu ayet hakkında garip ve acayip görüşler ileri sürmüşlerdir:

1- Bunlardan birine göre, ayetteki insanlardan maksat, vaktiyle (İslâm dini gelmeden önce) bir tek dine bağlı olan Araplardır. Bu din ise, İbrahim Peygamber'in (a.s) getirdiği hak dindi ki, Amr b. Luhayy zamanına kadar bu böyle devam etti. Ancak Amr b. Luhayy, Araplar arasında putperestliğin yayıcısı oldu ve bu tarihten sonra onlar, Hanif dine bağlılık gösteren Müslümanlar ile putperest müşrikler olarak ikiye bölündüler.¹

Oysa okuyucu farkındadır ki, bu iddianın ayetin sözlerine dayanan hiçbir delili yoktur.

2- Bu görüşlerin bir diğeri şöyledir: Ayetteki insanlardan maksat, bütün insanlardır. Onların tek bir ümmet olmaları demek, sürekli anlaşmazlık hâlinde olsalar da, İslâm fitratı üzere olmalarıdır. Dolayısıyla ayetin orijinalinde geçen "kâne (idi)" fiili, [geçmiş] zamana işaret

1- [Ruhu'l-Maani, c.11, s.89; el-Menar, c.11, s.328]

etme özelliğinden arındırılmış ve hiçbir zaman dilimi göstermemektedir. Buna göre ayet, hem insanların tabiatları gereği üzerinde oldukları (inandıkları) gerçeği, yani (doğal inanç temayüllerinden ibaret olan) tevhit inancını anlatıyor, hem de insanlar arasında anlaşmazlık ve farklılık sebebi olan fiilen sahip oldukları [batıl] inançlarından bahsediyor. O hâlde insanlar fitrî karakterlerine göre tevhit inancına bağlı tek bir ümmet olsalar da, fitratlarının aksine anlaşmazlığa düşmüş ve farklı inançlara eğilim göstermişlerdir.¹

Bu görüşe yönelik itirazımız şudur: Bu görüş gerek bu ayetin zahiriyle, gerek Bakara Suresi'ndeki ilgili ayetle [213. ayet] ve gerekse aşağıda örneğini sunduğumuz diğer ayetlerin zahiriyle de bağdaşmamaktadır. Meselâ yüce Allah bir ayette şöyle buyurur: *"Onlar, kendilerine ilim geldikten sonra sadece aralarında çekememezlik yüzünden ayrılığa düştüler."* (Şûrâ, 14) Bir başka ayette de şöyle buyurur: *"Kendilerine kitap verilenler, ancak kendilerine ilim geldikten sonra, aralarındaki kıskançlık yüzünden ayrılığa düştüler."* (Âl-i İmrân, 19)

Kaldı ki, bir yandan insanlar arasında sürekli anlaşmazlığın var olduğunu söylerken, diğer yandan bunun fitrata dayanmadığını ileri sürmek tutarlı bir görüş değildir.

3- Bu görüşlerin bir başkasına göre, ayetteki insanlardan maksat, bütün insanlardır. Bütün insanlar, vaktiyle tek bir inanç sistemi olan kâfirliğe ve müşrikliğe bağlı idiler. Fakat sonra aralarında inanç farklılığı belirterek kimi Müslüman ve kimi de kâfir oldu.²

Bu ayetle ilgili ortaya atılan görüşlerin en saçması budur. Bu görüş, bir defa ayetin zahirinin yadırgadığı delilsiz bir görüştür. Çünkü ayetten anlaşıldığına göre anlaşmazlığın ortaya çıkışının sebebi, kendilerine ilim geldikten sonra insanlar arasındaki kıskançlık ve çekememezliktir. Yani küfrün ve şirkin kaynağı, insanlardaki çekememezliktir ve bu da onlar arasında hüküm vermenin, onları azaba ve helâke uğratma kararının gerekçesi olmuştur. Buna göre eğer bütün insanlar, herhangi bir hidayet ve iman geçmişine sahip olmaksızın hep kâfir ve müşrik idi iseler, azap gerekçesini bilgiye dayalı çekememezliğe dayandırmanın ne anlamı vardır? Yine bütün insanların helâk edilmesine yol açacak

1- [el-Kebir, c.17, s.61; Ruhu'l-Maani, c. 11, s.89]

2- [Mecmau'l-Beyan, c.3 s.27]

bir gerekçenin (küfür ve şirkin) varlığına rağmen, onların hepsini yaratmanın ne anlamı olabilir? Bu durum, ilâhî amacın tersine dönmesi ve nakzedilmesi demek olmaz mı?

Bu görüş, daha çok Hıristiyanların Hz. İsa'nın (a.s) kendisini insanlığın günahı için feda etmesi hususunda ileri sürdükleri görüşe benziyor. Çünkü Hıristiyanların görüşüne göre, yüce Allah insanı yedirip içirmek ve sürekli kalmak üzere cennete yerleştirmek için yarattı. Fakat insan, Allah'ın emirlerine karşı gelerek yaratılışın amacını bozdu; yüce Allah da, İsa Peygamber'i (a.s) feda ederek söz konusu günahı telafi edip bu meseleyi çözdü.

4- Bu görüşlerin bir diğerine göre, *"Eğer Rabbin tarafından (insanların yeryüzünde kalıp bir süre yaşamalarına ilişkin) önceden bir söz (ezelî bir takdir) geçmemiş olsaydı, ayrılığa düştükleri hususta kesinlikle aralarında hüküm verilirdi."* ifadesinde geçen "söz"den maksat, bu suredeki *"Şüphesiz, Rabbin kıyamet günü ihtilâfa düştükleri konular hakkında aralarında hüküm verecektir."* (Yûnus, 93) ayetidir.¹

Buna yönelik itirazımız ise şudur: Ayette sözü edilen öncelikten ("önceden geçme" ifadesinden) maksat eğer açıklama ve beyan açısından bir öncelik ise, sözü edilen ayet, bu ayetten daha sonradır. Çünkü o ayet, surenin sonlarında yer alıyor ve bu surenin ayetleri iniş sırasına göre dizilmiştir. Üstelik o ayet İsrailoğulları'na mahsustur ve "beynehum=aralarında" ifadesindeki zamir ("hum"), onlara dönüktür.

Sözü edilen ayet şudur: *"Andolsun biz, İsrailoğulları'nı güzel bir yurda yerleştirdik ve onlara temiz şeylerden rızk verdik. İhtilafa ise, ancak kendilerine bilgi geldikten sonra düştüler. Şüphesiz, Rabbin kıyamet günü ihtilâfa düştükleri konular hakkında aralarında hüküm verecektir."* (Yûnus, 93)

Kaldı ki, bu anlamda bir öncelik ("önceden geçme" ile ilgili ileri sürülen anlam), *"Eğer belli bir süreye kadar Rabbinden bir söz geçmemiş olsaydı, aralarında hemen hüküm verilirdi."* (Şûrâ, 14) ayeti gibi bazı ayetlere uymuyor.

Ve eğer bu öncelikten maksat, hüküm açısından bir öncelik ise, o zaman bu konuda yüce Allah'ın, insanların sapıklığı, müşrikliği ve günahkârlığı hakkında söylediği ilk sözü dayanak olarak almak uygun

1- [el-Menar, c.11, s.328]

olur ki, bu da yüce Allah'ın insanoğlunu yeryüzüne ilk yerleştirdiği zaman söylediği ve (insanların yeryüzünde kalıp bir süre yaşamalarına ilişkin) yukarıda aktardığımız sözdür.

20) Ve diyorlar ki: "Ona (Kur'ân dışında) Rabbinden (başka) bir mucize indirilse ya!" Öyleyse de ki: "Gayb sadece Allah'a hastır. Bu durumda bekleyin, ben de sizinle birlikte bekleyenlerdenim."

Bu ayet, daha önceki *"Allah'ı bırakıp kendilerine ne bir zarar veren, ne de bir yarar sağlayan şeylere tapıyorlar."* ayeti ile, *"Onlara ayetlerimiz apaçık şekilde okunduğu zaman..."* ayeti gibi, müşriklerin zulüm nitelikli bazı sözleri ile davranışlarını saydıktan sonra, onlara yönelik delillerle desteklenmiş cevaplar vererek, tefsirini sunduğumuz bu ayetler grubunun ilk ayetlerinde de olduğu şekliyle, Peygamberimize (s.a.a) bu delilleri müşriklere karşı ikame etmesini telkin ediyor. Buna göre, *"Ve diyorlar ki: Ona (Kur'ân dışında) Rabbinden (başka) bir mucize indirilse ya!"* ifadesi, bu ayetler grubunun başındaki *"Onlara ayetlerimiz apaçık şekilde okunduğu zaman..."* ifadesine atfedilmiş ve onunla bağlantılıdır.

Bu ayette, bununla birlikte müşriklerin Kur'ân'a yönelik inkârlarına tekrar niteliğinde bir dönüş vardır. Çünkü müşriklerin, *"Ona (Kur'ân dışında) Rabbinden (başka) bir mucize indirilse ya!"* şeklindeki sözleri, Kur'ân'dakiler dışında bir ayet isteğini dile getiriyorsa da, onlar bu sözü Kur'ân'ı küçümsemek, hafife almak için söylemişlerdir. Çünkü onu ilâhî bir ayet ve mucize saymıyorlar.

Bunun delili ise, *"Öyleyse de ki: Gayb sadece Allah'a hastır."* ifadesidir. Çünkü [burada ayetin orijinalinde geçen "qul" kelimesinin başına "fa" edatı getirilmiş ve] bunun yerine diğer ayetlerde olduğu gibi, sadece "gul=de ki" denmemiştir. Sanki şöyle denmek isteniyor: Onlar Kur'ân ile yetinmeyerek, onunla razı olmayarak senden başka bir ayet ve mucize istiyorlar. Eğer mucize olarak Kur'ân ile yetinmiyorlarsa, o hâlde onlara de ki: "Ayetler, Allah'a mahsus olan gayp konularıdır ve benim elimde değildir. Bu durumda bekleyin, ben de sizinle birlikte bekleyenlerdenim."

İşte ayetten elde edilen anlam budur. Bundan anlaşılıyor ki, Peygamberimiz (s.a.a), ümmeti ile arasında hüküm verecek ve hak ile batılı birbirinden ayıracak Kur'ân dışında bir mucize bekliyordu. Yüce Allah,

burada beklenmesini emrettiği o mucizeyle ilgili açık vaadini, Peygamberimize (s.a.a), *"Onlara vaat ettiğimizin (azabın) bir kısmını sana göstersek de, (onları göstermeden) seni vefat ettirsek de, her hâlükârda onların dönüşü bizedir, sonra Allah onların yaptıklarına şahittir."* (Yûnus, 46) ayetinde ve bunu izleyen birkaç ayette verecektir.

21) Kendilerine dokunan (cehalet, zillet ve kalp hastalığı gibi) bir sıkıntıdan sonra, insanlara (Kur'ân'dan) bir rahmet (esenlik) tattırdığımızda, hemen bizim ayetlerimize karşı onların bir tuzağı olduğunu görürsün. De ki: "Allah, tuzak kurma bakımından daha hızlıdır." Şüphesiz, bizim (meleklerden olan) elçilerimiz kurduğunuz tuzakları yazıyorlar (gözler önüne seriyorlar).

Ayetin içeriğinde, çoğu insanlar için çoğunlukla söz konusu olan bir gerçek dile getiriliyor. Çünkü her insan, ferdî bir sıkıntının arkasından bir sevinçle karşılaşabilir. Hatta böyle bir gelişme ile karşılaşmayan insan çok azdır. Fakat ayet, sözün akışı itibarı ile müşriklere ve onların Allah'ın ayetleri ile ilgili hilelerine yönelik bir tariz içermektedir sanki.

Bunun delili, ayetin devamında geçen şu ifadedir: *"De ki: Allah, tuzak kurma bakımından daha hızlıdır."* Görüldüğü gibi burada, belirli bir zümrenin hilesi göz önüne alınıyor. Bunlar da bu ayetlerin muhatabı olan kimselerdir. Çünkü onlar, sevinç ve sıkıntı ayetlerine (nişanelerine) karşı, bu ayetler ortaya çıktıktan sonra hile düzenliyorlardı. Onların hilelerinden biri de, Kur'ân'a yönelik hileleridir. O Kur'ân ki, hem ilâhî bir ayet ve mucizedir, hem de onları kuşatan cehaletten, yakalandıkları yaygın geçim darlığından, düştükleri zilletten, bölünmeden, kalplerinin birbirinden kopup uzaklaşmasından ve kalplerinde birbirlerine kin beslemelerinden sonra yüce Allah'ın onlara tattırdığı ilâhî bir rahmettir. Buna rağmen onlar kimi zaman, *"Bize bundan başka bir Kur'ân getir veya bunu değiştir."* ve kimi zaman da, *"Ona (Kur'ân dışında) Rabbinden (başka) bir mucize indirilse ya!"* diyerek, ona karşı hile düzenliyorlar.

Dolayısıyla bu ayet, bir yandan onlara bütün bu yaptıklarının, Allah'ın ayetlerine karşı düzenledikleri bir hileden ibaret olduğunu; diğer taraftan da Allah'ın ayetlerine karşı hile düzenlemenin, tuzak kurmanın akıbetinin kötülükten başka bir şey olmadığını ve bunun da kendilerine hiçbir fayda sağlamadığını açıklıyor. Çünkü yüce Allah, tuzak kurma bakımından onlardan daha hızlıdır. Onların tuzakları Allah'ın ayetlerine ermeden, Allah'ın karşı hilesi onlara yetişir. Çünkü onların

Allah'ın ayetlerine yönelik tuzakları, gerçekte Allah'ın onlara karşı kurduğu tuzağından ibarettir.

Buna göre, ayetin anlamı şu şekilde belirginleşmektedir: *"insanlara (Kur'ân'dan) bir rahmet (esenlik) tattırdığımızda..."* Ulaştırmak ve dokundurmak, tattırmak fiili ile ifade ediliyor. Bunun sebebi, rahmetin haz vericiliğini ima etmek ve azlığına işaret etmektir. Çünkü tatmak fiili, az yemek yemekte kullanılır. *"Kendilerine dokunan (cehalet, zillet ve kalp hastalığı gibi) bir sıkıntıdan sonra... bir rahmet tattırdığımızda..."* Sevinç yerine rahmet kelimesinin kullanılması, bunun hak etmedikleri ilâhî bir rahmet olduğuna işaret etmek içindir. O hâlde onların bunun hakkını vermeleri ve ayetin çağrısına uymaları gerekir. Ayetin çağırıldığı şey ise, Rablerinin birliğine inanmaları ve nimetine şükretmeleridir.

Fakat onlar başka türlü bir karşılık veriyorlar; *"hemen bizim ayetlerimize karşı onların bir tuzağı olduğunu görürsün."* Ayetlerin anlamını geçersiz kılacak tarzda olayları farklı şekilde açıklayarak, *"Atalarımız da hem sıkıntılı, hem de sevinçli günler geçirmişlerdi."* [A'râf, 95] demeleri gibi. Veya Allah'ın hoşlanmayacağı mazeretler ileri sürerek, *"Ona (Kur'ân dışında) Rabbinden (başka) bir mucize indirilse ya!"* ve *"Eğer seninle birlikte hidayete uyarsak, topraklarımızdan sürülürüz."* [Kasas, 57] demeleri gibi.

Be nedenle yüce Allah, Peygamber'ine (s.a.a) onlara, *"De ki: Allah, tuzak kurma bakımından daha hızlıdır."* şeklinde cevap vermesini emrediyor ve arkasından bu cevabı, *"Şüphesiz, bizim (meleklerden olan) elçilerimiz kurduğunuz tuzakları yazıyorlar."* ifadesi ile gerekçelendiriyor. Bazıları bu ifadeyi şu şekilde tefsir etmişlerdir: Yani bizim sizin üzerinizde size gönderdiğimiz şahitlerimiz ve denetleyicilerimiz var. Onlar sizin yaptıklarınızı yazarlar ve onları korurlar. Siz bir işi yapar yapmaz, o iş hemen kayda geçer ve sizin hileniz etkisini gösterse de, göstermese de onun cezası belirlenir.

Ancak burada üzerinde durulması gereken bir nokta var. İnşaallah ileride, *"Bu, yüzünüze karşı gerçeği söyleyen kitabımızdır. Çünkü biz yaptıklarınızı kaydediyorduk."* [Câsiye, 29] ayetini incelerken belirteceğimiz üzere, meleklerin kulların amellerini yazmaları demek, meleklerin onların amellerini istidat ve potansiyellerin dehlizlerinden fiililik aşamasına çıkarmaları, amellerin kendilerini varlık sayfasına yansıtılmaları anlamındadır.

Buna göre ayetin anlamı şudur: "Biz sizin içinizde gizlediğiniz hile nitelikli amellerinizi dışarı çıkarırız. Öyle olunca, sizin o amellerle tuzak kurma isteğiniz bize nasıl gizli kalabilir? Hile yapmak demek, karşı tarafı aldatarak onu yapmak istediğinden saptırmak, alıkoymak ve yaptığı işin üzerini örterek ona gizlemek demek değil midir? Tersine bize tuzak kurduğunuzu sandığımız şey, aslında bizim tarafımızdan size kurulmuş tuzaktır. Çünkü biz sizi öyle bir hâle sokarız ki, siz onu tuzak olarak zannedersiniz ve bize karşı tuzak kurma girişiminde bulunursunuz. Oysa sizin böyle zannetmeniz ve böyle bir girişimde bulunmanız, sizin şaşırmanızdan ve davranışlarınızın karşılığı olarak bizim sizi şaşırtmamızdan ibarettir."

Bu anlamın benzeri, bu suredeki *"Ey İnsanlar! Zulüm ve taşkınlığınız ancak kendi aleyhinizedir."* (23) ayetinin tefsiri sırasında da karşımıza gelecektir.

Bu ayetin, *"Şüphesiz, bizim (meleklerden olan) elçilerimiz kurduğunuz tuzakları yazıyorlar."* cümlesinde, meşhur kıraate göre "temkurûne" okunduğu için üçüncü şahıstan (gaip kipinden) ikinci şahsa (hitap kipine) geçiş vardır. [Meşhur olmayan kıraate göre, bazıları bu kelimeyi "yemkurûne" şeklinde okumuşlardır.] Bu geçiş, Kur'ân'da görülen en hayret uyandırıcı geçişlerdendir. Bunun esprisi herhâlde, *"De ki: Allah, tuzak kurma bakımından daha hızlıdır."* ifadesinin anlamını somutlaştırmaktır. Sanki yüce Allah, Peygamber'ine (s.a.a), *"De ki: Allah, tuzak kurma bakımından daha hızlıdır."* deyince, bunu onlara somut olarak açıklamak istedi. Bu maksatla onlara ansızın tecelli ederek onlarla konuşmaya başladı ve niçin tuzağının daha hızlı olduğunu izah etti. Ama daha sonra onlarla arasına perde gerdi ve böylece onlar, eski gaiplik durumlarına döndüler ve söz de eski hâline döndü. Ardından da, *"Karada ve denizde sizi gezdiren O'dur..."* şeklinde, hitap Peygamberimize (s.a.a) yöneltilerek söze devam edildi. İşte bu, Kur'ân'daki en esprili geçişlerden biridir.

22) Karada ve denizde sizi gezdiren O'dur. Öyle ki gemilerde bulunduğunuz ve gemiler güzel bir rüzgârla içindekileri dolaştırdığı, onlar da bununla sevindikleri bir sırada, birden gemilere şiddetli bir kasırga gelip çatar ve her yerden dalgalar gemidekileri sarar da onlar artık çepeçevre kuşatıldıklarına inanır-

larsa, dini yalnız Allah'a halis kılarak, "Bizi bundan kurtarırsan, mutlaka şükredenlerden olacağız." diye O'na yalvarırlar.

Ayette geçen "el-fulk" kelimesi, gemi demektir. Hem tekil, hem de çoğul olarak kullanılır. "*içindekileri dolaştırdığı*" ifadesinden, burada çoğul olarak kullanıldığı anlaşılıyor. Ayetin orijinalinde geçen "rîhun âsıfun" ibaresi, şiddetle esen rüzgâr, fırtına, kasırga demektir. "*çepeçevre kuşatıldıklarına*" ifadesi, helâk olmanın eşiğine gelmekten kinayedir. Yani, "belânın veya dalgaların onları çepeçevre kuşattığına." Ayetin anlamı açıktır.

Bu ayette de hayret uyandırıcı bir geçiş vardır. Şöyle ki, "*ve gemiler güzel bir rüzgârla içindekileri dolaştırdığı*" cümlesinden, bir sonraki ayette yer alan, "*haksız yere zulüm ve taşkınlık yaptıklarını görürsün.*" ifadesine kadar, ikinci şahıstan üçüncü şahsa geçiş yapılıyor. Bundaki espri belki de şudur: Onlar gaipliğe döndürülüp, hitap Peygamberimize (s.a.a) yöneltiyor ve söz konusu edilen bu hikâyenin en ilginç bölümü, işitsin ve hayret etsin diye ona anlatılıyor. Bunun yanı sıra, bu geçişte onların söylenen sözü anlamadıkları gerekçesi ile onlara hitap edilmekten vazgeçildiği esprisi de vardır.

23) Fakat (Allah) onları kurtarıncı, yine yeryüzünde haksız yere zulüm ve taşkınlık yaptıklarını görürsün.

Ayetin orijinalindeki "yebğune" kelimesinin kökü olan "el-bağy" kelimesinin asıl anlamı istemektir. Ancak çoğunlukla zulümle ilgili hususlarda kullanılır. Çünkü zulüm, başkasının hakkını ona tecavüz ederek istemekten ibarettir. [Sırf zulüm anlamında değil de istek anlamında olduğu için] bu gibi durumlarda "el-bağy" kelimesi, "haksız yere" kaydı ile kayıtlandırılır. Çünkü eğer sırf zulüm anlamında olsaydı, bu kayıt bir fazlalık olurdu.

Cümle, bir önceki ayetin uzantısı niteliğindedir. "*Karada ve denizde sizi gezdiren O'dur.*" cümlesinden, "*Fakat (Allah) onları kurtarıncı, yine yeryüzünde haksız yere zulüm ve taşkınlık yaptıklarını görürsün.*" cümlesine kadar olan ifade, ya genel olarak, "*Kendilerine dokunan (cehalet, zillet ve kalp hastalığı gibi) bir sıkıntıdan sonra, insanlara (Kur'ân'dan) bir rahmet (esenlik) tattırdığımızda, hemen bizim ayetlerimize karşı onların bir tuzağı olduğunu görürsün. De ki: 'Allah, tuzak kurma bakımından daha hızlıdır.' Şüphesiz, bizim (meleklerden olan) elçilerimiz kurduğunuz tuzakları yazıyorlar (gözler önüne seriyorlar).*"

ayetine veya özel olarak, *"De ki: Allah, tuzak kurma bakımından daha hızlıdır."* ifadesine şahit ve örnek niteliğindedir. Her iki durumda da, bir önceki ayetin amacının tamamlanması, *"Ey İnsanlar! Zulüm ve taşkınlığınız ancak kendi aleyhinizedir..."* ifadesine bağlıdır. Bu ifade, her ne kadar Peygamber efendimizin (s.a.a) sözü olarak takdim edilmemiş ise de, bu böyledir. Bunu iyi anlamak gerekir.

Ey İnsanlar! Zulüm ve taşkınlığınız ancak kendi aleyhinizedir. Çünkü bununla sadece dünya hayatının (geçici zevk ve) menfaatini elde edersiniz. (Oysa) sonunda dönüşünüz bizedir ve biz de yaptığınız işleri size haber vereceğiz.

Bu ayette, üçüncü şahıstan ikinci şahsa geçiş vardır. Buna göre, *"Ey insanlar!..."* ifadesi, yüce Allah'ın insanların bütününe yönelik dolaysız hitabıdır, yüce Allah'ın Peygamberimizin (s.a.a) insanlara söylemesini emrettiği sözlerinden değildir.

Bunun delili, *"(Oysa) sonunda dönüşünüz bizedir..."* ifadesidir ki, bu ifade, Peygamberimizin (s.a.a) hitabı olmaya elverişli değildir.

Bu geçişteki espri/nükte, daha önce, *"Şüphesiz, bizim (meleklerden olan) elçilerimiz kurduğunuz tuzakları yazıyorlar (gözler önüne seriyorlar)."* ifadesinde sözünü ettiğimiz geçişteki esprinin benzeridir. Sanki yüce Allah, Peygamberimizin (s.a.a) insanlara seslenişi sırasında ansızın üzerlerine çıkarak onlara tecelli ediyor. Bu sırada, onlar Rablerinin kendilerinden gaip olduğunu, onların davranışlarındaki niyetlerinin ve amaçlarının farkında olmadığını sanıyorlar. İşte tam bu durumda, Allah onlara yöneliyor ve bu yönelişi ile bütün hâllerinde kendileri ile birlikte olduğunun, onları kuşattığının örneğini veriyor ve onlara şöyle buyuruyor:

Ben size ve yaptığınız işlere sizden daha yakınım. Bize karşı zulüm ve taşkınlık amacıyla ve bize tuzak kurmak için yaptığınız her davranış, ancak bizim takdirimizle vücut bulmakta ve bizim ellerimizle gerçekleşmektedir. O hâlde, bu davranışla bize karşı nasıl bir zulüm ve taşkınlık yapabilirsiniz ki? Aksine, böyle bir şey ancak sizin kendi aleyhinize bir zulüm ve taşkınlıktır. Çünkü bu, sizi bizden uzaklaştırır ve bundan doğan günahlar sizin amel defterlerinize yazılır. Dolayısıyla zulüm ve taşkınlığınız ancak sizin zararınızdır. Bu da dünyada birkaç günlüğüne yararlanabileceğiniz bir dünya menfaati, dünya hayatının geçici zevki-

dir. Oysa sonunda dönüşünüz bizedir ve biz de orada, yaptığınız bütün işlerin iç yüzünü haber verip açıklayacağız.

Ayetin orijinalinde geçen "metae'l-hayati'd-dünya" ifadesi, Hafs'ın Asım'dan olan kıraatine göre mensup (metae) olarak okunmaktadır. Buna göre ifadenin takdirî açılımı, "Tetemetteüne metae'l-hayati'd-dünya" şeklinde olur. Yani, (bununla) sadece dünya hayatının geçici zevk ve menfaatini elde edersiniz.

Ancak başkalarının kıraatine göre merfu olarak (metau'l-hayati'd-dünya) okunmuştur. Bu durumda "metau" kelimesi, mahzuf (gizli) bir müptedanın haberi olur ve takdirî açılımı, "Huve metau'l-hayati'd-dünya" şeklinde olur. Yani bu taşkınlık ve ameliniz, dünya hayatının geçici zevk ve menfaatinden ibarettir."

Fakat her iki okunuş biçimine göre de, *"Çünkü bununla sadece dünya hayatının (geçici zevk ve) menfaatini elde edersiniz. (Oysa) sonunda dönüşünüz bizedir ve biz de yaptığınız işleri size haber vereceğiz."* ifadesi, icmal nitelikli *"Zulüm ve taşkınlığınız ancak kendi aleyhinizedir."* ifadesinin ayrıntılı açıklamasıdır.

O hâlde, *"Bununla sadece dünya hayatının (geçici zevk ve) menfaatini elde edersiniz."* ifadesi, onların taşkınlıklarının kendi aleyhlerinde oluşunu gerekçelendirme konusunda, genel karakterli (icmal nitelikli) bir ifadeyi ayrıntılı biçimde açıklama ve beyan etme ile gerekçelendirme niteliğindedir.

24) Dünya hayatının durumu, gökten indirdiğimiz bir suya benzer: İnsanların ve hayvanların yediği yeryüzü bitkileri onunla karışmıştır. Nihayet yeryüzü ziynetini takınıp süslendiği ve yeryüzündekiler ondan yararlanma gücüne sahip olduklarını sandıkları bir sırada, bir gece veya gündüz ansızın emrimiz o yere gelip çatar ve orayı sanki dün yerinde yokmuş gibi biçilmiş bir hâle getiririz. İşte düşünen topluluklar için ayetlerimizi böyle açıklarız.

Bir önceki ayette dünya metaından (geçici zevk ve menfaatinden) söz edilince, bu ayette, o menfaate örnek veriliyor. Bu örnek, o menfaatin mahiyetini tanıtıcı ve ibret almak isteyenlere ibret dersi verici niteliktedir. Bu örnek verme, temsilî istiare niteliğindedir (örneklendirme yoluyla kinayeli anlatım kabilindendir). Yoksa, tek tek varlıklar arasında benzetme niteliğinde değildir (bire bir teşbih/benzetme şek-

linde değildir). Gerçi sözün başındaki "*gökten indirdiğimiz bir suya benzer*" ifadesi, böyle sanmamıza yol açıyor; fakat Kur'ân'daki örneklerde bu üslûp yaygındır.

Ayetin orijinalinde geçen "zuhruf" kelimesi, süs ve güzellik demektir. "Lem tuğne" ifadesindeki "tuğne" fiili "bir yerde uzun süre kalmak" anlamına gelen "ğaniye'l- fi'l-mekân" deyiminden gelir. Ayetin geride kalan bölümünün anlamı açıktır.

25) Allah, selâm (esenlik) yurduna (cennete) çağırır ve dileğini doğru yola iletir.

Dua ve davet (çağrı), çağrılanın bakışını çağrıldığı şeye çevirmek, dikkatini ona çekmek demektir. Bu kelime, nidayı da içerecek genelliktendir. Çünkü nida, sadece söz ve sesle olur; ama dua, sözle olduğu gibi, işaretle ve başka yöntemlerle de olabilir. Ayrıca nida sadece yüksek sesle olur; ancak dua için böyle bir kayıt yoktur.

Dua (çağrı) yüce Allah'a isnat edildiğinde: Ya tekvinî olur, ki bu, Allah'ın bir şey için irade ettiği özelliği var etmesidir. Sanki yüce Allah o şeyi, kendi istediği şeye çağırıyor. Nitekim bir ayette şöyle buyurmuştur: "*Allah o gün sizi çağırınca, siz de O'na hamt ederek çağrısına uyar-sınız.*" (İsrâ, 52) Yani Allah sizi ahiret hayatına çağırır, siz de bu çağrıya olumlu karşılık verir, çağrısına icabet edersiniz.

Ya da teşrîî olur, ki bu da, Allah'ın ayetleri aracılığı ile insanlara istediği dinî görevleri yüklemesidir.

Kulun Rabbine duası ve O'nu çağırması ise, kendini kul ve köle yerine koyarak Rabbinin rahmetini ve ilgisini kendine çevirmesidir. Bundan dolayı ibadet, gerçek anlamı ile duadır. Çünkü ibadet sırasında, kul kendini köle yerine koyar, bağılılık ve zillet hâlinde Mevla'sı ile bağlantı kurar. Böylece O'nun, Mevlalılığı (veliliği) ve rububiyetiyle teveccühünü kendine çevirmek ister ki, bu da duadan ibarettir.

"*Rabbiniz dedi ki: Bana dua edin, kabul edeyim. Çünkü bana ibadeti bırakarak büyüklük taslayanlar, aşağılanarak cehenneme gireceklerdir.*" (Mü'min, 60) ayeti, işte buna işarettir. Çünkü bu ayette önce dua terimi kullanılmış, arkasından da bu terim, ibadet terimi ile değiştirilmiştir.

Ancak el-Menar tefsirinin yazarı, bu terimler konusunda yanılgıya düşerek şöyle demiştir: "Bazı tefsirciler, ibadetin bir anlamının dua olduğunu ileri sürüyorlar. Fakat bu görüş, şer'î ve tekliî ibadetler hak-

kında asla doğru değildir. Meselâ oruç, ne sözlük ve ne şer'î anlamı ile dua diye adlandırılmaz. Bir hadiste belirtildiği gibi dua, fitrî ibadetin özü (beyni) ve bu tür teklifi ibadetlerin en büyük rûknüdür. Buna göre her şer'î dua ibadettir, ama her şer'î ibadet dua değildir."¹ (el-Menar'dan yaptığımız alıntı burada sona erdi.)

el-Menar yazarının yanılığının kaynağı, duayı nida (seslendirilmiş istek) anlamında alması ve az önce bununla ilgili yaptığımız anlam analizini göz ardı etmesidir.

Ayette geçen "selâm" kelimesi, Ragıp İsfahanî'nin el-Müfredat adlı eserinde yaptığı açıklamaya göre, görünen ve görünmeyen her türlü afetten uzak olmak demektir. Bu kelimedenden türeyen bütün sözcüklerin hakikatinde, dediğimiz bu anlam yatmaktadır. "Selâm" ve "selâmet" kelimeleri, "rezâ" ve "rezâat" (süt emmek) gibi, her ikisi de mastardır ve aynı anlama gelmektedirler.

Anlaşıldığı kadarıyla "selâm" ve "emn (güvenlik)" kelimeleri de yakın anlamlıdır. Şu farkla ki, selâm; başka bir şeyden yana değil de, sırf kendisinde bulunan esenlik, emniyet ve güven anlamı taşıdığı için mutlak ve izafesiz olarak kullanılırken, "emn" kendisinden kurtulunan şeye izafe edilerek, bir şeyden yana emniyet ve güvende olma durumlarında kullanılır. Meselâ "selâm" kelimesi kullanıldığında, "Huve fî selâm=O selâm ve esenliktedir (güvendedir)." denir; ama "emn" kelimesi kullanıldığı başka bir kelimeye izafe edilerek, "Huve fî emnin min keza ve keza=O falan tehlikeden güvendedir." denir.

"Selâm", yüce Allah'ın isimlerinden biridir. Çünkü O'nun yüce zatı, hiç kötülük içermeyen iyiliğin kendisidir. Cennete de "Daru's-Selâm=Selâm Yurdu" adı verilir. Çünkü orada kötülük ve sakinleri için bir sıkıntı yoktur. Bir yoruma göre ise orası, "Selâm" olan Allah'ın evi (yurdu) olduğu için "Daru's-Selâm" adını almıştır. Sonuç, gerçekte aynı kapıya çıkmakta ve her ikisinin de gerçeği birdir. Çünkü yüce Allah'ın "Selâm" adını almasının sebebi, her türlü kötülükten ve şerden uzak ve münezzeh olmasıdır. Ayetin akış ve sözlerinden çıkan sonuca göre, burada "selâm"ın mastar olarak değil de, sıfat olarak anlamı kastedilmiştir.

Burada yüce Allah, "selâm" kelimesini mutlak anlamında kullanıyor; sözleri arasında onu bazı nitelik ve durumlarla sınırlandıracak bir

1- [el-Menar, c.11, s.308]

kayda yer vermiyor. Dolayısıyla orası, mutlak anlamda bir selâm yurdu-
dur, Daru's-Selâm'dır. Burası ise ancak cennet olabilir. Çünkü dünyada
bizim bulabildiğimiz selâm (esenlik) mutlak değil, kesinlikle izafidir.
Dünyadaki her şey, mutlaka insanın bazı sevdiği ve istediği şeylerden
yoksun bırakılmasına neden olan engellerle iç içedir. Yine dünyadaki
her durum, mutlaka zıtlarla ve benzerlerle bir aradadır.

Buna göre, "selâm"ı nispî anlamda değil de mutlak anlamda aldığı-
n zaman, karşında cennetin nitelikleri canlanır ve ortaya çıkar ki, cenne-
tin bu sıfatla nitelendirilmesi, oranın, "*Orada onların bütün istedikleri
vardır.*" (Kaf, 35) ayetindeki nitelemenin benzeridir. Çünkü insanın bütün
hoşlanmadığı ve sevmediği şeylerden kurtulup esenlikte olması, bütün
sevdiklerine ve istediklerine egemen olmasını beraberinde getirir.

[Bazı ayetlerde] "Daru's-Selâm" kelimesinin, "*Rableri katında*"
[En'âm, 127] ifadesi ile kayıtlandırılması, cennetliklerin Allah'ın hu-
zuruna yakın olduklarına ve orada Allah'tan asla gafil olmadıklarına
delâlet eder. Daha önceki birkaç incelemede, hidayet ve sırat-ı müs-
takim kavramlarının anlamlarını açıklamıştık. Fâtiha Suresi ile başka
surelerin tefsirleri gibi.

AYETLERİN HADİSLER IŞIĞINDA AÇIKLAMASI

Tefsiru'l-Kummî'de, "*Bize kavuşmayı ummayanlar; 'Bize bundan
başka bir Kur'ân getir veya bunu değiştir.'* dediler." ayeti hakkında
şöyle deniyor: "Kureyşliler, 'Ey Allah'ın Resulü! Bize bundan başka
bir Kur'ân getir. Çünkü bu Kur'ân'ı sen, Yahudiler ile Hristiyanlardan
öğrendin.' dediler. Bunun üzerine yüce Allah, Peygamberimize (s.a.a)
şöyle dedi: Onlara de ki: Eğer Allah dileseydi, onu size okumazdım ve
Allah da onu size bildirmezdi. Oysa bana vahiy gelmeden önce aranız-
da kırk yıl kaldım ve bana vahiy gelinceye kadar size o Kur'ân'dan hiç
söz etmedim."

Ben derim ki: Bu rivayetin içeriği ile ayet arasında açık bir uygun-
luk yoktur. Üstelik Kureyşlilerin Peygamberimize (s.a.a), "Ey Allah'ın
Resulü!" diye hitap etmeleri tuhaftır.

Tefsiru'l-Ayyâşî'de Mansur b. Hâzım aracılığıyla İmam Cafer Sa-
dık'tan (a.s) şöyle rivayet edilir: "Peygamberimiz (s.a.a) Fetih Suresi'nin
inişine kadar sürekli biçimde, "*Rabbime isyan edersem, (kavuşma günü*

olan) büyük günün azabından korkarım." derdi. Fakat Fetih Suresi indikten sonra bir daha bu sözü söylemedi."

Ben derim ki: Bu rivayet tartışmaya açıktır, problemsiz değildir.

ed-Dürrü'l-Mensûr adlı tefsirde şöyle geçer: Beyhakî, ed-Delail adlı eserinde Urve'den şöyle rivayet eder: "Mekke'nin fethedildiği gün Ebu Cehil'in oğlu İkrime şehirden kaçtı ve deniz yolculuğuna çıktı. Fakat fırtınaya tutulunca, Lat ve Uzza'yı çağırarak yardım istedi. Bunu işiten gemi yolcuları, 'Burada Allah'tan başkasını çağıran kurtulmaz; ancak samimice ve ihlâsla Allah'a yönelip yalvaranlar kurtulabilir.' dediler. Bunun üzerine İkrime, 'Vallahi, eğer sadece Allah denizde ise, karada da sadece O'dur.' dedi ve hemen Müslüman oldu."

Ben derim ki: Bu rivayet birçok değişik kanaldan nakledilmiştir.

Tefsiru'l-Ayyâşî'de Mansur b. Yunus'un İmam Cafer Sadık'tan (a.s) şöyle rivayet ettiği nakledilir: "Üç şey var ki, bunlar sonunda sahiplerine dönerler: Taahhüdü bozmak, zulüm ve taşkınlıkta bulunmak, tuzak kurmak. Nitekim yüce Allah Kur'ân'da, *'Ey İnsanlar! Zulüm ve taşkınlığınız ancak kendi aleyhinizedir.'* buyuruyor."

Ben derim ki: Bu rivayet, Enes kanalıyla Peygamberimizden (s.a.a) de nakledilmiştir: "Peygamberimiz (s.a.v) şöyle buyurdu: 'Üç şey var ki, bunlar sonunda sahiplerine dönerler: Taahhüdü bozmak, zulüm ve taşkınlıkta bulunmak, tuzak kurmak.' Allah Resulü (s.a.v) daha sonra şu ayetleri okudu: *'Ey İnsanlar! Zulüm ve taşkınlığınız ancak kendi aleyhinizedir.'*, *'Hâlbuki kötü tuzak, ancak sahibini kuşatır.'*¹ *"Artık kim ahdini bozarsa, ancak kendi aleyhine bozar."*² Bu rivayet, ed-Dürrü'l-Mensûr'da yer almıştır.

Yine ed-Dürrü'l-Mensûr adlı tefsirde şöyle geçer: Ebu Nuaym, Hilyetu'l-Evliya adlı eserinde Ebu Cafer Muhammed b. Ali'den (İmam Muhammed Bâkır) şöyle nakleder: "Allah'tan bir şey istemekten daha üstün bir ibadet yoktur. Kazayı (ilâhî kesin kararı) ancak dua giderir. Sevabı en hızlı ulaşan hayır, (başkalarına yapılan) iyiliktir. Cezası en hızlı ulaşan kötülük, zulüm ve taşkınlıktır. İnsanın, kendisinde olunca görmediği bir kötülüğü başkalarında olunca görmesi, kendisinin yap-

1- Fâtır, 43

2- Fetih, 10

madığı bir şeyi başkalarına emretmesi ve arkadaşını gereksiz şeyler ile rahatsız etmesi, kendisi için ayıp olarak yeterlidir."

Yine aynı eserde şöyle geçer: İbn Mürdeveyh, İbn Abbas'tan Peygamberimizin (s.a.v) şöyle buyurduğunu rivayet eder: "Eğer bir dağ başka bir dağa karşı taşkınlık yaparsa, taşkınlık yapan dağ yerinden sökülüp atılır."

el-Burhan adlı tefsirde şöyle geçer: İbn Babeveyh kendi rivayet zinciriyle Alâ b. Abdulkerim'den şöyle nakleder: "İmam Cafer Sadık'ın (a.s), *'Allah, selâm (esenlik) yurduna (cennete) çağırır ve dilediğini doğru yola iletir.'* ayeti hakkında, 'Selâm'dan maksat yüce Allah'tır ve dostları için yarattığı yurdu ise cennettir.' buyurduğunu duydum."

Yine aynı eserde şöyle geçer: İbn Şehraşub, Ali b. Abdullah b. Abbas'tan, o da babası ile Zeyd b. Ali b. Hüseyin'den (a.s), *"Allah, selâm (esenlik) yurduna (cennete) çağırır ve dilediğini doğru yola iletir."* ayeti hakkında şöyle dediklerini rivayet eder: *"Allah, selâm (esenlik) yurduna (cennete) çağırır."* Yani cennete. *"ve dilediğini doğru yola iletir."* Yani Ali b. Ebu Talip'in (a.s) velâyetine."

Ben derim ki: Bu rivayet mevkuf olduğu takdirde, genel anlamı özel bir anlama uyarlama veya Kur'ân'ın batınî anlamını zikretme kabilindendir. Bu anlamda başka rivayetler de vardır.

لِّلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ وَلَا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ قَتَرٌ وَلَا ذِلَّةٌ أُولَٰئِكَ
 أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٦﴾ وَالَّذِينَ كَسَبُوا السَّيِّئَاتِ جَزَاءُ
 سَيِّئَةٍ بِمِثْلِهَا وَتَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ مَا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ عَاصِمٍ كَأَنَّمَا أُغْشِيَتْ
 وُجُوهُهُمْ قِطْعًا مِنَ اللَّيْلِ مُظْلِمًا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ
 ﴿٢٧﴾ وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا مَكَانَكُمْ أَنْتُمْ
 وَشُرَكَاءُكُمْ فَزَيَّلْنَا بَيْنَهُمْ وَقَالَ شُرَكَاءُهُمْ مَا كُنْتُمْ إِلَّا نَا تَعْبُدُونَ ﴿٢٨﴾
 فَكَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ إِنْ كُنَّا عَنْ عِبَادَتِكُمْ لِغَافِلِينَ ﴿٢٩﴾
 هُنَالِكَ تَبْلُوا كُلُّ نَفْسٍ مَّا أَسْلَفَتْ وَرُدُّوْا إِلَى اللَّهِ مَوْلَاهُمُ الْحَقِّ وَضَلَّ
 عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٣٠﴾

AYETLERİN MEÂLİ

26- (Dünyada) iyi işler yapanlara (hak ettiklerine karşılık olarak) daha iyi mükâfat (veya akıbet), bir de (ilâhî lütuf olarak hak ettiklerinden veya akıllarına gelenden) daha fazlası vardır. Onların yüzlerini ne kara bir duman (veya toz), ne de bir zillet kaplar. İşte onlar cennet ehlidirler ve orada ebedî kalacaklardır.

27- Kötülük kazananlara ise, (işledikleri) her kötülüğe ancak misliyle karşılık verilir ve onları zillet kaplar. Onları, Allah'tan (Allah'ın azabından) koruyacak hiçbir koruyucu yoktur. Sanki yüzleri karanlık gecenin parçalarıyla örtülmüştür

(tamamen kararmıştır). İşte onlar cehennem ehlidirler ve orada ebedî kalacaklardır.

28- O gün, onların hepsini diriltip bir araya toplayacağız, sonra ortak koşanlara, "Siz kendi yerinizde kalın, ortak koştuklarınız da kendi yerlerinde kalsın." diyeceğiz. Böylece onların, (putlarıyla) aralarını açmış (ve aralarındaki bağı koparmış) olacağız. Ortak koştukları (putlar) da şöyle derler: "Siz (gerçek anlamda) bize ibadet etmiyordunuz."

29- "Çünkü Allah bizimle sizin aranızda şahit olarak yeter ki, biz gerçekten sizin (bize) ibadet etmenizden (tamamen) habersizdik."

30- İşte orada herkes önceden yapmış olduğu işleri deneyecek, hepsi gerçek-asıl mevlâları olan Allah'a döndürülecek ve uydurdukları yalanlar (düzmece ilâhlar) da kendilerinden kaybolup gidecektir.

AYETLERİN AÇIKLAMASI

Yeni bir konuya değinen bu ayetlerde, amellerin karşılığı meselesi ve bütün insanların, hak olan Allah'a dönecekleri gündeme getiriliyor. Daha önce bu gerçeğe işaret edilmişti. Ayrıca bu ayetlerde, yüce Allah'ın rububiyetteki tekliği (tevhid-i rububî) kanıtlanıyor.

26) (Dünyada) iyi işler yapanlara (hak ettiklerine karşılık olarak) daha iyi mükâfat (veya akıbet), bir de (ilâhî lütuf olarak hak ettiklerinden veya akıllarına gelenden) daha fazlası vardır. Onların yüzlerini ne kara bir duman (veya toz), ne de bir zillet kaplar. İşte onlar cennet ehlidirler ve orada ebedî kalacaklardır.

Ayetin orijinalinde geçen "el-hüsna=daha iyi" kelimesi, "ahsen" kelimesinin müennesidir ve "daha iyi sevap, mükâfat" anlamındadır. Buradaki "*daha fazla*"dan maksat ise, hak edilenin fazlasıdır. Şöyle ki, yüce Allah kendi fazlından her amele misli ile bir karşılık ve sevap belirlemiştir. Arkasından, "*İşte onlar için Rableri katında mükâfatları vardır.*" (Âl-i İmrân, 199) ayetinde buyrulduğu üzere, bu karşılığın amel işleyeninin hakkı olduğunu belirlemiştir. Daha sonra, "*Kim iyilik getirirse, ona onun on*

katı vardır." (En'âm, 160) ayetinde buyrulduğu gibi, bu sevabı katlandırmış ve bu katlanmış sevabı da amel işleyenin hakkı kılmıştır.

Buna göre, "*(Dünyada) iyi işler yapanlara daha iyi mükâfat... vardır."* ifadesi, (dünyada) iyi işler yapanların mükâfatı ve güzel sevabı, bir hak olarak alacakları anlamını verir. O zaman "*daha fazlası*" ise, hak edilen miktar olan bir kattan veya on kattan daha fazlası olur. Şu ayette buyrulduğu gibi: "*İnanıp iyi işler yapanlara ecirlerini eksiksiz ödeyecek ve onlara lütfunu daha da artıracaktır."* (Nisâ, 173)

Ama eğer "*(Dünyada) iyi işler yapanlara (hak ettiklerine karşılık olarak) daha iyi mükâfat... vardır."* ifadesindeki "daha iyi mükâfat"tan maksat "daha iyi akıbet" olursa, daha iyinin ötesinde düşünülebilecek bir şey olmadığına göre, "*bir de daha fazlası vardır."* ifadesi, ilâhî lütuf ve keremden insan aklının idrak edebileceğinden, düşünebileceğinden daha fazlası anlamına gelir. Şu ayetlerde işaret edildiği gibi: "*Yaptıklarına karşılık onlar için ne mutluluklar saklandığını hiç kimse bilemez."* (Secde, 17), "*Orada onlar için diledikleri her şey vardır. Katımızda daha fazlası da vardır."* (Kaf, 35) Çünkü şu bilinen bir gerçektir ki, insan her güzel olan şeyi ister. Onun isteğinin ötesindeki şey ise, idrak gücünün ötesinde kalan şeydir. Bu noktayı iyi anlamak gerekir.

Ayette geçen "rehak" kelimesi, kaplamak ve örtmek anlamındadır. Meselâ şöyle denir: Reheka-hu'd-deyn, yani borç onu kapladı, örtüp kuşattı. "Kater" kelimesi ise, kara duman veya siyah toz demektir. Cennet ehli olan bu kimselerin, "*Onların yüzlerini ne kara bir duman (veya toz), ne de bir zillet kaplar."* şeklinde nitelenmeleri ile cehennem ehli olanların bir sonraki ayette, kara dumanla (veya tozla) kaplanmış çehrelerle tanımlanmaları arasında simetri ve karşıtlık vardır. Cehennem ehlinin yüzlerinin kara dumanla kaplanması maddî/zahirî bir kararmadır, zillet ise manevî/batınî bir kararma ve siyahlıktır.

Buna göre ayetin anlamı şudur: Dünyada iyi ve güzel işler yapanlar için daha iyi mükâfat ve en güzel sevap, bir de Allah'ın lütfü olarak (hak ettiklerinden) daha fazlası vardır. -Yahut onlar için en güzel akıbet, bir de akıllarına gelmeyen bir fazlalık vardır.- Onların yüzlerini ne kara bir duman veya toz, ne de bir zillet kaplar. İşte onlar cennet ehlidirler ve orada ebedî olarak kalacaklardır.

27) Kötülük kazananlara ise, (işledikleri) her kötülüğe ancak misliyle karşılık verilir ve onları zillet kaplar. Onları,

Allah'tan (Allah'ın azabından) koruyacak hiçbir koruyucu yoktur. Sanki yüzleri karanlık gecenin parçalarıyla örtülmüştür (tamamen kararmıştır). İşte onlar cehennem ehlidirler ve orada ebedî kalacaklardır.

Ayetin orijinalinde geçen "cezâu seyyietin bi-misliha" cümlesi, mahzuf bir haberin müptedasıdır. Takdirî açılımı ise şöyledir: "Lehum cezau seyyietin bi-misliha." Yani, onlar için azap olarak işledikleri kötülük kadar karşılık vardır. Ayrıca bu cümle, müpteda olan "ellezine kesebu's-seyyiati=kötülük kazananlara ise" ifadesinin haberidir. Buna göre ayetin anlamı şu şekilde belirginleşmektedir: Kötülük yapanlara ise, ancak işledikleri kötülük kadar karşılık verilir. Dolayısıyla kötü bir hareketin karşılığı kötü bir cezadır.

"Onları, Allah'tan koruyacak hiçbir koruyucu yoktur." ifadesi, "Onları Allah'ın azabından koruyacak hiçbir koruyucu yoktur." anlamındadır. Bu ifadede, müşriklerin şöyle veya böyle aracı sandıkları ortakları reddedilmektedir. Böylece ister aracı ortak, ister güçlü karşıt, isterse başka türden farz edilen bir koruyucu olsun her türlü koruyucu ve engelleyici reddediliyor.

"Sanki yüzleri karanlık gecenin parçalarıyla örtülmüştür (tamamen kararmıştır)." ifadesinde geçen "kıtaan" kelimesi, parça anlamına gelen "kıt'atun"un çoğuludur. Karanlık anlamına gelen "muzlimen" kelimesi ise, "el-leyl=gece" kelimesinden hâldir. Buna göre söz konusu ifadenin anlamı şöyledir: "Sanki karanlık gece, parçalara bölündü ve cehennemliklerin yüzleri o parçalarla örtüldü de yüzleri tamamen kapkara oldu."

Bu ifadeden akla ilk gelen ihtimal, müşriklerden her birinin yüzünün bu parçalarla örtülmesidir; bazı tefsircilerin¹ dediği şekliyle bu parçaların birbiri ardınca cehennemliklerin yüzlerini örttüğü ve üst üste binerek karanlıklar hâline geldiği anlamında değildir. Çünkü ayette, bunu kanıtlayacak hiçbir delil yoktur.

"İşte onlar cehennem ehlidirler ve orada ebedî kalacaklardır." ifadesi, cehennem ehlinin sürekli olarak ateşte kalacaklarına delâlet eder. Çünkü ifadenin orijinalinde geçen "ashap" (arkadaşlık) ve "hâlidîn" (ebedîlik) kavramları bunu gösterir. Tıpkı cennet ehli için kullanılan aynı kavramların bu durumun benzerine delil olması gibi.

1- [el-Menar, c. 11, s.352]

28) O gün, onların hepsini diriltip bir araya toplayacağız, sonra ortak koşanlara, "Siz kendi yerinizde kalın, ortak koştuklarınız da kendi yerlerinde kalsın." diyeceğiz. Böylece onların, (putlarıyla) aralarını açmış (ve aralarındaki bağı koparmış) olacağız. Ortak koştukları (putlar) da şöyle derler: "Siz (gerçek anlamda) bize ibadet etmiyordunuz."

Ayette, diriltip bir araya toplamakla, yukarıdan beri sözü geçen müminlerin, müşriklerin ve koştukları ortakların dirilitilip bir araya getirilmesi kastediliyor. Sonra yüce Allah bu ve bunu izleyen ayette, sözü edilen müşrikler ile koştukları ortakları zikrediyor ve arkasından bir sonraki ayetteki *"İşte orada herkes önceden yapmış olduğu işleri deneyecek..."* ifadesi ile de hepsine işaret ediliyor.

"Sonra ortak koşanlara, 'Siz kendi yerinizde kalın, ortak koştuklarınız da kendi yerlerinde kalsın.' diyeceğiz..." Yani siz olduğunuz yerde kalın, koştuğunuz ortaklar da kendi yerlerinde kalsınlar. Bu hitabın sonucu olarak da onları birbirinden ayırırız, müşrikler ile koştukları ortakları birbirine bağlayan bağları keseriz. Bu bağ, müşriklerin ortaklarına bağlanmalarına sebep olan vehim ve kuruntu bağıdır. Bu yüzden müşrikler, koştukları ortaklardan ve koştukları ortaklar da kendilerinden kopar. Böylece müşriklerin tapınmalarının onlara yansımadağı, onlara taalluk etmediğı ortaya çıkar. Çünkü onlar, Allah'ın -hâşâ- ortaklarına tapmışlardı; oysa onlar ortaklar değillerdi.

Bu sözlerimizin delili; arkadan gelen, *"Ortak koştukları (putlar) da şöyle derler: Siz (gerçek anlamda) bize ibadet etmiyordunuz."* ifadesidir. Bu söz, zahiri itibariyle müşriklerin ortak koşulanlara taptıklarını ciddi ve doğru olarak reddediyor. Ortak koşulanlar da, bu sözlerinde yalancı değildirlersin. Çünkü her şeyden önce yüce Allah'ın şahitliğine dayanıyorlar. Ayrıca, "Biz sizi, bize tapınmaya davet etmemiştik." de demek istemiyorlar. Çünkü ifade, bu anlama uygun değildir. Bunların yanı sıra, "Sizler aslında kendi arzularınıza ve sizi yoldan çıkaran şeytanlarınıza tapıyordunuz." tarzında bir tarzda bulunmak da istemiyorlar. Çünkü böyle bir tarz, hem onların (putların) tapınmadan habersiz oldukları yolundaki iddiaları ile, hem de az sonra tefsirini sunacağımız *"İşte orada herkes önceden yapmış olduğu işleri deneyecek..."* ifadesi ile bağdaşmaz.

O hâlde koşulan ortakların maksatları, gerçek anlamda ortaklığı kökten reddederek gerçekten tapınmayı reddetmek, buna da müşriklerin kendilerine ibadet etmesinden habersiz olduklarına ilişkin Allah'ın şahitliğini ve bilgisini delil göstermektir.

Şu bir gerçektir ki, ibadet edenin ibadet edilenle kölelik ve zillet hâlinde bir tür bağlantı kurması demek olan ibadetin, ibadet olabilmesi için ibadet edenin ibadet edilen makamla ilişki ve bağlantı oluşturması gerekir. Çünkü ancak bu durumda "el-ibadetu lehu=onun için ibadet etmek" ifadesindeki "lâm" harf-i cerrinin anlamı doğru olur. Bu da, ancak ibadet edilenin, kendisine ibadet edildiğinin farkında, bilincinde olması ve bundan haberdar olması ile gerçekleşir. İbadet edilenin bilgisi olmayınca ise, gerçek anlamda ibadet gerçekleşmiş olmaz; yapılan şey ancak şeklî bir ibadet olur.

Bu sözlerimizden açıkça anlaşılıyor ki, *"Sonra ortak koşanlara, 'Siz kendi yerinizde kalın, ortak koştuklarınız da kendi yerlerinde kalsın.' diyeceğiz. Böylece onların, (putlarıyla) aralarını açmış (ve aralarındaki bağı koparmış) olacağız."* ifadesinden maksat, dünyada vehimler tarafından örtülen ve hevesler/arzular, nefsanî istekler tarafından perdelenen gerçeğin, o gün yüce Allah'ın izhar etmesiyle açıklığa kavuşturulmasıdır. O gerçek de şudur: Gerçek mevlalık ve yönlendirme/egitip yönetme dizginlerinin gerçek malikiyeti yüce Allah'a aittir. O'nun dışında hiç kimsede mevleviyetin (mevlalık, yetki) ve rububiyetin (rablik) zerresi yoktur ki, ona sığınmak ve tapınıp ibadet etmek doğru olsun.

Yüce Allah o gün bu gerçeğin yüzünden perde kaldırınca, müşrikler koştukları ortakların gerçekte ortak ve mabut olmadıklarını açıkça anlarlar. Çünkü o sözde mabutlar, kendilerine tapıldığının farkında değillerdi. Onlar, sadece bu sözde mabutlara şeklen tapıyorlardı. Vehimleri ile arzuları bu tapınma şekillerini, kendilerine ibadet/tapınma olarak tanıtıyordu; ama aslında o, tapınma değildi.

Şu ayet de bu gerçeğe işaret etmektedir: *"Allah'a ortak koşanlar, koştukları ortakları gördükleri zaman, 'Rabbimiz, işte bunlar seni bırakıp da tapmış olduğumuz ortaklardır.' derler. Onlar da bunlara, 'Siz kesinlikle yalancısınız.' diye söz atarlar."* (Nahl, 86)

Bu söylediklerimizden şu da açıkça ortaya çıkıyor: Sözde ilâhların, *"Siz bize ibadet etmiyordunuz."* şeklindeki sözleri, ciddi ve gerçek anlamda söylenmiş bir sözdür.

Bununla bazı tefsircilerin ileri sürdüğü, "Bu sözden maksat, 'Siz bizim emrimizle ve çağrımızla bize tapmıyordunuz.' şeklindedir. Yoksa, 'Siz asla bize tapmıyordunuz.' demek istemiyorlar. Çünkü bu yalandır ve ahirette yalanın gerçekleşmesinin imkânı yoktur. Çünkü onlar orada kötülüğü terk etme zorlaması altındadırlar."¹ şeklindeki görüşün yanlışlığı ortaya çıkmış oluyor.

Çünkü yukarıda açıkladığımız anlamı ile ibadeti/tapınmayı kökten reddetmek, gerçek doğrunun ta kendisidir. İbadetin/tapınmanın varlığından söz etmek ise gerçi yalan değildir, ama gerçeğe nazaran mecaz payı içeren bir söz olma durumu vardır. Üstelik sözünü ettiğimiz tefsircinin, putların emirleri ve çağrıları ile tapınma yapıldığını reddetmek istedikleri yolundaki iddiasının, ayetin sözlerinden kaynaklanan hiçbir delili yoktur.

Kaldı ki ahirette yalanın vuku bulmayacağı, eylem ve kazanım ile ilgilidir. Ama dünyadaki melekeler sonucu olarak ortaya çıkmasının hiçbir sakıncası yoktur. Hatta kıyamette böyle bir yalanın vuku bulacağı şu ve benzeri ayetlerden anlaşılmaktadır: *"Sonra onların, 'Rabbimiz Allah'a andolsun ki biz, ortak koşanlardan değildik.' demekten başka çareleri kalmaz. Bak, nasıl kendilerine karşı yalan söylüyorlar."* (En'âm, 23-24)

Aynı şekilde bazı tefsircilerin şu görüşü de asılsızdır: "Ortak koşulan putların sözlerinden maksat şudur: Siz ibadeti bize has kılmıyor, sadece bize tapmıyordunuz. Siz aslında kendi arzularınıza, ihtiraslarınıza ve sizi ayartan şeytanlarınıza tapıyordunuz."²

Bu görüş, şu yüzden doğru değildir: Çünkü müşriklerin arzulara ve şeytana uymaları yönünden, yaptıklarının arzulara ve şeytana tapma olarak nitelendirilmesi, bu tapınmanın putlara tapma olarak nitelendirilmesine engel değildir. Nitekim yüce Allah aşağıdaki ayetlerde müşrikliğin bu üç yönünü (puta, arzulara ve şeytana ibadet etmeyi) de doğruluyor:

"Onlar Allah'ı bırakarak kendilerine ne zarar ve ne fayda veremeyecek putlara tapıyorlar." (Yûnus, 18), *"Arzularını ilâh edineni gördün mü?"* (Câsiye, 23), *"Sakın şeytana tapmayın. Çünkü o sizin apaçık düşmanınızdır."* (Yâsîn, 60)

1- [Mecmau'l-Beyan, c.3, s.42]

2- [el-Menar, c.11, s.353]

Şurası da bilinmektedir ki, bu ayette ortak koşulanlar mabut olmadıklarını, ortak koşanlar tarafından kendilerine tapılmadığını kanıtlamaya çalışıyorlar. Yoksa ortaklarla birlikte arzuların ve şeytanın onların mabudu olduğunu kanıtlamak istemiyorlar. Çünkü bu, kanıtlamada onlara hiçbir şey kazandırmadığı gibi, *"biz gerçekten sizin (bize) ibadet etmenizden tamamen habersizdik."* ifadesinde, kendilerine tapıldığından habersiz oldukları yolundaki sözlerinin boş söz (lağv, batıl ve geçersiz) olmasını gerektirir. Çünkü cansız birer cisim olan putlar gibi arzular da kendilerine tapıldığıнын farkında ve bilincinde değildirlər.

Bu tefsirci, *"Siz bize ibadet etmiyordunuz."* ifadesinden anlaşılan hasra (sınırlandırıcı üsluba) dayanarak bu görüşe varmış olabilir. Çünkü bu ifadenin orijinalinde meful (nesne) fiilin önüne geçmiştir ki, kasrı kalb (değişik tarafa hasretme) diye bilinen bu uygulamanın amacı, tapılmayı kendilerinden reddedip başkası için sabit görmektir. Yoksa amaç, tapmayı kökten reddetmek değildir. Çünkü putlar, *"sizin (bize) ibadet etmenizden"* derken, tapmanın/ibadetin aslında var olduğunu ispat ediyorlar. Çünkü [Arap edebiyatı açısından] mastarın mamulüne izafe olması sübutu/sabit olmayı ifade eder.

Fakat gerçek şu ki, söz konusu ortak koşulanlar, müşriklerin, *"Rabbimiz, bunlar senin dışında taptığımız ortaklarımızdır."* (Nahl, 86) şeklindeki Kur'an'da nakledilen sözlerine karşılık, *"Siz bize ibadet etmiyordunuz."* diyorlar. Buna göre, müşrikler Allah'a kulluğu reddedip ortaklara taptıklarını ifade etmiş oluyorlar. Bu durumda ortak koşulanların işine yarayacak tek şey, müşriklerin kendilerine tapmadıklarını ortaya koymaktır.

Peki müşrikler kime tapıyorlar? Ortak koşulanların bunu kanıtlama gibi bir amaçları yoktur. Onları ilgilendiren şey, kendilerini ortaklık iddiasından aklamaktır. Bunu da kendilerine ibadet edilmesinden tamamen habersiz olduklarını söyleyerek kanıtlıyorlar. Eğer ortak koşulanlar, müşriklerin kendilerine tapınmalarından haberdar olsalardı ve böylece müşrikler onlara tapsalardı, o zaman ortaklık iddiasını kabul lenmeleri gerekirdi.

29) Çünkü Allah bizimle sizin aranızda şahit olarak yeter ki, biz gerçekten sizin (bize) ibadet etmenizden (tamamen) habersizdik.

Yukarıdaki açıklama bu ayetin anlamını ortaya koyuyor. "*Allah... yeter*" ifadesinin orijinali olan "*fe-kefa billahi*" ibaresinin başındaki "*fe*" harfî, gerekçelendirme anlamındadır. "*Allah'a ibadet et; çünkü O senin Rabbindir.*" şeklindeki sözümüzde olduğu gibi. Bu kullanım, Arap dilinde yaygındır.

30) İşte orada herkes önceden yapmış olduğu işleri deneyecek, hepsi gerçek-asıl mevlâları olan Allah'a döndürülecek ve uydurdukları yalanlar (düzmece ilâhlar) da kendilerinden kaybolup gidecektir.

Ayette geçen "*teblu*" fiilinin kökü olan "*bela*" kelimesi, deneme, sınama demektir. Yine ayetteki "*hunalike=orada*" edatı ile "*sonra ortak koşanlara, 'Siz kendi yerinizde kalın, ortak koştuklarınız da kendi yerlerinde kalsın.'* diyeceğiz. Böylece onların, (putlarıyla) aralarını açmış (ve aralarındaki bağı koparmış) olacağız."

O sahne, herkesin önceden yapmış olduğu işlerini, kendisinden önce gönderdiği davranışlarını sınama ve deneme süzgecinden geçireceği bir sahnedir. Böylece bu imtihan sonunda herkes için davranışlarının gerçek mahiyeti açıkça ortaya çıkar ve hepsi yaptıklarını sadece anma ve açıklama olarak değil, somut gözlemle müşahade eder. Her şeyin gerçek mahiyetinin gözlenmesiyle de gerçek mevlanın yüce Allah olduğu açıkça anlaşılır, bütün vehimler yıkılır; insanın, vehimleri ve arzuları ile hakka karşı yönelttiği bütün iddialar kaybolur.

Aslında bu uydurma iftiraların ve asılsız iddiaların hepsi, dünyada sebep ile sonuçlar arasına koyduğumuz bağlantılardan, sebeplere yakıştırdığımız bağımsızlıktan ve yetkiden kaynaklanmaktadır. Oysa yüce Allah'tan başka ilâh ve O'ndan başka mevla yoktur. İşte işin gerçek yüzü görülünce, vehim bulutları dağılınca ve asılsız iddiaların perdesi yırtılınca, yüce Allah'tan başka gerçek mevlanın olmadığı ortaya çıkar, insanların uydurmasından başka bir temeli olmayan bütün sözde ilâhlar batıl/geçersiz olur, yüce Allah'a yöneltilmiş gerçek ibadet dışında bütün davranışlar ve ameller silinip gider.

Ayetin her üç cümlesi, yani "*İşte orada herkes önceden yapmış olduğu işleri deneyecek*", "*hepsi gerçek-asıl mevlâları olan Allah'a döndürülecek*" ve "*uydurdukları yalanlar (düzmece ilâhlar) da kendilerin-*

den kaybolup gidecektir." cümlelerinin her biri, ayetin gerçek anlamının ortaya çıkması için diğer iki cümleye yardım etmektedir. Her üç cümlelerin birlikte ifade ettiği anlamın özü ise şudur: O gün ilâhî velâyetin (Allah'ın veliliğinin) gerçekliği somut ve açık şekilde ortaya çıkacaktır; Allah dışındakiler için sadece fakrın/yoksulluk ve muhtaçlığın ve memlukluğun/köleliğin var olduğu açıkça görülecektir. İşte o sırada bütün asılsız iddialar geçersiz olacak ve vehimlerin binası yıkılacaktır.

Nitekim şu ayetlerde bu gerçeğe işaret ediliyor: *"İşte orada gerçek mevlalık Allah'a aittir."* (Kehf, 46), *"O gün onlar mezarlarından dışarı çıkarlar. Onların hiçbir şeyi Allah'a gizli kalmaz. O gün egemenlik kimindir? Kahhar olan tek Allah'ındır."* (Mü'min, 16), *"O gün yetki Allah'a aittir."* (İnfîtâr, 19) Bu anlamda başka ayetler de vardır.

AYETLERİN HADİSLER IŞIĞINDA AÇIKLAMASI

Şeyh Müfid, el-Emalî adlı eserinde, kendi rivayet zinciriyle Ebu İshak Hemedanî'den İmam Ali'nin (a.s), Mısır'a vali tayin ettiği Muhammed b. Ebu Bekir'e gönderdiği ve halka okumasını emrettiği mektubun bir yerinde, *"Güzel işler yapanlara en güzel karşılık ve bunun fazlası vardır."* ayeti ile ilgili şöyle buyurduğunu nakleder: *"Yüce Allah şöyle buyurmuştur: '(Dünyada) iyi işler yapanlara (hak ettiklerine karşılık olarak) daha iyi mükâfat, bir de daha fazlası vardır.'* Buradaki *'daha iyi mükâfat'*tan maksat, cennet ve *'daha fazlası'*ndan maksat da dünyadır." [İntişarat-i İslâmî, s.262]

Tefsiru'l-Kummî'de, Ebu'l-Carud aracılığıyla İmam Muhammed Bâkır'ın (a.s) bu ayet hakkında şöyle buyurduğu nakledilir: *"Daha iyi mükâfat cennettir, daha fazlası ise dünyadır. Yüce Allah onlara dünyada verdiklerini, ahirette hesaplarına geçirir ve onlar için dünya ve ahiret sevabını bir araya getirir..."*

Ben derim ki: Bu iki rivayet, daha önce ayet hakkında yaptığımız açıklamadaki anlamların ilki ile ilgilidir. İkinci anlamla ilgili olarak ise, Tabersî'nin Mecmau'l-Beyan'da yer verdiği İmam Muhammed Bâkır'dan (a.s) nakledilen bir rivayet vardır.

el-Burhan tefsirinde şöyle deniyor: Nehcü'l-Beyan adlı eserde Ali b. İbrahim'den şöyle rivayet edilir: *"Ayetteki 'daha fazlası'ndan maksat, yüce Allah'ın karşılıksız bağışdır."*

ed-Dürrü'l-Mensûr adlı tefsirde, Darekutnî ve İbn Mürdeveyh aracılığıyla Suheyb'den Resulullah'ın (s.a.v) bu ayet hakkında şöyle buyurduğu rivayet edilir: "[Ayetteki] '*daha fazlası*' ile, Allah'ın vechine/ yüzüne bakmak kastedilmiştir."

Ben derim ki: Bu anlam, birkaç Ehlişünnet kanalından Peygamberimize (s.a.a) atfen nakledilmiştir. Bu konuda [Allah'a bakmanın anlamı hususunda], "*Rabbim, kendini bana göster de sana bakayım.*" (A'râf, 143) ayetini tefsir ederken, sekizinci ciltte gerekli açıklamayı yapmıştık.

el-Kâfî adlı eserde, müellif kendi rivayet zinciriyle Ebu Basir'den şöyle rivayet eder: İmam Cafer Sadık (a.s), "*Sanki yüzleri karanlık gecenin parçalarıyla örtülmüştür.*" ayeti hakkında şöyle buyurdu: "Gece-leri evlerin dışarıdan nasıl daha karanlık olduğunu görmüyor musun? İşte onların yüzleri de böyledir; siyahlıkları gittikçe artar." [el-Kâfî, er-Ravza, c.8, hadis: 355]

Ben derim ki: Bu rivayeti Ayyâşî de kendi tefsirinde Ebu Basir aracılığı ile İmam Cafer Sadık'tan (a.s) nakletmiştir. İmam (a.s), galiba ayette geçen "*gecenin parçaları*" ifadesini açıklamak istiyor.

ed-Dürrü'l-Mensûr adlı tefsirde Ebu's-Şeyh'ten şöyle rivayet edilir: "Süddî, '*hepsi gerçek-asıl mevlâları olan Allah'a döndürülecek*' ayeti, '*Bu, Allah'ın müminlerin mevlası olmasından dolayıdır. Kâfirlere gelince, onların mevlası yoktur.*' [Muhammed, 11] ayeti ile neshedilmiştir."

Ben derim ki: Bu görüş son derece zayıf ve saçmadır. Çünkü bu iki ayetten her biri anlam olarak iki farklı açığa ve yöne işaret etmektedir. Şöyle ki biri [Mevla kelimesinin] zahirî, diğeri [tefsirini yaptığımız ayet] ise batınî [ve hakikî] yöne değinmektedir. [Şöyle ki, "*Kâfirlere gelince, onların mevlası yoktur.*" ayeti, kâfirlerin putlar gibi dünyada kendisine gönül bağladıkları zahirî mevlalığı olumsuzlamakta ve o sözde ilâhların bunlar için mevla olmadığını beyan etmekte; bu ayet ise mevla kelimesinin gerçek ve batınî anlamına işaret etmekte, dünyadaki her şeyin ve herkesin gerçek mevlasının sadece yüce Allah olduğuna vurgu yapmakta, kâfirlerin bile sonunda gerçek mevla olan yüce Allah'a döneceklerini anlatmaktadır.]

قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أَمَّنْ يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ
 وَمَنْ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَنْ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ
 فَسَيَقُولُونَ اللَّهُ فَقُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٣١﴾ فَذَلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ الْحَقُّ فَمَاذَا
 بَعْدَ الْحَقِّ إِلَّا الضَّلَالُ فَأَنَّى تُصْرَفُونَ ﴿٣٢﴾ كَذَلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ
 رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ فَسَقُوا أَنَّهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٣﴾ قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ
 مَنْ يَبْدُوا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ قُلِ اللَّهُ يَبْدُوا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ فَأَنَّى تُؤْفَكُونَ
 ﴿٣٤﴾ قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَهْدِيَ إِلَى الْحَقِّ قُلِ اللَّهُ يَهْدِي لِلْحَقِّ
 أَفَمَنْ يَهْدِيَ إِلَى الْحَقِّ أَحَقُّ أَنْ يُتَّبَعَ أَمَّنْ لَا يَهْدِي إِلَّا أَنْ يُهْدَىٰ فَمَا لَكُمْ
 كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴿٣٥﴾ وَمَا يَتَّبِعُ أَكْثَرُهُمْ إِلَّا ظَنًّا إِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ
 الْحَقِّ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾

AYETLERİN MEÂLİ

31- De ki: "Size gökten ve yerden rızık veren kimdir? Ya da işitme gücüne (kulağa) ve gözlere malik (egemen) olan kimdir? Diriyi ölüden ve ölüyü de diriden çıkaran kimdir? (Her türlü) işi düzene koyan kimdir?" "Allah." diyecekler. De ki: "Öyleyse (Allah'a karşı gelmekten) sakınmıyor musunuz?"

32- İşte sizin gerçek rabbiniz o Allah'tır. Artık (beraberinde hidayet olan) hakkın ötesinde (beraberinde batıl olan) sa-

pıklıktan başka ne var?! O hâlde ne zamana kadar (haktan) döndürüleceksiniz?!

33- İşte böylece Rabbinin, fasıklar (yoldan çıkmışlar) hakkındaki "Onlar iman etmezler." sözü gerçekleşmiş oldu.

34- De ki: "(Allah'a) ortak koştuklarınız arasında yaratılışı başlatıp (birini hiç yokken ilk defa yaratıp), arkasından onu (ölümünden sonra tekrar) geri döndürecek (diriltecek) biri var mı?" De ki: "Allah yaratılışı başlatıp, arkasından onu (ölümünden sonra tekrar) geri döndürür. O hâlde ne zamana kadar (haktan) döndürüleceksiniz?!"

35- De ki: "(Allah'a) ortak koştuklarınız arasında hakka iletecek olan var mı?" De ki: "Allah hakka iletir. Öyleyse hakka ileten mi uyulmaya daha lâyıktır, yoksa hidayete erdirilmedikçe hidayete ermeyen mi? O hâlde size ne oluyor?! Nasıl hükmediyorsunuz?!"

36- Onların çoğu zandan başkasına uymaz. Zan ise, haktan (gerçekten) yana (insana) asla yetmez. Şüphesiz, Allah onların yapmakta olduklarını pekiyi bilendir.

AYETLERİN AÇIKLAMASI

Bu ayetlerde, yüce Allah'ın rububiyette tek olduğunu gösteren çarpıcı kanıtlar yer alıyor. Yüce Allah, Peygamber'ine (s.a.a) bu kanıtları müşriklerle sunmasını emrediyor. Bu kanıtlar, incelik ve sağlamlık bakımından sıralanmış olarak üç tanedir: Birincisi, müşriklerce ve putperestlerce geçerli sayılan bir yol ve mantık izliyor. Bilindiği gibi putperestler putlara tapma yolu ile kâinatı yönettiğine inandıkları için putların ilâhlarına, rablerine taparlar. Her ilâha tapmalarının gerekçesi, o ilâhın özel yetki alanı ve yönetim konumu ile ilgilidir. Bu tapınma ile taptıkları ilâhın hoşnutluğunu elde ederek onun, bereketlerini kendilerine akıtmasını sağlamak veya öfkesinden ve cezalandırmasından kurtulmak isterler. Meselâ sahillerde oturanlar deniz tanrısına taparlar. Dağlılar, ovalılar, ilim, sanat, savaş ve yağma işleri ile uğraşanlar bu alanları yönettiğine inandıkları ilâhlara taparlar. Maksatları, o alanların ilâhını hoşnut edip desteğini kazanmak veya öfkesinden kaçınmaktır.

Ayette sunulan birinci delilin özü şudur: İnsanlar âleminin ve diğer varlıkların yönetimi bütünü ile sadece yüce Allah'ın elindedir. Nitekim bunu (bu konuda başka bir yetkili olmadığını) putperestler de kabul ediyorlar. O hâlde, O'nun rububiyette tek olduğuna (tek Rab olduğuna) inanmaları ve sadece O'na kulluk etmeleri gerekir.

İkinci delil, müminlerin genelinin itibar edip geçerli saydığı delildir. Bilindiği gibi müminler bu dünyanın maddî cazibelerine fazla değer vermezler. Daha çok, kalıcı ve daimî olan ahiret hayatı ile ilgilenirler. Bu hayatın mutluluğu ve bedbahtlığı ise yüce Allah'ın onların amellerine vereceği karşılığa bağlıdır. Yeniden dirilme, tıpkı ilk yaratılış gibi aklî delille kanıtlandıktan sonra, yüce Allah'ın vereceği sevabı elde etmek ve cezasından korunmak için sadece O'na kulluk etmenin, O'ndan başka bir ilâh edinmemenin gerekliliği de ortaya çıkar.

Seçkin müminlerin kalplerinin ısındığı ve sıcak baktıkları üçüncü delil ise şudur: Akıl, hakka uymayı emreder. Hakka ileten, Allah dışındaki sözde ilâhlar değil de ancak Hak Teâlâ olduğuna göre, Allah dışındaki sözde ilâhlara değil, sadece Allah'a uymak gerekir. İleride ayetler tefsir edilirken, bu üç delil iyice anlaşılabilecek bir netlikte açıklanacaktır.

Eğer bu espri ve nükte göz önüne alınmasaydı, ilk önce ikinci delilin, ikinci olarak üçüncü delilin, sonra da birinci delilin gündeme getirilmesi veya önce ikinci delilin ele alınması, arkasından da birinci ve üçüncü delilin değerlendirilmesi uygun olurdu.

31) De ki: "Size gökten ve yerden rızık veren kimdir? Ya da işitme gücüne (kulağa) ve gözlere malik (egemen) olan kimdir? Diriye ölüden ve ölüyü de diriden çıkaran kimdir? (Her türlü) işi düzene koyan kimdir?" "Allah." diyecekler. De ki: "Öyleyse (Allah'a karşı gelmekten) sakınmıyor musunuz?"

Ayette geçen "rızık" kelimesi, sürekli bağış anlamındadır. Allah'ın gökten insanlık âlemi için verdiği rızık; yağan yağmurlar, karlar ve bunlara benzer nimetlerdir. Yerden verdiği rızık ise, yerin bitirdiği bitkiler ile yetiştirdiği hayvanlardır ki, insanoğlu bu ikisinden beslenip rızık olarak faydalanır. İnsan bu ilâhî nimetlerin bereketi ile varlığını korur, hayatını sürdürür.

Gözlere ve kulaklara malik olmak demek, yüce Allah'ın insanın duyu organlarında tasarruf etmesidir. O duyu organları ki, Allah'ın yararlanma izni verdiği bütün rızık türlerinden onlar aracılığı ile yararlan-

nabilir. İnsan istediği şeyleri istemediği şeylerden işitme, görme, dokunma, tatma ve koklama fonksiyonları sayesinde ayırt eder. Bunun sonucunda istediklerine doğru gider ve hoşlanmadıkları şeylere karşı ya hareketsiz kalır veya onlardan kaçır.

Buna göre ilâhî rızklardan faydalanma, ancak duyu organları aracılığı ile gerçekleşebilir. Ayette sadece gözden ve kulaktan söz edilmesi- nin sebebi, bu iki duyu organının hayatî faaliyetler üzerinde diğer duyu organlarından daha çok etkili olmalarıdır. Yüce Allah bu iki organa (ve onların fonksiyonlarına) maliktir; vermek, hiç vermemek, çok vermek ve az vermek yolu ile onların üzerinde tasarrufta bulunmaktadır.

"Diriyi ölüden ve ölüyü de diriden çıkaran kimdir?" ifadesindeki "hayy" ile ilgili olarak insanın aklına ilk bakışta hayatın (dirilik, canlılık), insanda ilmin ve gücün ortaya çıkmasını sağlayan nitelikten ibaret olduğu geliyor. İnsanda hayat olduğu sürece davranışları ilme ve güce dayalı olarak ortaya çıkar. Hayat yok olunca da, bu davranışların ortaya çıkışı son bulur.

Ancak daha sonra bilimsel bakış ortaya koydu ki, hayat ilk bakışta sanıldığı gibi sadece hayvan türlerine mahsus değildir. Çünkü hayvanların canlı olmalarını gerektiren kriter bitkilerde de vardır. Bu kriter ise, tabii olan tek düze ve monoton davranışlar değil de değişik davranışlar ortaya koyan bir nefsin (canlılığın) sahibi olmaktır. Çeşitli yönlerdeki değişik hareketler ve hareketsiz duruşlar gibi.

Modern bilimsel araştırmalar da bu gerçeği teyit etmektedir. Çünkü hayvanlarda var olan ve canlılıkla ilgili davranışlarının dayanağı olan hayat elementlerinin benzerleri bitkilerde de vardır. Buna göre, bitkiler de hayvanlar gibi canlılığa sahiptirler. Bilimsel bakış açısı, şu veya bu hâli ile hayatın (canlılık) bütün hayvan ve bitki türlerinde var olduğu sonucunu vermektedir.

Bunların yanı sıra, hayatî (canlılıkla ilgili) davranış ve eylemlerin kökten yokluğu anlamına gelen ölümün karşıtı olan hayat, analitik açıdan bir şeyin kendisinden beklenen sonuçları verecek nitelikte olması anlamına gelir. Ölüm ise böyle olmamak demektir. Buna göre, toprağın hayatı, bitki vermesi ve yeşil örtülü olması demek iken, onun ölümü bunun tersine olmasıdır. İşin hayatı, yapılış amacına varacak nitelikte olması, ölümü ise bunun tersine olmasıdır. Kelimenin hayatı, işiten üzerinde beklenen olumlu etkiyi yapması, ölümü ise bunun tersine ol-

masıdır. İnsanın hayat sahibi olması da, insanî fitratın ilettiği yönde ilerlemesidir. Akliselim ve temiz bir nefis sahibi olması gibi. Bundan dolayı Kur'ân, dini insan için hayat olarak sayıyor. Çünkü Kur'ân'a göre İslâm'dan ibaret olan din, ilâhî fitratın ta kendisidir.

Bu söylediklerimiz anlaşılınca ortaya çıkar ki, dirinin ölüden ve ölünün diriden çıkmasının anlamı, hayattan ve ölümden ne kastedildiğine bağlı olarak değişir. Yukarıda açıkladığımız ilk iki bakış açısına göre, dirinin ölüden ve ölünün diriden çıkması, hayvanın veya hayvan ile bitkinin oluşum yolu ile diğer varlıklardan çıkması, vücuda gelmesi demektir. Meni, yumurta ve tohum gibi. Çünkü (madde âleminde) canlı varlık, sonsuza kadar canlılığını devam ettiremeyeceği gibi, geriye baktığımızda da sonsuz bir canlılık geçmişi olduğu ileri sürülemez ve böyle bir şey (canlı varlığın ezeli ve ebedî oluşu) asla kanıtlanamaz. Hayvandan veya bitki ile hayvandan canlı olmayan unsurların çıkması ise ayrılma yolu ile dir.

Son bakış açısına, yani hayatı istenen sonuçların varlıklarda belirmesi şeklinde genelleyen bakış açısına göre ise, diriden ölünün ve ölüden dirinin çıkması demek, oluşum ve doğum yolu ile bir alanda faydalı olmayan varlıklardan, o alanda faydalı varlıklar çıkması demektir. Ölü topraktan canlı insanın, canlı hayvanın, canlı bitkinin yaratılması ile bunların tersi gibi. Aptal ve yaramaz bir adamdan akıllı ve salih bir insanın türemesi ve bunun tersi gibi. Kâfirden müminin ve müminden kâfirin çıkması gibi.

Ayetin içeriği ve konuşma konumu (muhatap aldığı kesimin görüşü) göz önüne alınca, buradaki ölüden diri ve diriden ölü çıkarmanın son anlamda olduğu sonucuna varılır. Şöyle ki, ayette müşriklerin, değişik ilâhlar edinmeyi kanıtlarken kullandıkları yöntem ve gerekçeden hareketle onlara cevap veriliyor.

Bilindiği gibi onların bu gerekçesi şudur: Gördüğümüz âlem, değişik varlıklardan oluşmuş bir bütündür. Bu varlıklar, yüksek düzeyli ve aşağı düzeyli olmak üzere farklı niteliktedir. Aşağı düzeyli varlıklar; insan, hayvan, bitki, deniz, kara ve bunlar dışında kalan birçok şeyler olabilir. Bunların her biri Allah katında aracılık yapabilen bir yöneticinin yönetimi altındadır. Biz bu yöneticinin heykeline taparken, aslında o aracı yöneticiye tapıyoruz. Maksudımız, onun bizi Allah'a yaklaştırmasıdır. Kısacası, değişik yönetim biçimlerinin farklı yöneticilere va-

rıp dayanması, Allah dışında birçok rabbin (yönetici ve eğiticinin) var olmasını gerektirir.

Ayet de farklı yönetim biçimlerinin sonunda yüce Allah'a varıp dayandığını vurgulayarak müşriklerin bu tezlerini çürütüyor. Bu da, yüce Allah'ın bütün varlıkların Rabbi olduğuna delâlet eder. Dolayısıyla ayet onlara şöyle hitap ediyor: Siz de kabul ediyorsunuz ki, gerek rızkınızı vermek gibi size mahsus yönetim uygulamaları ve gerek sizinle birlikte başka varlıklara yönelik yönetim uygulamaları, bütünü ile sonunda yüce Allah'a varıp dayanır. Buna göre, sizin ve sizin dışınızdaki varlıkların işlerini yöneten O'dur. O tek rabdir ve O'ndan başka bir rab yoktur.

Ayet, yönetim yetkisi örneklerinin sayımına insana mahsus olan hususla, yani, "*De ki: Size gökten ve yerden rızk veren kimdir?*" ifadesi ile başlayıp insanlarla birlikte diğer varlıkları da kapsayan örneklerle, yani, "*(Her türlü) işi düzene koyan kimdir?*" ifadesi ile son buluyor. Ayetin akışından anlaşıldığına göre, "*Ya da işitme gücüne (kulağa) ve gözlere malik (egemen) olan kimdir? Diriyi ölüden ve ölüyü de diriden çıkaran kimdir?*" ifadesi ile insana mahsus yönetim yetkisi kastediliyor. O hâlde maksat, insan fertlerindeki işitme ve görme duyularına malik olmak ile insanın ölüsünden dirisini ve dirisinden ölüsünü çıkarmaktır. Daha önce de şu gerçek açıklığa kavuştu ki, insana mahsus hayat, onun akıl ve din nimetine sahip olmasıdır.

Buna göre, ölüden diri ve diriden ölü çıkarmakla kastedilen anlam, gerçi yüce Allah daha iyi bilir, insana yaraşır mutlulukla hayat bulan insanı, böyle bir mutluluğa sahip olmayan insandan çıkarmak ve bunun tersidir.

Şu hâlde yüce Allah, Peygamber'ine (s.a.a) tek Rab olması (rububiyette tevhit) ile ilgili delili telkin ederken, "*De ki*" diye emrederek ona soru içerikli bir söz akışında şöyle demesini emrediyor: "*Size gökten ve yerden rızk veren kimdir?*" Yani yağmur yağdırarak, bitki bitirerek ve oluşum yolu ile yaratarak. "*Ya da*" sahip olduğunuz "*işitme gücüne (kulağa) ve gözlere malik (egemen) olan kimdir?*" Ki bunlarla rızkınızın faydası gerçekleşiyor. Böylece bu organların temiz rızkları belirlemesi ile rızklardan yararlanıyorsunuz. Eğer bu iki organ olmasaydı, bu rızklardan yararlanmayı başaramazdınız ve son ferdinize kadar yok olurdu-nuz. "*Diriyi ölüden çıkaran kimdir?*" Yani kendi alanında faydalı olan şeyleri diğer şeylerden çıkaran kimdir? "*ölüyü diriden çıkaran kimdir?*"

Bunun sonucu olarak bedbaht insandan mutlu ve mutlu insandan bedbaht insan doğuyor. "*(Her türlü) işi düzene koyan kimdir?*" Yani bütün yaratıklar âleminin işlerini yöneten kimdir?

"*Allah, diyecekler.*" Bu söz, insan ve diğer varlıklarla ilgili yönetim uygulamalarının yüce Allah'a varıp dayandığına ilişkin onlar tarafından bir itiraftır. Çünkü putperestler bunun böyle olduğuna inanıyorlar. Bu yüzden yüce Allah, deliller ortadayken başkasına tapmak suretiyle Allah korkusunu terk etmeleri gerekçesiyle önce Peygamberimize (s.a.a) müşrikleri azarlamasını emrediyor; arkasından, bu delilden yüce Allah'ın birliğini kabul etmeleri gerektiği sonucu çıkarılmak üzere, "*De ki: Öyleyse (Allah'a karşı gelmekten) sakınmıyor musunuz?*" buyruluyor. Daha sonra da, "*İşte sizin gerçek rabbiniz o Allah'tır.*" buyuruyor.

32) İşte sizin gerçek rabbiniz o Allah'tır. Artık (beraberinde hidayet olan) hakkın ötesinde (beraberinde batıl olan) sapıklıktan başka ne var?! O hâlde ne zamana kadar (haktan) döndürüleceksiniz?!

Ayetin ilk cümlesi, daha önceki ayette geçen delilin sonucudur. Rabbin "hak (gerçek)" sıfatı ile sıfatlandırılması, delilin içeriğini açıklayıcı olsun ve aynı zamanda arkadan gelen, "*Artık hakkın ötesinde sapıklıktan başka ne var?!*" ifadesine hazırlayıcı bir geçiş olsun diyerdir.

"*Artık hakkın ötesinde sapıklıktan başka ne var?!*" ifadesi, müşriklerin putlara tapmakla sapıttıkları sonucuna varmak için, az önceki delilin gereğine sarılmaktır. Çünkü yüce Allah'ın Rabliği gerçek olduğuna göre, hidayet O'na uymakta, O'na kulluk etmektedir. Zira hidayet gerçekle (hakla) birliktedir, başkasında olamaz. Buna göre, batılın ta kendisi olan başkası, sapıklıktan başka bir şey olamaz.

Buna göre, ayetin takdirî açılımı şöyledir: "*Fe-maza ba'de'l-hakkı'l-lezi maahu'l-hüda ille'l-batılı'l-lezi maahu'd-dalal.*" (Artık beraberinde hidayet olan hakkın ötesinde, beraberinde sapıklık olan batıldan başka ne var?!) Her iki taraftan birer ifade atılmış ve kısaltmak amacıyla diğerlerine yer verilerek "*fe-maza ba'de'l-hakkı ille'd-dalal*" denmiştir. Bu sebeple bazı müfessirler şöyle demişlerdir: "Ayette, ifade inceliklerine vurgu yapan ihtibak yöntemine başvurulmuştur. İhtibak ise, iki karşıt durumu açıklayan sözlerin her bir tarafından diğerinin içeriğinin işaret ettiği ifadenin atılmasından ibarettir. Çünkü ayetin takdirî açılı-

mı şöyledir: 'Fe-maza ba'de'l-hakkı ille'l-batıl? Ve maza ba'de'l-hüda ille'd-dalal?' Böylece birinci ifadede 'batıl', ikinci ifadede de 'hüda' kesilmesi hazfedilmiş ve sadece 'fe-maza ba'de'l-hakkı ille'd-dalal?' ifadesine yer verilmiştir.¹ Böyle yapılmasının nedenini ise, biz az önce açıkladık.

Ayet, "*O hâlde ne zamana kadar (haktan) döndürüleceksiniz?!"* ifadesi ile sona eriyor. Yani beraberinde hidayet olan haktan, beraberinde batıl olan sapıklığa ne zamana kadar döndürüleceksiniz?!

33) İşte böylece Rabbinin, fasıklar (yoldan çıkmışlar) hakkındaki "Onlar iman etmezler." sözü gerçekleşmiş oldu.

Ayetin akışından anlaşıldığına göre, yüce Allah'ın fasıklar (yoldan çıkmışlar) hakkındaki sözü, onların iman etmeyeceğidir. Yani yüce Allah onlar hakkında kesin hükmü verdi. Bu hüküm, yoldan çıkmışlık durumunu sürdüren fasıkların bu nitelikleri ile iman etmeyecekleri, onların iman etmeye ileten ilâhî hidayete mazhar olamayacakları şeklindedir. Nitekim yüce Allah, "*Allah, yoldan çıkan topluluğu doğru yola iletmez.*" (Mâide, 108) buyuruyor.

Buna göre, ayetteki "kezalike (işte böylece)" işaret edatı ile bir önceki ayetten çıkan şu sonuca işaret ediliyor: Müşrikler haktan uzaklaştılar, yoldan çıktılar, bu yüzden sapıklığa düştüler. Çünkü hakkın ötesinde sapıklıktan başka bir şey yoktur.

O hâlde, "*İşte böylece Rabbinin... sözü gerçekleşmiş oldu.*" ayetinin anlamı şudur: Yüce Allah'ın yoldan çıkmışlarla ilgili onların iman etmeyecekleri yolundaki sözü ve kesin hükmü böylece gerçekleşti, dış dünyada sabit oldu ve uygulamasını buldu. Bu da onların gerçek dışına çıkıp sapıklığa düşmeleridir. Yani biz yoldan çıkmışların iman etmeyecekleri ve onları hidayet etmeyeceğimiz ile ilgili hükmümüzü haksız ve sebep-siz olarak vermedik. Biz bu hükmü, onların haktan ayrılımları, ondan yan çizip sapıklığa düşmeleri yüzünden verdik. Çünkü hak ile sapıklık arasında bir vasıta ve aracı yoktur. Bu noktayı iyi kavramak gerekir.

Bu ayet, şu gerçeğin delilidir: "Gerçek ile batıl arasında, hidayet ile sapıklık arasında bir aracı, bir üçüncü şık yoktur." şeklindeki sözümüz gibi, şu görünen âlemde geçerli olan zarurî gelişmeler, apaçık hükümler

ve kanunlar, belirli bir şekilde yüce Allah'ın kesin hükmüne dayanırlar, Allah'ın mülkünde kendiliklerinden sabit değildirler.

Bir tefsirci şöyle demiştir: "Ayetteki '*Rabbinin sözü*'nden maksat, onlara yönelik azap sözüdür ve 'ennehum lâ-yu'minûn' ifadesinin başında nedeniği bildiren 'lâm' edatı takdirde tutularak, '*onlar iman etmezler*.' ifadesi, bu sözün gerekçesi konumundadır. Yani, bu delil nasıl müşrikler hakkında sabit ise, yoldan çıkmışlar hakkında da Rabbinin sözü kesinleşmiştir. O söz ise, onlara yönelik azap tehdididir. Azabın onlar hakkında kesinleşmesinin sebebi de, onların iman etmemeleridir."¹

Ancak bu görüşte sakatlık vardır. Çünkü müşriklere dönük delil ile fasıklara yönelik azap arasındaki benzeme yönü (vech-i şebek) net ve açık olmadığı gibi, bu benzerliğin her iki kesim hakkında da geçerli olmasında görüş birliği yoktur. Dolayısıyla müşriklere yönelik delil bizzat sabittir. Ama azabın sabitliği bizzat değildir, başka bir şeyden dolaydır ki, bu başka şey, fasıkların iman etmemeleridir.

Yukarıdaki açıklamamızda söylediğimiz gibi, müşriklere yönelik delil çok sade ve yalındır, onun gerçek olduğunu putperestlerin kendileri de itiraf ediyorlar. Ama ne var ki onlar bu delili çarpıtarak kendi iddialarına dayanak yapıyor, ilâhlarının rabliği ve bu sözde ilâhların Allah dışında kulluğa lâıyk olduklarını iddia ediyorlar. Şöyle diyorlar: Şu âlemin her alanının yönetimi bu ilâhlardan (rablerden) birine aittir. Her ilâh kendi alanının rabbidir. Bizim bu ilâhların putlarına ve heykellerine tapmamızın sebebi ise, onları hoşnut etmek içindir. Böylece Allah katında sahip oldukları yakınlıktan dolayı onların O'nun katında bize aracı olmalarını bekliyoruz.

Görüldüğü gibi ayet, müşriklerin, tüm yönetimlerin yüce Allah'a ait olduğu yolundaki itiraflarını nazar-ı itibara alıyor. Bütün yönetimler nasıl Allah'a ait olmasın ki?! Hâlbuki O, hepsinin yaratıcısı ve yok edicisidir. O hâlde gerçek rablik tek O'na mahsustur, kulluğa müstahak olan sadece O'dur, bir başkasının böyle bir müstahaklığı yoktur.

34) De ki: "(Allah'a) ortak koştuklarınız arasında yaratılışı başlatıp (birini hiç yokken ilk defa yaratıp) arkasından onu (ölümünden sonra tekrar) geri döndürecek (diriltecek) biri var mı?" De ki: "Allah yaratılışı başlatıp arkasından onu (ölü-

1- [el-Menar, c.11, s.359]

münden sonra tekrar) geri döndürür. O hâlde ne zamana kadar (haktan) döndürüleceksiniz?!"

Bu ayet, ilk yaratma ile yeniden diriltme gerçeğine dayalı bir delil göstermeyi Peygamberimize (s.a.a) telkin ediyor. Çünkü varlıkları hiç yokken ilk defa yaratan ve arkasından onları öldükten sonra diriltene güç, insanın kendisine ibadet edip kulluk sunmasını hak etmektedir. İnsan O'nun karşısına çıkacağı günden korkmak ve o günde kendisini korumak durumundadır. Böylece ahiret günü O'nun azabının acılığından kurtulur ve büyük sevabına erer.

Bu delilin muhatabı olan müşrikler, öldükten sonra dirileceklerine inanmadıkları için yüce Allah, Peygamber'ine (s.a.a) sorusunun cevabını da kendisinin vermesini emrederek, *"De ki: Allah yaratılışı başlatıp, arkasından onu (ölümünden sonra tekrar) geri döndürür. O hâlde ne zamana kadar döndürüleceksiniz?!"* buyuruyor. Yani ne zamana kadar haktan saptırılıp döndürüleceksiniz?!

Müşriklere delil göstermek üzere bu ayette ilk yaratılışa ve yeniden diriltmeye dayanılması, açık ve kanıtlanmış olmayan bir önermeye dayanmak değildir. Çünkü yüce Allah Kur'ân'da bu önermeyi çeşitli açılardan delil dayanağı olarak kullanmıştır. Bu gerçeği, fiillerinin mutlaka bir amacı olması gerektiği açısından delil olarak gösterdiği gibi, onu amellere adil karşılıklar vermesi gerektiği açısından ve daha başka açılardan da dayanak olarak kullanmıştır. Yüce Allah, kitabının on kadar ayetinde yeniden dirilme ve kıyamet günü hususunda şüphe edilmemesi gerektiğini ısrarla vurgulamıştır.

Bu delil, -daha önce işaret edildiği üzere- kıyamet günü Allah'ın hazırladığı azaptan korkarak ve vereceği sevabı ümit ederek O'na kulluk eden genel müminler açısından geçerli olan bir delildir.

35) De ki: "(Allah'a) ortak koştuklarınız arasında hakka iletecek olan var mı?" De ki: "Allah hakka iletir. Öyleyse hakka ileten mi uyulmaya daha lâyıktır, yoksa hidayete erdirilmedikçe hidayete ermeyen mi? O hâlde size ne oluyor?! Nasıl hükmediyorsunuz?!"

"Heda", "yehdi" kelimesi, hem "lâm", hem de "ilâ" edatıyla geçişli kılınır; her iki durumda da aynı anlamı taşır. "Hidayet" kelimesi, Kur'ân'ın birçok ayetinde "lâm" edatıyla geçişli kılınmıştır. Örneğin şu ayetlerde: *"Halen... onları doğru yola sevk etmedi mi?"* (Secde, 26),

"Şüphesiz ki bu Kur'an, en doğru yola iletir." (İsrâ, 9). Dolayısıyla bazı-
larının¹ bu ayetteki "lâm"ın nedenliği bildiren edat olduğu yönündeki
görüşü doğru değildir.

Yüce Allah bu ayette Hz. Peygamber'e (s.a.a) üçüncü delili telkin ediyor. Bu, aklî bir delildir ki, seçkin müminler ona dayanır. Şöyle ki, insan fitratına yerleştirilen ve aklın hüküm vermesinde esas aldığı bir ilke vardır ki, o da şudur: İnsana gerekli olan, hakka uymasındır. Öyle ki, eğer insan yanılarak, kuşkuya düşerek veya nefsinin arzusuna kapılarak herhangi bir davranışında haktan, gerçekten saparsa, kapıldığı yanlışlığı gerçek sandığı için, işin doğrusunu bilemediği için ona uyar. Bundan dolayı yanlışlığı hak sandığı yolunda mazeret beyan eder. Demek oluyor ki, hakka uymak mutlak olarak gereklidir. Bu konuda hiçbir kayıt ve şart ileri sürülemez.

Hakka iletene de, yanında bulunan hak sebebi ile uymak gereklidir. Onu hakka iletmeyen veya haktan başka bir şeye iletene tercih etmek de gereklidir. Çünkü hakka iletene uymak, aslında onun yanındaki hakkın kendisine uymaktır. Ona uymanın gerekliliği ise zarurîdir, hiçbir delile ihtiyacı yoktur.

Ayette delil gösterilirken bu zarurî önermeye dayanılmış ve söze, müşriklere koştukları ortaklar arasında hakka iletene var olup olmadığı sorularak başlanmıştır. Açıktır ki, müşriklerin bu konuda olumlu cevapları yoktur. Çünkü onların Allah'a koştukları ortaklar kendilerine fayda, zarar dokunduramayacakları gibi ölmelerini, yaşamalarını ve yeniden dirilmelerini de sağlayamazlar. Bu koşulan ortaklar ister putlar, heykeller gibi cansız cisimler olsunlar, ister melekler, cinler gibi canlılar olsunlar, ister Firavun, Nemrut gibi diktatörler olsunlar, bu gerçek hepsi hakkında geçerlidir.

Müşriklerin bu konuda olumlu cevapları olmadığı için karşılık vermiyorlar. Bundan dolayı Peygamberimize (s.a.a) bu konuda, yani hakka iletme hususunda onlar yerine cevap vermesi emredilerek, "*De ki: Allah hakka iletir.*" buyruluyor. Çünkü her şeyi tekvinî amacına ve varlığını sürdürmesi için muhtaç olduğu hususlara iletene Allah'tır. Şu ayetlerde buyrulduğu gibi: "*Bizim Rabbimiz her şeye hilkatini (varlığını ve özelliğini) veren, sonra da onu (ona doğru) iletendir.*" (Tâhâ, 50), "*Yaratıp*

1- [el-Menar, c.11, s.362-363]

düzene koyan, takdir edip ileten..." (A'lâ, 3) Yine peygamberler göndermekle, kitaplar indirmekle, şeriatlar koymakla ve insanlar arasında hak dinin çağrısını yaygınlaştırmayı emretmekle insanı mutlu hayata ileten, izni ile cennete ve mağfirete çağırان da O'dur.

"Gerçek, Rabbinden gelendir. Öyleyse kuşkuyla kapılanlardan olma." (Âl-i İmrân, 60) ayetinin tefsiri sırasında vurguladığımız gibi inanç, söz ve fiil olarak gerçek (hak), ancak evrende geçerli olan yasalarla uyumlu olduğu zaman gerçek olur ki, bu evrensel yasalar Allah'ın fiilleridir. Buna göre gerçek, aslında Allah'ın dileği ve iradesi sayesinde gerçek olur.

Müşriklerin Allah'a ortak koştukları sözde ilâhlar arasında hakka ileten olmadığı, buna karşılık yüce Allah'ın hakka ileten olduğu gerçeği kesinleştiğine göre, yüce Allah, *"Öyleyse hakka ileten mi uyulmaya daha lâyıktır, yoksa hidayete erdirilmedikçe hidayete ermeyen mi?"* şeklindeki soru ifadesi ile müşrikleri şu hususta tercih vermeye çağırıyor: Yüce Allah gerçeğe hidayet ettiğine ve onların sözde ilâhları hidayet edemediklerine ve başkasının yardımı olmadan hidayete eremediklerine göre, Allah'a mı uyacaklar, yoksa Allah'a ortak koştukları sözde ilâhlara mı? Bilinen bir gerçektir ki, hakka hidayet eden, hidayet etmeyene tercih edilir. Yani Allah'a uymak, müşriklerin ortak koştuklarına uymaya tercih edilmelidir. Oysa müşrikler bunun tersine hüküm veriyorlar. Bu yüzden, *"O hâlde size ne oluyor?! Nasıl hükmediyorsunuz?!"* ifadesi ile azarlanıp kınıyorlar.

Bu tercih ifade edilirken, *"uyulmaya daha lâyıktır"* cümlesinde, mutlak tercih anlamı taşıyan, belirlenmişlik ve münhasırlık anlamına gelmeyen ism-i tafsîl (ehakk) kullanılıyor. Oysaki ancak yüce Allah'a uymak haktır, müşriklerin sözde ilâhlarına uymalarının ise haktan hiçbir nasibi yoktur. Bu ifadeyi kullanmanın sebebi şudur: Bir kere yer tercih bildirme yeridir. Bu cümlede de buna riayet ediliyor. Diğer bir sebep de, müşriklerin bağnazlığını ve cahilliğini tahrik etmeden onların söyleneni kabul etmeleri istenmiştir.

Yüce Allah burada en güzel tabiri kullanarak şöyle buyurmuştur: *"Öyleyse hakka ileten mi uyulmaya daha lâyıktır, yoksa hidayete erdirilmedikçe hidayete ermeyen mi?"* "Lâ yehiddi illâ en yuhda" ifadesi, meşhur kıraate göre, aslı "yehtedi" olan "yehiddi" şeklindedir. Fiilin mütealliklerine yer verilmeyen *"hidayete erdirilmedikçe hidayete er-*

meyen" ifadesinin zahirinden, onun kendi kendine değil de başkasının aracılığıyla hidayete erdirildiği anlaşılmaktadır.

Bu ifadede, "*hakka ileten*" cümlesi, "*hidayete ermeyen*" cümlesiyle karşılaştırılmıştır. Oysa hakka iletmenin karşıtı hakka iletmemektir, (hidayete ermemek değil;) nitekim hakka ermemenin karşıtı da hakka ermdir. Bu karşıtlık, başkası aracılığıyla hakka erme ile hakka erme arasında, aynı şekilde hakka iletme ile kendi kendine hidayete erme arasında ayrılmaz bir beraberliği gerektirir. Dolayısıyla hakka ileten kimse kendiliğinden hidayete ermelidir, başkasının katkısı ile hidayete ermiş olmamalıdır; başkasının katkısı ile hidayete eren kimse de asla hakka iletici olamaz.

Hiç kuşku yok ki, zahirî açıdan ayet böyle bir anlama delâlet ediyor. Bu da ifadenin hakikat üsluplu olduğunun, örf ehli bizlerin genelde aramızda kullanıp esas aldığımız tavize dayalı mecazî kullanımlarla ilgisinin olmadığına en adil ve güzel şahididir. Bizler hakka iletmeyi, hakkı söyleyip ona çağıran herkese izafe ederiz. Ona inanıp inanmadığına, inanıyorsa onunla amel edip etmediğine ve eğer amel ediyorsa gerçek anlamını tahakkuk ettirip ettirmediğine bakmayız. Ayrıca hakkı kendisinin mi bulduğuna, yoksa başkasının mı kendisini ona ilettiğine önem vermeyiz.

Aslında hakka hidayet etmek, yani açık hakka ve gerçeğin aslına iletme, sadece yüce Allah'a veya kendi kendine hidayete erene, yani araya hiçbir vasıta girmeksizin Allah'ın hidayete erdirdiği, Allah ile hidayete eren ve sonra Allah'ın emri ile başkalarını hidayete erdiren kimselere aittir. "*Hani Rabbi bir zaman İbrahim'i birtakım kelimelerle sınamış, o da onları tamamlayınca...*" (Bakara, 124) ayetinin tefsiri sırasında bu mesele üzerinde bir nebze durmuştuk.

Ayet üzerinde yaptığımız bu açıklamalardan şu sonuçlar çıkıyor:

1- Burada hakka hidayet etmekten maksat, istenen hedefe iletme ulaştırmaktır, yoksa hakka götüren yolu göstermek değildir. Çünkü şurası açık ve kesindir ki, hakka götüren yolu tanıtmayı, ister hakka kendisi ermiş olsun, ister başkası aracılığı ile ermiş olsun, isterse de hiç ermemiş olsun, herkes yapabilir.

2- "*Hidayete erdirilmedikçe hidayete ermeyen*" ifadesinden maksat, kendi kendine hidayete ermeyen kimsedir. Bu tanımlama hem başkasının katkısı ile hidayete erenleri, hem de hidayete hiç ermeyenleri, yani

ne kendi çabası ile ve ne başkalarının katkısı ile hidayete ermeyenleri kapsar. Başkasının hidayetini kabul etmeyen birer cansız cisimden ibaret putlar ve heykeller gibi.

Şöyle ki, "illâ en yuhdâ=hidayete erdirilmedikçe" cümlesi, "men lâ yehiddi=hidayete ermeyen" cümlesinden istisnadır ve bu ikinci cümle, hem hiç hidayete ermeyenleri, hem de başkalarının katkısı ile hidayete erenleri kapsar. "En yuhdâ=hidayete erdirilmedikçe" cümlesinin başına mastar edatı olan "en" kelimesi gelmiştir ve fiili mastara dönüştürerek ona mastarlık anlamı vermektedir. Mastara dönüştürülen bir fiil de gerçekleşmişlik anlamı vermez. Ama mamulüne muzaf olan mastar ise, bunun tersine gerçekleşmişliği ifade eder. Meselâ, "*Oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır.*" (Bakara, 184) ifadesi ile, "*Biz sizin tapmalarınızdan habersizdik.*" (Yûnus, 29) ifadesi arasında fark vardır. Birinci ifade, fiilin gerçekleşmesine delâlet etmezken, ikinci ifade fiilin gerçekleşmiş olduğunu gösterir. Yine meselâ, Zeyd'i dövdüğün zaman, "Darbuke Zeyden acibun=Zeyd'i dövmen şaşırtıcıdır." denir; fakat eğer onu dövmeye niyetlendiysen, "En tadribe Zeyden acibun=Zeyd'i dövecek olman şaşırtıcıdır." denir.

Buna göre, "*hidayete erdirilmedikçe hidayete ermeyen*" ifadesi, hidayeti kendinden olmayan, ancak başkası tarafından hidayet gelirse hidayeti bulabilen kimse anlamındadır. Bilinen bir gerçektir ki, o kimseye başkasından hidayet gelebilmesi için karakterinin hidayeti kabul etmeye yatkın olması gerekir. Eğer karakteri hidayeti kabul etmeye yatkın değilse, onun için geride kalan tek sıfat hidayete ermemek sıfatıdır. Bunu iyi anlamak gerekir.

Tefsirciler, bu ifadedeki istisna hakkında şaşırtıcı ve acayip görüşler ileri sürmüşlerdir:

a) Bu ifade, en genel durumlardan istisna edilmiş mufarrağ (muttasıl) bir istisnadır.¹ Çünkü müşriklerin koştukları ortakların hidayete erdiremeyeceklerine ilişkin hüküm İsa Peygamber'i, Üzeyir'i ve melekleri (hepsine selâm olsun) de kapsar. Çünkü bu saydıklarımız, Allah'ın hidayeti ve vahyi aracılığı ile hidayete ermişlerdir. Nitekim yüce Allah,

1- [Mufarrağ/Muttasıl istisna; istisna edilen şeyin, istisna edilmeden önce ke - disinden istisna edilen şeyin genel kapsamına dâhil olması ve onun kapsamından çıkarılmak amacıyla istisna edilmesinden ibarettir.]

peygamberleri hakkında, "*Onları emrimiz uyarınca hidayete erdiren önderler yaptık.*" (Enbiyâ, 73) buyuruyor.

Bu görüşe yönelik itirazımız şudur: Özet olarak bu görüşe göre ifadenin anlamı şu şekildedir: "O, ancak yüce Allah'ın onu hidayete erdirmesiyle hidayete erer; sonra Allah'ın kendisini hidayete erdirmesiyle başkasını hidayete erdirir." Bu anlama göre ise, ayetin anlamı kökünden ihlal olur. Çünkü kendisi hakkı bulamayan kimsenin başkalarını hakka iletmesi mümkün olmaz. Zira bu kimse, ancak perde arkasından hakla ilişkisi kurabilir ki, böyle bir kimse başkalarını hakka nasıl ulaştırabilir?!

Üstelik bu tefsircinin yorumu, ayette delile konu olan putlara da uymaz. Çünkü putlar temelden hidayete yatkın değildirler. Sözü edilen tefsir âlimi Hristiyanların ve Yahudilerin kutsal şahsiyetleri olan İsa Peygamber ile Üzeyir'i gündeme getiriyor. Oysa ayetin sözleri onlara yönelik değildir. Gerçi ayet, ölçünün genelliği açısından başkaları ile birlikte onları da kapsamaktadır.

b) İfadedeki istisna munkatı (kopuk)¹ bir istisnadır. Hidayete ermeyenlerden maksat, hidayeti kabul etmeye yatkın olmayan putlardır. Bu yoruma göre ifadenin anlamı, "Yoksa putlar gibi asla hidayete ermeyenler mi? Ancak Allah hidayet edecek de o zaman hidayete ererler." şeklindedir.²

Bu görüşe karşı itirazımız şudur: Bu yorum, "*hakka ileten*" ifadesi ile "*hidayete ermeyen*" ifadesi arasındaki karşıtlığı açıklama yeterliliğine sahip değildir. Evet, bunun, örneğin "*Hakka ileten mi uyulmaya daha lâyıktır, yoksa Allah hidayete erdirmedikçe asla hidayete ermeyen, Allah'ın hidayete erdirmesiyle hidayete erip ardından başkalarını hidayete erdiren mi?*" şeklinde bir anlama geldiğini söylersek, karşıtlığı açıklama yetersizliği sorunu ortadan kalkar; ancak o zaman da şu itirazla karşılaşılır: O hâlde istisna munkatı/kopuk olsun diye putlar gibi cansız cisimlere has kılmanın gerekçesi yoktur. Aksine hem, kendi kendine veya başkalarının katkısı ile asla hidayete ermeyenleri, hem de melekler gibi kendi kendine hidayete ermeyen, fakat başkasının yardımı ile hidayete erenleri kapsamaktadır ki, o zaman bu yorum bir önceki yorum için ileri sürülen sakıncayı taşımış olur.

1- [Munkatı/Kopuk istisna; istisna edilen şeyin istisna edilmeden önce kendisinden istisna edilen şeyin kapsamına dâhil olmadığı hâlde istisna edilmesinden ibarettir.]

2- [el-Menar, c.11, s.363]

c) "*hidayete ermeyen*"den maksat, hidayeti kabul etmeye yatkın olmayan putlardır. İfadedeki "illâ" edatı ise, (istisna değil) "hatta" anlamındadır. Buna göre ifadenin anlamı şu şekildedir: Hidayete erdirilinceye kadar hidayete ermeyen ve hidayeti kabul etmeye yatkın olmayan.

Bu yoruma karşı itirazımız şudur: O zaman ifadedeki şıklara ayırma şu anlama gelir: "Hakka ileten mi uyulmaya daha lâyıktır, yoksa hakka iletilinceye kadar asla hidayete ermeyen mi?" Bu durumda istisna, müstedrek bir istisna, yani ifadede kendisine yönelik herhangi bir amaç taşınmayan fazlalık bir istisna olur. Üstelik "illâ" edatının, "hatta" anlamına geldiği sabit değildir. Sabit olduğu farz edilse bile böyle kullanım azdır ve sözlerin en fasihi olan Kur'ân öyle bir anlama hamledilemez.

d) "*Hidayete erdirilmedikçe hidayete ermeyen*"den maksat, Allah'ın dışında tapılan melekler ve cinlerdir. Bunlar kendi kendilerine hakka ermeseler de Allah'tan gelecek hidayeti kabul etmeye yatkındırlar. Ya da bu ifadeden maksat sapıklığa sürükleyen, insanları kâfirliğe çağıran önderlerdir. Bunlar hidayete ermemiş olsalar da aslında hidayeti kabul etmeye yatkındırlar. Eğer hakka hidayet edilmiş olsalardı, onlar da ona ererlerdi.

Bu görüşe karşı söyleyeceğimiz şudur: Bu ayetler, putlara tapanlara karşı delil gösterme amacı taşıyorlar. Buna göre, "*hidayete erdirilmedikçe hidayete ermeyen*" ifadesi ile meleklerin, cinlerin ve sapık önderlerin kastedildiğini ileri sürmek, bu ayetleri buradaki asıl amaç ile uyuşmaz duruma düşürür.

3- Bu açıklamalarımızdan çıkan üçüncü sonuca gelince, hakka iletmek anlamındaki hakka hidayet etmek, kendi kendine, yani ya ilk baştan ya da yüce Allah'ın özel inayeti ile hidayet konusunda yüce Allah ile arasında hiçbir aracı olmaksızın hakka erenlerin -Peygamberler ve Ehlibeyt İmamları gibi- fonksiyonudur. Yol gösterme ve yolu tanıtmak anlamındaki hidayet ise sadece Allah'a, peygamberlere ve vasilelere mahsus değildir. Nitekim Kur'ân'da Firavun Oğulları arasındaki bir mümin hakkında, "*O iman eden kimse dedi ki: Ey kavmim, siz bana uyun, size doğru yolu göstereyim.*" (Mü'min, 38) buyruluyor. Başka bir ayette de, "*Şüphesiz biz ona doğru yolu gösterdik. İster şükredici, ister nankör olsun.*" (İnsân, 3) buyruluyor.

Yüce Allah'ın bir imam/önder olan Peygamberimize (s.a.a) yönelik, "*Sen sevdiklerini hidayete erdiremezsin; fakat Allah dilediğine hidayet verir.*" (Kasas, 56) hitabına ve bu anlamdaki diğer ayetlere gelince, bu

ayetlerde asalet/asıllık ve tebaiyet/bağımlılık ilkesi açıklanıyor. Tıpkı can alma ve gaybı bilme ile ilgili ayetlerde ve aynı şekilde hidayetin gerçekte ve doğrudan doğruya yüce Allah'a ait olduğunu, O'nun dışındakilerin ancak O'nun yetki vermesi suretiyle bağımlı veya arazî olarak bu konuda yetkili ve O'nun izni ile sebep olduğunu ifade eden ayetlerde olduğu gibi. Şu ayette buyrulduğu gibi: *"Onları emrimizle doğru yola ileten imamlar yaptık."* (Enbiyâ, 73) Hadislerde de bu gerçeğe ve hakka iletmenin, Hz. Peygamber'in ve Ehlibeyt'inin (üzerlerine selâm olsun) fonksiyonu olduğuna dair işaret vardır. Daha önce hidayet konusunda bazı açıklamalar yapmıştık.

Ayetin sonunda yer alan, *"O hâlde size ne oluyor?! Nasıl hükmediyorsunuz?!"* ifadesi, şaşkınlık içerikli bir sorudur. Bu soruda, aklın hidayete ermemiş ve hakka iletmeyenlere uyulmaması yolundaki açık hükmüne rağmen, müşriklerin koştuıkları ortaklara uyma yolundaki hükümleri garip karşılanıyor.

36) Onların çoğu zandan başkasına uymaz. Zan ise, haktan (gerçekten) yana (insana) asla yetmez. Şüphesiz, Allah onların yapmakta olduklarını pekiyi bilendir.

Ayetin orijinalinde geçen ve "eğna" kökünden olan "yuğni" kelimesi, hem "min" edatıyla, hem de "an" edatıyla geçişli kılınır. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de her ikisiyle de kullanılmıştır. Bu ayette "min" edatıyla geçişli kılınırken, *"Malım bana hiç fayda sağlamadı."* (Hâkka, 28) ayetinde de "an" edatıyla geçişli kılınmıştır.

Ayette zanna uymak, müşriklerin çoğuna izafe ediliyor. Çünkü onların arasındaki sapıklığın önderlerinden oluşan küçük bir azınlık gerçeği kesinlikle biliyorlar ve onlar batılın etkisi altında değildirler. Buna rağmen insanları batıla çağırmalarının sebebi, aralarındaki çekememezlik duygusu ve ihtiraslardır. Şu ayette buyrulduğu gibi: *"Oysa kendilerine apaçık ayetler geldikten sonra, birbirlerine karşı olan azgınlık ve kıskançlıkları yüzünden anlaşmazlığa düşenler..."* (Bakara, 213) Müşriklerin çoğunluğu ise, atalarına hüsnüzan besleyerek onları taklit ettikleri için onlara uyuşlardır.

"Şüphesiz, Allah onların yapmakta olduklarını pekiyi bilendir." ifadesi, *"Onların çoğu zandan başkasına uymaz."* ifadesinin sebebi niteliğindedir. Yani, çünkü Allah onların yaptıkları işleri ve bu işlerinin zanna uymaktan kaynaklandığını biliyor.

وَمَا كَانَ هَذَا الْقُرْآنُ أَنْ يُفْتَرَى مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي
بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ الْكِتَابِ لَا رَيْبَ فِيهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٣٧﴾ أَمْ
يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ
كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣٨﴾ بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِيطُوا بِعِلْمِهِ وَلَمَّا يَأْتِهِمْ تَأْوِيلُهُ
كَذَلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِمِينَ ﴿٣٩﴾
وَمِنْهُمْ مَنْ يُؤْمِنُ بِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِهِ وَرَبُّكَ أَعْلَمُ بِالْمُفْسِدِينَ
﴿٤٠﴾ وَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ لِي عَمَلٍ وَلَكُمْ عَمَلُكُمْ أَنْتُمْ بَرِيءُونَ مِمَّا
أَعْمَلُ وَأَنَا بِرِئٍ مِمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٤١﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ أَفَأَنْتَ
تَسْمِعُ الصَّمَّ وَلَوْ كَانُوا لَا يَعْقِلُونَ ﴿٤٢﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْظُرُ إِلَيْكَ أَفَأَنْتَ
تَهْدِي الْغَمَى وَلَوْ كَانُوا لَا يَبْصُرُونَ ﴿٤٣﴾ إِنْ اللَّهُ لَا يَظْلِمُ النَّاسَ شَيْئًا
وَلَكِنَّ النَّاسَ أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٤٤﴾ وَيَوْمَ يُحْشَرُهُمْ كَانُوا لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا
سَاعَةً مِنَ النَّهَارِ يَتَعَارَفُونَ بَيْنَهُمْ قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللَّهِ وَمَا
كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿٤٥﴾

AYETLERİN MEÂLİ

37- Bu Kur'ân, Allah'tan başkası tarafından uydurulacak değildir. Ancak önündekini (Tevrat ve İncil'i) doğrulayan ve

(her semavî) kitabı açıklayandır. Onda şüphe yoktur; (çünkü) o, âlemlerin Rabbindendir.

38- Hayır, "Onu (Muhammed) uydurdu." diyorlar. De ki: "O hâlde, eğer sizler (bu söylediğinizde) doğru iseniz, onun benzeri bir sure getirin ve Allah'tan başka gücünüzün yettiklerini (yardıma) çağırın."

39- Hayır, onlar (Kur'ân'dan) bilgisini kuşatamadıkları bir şeyi (veya bilgisini kuşatamadıkları Kur'ân'ı) yalanladılar; oysa onun (kıyamet günündeki) tevili henüz kendilerine gelmemiştir. Onlardan öncekiler de böyle yalanlamışlardı. İşte bak, o zalimlerin sonu ne oldu?

40- Onlardan bazıları buna (Kur'ân'a) inanır, bazıları ise inanmaz. Rabbin bozguncuları (herkesten) iyi bilir.

41- Eğer seni yalanlarsa, de ki: "Benim işim bana, sizin işiniz de size aittir. Siz benim yaptığımdan uzaksınız, ben de sizin yaptığınızdan uzağım."

42- Onlardan seni dinleyenler de vardır. Fakat sen, üstelik bir de düşünmeyen sağırlara söz işittirebilir misin?

43- Onlardan sana bakanlar da vardır. Fakat sen, üstelik bir de görmeyen körleri (doğru yola) iletebilir misin?

44- Kuşkusuz Allah, insanlara hiçbir şekilde zulmetmez. Fakat insanlar kendilerine zulmederler.

45- Allah'ın huzuruna varmayı yalanlayanlar, sanki günün ancak (az) bir bölümü kadar (dünyada) kaldıklarını zannettikleri ve birbirlerini tanıdıkları hâlde Allah'ın onları yeniden diriltip toplayacağı günde, gerçekten hüsrana uğramışlardır. Onlar hidayete erecek değillerdi.

AYETLERİN AÇIKLAMASI

Okuduğumuz ayetlerde, tekrar Kur'ân meselesine dönülerek onun Allah tarafından indirilmiş bir kitap olduğu, bunda şüphe olmadığı vurgulanıyor ve bu konuda bazı deliller telkin ediliyor. Bu ayetler ile bir önceki grupta geçen, "*De ki: '(Allah'a) ortak koştuklarınız arasında*

hakka iletecek olan var mı?' De ki: Allah hakka iletir..." ayetleri arasında bağlantı vardır.

Daha önce söylediğimiz gibi, yüce Allah'ın hakka iletmesi demek, peygamberlerine yönelik vahyi ve onlara indirdiği kitaplar yolu ile insanları hoşnut olacağı dine iletmesi demektir. Nuh, İbrahim, İsa, Musa ve Muhammed peygamberlere (üzerlerine selâm olsun) indirdiği kitaplar gibi. Bu ayetler ise, bu kitapları söz konusu ediyor ve onlardan biri olan Kur'ân'ın hakka iletmesine delil getiriyor.

Bu gerekçe ile Kur'ân ile birlikte o kitaplara işaret edilerek, *"Ancak önündekini (Tevrat ve İncil'i) doğrulayan ve (her semavî) kitabı açıklayandır. Onda şüphe yoktur; (çünkü) o, âlemlerin Rabbindendir."* buyruluyor.

Bu ayetlerin sonunda da kıyamet günü dirilmek gündeme getiriliyor ki, daha önce belirttiğimiz gibi bu konu, bu surenin amaçları arasında yer alır.

37) Bu Kur'ân, Allah'tan başkası tarafından uydurulacak değildir. Ancak önündekini (Tevrat ve İncil'i) doğrulayan ve (her semavî) kitabı açıklayandır. Onda şüphe yoktur; (çünkü) o, âlemlerin Rabbindendir.

Daha önce işaret ettiğimiz gibi, varlığını olumsuzlamak suretiyle bir sıfatı veya anlamı olumsuzlama, elverişli ve yetenekli olmayı olumsuzlamayı ifade eder ve bu olumsuzlama o şeyin kendisini olumsuzlamaktan daha etkilidir. Buna göre, "Zeyd ayağa kalkacak değildi." demek ile "Zeyd ayağa kalkmadı." demek arasında fark vardır. Birinci ifade Zeyd'in ayağa kalkmaya elverişli ve yetenekli olmadığı anlamına gelirken, ikinci ifade sadece Zeyd'in ayağa kalkmadığını ifade eder.

Kur'ân'da bu ifade inceliğine sık sık rastlanır. Şu ayetlerde buyrulduğu gibi: *"Fakat onlar daha önce yalanladıkları şeye inanacak değildiler."* (Yûnus, 74), *"Sen kitap nedir, iman nedir bilecek değildin."* (Şûrâ, 52), *"Allah onlara zulmedecek değildir."* (Ankebût, 40)

Buna göre, *"Bu Kur'ân, Allah'tan başkası tarafından uydurulacak değildir."* ifadesi, bazılarının dediği gibi uydurulmuş olma durumunu Kur'ân'dan tenzih eden, olumsuzlayan bir ifade tarzıdır ki, bu ifade tarzı Kur'ân'ın uydurulmadığını söylemekten daha etkilidir.

Dolayısıyla ifadenin anlamı şöyledir: Bu Kur'ân uydurma olmaya yatkın ve elverişli değildir. Birinin yalan yere onu yüce Allah adına uydurmuş olması söz konusu değildir.

"Ancak önündekini (Tevrat ve İncil'i) doğrulayan" ifadesi, önünde hazırda duran indirilmiş kitabı, yani Tevrat'ı ve İncil'i doğrulayan anlamındadır. Tıpkı İsa Peygamber'in (a.s) bize nakledilen şu sözü gibi: *"Ey İsrailoğulları, ben size Allah'ın gönderdiği ve önümdeki Tevrat'ı doğrulayan bir peygamberim."* (Saf, 6)

Tevrat ile İncil, Kur'ân'dan önce gelmelerine rağmen burada Kur'ân'ın önünde olmakla niteleniyorlar. Çünkü bu iki kitap dışında Nuh ve İbrahim peygamberlerin (üzerlerine selâm olsun) kitapları gibi başka kitaplar da vardır. Bunların hepsinin Kur'ân'dan önce oldukları dikkate alındığında, bu kitaplar içinde zaman bakımından Kur'ân'a daha yakın olan Tevrat ve İncil, Kur'ân'ın önünde olma sıfatını taşımaktadırlar.

Bir görüşe göre önünde olmaktan maksat, yeniden dirilme, mahşerde toplanma, hesaba çekilme ve amellerin karşılığını alma gibi gelecekteki gelişmelerdir. Fakat bu nazar-ı itibara alınmaya değer bir görüş değildir.

"kitabı açıklayandır." ifadesi, *"önündekini doğrulayan"* ifadesine matuftur. Ayetin akışından anlaşıldığına göre kitaptan maksat, Allah katından peygamberlere indirilen her semavî kitaptır. Ayette geçen "tafsil"den (ayrıntılı açıklamadan) maksat, iç içe girmiş, bir tarafı başka bir tarafta yer almış bölümlerini izah ve şerh yolu ile birbirinden ayırmaktır.

Bu da gösteriyor ki, Allah'ın peygamberlerine (üzerlerine selâm olsun) indirmiş olduğu din özü itibarı ile birdir. Aralarındaki fark, sadece özet ve ayrıntılı olma açısındanadır. Kur'ân da daha önceki kitaplarda ana hatları ile yer alan ilâhî mesajları ayrıntılı biçimde açıklıyor. Nitekim yüce Allah, *"Hiç şüphesiz din Allah katında İslâm'dır."* (Âl-i İmrân, 19) buyuruyor.

Yine Kur'ân kendinden önceki semavî kitaplarda ana hatlar hâlinde yer alan mesajları açıklayan, o kitapların hepsine hâkim ve egemen bir kitaptır. Nitekim bir ayette şöyle buyrulmuştur: *"Sana da kendinden önceki kitapları onaylayıcı ve onlara egemen olarak bu kitabı gerçek üzere indirdik."* (Mâide, 48)

"Onda şüphe yoktur; o, âlemlerin Rabbindendir." Yani onda kuşku-ya yer yoktur; çünkü o, âlemlerin Rabbindendir. İfadenin ikinci yarısını oluşturan cümle sanki ilk cümlelerin gerekçesi niteliğindedir.

38) Hayır, "Onu (Muhammed) uydurdu." diyorlar. De ki: "O hâlde, eğer sizler (bu söylediğinizde) doğru iseniz, onun benzeri bir sure getirin ve Allah'tan başka gücünüzün yettiklerini (yardıma) çağırın."

Ayetin başındaki "em" edatı, (öncesinden kopuk ve yeni cümlelerin başlangıcını bildiren) munkatıdır. Dolayısıyla ifadenin anlamı şu şekildedir: "Hayır, onu (Muhammed) uydurdu, diyorlar." İfadedeki "ha" zamiri Kur'ân'a dönüktür. Bir surenin Kur'ân gibi olmakla nitelenmesi gösteriyor ki, Kur'ân'ın bütününe bu ad verildiği gibi, bir bölümü de bu adla anılabilir.

Dolayısıyla ayetin anlamı şöyledir: "Onu (Muhammed) uydurdu." diyenlere şöyle de: "Eğer sizler bu söylediğinizde doğru iseniz, uydurma olduğunu söylediğiniz bu Kur'ân gibi bir sure ortaya getirin. Bunun için Allah dışında elinizden gelen herkesi çağırın, onların yardımına ve desteğine başvurun." Çünkü eğer bu Kur'ân biri tarafından uydurulmuş ise, mutlaka insan sözüdür ve öyle olunca benzerinin getirilmesi mümkündür. Bu ayet, Kur'ân'a uydurma diyenleri uzun veya kısa bir tek Kur'ân suresi getirmeye çağırarak açık bir şekilde meydan okumaktadır.

Buradan şu iki sonuç ortaya çıkıyor:

1- Bu meydan okuma, belirli bir sure ile ilgili değildir. Çünkü müşriklerin uydurma olma suçlaması Kur'ân'ın bir bölümü hakkında değil, bütünü hakkındadır ve bu ifade onları, uydurma olduğunu iddia ettikleri şeyin benzeri bir sure getirmekle görevlendiriyor. Bu yüzden onlar bu iddiayı Kur'ân'ın bir bölümü için değil, bütünü için ileri sürüyorlardı.

Dolayısıyla bir tefsircinin¹ ortaya koyduğu şu görüş doğru değildir. Diyor ki: "Bu ayetteki 'sure' kelimesinin nekire (belirsiz) bir isim olarak kullanılmasının sebebi, saygı veya çeşit bildirme amaçlıdır. Maksat, içinde peygamberler ile ilgili haberlerin, dünya ve ahiret ile ilgili tehditlerin anlatıldığı bir surenin getirilmesidir. Çünkü uydurma olma suçlaması Kur'ân'ın inşaî (emir ve yasak içerikli) bölümlerine değil, ihbarî/ haber verme nitelikteki bölümlerine yöneliktir."

1- [el-Menar, c.11, s.369]

Ya da şöyle diyor: "Maksat, incelemekte olduğumuz bu Yûnus Suresi gibi, dinin temel ilkelerini, vaatleri ve tehditleri içeren uzun bir surenin getirilmesidir."¹

Bu görüşlerin doğru olmadığının delili şudur ki, Kur'ân bütün ayetleri ile yüce Allah'a mensuptur. Bu açıdan haber içerikli ayetler ile inşâî (emir ve yasak bildiren) ayetler arasında, uzun sureler ile kısa sureler arasında fark yoktur. Hatta bir tek ayet bile Allah'a mensup olma açısından Kur'ân'ın bütünü ile aynıdır. Buna göre uydurma olma suçlamasının, Kur'ân'ın bütününe yönelik olması da mümkündür. Çünkü bu suçlama, bütünü ile bağlantılı bir nispete yönelik bir yalanlamadır.

2- Kur'ân'daki bu meydan okuma, sadece onun belagati ve fesahati ile sınırlı değildir. Gerek bu ayet ve gerekse meydan okumanın söz konusu edildiği diğer ayetler, meydan okumanın, Kur'ân'ın içerdiği diğer üstünlükler ve mükemmelliklerle de ilgili olduğunu gösteriyor. Bu üstünlükler Kur'ân'ın içerdiği ilâhî bilgilerin özünü; ibadet hükümlerinden, siyasî, ekonomik ve hukukî kanunlardan oluşan dinin kapsamlı kurallarını, iyi ahlâk örneklerini, güzel edep ilkelerini, peygamberlerin hikâyelerini, eski milletlerin tarihlerini, savaşları, gayp âlemi ile ilgili haberleri; melekleri, gökyüzünü ve yeryüzünü tanıtan açıklamaları, hikmeti, öğütleri, vaatleri, tehditleri, yaratılışla ve öldükten sonraki dirilme ile ilgili bilgileri, güçlü delillerini, muhteşem anlatımını, nuru ve hidayeti kapsar; öyle ki onun bilgileri arasında asla tutarsızlık gözükmez, bir kısmı diğer kısmıyla çelişmez.

Bütün bunların yanı sıra Kur'ân, fesahat ve belâgat bakımından da insanın asla ulaşamayacağı bir üstünlüğe sahiptir.

Bu konuda, ilk dönem âlimler ve onlardan sonra gelen araştırmacılar, hatalı bir tutum içine girmişlerdir. Bu hatalı tutumu benimseyenler, Kur'ân'ın mucizevî üstünlüğünü sadece onun belâgati ve fesahati ile sınırlı görmüşler.

Bu konuda birçok kitaplar ve risaleler yazmışlardır. Fakat bu yaklaşım onları Kur'ân'ın gerçeklerini irdelemekten ve içerdiği bilgiler üzerinde derinleşmekten alıkoyduğu gibi, onları Kur'ân'ın anlamlarını yola dökülmüş sıradan hususlar gibi görmeye sürüklemiştir. Böylece bu anlamlar karşısında bedevî ile medenîyi, avam ile seçkini, cahil ile âlimi

1- [el-Menar, c.11, s.369]

bir saymışlar ve üstünlüğü anlam düzeninde değil de söz düzeninde görerek bunun ötesine değer vermemişlerdir.

Oysa yüce Allah, Kur'ân'ı meydan okumaya gerekçe oluşturan bütün güzel sıfatlarla sıfatlandırıyor. Örneğin onu rahmet, hidayet, hikmet, öğüt, açık delil, her şeyi açıklayıcı, kitabın ayrıntılı izahı, müminler için şifa, boşuna söylenmemiş kesin söz, yıldızların yörüngeleri ve tutarlı bir kitap olarak tanıttığı hâlde onun belâgatinden somut olarak açıkça söz etmiyor.

Gerçi insanların onun benzerini ortaya koyamayacakları, Allah dışında ellerinden gelen kimseleri yardıma çağırsalar, bu amaçla cinler ile insanlar bir araya gelip birbirlerini destekleseler bile bunu başaramayacakları mutlak bir şekilde açıklanıyor; ama bu açıklamalar belagat ve fesahatle kayıtlanmıyor.

Biz tefsir kitabımızın birinci cildinde, *"Eğer kulumuza indirdiğimizden şüphedeyseniz, bu durumda, siz de bunun benzeri bir sure getirin."* (Bakara, 23) ayetinin tefsiri sırasında, Kur'ân'ın mucizevî üstünlüğü hakkında ayrıntılı açıklama yapmıştık.

39) Hayır, onlar (Kur'ân'dan) bilgisini kuşatamadıkları bir şeyi (veya bilgisini kuşatamadıkları Kur'ân'ı) yalanladılar; oysa onun (kıyamet günündeki) tevili henüz kendilerine gelmemiştir. Onlardan öncekiler de böyle yalanlamışlardı. İşte bak, o zalimlerin sonu ne oldu?

Bu ayet, onların Kur'ân'a inanmamalarının ve onun uydurma olduğunu söylemelerinin gerçek sebebini açıklıyor. Şöyle ki, onlar Kur'ân'dan bilgisini kavrayıp kuşatamadıkları bir şeyi veya bilgisini ihata edemedikleri Kur'ân'ı yalanladılar. Çünkü Kur'ân'da, bilgilerinin anlamakta yetersiz kaldığı objektif bilgi niteliğinde gerçek bilgiler vardır ve bu bilgilerin yorumu henüz kendilerine gelmemiştir. O yorum kendilerine gelmiş olsa, yalanladıkları o bilgileri kabul etmek zorunda kalırlardı.

Bu, ayetin akışından çıkan anlamdır. O hâlde, *"Oysa onun (kıyamet günündeki) tevili henüz kendilerine gelmemiştir."* ifadesi, şu ayetin de teyit ettiği gibi kıyamet gününe işaret ediyor: *"Onlar, ille de onun somut yorumunu mu bekliyorlar? Onun somut yorumu ortaya çıktığı gün onu vaktiyle unutmuş olanlar, 'Rabbimizin peygamberleri gerçeği getirmişlerdi. Şimdi bize şefaate edecek aracılarımız var mı veya işlemiş oldu-*

ğumuz kötülüklerden farklı işler yapmak üzere tekrar geri döndürülür müyüz?' derler." (A'râf, 53)

Bu açıklama, kitabımızın üçüncü cildinde yer verdiğimiz, "*Kalplerinde bir kayma olanlar, fitne çıkarmak ve yorumunu yapmak için ondan müteşabih olanına uyarlar. Oysa onun tevilini Allah'tan başkası bilmez.*" (Âl-i İmrân, 7) ayetinin tefsiri sırasındaki sözlerimizi teyit eder. Orada demiştik ki:

Kur'ân dilinde tevil (yorum), Kur'ân'daki bir hüküm, bir bilgi, bir hikâye veya başka bir objektif gerçek gibi mana (kelimenin kavramı) türünden olmayan herhangi bir kavramın dayandığı bir gerçektir ve Kur'ân'ın bütününe, içerdiği her bilginin, her hükmün ve her haberin mutlaka bir tevilidir.

Bu söylediklerimizi, ayetin devamını oluşturan, "*Onlardan öncekiler de böyle yalanlamışlardı.*" ifadesi de doğrular. Çünkü ifadedeki benzetmeden anlaşılıyor ki, daha önceki müşrikler de peygamberlerinin kendilerini kabul etmeye çağırdıkları gerçekleri yalanlamışlardı. Çünkü onlar bu gerçeklerin bilgisini kuşatamamış, kavramakta yetersiz kalmış ve onun tevilini henüz kendilerine gelmemiştir. Kur'ân'ın içerdiği bilgilerin ve hükümlerin bir tevilidir olduğu gibi, diğer peygamberlerin getirdikleri bilgi ve hüküm niteliğindeki dinî çağrı unsurlarının da bir tevilidir ve bu tevil, o geçmiş müşriklerin sandığı gibi kelimelerin verileri ve anlamları ile ilgili değildir.

Dolayısıyla ayetin anlamı şu şekilde belirginleşmektedir: Kur'ân'ı uydurma olmakla suçlayan bu müşrikler, daha önceki ümmetler arasında olan müşrik ve kâfirler gibidirler. Dinî çağrının ilim ve hükümlerinden öyle konular karşısına çıktı ki, bilgi olarak onları kavrayamadıkları için inanıp onaylayamadılar. Böyle olunca cahillikleri onları yalanlamaya zorladı. Oysa bu konuların tevilinin ve gerçek mahiyetinin kendileri için açığa çıkacağı ve onları kesin bilgi üzere inanıp tasdik etmeye zorlayan gün de henüz kendilerine gelmemiştir. O gün ise, gerçeklerin yüzünü örten perdenin ortadan kalkacağı ve her şeyin olduğu gibi ortaya çıkacağı kıyamet günüdür. İşte bu müşrikler de kendilerinden önceki müşrikler gibi yalanlayıp zalim oldular. Şimdi, o zalimlerin sonunun ne olduğuna bak ki, bu zalimlerin başlarına neler geleceğini tahmin edebilesin.

Ayetin anlamı üzerindeki titiz incelemenin verdiği sonuç budur. Tefsirciler bu ayet hakkında, tevil (yorum) kelimesiyle ilgili sahip oldukları görüşten hareketle değişik görüşler ileri sürmüşlerdir. Burada bu görüşlere değinmeyi faydalı görmüyoruz. Çünkü daha önce bu görüşleri enine-boyuna incelemiştik.

40) Onlardan bazıları buna (Kur'ân'a) inanır, bazıları ise inanmaz. Rabbin bozguncuları (herkesten) iyi bilir.

Ayet, o günün insanlarını Kur'ân'a inananlar ve inanmayanlar olmak üzere ikiye ayırıyor ve arkasından inanmayanları bozguncular olarak tanımlıyor. Bundan çıkan sonuç şudur: Kur'ân'ı yalanlayanlar, bozguncu oldukları için onu yalanlıyorlar.

Böylece ayet, o gün Peygamberimizin (s.a.a) çevresinde bulunanların durumunu açıklıyor; bunların bir kısmının Kur'ân'a inandığını ve bir kısmının da inanmadığını, inanmayanların kâfirliğinin bozguncu olma rezilliğinden ileri geldiğini ifade ediyor.

Bir tefsir âlimi ise ayete şöyle anlam veriyor: "Ey Muhammed, senin kavmin daha önceki zalimler gibi değildir. Onlar pek azı dışında peygamberlerini yalanlamışlardı ve bu yüzden akıbetleri kökten yok edilme cezasına çarptılmak oldu. Senin kavmin ise ikiye ayrılacak. Bir kısmı bu Kur'ân'a inanırken, öbür kısmı ona asla inanmayacak."¹ Ancak bu anlam, kesinlikle ayetin içeriği dışındadır.

41) Eğer seni yalanlarsa, de ki: "Benim işim bana, sizin işiniz de size aittir. Siz benim yaptıklarımın uzaksınız, ben de sizin yaptıklarınızdan uzağım."

Bu ayet, Peygamberimize (s.a.a), müşrikler kendisini yalanladıkları takdirde onlarla ilişkisini kesmesini telkin ediyor. Bu ilişki kesme, hakkı canlandırmaya girişen kimse için hakkı desteklemenin aşamalarından biridir. Hakkı canlandırmanın yolu, insanları onu kabul etmeye razı etmektir. Razı olurlarsa ne ala! Yoksa hakka çağıranı batıllarını kabul etmeye zorlamamaları için yapılacak tek şey, onlarla ilişkiyi kesmektir.

"Siz benim yaptığımdan uzaksınız, ben de sizin yaptığınızdan uzağım." ifadesi, "Benim işim bana, sizin işiniz de size aittir." ifadesinin açıklamasıdır.

1- [el-Menar, c.11, s.380]

42) Onlardan seni dinleyenler de vardır. Fakat sen, üstelik bir de düşünmeyen sağırlara söz işittirebilir misin?

Cümledeki soru inkârî/olumsuzlama ve yadırgama amaçlıdır. *"üstelik bir de düşünmeyen"* ifadesi, işitmenin olmayışından, ona eşlik eden işitilen sözün anlamını düşünmenin yokluğunun kastedildiğini gösteren bir karinedir. Ki işitilen sözün anlamını düşünmeye kalbin işitmesi denir.

Dolayısıyla ayetin anlamı şöyledir: O müşrikler içinde seni dinleyenler de vardır. Fakat onlar sağırdırlar, kalpleri işitmez. İşitme yetenekleri olmadığı için sen onlara söz işittiremezsin.

43) Onlardan sana bakanlar da vardır. Fakat sen, üstelik bir de görmeyen körleri (doğru yola) iletebilir misin?

Bir önceki ayet hakkında söylediklerimiz bu ayet için de geçerlidir.

44) Kuşkusuz Allah, insanlara hiçbir şekilde zulmetmez. Fakat insanlar kendilerine zulmederler.

Bu ayet, şu gerçeğe işaret ediyor: Söz konusu işitme ve görme yoksunlarının maruz kaldıkları sağırlık ve körlük, onların kendilerine ettikleri zulmün sonuçlarındandır. Yoksa yüce Allah, onları işitme ve görme yeteneğinden yoksun bırakarak kendilerine zulmetmiş değildir. Onların başlarına ne geldi ise, kendilerinden gelmiştir.

45) Allah'ın huzuruna varmayı yalanlayanlar, sanki günün ancak (az) bir bölümü kadar (dünyada) kaldıklarını zannettikleri ve birbirlerini tanıdıkları hâlde Allah'ın onları (yeniden) diriltilip toplayacağı günde, gerçekten hüsrana uğramışlardır. Onlar, hidayete erecek değillerdi.

Anlaşıldığı kadarıyla ayetin orijinalinde geçen "yevme" kelimesi, zarftır ve daha sonra gelen "kad hasire..." ifadesiyle ilintilidir. "Keen lem yelbesû illâ saten mine'n-nahar=sanki günün ancak (az) bir bölümü kadar kaldıkları" ifadesi ise, "yahşuruhum=onları (yeniden) diriltilip toplayacağı" ifadesindeki "hum" zamirinden hâldir. Nitekim "yetearefûne=birbirlerini tanıdıkları" ifadesi de birinci hâli açıklayan ikinci hâldir.

Dolayısıyla ayetin anlamı şu şekilde belirginleşmektedir: Allah'ın huzuruna varmayı yalanlayanlar, kıyamette onları yeniden diriltilip toplayacağı günde, gerçekten hüsrana uğramışlardır. O gün onlar bu dün-

ya hayatını azımsarlar, onu gündüzün bir saatine sığan kısa bir ikamet süresi sayarlar ve birbirlerini tanımadıklarını veya unutmuş olduklarını ileriye süremeyecek şekilde birbirlerini tanırlar.

Bazı müfessirler ise şöyle demişlerdir: "Ayetin orijinalinde geçen 'keen lem yelbesû illâ saten mine'n-nahar=sanki günün ancak (az) bir bölümü kadar kaldıkları' ifadesi, 'yevme' kelimesinin sıfatıdır [buna göre ayetin anlamı 'Sanki günün ancak (az) bir bölümü kadar (dünyada) kaldıklarını zannettikleri günde, Allah onları yeniden diriltilip toplayacaktır.' şeklinde olur] veya 'yahşuruhum=onları yeniden diriltilip toplayacağı' ifadesinin delâlet ettiği mahzûf mastarın (haşr) sıfatıdır [ki bu durumda ayetin anlamı, 'Kıyamet günü onları öyle bir diriltmeyle diriltilip toplayacağız ki, sanki günün ancak (az) bir bölümü kadar (dünyada) kaldıklarını zannederler.' şeklinde olur]."

Bazıları da şöyle demişlerdir: "Ayetin orijinalinde geçen 'yetearefûne=birbirlerini tanıdıkları' ifadesi, 'saat=az bir bölüm' ifadesinin sıfatıdır. [Buna göre ise ayetin anlamı şu şekilde olur: 'Sanki günün, birbirleriyle görüşüp tanışacakları az bir bölümü kadar kaldıklarını zannettikleri günde, Allah onları yeniden diriltilip toplayacaktır.]"

Ancak bu görüşler, çok uzak ihtimallerdir ve ayetin sözleri bunları teyit etmiyor.

Durum ne olursa olsun, bu ayette, surenin başında sözü edilen Allah'ın huzuruna çıkma konusuna dönüş ve müşriklere, az önce açıklanan dinin tevilinin geleceği yolundaki beklenti hususuna vurgulama vardır.

Ayet sanki şöyle diyor: Müşrikler, Kur'ân'ın somut yorumu (tevil) henüz kendilerine gelmemiş olsa da bu dünya hayatının görüntülerine kapılıp, hayat sürelerini uzun sanıp ve ecellerinin uzakta olduğunu düşünüp aldanmamalıdır. Çünkü onlar ileride yeniden diriltilip Allah'ın huzurunda toplanacaklar ve dünya hayatının az bir metadan (mal, imkân ve yararlanmadan) ibaret olduğunu ve dünyadaki hayat süresinin çok kısa olduğunu, sanki günün ancak (az) bir bölümü kadar orada kaldıklarını görecekler ve birbirlerini tanıdıklarını gözleyeceklerdir.

İşte o gün, Allah'ın karşısına çıkacaklarını yalanlamalarının, kendileri için açık bir hüsrân olduğu gün gibi ortaya çıkacaktır. Çünkü o gün, dinin tevil ortaya çıkacak, işin gerçek yüzü açığa kavuşacak, tevhit nuru olduğu gibi görünecek, egemenliğin yalnız tek ve kahhar olan Allah'a ait olduğu belirginlik kazanacaktır.

وَأَمَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ اللَّهُ
شَهِيدٌ عَلَىٰ مَا يَفْعَلُونَ ﴿٤٦﴾ وَلِكُلِّ أُمَّةٍ رَسُولٌ فَإِذَا جَاءَ رَسُولُهُمْ قُضِيَ
بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٤٧﴾ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَذَا الْوَعْدُ إِن كُنْتُمْ
صَادِقِينَ ﴿٤٨﴾ قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي ضَرًّا وَلَا نَفْعًا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ لِكُلِّ
أُمَّةٍ أَجَلٌ إِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ فَلَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿٤٩﴾
قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَتَيْكُمْ عَذَابُهُ بَيَاتًا أَوْ نَهَارًا مَّاذَا يَسْتَعْجِلُ مِنْهُ الْمُجْرِمُونَ
﴿٥٠﴾ أَتُمْ إِذَا مَا وَقَعَ أَمْنْتُمْ بِهِ أَلَمْ تَكُنْتُمْ بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ ﴿٥١﴾
ثُمَّ قِيلَ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ الْخُلْدِ هَلْ تُجْزَوْنَ إِلَّا بِمَا كُنْتُمْ
تَكْسِبُونَ ﴿٥٢﴾ وَيَسْتَنْبِئُونَكَ أَحَقُّ هُوَ قُلْ إِي وَرَبِّي إِنَّهُ لَحَقٌّ وَمَا أَنْتُمْ
بِمُعْجِزِينَ ﴿٥٣﴾ وَلَوْ أَنَّ لِكُلِّ نَفْسٍ ظَلَمَتْ مَا فِي الْأَرْضِ لَافْتَدَتْ بِهِ
وَأَسْرُوا النَّدَامَةَ لَمَّا رَأَوُا الْعَذَابَ وَقُضِيَ بَيْنَهُم بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ
﴿٥٤﴾ إِلَّا إِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ إِلَّا إِنْ وَعَدَ اللَّهُ حَقًّا وَلَكِنَّ
أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٥﴾ هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٥٦﴾

AYETLERİN MEÂLİ

46- Onlara vaat ettiğimizin (azabın) bir kısmını sana göstersek de, (onları göstermeden) seni vefat ettirsek de, her

hâlükârda onların dönüşü bizedir, sonra Allah onların yaptıklarına şahittir.

47- Her ümmetin bir elçisi vardır. Elçileri (kendilerine) geldiğinde (ve mesajı ilettikten sonra ümmeti ihtilâfa düştüğünde), aralarında adaletle hüküm verilir ve onlara zulmedilmez.

48- (Senin dönemindeki müşriklerden bazıları alay ederek,) "Eğer doğru söylüyorsanız, bu vaat ne zaman gerçekleşecek?" diyorlar.

49- De ki: "Allah'ın dilemesi dışında benim kendimden bile bir zarar gidermeye veya kendime bir yarar sağlamaya gücüm yetmez. Her ümmetin bir eceli (belirli bir yaşama süresi) vardır. Ecelleri gelince (süreleri dolunca), artık ne bir an geri kalırlar, ne de ileri giderler."

50- De ki: "Ne dersiniz, O'nun azabı size gece veya gündüz gelirse, suçlular onun neyini çabuk isterler?"

51- Azap başınıza geldikten sonra mı O'na (Kur'ân'a, dine veya Allah'a) inanacaksınız? Şimdi mi? Oysa (alay edip) onun çabucak gelmesini istiyordunuz!

52- Sonra zulmedenlere denilir ki: "Süreklilik (ahiret) azabını tadın! (Dünyada) kazandıklarınızdan başka bir şeyle mi cezalandırılıyorsunuz? (Siz ancak yaptıklarınızla cezalandırılıyorsunuz.)"

53- "O (azap) gerçek midir?" diye senden haber almak istiyorlar. De ki: "Evet, Rabbime andolsun ki, o şüphesiz gerçektir ve siz onu engelleyemezsiniz."

54- Eğer zulmeden her bir kimse yeryüzünde bulunan her şeye sahip olsa, (azaptan kurtulmak için) onu feda eder. Onlar (dünyevî) azabı gördükleri zaman, pişmanlıklarını gizlerler. (Dünyada) aralarında adaletle hüküm verilir ve onlara zulmedilmez.

55- Bilin ki, göklerde ve yeryüzünde olan her şey Allah'ındır. Bilin ki, Allah'ın vaadi gerçektir. Ama onların çoğu bilmezler.

56- O, diriltir ve öldürür ve siz O'na döndürüleceksiniz.

AYETLERİN AÇIKLAMASI

Okuduğumuz ayetler, yürürlükteki ilâhî bir kanundan (sünnetten) haber veriyor. Kanun şudur: Yüce Allah, her millete bir peygamber göndereceği yolunda hak, karşı gelinmez ve değiştirilmez bir hüküm vermiştir. Her peygamber, gönderildiği ümmete Allah'ın mesajını tebliğ eder. Sonra da yüce Allah o peygamber ile ümmeti arasında kesin bir hüküm verir ve bu hüküm gereğince onlara bir azap gönderir; müminleri bu azaptan kurtarıırken, yalanlayanları helâk eder.

Sonra Peygamberimize (s.a.a), söz konusu kanunun geçmiş ümmetler için olduğu gibi, bu ümmet için de geçerli olduğunu, onların da bu kanunun genel kapsamı dışında kalmayacaklarını bildirmesini emrediyor. Yalnız Peygamberimizin (s.a.a) müşriklerin sorusuna vermekle emredildiği cevapta gelecek azabın vakti belirtilmiyor. [Sadece şuna işaret ediliyor ki,] bu hüküm kesindir ve bir birey gibi her ümmetin de belirli bir ömrü ve hayat süresinin varacağı eceli (ömrünün belirli bir bitiş noktası) vardır [ümmetlerin hayatı o bitiş noktasına varınca, sona erer]. Fakat o azabın ne zaman geleceği, tamamen belirsiz bırakılıyor.

"Oysa sen onların içinde iken Allah onlara azap edecek değildi ve onlar istiğfar ederlerken (içlerinde istiğfar edenler var iken) de Allah onlara azap edecek değildi." (Enfâl, 33) ayetinin tefsiri sırasında belirttik ki, bu ayette, Peygamberimizden (s.a.a) sonra bu ümmetten istiğfar etme (af dileme) nimetinin geri alınacağı ve böylece başlarına azabın ineceği yolunda ima vardır. Orada belirttiğimiz gibi, bu ayetin Medine döneminde indiğine dair kanıtlar vardır. Dolayısıyla [Yûnus Suresi'nden ele aldığımız] bu Mekkî ayetlerden sonra inen o ayet [Enfâl Suresi'ndeki ayet], bu ayetlerdeki belirsizliği açıklığa kavuşturmak amacı taşımaktadır. Bu da Kur'ân'ın gaybî haberlerinden biridir.

Bazı tefsir âlimleri¹ ise, yukarıda okuduğumuz ayetlerdeki azap ile ahiret azabının kastedildiğini ileri sürmüşlerdir. Ama ayetlerin akışı böyle bir yoruma elverişli değildir.

46) Onlara vaat ettiğimiz (azabın) bir kısmını sana göstersek de, (onları göstermeden) seni vefat ettirsek de, her hâlükârda onların dönüşü bizedir, sonra Allah onların yaptıklarına şahittir.

1- [Tefsir-i İbn Kesir, c.3, s.506]

Ayetin orijinalinde geçen "imma nuriyenneke" ifadesinin aslı, "in nurike"dir ki tekit amacıyla "ma" ve şeddeli "nun" ona eklenmiştir. Peygamberimize kâfirlere verilecek azabı göstermek ile onun canını almak arasındaki şıklı ifade, iki ihtimalin de eşit olduğunu ve her türlü ihtimalin hesaba katıldığını, hepsini kapsadığını belirtmek içindir. O hâlde ifadenin anlamı şu şekildedir: "Her hâlükârda onların dönüşü bizedir." İfadede [atıf edatı olan ve] sonralığı bildiren "sümme" edatına yer verilmiştir ki, bu sonralık, kelâmın dizilişi hasebiyledir, zaman hasebiyle değil.

Ayetin amacı, Peygamberimizin (s.a.a) gönlünü rahatlatmak ve sonraki ayetlerde ayrıntılı şekilde ele alınacak olan azap meselesine geçişi sağlamaktır.

Ayetin anlamı şudur: Gönlün rahat olsun. Biz onlara vaat ettiğimiz azabı mutlaka başlarına getireceğiz. İster o azabın bir bölümünü sana gösterelim, ister onu sana göstermeden canını alalım. Her hâlükârda onların işi bizim elimizdedir, dönüşleri bizedir ve biz onların azabı gerekli kılan hareketlerinin şahidiyiz. Onların yaptıkları bize gizli olmadığı gibi, yaptıklarının hiçbirini unutmayız da.

"Sana göstersek de" ifadesindeki ikinci şahıstan, *"sonra Allah onların yaptıklarına şahittir."* ifadesindeki üçüncü şahsa geçilmesi, hükmün sebebini vurgulamak içindir. Çünkü Allah, ulûhiyetinin gereği olarak onların bütün hareketlerine şahittir.

47) Her ümmetin bir elçisi vardır. Elçileri (kendilerine) geldiğinde (ve mesajı ilettikten sonra ümmeti ihtilâfa düştüğünde), aralarında adaletle hüküm verilir ve onlara zulmedilmez.

Bu ayette, kesin olan iki ilâhî hüküm gündeme getiriliyor. Birincisi: Her ümmetin bir peygamberi vardır ve bu peygamber ilâhî mesajı ümmetine götürüp onlara iletir. İkincisi: Peygamber gelip de ümmetine Allah'ın mesajını tebliğ ettikten sonra onlar inananlar ve yalanlayanlar olarak anlaşmazlığa düşerek ikiye ayrıldıklarında, yüce Allah onlar hakkında hiçbirine haksızlık etmeden adil hükmünü verir. Ayetin içeriğinden çıkan anlam budur.

Bundan anlaşılıyor ki, *"Elçileri geldiğinde"* ifadesinde kısaltma ve takdir (gizleme) vardır. İfadenin açılım şekli şöyledir: "Elçileri kendilerine gelip de mesajı onlara ilettikten sonra ümmeti anlaşmazlığa düşüp inananlar ve yalanlayanlar diye ikiye ayrıldığında..." Bunun

böyle olduğunun delili, "*aralarında adaletle hüküm verilir ve onlara zulmedilmez.*" ifadesidir. Çünkü hüküm, ancak anlaşmazlık konusunda verilir. Böyle olduğu içindir ki, azap ve mağduriyetle ilgili bir hüküm verildiğinde adil ve haksızlıktan uzak olduğu hakkındaki soru ilk akla gelen şey oluyor.

Daha önce bu kitabın ikinci cildindeki peygamberlikle ilgili incelemelerde, "resul" ile "nebi" arasındaki farka değinmiştik.¹ Bu ayette sözü edilen hüküm nebiliğin değil, resullüğün özelliklerindendir.

48) (Senin dönemindeki müşriklerden bazıları alay ederek,) "Eğer doğru söylüyorsanız, bu vaat ne zaman gerçekleşecek?" diyorlar.

Bu ifade, müşriklerin bu vaat edilen hükmün zamanı ile ilgili sorularını oluşturur. Sözü edilen hüküm, dünyada haklarında verilecek olan hükümdür ve soruyu soranlar da, Peygamberimizin (s.a.a) çağdaşı olan müşriklerin bazılarıdır. Bunun delili onlara, "*De ki: Allah'ın dilemesi dışında benim kendimden bile bir zarar gidermeye veya kendime bir yarar sağlamaya gücüm yetmez. Her ümmetin bir eceli (belirli bir yaşama süresi) vardır...*" şeklinde cevap vermesi yolundaki Peygamberimize (s.a.a) verilen emirdir. Bazı tefsircilerin² sorunun kıyamet günü azabı ile ilgili olduğu veya soruyu soranların eski ümmetlere mensup bazı müşrikler olduğu yolundaki görüşlerini ciddiye almamak gerekir.

49) De ki: "Allah'ın dilemesi dışında benim kendimden bile bir zarar gidermeye veya kendime bir yarar sağlamaya gücüm yetmez. Her ümmetin bir eceli (belirli bir yaşama süresi) vardır. Ecelleri gelince (süreleri dolunca), artık ne bir an geri kalırlar, ne de ileri giderler."

Müşrikler, "*Eğer doğru söylüyorsanız, bu vaat ne zaman gerçekleşecek?*" demişlerdi. Bu sözleri, şu anlama geliyordu: "Rabbini sana yönelik vaadi ne zaman gerçekleşecek? Veya bizimle ilgili tehdidi ne zaman yerine gelecek? Ki o günde bizimle senin aranda hüküm verecek, bizi helâk edip seni ve sana inananları kurtaracak, böylece sizin için ortam hazırlanıp aradığınız gün doğacak, yeryüzü

1- [Bakara Suresi, 213. ayetin tefsiri sırasında]

2- [el-Keşşaf, c.2 s.350]

size kalacak ve bizim şerrimizden kurtulacaksınız. Bu sonuç sizin için bir an önce gerçekleşse ya!"

Acelecilik içeren bu sözlerinin amacı, karşı tarafı aciz bırakma ve onunla alay etmektir. Bu aceleciliklerini bir sonraki ayetlerde de göreceğiz. Bu sözleri, *"Eğer doğru söyleyenlerden isen, niçin bize melekleri getirmiyorsun."* (Hicr, 7) şeklindeki sözlerinin benzeridir.

Durum böyle olduğu için yüce Allah Peygamberimize (s.a.a), onlara vereceği cevaba şu gerçeği açıklayarak girmesi direktifini veriyor: Peygamber kendisine zarar verme gücüne sahip değildir ki, o zararı kendinden uzaklaştırsın. Yine kendine fayda dokundurma gücüne sahip değildir ki, bu faydayı kendine çeksın ve onun acele olarak gerçekleşmesini sağlasın. Ancak Allah'ın dilediği zarar veya fayda kendisine dokunabilir. Dolayısıyla yetki bütünü ile yüce Allah'a aittir. Buna göre, onların azap hükmünün bir an önce gerçekleştirilmesi yolundaki istekleri cehaletten kaynaklanıyor.

Daha sonra müşriklerin azap vaktinin belirlenmesi hakkındaki asıl sorularına ana hatları ile cevap veriyor. Bu cevabında hükmün vaktini belirlemekten kaçınırken, hükmün kaçınılmaz olduğunu vurguluyor. Hükmün vaktinin belirlenemeyeceğini şu gerekçeye bağlıyor: Bu hüküm, Allah'tan başka hiç kimsenin bilmediği gayp konularından ve sonucu sadece Allah'ın yetkisinde olup başkasının musallat olamayacağı işlerdendir. Daha önce bu surenin ayetlerinde yüce Allah şöyle buyurmuştu: *"Ve diyorlar ki: 'Ona (Kur'ân dışında) Rabbinden (başka) bir mucize indirilse ya!' Öyleyse de ki: Gayb sadece Allah'a hastır. Bu durumda bekleyin, ben de sizinle birlikte bekleyenlerdenim."* (Yûnus, 20)

Hükmün gerçekleşmesinin kaçınılmazlığına gelince, bunu evrende yürürlükte olan genel kanunlardan birini oluşturan bir gerçeğe işaret ederek açıklıyor. Bu kanun, düğümü çözen ve şüpheyi gideren bir kanundur ve şudur: Her ümmetin bir eceli (belirli bir yaşama süresi) vardır. Bu ecel ne sapma gösterir ve ne o ümmet tarafından aşılabılır. O ecel mutlaka karşılırlarına çıkacaktır. Karşılırlarına çıktığında ise, gerçekleşme vaktinde bir anlık bir sapma bile görülmez.

İşte, *"Her ümmetin bir eceli (belirli bir yaşama süresi) vardır. Eceleri gelince (süreleri dolunca), artık ne bir an geri kalırlar, ne de ileri giderler."* ifadesinin anlamı budur. Yani, siz de milletlerden bir milletsiniz.

Sizin de öbür milletler gibi bir ecelinizin olduğu kesindir. Bu ecelinizin vakti geldiğinde, ne bir an geri bırakılırsınız, ne de bir an öne alınırsınız.

Müşrikler bu söz üzerinde düşünüp onu iyi kavradıklarında kendilerine şu husus açıklık kazanacaktır ki, her ümmetin, bütün bireyleri için var olan ferdî hayatın ötesinde bir toplumsal hayatı vardır ve her ümmetin bekası ve ömrüyle ilgili hayatı yüce Allah'ın o ümmet için takdir ettiği hükmüne bağlıdır. Yine her milletin bir mutluluk, bedbahtlık, yükümlülük, hidayet, sapıklık, sevap ve ceza payı vardır. İşte ilâhî tedbir, her ferdin hayat akışını noktası noktasına nasıl belirliyorsa, her milletin hayatını da aynı şekilde belirlemektedir.

Müşrikler bu gerçeği, tarihin verdiği bilgilere ve ülkelerindeki eski milletlere ait kalıntılara ve yıkık evlere bakarak anlayabilirler. Kur'ân da onlara bu geçmiş milletlerin başlarına gelenleri anlatmaktadır. Nuh kavmi, Hud Peygamber'in Ad kavmi, Salih Peygamber'in Semud Kavmi, İbrahim Peygamber'in Kelde kavmi, Lut Peygamber'in kavmi olan Sodom ve çevresindeki şehirlerin halkı, Firavun'un Kıpt kavmi ve diğer kavimler gibi.

Bu saydıklarımız soyu kurumuş milletlerdir. Sesleri susmuş, nefesleri kesilmiştir. Bunların yok oluşları, bir azap ve bir helâk ile olmuştur. Bunların azaba uğratılmaları da ancak kendilerine kesin deliller eşliğinde peygamberlerinin gelmelerinden sonra olmuştur. Bu kavimlerin her birine peygamberleri geldikten sonra peygamberlerinin getirdiği hak mesaj hakkında anlaşmazlığa düşmüşlerdir. Bir bölümü o mesaja inanırken, çoğunluğu oluşturan diğer bölümü onu yalanlamıştır.

Bu da onlara gösteriyor ki, kendilerine gelen hak mesaj hakkında görüş ayrılığına düşen bu ümmet ile peygamberleri arasında Allah hükmünü verecek ve onları daha önceki ümmetleri çarptırdığı cezaya çarptıracaktır. Kuşkusuz ki Allah gözetlemektedir.

Dikkatli araştırmacının şu gerçeği gözden kaçırmaması gerekir: Yüce Allah tehdidine gerçi müşrikler ile başladı; ama sözleri sırasında günahkârları da tehdidinin kapsamına aldı ve cezanın onları da kapsayacağını açıkladı. Kible ehli arasında da diğerleri gibi günahkârlar vardır. Onlar da Allah'ın onlarla Peygamber'i (s.a.a) arasındaki anlaşmazlığı kesin çözüme bağlayacak bir azabı beklemelidirler ve şeytanın, kulaklarına üflediği telkini de unutmalarıdır.

Bu telkine göre güya bu ümmet rahmet kapsamına alınmış bir ümmettir; rahmet peygamberi olan peygamberlerine yönelik bir ikram olarak onlardan dünyevî azap kaldırılmıştır; her türlü günah ve hata bataklığına dalsalar, bütün perdeleri yırtmış olsalar bile, dünyada Allah'ın azabından emindirler.

Oysa Allah katında üstünlük, sadece takva ileidir ve yüce Allah, bu ümmetin müminlerine şöyle seslenmektedir: "*(İş) ne sizin kuruntularınızla, ne de Ehlikitab'ın kuruntularıyla olmaz. Kim bir kötülük yaparsa, onunla cezalandırılır.*" (Nisâ, 123)

Bazıları bu konuda daha da ileri giderek ahiret azabını dünya azabına atfederek bu ümmetin iyi işler yapanları ve günah işleyenleri ile bir bütün hâlinde affedilmiş olduğunu söylediler. Onlara göre dünyada bu ümmete kalan tek şey, istediklerini yapma üstünlüğüdür. Allah onların üzerine güvenlik perdesi germiştir. Ahirette de onları bekleyen tek akıbet, bağışlanma ve cennettir.

Bu görüşe göre, dinin ve şeriatın birtakım yükümlülükler ve fonksiyonsuz hükümler olma dışında bir önemi yoktur. Âlemlerin Rabbi, bu yükümlülükleri ve hükümleri oyun olsun diye ortaya koymuştur. Çünkü O, yaptıklarından sorumlu tutulmaz; ama onlar (insanlar) sorguya çekilirler. Allah, onların söyledikleri şeylerden son derece yüce ve uludur.

İşte bütün bunlar, Allah'ı hatırdan tutmaktan vazgeçmenin ve Kur'ân'ı rafa kaldırmanın sonucudur. Şu ayette buyrulduğu gibi: "*Peygamber dedi ki: Rabbim, kavmim bu Kur'ân'ı büsbütün terk etti.*" (Furkan, 30)

50-51) De ki: "Ne dersiniz, O'nun azabı gece veya gündüz başınıza gelirse, suçlular, onun neyini çabuk isterler?" Azap başınıza geldikten sonra mı O'na (Kur'ân'a, dine veya Allah'a) inanacaksınız? Şimdi mi? Oysa (alay edip) onun çabucak gelmesini istiyordunuz!

Ayette geçen "beyaten" kelimesi, geceleyin gelmek anlamına gelir. Çoğunlukla kötü gelişler hakkında kullanılır. Herhangi bir grubun geceleyin düşmanı üzerine yürümesi gibi.

Müşriklerin, "*Eğer doğru söylüyorsanız, bu vaat ne zaman gerçekleşecek?*" sözleri, kendilerini iman etmeye sevk edecek azabın acele olarak gerçekleşmesini isteme anlamında olduğu için, ayette azabın kesinlikle gerçekleşeceği vurgulandıktan sonra, müşriklere iki sebep-

ten dolayı azarlama ve kınama yöneltiyor. Birinci sebep, azabın acele olarak gerçekleşmesini istemeleridir. Bu azap ansızın geleceğine göre tedbirli bir insana yaraşan tutum, ondan devamlı şekilde çekinmek ve acele gerçekleşmesini istememektir.

Bu yüzden yüce Allah, Peygamber'ine (s.a.a) şu telkinde bulunuyor: *"De ki: Ne dersiniz"*, yani söyleyin bana, *"O'nun azabı size gece veya gündüz gelirse"*, çünkü gelecek olan azap size ansızın gelecektir ve siz onun ne zaman geleceğini bilmiyorsunuz, *"suçlular onun neyini çabuk isterler?"* Yani sizler o azabın neyini çabuk istiyorsunuz? Oysa sizler suçlularsınız ve azap geldiğinde sizi atlama asla söz konusu değildir.

"Suçlular onun neyini çabuk isterler?" ifadesinde, ikinci şahıstan üçüncü şahsa geçilmektedir. Muhtemelen bunun esprisi, kötü akıbetin müşriklerin yüzlerine vurulmaktan kaçınılması ve bir de azabın başlarına gelmesinin gerekçesinin, suçlulukları olduğu gerçeğine değinilmesidir.

Azarlanmalarının ikinci sebebi ise, iman etmelerini, iman etmenin fayda etmeyeceği bir zamana, yani azabın geldiği ana ertelemeleridir. Çünkü azap ayeti (alâmeti) onları iman etmeye kesinlikle sevk eder. Bunun böyle olacağı, insanın yok olmanın eşiğinde iman etmesinin tecrübe ile sabit olmasından bilinmektedir. Öte yandan iman etmek, tövbe etmek demektir ve azap alâmeti ortaya çıktığında, ölümün eşiğine varıldığında, yapılan tövbe kabul edilmez.

Bu nedenle yüce Allah şöyle buyuruyor: *"Azap başınıza geldikten sonra mı O'na"* yani Kur'ân'a, dine veya Allah'a *"inanacaksınız? Şimdi mi?"* Şimdi ve şu anda mı inanacaksınız? *"Oysa (alay edip) onun çabucak gelmesini istiyordunuz!"* Onların bu azabın acele gerçekleşmesini istemelerinin anlamı, ona önem vermemeleri, onu küçümseyip alaya almaları idi.

52) Sonra zulmedenlere denilir ki: "Süreklilik (ahiret) azabını tadın! (Dünyada) kazandıklarınızdan başka bir şeyle mi cezalandırılıyorsunuz? (Siz ancak yaptıklarınızla cezalandırılıyorsunuz.)"

Anlaşılan bu ayet, *"Her ümmetin bir eceli (belirli bir yaşama süresi) vardır..."* ayeti ile bağlantılı ve ona bitişiktir. Buna göre, ilk ayet azabın onların başlarına kesin olarak gelip onları helâk edeceğini bildirirken, ikinci ayet helâk olduktan sonra kendilerine şöyle denileceğini ifade ediyor: *"Süreklilik azabını, yani ahiret azabını tadın. Siz ancak dünyada*

yaptığınız işlere ve işlediğiniz günahlara karşılık olarak cezalandırılıyorsunuz." Bu hitap tekvinîdir; azabın onları kapsadığını ve başlarına geldiğini anlatan kinayeli bir hitaptır. Buna göre, bu iki ayet arasında yer alan iki ayet (50 ve 51 ayet), araya girmiş (mutterize) ayetlerdir.

53) "O (azap) gerçek midir?" diye senden haber almak istiyorlar. De ki: "Evet, Rabbime andolsun ki, o şüphesiz gerçektir ve siz onu engelleyemezsiniz."

Ayetin orijinalinde geçen "yestenbiûneke" ifadesi, senden haber almak istiyorlar anlamındadır ve "*O azap gerçek midir?*" ifadesi de, neyi öğrenmek istediklerini açıklıyor. Ayetin akışından anlaşılacağı üzere, bu ifadedeki "huve=o" zamiri, ilâhî hükme veya azaba dönüktür ki, her ikisi de aynı kapıya çıkar.

Bu ayette yüce Allah, azabın tüm yönlerden sabit olduğunu kesin bir dille ifade etmesini, yani onlara gerekçenin varlığı ve hiçbir engelin bulunmadığı şeklinde cevap vermesini Peygamberimize (s.a.a) emrediyor.

Dolayısıyla "*De ki: Evet, Rabbime andolsun ki şüphesiz o gerçektir.*" ifadesi, söz konusu cezanın kesin olarak gerçekleşeceğinin ispatıdır. İfade; yemin edatı, isim cümlesi, "inne" ve "lâm" edatları ile pekiştirilmiştir. "*ve siz onu engelleyemezsiniz.*" cümlesi, müşriklerin başına azabın gelmesini önleyecek hiçbir engelin mevcut olmadığını açıklamaktadır.

54) Eğer zulmeden her bir kimse yeryüzünde bulunan her şeye sahip olsa, (azaptan kurtulmak için) onu feda eder. Onlar (dünyevî) azabı gördükleri zaman, pişmanlıklarını gizlerler. (Dünyada) aralarında adaletle hüküm verilir ve onlara zulmedilmez.

Bu ayette, gelecek olan azabın şiddetine ve müşrikler için ondan kurtulmanın ne kadar önemli olduğuna işaret ediliyor. Ayetteki, "pişmanlığı gizleme" ifadesi, başkalarının ayıplayıp yadırgamasından çekinme gibi sebeplerle pişmanlığı açığa vurmama anlamına gelir.

Aynı şekilde ayetteki hükümden ve azaptan, dünyadaki hükmün ve azabın kastedildiği, bunların başka bir anlama çekilemeyeceği anlaşılmaktadır.

55) Bilin ki, göklerde ve yeryüzünde olan her şey Allah'ındır. Bilin ki, Allah'ın vaadi gerçektir. Ama onların çoğu bilmezler.

Bu ve bunu izleyen ayetler, sözü edilen azabın hak ve gerçek olduğunu, mutlaka gerçekleşeceğini ve onu hiçbir şeyin engelleyemeyeceğini kesin bir delille açıklamaktadır. Çünkü göklerde ve yeryüzünde var olan her şey, tek ve ortaksız Allah'ın mülkü olunca kâinatta farz edilen her tasarruf da yüce Allah'a ait olur. O'ndan başkasının hiçbir tasarrufu olmaz. Olursa, ancak O'nun izni ile olur. Allah da bir konuda tasarrufta bulununca, bu tasarruf sadece O'nun kendi iradesine dayalı olur, O'nun mukaddes zatı üzerinde etkide bulunup O'nu fiilini ortaya koymaya sevk edecek başka bir dış gerekçeye dayalı olmaz.

Aynı şekilde bir tasarrufta bulunduğu zaman tasarrufu, O'nun fiilini ortaya koymasını önleyecek bir dış engelin yokluğu ile de kayıtlı olmaz. Dolayısıyla yüce Allah ne yaparsa, kendisi ve kendi tarafından yapar; yaptığı, dış kaynaklı bir gerekçe ile veya yine dış kaynaklı bir engel ile bağlantılı olmaz. Yüce Allah bir şeyi yapmak isteyince onu yapar. Hiçbir şey O'na ne destek olur, ne de yapmasını engelleyebilir. O hâlde bir şeyi vaat edince, bu vaat gerçek olur; onun geriye çevrilmesi düşünülemez, herhangi bir önleyici etki altında bu vaadinde değişiklik meydana gelmez.

Yüce Allah'ın bu mutlak ve hakikî egemenliği kavranınca, O'nun vaadinin hak olduğu, ona hiçbir batıl unsurun karışmayacağı bilgisine varılır. Fakat sıradan insanların çoğunluğu bu bilgidен yoksundur. Sebebi, ya bu gerçek incelemeler üzerinde kafa yormamaları veya yüzeysel anlayıştan hoşlanarak sıradan halkın yolunu izlemeleridir.

Bu kimseler, bu hâllerıyla yüce Allah'ın egemenliğini insanlar arasında sivrilen hükümdarların egemenliği ile kıyaslıyorlar. Şöyle ki, aralarında egemenlik, saltanat, nüfuz ve uğrunda yarışılan ayrıcalıklara sahip hükümdarlar görüyorlar. Bu hükümdarların mutlak güç sahibi olduklarını, istediklerini yapabileceklerini ve diledikleri hükmü verebileceklerini gözlemliyorlar. Fakat sonra bu hükümdarların kimi zaman herhangi bir şeyi yapmak istediklerini ve o uğurda çaba harcadıklarını; fakat isteklerinin gerçekleşmediğini veya verdikleri sözü, kendi veya başkalarının çıkarları ya da herhangi önleyici bir engel nedeniyle yerine getirmediğini görüyorlar. Arkasından bu hükümdarların konumunu yüce Allah'ın konumu ile ve Allah'ın vaadini onların vaatleri ile mukayese ediyorlar. Hâlbuki bu kimselere göre vaat, dış yansıması ve

yansıması (dış âlemden gerçekleşmesi ve gerçekleşmemesi) mümkün olan bir sözden ibarettir.

Oysa insanlar arasındaki hükümdarların egemenliklerinin, nüfuzlarının, güçlü oluşlarının ve iradelerinin geçerliliğinin kaynağı, insanların onlara inanmaları ve onları kendi aralarında büyük saymalarıdır. Eğer beklenmedik bir kazaya uğrayıp helâk olsalar veya herhangi bir sebeple halkın haklarındaki inançları değişse, sahip oldukları egemenlik ve güç yok olur. Onların istediklerinin ve sevdiklerinin gerçekleşmesi demek, tekvinî sebeplerin o konuda onları desteklemesi, sevdikleri ile uyuşması, istedikleri şekilde onların gelişmesi demektir. Eğer bu genel tekvinî sebepler sistemi onlarla aynı paralelde olmaz da onların istekleri ile uyuşmazsa, o sebeplere sahibi olduklarını sandıkları güçle boyun eğdiremezler. Nitekim ölüm, hayat, gençlik, yaşlanmak, sağlık, hastalık gibi birçok konuda sebepleri arzularına göre yönlendiremiyorlar ve bu gibi konularda hiçbir rolleri yoktur.

Fakat yüce Allah yaratıklarına egemendir. Şu anlamda ki, her şeyin varlığı O'nunla kaimdir, oluşumu ve gelişimi O'nun emrine bağlıdır, O'nun iznine dayalıdır. Herhangi bir şey üzerinde tasarrufta bulununca kendinden ve kendi inisiyatifi ile tasarrufta bulunur. Bu tasarrufu da dış kaynaklı bir faktörün etkisi ve iktizasından veya O'nun fiilini önleyecek bir engelin bulunmamasından kaynaklanmaz. Her şey ya doğrudan doğruya O'na veya O'nun izni olduğu oranda bir başkasına mensuptur. O hâlde, herhangi bir şeyin O'nun irade ve dileğinden sapıp başkasına dönmesi nasıl mümkün olabilir ki? Oysa kendisine dönülüp intisap edilebilecek bir başkası yoktur.

Allah'ın sözü ise, fiili demektir. Çünkü sözü, iradesini gösterir. Öyleyse dış âlemin özü ve gerçeğin ta kendisi olan ona nasıl yalan sızabilir ki? Hâlbuki o âlem için yalan söz konusu değildir. Çünkü yalan ve yanlış, ancak zihnî kavramlar için söz konusudur, o kavramların dış âlemle uyuşup uyuşmaması ile ilgilidir. Allah'ın vaadi nasıl batıl ve asılsız olabilir ki? Oysa O'nun bize yönelik vaadi, bizim bakışımıza kapalı olup geleceğimizle ilgili fiilidir ve bütün sebepler sistemi ona yöneltmiştir ve gerçekleşmesi kaçınılmazdır, buna engel olacak hiçbir güç yoktur.

Araştırmacı bir insan bu gerçekler üzerinde derinliğine kafa yorunca, yüce Allah'ın göklerdeki ve yeryüzündeki egemenliğinin anlamını,

bu anlamın gerekli sonucu olarak Allah'ın vaadinin gerçek olduğunu ve bu konuda şüphe etmenin, yüce Allah'ın konumu hakkındaki bilgisizlikten kaynaklandığını iyi anlar.

Bundan dolayı yüce Allah önce, *"Bilin ki, göklerde ve yeryüzünde olan her şey Allah'ındır."* diyor, arkasından bu ifadede çıkan bir sonuç olarak, *"Bilin ki, Allah'ın vaadi gerçektir."* ifadesine yer veriyor, daha sonra da, *"Ama onların çoğu bilmezler."* diyerek bir önceki ifadenin zihinlerde doğurduğu sorulara açıklık getiriyor. Bir sonraki ayette de, *"O, diriltir ve öldürür..."* diyerek egemenliğinin mahiyetini anlatıyor.

56) O, diriltir ve öldürür ve siz O'na döndürüleceksiniz.

Bu ayet, insana oranla yüce Allah'ın bir önceki ayette sözü edilen egemenliğine yönelik bir delildir. Sanki şöyle buyuruyor: Sizin hayat, ölüm ve dönüş gibi bütün gelişmeleriniz Allah'a ait olduğuna göre, nasıl olur da siz O'nun mülkü olmazsınız?

AYETLERİN HADİSLER IŞIĞINDA AÇIKLAMASI

Tefsiru'l-Kummi'de şöyle geçer: Ebu'l-Carud, İmam Muhammed Bâkır'dan (a.s), *"De ki: Ne dersiniz, O'nun azabı size gece veya gündüz gelirse, suçlular onun neyini çabuk isterler?"* ayeti ile ilgili şöyle buyurduğunu nakleder: "Bu ayetteki azap, ahir zamanda başlarına azap ineceğini inkâr eden kible ehlinin fasıklarının üzerine inecek olan azaptır."

Ben derim ki: Bu rivayet, okuduğumuz ayetler tarafından destekleniyor ve bizim yukarda yaptığımız açıklamayı destekliyor.

Yine aynı eserde, müellif kendi rivayet zinciriyle Musa Haşşab'dan, o da adı verilmeyen bir raviden, o da Hammad b. İsa'dan, o da bir başka raviden şöyle nakleder: "İmam Cafer Sadık'a (a.s), *'Onlar (dünyevî) azabı gördükleri zaman, pişmanlıklarını gizlerler.'* ayeti hakkında İmam'a şöyle soruldu: 'O kimseler azapta olduklarına göre, pişmanlıklarını gizlemenin ne faydası var?' diye soruldu. İmam bu soruya, 'Düşmanlarının alay edip dil uzatmasından hoşlanmadıkları için böyle yaparlar.' karşılığını verdi."

يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَ تَكْمٌ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ
وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٥٧﴾ قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذَلِكَ
فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ ﴿٥٨﴾ قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ لَكُمْ مِنْ
رِزْقٍ فَجَعَلْتُمْ مِنْهُ حَرَامًا وَحَلَالًا قُلْ أَلَّهُ أَذِنَ لَكُمْ أَمْ عَلَى اللَّهِ تَفْتَرُونَ
﴿٥٩﴾ وَمَا ظَنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ يَوْمَ الْقِيَمَةِ إِنَّ اللَّهَ لَذُو
فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٦٠﴾ وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ
وَمَا تَتْلُوا مِنْهُ مِنْ قُرْآنٍ وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ إِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا إِذْ
تُقِيضُونَ فِيهِ وَمَا يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي
السَّمَاءِ وَلَا أَصْغَرَ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرَ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ﴿٦١﴾ إِلَّا أَنْ
أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٢﴾ الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا
يَتَّقُونَ ﴿٦٣﴾ لَهُمُ الْبُشْرَى فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ لَا تَبْدِيلَ
لِكَلِمَاتِ اللَّهِ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٦٤﴾ وَلَا يَحْزُنكَ قَوْلُهُمْ إِنَّ
الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦٥﴾ إِلَّا أَنْ لِلَّهِ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ
وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَتَّبِعُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ شُرَكَاءَ إِنْ يَتَّبِعُونَ
إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿٦٦﴾ هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِتَسْكُنُوا

فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿٦٧﴾ قَالُوا اتَّخَذَ
 اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ هُوَ الْغَنِيُّ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ إِنَّ عِنْدَكُمْ
 مِنْ سُلْطَانٍ بِهَذَا أَتَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٨﴾ قُلْ إِنَّ الدِّينَ
 يَفْتَرُونَهُ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ ﴿٦٩﴾ مَتَاعٌ فِي الدُّنْيَا ثُمَّ إِلَيْنَا
 مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ نَذِقُهُمُ الْعَذَابَ الشَّدِيدَ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ﴿٧٠﴾

AYETLERİN MEÂLİ

57- Ey insanlar! Size Rabbinizden bir öğüt, kalplerde olan (hastalık)lara bir şifa, müminler için bir hidayet ve rahmet gelmiştir.

58- De ki: "Ancak Allah'ın fazlı ile ve O'nun rahmeti ile, evet sadece onunla sevinisinler. Bu, onların biriktirdikleri dünya malından daha hayırlıdır."

59- De ki: "Allah'ın sizin (yararlanmanız) için indirdiği (helâl) rızıktan (büyükbaş hayvanlardan) bir kısmını helâl, bir kısmını da haram saymanıza ne dersiniz? De ki: "Allah mı size izin verdi, yoksa Allah'a iftira mı ediyorsunuz?"

60- Allah hakkında yalan uyduranların, kıyamet günü (karşılaşacakları akıbet) hususundaki kanaatleri nedir? Şüphesiz Allah, insanlara karşı lütuf (bağış) sahibidir; fakat onların çoğu şükretmezler.

61- (Ey Muhammed! Sen) ne durum ve işte bulunsan, O'nun tarafından gönderilen Kur'an'dan ne okusan ve (siz ey insanlar,) ne iş yapsanız, o işe daldığınız zaman biz mutlaka sizi görmekteyiz. Yerde ve gökte zerre ağırlığınca hiçbir şey Rabbinden uzak ve gizli kalmaz. Ondandır (zerreden) daha küçüğü veya daha büyüğü yoktur ki, apaçık bir kitapta (kayıtlı) olmasın.

62- Bilin ki, (dünyada ve ahirette) Allah'ın (has kulları olan) velilerine korku yoktur ve onlar üzülmeyizler de.

63- Onlar ki, iman ettiler ve takvalı davranırlardı.

64- Onlar için dünya hayatında da, ahirette de müjde vardır. Allah'ın sözlerinde asla değışme olmaz. İşte bu, büyük bir başarıdır.

65- Onların sözü seni üzmesin. Çünkü izzet (güç ve onur) bütünü ile Allah'a mahsustur. O, işitendir ve bilendir.

66- Bilin ki, göklerde olan herkes ve yerde olan herkes Allah'ındır. Allah'tan başka ortaklar çağırınlar neye uyuyorlar?! Doğrusu onlar, ancak kuruntu ve zanna uyuyorlar ve sadece tahmin yürütüyorlar.

67- Geceyi onda dinlenesiniz diye yaratan ve gündüzü de (geçiminizi sağlamanız için) aydın kılan O'dur. Kuşkusuz burada, duyan topluluk için ayetler (deliller) vardır.

68- (Müşrikler,) "Allah çocuk edindi." dediler. Hâşâ! O (bundan) münezzehtir; O (mutlak) ganidir (hiçbir şeye ihtiyacı yoktur); göklerde ve yerde olan her şey O'nundur. (Sizin ise) elinizde buna (bu iddianıza) dair bir deliliniz yoktur. Allah hakkında bilmediğiniz bir şeyi mi söylüyorsunuz?!

69- De ki: "Kuşkusuz, Allah hakkında yalan uyduranlar, kurtuluşa ermezler."

70- (Ey Muhammed! Onların sağladıkları,) dünyada (geçici bir zevk ve) menfaattir, sonra dönüşleri bizedir, sonra da inkâr etmekte olduklarından ötürü onlara şiddetli azabı tattıracağız.

AYETLERİN AÇIKLAMASI

Okuduğumuz ayetlerde, tekrar Kur'ân'ın tanıtımına, onun üstün niteliklerinden söz edilmeye dönölüyor. Arkasından surenin amacı ile ilgili daha önceki ayetlerle bağlantılı olan değışik meselelere değiniliyor ki, bu ayetlerde değışik amaçlı öğütler, hikmetler ve delillerin yanı sıra Allah'ın velilerinin tanıtımı ve onlara yönelik müjdeler vardır.

57) Ey insanlar! Size Rabbinizden bir öğüt, kalplerde olan (hastalık)lara bir şifa, müminler için bir hidayet ve rahmet gelmiştir.

Ragıp İsfahanî, el-Müfredat adlı eserinde şöyle der: "[Ayetin orijinalindeki 'mev'iza' kelimesinin kökü olan] 'vaaz', beraberinde korkutma olan men etme anlamındadır. Ünlü dil bilgini Halil ise şöyle demiştir: Vaaz, kalbin yumuşamasını sağlayacak şekilde iyiliği hatırlatmak demektir. ['Vaaz' kelimesinden türeyen] 'iza' ve 'mev'iza' kelimeleri isimdirler." (Ragıp'tan yaptığımız alıntı burada sona erdi.) Yine ayetteki "sudûr" kelimesinin tekili olan "sadr" kelimesi, bildiğimiz göğüs anlamına gelir. İnsanlar, kalp denen organın göğüs boşluğunda yer aldığını görüp, insanın idrak ettiği şeyleri kalbi ile idrak ettiğine; düşünmeyi, sevmeyi, nefret etmeyi, istemeyi, istememeyi, özlemeyi, arzu etmeyi, temenni etmeyi, bunların hepsini kalbi ile algıladığına inandıkları için göğüs boşluğunu; kalpteki sırların, faziletler (güzel huylar) ve rezillikler (kötü huylar) gibi insanın iç âleminde yer alan ruhî niteliklerin kaynağı saymışlardır. Faziletler kalbin sağlıklı ve istikametli oluşuna, rezillikler ise hastalıklı ve bozuk oluşuna sebep olur. Rezilet/kötü huy, bir tür ağrı ve hastalıktır. Kalbin sıkıntısını ve darlığını gidermek anlamında, "Göğsüme bununla şifa verdim." denir. Nitekim, "Kalbime şifa verdim." tabiri de kullanılıyor. Dolayısıyla göğsün (kalbin) şifa bulması veya ondaki duyguların şifa bulması, insana bedbahtlık getiren, onun mutlu hayatını gölgeleyen, onu dünya ve ahiret iyiliklerinden mahrum eden pis ruhî sıfatları, kötü huyları gidermekten kinayedir.

Ayette geçen "hüda" kelimesi ise, Ragıp İsfahanî'nin açıklamasına göre, yumuşaklık ve nezaketle istenen hedefe yönlendirmek demektir. Bu kitabın yedinci cildindeki *"Allah kimi hidayete erdirmek isterse, onun göğsünü İslâm'a açar."* (En'âm, 125) ayetinin tefsiri sırasında bu kelimeyi incelemiştik.

Yine ayette geçen "rahmet" kelimesi; başkasında görülen bir dert, bir sıkıntı sebebi ile kalpte meydana gelen ve acıyan kimseyi gördüğü derdi gidermeye, karşısındaki eksikliği tamamlamaya sevk eden özel bir etkilenme demektir. Kelime, Allah'a nispet edildiğinde, etkilenmenin kendisi değil de sonucu kastedilir. Çünkü yüce Allah insanlar için söz konusu olan etkilenmeden münezzehtir. Dolayısıyla Allah'ın rah-

meti, O'nun mutlak anlamda bağıışı ve varlık nimetini yaratıklarına akıtması ile örtüşmektedir.

Yüce Allah'ın bağıışı genel anlamda yaratıklarına nispet edildiğinde ise, onların yüce Allah'a nispet edilen var oluşları, var oluşlarını sürdürmeleri, kalıcılıklarını sağlayan rızkları ve onlara sunmuş olduğu sayısız nimetleri kastedilir. Nitekim şöyle buyurmuştur: *"Eğer Allah'ın nimetlerini saymaya kalkarsanız, onları sayamazsınız."* (Nahl, 18) Allah'ın bağıışı eğer özel anlamda müminlere nispet edildiğinde ise, bütün hak nitelikli ilâhî mesajlar, yüce ahlâk örnekleri, salih ameller, dünyadaki ve ahiretteki temiz hayat, cennet ve ilâhî hoşnutluk gibi sırf onlara mahsus olarak bağıışlanan insanî mutluluğun çeşitli tezahürleri kastedilir.

Bundan dolayı Kur'ân'ın müminlere rahmet olarak tanımlanmasının anlamı, Kur'ân'ın müminleri bütün iyilik ve bereket türleri ile kuşatmasıdır. O iyilik ve bereket türleri ki, yüce Allah Kur'ân'ın gerçeklerini kavrayanlar ve anlamlarını özümseyenler için onları o kitapta toplamıştır. Şu ayette buyrulduğu gibi: *"Biz, Kur'an'dan öyle bir şey indiriyoruz ki o, müminler için şifa ve rahmettir; zalimlerin ise yalnızca zıyanını artırır."* (İsrâ, 82)

Bu ayette, yüce Allah Kur'ân'ın dört sıfatını gündeme getiriyor. Bunlar onun öğüt, kalplerdeki hastalıklar için şifa, hidayet ve rahmet oluşudur. Şimdi bu sıfatlar dikkate alınarak birbirleri ile karşılaştırıldık-tan sonra Kur'ân ile birlikte değerlendirildiğinde, bu ayetin; Kur'ân'ın temiz, güzel ve arındırıcı etkisi hakkında çok yönlü ve kapsayıcı bir açıklama olduğu görülür. Kur'ân bu yapıcı etkisini, müminlerin kulaklarını çınlattığı ilk andan canlarına yerleştirip kalplerinde taht kurduğu ana kadar onların gönüllerine işlemektedir.

Kur'ân insanların gaflet denizine daldığı, şaşkınlık dalgalarıyla tarafından kuşatıldığı, bu gaflet ve şaşkınlık sonucu iç âlemlerinin şüphe bulutları ile karanlığa gömüldüğü, kalplerinin her türlü rezillik hastalıklarına, çirkin ve kötü durum veya sıfatlara yakalandığı sırada onların imdadına yetişerek onlara güzel öğüt verir. Bu öğütlerle onları gaflet bunalımından, psikolojik hastalıklardan ve kötü davranışlardan uzaklaşmaya çağırır, onları iyiliğe ve mutluluğa doğru hareketlendirir.

Sonra onların iç âlemlerini çirkin sıfatlardan temizlemeye girişir. Akıllardaki afetleri ve kalplerdeki hastalıkları birbiri peşi sıra gidermeyi sürdürür. Sonunda bu hastalıkların kökünü kurutur.

Arkasından insanları gerçek bilgilere, güzel ahlâk örneklerine ve iyi davranışlara yöneltir. Bu yönlendirmeyi de tatlılıkla ve yumuşak bir dille yapar. Böylece insanları derece derece yükseltir, aşama aşama yaklaştırır. Sonunda onlar da Allah'ın yakınlığını kazanmışların arasına katılırlar ve seçkin kulların başarılarına ortak olurlar.

Sonra onlara rahmet elbisesi giydirerek kendilerini keramet evine yerleştirir ve mutluluk koltuğuna oturtur. Böylece onları dostların en güzel örnekleri olan peygamberlerin, sıddıkların, şehitlerin ve salihlerin arasına katar. Onları yüceler âleminde Allah'ın yakınlığına mazhar olmuş kullarının zümresine ekler.

Kısacası Kur'ân, kalp hastalıklarını iyileştiren bir öğüt verici, doğru yola iletici, yüce Allah'ın izni ile rahmet saçıcıdır. O, içerdği hikmetle öğüt verir; kalplere şifa olması, doğru yola iletmesi ve rahmeti yayması, başka bir şey aracılığı ile değil, kendiliğindendir. Çünkü Kur'ân, Allah ile kulları arasında irtibat sağlayan bir sebeptir. Dolayısıyla o bir öğüt, kalplerde olan hastalıklar için bir şifa ve müminler için bir hidayet ve rahmettir. Bu gerçeklerin iyi anlaşılması gerekir.

Yüce Allah bu ayete, *"Ey insanlar!"* diye başlıyor. Bu ifade bütün insanlara yönelik bir hitaptır. Sadece müşriklere ve özel olarak Mekke müşriklerine yönelik değildir. Gerçi ayet, Mekke müşriklerinden söz edilen bir söz akışı içinde yer alıyor; ama hitap sadece onlara yönelik değildir. Çünkü bu ifadenin devamındaki *"Size Rabbinizden bir öğüt, kalplerde olan (hastalık)lara bir şifa, müminler için bir hidayet ve rahmet gelmiştir."* ifadesinde sayılan Kur'ân'a ait sıfatlar, insanların bir kesimini değil, hepsini kapsamaktadır.

Bir tefsir bilginine göre,¹ buradaki rahmetten maksat, müminlerin birbirlerine gösterdikleri şefkat, merhamet ve acıma duygusudur ki, bu yorum ayetin içeriği ile kesinlikle bağdaşmayan garip bir yorumdur.

58) De ki: "Ancak Allah'ın fazlı ile ve O'nun rahmeti ile, evet sadece onunla sevininler. Bu, onların biriktirdikleri dünya malından daha hayırlıdır."

Ayette geçen "fazl", fazlalık demektir. Bağışlara da "fazl" denir. Çünkü bağışta bulunan kimse, çoğunlukla ihtiyacı olmayan şeyi veya malı bağış olarak verir. Allah'ın kullarına yaptığı bağışlara "fazl" den-

1- [el-Menar, c.11, s.403]

mesinde, yüce Allah'ın verdiği şeylere ve verdiği kimselere ihtiyacı olmadığına işaret vardır.

"Fazl" kelimesinin Allah'ın bütün yaratıklarına yönelik bağışları ve "rahmet" kelimesinin de sadece müminlere yönelik bağışları anlamına gelmesi uzak bir ihtimal değildir. Çünkü dinî mutluluk rahmeti hayat, rızık ve diğer genel feyizler gibi bütün yaratıklara yönelik nimetlere eklendiği zaman ortaya çıkan toplam, sevinme ve hoşnut olmaya daha öncelikli, neşelenme ve ferahlamaya daha lâyıktır.

"Allah'ın fazl ile ve rahmeti ile" ifadesinin bu yorumu destekleyen bir delil olması mümkündür. Çünkü hem "fazl", hem de "rahmet" kelimelerinin başında, sebep anlamına gelen "be" harfi vardır. Bu da bu kelimelerin her ikisinin de ayrı ve bağımsız kavramlar olduğunu gösterir. Gerçi ayetin devamı olan, *"onunla sevsinler"* ifadesi, bu iki kavramı birleştiriyor; ama bu birleştirme, buy ikisinin birlikte sevinmeyi inhisarına almayı hak ettiğini göstermek içindir.

"Fazl" kelimesinden maksat, bir önceki ayette sayılan rahmet dışındaki öğüt, kalplerdeki hastalıklara şifa ve hidayet nimetleri de olabilir. O hâlde bu ayetteki rahmet, bir önceki ayette kullanılan anlamdadır. Yani dünya ve ahiret mutluluğundan ibaret olan müminlere özel bir ilâhî bağış demektir.

Buna göre ayetin anlamı şöyle olur: Yüce Allah'ın insanlara yönelik bağışları olan öğüt, kalp hastalıklarına şifa ve hidayet gibi nimetler ile sırf müminlere yönelik rahmeti olan temiz hayat, sevinmeleri için daha önceliklidir. Yoksa insanların biriktirdikleri dünya malı sevinmeye değer bir şey değildir.

"Allah'ın lütfu ve merhameti olmasaydı, içinizden hiçbir kimse asla temize çıkamazdı. Fakat Allah dilediğini arındırıp temize çıkarır." (Nûr, 21) ayeti, bu yorumu doğrulayan bir delil olabilir. Çünkü insanların arındırılmaları ve temize çıkarılmaları hem fazla (lütfe), hem de rahmete dayandırılıyor. Oysa arındırma ve temize çıkarmanın sadece bütün insanları kapsayacak bir bağış anlamındaki fazla dayandırılması mantıkla bağdaşmaz. Bu yorumu destekleyen delillerin bir diğeri de, bunun, ayeti Peygamberimiz (s.a.a) ve İmam Ali (a.s) ile veya Kur'ân ve Kur'ân'ın özel muhatapları olarak tefsir eden rivayet ile uyuşmasıdır. İleride bu hadislere yer vereceğiz.

Tefsir âlimleri şöyle demişlerdir: "Fe-bizalike fe'l-yefrehu=Evet sadece onunla sevinirler" ifadesindeki "fe'l-yefrehû" kelimesinin başında olan "fa" edatı zaittir (fazlalıktır). Tıpkı şairin bu sözü gibi: "Fe iza gutiltu fe-inde zalike feczeî=Öldürüldüğümde, işte o zaman ağla." "Fe-bizalike" zarfı (ifadesi) ise, "bi-fazlillah ve bi-rahmetihi" ifadesinden bedeldir ve "fe'l-yefrehû" kelimesine mütealliktir; inhisarlığı bildirmek amacıyla öne geçmiştir. *"Bu, onların biriktirdikleri dünya malından daha hayırlıdır."* ifadesi ise, bu inhisarlığın anlamını beyan eden ikinci ifadedir.

Bütün bunlardan ortaya çıkıyor ki, bu ayet bir önceki ayetin sonucu niteliğindedir. Çünkü yüce Allah bir önceki ayetteki hitabında insanlara yönelik lütfunu ifade etmek üzere Kur'ân'ın insanlar için bir öğüt, kalplerindeki hastalıklara şifa ve aralarındaki müminler için bir hidayet ve rahmet olduğunu bildirince, bunların sonucu olarak bu ayette insanların, biriktirdikleri dünya malıyla değil de, Allah'ın lütuf olarak sunduğu bu fazl (bağış) ve rahmetle sevinmeleri gerektiğini açıklıyor. Çünkü insanların mutluluğunu ve mutluluk dayanaklarını oluşturan bu nimetler, kimi zaman insanların helâkine ve bedbahtlığına yol açan ve fitneden (imtihandan) başka bir şey olmayan dünya malından daha hayırlıdır.

59) De ki: "Allah'ın sizin (yararlanmanız) için indirdiği (helâl) rızktan (büyükbaş hayvanlardan) bir kısmını helâl, bir kısmını da haram saymanıza ne dersiniz? De ki: "Allah mı size izin verdi, yoksa Allah'a iftira mı ediyorsunuz?"

Yiyecek, içecek, giyecek gibi insanın yaşamasını sağlayan ve rızk olarak adlandırılan yeryüzü maddelerinin "indirilme" fiili ile ifade edilmesi, Kur'ân'ın açıkladığı bir gerçeğe dayanır ki, o gerçek de şudur: Bütün nesnelerin Allah katında bir hazinesi vardır. Nesneler o hazineden yüce Allah'ın belirlediği miktarlarda parça parça yeryüzüne inerler. Şu ayetlerde buyrulduğu gibi: *"Her şeyin hazineleri bizim yanımızdadır. Biz onları belli bir ölçü ile indiririz."* (Hicr, 21), *"Gökte rızkınız ve size vaat edilen şeyler vardır."* (Zâriyât, 22), *"Sizin için hayvanlardan sekiz çift indirdi."* (Zümer, 6), *"Biz demiri de indirdik."* (Hadîd, 25)

Bazıları¹ rızk konusunda "indirme" fiilinin kullanılmasını insanların rızklarının, Allah tarafından gökten indirilen yağmura dayalı olmasına bağlıyorlar. Bu yorum, yüzeysel olmakla birlikte doğru bir

1- [Tefsir-i Ruhul-Maani, c.12, s.142; Tefsir-i el-Kebir, c.17, s.120]

görüş olduğu farz edilse bile, oluşumlarının indirme ile gerçekleştiğini söylediği rızık türlerinin bütününe uymuyor. Büyükbaş ve küçükbaş hayvanlar ile demir gibi.

Ayette, yüce Allah tarafından indirilen ve insanlar tarafından bir bölümü haram ve öbür bölümü helâl ilan edilen rızık türü, deve ve koyun cinsinden hayvanlardır. Vasîle, sâibe ve hâm gibi hayvanlar [ki müşrikler bu hayvanları haram ilân etmişlerdi.]

Ayette geçen "lekum=sizin için" ibaresinin başındaki "lâm" harfi, gaye içindir ve yararlanma anlamı taşır. Yani: "Allah sizin için ve ondan yararlanasınız diye indirdi ve helâl kıldı." İşte, *"bir kısmını helâl, bir kısmını da haram saymanız"* ifadesinde, haram saymanın helâl saymadan önce getirilmesinin hikmeti budur. Yani: "Allah, hayatınızda ve yaşamınızı devam ettirmede kendisinden yararlanasınız diye onu size rızık olarak indirmekle helâl kıldı. Fakat siz onu kendi kafanızdan ikiye ayırıp, bir bölümünü haram ve öbür bölümün helâl saydınız." Buna göre, ayetin tümünün anlamı şudur: "Ey Muhammed, onlara de ki: Bana Allah'ın sizin için ve yararlanmanız için indirdiği; sizin ise bir bölümünü haram ve öbür bölümünü helâl sayarak ikiye ayırdığınız rızık hakkında bilgi verin. Bunun sebebi nedir?" Açıktır ki, onların böyle yapması, yüce Allah'a yönelik bir iftiradır, O'nun iznine dayalı değildir.

"De ki: Allah mı size izin verdi, yoksa Allah'a iftira mı ediyorsunuz?" ifadesi, onların rızık helâl ve haram diye ikiye ayırmalarının sebebini irdeleyen bir sorudur. Açıktır ki, müşrikler yüce Allah'ın izniyle böyle yapmamışlardır. Çünkü onların vahiy veya elçi aracılığı ile Rableri ile bir bağlantıları olmadığı için besbelli ki bu, Allah'a yönelik bir iftiradır. Buna göre, iki şıklı bir söz akışı içindeki soru, iftiranın onlar için sabit olduğunu ve onlara azarlama ve kötüleme yöneltildiğini ifade eder.

Ayetle ilgili ilk değerlendirme, ayetteki iki şıklılığın sınırlayıcı ve kısıtlayıcı olmadığına hükmetmektedir. Çünkü müşriklerin, Allah'ın verdiği rızık Allah'ın izni ile veya Allah'a iftira ederek haram ve helâl diye ikiye ayırmaları mümkün olduğu gibi, Allah'a yöneltilmiş bir iftiraya yola açan Allah'a nispet şeklinde değil de çıkarlarının bu doğrultuda olduğuna inandıkları veya öyle olduğunu sandıkları için veya arzularının bu yönde olmasından dolayı da rızıkları ikiye ayırmaları mümkündür.

Öte yandan ayetteki Allah'ın izni ile O'na iftira etme şeklindeki iki şıklı ifade, hüküm vermenin sadece Allah'ın yetkisinde olduğuna

işaret etmektedir. Dolayısıyla müşrikler arasında bazı rızıkların haram ve diğer bazılarının helâl olduğu yolundaki geçerli hüküm ya Allah'tan kaynaklanmıştır veya Allah'a yönelik bir iftiradır. Oysa ilk bakışta buna karşı çıkılabilir. Çünkü insanlar arasında yürürlükte olan birçok kanunun, toplumların tabîî yapısından, millî âdetler ve geleneklerden veya başka bir faktörden de kaynaklanmış olması mümkündür.

Fakat eğer yüce Allah'ın kelâmı olan Kur'ân üzerinde iyice düşünülürse ve konu hakkında derin inceleme yapılırsa, bu [iki] düşüncenin yanlış olduğu anlaşılır. Çünkü Kur'ân'ın görüşüne göre, hüküm yetkisi sadece Allah'a mahsustur ve hiç kimse insan toplumu için hüküm koymaya kalkışma yetkisine sahip değildir. Nitekim yüce Allah, *"Hüküm, sadece Allah'a aittir."* (Yûsuf, 40) buyuruyor.

Yüce Allah, *"(Resûlüm!) Sen yüzünü hanîf olarak dine, Allah insanları hangi fitrat üzere yaratmış ise, ona çevir. Allah'ın yaratışında değişme yoktur. İşte dosdoğru din budur."* (Rûm, 30) ayetinde, bu gerçeği büyük oranda vurgulamaktadır. Bu ayetten anlaşılıyor ki, hüküm yetkisinin Allah'a ait olmasının anlamı, hükmün yaratılış ve fitrat ilkelerine dayalı, uygun olması, kâinatın ve varlığın uyduğu ilkelere ters olmamasıdır.

Çünkü yüce Allah, *"Sizi boş yere yarattığımızı mı sanıyorsunuz?"* (Mü'minûn, 115) ayetinde buyurduğu gibi, yaratıkları boş yere yaratmamıştır. Tersine, onları ilâhî amaçlar ve kemalî gayeler için yaratmıştır. Onlar da, Allah'ın kendilerini donattığı sebepler ve araçlar ile, yine kendilerini ilettiği kendileri için kolaylaştırdığı yol sayesinde, yaratılışları gereği o amaçlara yönelirler ve fitratları gereğince o hedeflere doğru ilerler. Şu ayetlerde buyrulduğu gibi: *"Allah her şeye yaratılış özelliğini verdi, sonra onu doğru yola yöneltti."* (Tâhâ, 50), *"Sonra ona yolu kolaylaştırdı."* (Abese, 20)

Nesnelerin var oluşları, var olmalarının başlangıcında, kendileri için öngörülen kemal¹ konağı/gayesi ile uyumludur, kendilerini amaç-

1- [Buradaki kemal, ahlâk ve irfan ilminde "beğenilen sıfat ve erdemlilik" anl - mındaki kemal değil, felsefî terimde kullanılan anlamdaki kemaldır. Felsefede kemal, her varlığın varabileceği en son noktadır. Örneğin mümin bir insanın kemali, imanda varabileceği en yüksek ve son mertebedir. Aynı şekilde kâfir bir kimsenin de kemali, küfürde kendi istidat ve seçimiyle varabileceği an aşağı ve son noktadır. Nitekim bir elma ağacının tanesinin de kemali, gelişen şartlar neticesinde yeşerip bir elma ağacına dönüşmesi ve elma yetiştirmesidir. -Musahhih-]

larına ulaştıracak güçlerle ve araçlarla donatılmıştır. Bu nesneler kendileri için öngörülen kemale ancak iktisabî/edinmeye, kazanmaya bağlı sıfatlar ve davranışlar yolu ile ilerleyebilirler. Buna göre dinin, yani iktisaba dayalı sıfatlar ve davranışlarda geçerli olan kanunların yaratılışla ve fitratla uyumlu olması gerekir. Çünkü fitrat, amacını unutmaz ve ondan sapmaz. Onun bir davranışa yönelmesi veya ondan uzak durması, mutlaka donatılmış olduğu o davranışa yöneltici sisteminin çağırısı ile olur ve o sistemin de çağırısı, ancak kendisi için donatıldığı şeyden, yani hedef ve amaçtan dolaydır.

Meselâ insan beslenme ve çiftleşme sistemleri ile donatılmış olduğu için fitrat dinindeki gerçek hükmü, beslenmesi ve çiftleşmesidir; aç kalması ve ruhbanlığa bürünmesi (çiftleşmeden uzak durması) değildir. Yine insan birlikte yaşamaya ve işbirliğine yatkın olarak yaratıldığı için onun hükmü, diğer insanlarla ortaklaşa bir hayat yaşaması, toplumlarında bulunması ve sosyal görevleri yerine getirmesidir. Bunlar gibi, insanın diğer özelliklerinde de bu kural geçerlidir.

O hâlde, insan için belirlenen hükümler, yasalar ve uygulamalar, küçük bir parçasını oluşturduğu kâinat âleminin onu uymaya çağırdığı ilkelerdir. Onun varlığı da, kendisini kemal aşamasına sevk edecek yeteneklerle donatılmıştır. Dolayısıyla parçaları birbirine bağlı olan ve yüce Allah'ın iradesinin mahalli olan şu kâinat, insanlar için öngörülen fitrî şeriatın taşıyıcısı ve Allah'ın dosdoğru dininin davetçisidir.

Buna göre hak din, yüce Allah'ın hükmü demektir ve hüküm yetkisi yalnızca O'na aittir. İlâhî yaratılış ile uyumlu olan hüküm de budur. Bunun dışındaki hükümler batıldır ve insanı kesinlikle bedbahtlığa, helâke sevk ederler ve sonunda cehennem azabına iletirler.

İşte açıkladığımız bu gerçeğin ışığında, yukarıdaki iki düğüm çözülmektedir.¹ Şöyle ki, hüküm verme yetkisi sadece yüce Allah'a ait

1- [Söz konusu iki düğüm, ele alınan ayetin tefsirinin ilk başlarında değini - mişti. Bu düğümlerden birincisi şuydu: Yüce Allah ayette neden helâl ve haram rızkı iki şıkla sınırlandırdı? Oysa müşriklerin, Allah'ın verdiği rızkı Allah'ın izni ile veya Allah'a iftira ederek haram ve helâl diye ikiye ayırmaları mümkün olduğu gibi, çıkarlarının bu doğrultuda olduğuna inandıkları veya öyle olduğunu sandıkları için veya arzularının bu yönde olmasından dolayı da rızkları ikiye ayırmaları mümkündür. Bu ise yüce Allah'ın olayı iki şık olarak ifade etmesine ters düşüyor.

olduğuna göre, insanlar arasında geçerli olan hükümler, ya vahiy ya da peygamber aracılığı ile Allah katından alınmış gerçek ilâhî hükümlerdir veya iftira ile Allah'a yakıştırılmış hükümlerdir. Bu iki şıkkın bir üçüncü şıkkı yoktur.

Üstelik, *"Onlar çirkin bir iş yaptıklarında, 'Biz babalarımızı bu gidişat üzere bulduk ve Allah bize bunu emretti.' derler."* (A'râf, 28) ayetinde de işaret edildiği gibi, müşrikler bile kendilerinin uydurduğu ve aralarında gelenekleştirdikleri bu tür hükümleri yüce Allah'a isnat ediyorlar.

60) Allah hakkında yalan uyduranların, kıyamet günü (karşılaşacakları akıbet) hususundaki kanaatleri nedir? Şüphesiz Allah, insanlara karşı lütuf (bağış) sahibidir; fakat onların çoğu şükretmezler.

Bir önceki ayetteki *"Allah mı size izin verdi, yoksa Allah'a iftira mı ediyorsunuz?"* sorusunun cevabı konum ve akış itibarıyla belli olduğu, yani bir iftiradan ibaret olduğu anlaşıldığı için bu ayette bu davranışın akıbetinin vahimliği vurgulanıyor. Çünkü söz konusu olan, Allah'a iftira etmektir. İftiranın ağır bir suç olduğu apaçık olduğuna göre, bunun da mutlaka kötü bir sonucu olacaktır. Bu yüzden yüce Allah tehdit ve korkutma amacıyla, *"Allah hakkında yalan uyduranların, kıyamet günü (karşılaşacakları akıbet) hususundaki kanaatleri nedir?"* buyuruyor.

"Şüphesiz Allah, insanlara karşı lütuf (bağış) sahibidir; fakat onların çoğu şükretmezler." ifadesi ise, bir tür şikâyet ve sitemdir. Bununla insanların çoğunun alışkanlık hâline getirdikleri ilâhî nimetlere karşı nankörlük, Allah'ın bağışlarına ve nimetlerine şükretmeme huyuna işaret ediliyor. Buradaki "fazl"dan maksat, Allah'ın bağışlarıdır. Çünkü söz akışının konusu, "fazl" anlamına gelen Allah'ın insanlara indirdiği rızık ile nankörlük ve şükürsüzlük demek olan bazı rızıkların onlar tarafından haram ilan edilmesidir.

İkinci çelişki de şundan ibaretti: Yüce Allah'ın olayı iki ile sınırlandırması, hüküm vermenin sadece Allah'ın yetkisinde olduğunu göstermektedir. Oysa insanlar arasında yürürlükte olan birçok kanun ya toplumların tabîî yapısından ya millî âdetler ve geleneklerden ya da başka bir faktörden de kaynaklanmış olabilir. Bu da, hükümlerin sadece Allah'tan kaynaklandığını ifade eden bu ayetin içeriğiyle çelişiyor. İşte Allâme Tabatabaî geniş bir açıklama ile bu iki çelişki ve düğüme cevap veriyor. -Musahhih-]

Ayetin sonunun başına dönmesi ile şu husus vurgulanmış oluyor ki, Allah'a iftira etmek, O'nun nimetlerine karşı nankörce davranmanın bir örneğidir. Buna göre ayetin anlamı şöyledir: Allah insanlara karşı fazl, lütuf ve bağış sahibidir. Fakat insanların çoğu onun nimetlerine ve fazlına karşı nankördür. Allah'ın nimetlerini ve verdiği rızk-ları O'na iftira ederek haram kılanlar kıyamet günündeki akıbetleri hakkında ne düşünüyorlar?

61) (Ey Muhammed! Sen) ne durum ve işte bulunsan, O'nun tarafından gönderilen Kur'ân'dan ne okusan ve (siz ey insanlar,) ne iş yapsanız, o işe daldığınız zaman biz mutlaka sizi görmekteyiz. Yerde ve gökte zerre ağırlığınca hiçbir şey Rabbin-den uzak ve gizli kalmaz. Ondan (zerreden) daha küçüğü veya daha büyüğü yoktur ki, apaçık bir kitapta (kayıtlı) olmasın.

Ragıp İsfahanî şöyle der: "Ayetteki 'şe'n' kelimesi, uygun ve elverişli durum ve iş demektir. Bu kelime önemi büyük işler ve durumlar için kullanılır. Nitekim bir ayette şöyle buyrulmuştur: '*O, her gün bir iştedir.*' [Rahmân, 29]" (Ragıp'ın sözleri burada burada sona erdi.)

"O'nun tarafından gönderilen Kur'ân'dan ne okusan" ifadesinin orijinalindeki "minhu" zamiri, Allah'a dönüktür. Cümledeki "min" edatlarının birincisi (minhu) iptida/başlangıç, ikincisi (mine'l-Kur'ân) ise, beyan/açıklama anlamı taşır. Buna göre bu ifadenin anlamı şu şekilde belirginleşir: "Yüce Allah'tan kaynaklanan ve O'nun tarafından indirilen Kur'ân olarak ne okusan..."

"O işe daldığınız zaman" ifadesinin orijinalindeki "tufizûne" kelimesinin mastarı olan "ifaza" kelimesi, hep birlikte bir işe dalmak demektir.

"Biz mutlaka sizi görmekteyiz." ifadesinde, iltifat vardır; üçüncü şahıstan çoğul ikinci şahsa geçiş yapılmıştır. Bu geçişin esprisi, şahitlerin çokluğuna işaret etmektir. Bilindiği gibi Allah'ın, insanların yaptıkları işlerle ilgili olarak meleklerden ve insanlardan şahitleri vardır; Allah ise onların hepsini arkadan kuşatmıştır. Büyükler hem kendileri adına, hem de başkaları adına konuşurlar. Bunu, yardımcıları ve hizmetçileri olduğunu vurgulamak için yaparlar.

Geçiş (iltifat) işleminin, bu ayetin başından başladığı göz ardı edilmemelidir. Çünkü daha önceki ayetlerde Peygamberimize (s.a.a) hitap ediliyordu, müşrikler üçüncü şahıs olarak alınıyor ve kendileri ile Peygamberimiz (s.a.a) aracılığıyla konuşuluyordu. Bu hitaplarda da, Pey-

gamberimize (s.a.a) mahsus bir konuya yer verilmiyordu. Ancak bu ayette, sözün yönü Peygamberimize (s.a.a) çevriliyor ve ona mahsus konulara değinilerek, *"ne durum ve işte bulunsan, O'nun tarafından gönderilen Kur'ân'dan ne okusan"* buyruluyor. Arkasından Peygamberimiz (s.a.a), müşrikler ve diğer insanlarla aynı hitabın kapsamında birleştirilerek, *"(siz ey insanlar,) ne iş yaparsanız, o işe daldığınız zaman biz mutlaka sizi görmekteyiz."* buyruluyor. Görüldüğü gibi bu hitapta, üçüncü şahıs olarak alınan müşrikler Peygamberimize (s.a.a) ekleniyor ve bir tür tağlib (ekleme, genelleme, birini diğerinin kapsamına alma) kuralı uyarınca hitap hepsine yaygınlaştırılıyor. Nitekim bizler de muhatabımıza şöyle deriz: "Sen ve kavmin şunu şunu yapıyorsunuz." [Hâlbuki muhatabımız sadece bir kişidir.]

Bu hitabın ekleme ve tağlib kuralları uyarınca gerçekleştirildiğinin delili arkadan gelen *"Yerde ve gökte zerre ağırlığıınca hiçbir şey Rabbinden uzak ve gizli kalmaz..."* ifadesidir. Çünkü bu ifade, Hz. Peygamber'e (s.a.a) yönelik hitabın, daha önce olduğu gibi akışına devam ettiğini ortaya koyuyor.

Durum ne olursa olsun, ayette meydana geldiğinden söz ettiğimiz hitap değişikliği şuna işaretir: Allah'ın insan davranışları üzerinde eksiksiz bir egemenliği ve kuşatması vardır. Bu egemenlik ve kuşatma hem şahitlik, hem de bilgi açısından geçerlidir. Ayrıca tam ve çok yönlüdür. Hiçbir peygamber, mümin ve müşrik bu kuşatmanın dışında olmadığı gibi, hiçbir davranış türü de bu gözetimden muaf ve istisna değildir. Buna göre hiç kimse herhangi bir davranışının Allah'a gizli kalacağını ve kıyamet günü Allah'ın onu hesaba çekmeyeceğini sanmamalıdır. Herkes kıyamet günü Allah'ın kendisine böyle davranacağını bilmeli ve davranışlarına dikkat etmelidir.

Ayette Kur'ân okumak ayrıca zikrediliyor. Oysa Peygamberimizin (s.a.a) yaptığı işlerden biri olduğu için, *"ne durum ve işte bulunsan"* ifadesinin kapsamı içindedir. Böyle olduğu hâlde ona ayrıca değinilmesi, Kur'ân okuma işinin önemine ve daha çok ilgiye layık olduğuna işaret etmek içindir.

Bu ayette birinci olarak Peygamberimize (s.a.a) ve ümmetine yönelik öğüt verme mesajı pekiştiriliyor. İkinci olarak da şuna vurgu yapılıyor: "Peygamberimizin insanlara okuduğu Kur'ân ayetleri Allah'ın vahyi ve sözüdür. Bu ayetler değişmeye ve batılın sızmasına kapalıdır.

Bu hem Allah'tan alınmaları, hem de insanlara okunmaları aşamalarında böyledir." Buna göre, bu ayet ile şu ayet arasında içerik bakımından yakınlık vardır: *"O, görülmeyenleri (gaybı) bilir; gaybına kimseyi mutali kılmaz. Fakat seçtiği peygamberler bunun dışındadır; Allah onların önlerinden ve arkalarından gözcüler gönderir ki, Rablerinin mesajlarını ilettiklerini bilsin."* (Cin, 26-28)

"Yerde ve gökte zerre ağırlığına hiçbir şey Rabbinden uzak ve gizli kalmaz. Ondan (zerreden) daha küçüğü veya daha büyüğü yoktur ki, apaçık bir kitapta (kayıtlı) olmasın." ifadesindeki "ya'zubu" fiilinin kökü olan "uzub"; kaybolma, uzak kalma ve gizlenme demektir. Bu ifadede, bütün varlıkların Allah'ın katında hazır olduğuna, hiçbirinin O'ndan gizli kalmadığına ve hepsinin yok olmadan bir kitapta saklandığına dair işaret vardır. Bu ayetle ilgili yapılabilecek açıklamanın bir bölümünü bu kitabın yedinci cildinde yer alan, *"Gaybın hazineleri O'nun yanındadır."* (En'âm, 59) ayetinin tefsiri sırasında yapmıştık.

62-63) Bilin ki, (dünyada ve ahirette) Allah'ın (has kulları olan) velilerine korku yoktur ve onlar üzülmeyenler de. Onlar ki, iman ettiler ve takvalı davranırlardı.

Bu ayet, yeni bir söz başı olarak karşımıza çıkıyor. Fakat surenin amacı ile bağlantılıdır. Bilindiği gibi surenin amacı, Allah'ın kitabı olan Kur'ân'a inanmaya çağırma ve geniş anlamı ile yüce Allah'ın birliğine davet etmektir.

Meselenin önemini vurgulamak için ayet, uyarı içerikli "Ela (bilin ki)" edatı ile başlıyor. Yüce Allah, bu ayetle birlikte bunu izleyen iki ayette dostlarından söz ediyor, onları tanıtıyor, onların veliliklerinin sonuçlarını ve sahip oldukları ayrıcalıkları anlatıyor.

"Velâyet (velilik)" kelimesine birçok anlamlar verilmiştir. Fakat kelimenin asıl anlamı, kendilerinden olmayan araçların arada kalmasını sağlayacak şekilde iki şeyin arasına giren araçları ortadan kaldırmaktır. Kelime daha sonra istiare yoluyla bir şeyin başka bir şeye herhangi bir bakımdan yakın olması anlamında kullanılmıştır. Nesep, yer, derece, dostluk ve başka bakımdan yakınlık gibi. Bundan dolayı "veli" kelimesi, bu yakın ilişkinin taraflarının her ikisi için de kullanılır. Özellikle bu taraflardan her birinin, öbürünün, diğerlerinin üstlenmediği bir işini üstlenmesi, işleriyle ilgili yetkili olması, [tarafların her birinin öbürüne yakınlığının, diğer şeylerin bunların her birine olan ya-

kınlığından daha çok olduğu] hususu nazar-ı itibara alındığından dolayı böyle bir kullanıma gidilmiştir.

Buna göre, yüce Allah mümin kulunun velisidir. Çünkü onun işini üstlenir, hayatını düzenler, bunun için onu doğru yola iletir, yapması uygun olan şeyleri emredip, yapması uygun olmayan şeyleri yasaklar, dünya ve ahiret hayatında yardımcısı ve destekleyicisi olur.

Gerçek anlamı ile mümin olan kul da Rabbinin velisidir. Çünkü emirlerinde ve yasaklarında Allah'a itaat etme işlerini o yürütür ve bu yönden [başkalarına nazaran] Allah'a [daha fazla] bir yakınlığı vardır. Yine hidayet, tevfik, destekleme ve doğruya yöneltme gibi tüm manevî bereketlerin alıcısı ve bunları izleyen cennet ve rızvan/hoşnutluk bağışları gibi hususların yakın muhatabı da mümin kimsedir [ve bu açıdan da Allah'a yakınlığı başkalarından daha fazladır].

Kelimeye hangi anlam verilirse verilsin, Allah'ın velileri müminlerdir. Çünkü, "*Allah da müminlerin velisidir.*" (Âl-i İmrân, 68) ayetinde buyrulduğu gibi yüce Allah, manevî hayatlarında kendini müminlerin velisi saymaktadır.

Yalnız bu kelimeyi tefsir eden bir sonraki ayet, velilik kavramının müminlerin bütününe kapsamasını reddeder. Çünkü onların içinde öyle kimseler vardır ki, yüce Allah onların haklarında şöyle buyurmuştur: "*Onların çoğu ancak ortak koşarak Allah'a iman ederler.*" (Yûsuf, 106) Bunu şöyle açıklayabiliriz: Bir sonraki ayetteki "*Onlar ki, iman ettiler ve takvalı davranırlardı.*" ifadesi, onları hem mümin, hem de takva sahibi olarak tanımlıyor. Üstelik bu ifade, onların zaman bakımından iman etmelerinden önce bile sürekli takva üzerinde olduklarına da delâlet eder. Zira "*iman ettiler*" buyrulduktan sonra buna atfedilerek, "*ve takvalı kimselerdir.*" buyruluyor. Bu da gösteriyor ki, onlar, kendilerinde bu iman gerçekleşmeden önce sürekli takva sahibi idiler. Oysa bilindiği gibi, iptidâî iman/ilk iman takvadan sonra olmaz; aksine bu ikisi ya birbirine yakın zamanlı olur veya ilk iman takvadan, özellikle sürekli ve kalıcı takvadan önce olur.

O hâlde, buradaki iman ile imanın, ilk mertebesi dışında başka bir mertebesi kastediliyor. Bu kitabın birinci cildinde yer alan Bakara Suresi'nin 130. ayetinde söylediğimiz gibi imanın, İslâm'ın ve bunların yanı sıra müşrikliğin ve kâfirliğin farklı ve birbirinin üzerinde çeşitli mertebeleri vardır. Meselâ İslâm'ın ilk derecesi, iki şahadet cümlesini

dille ifade etmek ve dış görünüş itibarı ile (İslâm'a) teslim olmaktır. Bunu imanın ilk derecesi izler. Bu da, hak inanç olarak dinin bütün inanılacak ilkelerine kadar varmasa bile, şahadet cümlelerinin içeriğini ana hatları ile kalben kabul etmektir.

Bundan dolayı bu iman, bazı açılardan şirk ile bir arada bulunabilir. Nitekim yüce Allah, *"Onların çoğu ancak ortak koşarak Allah'a iman ederler."* (Yûsuf, 106) buyuruyor.

İşte böylece kulun İslâm'ı/Müslümanlığı saflaşp gelişerek sonunda yüce Allah'a dönen bütün işlerdeki O'na teslimiyetini kapsamına alır. Zaten her işin sonu O'na varır.

İslâm'ın her yükselen derecesinde, her artan mertebesinde o mertebeye bir iman; o derecenin gereklerine uygun bir kabul meydana gelir. Sonunda kul, ulûhiyetin gerçek anlamına yaraşır şekilde Rabbine teslim olur. Artık o kulda memnuniyetsizlik ve itiraz diye bir şey kalmaz. Rabbinin işleri olan hiçbir kazasını/kesin [tekvinî] hükmünü, hiçbir kaderini ve hiçbir [teşriî] hükmünü/emrini memnuniyetsizlikle karşılamadığı gibi, O'nun iradesinin hiçbir tezahürüne itiraz etmez. Bu İslâm ve teslimiyetin paralelinde, Allah'a ve sonu Allah'a varan her şeye karşı yakın (kesin inanç) üzere bir iman meydana gelir ki, bu hâl, kulun kulluğunu tamamen erdiren kâmil iman mertebesidir.

Nitekim yüce Allah şöyle buyuruyor: *"Hayır, Rabbine andsolun ki, aralarında çıkan anlaşmazlıklar hususunda seni hakem kılıp, sonra da verdiğin hükmü, içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın tam anlamıyla kabullenmedikçe inanmış olmazlar."* (Nisâ, 65) Buna göre, *"Onlar ki, iman ettiler ve takvalı davranırlardı."* ayetinde kastedilen anlamın, iman bu derecesinin veya ona yakın iman derecesinin olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü yukarıda söylediğimiz gibi, bu ayette anlatılan iman, iman ilk mertebesi değil, öncesinde sürekli takva bulunan imandır.

Buna ilaveten, bu imana sahip olanlar kimselerin, *"Allah'ın (has kulları olan) velilerine korku yoktur ve onlar üzülmazler de."* şeklinde nitelenmeleri, bundan, yüksek dereceli bir iman kastedildiğini gösterir. O iman ki, onunla kul için sırf Allah'a kulluğun ve mülk oluşun anlamı tamamlanır. Çünkü böyle bir imana sahip olan kul mülkün/egemenliğin, ortağı olmayan tek Allah'a ait olduğuna ve kendi yetkisine hiçbir işin, yetkinin bırakılmadığına inanır. Kendi elinde bir şeyin ol-

madığını bilen bir kul da, herhangi bir şeyin kaybolmasından korkmaz, yokluğuna üzülmaz.

Şöyle ki: Bir insanın korkuya kapılması, kendisine gelecek bir zarar beklentisinden ileri gelir. Yine bir insanın üzülmesi, faydası kendisine dokunacak sevdiği bir şeyin kaybolmasından veya zararı kendisine dokunacak hoşlanmadığı bir şeyin gerçekleşmesinden kaynaklanır. Bu iki durum da ancak insanın, korktuğu veya elden gitmesine üzüldüğü şeyi mülkü veya hakkı olarak gördüğü takdirde ortaya çıkar. Bu da evlat, mal, mevki veya başka bir şey olabilir. İnsanın hiçbir bakımdan kendisi ile bağlantılı görmediği bir şeye gelince; insan asla onun için korkmaz ve elden gitti diye üzülmaz.

Her şeyi Allah'ın mutlak mülkü olarak gören, bu mülkiyette O'na hiç kimsenin ortak olmayacağına inanan kimse, kendisi için hiçbir şeyi mülk veya hak olarak görmez ki, o şey için korksun veya üzülsün. İşte yüce Allah, *"Bilin ki, (dünyada ve ahirette) Allah'ın (has kulları olan) velilerine korku yoktur ve onlar üzülmazler de."* buyururken, dostlarının bu özelliğini tanıtıyor. Bu kimseler dünyada da, ahirette de hiçbir şeyden ne korkarlar ve ne onun için üzülmürler. Yalnız Allah'ın korkmalarını ve üzülmelerini dilediği şeyler hariç. Yüce Allah onların, Rablerinden korkmalarını ve O'nun elden kaçırdıkları bağışı için üzülmelerini istemiştir. Bütün bunlar, Allah'a teslimiyetin sonuçlarıdır. Bunu iyi anlamak gerekir.

Ayetin mutlak oluşu, bu mümin kimselerin korkmama ve üzülmeme sıfatlarına hem dünyada, hem de ahirette sahip olduklarını ifade eder. *"Takvalı kimseler hariç. Ey kullarım! Bugün size korku yoktur ve sizler üzülmeyeceksiniz de. Onlar ki, ayetlerimize iman ettiler ve Müslüman idiler."* (Zuhruf, 67-69) ayetlerine gelince; burada her ne kadar incelemekte olduğumuz ayetteki anlamda veliler kastedilmiş ise de, onların bu ayetlerde, kıyamet günü korkmayacaklarının ve üzülmeyeceklerinin belirtilmiş olması, kıyamet günü dışında böyle olabileceklerini reddetmez. Evet, orada başka bakımdan fark vardır. Bu fark ise, kıyamet günü nimetlerin ve bağışların katıksız olması ve saflığın zirvesine ulaşması, buna karşılık kıyamet günü dışındaki nimetlerin ve bağışların katıksız değil de karışık olmasıdır.

Şu ayet de az önce okuduğumuz ayetlerin benzeridir: *"Şüphesiz, 'Rabbimiz Allah'tır!' deyip sonra dosdoğru yolda yürüyenlerin üzerine*

melekler iner. Onlara, 'Korkmayın, üzülmeyin, vaat olunduğunuz cennetle sevinin!' derler. *Biz dünya hayatında da, ahirette de sizin velileriniz.*" (Fussilet, 30-31) Bu ayetlerin zahiri, içerdikleri "*vaat olunduğunuz*" ve "*sevinin*" ifadelerinden anlaşılacağı üzere, gerçi burada sözü edilen inme, söyleme ve müjde vermenin ölüm gününde olacağını gösteriyor ise de, bunların belirli bir vakitte olacak olmaları, daha önce söylediğimiz gibi, başka vakitte (dünya hayatında) olmayacaklarını gerektirmez.

İfadesinin mutlak oluşu ve diğer ayetlerin de onu desteklemesi hasebi ile tefsirini sunduğumuz ayetin anlamı budur. Ancak tefsircilerin çoğu, "*Bilin ki, Allah'ın (has kulları olan) velilerine korku yoktur ve onlar üzülmeyenler de.*" ifadesini, ahiret ile ilgili ayetlere dayanarak ölüm ve kıyamet günü ile kayıtlandırmışlar, "*Onlar ki, iman ettiler ve takvalı davranırlardı.*" ayetinin sözlerindeki özelliği göz ardı etmişler ve iman ile takvayı anlamdaş kelimeler olarak kabul etmişlerdir. Dolayısıyla da ayete şöyle bir anlam vermişlerdir: "Allah'ın velileri, müminler arasındaki takva sahipleridir ki, ahirette onlar için korku ve üzüntü yoktur." Oysa daha önce söylediğimiz gibi, bu kayıtlandırmanın hiçbir dayanağı yoktur.

Bir tefsir âlimi ise, cümledeki korku ve üzüntünün olmayışını genelleştirerek, bu kimselerin hem dünyada, hem de ahirette korku ve üzüntüden uzak olacaklarını belirtmiştir. Fakat o da anlamı başka bakımdan bozarak şöyle demiştir: "Buradaki velilerden maksat, bir sonraki ayetin getirdiği açıklamaya göre, mümin olan bütün takvalı kimselerdir. Onlar için korkunun ve üzüntünün söz konusu olmamasından maksat da, bu kimselerin ahirette kâfirlerin, fasıkların ve zalimlerin korktukları dehşetli kıyamet sahnelerinden ve ahiret azabından korkmamaları ve arkalarında bıraktıkları şeyler için üzülmemeleridir. Bunun yanı sıra o kimseler, dünyada da kâfirlerin korkması gibi korkmazlar, onların üzülmesi gibi üzülmeyenler."

Bu tefsir âlimi sözlerine şöyle devam ediyor: "Aslında korku ve üzüntü, dünyada hiç kimsenin kurtulamadığı, herkesin karşılaştığı beşerî duygulardan ibarettir. Ama ne var ki salih müminler, diğer insanlardan daha sabırlı ve Allah'ın kanunlarından daha hoşnut kimselerdir. Çünkü onların şuna inancı ve kesin bilgisi vardır ki, Allah onları korkutucu veya üzücü bir şeyle imtihan ettiği zaman bunu onları eğitmek için yapar. Bu imtihan, onların ruhlarını kemale erdirmeyi ve nefislerini Allah yolunda

cihat etmekle arındırmayı amaçlar. Böylece bu imtihandan geçenlerin ecrinin arttığına inanırlar. Nitekim birçok ayet bu gerçeği açık şekilde dile getiriyor." (Söz konusu müfessirin sözleri burada sona erdi.)¹

Görüldüğü gibi, bu tefsir âlimi, Allah'ın velileri için söz konusu olmayan korkuyu ve üzüntüyü kâfirlere musallat olan korku ve üzüntü olarak kayıtlandırıyor, insan tabiatının gereği olarak bütün müminlerin maruz kalacakları korkuyu ve üzüntüyü bu kapsamın dışında tutuyor ve bu iddiasını çok sayıdaki ayetin desteğine dayandırıyor. Fakat onun bu kayıtlandırmasının hiçbir dayanağı yoktur.

Sözünü ettiğimiz tefsir âliminin, "Aslında korku ve üzüntü, dünya-da hiç kimsenin kurtulamadığı, herkesin karşılaştığı beşerî duygulardan ibarettir." şeklindeki sözü ise, yüksek ahlâk ve insanın manevî makamları üzerinde derin inceleme yapmaması sonucu ayetin maksadını iyi anlayamamasından kaynaklanıyor. Bu yüzeysel bakış, söz konusu tefsirciyi Allah'ın ikramına mazhar olan ve peygamberler ile velileri gibi kendisine yakın kıldığı kullarını, genel insanlar arasındaki sıradan ve normal insanlar ile karşılaştırma hatasına düşürmüştür. Bunun sonucu olarak da, sıradan insanların maruz kaldığı ve o müfessirin doğal olarak nitelediği hâllerin, mutlaka seçkin kimseleri de kapsayacağını sanmıştır. Yine sıradan insanlar için zor veya imkânsız olan hâllerin, kemal derecesine ermiş kimseler için de geçerli olduğu sanısına kapılmıştır. Bu durumda da manevî makamlar ve gerçek dereceler, arkasında hiçbir gerçeğin bulunmadığı kuru unvanlar ve üzerinde söz birliği sağlanmış/istilâh hâline gelmiş itibârî kabuller olarak kalırlar. O zaman bu manevî dereceler, tıpkı toplumsal çıkar amacıyla aramızda alıp verdiğimiz sanal/mevhum makamlar ve sosyal nitelikli resmî unvanlar gibi olurlar.

Görüldüğü gibi, söz konusu tefsir âlimi, ilmî incelemenin hakkını vermemiştir. Çünkü eğer derin bir ilmî inceleme yapmış olsaydı, doğru sonuca ulaşır ve şu hususları çok iyi anlardı ki: Kâmil anlamdaki tevhit inancı gerçek malikiyeti yalnızca yüce Allah'a mahsus görür. O hâlde Allah'tan başkası için asla bağımsız (bizatihi) bir etkileme yetkisi yoktur ki, buna bağlı olarak o başkası için kendiliğinden (bizatihi) sevgi, nefret, korku, üzüntü, ferahlık ve keder gibi duygular meydana gelebilsin. İşte tevhit inancının bu yoğunlukta kuşatması altına giren

1- [el-Menar, c.11, s.416]

kişinin korkması, üzülməsi, sevmesi veya nefret etmesi, ancak yüce Allah'ın vasıtası (o etkiyi yaratması) ile. Böyle olunca da, "Falanca kişi Allah'tan başka hiç kimseden korkmaz." şeklindeki söz ile, "Falanca kişi kendisine zarar veren birçok şeyden korkar ve hoşuna gitmeyen birçok şeyden çekinir." şeklindeki söz arasında hiçbir çelişki kalmaz. Bu gerçeği iyi anlamak gerekir.

Söz konusu tefsir âlimi, aynı şekilde ayetle ilgili sağlam ve geniş çapta yoğunlaştırılmış bir Kur'ânî incelemede de bulunmamıştır. Çünkü eğer öyle bir incelemede bulunmuş olsaydı, şu husus kendisine belirlilik kazanırdı ki, "*Bilin ki, Allah'ın (has kulları olan) velilerine korku yoktur ve onlar üzülmeler de.*" ayetinde korku ve üzüntü mutlak olarak nefyedilmiş [korkuyu ve üzüntüyü mutlak olarak reddeden bir ifade kullanılmış], hiçbir şey veya hiçbir durum ile kayıtlandırılmamıştır. Bunun tek istisnası, Allah'tan korkmak gerektiğini açıkça bildiren ayetlerdir. Dolayısıyla bu kimseler dünyada da, ahirette de yüce Allah'tan başka hiçbir şeyden korkmadıkları gibi, hiçbir şeye de üzülmeler.

Müminlerin ölüm sırasında ve kıyamet günü korkuya kapılmayacaklarını bildiren çok sayıdaki ayete gelince; bu ayetler onların belirli bir zaman kesitindeki durumlarını anlatıyor. Açıktır ki, bir şeyin belirli bir durumda olmadığını veya olduğunu söylemek, o şeyin başka durumlarda bunun tersine olmasını gerektirmez.

Bununla birlikte bu ayet, bu niteliğin müminlerin seçkin bir kesimi için geçerli olduğunu gösteriyor. Bu kesim, imanın özel bir derecesi ile diğer müminlere göre ayrıcalıklı konumdadır ve bu nitelik ancak bu kesime mahsustur; diğer sıradan müminler bu kapsama girmez. Bu da, "*Onlar ki, iman ettiler ve takvalı davranırlardı.*" ayetinin, yukarıda delâlet şeklini açıkladığımız beyan ile bu ayeti tefsir etmesi sayesinde ortaya çıkıyor.

Kısacası, Allah'ın velilerinden, O'nun dışındakilerden korkma ve üzülmeye duygularının kaldırılmış olmasının anlamı, onların nazarında iyiliğin, kötülüğün, faydanın, zararın, kurtuluşun, helâkin, rahatın, sıkıntının, lezzetin, acının, nimetin, belânın eşit olması ve bunların idraklerinde birbirlerine benzer olmaları değildir. Çünkü böyle bir şeyi insan aklı, hatta genel hayvanî bilinç bile kabul etmez.

Tersine bunun anlamı, onların Allah'tan başkasının etkilemede bağımsız [bizatihi/kendiliğinden etki oluşturma gücüne sahip] olduğuna

asla inanmamaları, egemenliğin ve hüküm verme yetkisinin sadece yüce Allah'a mahsus olduğu inancında olmalarıdır. Sonuç itibariyle de onlar, sadece Allah'tan veya O'nun sakınmalarını istediği ve irade ettiği şeylerden korkarlar ve yalnız bunlar için üzülmürler.

64) Onlar için dünya hayatında da, ahirette de müjde vardır. Allah'ın sözlerinde asla değişme olmaz. İşte bu, büyük bir başarıdır.

Yüce Allah onları genel anlamda ayrıntıya girmeden gözlerini aydınlatacak nitelikte müjdeliyor. Eğer "*Onlar için... müjde vardır.*" ifadesi, müjde ile ilgili inşaî bir ifade ise [yani ifadenin anlamı, "müjde onlara!" şeklindeyse], müjdelenen şeyin (nimetin) hem dünyada, hem de ahirette gerçekleştiği anlamındadır. Eğer bu ifade, Allah'ın onlara müjde vereceği yolunda ihbarî bir ifade ise, sadece müjdenin hem dünyada, hem de ahirette gerçekleşeceği anlamına gelir. Müjdelenen şeye (nimete) gelince, bunun sadece dünyada mı, yoksa hem dünyada ve hem de ahirette mi gerçekleşeceğini ayet açıklamıyor.

Kur'ân'da yüce Allah'ın, kendi velilerine uyarlanacak şekilde, müminlere yönelik nice müjdeleri vardır. Şu ayetlerde buyrulduğu gibi: "*Müminlere yardım etmek, bizim üzerimizde bir haktır.*" (Rûm, 47), "*Şüphesiz, biz hem dünya hayatında, hem de şahitlerin şahitlik edecekleri günde peygamberlerimize ve iman edenlere yardım ederiz.*" (Mü'min, 51), "*Bugün müjdeniz, altlarından ırmaklar akan ve içlerinde ebedî olarak kalacağınız cennetlerdir.*" (Hadîd, 12) Bu anlamda başka ayetler de vardır.

"*Allah'ın sözlerinde asla değişme olmaz.*" ifadesi, bu müjdenin, değişmesi mümkün olmayan kesin bir hüküm olduğuna işarettir. Bu ifade, Allah'ın velilerinin gönüllerini hoş etme amacı taşımaktadır.

65) Onların sözü seni üzmesin. Çünkü izzet (güç ve onur) bütünü ile Allah'a mahsustur. O, işitendir ve bilendir.

Bu ayette müşriklerin, Peygamberimizin (s.a.a) Rabbine dil uzatarak, dinini aşağılayarak ve sözde ilâhları ile böbürlenerek onu üzme girişimlerine karşılık, teselli vermek ve moralini yüksek tutmak suretiyle ona yönelik ilâhî bir edep örneği vardır. Bir sonraki ayetten anlaşılacağı üzere müşrikler onu üzüyorlardı. O da Allah için üzülyordu. Bu yüzden öfkesini yatıştıracak sözlerle Allah onu teselli edip kendisine

şöyle moral veriyor: İzzet (güç ve onur) bütünü ile Allah'a mahsustur. O, müşriklerin dediklerini işitiyor, onun ve onların durumunu biliyor. O hâlde, izzet Allah'a mahsus olduğuna göre, onların asılsız izzetle böbürlenmelerine ve bu konudaki hezeyanlarına önem verilmemelidir. Allah işiten ve bilen olduğuna göre, istese onları yakalayıp cezalandırır. Yakalamadığına göre, (İslâmî) davetin yararı ve iyi akıbet bu yoldadır.

Buradan anlaşılıyor ki, *"Çünkü izzet (güç ve onur) bütünü ile Allah'a mahsustur."* ve *"O, işitendir ve bilendir."* ifadelerinin her ikisi de, üzülmeye yasağının birer gerekçesidir. Bu yüzden atıf edatına yer verilmeksizin ayrı ifadeler olarak kullanılmışlardır.

66) Bilin ki, göklerde olan herkes ve yerde olan herkes Allah'ındır. Allah'tan başka ortaklar çağırınlar neye uyuyorlar?! Doğrusu onlar, ancak kuruntu ve zanna uyuyorlar ve sadece tahmin yürütüyorlar.

Bu ayette, yüce Allah'ın göklerdeki ve yeryüzündeki varlıklara olan malikiyeti açıklanıyor. O malikiyet ki, mabut için rububiyetin anlamı onunla tamamlanır. Çünkü Rab, egemenliği altındakilerin işlerinin maliki ve idare edenidir. Bu malikiyet ve egemenlik de, tek olan ve ortağı bulunmayan Allah'a mahsustur. O hâlde müşriklerin Allah'a koştukları ortakların ortaklıkları sadece bu iddiayı ileri sürenlerin kuruntu ve zanlarında vardır; onların bu yolda kafalarında ürettikleri kavram, dış âlemde gerçekliği olmayan sanal bir kavramdır.

Bu ayette, müşriklerin koştukları ortaklar yüce Allah ile karşılaştırılıyor ve bu sözde ortakların yüce Allah'a nispetlerinin, zannın ve tahminin gerçekle ve hakla nispeti gibi olduğuna hüküm veriliyor. Ayetin geride kalan bölümünün anlamı açıktır.

Ayette, "göklerde olan her şey ve yerde olan her şey" değil de, *"göklerde olan herkes ve yerde olan herkes"* denmesinin sebebi şudur: Çünkü burada söz; melekler, insanlar ve cinlerden ibaret olan akıl ve bilinç sahibi kullar ile ilgili rububiyet hakkındadır.

67) Geceyi onda dinlenesiniz diye yaratan ve gündüzü de (geçiminizi sağlamanız için) aydın kılan O'dur. Kuşkusuz bunda, duyan topluluk için ayetler (deliller) vardır.

Bu ayet, bir önceki ayette yüce Allah'ın rububiyetini ispat eden açıklamayı tamamlamaktadır. Bilindiği gibi rububiyet, maliklik ve ted-

birden, yönetimden ibarettir. Bir önceki ayette yüce Allah'ın malikliğinden söz edilmişti. Bu ayette ise, insanların geçimini genel olarak sağlayan ve hayatlarının devamını temin eden genel ilâhî yönetim ile ilgili uygulamalardan birine yer verilmekle Allah için rububiyet anlamı tamamen erdiriliyor.

Bu yönetim uygulamasına işaret etmek için de gece ile birlikte insanların onda dinlenmeleri ve gündüz ile birlikte onda çevreyi görebilmeleri zikrediliyor. Ki insanlar, bu görme sayesinde çeşitli hareketler yapma ve yaşamak için gereken maddeleri kazanmak ve geçim düzenini yoluna koymak için yer değiştirmelerde bulunma imkânına kavuşur. İnsan hayatı ne sadece hareketle ve ne sadece dinlenme ile gerçekleşmez. Bu yüzden yüce Allah bu konuda bir düzen kurmuştur. Buna göre, gecenin karanlığı sayesinde gündüz gücünü kaybeden, yorulan ve kanıksayan bedenî güçler enerjilerini tazeliyorlar; dinlenme, rahatlama ve aile ile kaynaşma gerçekleşiyor, gündüz kazanılan nimetlerden yararlanılıyor ve ibadet için boş vakit kazanılıyor. Çevreyi görmeyi sağlayan gündüz ışığı ise yeni atılımlara ve rızk arayışlarına zemin hazırlıyor.

68) (Müşrikler,) "Allah çocuk edildi." dediler. Hâşâ! O (bundan) münezzehtir; O (mutlak) ganidir (hiçbir şeye ihtiyacı yoktur); göklerde ve yerde olan her şey O'nundur. (Sizin ise) elinizde buna (bu iddianıza) dair bir deliliniz yoktur. Allah hakkında bilmediğiniz bir şeyi mi söylüyorsunuz?!

İnsanlar arasında bilinen anlamı ile çocuk edinme (doğurma), canlı bir organizmanın bazı parçacıklarını ayırması, ardından bu parçacıkları tedricen gebelik veya kuluçka yolu ile eğitip büyüterek kendisi gibi bir fert olmasını sağlaması demektir. Bu canlı organizmalar içinde özellikle insan, hayatın sıkıntılarına karşı kendisine yardımcı ve ihtiyaç günlerinde bir kaynak olsun diye evlât edinmek isteyebilir. İşte bu anlam ve süreç bütün yönleri ile yüce Allah için muhaldir. Çünkü yüce Allah parçacıklardan münezzehtir, fiillerinde tedricilikten yüce, benzerden ve kendisi gibi birinin olmasından uzak, zatı ile başkalarından müstağnidir.

Kur'ân-ı Kerim de delil göstererek yüce Allah'ın çocuk edinmesini sözü edilen bütün yönleriyle reddediyor. Nitekim şu ayette, bu yönlerin bütünü ile ilgili bir reddiye yer almaktadır: *"Allah çocuk edildi, dediler. Hâşâ! O, bundan münezzehtir. Hayır, göklerde ve yerde bulunanların*

hepsi O'nundur, hepsi O'na boyun eğmiştir. O, örnek edinmeden göklerin ve yerin yaratıcısıdır. Bir şeyi yaratmak istedi mi, ona sadece 'ol' der, o da hemen olur." (Bakara, 116-117) Birinci ciltte bu ayetlerin tefsiri sırasında bu gerçeğe daha önce işaret etmiştik.

İncelemekte olduğumuz ayette ise, yüce Allah'ın evlât edinmesi yolundaki yakışsız iddia, bu yönlerin sadece sonuncusu açısından reddediliyor. O yön de şudur: Evlâdın varlığı ile güdülen amaç, ihtiyaç zamanında ondan yardım istemektir. Bu da doğal olarak sadece muhtaç ve yoksun kişiler için düşünülebilir. Oysa yüce Allah, içine fakirliğin karışmamış olduğu anlamda zengindir, ganidir. Çünkü göklerde ve yer yüzünde var olduğu farz edilen her şeyin malikidir.

"(Sizin ise) elinizde buna (bu iddianıza) dair bir deliliniz yoktur." ifadesinde geçen "sultan" kelimesi, burhan ve delil demektir. Dolayısıyla bu ifade, müşriklerin bu sözü bir şey bilmeden ve ellerinde hiçbir delil olmadan söylediklerinin ispatıdır. Buna göre ifadenin anlamı, "Söylediğiniz bu söz hakkında elinizde hiçbir delil yoktur. Tersine, o sözün tersi hakkında delil vardır. Bu delil de Allah'ın mutlak olarak zengin/gani olduğudur. Evlâdı ise, ancak ona ihtiyacı olan kimse ister." şeklindedir. Dolayısıyla bu ifade, tartışma sanatında verilen adıyla, "dayanak eşliğinde karşı çıkma" kabilindendir.

"Allah hakkında bilmediğiniz bir şeyi mi söylüyorsunuz?" ifadesi, hakkında hiçbir şey bilmedikleri bir söz söylemeleri yüzünden müşriklere yöneltilmiş bir kınamadır. Böyle bir tutumu insan aklı çirkin görür. Özellikle âlemlerin Rabbi olan Allah söz konusu olduğunda bu çirkinlik daha ağır bir nitelik kazanır.

69) De ki: "Kuşkusuz, Allah hakkında yalan uyduranlar, kurtuluşa ermezler."

Bu ayet, kötü akıbeta ilişkin bir korkutma ve tehdittir. Bu her iki ayette, ince esprili geçişlerin olduğu açıkça görülüyor. Yüce Allah ilk önce üçüncü şahıs yolu ile müşriklerin, *"Allah çocuk edindi."* şeklindeki sözlerini naklediyor. Arkasından kendisine nispet ettikleri iftira sebebi ile onlara kızgın ve öfkeli bir hitap yönelterek, *"(Sizin ise) elinizde buna (bu iddianıza) dair bir deliliniz yoktur. Allah hakkında bilmediğiniz bir şeyi mi söylüyorsunuz?!"* buyuruyor. Bu hitapta yüce Allah onlara sözü kendini tanıtmadan (gaip şeklinde) yöneltiyor. Yani, "benim" veya "bizim" değil de, *"Allah hakkında"* buyuruyor. Bunun

sebebi; makamının yüceliğini korumak, onların arasına bilinmiş olarak karışmamaktır. Daha sonra onların cahilliklerinden uzaklaşmak için kendilerinden yüz çeviriyor ve "*De ki: Kuşkusuz, Allah hakkında yalan uyduranlar, kurtuluşa ermezler.*" diyerek hitabı Peygamberimize (s.a.a) döndürüyor. Çünkü bu hitap bir uyarı ve korkutmadır, uyarı ve korkutma da Peygamberimizin (s.a.a) misyonuna uygundur.

70) (Ey Muhammed! Onların sağladıkları,) dünyada (geçici bir zevk ve) menfaattir, sonra dönüşleri bizedir, sonra da inkâr etmekte olduklarından ötürü onlara şiddetli azabı tattıracağız.

Bu ayet, Peygamberimize (s.a.a) yöneltilmiş bir hitaptır ve müşriklerin niçin kurtuluşa eremeyeceklerini açıklamaktadır. Şöyle ki bu, Allah'ı inkâr etmektir ve karşılığında, sadece dünyada geçici bir zevk ve az miktarda bir menfaat vardır. Ancak sonra onların dönüşü, Allah'a ve tadacakları şiddetli azabadır.

AYETLERİN HADİSLER İŞİĞİNDA AÇIKLAMASI

el-Emalî adlı eserde Ebu Amr'dan, o Ahmed'den, o Yakub b. Yusuf b. Ziyad'dan, o Nasr b. Muzahim'den, o Muhammed b. Mervan'den, o Kelbî'den, o da Ebu Salih'ten İbn Abbas'ın, "*Allah'ın fazlı ile ve O'nun rahmeti ile*" ifadesi hakkında şöyle dediği nakledilir: "Allah'ın fazlından maksat, Peygamberimiz (s.a.a) ve O'nun rahmetinden maksat Ali'dir (a.s)."

Ben derim ki: Bu rivayeti Tabersî ve İbn Farisî de mürsel olarak İbn Abbas'tan nakletmişlerdir. Aynı rivayet ed-Dürrü'l-Mensûr'da da Hatib ve İbn Asakir aracılığıyla yine İbn Abbas'tan nakledilmiştir.

Mecmau'l-Beyan adlı tefsirde İmam Muhammed Bâkır'dan (a.s), şöyle rivayet edilir: "Allah'ın fazlı Resulullah (s.a.a), rahmeti ise Ali b. Ebu Talip'tir (a.s)."

Ben derim ki: Bu rivayetleri şöyle açıklayabiliriz: Peygamberimiz (s.a.a), getirdiği mesaj ve hidayet ilkeleri neticesinde Allah'ın bütün âlemlere bağışladığı bir nimettir. İmam Ali (a.s) ise, velayet kapısının ilk açıcısı ve hidayet nimetinin fiilen gerçekleşmesinin sembolüdür. Bu yüzden rahmettir. Dolayısıyla bu rivayetler, ayetin tefsiri ile ilgili sunduğumuz açıklamamızla örtüşmektedir.

ed-Dürrü'l-Mensûr adlı tefsirde verilen bilgiye göre İbn Ebu Şeybe, İbn Cerir, İbn Münzir, İbn Ebu Hatem ve Beyhakî, İbn Abbas'tan şöyle

rivayet ederler: *"De ki: Allah'ın fazlı ile"* yani Kur'ân ile ve *"O'nun rahmeti ile"* yani Müslümanları Kur'ân ehli yapması ile.

Ben derim ki: Yani Allah'ın fazlı, Kur'ân'da bulunan öğretiler ve hükümlerdir; Allah'ın rahmeti ise bu öğretiler ve hükümlerin onlarla amel edenlerde fiilen gerçekleşmesidir. Bu da bizim ayet hakkında yukarıda yaptığımız tefsir ile aynı paraleldedir. Bunu dikkate almak gerekir. Buna göre, bu rivayet ile bir önceki rivayet arasında gerçekte hiçbir fark yoktur.

Tefsiru'l-Kummî'de, *"(Ey Muhammed! Sen) ne durum ve işte bulunsan..."* ayeti ile ilgili olarak şöyle geçer: "Resulullah (s.a.a) bu ayeti okuduğunda, hüngür hüngür ağladı."

Ben derim ki: Bu rivayet, Mecmau'l-Beyan adlı eserde İmam Cafer Sadık'tan (a.s) nakledilmiştir.

el-Emalî adlı eserde, müellif kendi rivayet zinciriyle Abayetu'l-Esedî aracılığı ile İbn Abbas'tan şöyle nakleder: Emirü'l-Müminin Ali b. Ebu Talib'e (a.s), *"Bilin ki, (dünyada ve ahirette) Allah'ın (has kulları olan) velilerine korku yoktur ve onlar üzülmezler de."* ayeti hakkında şöyle sordular: "Bu Allah'ın velileri kimlerdir?" İmam Ali (a.s) bu soruya şu cevabı verdi: "Bunlar öyle kimselerdir ki, ibadetlerini sırf Allah için yaptılar. İnsanlar dünyanın dış görüntüsüne bakarken, onlar onun iç yüzüne (batınına) baktılar. Böylece başkaları dünyanın kısa vadeli sonuçlarına aldanırken, onlar onun uzun vadeli sonuçlarını bildiler. Bu nedenle de kendilerini terk edeceğini bildikleri şeyleri onlar terk ettiler ve dünyanın kendilerini öldüreceğini bildikleri şeylerini onlar baştan öldürdüler."

İmam Ali (a.s) sözlerine şöyle devam etti: "Ey kendini dünyaya veren, onu elde etmek için tuzaklar kuran ve onun yıkılmaya mahkûm yanlarını imar eden kişi! Atalarının çeşitli ülkelerdeki ölüm yerlerini ve evlâtlarının kayalar ve toprak altındaki ölüm yerlerini görmüyor musun? Ne kadar hastayı ziyaret ettin ve kendi ellerinle onları iyileştirmeye çalıştın, onların derdini doktorlara anlattın ve dostlardan onlar için yardım istedin! Fakat senin bu çaban onların hiçbir işine yaramadı, tedavin onlar hakkında başarılı olmadı."¹

1- [el-Emalî, s.86, İntişarat-i İslâmî Yayınları. Biz bu hadisi el-Emalî kitabından naklederken, kitabın adresini verdiğimiz yeni baskısını esas alarak bazı düzeltmelerle aktardık. Çünkü Allâme'nin el-Mizan'ın orijinalindeki naklinde bazı hatalar göze çarpmaktaydı. -Musahhih-]

Tefsiru'l-Ayyâşî'de, Mersed el-İclî¹ aracılığıyla İmam Muhammed Bâkır'dan (a.s) şöyle nakledilir: "Biz, *"Bilin ki, (dünyada ve ahirette) Allah'ın (has kulları olan) velilerine korku yoktur ve onlar üzülmazler de."* ayeti hakkında Ali b. Hüseyin'in (a.s) kitabında şöyle yazdığını gördük: Onlar Allah'ın farzlarını yerine getirdiklerinde, Resulullah'ın (s.a.a) sünnetleri ile amel ettiklerinde, Allah'ın haramlarından kaçındıklarında, dünyanın geçici cazibelerinden uzak durduklarında, Allah katındaki mükâfata rağbet ettiklerinde, Allah'ın rızklarından temiz olanlarını kazandıklarında, övünmeyi ve çoklukla böbürlenmeyi istemediklerinde ve sonra üzerlerindeki malî yükümlülükleri yerine getirdiklerinde, işte Allah bu kimselerin kazançlarını bereketli kılar ve ahiretleri için yaptıkları amelleri mükâfatlandırır."

ed-Dürrü'l-Mensûr adlı tefsirde verilen bilgiye göre Ahmed, Hakîm ve Tirmizî, Amr b. Cemuh'tan, Peygamberimizin (s.a.v) şöyle dediğini işittiğini naklederler: "Kul Allah için sevmedikçe ve Allah için nefret etmedikçe, açık imanın hakkına sahip olamaz. Kul Allah için sevip Allah için nefret edince, Allah tarafından velâyeti hak eder."

Ben derim ki: Yer verdiğimiz bu üç rivayet velâyetin anlamını açıklamaya yöneliktir; her üçü de aynı paraleldedir, anlam olarak bazıları bazısına dönmekte ve her üçü de bizim bu ayetin tefsiri hakkındaki açıklamamızla örtüşmektedir.

Yine aynı eserde İbn Mübarek, İbn Ebu Şeybe, İbn Cerir, Ebu'ş-Şeyh ve İbn Mürdeveyh'in, *"Bilin ki, (dünyada ve ahirette) Allah'ın (has kulları olan) velilerine korku yoktur ve onlar üzülmazler de."* ayeti ile ilgili olarak Said b. Cübeyr'den Peygamberimizin (s.a.v) şöyle dediğini naklettikleri kaydedilir: "Onları görmekle Allah hatırlanır."

Ben derim ki: Bu hadisi, onların veliliklerinin sonuç ve belirtilelerinden birinin bu olduğu şeklinde yorumlamak gerekir. Yoksa onu, böyle olan herkes velayet ehliendendir diye anlamamak gerekir. Evet, eğer maksat, onların bütün hâllerinde ve davranışlarında böyle oldukları ise, o zaman bu sıfat (velilik) onlara nispet edilebilir. Ebu'd-Duha ve Sa'd aracılığıyla Peygamberimizden (s.a.a) nakledilen şu rivayet de aynı anlama gelmektedir: "Onlar görüldüklerinde, Allah hatırlanır."

1- [Metinde Mersed el-İclî rivayeti olarak geçen hadis, Tefsiru'l-Ayyâşî, c.2, s.124'te Bureyd el-İclî aracılığıyla nakledilmektedir. -Musahhih-]

Yine aynı eserde şöyle geçer: İbn Ebu'd-Dünya -Zikru'l-Mevt adlı eserinde-, Ebu's-Şeyh, İbn Mürdeveyh, Ebu'l-Kasım b. Mendeh -Sualu'l-Kabr adlı eserinde- Ebu Cafer kanalı ile Cabir b. Abdullah'tan şöyle naklederler: "Bedevilerden biri Resulullah'a (s.a.v) gelerek dedi ki: 'Ey Allah'ın Resulü! Bana Allah'ın, '*Onlar ki, iman ettiler ve takvalı davranırlardı. Onlar için dünya hayatında da, ahirette de müjde vardır.*' ayetlerinin anlamı hakkında bilgi verir misin?' Resulullah (s.a.v) şu karşılığı verdi: '*Onlar için dünya hayatında da... müjde vardır.*' ifadesinde, mümin için görülen ve ona dünyası için müjde mesajı veren güzel rüya kastedilmektedir. '*...ahirette de müjde vardır.*' ifadesinde ise, müminin ölüm sırasında aldığı 'Allah seni ve seni mezarına kadar taşıyanları affetmiştir' şeklindeki müjde kastedilmektedir."

Ben derim ki: Bu anlamda Sünnî kanallardan nakledilen çok sayıda rivayet vardır. Şeyh Saduk da bu rivayeti mürsel olarak nakletmiştir. Rivayetin orijinalindeki "türa li'l-mümin=mümin için görülen" ifadesi, hem müminin bizzat kendisinin gördüğü, hem de başkalarının onun hakkında gördüğü rüyaları kapsar. Bazı rivayetlerde, "ölüm sırasında" ifadesine, "kıyamet günü cennetle müjdelenme" ifadesi de eklenmiştir.

Mecmau'l-Beyan adlı tefsirde, "*Onlar için dünya hayatında da, ahirette de müjde vardır.*" ayeti ile ilgili İmam Muhammed Bâkır'dan (a.s) şöyle rivayet edilir: "Dünya hayatındaki müjde, müminin kendi hakkında gördüğü veya başkalarının onun hakkında gördüğü iyi rüyadır. Ahiretteki müjde ise cennettir. Melekler bu müjdeyi müminlere kabirlerinden çıktıklarında ve kıyamette verirler. Onlar cennete girinceye kadar kıyametin her aşamasında bu müjde kendilerine tekrarlanır."

Ben derim ki: Mecmau'l-Beyan tefsirinin yazarı, hadisin devamında şöyle der: "Bu anlam, Peygamberimizden (s.a.a) nakledilen bir hadiste de yer almıştır." Bu rivayetin bir benzeri İmam Cafer Sadık'tan (a.s) da nakledilmiştir. Tefsiru'l-Kummî'de ise bu rivayet müzmer olarak [kendisinden nakledilen kimsenin ismi belirtilmeksizin zamir ile] nakledilmiştir.

el-Burhan tefsirinde İbn Şehraşub'tan, o da Zürayk'tan, "*Onlar için dünya hayatında da, ahirette de müjde vardır.*" ayeti ile ilgili İmam Cafer Sadık'tan (a.s) şöyle rivayet edilmiştir: "Burada kastedilen şey, ölüm anında o ikisinin, yani Muhammed ile Ali'nin (üzerlerine selâm olsun) onlara cennete girecekleri yolunda müjde vermesidir."

el-Kâfi adlı eserde, müellif kendi rivayet zinciriyle Eban b. Osman'dan, o da Ukbe'den şöyle rivayet eder: İmam Cafer Sadık'ın (a.s) şöyle dediğini duydum: "İnsanın canı göğsüne çıktığında (ölümü yaklaştığında) görür." Dedim ki: "Kurbanın olayım, neyi görür?" Bu-yurdu ki: "Resulullah'ı (s.a.a) görür. Resulullah ona der ki: 'Ben Allah'ın Resulüyüm, müjdeler olsun!' Sonra Ali b. Ebu Talib'i (a.s) görür. O da ona, 'Ben Ebu Talip oğlu Ali'yim. Dünyada sen beni seviyordun, şimdi de ben sana mutlaka faydalı olacağım.' der."

Ukbe diyor ki: İmam'a, "Bir insanın bunları gördükten sonra dünyaya dönmesi söz konusu olabilir mi?" diye sordum. İmam bu soruya, "İnsan bu sahneyi görünce artık ebediyen ölmüş olur." dedikten sonra bu olayı çok büyük saydı ve ardından şöyle buyurdu: "Bu, Kur'ân'da da vardır. Yüce Allah buyurmuştur ki: *Onlar için dünya hayatında da, ahirette de müjde vardır. Allah'ın sözlerinde asla değişme olmaz.*"

Ben derim ki: Bu rivayet, pek çok yolla Ehlibeyt İmamları'ndan (üzerlerine selâm olsun) nakledilmiştir. Rivayetin orijinalinde yer alan İmam'ın, "ve a'zame zalık" şeklindeki sözü, "onu büyük saydı" anlamındadır. İmam bu rivayette, " *Onlar ki, iman ettiler ve takvalı davranırlardı.*" ayetini [önceki ayetten] bağımsız bir söz olarak farz etmiş ve o şekilde tefsir etmiştir. Nitekim ed-Dürrü'l-Mensûr adlı tefsirde daha önce aktardığımız Cabir b. Abdullah'ın Peygamberimizden (s.a.a) naklettiği hadiste de buna benzer bir açıklama vardı. Oysa sözün akışı, bu ayetin bir öncesinde yer alan, "*Bilin ki, (dünyada ve ahirette) Allah'ın (has kulları olan) velilerine korku yoktur...*" ayetinin tefsiri olmasını gerektiriyor. İmam'ın (a.s) bu yaklaşımı, daha önceki bazı incelemelerde vurguladığımız bir gerçeği doğruluyor. O da şudur: Kur'ân'ın ayetlerinde mümkün olan bütün terkipler delil olarak kullanılabilir. Meselâ, "*Sen Allah de, sonra onları bırak, daldıkları bataklıkta oynayadursunlar.*" (En'âm, 91) ayeti buna örnektir. Bu ayetin sözleri, "*Sen Allah de, sonra onları bırak, daldıkları bataklıkta oynayadursunlar.*", "*Sen Allah de, sonra onları bırak*" ve "*Sen Allah de*" şeklinde dört türlü gruplandırılarak tefsir edilebilir.

ed-Dürrü'l-Mensûr adlı tefsirde şöyle geçer: İbn Ebu Şeybe, Ahmed, Tirmizî -sahih olduğunu bildirerek- ve İbn Mürdeveyh Enes'ten Resulullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu naklederler: "Resullük ve nebilik artık sona erdi. Benden sonra artık ne resul, ne de nebi gelecek.

Fakat bazı müjdeler görülecek." Sahabîler, "Ey Allah'ın Resulü! Bu müjdeler nedir?" diye sorduklarında şöyle buyurdu: "Bunlar müminin rüyasıdır ki, o nübüvvetin kısımlarından biridir."

Ben derim ki: Suyutî, ed-Dürrü'l-Mensûr'da aynı anlamda bir hadisi Ebu Katade ve Ayşe kanalıyla Peygamberimizden (s.a.v) nakletmiştir.

Yine aynı eserde şöyle denir: İbn Ebu Şeybe, Müslim, Tirmizî, Ebu Davud, İbn Mace, Ebu Hureyre'den Peygamberimizin (s.a.v) şöyle buyurduğunu naklediler: "O gün (kıyamet günü) yaklaşınca, müminin rüyası asla yalan olmaz. Rüyası en sadık olanlar, sözü en doğru olanlar olur. Müminin rüyası, nübüvvetin kırk altı kısmından birini oluşturur. Rüyalar üçe ayrılır: Birincisi, salih rüyadır ki, Allah'tan gelen müjdedir. İkincisi, üzüntüden kaynaklanan rüyadır. Üçüncüsü ise, kişinin kendisine yaptığı telkinlerden kaynaklanan rüyadır. İçinizden biri hoşuna gitmeyen bir rüya gördüğünde, kalkıp tükürsün ve gördüğü rüyayı başkalarına anlatmasın."

Yine aynı eserde şöyle geçer: İbn Ebu Şeybe, Avf b. Malik el-Eşcaî'den Peygamberimizin (s.a.v) şöyle dediğini rivayet eder: "Rüyalar üçe ayrılır: Birincisi, şeytandan gelen bir korkutmadır. Şeytan bununla insanları üzmeğe ister. İkincisi, insanın uyanık iken kendisi ile konuşup da rüyada gördüğü bir meseledir. Üçüncüsü ise, nübüvvetin kırk altı kısmından biridir."

Ben derim ki: Bu iki hadiste rüyaların üçe ayrıldığı bildiriliyor. Aynı anlamda gerek Ehlişünnet, gerekse Ehlibeyt (üzerlerine selâm olsun) kanallarından nakledilen başka rivayetler de vardır. Yûsuf Suresi'nin tefsiri sırasında, inşallah bu konuyu ele alıp inceleyeceğiz.

Salih rüyanın nübüvvetin kırk altı kısmından biri olduğuna gelince, bu konuda Sünnî kanallardan nakledilmiş çok sayıda rivayet vardır. Bu hadisleri, aralarında Ebu Hüreyre'nin, Ubade b. Samit'in, Ebu Said el-Hudrî'nin ve Ebu Rezin'in bulunduğu bir grup sahabî Peygamberimizden (s.a.a) nakletmişlerdir. Enes'in, Ebu Katade'nin ve Ayşe'nin Peygamberimizden (s.a.a) naklettikleri hadislerde ise, daha önce görüldüğü gibi, salih rüyaların nübüvvetin kısımlarından biri olduğu bildirilmiştir.

es-Safî bu rivayeti şöyle açıklıyor: "Peygamberimizin peygamberlik süresi yirmi üç yıldır. Bunun, halkı Allah'a çağırdığı on üç yılı hicretten öncedir, on yılı ise hicretten sonradır. Rivayetlerden edindiğimiz bilgiye göre peygamberliğin başlarında Kur'ân'ın inmeye başlama-

sından önceki altı aylık sürede vahiy, ona rüya yolu ile geliyordu. Altı ay ile yirmi üç yıl arasındaki oran ise kırk altıda birdir."

İbn Ömer ile Ebu Hüreyre'nin naklettikleri bir rivayette ise, rüyanın nübüvvetin yetmişte biri olduğu bildiriliyor. Bu rivayet eğer doğru ise, bu sayı sadece çokluğu ifade eder, yetmiş rakamının herhangi bir özelliği yoktur.

Bilmek gerekir ki, "rüya" kelimesi, kimi zaman Kur'ân ve hadis dilinde, başkaları tarafından görülmediği hâlde kişinin tabîî uykusunda olmaksızın gördüğü şey anlamına gelir. Biz buna, kitabımızın ikinci cildindeki nübüvvetle ilgili incelememizde dikkatleri çekmiştik. Bunu açıklayan en güzel söz, Peygamberimizin (s.a.a), "Gözlerim uyur, fakat kalbim uyumaz." hadisidir.

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ نُوحٍ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِن كَانَ كَبُرَ عَلَيْكُمْ
 مَقَامِي وَتَذْكِيرِي بِآيَاتِ اللَّهِ فَعَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْتُ فَأَجْمِعُوا أَمْرَكُمْ
 وَشُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُنْ أَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً ثُمَّ اقْضُوا إِلَيَّ وَلَا
 تُنظِرُونِ ﴿٧١﴾ فَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَمَا سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجْرٍ إِن أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى
 اللَّهِ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٧٢﴾ فَكَذَّبُوهُ فَجَعَلْنَاهُ وَمَنْ
 مَعَهُ فِي الْفُلِكِ وَجَعَلْنَاهُمْ خَلَائِفَ وَأَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا
 فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنْذَرِينَ ﴿٧٣﴾ ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِ رَسُولًا
 إِلَى قَوْمِهِمْ فَجَاءُوهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا بِهِ مِنْ
 قَبْلُ كَذَلِكَ نَطْبَعُ عَلَى قُلُوبِ الْمُعْتَدِينَ ﴿٧٤﴾

AYETLERİN MEÂLİ

71- Onlara Nuh'un haberini oku. Hani kavmine şöyle demişti: "Ey kavmim! Eğer sizin aranızda (tevhit çağrısında) bulunmam (ya da elçilik makamım) ve Allah'ın ayetlerini hatırlatmam size ağır geliyorsa, (şunu bilin ki,) ben Allah'a tevekkül ettim. Siz de (Allah'a koştüğünüz) ortaklarınızla birlikte ne yapacağınızı kararlaştırın, sonra aldığınız karar sizi kederlendirmesin. Sonra benimle ilgili (ölüm) kararınızı uygulamaya geçirin ve bana hiç mühlet tanımayın."

72- "Eğer (çağırma) yüz çevirirseniz, (benim kaybedeceğim bir şey yok; çünkü) ben (çağırma karşılık) sizden herhangi bir

ücret istemedim. Benim ecrim ancak Allah'a aittir ve bana, (Allah'a) teslim olanlardan olmam emredilmiştir."

73- Ama onlar yine de onu yalanladılar. Biz de onu ve gemide beraberinde bulunanları kurtardık ve onları (öncekilerin yerine geçen) halefler kıldık, ayetlerimizi yalanlayanları ise (suda) boğduk. Bak, uyarılanların sonu nasıl oldu!

74- Sonra onun arkasından birçok peygamberi kavimlerine gönderdik. Peygamberler onlara açık belgeler (mucizeler) getirdiler. Fakat onlar daha önce yalanladıkları şeye inanacak değillerdi. İşte haddi aşanların kalplerini böyle mühürleriz.

AYETLERİN AÇIKLAMASI

Bu ayetlerde Nuh Peygamber'in (a.s) ve ardından Musa ile Harun peygamberler (üzerlerine selâm olsun) zamanına kadar gelen diğer peygamberlerin genel hikâyeleri ile yüce Allah'ın onları yalanlayan ümmetlerine yönelik uygulamaları anlatılıyor. Yüce Allah bu ümmetleri helâk etmiş, peygamberleri ile onlara inanları kurtarmıştı. Maksat, Peygamberimizin (s.a.a) ümmeti içindeki onu yalanlayanların bu hikâyelerden ibret ve ders almalarıdır.

71) Onlara Nuh'un haberini oku. Hani kavmine şöyle demişti: "Ey kavmim! Eğer sizin aranızda (tevhit çağrısında) bulunmam (ya da elçilik makamım) ve Allah'ın ayetlerini hatırlatmam size ağır geliyorsa, (şunu bilin ki,) ben Allah'a tevekkül ettim. Siz de (Allah'a koştuğunuz) ortaklarınızla birlikte ne yapacağınızı kararlaştırın, sonra aldığınız karar sizi kederlendirmesin. Sonra benimle ilgili (ölüm) kararınızı uygulamaya geçirin ve bana hiç mühlet tanımayın."

Ayette geçen "makam" kelimesi, "kıyam" kökünden gelen mastar-ı mîmî, ism-i zaman ve ism-i mekândır. Burada mastar-ı mîmî veya ism-i mekân olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla burada geçen "makamî" kelimesi ile ya "Allah'ın birliğine çağrıda bulunmam" veya "konumum, peygamberlik makamım" anlamı kastedilmiştir.

Yine ayetteki "ecmîû" fiilinin kökü olan "icma", karar vermek demektir. Bu kelime, çoğu kez "alâ" edatıyla geçişli kılınır. Ragıp İsfahanî şöyle der: "Bu kelime, düşünce yolu ile gerçekleşen toplu birleşme an-

lamında kullanılır. Tıpkı '*Siz de Allah'a koştuğunuz) ortaklarınızla birlikte ne yapacağınızı kararlaştırın.*' [Tâhâ, 64] ayeti gibi."

Yine ayette geçen "gummetun" kelimesi, sıkıntı ve şiddet anlamına gelir ve örtme anlamını içerir. Sanki sıkıntı ve dert kalbi örtüyor. Bu yüzden buluta da "gamam" adı veriliyor. Çünkü göğün yüzünü örtüyor. Yine ayetteki "ukzû" kelimesinin kökü olan "kaza" kelimesi "ilâ" har-i cerriyle geçişli kılındığı zaman öldürme, yok etme ve benzeri gibi yollarla bir şeyin işini bitirmek anlamına gelir.

Buna göre ayetin anlamı şöyledir: Ey Muhammed! "*Onlara Nuh'un haberini*", büyük haberini "*oku.*" O tek başına kavminin karşısına çıkmış, kendi durumu hakkında onlarla konuşmuştu. Aynı zamanda o, dünya halkına gönderilmiş bir peygamberdi. Kavmine meydan okuyarak ona ellerinden ne geliyorsa yapmalarını söylemiş ve bu konuda kendisini yalanlayanlara hücceti tamamlamıştı. "*Hani kavmine şöyle demişti: Ey kavmim! Eğer sizin aranızda bulunmam*" tevhit çağrısında bulunmam ya da elçilik makamım "*ve Allah'ın ayetlerini hatırlatmam size ağır geliyorsa,*" -ki bu durum şüphesiz sizi beni öldürmeye, benden yana içinizin rahatlaması için bana elinizden gelen kötülüğü yapmama-ya sevk ediyor- şunu bilin ki, kalplerinizin daralması ve bana karşı içinizin sıkılması şeklindeki tehditleriniz karşısında "*ben Allah'a tevekkül ettim*" ve işimi Allah'a havale ederek O'nu kendime vekil ettim; artık benim işlerimi O düzenleyecek, ben hiçbir tedbire başvurmayacağım. "*Siz de (Allah'a koştuğunuz) ortaklarınızla*", zor anlarınızda size yardım ettiklerini sandığınız sözde ilâhlarınızla "*birlikte ne yapacağınızı kararlaştırın*" ve bana karşı almayı uygun gördüğünüz tedbirleri karara bağlayın -bu ifade, emr-i tacizîdir [yani birine yapamayacağı şeyi emretmektir]- "*sonra*" beni başınızdan savmak için her sebebe başvurma yolunda gereken gayreti göstermemekten dolayı "*aldığınız karar sizi kederlendirmesin. Sonra benimle ilgili (ölüm) kararınızı uygulamaya geçirin*", ortadan kaldırılmam, öldürülmem ile ilgili kararınızı uygulayın "*ve bana hiç mühlet tanımayın*"; kararınızı ertelemeyen uygulayın.

Bu ayette Nuh Peygamber (a.s), düşündüklerini yapmaları yolunda kavmine meydan okumakla birlikte, Rabbinin onların girişimlerini boşa çıkarmaya kadir olduğunu açıklıyor; elbirliği ile üzerine gelseler, Allah'a ortak koştukları ilâhlarının yardımına başvursalar bile sonuç alamayacaklarını vurguluyor.

72) "Eğer (çağırma) yüz çevirerseniz, (benim kaybedeceğim bir şey yok; çünkü) ben (çağırma karşılık) sizden herhangi bir ücret istemedim. Benim ecrim ancak Allah'a aittir ve bana, (Allah'a) teslim olanlardan olmam emredilmiştir."

Bu ayette Nuh Peygamber (a.s) Rabbine tevekkül etmesinin sonucunu açıklıyor. Ayetteki "*ben (çağırma karşılık) sizden herhangi bir ücret istemedim...*" cümlesinde sebep, sonuç yerine konmuştur. Dolayısıyla ayetin anlamı şöyledir: Eğer sırt dönüp benim çağırma yüz çevirerseniz, bunun bana bir zararı yoktur. Ben sizin yüz çevirmenizden bir zarar görmem. Çünkü eğer ben sizden bu çağrı çabama karşılık ücret isteseydim, yüz çevirmeniz yüzünden bu ücreti kaçıracağım için zarara uğrardım. Ama ben sizden hiçbir ücret istemedim. Benim ecrimi verecek olan Allah'tır.

"ve bana, (Allah'a) teslim olanlardan olmam emredilmiştir." ifadesindeki "müslimîn" kelimesinden maksat, Allah'ın, lehlerine ve aleyhlerine olan iradesine teslim olanlardan olmam ve diğer görünürdeki sebeplere teslim olup boyun eğerek, böylece onlar aracılığıyla kendilerine herhangi bir fayda ulaştırmayı veya kendilerinden herhangi bir kötülük gidermeyi umarak Allah'ın emrine karşı gelenlerden olmamam emredilmiştir.

73) Ama onlar yine de onu yalanladılar. Biz de onu ve gemide beraberinde bulunanları kurtardık ve onları (öncekilerin yerine geçen) halefler kıldık, ayetlerimizi yalanlayanları ise (suda) boğduk. Bak, uyarılanların sonu nasıl oldu!

Ayette geçen "helâif" kelimesi, "halife" kelimesinin çoğuludur. Yani, o kurtulanları yeryüzünde halifeler yaptık; onları boğulanlardan sonraki kalanlar kıldık. Onlar kendilerinden öncekilerin yerlerini alırlar ve onların yerlerinde otururlar.

Ayetin geride kalan bölümünün anlamı açıktır.

74) Sonra onun arkasından birçok peygamberi kavimlerine gönderdik. Peygamberler onlara açık belgeler (mucizeler) getirdiler. Fakat onlar daha önce yalanladıkları şeye inanacak değillerdi. İşte haddi aşanların kalplerini böyle mühürleriz.

Burada söz konusu edilen peygamberler ile, Nuh Peygamber'den sonra Musa Peygamber zamanına kadar gelen peygamberler (hepsine

selâm solun) kastediliyor. Ayetin akışından anlaşıldığına göre, buradaki "beyyinat=açık belgeler" kelimesinden maksat, peygamberlerin gelip de ümmetlerini hakka davet ettikten ve ümmetleri onları yalanladık-tan sonra bunların, peygamberlerinden istedikleri mucizelerdir. Bunun üzerine peygamberler mucizeleri onlara getirdiler ve bu mucizeler, peygamberler ile ümmetleri arasında son hükmün verilmesine yol açtı.

Bu yorumu, ayetin devamını oluşturan, *"Fakat onlar daha önce yalanladıkları şeye inanacak değillerdi..."* ifadesi doğrulamaktadır. Bu ifadeden ilk planda akla gelen anlam şudur ki, peygamberler kavimle-rine açık mucizeler getirdiler; fakat haddi aştıkları için Allah onların kalplerini mühürledi ve bunun sonucu olarak ilk aşamada yalanladıkları gerçeklere ikinci defa iman etmeye yanaşmadılar.

Buna göre söz konusu kavimlerin yalanlamalarının, bu açık mucize-lerin gösterilmesinden önce olmuş olması gerekir. Şöyle ki, peygamber-ler önce çağrılarını ortaya koydular, kavimlerini Allah'ın birliğine davet ettiler; ama kavimleri Allah'ı ve peygamberlerini yalanladılar. Bunun üzerine peygamberlerine mucize göstermeyi önerdiler. Peygamberleri de bu mucizeleri göstermelerine rağmen kavimleri iman etmediler.

Bu kitabın sekizinci cildindeki *"Fakat onlar daha önce yalanladık-ları gerçeklere iman edecek değillerdi."* (A'râf, 101) ayetin tefsiri sıra-sında, bu ayetin anlamına değinmiştik. Orada bu ayette Zer Âlemi'ne işaret edildiğini belirtmiştik. Fakat bunun böyle olması, bu ayetin az önce verdiğimiz anlamı ifade etmesi ile çelişmez. İsteyenler oradaki incelemeye başvurabilirler.

AYETLERİN HADİSLER İŞİĞİNDA AÇIKLAMASI

el-Kâfî adlı eserde Muhammed b. Yahya'dan, o Muhammed b. Hüseyin'den, o Muhammed b. İsmail'den, o Salih b. Ukbe'den, o da Abdullah b. Muhammed el-Cu'fî ile Ukbe'den naklen İmam Muham-med Bâkır'ın (a.s) şöyle buyurduğu bildirilir: "Yüce Allah mahlûkatı yaratınca, sevdiği kimseleri sevdiği şeylerden yarattı. Sevdiği şeyler-den biri de, sevdiğini cennet tıynetinden yaratmasıydı.¹ Sevmediği kimseleri ise sevmediği şeylerden yarattı. Sevmediği şey de, sevmedi-

1- Bir başka nüshada da öyle geçer: "Sevdiği şey de, sevdiğini cennet tıynetinden yaratmasıydı."

ğini cehennem tıynetinden yaratmasıydı. Sonra bu yaratılanları gölgelere (gölgeler âlemine) gönderdi."

Ravinin, "Gölgeler de nedir?" şeklindeki sorusu üzerine İmam şöyle dedi: "Güneşli bir havada gölgeni görmedin mi? O bir şey gibi görünse de, aslında bir şey değildir."

"Sonra onların arasından peygamberler gönderdi. Bu peygamberler insanları yüce Allah'a iman etmeye davet ettiler. *'Andolsun, eğer onlara kendilerini kimin yarattığını soracak olursan, kesinlikle, 'Allah yarattı.' derler.*' (Zuhruf, 78) ayeti buna işaretler. Arkasından onları peygamberlere inanmaya çağırdılar. Onlardan bir bölümü inandı, bir bölümü ise inkâr etti. Sonra onları bizim (Ehlibeyt'in) velâyetimize inanmaya çağırdılar. Allah'a yemin ederim ki, Allah'ın sevdikleri bunu kabul ederken, buğzettikleri (sevmedikleri, düşman oldukları) bunu reddettiler. *'Fakat onlar daha önce yalanladıkları şeye inanacak değillerdi.'* ayetinde buna işaret ediliyor."

Ardından İmam Ebu Cafer (a.s) buyurdu ki: "Yalanlama (kabul etmeme), daha önceydi." [c.2, s.10, bap: 3, hadis: 3]

Ben derim ki: Bu rivayet el-İlel adlı eserde¹ Muhammed b. İsmail'den, o Salih'ten, o da Abdullah ve Ukbe'den naklen; Tefsiru'l-Ayyâşî'de ise el-Cu'fî aracılığı ile İmam Muhammed Bâkır'dan (a.s) rivayet edilmiştir.

Tefsiru'l-Ayyâşî'de Zûrare ve Hamran kanalıyla İmam Muhammed Bâkır ile İmam Cafer Sadık'tan (üzerlerine selâm olsun) şöyle dedikleri rivayet edilir: "Yüce Allah yaratıkları ilk aşamada yarattığında onlar gölge hâlinde idiler. Bu aşamada Resulü Muhammed'i (s.a.a) peygamber olarak gönderdi. Kimi ona inanırken, kimisi ise onu yalanladı. Arkasından son yaratılışta (şu dünyada) onu yine peygamber olarak gönderdi. Gölge aşamasında inanmış olanlar ona yine inanırken, o gün yalanlayanlar onu yine yalanladılar. *'Fakat onlar daha önce yalanladıkları şeye inanacak değillerdi.'* ayetinin anlamı budur."

Ben derim ki: *"Hani Rabbin Âdemoğullarından, onların bellerinden soylarını almış ve 'Ben sizin Rabbiniz değil miyim?' diyerek onları kendilerine şahit tutmuştu da onlar da, 'Evet, şahidiz.' demişlerdi..."* (A'râf, 172) ayetinin tefsiri sırasında Zer Âlemi hakkında ayrıntılı açıklama

1- [İlelu's-Şerayi, c.1, s.118, Beyrut basımı]

ma yapmıştık. Orada açıkladık ki, Zer Âlemi ile ilgili ayetler; tedricîlik ilkesine dayanan, duyularımızla hissettiğimiz acılar, musibetler, suçlar ve günahlarla gölgelenmiş bu maddî âlemden başka bir insanî âlemin varlığını ortaya koyuyor.

O âlem ile hissedilen bu âlem arasında bir tür paralellik ve beraberlik vardır. Fakat o âlemde buradaki maddî hükümler geçerli değildir. O âlemin bizim âlemimizden önce oluşu, zaman açısından bir önceliğe dayanmaz. Söz konusu olan öncelik, *"O bir şeyin olmasını dilediği zaman onun buyruğu sadece 'Ol' demektir, o da hemen olurur."* (Yâsîn, 82) ayetinde anlatılana benzer başka türlü bir önceliktir. Bu ayetteki *"Ol"* ve *"olurur"* ifadeleri tek bir gerçeği anlatıyorlar. Bu da söz konusu şeyin dış âlemde varoluşu ve vücuda gelmesidir. Fakat bu varoluş, Allah'a yönelik yüzü ile diğer yüzünden öncedir. Bu varoluş Rabbanî (Allah'a yönelik) yüzü ile tedricîliğe ve zamana tâbi değildir. Rabbine gizli veya O'ndan kopuk da değildir. Fakat o varoluşun yaratıklara dönük yüzü bunun tersinedir.

A'râf Suresi'nin yukarıdaki ayetinin tefsiri sırasında bu meseleyi enine-boyuna inceledik.

Bu bölümde yer verdiğimiz rivayete gelince; bu, daha önce geçen Zer Âlemi'ne işaret etse de, kendine özgü bir meziyet ve özellik taşımaktadır. O da ince ve latif bir deyim olan "gölgeler" tabirini içermesidir. Eğer bu deyim üzerinde iyi düşünülürse, maksat çok güzel bir şekilde anlaşılacaktır.

Şöyle ki, kâinattaki varlıkların içinde öyle şeyler var ki, varlıklardan ayrılmaz olmaları, varlıkların varoluş özelliklerini ve belirtilerini yansıtımları bakımından gölgeler gibidirler; gölge niteliğine sahiptirler. Bununla birlikte bu gölgeler hem o nesnelerden ibarettirler, hem de o nesneler değildirler.

Meselâ, biz varlıklara baktığımızda, bakışlarımızı yoğunlaştırıp derinleştirdiğimizde, bu varlıkların Allah'ın katkısız fiili ve eseri olduklarının, O'ndan ayrı ve kopuk olmadıklarının bilincine vardığımızda -ki gerçek ve gerçekçi bakış budur-, gerçekleştirecek tek sonuç; Allah'a teslim olmak, O'nun iradesine boyun eğmek, yüceliği karşısında küçülmek, rahmetine ve rububî emrine bağlanmak, birliğine ve peygamberleri aracılığı ile gönderdiği kitaba, mesaja ve onlara indirdiği dine inanmaktır.

İşte bu varlıklar, maddî nesnelerin varlıkları ile karşılaştırıldığında ve maddî âlem temel ölçü olarak alındığında gölgedirler; hem nesnedirler, hem de değildirler. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'in ayetleri de bu maddî âlemi esas almıştır. Şu açıdan ki ayetlerin amacı, Allah'ın birliğine inanma yükümlülüğünün sabit olduğunu anlatmaktır. Bu yükümlülük öyle bir yükümlülüktür ki, ondan kaçış yoktur ve kıyamet günü insanlar o konuda sorumlu olacaklardır.

Buna karşılık eğer varlıkların yüce Allah'a dönük yüzü esas alınır ve bu maddî âlem içerdiği maddî varlıklarla bu yön ile karşılaştırılırsa -ki bu da gerçek bir bakıştır-, o zaman bu maddî âlem gölge olur; varlıkların Allah'a dönük yüzü ise esas ve gölge yansıtan somut varlık olur. Şu ayetlerde buyrulduğu gibi: *"Allah'ın vechi (yüzü) dışında her şey helâk olmaya mahkûmdur."* (Kasas, 88), *"Yeryüzünde bulunan her canlı yok olacak. Sadece Rabbinin vechi kalacaktır."* (Rahmân, 27)

Tefsiru'l-Ayyâşî'de Ebu Basir'in, *"Fakat onlar daha önce yalanladıkları şeye inanacak değillerdi."* ayeti hakkında İmam Cafer Sadık'tan (a.s) naklettiği, "İnsanlar erkeklerin sulplerinde ve kadınların rahimlerindeyken, Allah onlara peygamberler gönderdi. O sırada ilâhî mesaja inananlar, sonra da ona inandılar. Buna karşılık o sırada ilâhî mesajı yalanlayanlar, daha sonra da onu yalanladılar." rivayetine gelince; bu rivayetin zahirî anlamı peygamber göndermenin, sulplerdeki ve rahimlerdeki nutfelerle bağlantılı olmasını ve bunların canlı, akıllı ve yükümlü olmalarını gerektirir. Oysa Zer Âlemi ayetinin tefsiri sırasında [A'râf, 172] vurguladığımız gibi, bu ihtimali zarurî mantık reddeder. Evet, bu rivayet, Zer Âlemi'nin zamana dayalı olmaması, dolayısıyla zer aşamasındaki varlığın herhangi bir zaman dilimine bağımlı olmaması ciheti ile zaman ve tedricîlik esaslarına dayanan bu maddî âlemi kapsadığı şeklinde yorumlanabilir. Ancak bu yorum yine de uzak bir ihtimaldir.

ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ مُوسَى وَهَارُونَ إِلَى فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ بِآيَاتِنَا فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُجْرِمِينَ ﴿٧٥﴾ فَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا إِنَّ هَذَا لَسِحْرٌ مُبِينٌ ﴿٧٦﴾ قَالَ مُوسَى اتَّقُوا اللَّهَ لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءَكُمْ أَسِحْرٌ هَذَا وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُونَ ﴿٧٧﴾ قَالُوا اجْعَلْنَا لِنَفْتِنَا عَمَّا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا وَتَكُونَ لَكُمَا الْكِبْرِيَاءُ فِي الْأَرْضِ وَمَا نَحْنُ لَكُمَا بِمُؤْمِنِينَ ﴿٧٨﴾ وَقَالَ فِرْعَوْنُ اسْتَوْنِي بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ ﴿٧٩﴾ فَلَمَّا جَاءَ السَّحَرَةُ قَالَ لَهُمْ مُوسَى أَلْقُوا مَا أَنْتُمْ مُلْقُونَ ﴿٨٠﴾ فَلَمَّا أَلْقَوْا قَالَ مُوسَى مَا جِئْتُمْ بِهِ السِّحْرُ إِنَّ اللَّهَ سَيَبْطِلُهُ إِنَّ اللَّهَ لَا يُصْلِحُ عَمَلَ الْمُفْسِدِينَ ﴿٨١﴾ وَيَحِقُّ لِلَّهِ الْحَقُّ بِكَلِمَاتِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ ﴿٨٢﴾ فَمَا أَمِنَ لِمُوسَى إِلَّا ذُرِّيَّةٌ مِنْ قَوْمِهِ عَلَى خَوْفٍ مِنْ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِمْ أَنْ يَفْتِنَهُمْ وَإِنَّ فِرْعَوْنَ لَعَالٍ فِي الْأَرْضِ وَإِنَّهُ لَمِنَ الْمُسْرِفِينَ ﴿٨٣﴾ وَقَالَ مُوسَى يَا قَوْمِ إِنْ كُنْتُمْ آمَنْتُمْ بِاللَّهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوا إِنْ كُنْتُمْ مُسْلِمِينَ ﴿٨٤﴾ فَقَالُوا عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٨٥﴾ وَنَجِّنَا بِرَحْمَتِكَ مِنَ الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٨٦﴾ وَأَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى وَأَخِيهِ أَنْ تَبَوَّأَ لِقَوْمِكُمْ بِمِصْرَ بُيُوتًا وَاجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ قِبْلَةً وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ

وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٨٧﴾ وَقَالَ مُوسَى رَبَّنَا إِنَّكَ آتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَأَهُ
 زِينَةً وَأَمْوَالًا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا رَبَّنَا لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِكَ رَبَّنَا اطْمِسْ
 عَلَى أَمْوَالِهِمْ وَاشْدُدْ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوا حَتَّى يَرَوْا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ
 ﴿٨٨﴾ قَالَ قَدْ أُجِيبَتْ دَعْوَتُكُمَا فَاسْتَقِيمَا وَلَا تَتَّبِعَانِ سَبِيلَ الَّذِينَ لَا
 يَعْلَمُونَ ﴿٨٩﴾ وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ فَاتَّبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُ
 بَغِيًّا وَعَدَوْا حَتَّى إِذَا أَدْرَكَهُ الْعَرَقُ قَالَ آمَنْتُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا الَّذِي آمَنْتُ بِهِ
 بَنُو إِسْرَائِيلَ وَآنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٩٠﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّهُ قَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ وَكُنْتَ
 مِنَ الْمُمْسِدِينَ ﴿٩١﴾ فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلْفَكَ آيَةً
 وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ عَنْ آيَاتِنَا لَغَافِلُونَ ﴿٩٢﴾ وَلَقَدْ بَوَّأْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ
 مَبَوَّأَ صِدْقٍ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ فَمَا اخْتَلَفُوا حَتَّى جَاءَهُمُ الْعِلْمُ إِنَّ
 رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٩٣﴾

AYETLERİN MEÂLİ

75- Sonra onların ardından Musa ile Harun'u mucizeleri-
 mizle Firavun'a ve ileri gelen adamlarına gönderdik. Fakat on-
 lar büyüklük tasladılar. Zaten onlar (sürekli) suç işleyen bir
 topluluktu.

76- Katımızdan onlara hak (mucize) geldiğinde, "Kuşkusuz,
 bu apaçık bir büyüdür." dediler.

77- Musa, "Size hak geldiğinde, onun için (böyle) mi diyorsunuz?! Büyü müdür bu?! Oysa büyücüler kurtuluşa ermezler." dedi.

78- Dediler ki: "Sen bizi babalarımızı üzerinde bulduğumuz yoldan çevirmek ve yeryüzünde yüceliğin (iktidarın) sizin ikinize ait olması için mi bize geldin? Hâlbuki biz ikinize de inacak değiliz."

79- Firavun, "Bütün bilgili büyücüleri bana getirin." dedi.

80- Büyücüler gelince, Musa onlara, "(Büyü olarak) atacağınız ne varsa atın." dedi.

81- Onlar (büyü araçlarını) atınca, Musa dedi ki: "Sizin getirdiğiniz büyüdür. Kuşkusuz, Allah onu boşa çıkaracaktır. Kuşkusuz, Allah bozguncuların işini düzeltmez."

82- "Suçlular istemese de Allah, hakkı sözleriyle (hükümleri ve yasalarıyla) geçerli kılar."

83- Sonunda, Firavun'un ve kendi ileri gelen adamlarının kendilerine işkence etmesinden düştükleri korkuyla Musa'ya, kendi kavminden olan (müstazaf) bir kuşaktan başka kimse iman etmedi. Kuşkusuz, Firavun yeryüzünde ululanan biriydi ve kuşkusuz o, haddi aşan kimselerdendi.

84- Musa dedi ki: "Ey kavmim! Eğer Allah'a iman ettiyseniz, yalnızca O'na güvenip dayanın; eğer gerçekten (O'na) teslim olmuş kimseler iseniz. "

85- Onlar da dediler ki: "Biz Allah'a güvenip dayandık. Ey Rabbimiz! Bizi zalimler topluluğu için (zayıflığımız nedeniyle) fitne (işkence konusu) kılma."

86- "Ve bizi rahmetinle kâfirler topluluğundan kurtar."

87- Biz Musa'ya ve kardeşine, "Kavminiz için Mısır'da evler edin, evlerinizi karşı karşıya kurun ve namaz kılın; sen de (ey Musa,) müminleri müjdele." diye vahyettik.

88- Musa dedi ki: "Ey Rabbimiz! Sen dünya hayatında Firavun'a ve ileri gelen adamlarına ziynet ve nice mallar verdin; ey Rabbimiz, onlar (insanları) senin yolundan saptırsınlar

diye. Ey Rabbimiz! Onların mallarını yok et ve kalplerini bağla (mühürle) ki, acı azabı görmedikçe iman etmesinler."

89- (Allah) dedi ki: "İkinizin duası kabul edildi. O hâlde (davetinizde) sebat gösterin ve sakın bilmeyenlerin yoluna uymayın."

90- Derken İsrailoğulları'nı denizden geçirdik. Firavun ve askerleri, zulmetmek üzere peşlerine düştüler. Nihayet boğulma eşiğine gelince (Firavun), "İsrailoğulları'nın inandıkları ilâhtan başka bir ilâh olmadığına inandım; ben de (O'na) teslim olanlardanım." dedi.

91- Şimdi mi?! Oysa önceden (Allah'ın emirlerine) karşı gelmiştin ve bozgunculardan idin.

92- Senden sonra gelenlere ayet (ibret) olman için bugün senin (cansız) bedenini kurtaracağız. Doğrusu insanların çoğu bizim ayetlerimizden gafildirler.

93- Andolsun biz, İsrailoğulları'nı doğru bir yere yerleştirdik ve onlara temiz şeylerden rızık verdik. İhtilâfa ise, ancak kendilerine bilgi geldikten sonra düştüler. Şüphesiz, Rabbin kıyamet günü ihtilâfa düştükleri konular hakkında aralarında hüküm verecektir.

AYETLERİN AÇIKLAMASI

[Hz. Nuh ve diğer peygamberlerin hikâyesi anlatıldıktan sonra] yüce Allah okuduğumuz bu ayetlerde, Musa ile kardeşi ve veziri (yardımcısı) Harun'un, Firavun ve yakın adamları ile ilgili olaylarını gündeme getiriyor. Hikâye kısaca ve özet şekilde anlatılıyor. Yalnız hikâye öyle ele alınıyor ki, unsurları ve ana başlıkları Peygamberimizin (s.a.a) gönderiliş ve çağrı süreci ile örtüşüyor.

Bilindiği gibi Peygamber efendimiz (s.a.a) de kavminin azgın ve kodamanlarını, Kureyş kabilesinden ve diğer kabilelerden olan zorbarları iman etmeye çağırmış, fakat söz konusu kabilelerin güçsüz kesimlerinden başka hiç kimse ona inanmamıştı. Bu inananlar da maruz kaldıkları baskılar sonunda yurtlarından göç etmek zorunda kalmışlardı.

Sonuç itibariyle Peygamber efendimiz (s.a.a) ile bir grup mümin Medine'ye göç etti. Fakat bu ümmetin Firavunları ile adamları peşlerine düştüler.

Ama Allah onları günahları yüzünden helâk etti, müminleri İslâm'ın bereketi sayesinde doğru bir yere yerleştirdi ve kendilerine temiz rızklar bağışladı. Arkasından kendilerine bilgi geldikten sonra anlaşmazlığa ve ihtilâfa düştüler. Yüce Allah da ileride aralarında hükmünü verecektir.

İşte bütün bu gelişmeler, Peygamber efendimizin (s.a.a) ve kavminin gelecekte karşılaşacakları olaylarla ilgili yüce Allah'ın bu ayetlerde Peygamberimize (s.a.a) ilettiği sırları doğrulamaktadır. Bunun yanı sıra bu olaylar, Peygamberimizin (s.a.a), ashabına ve ümmetine hitaben söylediği, *"İsrailoğulları'nın sünnetini (yol ve geleneğini) kesinlikle siz de izleyeceksiniz. Öyle ki, eğer onlar bir kertenkele deliğine girmişlerse, siz de o deliğe gireceksiniz."* şeklindeki sözleri de doğruluyor.

75) Sonra onların ardından Musa ile Harun'u mucizelerimizle Firavun'a ve ileri gelen adamlarına gönderdik. Fakat onlar büyüklük tasladılar. Zaten onlar (sürekli) suç işleyen bir topluluktü.

Yani, Nuh Peygamber ile ondan sonraki peygamberlerin ardından Musa ile kardeşi Harun peygamberleri, ayetlerimiz ve mucizelerimiz eşliğinde Firavun'a ve Kıptilerden oluşan kavmi içindeki özel adamlarına gönderdik. Fakat onlar büyüklük taslayıp ayetlerimize burun kıvrıldılar. Zaten onlar sürekli suç işliyorlardı.

76) Katımızdan onlara hak (mucize) geldiğinde, "Kuşkusuz, bu apaçık bir büyüdür." dediler.

Anlaşılan, ayetteki "hak"tan maksat, yılan ve ak el gibi gerçek mucizelerdir. Yüce Allah bu mucizeleri Musa Peygamber'in (a.s) gerçek olan peygamberliğinin ayet ve belirtileri olarak sunmuştu. Fakat bu gerçek onlara gelince, ısrarlı bir ifade ile, *"Kuşkusuz, bu apaçık bir büyüdür."* dediler. Hak olan bu ayet ve mucizelerin apaçık büyü olduğunu ileri sürdüler. Ayette, bu mucizelerin "hak" diye adlandırılması, Firavun ile adamlarının onları büyü diye adlandırmalarına karşıtlık olması hasebiyledir.

77) Musa, "Size hak geldiğinde, onun için (böyle) mi diyorsunuz?! Büyü müdür bu?! Oysa büyücüler kurtuluşa ermezler." dedi.

Yani, Musa Peygamber onların bu sözlerini ve Allah'tan gelen hak-ka (mucizeye) yönelik büyü suçlamalarını işitince, söylediklerini yadır-gayarak inkâr şeklinde onlara şöyle soruyor: "*Size hak geldiğinde, onun için 'Bu, bir büyüdür.' mü diyorsunuz?!*" Arkasından bu yadırgamay, "*Büyü müdür bu?!*" soru cümlesi ile tekrar dile getiriyor. İfadeyi kı-saltmak için birinci soru cümlesinde Firavun ile adamlarının sözlerine (cevaplarına) yer verilmiyor. Çünkü ikinci soru cümlesi, o sözlerin ne olduğunu gösteriyor.

"*Oysa büyücüler kurtuluşa ermezler.*" ifadesine gelince, bu ifa-denin, "*Büyü müdür bu?!*" ifadesinin dile getirdiği inkâr ve yadır-gamanın sebebini bildiren bir hâl cümlesi olması mümkündür. Bunun yanı sıra gerçeği açıklayan ayrı ve müstakil bir ihbarî cümle (haber verme niteliğinde bir cümle) de olabilir. O zaman bu sözlerle Musa Peygamber (a.s) kendini büyü girişiminden uzak tutmuş olur. Çünkü kendisi için ancak kurtuluşu görürken, büyücülerin kurtuluşa ere-meceklerini düşünüyor.

78) Dediler ki: "Sen bizi babalarımızı üzerinde bulduğumuz yoldan çevirmek ve yeryüzünde yüceliğin (iktidarın) sizin iki-nize ait olması için mi bize geldin? Hâlbuki biz ikinize de ina-nacak değiliz."

Ayetteki "li-telfitena" fiilinin kökü olan "left" kelimesi, bir şeyden yüz çevirmek, vazgeçirmek anlamına gelir. Buna göre ayetin anlamı şu şekildedir: Firavun ve ileri gelen adamları Musa Peygamber'i azarlaya-rak şöyle dediler: "*Sen bizi babalarımızı üzerinde bulduğumuz yoldan*" yani eskilerimizin geleneğinden ve yolundan "*çevirmek ve yeryüzünde yüceliğin*" yani liderliğin, hükümetin, iktidarın yaygınlaşmasının ve ira-denin geçerliliğinin "*sizin ikinize ait olması için mi bize geldin?*" Böyle demekle şunu ima ediyorlar: Siz ikiniz dinî çağrışı istismar ederek, bi-zim ülkeye yerleşmiş olan yolumuzu geçersiz kılmak, iptal etmek için araç ediniyorsunuz. Ardından bu yolla kendinizin icat edip ortaya koy-duğu bir düzen kurmak istiyorsunuz. Bu düzeni insanlar arasında yürür-lüğe koymakla ve bizim size inanıp itaat etmemizi sağlamakla, ülkede önderliğin ve hükümlanlığın size ait olmasını plânlıyorsunuz.

Başka bir ifadeyle şunu demek istiyorlar: Siz ikiniz Kıptî ırk arasın-da kök salan Firavunlar devletini sizin liderliğiniz ve iktidarınız altın-daki bir İsrail devletine çevirmek için geldiniz. Biz ise, size asla inan-

mayacağız ve böylece siz, bu art niyetli çağrınızla ulaşmak istediğiniz gayeye ulaşamayacaksınız.

79) Firavun, "Bütün bilgili büyücülerini bana getirin." dedi.

Firavun, adamlarına verdiği bu emir ile Musa Peygamber'in (a.s) mucizesine büyücülerin büyüsi ile karşı koymaya çalışıyor. Bu ayrıntılar, hikâyeyi anlatan diğer ayetlerde anlatıldığı gibi, aşağıdaki ayetlerde de anlatılıyor.

80) Büyücüler gelince, Musa onlara, "(Büyü olarak) atacağınız ne varsa atın." dedi.

Yani, büyücüler gelip Musa Peygamber'in karşısına çıktıklarında ve onunla karşılaşmaya hazırlandıklarında, Musa Peygamber onlara, "Büyü olarak yere atacağınız ipleri ve değnekleri atın." dedi. Onlar, önceden iplerini ve değneklerini yere atıp büyücülükleri ile onları yılan şeklinde göstermek üzere hazırlamışlardı.

81) Onlar (büyü araçlarını) atınca, Musa dedi ki: "Sizin getirdiğiniz büyüdür. Kuşkusuz, Allah onu boşa çıkaracaktır. Kuşkusuz, Allah bozguncuların işini düzeltmez."

Musa Peygamber'in (a.s) büyücülere yönelik bu sözleri aslında bir gerçeğin ifadesidir. Amaç, Allah'ın onun eliyle ortaya çıkaracağı hakkın (mucizenin) o gerçek ile uyuşmasını sağlamaktır. Musa'nın eli ile ortaya çıkacak gerçek de, elindeki değneğin yılanı dönüşmesi ve bu yılanın, büyücülerin büyü yolu ile yılan şeklinde gösterdikleri ipleri ve değnekleri yutması idi.

Musa Peygamber'in büyücülere açıkladığı gerçek şu idi: Onların ortaya koydukları hüner büyüdür. Büyünün mahiyeti, gerçek ve hak olmayan bir şeyi insanların duyu organlarına, bakışlarına gerçekmiş ve hakmış gibi göstermektir. Bu iş özü itibarıyla batıl olduğu için Allah onu kesinlikle boşa çıkararak, etkisiz bırakacaktır. Çünkü ilâhî kanunun işleyişi, gerçeği yerleştirmek ve kâinatta pekiştirmek, buna karşılık batılı yok edip etkisiz bırakmak doğrultusundadır. O hâlde batılın zaman zaman borusu ötsün de, kalıcı egemenlik hakka aittir.

Bundan dolayı, *"Kuşkusuz, Allah onu boşa çıkaracaktır."* ifadesinin gerekçesi olarak, *"Kuşkusuz, Allah bozguncuların işini düzeltmez."* buyruluyor. Çünkü salah ile fesat (işleri düzeltmek ile bozgunculuk)

karşıt niteliklerdir. İlâhî kanun, salih (düzgün, iyi ve yararlı) olanın düzeltilmesi, fasit ve bozuk olanın bozulması ve boşa çıkarılması doğrultusundadır. Yani, bu iki niteliğin her biri kendine uygun ve özgü sonuçla karşılaşır. Salih ve düzgün işin sonucu, onun kâinattaki diğer gerçekler ile uyuşması, örtüşmesidir; kâinatta işleyen düzenle bağdaşması, kaynaşmasıdır. Bu yüzden yüce Allah o işi düzeltir, onun doğasına uygun şekilde gelişmesini sağlar. Bozuk işin sonucu ise, kâinatta geçerli olan diğer gerçekler ile bağdaşmamak, örtüşmemektir; kâinattaki gerçeklerin gereklerine ve karakteristik mekanizmasına ters düşmektir. Çünkü o iş özünde istisnâdır, kural dışıdır. Eğer Allah, o işi bozuk niteliğine rağmen o hâli ile düzeltse, bu düzeltme, kâinatın düzenini bozmak olur.

Böylece kâinatın diğer sebepleri, sahip oldukları güçler ve etkili araçlarla bu bozuk işe karşı koyarlar. Eğer mümkün ise onu doğru yola getirirler, değil ise onu ortadan kaldırarak, geçersiz kılarak, iptal ederek ve yok ederek kesinlikle varlık sayfasından silerler.

Bu gerçek, büyüünün ve diğer batıl şeylerin varlıklarını devam ettirememelerini gerektirir. Bu gerçek, Kur'ân'ın değişik ayetlerinde dile getiriliyor. Şu ayetlerde buyrulduğu gibi: *"Allah zalimler topluluğunu hidayete erdirmez."* (Bakara, 258), *"Allah fasıklar topluluğunu hidayete erdirmez."* (Münâfikun, 6), *"Allah haddi aşan yalancı kimseyi hidayete erdirmez."* (Mü'min, 28)

Bu tür ayetlerin bir başka örneği de, bu ayetteki *"Kuşkusuz, Allah bozguncuların işini düzeltmez."* ifadesidir. Ardından yüce Allah bu gerçeği, olumlu ve ispat yanını vurgulayarak, *"Suçlular istemese de Allah, hakkı sözleriyle (hükümleri ve yasalarıyla) geçerli kılar."* ifadesiyle perçinliyor. Bu ayet aşağıda açıklanacaktır.

82) "Suçlular istemese de Allah, hakkı sözleriyle (hükümleri ve yasalarıyla) geçerli kılar."

"Kuşkusuz, Allah bozguncuların işini düzeltmez." ayetinde sözünü ettiğimiz gerçeği onun olumsuz ve nefiy yanını vurgulayarak açıklarken, *"Suçlular istemese de Allah, hakkı sözleriyle (hükümleri ve yasalarıyla) geçerli kılar."* ifadesinde aynı gerçeği olumlu ve ispat yanını vurgulayarak açıklıyor. *"Ki suçlular istemese de hakkı gerçekleştirsin, batılı da ortadan kaldırsın."* (Enfâl, 8) ayetinde ise, söz konusu gerçek hem olumlu ve ispat, hem de olumsuz ve nefiy yanı vurgulanarak ifade ediliyor.

Buradan hareketle ayetteki "*sözleri*" ifadesi ile kâinattaki varlıklarla ilgili hak uyarınca işleyen ilâhî hükümlerin çeşitlerinin kastedilmiş olması ihtimali güç kazanıyor. Çünkü Allah'ın hükmünün ve yasanın işlerliği şöyledir: Kâinat düzeninde hak ile batıl çatışacak ve bu çatışma sonunda batıl yok olacak, izi silinecek ve hak tüm parlaklığı ile varlığını sürdürecektir. Şu ayette buyrulduğu gibi: "*Gökten su indirdi, her vadi kendi ölçüsü kadar aktı. Sel, üzerindeki köpüğü yüklenip taşıdı. Süs veya eşya yapmak için ateşte erittiğiniz şeylerde de buna benzer köpük oluşur. İşte Allah hak ve batıla böyle örnek verir. Köpük bir kenara atılır, yok olup gider; ancak insanlara yararlı olan şey yeryüzünde kalır.*" (Ra'd, 17) Bu ayetin tefsiri sırasında bu konu geniş şekilde incelenecektir inşaallah.

Sonuç olarak Musa Peygamber'in (a.s) bu gerçeği büyücülere hatırlatması, onları göz ardı ettikleri hak bir ilâhî sünnetin ve yasanın bilincine vardırarak, fiilen ortaya koyacağı mucize ayetinin büyücülüğe galip gelişine ve hakkın batıla üstün çıkmasına vicdanlarını hazırlamak amacını taşımaktadır. Nitekim söz konusu büyücüler mucizeyi görünce, hemen iman etmeye yönelmişler ve Kur'ân'ın başka ayetlerinde ayrıntılı biçimde anlatıldığı üzere kendilerini yere atıp secdeye kapanmışlardır.

"*Suçlular (mücrimler) istemese de*" ifadesinde, bu kimselerin birçok nitelikleri arasında suçlulukları (mücrimlikleri) söz konusu ediliyor. Çünkü bu ifade, kesip atma anlamı içerir. Sanki onlar hak yolunu kendilerine kapatıp kesmişler ve binalarını bu tutum üzerine kurmuşlardır. Bu yüzden onlar hakkın ortaya çıkmasını istemiyorlar, ondan hoşlanmıyorlar. Bundan dolayı yüce Allah, "*Suçlular istemese de*" ifadesinde, suçlu olmaları hasebiyle hakkın ortaya çıkmasını istememeyi onların kendisine isnat ediyor. Daha önceki bir ayette geçen "*Fakat onlar büyüklük tasladılar. Zaten onlar (sürekli) suç işleyen bir topluluktu.*" ifadesi de bu ifade ile aynı anlamdadır.

83) Sonunda, Firavun'un ve kendi ileri gelen adamlarının kendilerine işkence etmesinden düştükleri korkuyla Musa'ya, kendi kavminden olan (müstazaf) bir kuşaktan başka kimse iman etmedi. Kuşkusuz, Firavun yeryüzünde ululanan biriydi ve kuşkusuz o, haddi aşan kimselerdendi.

Bazı tefsircilerin görüşüne göre, ayetin orijinalinde geçen "kav-mihi=kevminden" kelimesinin sonundaki zamir Firavun'a dönüktür. Bu

tefsirciye göre, Firavun'un kavminden Musa'ya inanan kuşağın anneleri İsrailoğulları'ndan ve babaları Kıptîlerden idi. Bunlar, annelerine uyararak Musa Peygamber'e inanmışlardı.

Bir başka görüşe göre, bu kuşak Kıptîlerin çocukları idi. Başka bir görüşe göre, Musa Peygamber'e inanan bu kuşak, Kur'ân'da sözleri edilen Firavun'un eşi ile Mümin-i Âl-i Firavun (Firavun ailesinin mümini) ve bunların yanı sıra bir cariye ile Firavun'un eşinin saç bakımını yapan bir kadın idi.

Başka bazı tefsircilere göre, "kavmihi=kevminden" kelimesinin sonundaki zamir, Musa Peygamber'e (a.s) dönüktür ve ayette geçen "züriyet (kuşak)"ten maksat da, büyücülük öğrenerek Firavun'un yakınları arasına girmiş İsrailoğulları'ndan bir gruptur. Başka bir görüşe göre, bu iman eden kuşak bütün İsrailoğulları'dır. Bunlar altı yüz bin kişi idi ve güçsüz oldukları için "züriyet" diye adlandırılmışlardır. Bir başka görüşe göre, bu kelime ile Musa'nın kendilerine peygamber olarak gönderildiği İsrailoğulları ailesinin çocukları kastedilmiştir ki, bunlar uzun zaman içinde yok olmuşlardır. Görüldüğü gibi ayetin sözlerinde bu yorumları destekleyen hiçbir delil yoktur.

Sözün akışından -ki ayetin zahiri de buna delâlet etmektedir- anlaşıldığına göre, "kavmihi" kelimesinin sonundaki zamir Musa Peygamber'e dönüktür ve Musa Peygamber'in kavminden olan "züriyet"ten maksat da, İsrailoğulları'nın güçlüleri ve önde gelenleri dışında kalan zayıf kesimdir. Aklî ve objektif değerlendirme de bu yorumu desteklemektedir. Çünkü İsrailoğulları'nın bütünü, Kıptîlerin esirleri idi; tümü ile onların egemenliği altında yaşıyorlardı. Böyle durumlarda görülen genel yöntem şudur: Güçlüler ve önde gelenler, mümkün olan her yola başvurarak sosyal konumlarını ve toplumsal mevkilerini korumaya çalışırlar. Kendilerine egemen olan zorbalara menfaat sunarak, hizmet ediyor görünerek, taraftarıymış gibi davranarak, hoşlanmadıkları davranışlardan kaçınarak yaklaşmaya gayet ederler.

Bu yüzden, İsrailoğulları'nın ileri gelenleri, Musa Peygamber'in çağrısına uyduklarını ilan ederek ona açıktan iman ettiklerini bildirme gücünü kendilerinde bulamadılar.

Üstelik Kur'ân'da anlatılan İsrailoğulları ile ilgili hikâyeler açıkça kanıtıyor ki, İsrailoğulları'nın azgınları ve büyüklük taslayanları Musa Peygamber'in (a.s) döneminin sonlarına kadar ona iman etmediler. Sa-

dece İsrailoğulları'nı esirlikten kurtarmak için gösterdiği çabalar ile ilgili emirlerine genelde uymak ve ona teslimiyet göstermekle yetiniyorlardı. Bunu da millî menfaatleri, halklarının özgürlüğü ve kişisel çıkarları öyle gerektirdiği için yapıyorlardı. Oysa bu konularda itaat etmek ile Allah'a ve peygamberinin getirdiği dine inanmak, birbirinden farklı şeylerdir.

Bu açıklamamızın ışığında, "meleihim=kendi ileri gelen adamları" ifadesinin anlamı da yerine oturur. Şöyle ki, kelimenin sonundaki zamir, "zürriyet" kelimesine dönüktür ve ifadeden şu anlam çıkmaktadır: İsrailoğulları'nın zayıfları, güçsüzleri kendi kavimlerinin önde gelenlerinden ve güçlülerinden korkuyorlardı. Çünkü bu önde gelen adamlar ya kendileri iman etmedikleri için muhtemelen zayıfların iman etmelerini engelliyorlardı, ya da Firavun'a ve Kıptîlere karşı öyle görünüp onları memnun etmek, gönüllerini rahatlatmak istiyorlardı. Böylece Firavun ile Kıptîlerin kendilerine yönelik baskılarından kurtulacaklarını veya en azından bu baskıların ve eziyetlerin hafiflemesini sağlayabileceklerini hesap ediyorlardı.

Bir tefsir bilgini topluluğa ve yakın adamlara sahip olduğu gerekçesi ile "meleihim=kendi ileri gelen adamları" kelimesindeki zaminin Firavun'a veya zürriyetin Kıptîlerden olduğu gerekçesi ile zaminin bu kelimeye (zürriyete) dönük olduğunu ileri sürmüştür. Fakat bu iki görüş, özellikle bunların ilki kesinlikle kabul edilemez.

Ayetteki "en-yeftinehum=kendilerine işkence etmesinden" ifadesi, "kendilerini kendi dinine çevirmek için işkence etmesinden" anlamındadır. *"Kuşkusuz, Firavun gerçekten yeryüzünde ululanan biriydi"* ifadesi ise şu anlamdadır: Oysa durum şundan ibaretti ki, Firavun yeryüzünde ululanan ve haddi aşan biriydi.

Buna göre -doğrusunu Allah bilir- ayetin anlamı şu şekilde belirlinleşmektedir: Musa ile Harun peygamberlerin gönderilmeleri ile Firavun'un ve yakın adamlarının ilâhî mesaja karşı çıkışları şu sonucu doğurdu: Musa Peygamber'e sadece İsrailoğulları'nın güçsüz kesiminden bazı inanlar oldu. Bunlar da kendi kavimlerinin seçkinlerinden ve Firavun'un iman etmeleri dolayısıyla kendilerine işkence edeceğinden korkuyorlardı. Korkmaları da normaldi. Çünkü Firavun o sıralarda yeryüzünün koyu diktatörlerinden biri idi, onlar üzerinde kesin bir ege-menliğe sahipti ve azıtmış, haddi aşan biri idi. Hükümlerinde adaleti gözetmezdi, zulümde ve işkencede ölçsüz davranırdı.

Şayet Musa Peygamber'in (a.s) kavminden, kendilerine peygamber olarak gönderilip de ilâhî mesajı tebliğ ettiği herkesin, yani hem Kıptilerin, hem de İsrailoğulları'nın kastedilmiş olması doğru olsaydı, o zaman görüşlerini naklettiğimiz tefsircilerin zorlama yorumlarına gerek kalmadan başka bir yoldan ayetin anlaşırılığı sağlanmış olurdu.

84) Musa dedi ki: "Ey kavmim! Eğer Allah'a iman ettiyseniz, yalnızca O'na güvenip dayanın; eğer gerçekten (O'na) teslim olmuş kimseler iseniz. "

Allah'a iman etmek, mümine ana hatları ile de olsa Rabbinin konumu hakkında bilgi sağladığı için, O'nun bütün sebepler üzerinde bir sebep olduğu, her sebebin O'na varıp dayandığı bilincini kazandırdığı ve her işi O'nun planlayıp yönettiğini öğrettiği için mümini, işleri O'na havale etmeye, cahillik olacağı cihetle görünürdeki sebeplerin etkisine dayanmaktan kaçınmaya çağırır. Bunun gerektirdiği sonuç, her işi O'na havale etmek ve O'na dayanmak olduğu için Musa Peygamber bu ayette kavmine Allah'a tevekkül etmeyi emrediyor. Bundan dolayı tevekkülü ilk şart olarak imana bağlıyor, arkasından İslâm şartı ile sözü nokt alıyor.

Dolayısıyla ayette söylenmek istenen şudur: Eğer Allah'a iman ettiyseniz ve O'na teslim olmuş kimseler iseniz, sadece O'na tevekkül edin (güvenip dayanın).

Burada iki şart birbirinden ayrılıyor; ikisi birleştirilerek, "Eğer iman ettiyseniz ve O'na teslim olduysanız, yalnızca O'na tevekkül edip güvenin." denmiyor. Bunun muhtemel sebebi, bu iki şartın durum itibarı ile birbirinden farklı oluşudur. Çünkü Musa Peygamber'e inananlar için iman gerçekleşmişti, onlar bu sıfatı kazanmışlardı. Fakat teslim olmaya gelince; o, imanın kemali ve mükemmelliğinden kaynaklanan bir sıfattır. Bu yüzden her müminin mutlaka teslim olmuş olması gerekmez. Aksine, müminin imanını teslimiyetle kemale erdirmesi, daha güzel ve evladır.

Başka bir ifadeyle: Bu ayırım, bu iki şarttan birincisinin onlarda gerçekleşmiş bir gereklilik, ikincisinin ise onlarda gerçekleşmesi uygun olan ve yakışan bir nitelik olduğuna işaret etmek içindir. Buna göre ifadenin anlamı, "Ey kavmim! Eğer Allah'a iman ettiyseniz -ki iman ettiniz- ve O'na teslim olmuş iseniz -ki size yakışan böyle olmanızdır- Allah'a tevekkül edin." şeklindedir. Görülüyor ki, ifadede gözlerden kaçmayacak derecede bariz bir sanat inceliği vardır.

85-86) Onlar da dediler ki: "Biz Allah'a güvenip dayandık. Ey Rabbimiz! Bizi zalimler topluluğu için (zayıflığımız nedeniyle) fitne (işkence konusu) kılma. Ve bizi rahmetinle kâfirler topluluğundan kurtar."

Musa Peygamber'e inananlar, Allah'ın kendilerini Firavun'dan ve adamlarından kurtarması için Allah'a tevekkül ediyorlar. Buna göre, *"Ey Rabbimiz! Bizi zalimler topluluğu için (zayıflığımız nedeniyle) fitne (işkence konusu) kılma."* şeklindeki duaları, tevekküllerinin sonucuna yönelik bir istektir. Bu sonuç, yüce Allah'ın onları zayıflıktan ve zilletten arındırması ile kendilerini kâfirler guruhundan kurtarmasıdır.

İsteklerinin ilkinde, *"Ey Rabbimiz! Bizi zalimler topluluğu için (zayıflığımız nedeniyle) fitne (işkence konusu) kılma."* şeklindeki sözleri ile işaret ediyorlar. Bunun açıklaması şöyledir: Güçlü zalimleri, zayıf mazlumlara karşı kışkırtan faktör, zalim güçlülerin mazlumlarda gördükleri zayıflıktır. Bu zayıflık onları kışkırtıp mazlumlara zulmetmelerine yol açıyor. Yani zayıf kişi, zayıflığı yüzünden zalim ve güçlü kişiyi kışkırtan bir fitne oluyor. Tıpkı *"sizin mallarınız ve evlatlarınız birer fitnedir."* (Teğâbun, 15) ayetinde buyrulduğu üzere malların ve evlatların taşıdıkları sevgi cazibesi sebebi ile fitne [onlara yönelme, sonuç itibarıyla imtihan vesilesi] olmaları gibi. Dünya da onun peşinden koşanlar için bu anlamda fitnedir [kendisine yönelmeye kışkırtıcı bir unsurdur].

Buna göre, onların kendilerini zalimler topluluğu için fitne yapmaması yolundaki istekleri, Allah'tan zayıflık ve zilletin yol açacağı durumu ortadan kaldırmasını istemek yoluyla kendilerini zayıflıktan ve zilletten kurtarmasını istemektir. Görüldüğü gibi onların bu istekleri, bir şeyin sebebini yok ederek o şeyi yok etme ilkesine dayanıyor.

İkinci istekleri olan kâfirlerden kurtulmaya gelince, o da bir sonraki ayette onların ağzından, *"Ve bizi rahmetinle kâfirler topluluğundan kurtar."* şeklinde ifade ediliyor.

87) Biz Musa'ya ve kardeşine, "Kavminiz için Mısır'da evler edin, evlerinizi karşı karşıya kurun ve namaz kılın; sen de (ey Musa,) müminleri müjdele." diye vahyettik.

Ayetin orijinalindeki "tebevvea" fiilinin kökü olan "tebevvi" kelimesi, konut ve konaklama yeri edinmek demektir. Yine ayette geçen "Mısır", Firavun'un şehrinin adıdır. "Kible" kelimesi ise, "cilse" gibi durum bildiren anlamda mastardır ve iki şey arasında karşılılık meydana getiren

durum anlamındadır. Dolayısıyla bu kelime, fail anlamında mastardır. Yani evlerinizi birbirine karşı gelecek ve aynı yönde olacak şekilde yapın. Bundan maksat, Musa ile Harun'un onlara kolayca tebliğ yapabilmeleri ve cemaatle namaz kılabilmeleridir. Nitekim arkadan gelen "ve namaz kılın" cümlesi, "evlerinizi karşı karşıya kurun" ifadesinden sonra yer alması hasebiyle bu dediğimiz amaca delâlet veya işaret ediyor.

"Sen de (ey Musa,) müminleri müjdele." ifadesine gelince, sözün akışının delâleti ile bundan maksat, "Ey Rabbimiz! Bizi zalimler topluluğu için (zayıflığımız nedeniyle) fitne (işkence konusu) kılma." diye başlayan az önceki dualarındaki isteklerinin kabul edildiği müjdesidir.

Buna göre ayetin anlamı şöyledir: Biz Musa ile kardeşine şöyle vahyettik: Mısır'da kavminiz için evler edinin. -Anlaşılan o güne kadar göçebeler gibi çadır hayatı veya ona benzer bir hayat yaşıyorlardı.- Siz ve kavminiz evlerinizi karşılıklı ve aynı yönde yapın. Böylece birbirinizle kolayca iletişim kurarsınız; tebliğ, istişare ve cemaatle namaz işlerinizi kolayca yerine getirebilirsiniz. Ve namaz kılın. Sen de ey Musa, Allah'ın müminleri Firavun'dan ve kavminden kurtaracağına dair kendilerine müjde ver.

88) Musa dedi ki: "Ey Rabbimiz! Sen dünya hayatında Firavun'a ve ileri gelen adamlarına ziynet ve nice mallar verdin; ey Rabbimiz, onlar (insanları) senin yolundan saptırsınlar diye. Ey Rabbimiz! Onların mallarını yok et ve kalplerini bağla (mühürle) ki, acı azabı görmedikçe iman etmesinler."

Ayette geçen "ziynet (debdebe, süs)" kelimesi, "zeyn" kelimesinin durum bildiren kalıbı olup insanın gönlünü bir şeye doğru çeken nitelik ve durum demektir. Ziynet ile mal arasında "umum min vech" nispeti vardır. Yani bazı ziynetler, karşılığında bedel ödenecek bir mal değildir. Yüz güzelliği ile boy düzgünlüğü gibi. Buna karşılık bazı mallar da ziynet değildir. Büyükbaş ve küçükbaş hayvanlar ile tarlalar gibi. Takılar gibi bazı mallar ise ziynettir. Ayette ziynet ile malın ayrı şeyler olarak zikredilmesinden şunu anlıyoruz ki, buradaki ziynetten maksat, nesnenin güzellik, çekicilik ve süs olma yönüdür, yoksa mal olma niteliği kastedilmemektedir. Mücevherler, takılar, ev eşyası ve alımlı binalar gibi.

"Ey Rabbimiz, onlar (insanları) senin yolundan saptırsınlar diye." ifadesinin orijinalinde geçen "li-yudillu" kelimesi ile ilgili bir tefsirci

şöyle der: "Bu kelimenin başındaki 'lâm' harfi, akıbet anlamı taşır. Yani, onların işlerinin akıbeti, insanları senin yolundan saptırmaktır. Bu lâm harfinin amaç anlamı taşıması ise mümkün değildir. Çünkü biz açık deliller ile biliyoruz ki, yüce Allah, insanlara sapmayı emretsin diye peygamber göndermediği gibi, onların sapmasını da istemez. Aynı şekilde sapsınlar diye onlara mal vermez."¹

Bu görüş doğrudur; ama yüce Allah'a isnat edilmesi imkânsız olan iptidâî saptırma hakkında doğrudur. Buna karşılık cezalandırma veya kötülüğe kötülük ile karşılık verme niteliğindeki saptırmaya gelince, bunun yüce Allah'a isnat edilmesinin imkânsızlığına dair hiçbir delil yoktur. Tersine Kur'ân'ın birçok ayetinde çeşitli durumlar için bu ilâhî kanunun işletildiği bildiriliyor. Firavun ile yakın adamları da zorbalıkta, bozgunculukta ve suçlulukta ısrarlı kimseler idiler. Bu yüzden yüce Allah'ın, insanları kendi yolundan saptırmak için onlara mal ve ziynet vermesi ve bu yolla kötü davranışlarını cezalandırması önünde hiçbir engel yoktur.

Bir başka görüşe göre bu "lâm" harfi dua anlamı taşır.² Başka bir görüşe göre de, cümlede olumsuzlama edatı olan "lâ" harfi hazfedilmiştir ve takdirî açılım sonucu ifadenin anlamı şu şekildedir: "Onlar insanları senin yolundan saptırmasınlar diye."³ Fakat sözün akışı, bu iki görüşün hiçbirine elverişli değildir.

Ayetin orijinalindeki "ıtmis" fiilinin kökü olan "tams" kelimesi, başkalarının da dediği gibi, dağılmaya ve yok olmaya yönelik bir değişme anlamındadır. Buna göre, ayetteki "ıtmis alâ emvalihim" ifadesi, "o malları yok olmaya, mahvolmaya doğru değişikliğe uğrat." demektir.

"Ve'sdud alâ kulûbihim" ifadesine gelince, buradaki "uşdud" fiilinin kökü olan "şedd" kelimesi, çözmenin karşıtı olan bağlama anlamına gelir. Yani, "Onların kalplerini öyle bağla ki, hiç gerçeğe açılmasın ve onlar acı azabı görünceye kadar iman etmesinler." Bu ise kalpleri mühürlemek demektir.

Başka bir görüşe göre, buradaki "şedd" kelimesinden maksat, onların mallarının mahvedilmesinden sonra Mısır'da oturmak zorunda bı-

1- [el-Menar, c.11, s.472]

2- [el-Keşşaf, c.2, s.365]

3- [el-Kebir, Fahr-i Razi, c.17, s.150]

rakılmaları, böylece daha çok acı çekmeleridir.¹ Bir diğer görüşe göre de, bu kelime onları öldürmekten, helâk etmekten kinayedir.² Fakat bu görüşlerin doğru olma ihtimali uzaktır.

Buna göre ayetin anlamı şu şekildedir: Musa Peygamber, -Firavun'un ve yakın adamlarının iman etmelerinden ümit kesmişti. Yaptığı duanın metninden anlaşılacağı üzere onların sapıklığa ve başkalarını yoldan çıkarmaya devam edeceklerine kesin gözü ile bakıyordu. Bunun üzerine- şöyle dedi: "Ey Rabbimiz! Sen Firavun'u ve önde gelen adamlarını kâfirlikleri ve azgınlıkları sebebi ile cezalandırdın, böylece onlara dünya hayatında ziynet ve nice mallar verdin. Ey Rabbimiz! Bunu sen böyle istedin ki, onlar kendilerine uyan insanları senin yolundan saptırsınlar. Senin iraden geçersiz olmaz, maksadın boşa çıkmaz. Ey Rabbimiz! Onlara karşı öfkemi devam ettirerek mallarını yok et, bu malları nimetlikten çıkararak belâya dönüştür. Kalplerini mühürle ve bağla ki, iman etmenin fayda etmediği ana kadar iman etmesinler. O an da, ilâhî azabı görecekleri andır."

Musa Peygamber'in (a.s) bu bedduası, Firavun ile ileri gelen adamlarına yöneliktir. O, bu bedduayı onların iman etmelerinden kesinlikle ümit kestikten ve onlardan hayatta kaldıkları sürece sapıklıktan ve başkalarını yoldan çıkarmaktan başka bir şey beklenemeyeceğini gördükten sonra yapmıştır. Onun bu bedduası, şu ayetle bize nakledilen Nuh Peygamber'in (a.s) bedduasına benziyor: "*Rabbim! Yeryüzünde kâfirlerden bir tek kişi bırakma. Çünkü eğer onları bırakırsan, kullarını saptırırlar ve yalnız ahlâksız ve nankör evlâtlar doğururlar.*" (Nûh, 26-27) Peygamberler (üzerlerine selâm olsun) ise, âlemlerin Rabbi olan yüce Allah ile karşılıklı konuştukları bir sırada, zanna ve tahmine dayanarak konuşmaktan münezzehtirler.

89) (Allah) dedi ki: "İkinizin duası kabul edildi. O hâlde (davetinizde) sebat gösterin ve sakın bilmeyenlerin yoluna uymayın."

Ayetin akışından anlaşılacağı üzere, burada Musa ile Harun'a birlikte hitap ediliyor. Oysa bir önceki ayette nakledilen bedduayı tek başına Musa Peygamber yapmıştı. Bu da Musa Peygamber'in (a.s) dua ettiği

1-[Mecmau'l-Beyan, c.3 s.88]

2-[Tefsir-i Taberî, c.11, s.110]

ve Harun Peygamber'in âmin dediği yolunda tefsircilerin yaptıkları yorumu doğruluyor. Âmin demek de dua etmek demektir. Buna göre her ne kadar duanın metni tek başına Musa Peygamber'e ait ise de, gerçekte her ikisi de dua etmiş oluyorlar.

Ayette geçen "fe'stekîma" fiilinin kökü olan "istikamet", bir konuda sebat etmek demektir. İstikametın Musa ve Harun (üzerlerine selâm olsun) için anlamı, insanları Allah'a çağırma ve hak sözü ihya etme görevinde sebat etmektir. Ayetteki "*bilmeyenler*"den maksat, İsrail halkının cahilleridir. Nitekim Musa Peygamber (a.s) bir ayette, "*Siz gerçekten cahil bir toplumsunuz.*" (A'râf, 138) diyerek onları cahillikle nitelemişti.

Buna göre ayetin anlamı şöyledir: Yüce Allah Musa ve Harun peygamberlere hitap ederek onlara şöyle dedi: Siz Firavun ve ileri gelen adamları için acı azap istediniz, onların mallarının yok olması ve kalplerinin bağlanıp mühürlenmesi için dua ettiniz. Bilin ki, "*İkinizin duası kabul edildi. O hâlde (davetinizde) sebat gösterin.*" Size emredilen Allah'a çağırma ve hak sözü canlandırma görevinde sebat gösterin. "*Ve sakın bilmeyenlerin yoluna uymayın.*" Onların nefsî isteklerine ve ihtiraslarının çağrılarına uyarak size yapacakları tekliflere olumlu karşılık vermeyin. -Bu ifadede, İsrailoğulları'nın Musa ile Harun'dan millî geleneklerini ve cahiliye yaşantılarını diriltmeye yönelik bazı isteklerde bulunacaklarına dair bir tür işaret vardır.-

Kısacası bu ayette, Musa ile Harun peygamberlerin, Firavun ile ileri gelen adamlarının azaba çarptırılmaları, iman etmeye muvaffak edilmemeleri yönündeki dualarının kabul edildiği ve bu konularda Musa ile Harun peygamberlere vaatle bulunduğu anlatılıyor. Bundan dolayı bir sonraki ayette yüce Allah'ın bu vaadini, sahip olduğu özelliği gözeterek yerine getirdiği vurgulanmaktadır.

Musa Peygamber'in (a.s) bedduasında, azap hükmünün hemen veya daha sonra verilmesi ile ilgili bir istekte bulunmasından söz edilmiyor. Duanın kabul edildiğini bildiren ayette ve hükmün uygulanmasını açıklayan ayette de böyle bir ayrıntıya yer verilmiyor. Nitekim Mecmau'l-Beyan adlı tefsirde İbn Cureyc'e dayanılarak verilen bilgiye göre, Firavun bu bedduadan sonra kırk yıl yaşamıştır. Mecmau'l-Beyan adlı tefsirin yazarı devamla diyor ki: "Bu rivayet, İmam Cafer Sadık'tan (a.s) nakledilmiştir."

Yine el-İhticac adlı eserde de bu rivayet İmam Cafer Sadık'tan (a.s) nakledilmiştir. Aynı şekilde el-Kâfi'de¹ ve Hişam b. Salim aracılığıyla Tefsiru'l-Ayyâşî'de İmam Cafer Sadık'tan (a.s) nakledilmiştir. Nitekim aynı rivayeti Kummî de Tefsiru'l-Kummî'de babasından, o da Nevfelî'den, o da Sekunî'den, o da İmam Cafer Sadık'tan (a.s) nakletmiştir.

90) Derken İsrailoğulları'nı denizden geçirdik. Firavun ve askerleri, zulmetmek üzere peşlerine düştüler. Nihayet boğulma eşiğine gelince (Firavun), "İsrailoğulları'nın inandıkları ilâhtan başka bir ilâh olmadığına inandım; ben de (O'na) teslim olanlardanım." dedi.

Ayette geçen "bağy" ve "adv" kelimeleri, "udvan" kelimesi gibi zulüm anlamına gelir. Yine ayetin orijinalindeki "edreke" kelimesinin kökü olan "idrak" kelimesi, bir şeyi yakalama ve ona egemen olma anlamı taşıırken, "etbea" kelimesinin kökü olan "itba" kelimesi de, bir şeyi yakalamak için peşine düşmek anlamı taşır.

Ayetin orijinalinde geçen "Âmentu ennehu lâ ilâhe ille'lezî..." cümlesindeki "ennehu" kelimesinin başından "ba" edatı hazfedilmiş ve anlamı, *"İsrailoğulları'nın inandıkları ilâhtan başka bir ilâh olmadığına inandım..."* şeklindedir.

Firavun'un Allah'ı İsrailoğulları'nın inandıkları ilâh olarak nitelemesinin sebebi, İsrailoğulları'nın iman etmekle elde ettikleri sonucu, yani boğulmadan denizi geçmeyi kendisinin de elde etmek istemesidir. Bundan dolayı iman ile İslâm'ı birlikte zikrediyor. Böylece ısrarla sürdürdüğü günahın, yani yüce Allah'a ortak koşma ve O'na karşı büyüklük taslama günahının izini silmek istiyor. Ayetin geriye kalan bölümünün anlamı açıktır.

91) Şimdi mi?! Oysa önceden (Allah'ın emirlerine) karşı gelmiştin ve bozgunculardan idin.

Ayetin orijinalinde geçen "âl'âne" kelimesinin aslı, "e-el'âne"dir. [Şöyle ki, istifham edatı olan "e" ile kelimenin başındaki "e" kalb/değiştirme sonucu "â" harfine dönüştürülmüştür]. Dolayısıyla ayetin anlamı şu şekildedir: Allah'a şimdi mi; azabın sana yettiği şu anda mı iman ediyorsun?! Oysa azabın kuşattığı ve her yerden ölümün geldiği

1- [el-Kâfi, c.2, s.489]

anda yapılan iman ve tövbe geçerli değildir. Kaldı ki sen bundan önce hep isyan etmiş, Allah'ın emirlerine karşı gelmiş ve fesat çıkarıp bozgunculardan olmuştun. Günlerini Allah'a isyan ederek harcamış ve zamanında tövbe etmemiştin. Vakti geçtikten sonra artık iman etmek sana ne fayda sağlayacak?

İşte bu, Musa ile Harun peygamberlerin Allah'tan istedikleri idi. Onlar onun acı azaba yakalanmasına ve azap tarafından kuşatılıp böylece imanın kendisine fayda vermeyeceği, tövbe etmenin hiçbir işine yaramayacağı ana kadar iman etme yolunun üzerine kapanmasına dua etmişlerdi.

92) Senden sonra gelenlere ayet (ibret) olman için bugün senin (cansız) bedenini kurtaracağız. Doğrusu insanların çoğu bizim ayetlerimizden gafildirler.

Ayetin orijinalindeki "nuneccîke" fiilinin kökü olan "tenciye" kelimesi, "necat" kelimesinin "tefil" kalıbındaki mastarıdır. Nitekim "inca" kelimesi de aynı kelimenin (necat) "if'al" kalıbındaki mastarıdır. Her iki kelime, anlam ve kalıp bakımından "halas" kelimesinin "ihlâs" ve "tahlis" kelimeleri gibidirler ve hepsi "kurtarmak" anlamındadırlar.

Firavun'un bedenini kurtarma deyimi, onun bedeni dışında başka bir şeyi olduğunu ve bedeninin bu şeyi, azabın kendini kuşatması ile kaybettiğini gösterir. Bu şey, ruh adı ile de anılan nefistir. Ölüm sırasında Allah'ın insanlardan aldığı şey, işte bu nefistir. Nitekim yüce Allah şu ayetlerde şöyle buyurmuştur: *"Allah, ölenin ölüm zamanı gelince... canını alır."* (Zümer, 42), *"De ki, sizin için görevlendirilen ölüm meleği canınızı alacaktır."* (Secde, 11) Yine bu, insanın "ben" derken, varlığının bu yanından söz ettiği şeydir. Aynı şekilde insanın insanlığı bununla gerçekleşir. Yine idrak eden, isteyen, bedenin maddî güçleri ve organları aracılığı ile insana özgü çeşitli işleri yapan şey de budur. Beden ise sadece bir alet ve araçtır; nefis onu kullanarak kendi maddî işlerini yapar.

Nefis ile beden bir arada oldukları, aralarında birlik ve birliktelik söz konusu olduğu için beden nefsin ismiyle adlandırılır. Yoksa şahısların isimleri aslında bedenlerine değil, şahıslarına aittir. Bunun delili olarak şu yeter ki, beden, hayat boyunca sürekli değişikliğe uğrar, anbean doğal başkalaşmaya maruz kalır. Öyle ki, gün gelir, beden bütün unsurları ile değişime uğrayarak başka bir beden oluşturur. Meselâ eğer Zeyd denen şahıs anasından doğduğu günkü bedenden ibaret olsa ve bu isim de o bedene ait olsa, yetmiş ve seksen yaşında kesinlikle başkası

olur ve ismi de başkasına ait olur. Ayrıca insanın gençliğindeki davranışları yüzünden yaşlılığında mükâfatlandırılmaması ve cezalandırılmaması gerekir. Çünkü ibadeti de, günahı da başkası işlemiş olur.

İşte bu ve bunun gibi başka gerçekler insanın insanlığının bedeni değil, nefsi ile olduğunu, isimlerin bedenlere değil, nefislere ait olduğunu kesinlikle kanıtlar. Her ne kadar insan bu gerçeklerin ayrıntılarına inildiğinde onları inkâr etse de, ana hatları ile onları idrak etmekte ve bilmektedir.

Kısacası, "...*bugün senin (cansız) bedenini kurtaracağız.*" ayeti, açıkça veya açığa yakın şekilde gösteriyor ki, bedenlerin ötesinde nefisler vardır; şahıs isimleri bedenlere değil, nefislere aittir ve isimlerin bedenlere verilmesinin sebebi, beden ile nefsin bir arada olması yüzündendir.

Buna göre bu ifadenin anlamı şöyledir: Senin bedenini denizden çıkarıp kurtaracağız. Bu da seni bir tür kurtarmaktır. -Çünkü beden ile nefis arasındaki bütünlük ve beraberlik, bunlardan biri ile ilgili bir işlemin öbürüne de yansımaya hüküm verir.- Senden sonra gelenlere ayet (ibret) olman için seni kurtaracağız.

Bu ayet bir bakıma, "*Sizi topraktan yarattık ve yine toprağa döndüreceğiz.*" (Tâhâ, 55) ayetinin bir benzeridir. Çünkü insanın toprağa döndürülen bölümü, onun tamamı değil, cesedidir. Buna göre toprağa döndürülmenin insanın tümüne isnat edilmesi, sadece nefis ile beden arasındaki ittihat ve bütünlük gerekçesi ile doğrudur.

Bazı tefsirciler şu yorumu yapmışlardır: Kurtarmak kelime anlamı ile kurtarılanın sağ olmasına delâlet eder. Bundan dolayı, "seni kurtaracağız." cümlesi, Firavun'un denizden sağ olarak çıkarılmış olması anlamına gelir. Oysa yüce Allah onu denizden ölü olarak çıkarmıştır. O hâlde "nuneccîke" fiilinin, üzerine deniz suyunun çıkamadığı bir tümsek anlamına gelen "necvet" kökünden türemiş olması ve ifadenin anlamının "bugün senin bedenini sahildeki bir tümseğe çıkaracağız." şeklinde olması gerekir.

Bir tefsirciye göre buradaki bedenden maksat zırhtır. Firavun'un altın bir zırhı vardı ki, onunla tanınırdı. Yüce Allah, yaratıklara ayet ve ibret dersi olsun diye Firavun'u zırhı ile suyun yüzüne çıkardı.¹ Bir

1- [el-Kebir, Fahr-i Razî, c.17, s.157]

başka tefsirciye göre de, buradaki kurtarma ifadesinin amacı Firavun'la alay etmektir.¹

Doğru olan şu ki, bu görüşlerin hepsi gereksiz zorlamalardır. Yüce Allah "seni kurtaracağız." demiyor, "*seni bedeninle kurtaracağız.*" diyor. Bunun da anlamı, "senin bedenini kurtaracağız"dır. Ayetin orijinalinde geçen "beden" kelimesinin önündeki "ba" harfî, alet veya sebebiyet anlamına gelir. Böyle kullanılmasıdaki etken ise, nefis ile beden arasındaki birlik ve bütünlüktür.

Üstelik "*senin bedenini kurtaracağız.*" ifadesinin "seni sahilde bir tümseğe atacağız." anlamında olduğunu kabul etmek problemi kökten çözmeye yetmez. Çünkü bu yoruma göre sahildeki bir tümseğe atılan şey, Firavun'un bedenidir ki, o da kesinlikle Firavun'dan [Firavun'un nefisinden] başkadır. Aksi hâlde sağ salim olması gerekir.

Bu durumda insanla bedeni arasında bulunan ittihat ve bütünlük alakası sonucu bu ifadenin kullanıldığını kabul etmekten başka çare yoktur. Eğer bu alakaya dayanarak bir insanın adını onun nefsi olmaksızın bedenine vermek doğru ise, o zaman kurtarılmanın bedene yönelik olmasından hareketle bu kurtarılmanın insana nispet edilmesi de doğru olur. Üstelik ayette kurtarılmanın bedene yönelik olduğunu, nefis ile bedeninin hayatını ve sağlığını birlikte korumak anlamında insanı kurtarmaya yönelik olmadığını gösteren karine de vardır. Bu karine ise, ayetteki "*bedenini*" ifadesidir.

93) Andolsun biz, İsrailoğulları'nı doğru bir yere yerleştirdik ve onlara temiz şeylerden rızık verdik. İhtilafa ise, ancak kendilerine bilgi geldikten sonra düştüler. Şüphesiz, Rabbin kıyamet günü ihtilâfa düştükleri konular hakkında aralarında hüküm verecektir.

Yani onları doğru bir yerleşim birimine yerleştirdik. Bazen bir şey "sıdk=doğru" kelimesine izafe olunur. "Vaadu sıdk=doğru vaat, kademu sıdk=doğru adım, lisanu sıdk=doğru dil, madhelu sıdk=doğru giriş yeri ve mahrecu sıdk=doğru çıkış yeri" gibi. Bu izafe, izafe olan şeyin anlamının gereklerinin ve kendisinden istenen sonuçlarının gerçekten ve doğru olarak o şeyde mevcut olduğuna ve isteklisine zorunlu delâlet dili ile vaat ettiği sonuçlarında ve belirtilerinde hiçbir yalanın olmadığına

delâlet eder. Meselâ doğru vaat demek, vaat edenin vaadini yerine getireceği, kendisine vaat verilenin yerine getirileceğine sevindiği, umut bağlanmaya lââyık ve gerçekleşeceği umulan vaat demektir. Eğer böyle olmazsa doğru vaat değil, yalan vaat olur; sanki o vaadin anlamında ve anlamının gereklerinde yalan söylüyor.

Buna göre ayetteki "mübevvee sıdk=doğru yer" ifadesinin anlamı şudur: Yüce Allah, İsrailoğulları'nı öyle bir yere yerleştirdi ki, orada insanın barınaktan ve yurttan beklediği bütün nitelikler vardır. Temiz su, temiz hava, verimli topraklar, bol nimetler ve yaşama güvenliği gibi. Bu yer, Kudüs ve Şam dolaylarıdır. Yüce Allah İsrailoğulları'nı o yöreye yerleştirdi ve orayı kutsal ve bereketli topraklar diye adlandırdı. Kur'ân-ı Kerim başka ayetlerde, İsrailoğulları'nın buraya girişini ayrıntıları ile anlatmaktadır.

Bir tefsirciye göre burada söz edilen yer Mısır'dır. İsrailoğulları oraya girip orada evler edindiler. Fakat böyle bir şey Kur'ân'da zikredilmiyor. Üstelik eğer onların ikinci kez Mısır'a girdikleri farz edilse bile, onlar orada sürekli oturmuş değillerdir. Bu nitelikteki bir yerin "doğru yer" diye adlandırılmasına ise kelimenin anlamı müsait değildir.

Bu ayet, yani, *"Andolsun biz, İsrailoğulları'nı doğru bir yere yerleştirdik ve onlara temiz şeylerden rızk verdik."* ifadesi, şikâyet ve sitem içerikli bir ifadedir. Bunun delili, bu ifadeyi izleyen *"İhtilâfa ise, ancak kendilerine bilgi geldikten sonra düştüler."* ifadesidir. *"Şüphesiz, Rabbin kıyamet günü ihtilâfa düştükleri konular hakkında aralarında hüküm verecektir."* ifadesi ise, bile bile anlaşmazlığa düşmelerinin akıbetinin açıklanması ve hikâyeden çıkan sonucun vurgulanması amacıyla yöneliktir.

Buna göre ayetin anlamı şu şekilde belirginleşir: Biz İsrailoğulları'na nimetlerimizi tamamladık. Onları doğru bir yere yerleştirdik. Kıptîlerin esareti altında yaşadıkları uzun yıllar boyunca mahrum kaldıkları rızıkları kendilerine bağışladık. Halklarını birleştirdik, dağınık parçalarını bir araya getirdik. Fakat onlar nankörlük ettiler, ayrılığa düştüler ve hak üzerinde anlaşmazlığa kapıldılar. Anlaşmazlığa düşmeleri ise, cahillik mazeretine dayanmıyordu. Tersine, bile bile anlaşmazlığa düştüler. Hiç şüphesiz, Rabbin, anlaşmazlığa düştükleri konularda aralarında hüküm verecektir.

فَإِنْ كُنْتَ فِي شَكٍّ مِمَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ فَسْئَلِ الَّذِينَ يَقْرَأُونَ الْكِتَابَ مِنْ
قَبْلِكَ لَقَدْ جَاءَكَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿٩٤﴾
وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الَّذِينَ كَذَبُوا بآيَاتِ اللَّهِ فَتَكُونُوا مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٩٥﴾
إِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٩٦﴾ وَلَوْ جَاءَتْهُمْ
كُلُّ آيَةٍ حَتَّى يَرَوْا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ﴿٩٧﴾ فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةٌ أَمِنَتْ فَنَفَعَهَا
إِيمَانُهَا إِلَّا قَوْمَ يُونُسَ لَمَّا آمَنُوا كَشَفْنَا عَنْهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيَاةِ
الدُّنْيَا وَمَتَّعْنَاهُمْ إِلَى حِينٍ ﴿٩٨﴾ وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَأَمَنَّ مَنْ فِي الْأَرْضِ
كُلَّهُمْ جَمِيعًا إِنْ تَكَرَّهُ النَّاسُ حَتَّى يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٩٩﴾ وَمَا كَانَ
لِنَفْسٍ أَنْ تُؤْمِنَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَيَجْعَلُ الرَّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ
﴿١٠٠﴾ قُلْ أَنْظِرُوا مَاذَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا تُغْنِي الْآيَاتُ وَالنُّذُرُ
عَنْ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠١﴾ فَهَلْ يَنْتَظِرُونَ إِلَّا مِثْلَ أَيَّامِ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ
قَبْلِهِمْ قُلْ فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ ﴿١٠٢﴾ ثُمَّ نُنَجِّي رُسُلَنَا
وَالَّذِينَ آمَنُوا كَذَلِكَ حَقًّا عَلَيْنَا نُنَجِّ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٣﴾

AYETLERİN MEÂLİ

94- Eğer sana indirdiğimiz (gerçekler) hakkında şüphede isen, (Ehlikitap'tan) senden önce inen (semavî) kitabı sürekli okuyanlara sor. Andolsun ki, Rabbinden sana gerçek gelmiştir. Sakın şüphe edenlerden olma!

95- Ve sakın Allah'ın ayetlerini yalanlayanlardan olma! Yoksa zarara uğrayanlardan olursun.

96- Şüphesiz, haklarında Rabbinin sözü (azap vaadi) kesinleşenler iman etmezler.

97- Acı azabı görene kadar kendilerine her türlü ayet gelse bile.

98- Keşke (peygamberlerini yalanlayan şu beldelerden herhangi) bir belde (halkı) olsaydı da, (azap gelmeden önce gönüllü olarak) iman etseydi ve imanları kendilerine yarar sağlasaydı! Yunus'un kavmi hariç. Onlar iman ettikleri zaman, dünya hayatında onlardan zillet azabını kaldırdık ve onları belli bir süreye kadar (yaşama nimetinden) yararlandırdık.

99- Eğer Rabbin dileseydi, yeryüzünde olan bütün herkes iman ederdi. Bu durumda sen mi insanları iman etsinler diye zorlayacaksın?!

100- Allah'ın izni olmadıkça hiç kimse iman etmez. Allah, pisliği (şüpheyi) akıl etmeyenlerin (Allah'ın ayetlerini yalanlayanların) üzerine kılar.

101- De ki: "Göklerdeki ve yeryüzündeki varlıklara bir bakın!" Fakat (bunca) ayetler (deliller) ve uyarmalar, iman etmeyen bir topluluğa ne fayda eder ki?!

102- Bu yüzden onlar, kendilerinden önce gelip geçenlerin (acıklı) günlerinin benzerini (azap gelmedikçe iman etmemeyi) mi bekliyorlar? De ki: "O hâlde bekleyin, ben de sizinle birlikte (azabın ineceği günü) bekleyenlerdenim."

103- Sonra biz, kendi elçilerimizi ve iman edenleri kurtarıyoruz. İşte üzerimize düşen bir hak olarak (İslâm ümmetinden) iman edenleri böyle kurtarıyoruz.

AYETLERİN AÇIKLAMASI

Bu ayetler, Ehlikıtap'ın Peygamberimize (s.a.a) inen Kur'ân'dan önce kendi semavî kitaplarında okudukları şekliyle yüce Allah'ın bu surede indirdiği yaratılış ile yeniden dirilişe ilişkin bilgilerin ve peygamberler ile ümmetleri hakkında ana hatlar hâlinde anlattığı hikâyelerin gerçeğine şahit göstermeyi içeriyor. Ele alınan peygamberler arasında, Nuh Peygamber ve Musa Peygamber ile bunların arasındaki diğer peygamberler (üzerlerine selâm olsun) ve ümmetleri vardır.

Arkasından daha önceki açıklamaların özeti ve sonucu niteliğindeki mana ve gerçekğe geçiyor. Bu mana ve gerçek ise şundan ibarettir: İnsanlar Allah'ın izni olmadıkça, O'na ve O'nun ayetlerine kendiliklerinden inanmayı asla başaramazlar. Allah ise, sadece kalplerini mühürlemediği ve üzerlerine pislik (şüphede) damgası basmadığı kimselerin iman etmelerine izin verir. Yoksa, hakkında Allah'ın hükümü kesinleşenler azabı görmedikçe Allah'a ve O'nun ayetlerine hiçbir şekilde inanmazlar.

İnsanların yaratıldığı günden beri işleyen kanun, onların Allah'ın ayetlerini yalanlayanlar ile tasdik edenler olarak ikiye ayrılıp çatışmaları yolundadır. Bu yasanın işleyişine göre yüce Allah, peygamberlerinin gelişinden sonra onlar arasında hak ölçüleri uyarınca hüküm verir. Bu hüküm uyarınca peygamberleri ve onlara inanları kurtarıırken, diğerlerini helâk eder.

94) Eğer sana indirdiğimiz (gerçekler) hakkında şüphede isen, (Ehlikıtap'tan) senden önce inen (semavî) kitabı sürekli okuyanlara sor. Andolsun ki, Rabbinden sana gerçek gelmiştir. Sakın şüphede edenlerden olma!

Ayette geçen "şekk" kelimesi, şüphede ve kuşku anlamına gelir. "*Sana indirdiğimiz (gerçekler)*"den maksat, bu surenin daha önceki ayetlerinde ele alınan ilk yaratılış, tekrar dirilme konularına ilişkin bilgiler ile ümmetleri helâk etme ile ilgili ilâhî kanundur. Ayetin orijinalinde geçen "yakraûne" kelimesi, sürekliliği ifade eden müzari/gelecek fiildir. Yine ayetteki "min kablike" ifadesi, öncesinde geçen "el-kitap"tan hâldir ve amili de aynı zamanda mütealliki olan takdirdeki bir kelimedir; takdir açılımı ise şöyledir: "Münzelen min kablike." Bütün bunlar, ayetin akışından anlaşılmaktadır.

Dolayısıyla ayetin anlamı şu şekildedir: Ey Muhammed! *"Eğer"* ilk yaratılış ve tekrar dirilmeye ilişkin bilgiler ile özet hâlinde anlattığımız ve Allah'ın insanlar hakkında işleyen kanunu yansıtan -ki bu kanuna göre önce hakka çağrı yapılır, arkasından hak uyarınca hüküm verilir- peygamberler hakkındaki hikâyelerle ilgili *"sana indirdiğimiz (gerçekler) hakkında şüphede isen,"* Ehlikitap'tan *"senden önce"* inen semavî *"kitabı"* sürekli *"okuyanlara sor."* Andolsun ki, *"Rabbinden sana gerçek gelmiştir. Sakın şüphe edenlerden"* kuşkuya kapılanlardan *"olma!"*

Bu ifade, Peygamberimizin (s.a.a) kalbinde şüphenin varlığını veya şüphe belirtisi göstermesini gerektirmez. Çünkü bu şekilde bir hitap, şüphe içinde olan birine yöneltilebileceği gibi, söylenen söz hakkında kesin bilgiye sahip olan, anlatılan olaydan emin olan birine de yöneltilebilen kinayeli bir ifadedir. Bu yolla verilmek istenen mesaj şudur: Haber verenin haberi ve anlattığı gerçek birden çok delil ile desteklenmiş ve yine birden çok belirti ile kanıtlanmıştır. Eğer muhatabın ve işitenin bu delillerden birini şüphe ile karşıladığı farz edilirse, başka bir delili nazar-ı itibara alabilir.

Bu anlatım tarzı karşılıklı konuşmalarda ve diyaloglarda yaygındır. İlim ve fikir adamları, yeteneklerinin ihtiyaç gösterdiği durumlarda bunu kullanırlar. Bir bakarsın ki, böyle biri bir konuda delil gösterir, arkasından muhatabına dönüp der ki: "Eğer bu delilden kuşku duyar-san veya bu delilin isteneni karşılayamadığını farz edersek, bu konuda bir başka delil daha var ki, o da şudur..." Böylece verilmek istenen kinayeli mesaj şu olur: Bu konudaki deliller çoktur ve hepsi birbirini desteklemektedir. Aslında bu delillerin bir tanesi bile yeter, fazlasına ihtiyaç yoktur. Ama birden çok delil göstermenin amacı, meselenin her hâlükârda ispatlandığını, bunların hepsi veya bir bölümü tarafından ortaklaşa desteklendiğini göstermektir.

Buna göre ayetin anlamı şuna yöneliktir: Yüce Allah, sana aklın kabul etmek zorunda olduğu deliller ile açıkladığı bu bilgileri ve yaratıklarla varlıklar hakkında ilâhî yasanın nasıl işlediğini anlattığı hikâyeleri, doğruluğunda şüphe olmayan kitapta açıklamıştır. Allah'ın bu açıklaması bir delildir. Ama bu konularda bir başka delil de vardır. O da şudur: Semavî kitapları hakkını vererek okuyan Ehlikitap bu gerçekleri okudukları kitaplarda buluyorlar.

O kitaplarda şu gerçekler yer almıştır: Mebde/ilk yaratılış ile mead/tekrar dirilme diye bir gerçek vardır. Allah'ın peygamberler aracılığı ile gönderdiği bir ilâhî din vardır. Peygamberler insanları bu dini kabul etmeye çağırırlar. İlâhî dini kabul etmeye çağrılan her ümmet, inananlar ve yalanlayanlar olmak üzere iki kesime ayrılırlar. Sonunda Allah, hak ile batılı birbirinden ayıran bir ölçü indirdi ve o iki kesim arasında kesin hükmünü verdi.

Bu öyle bir gerçektir ki, Ehlikitap onu inkâr etmeye kalkışamaz. Onlar sadece Peygamberimizin (s.a.a) geleceğini müjdeleyen sözleri, İslâm'a mahsus bazı bilgileri ve kutsal kitaplarında değiştirdikleri bazı ayrıntıları inkâr ediyorlar. Burada şu önemli inceliği göz ardı etmemek gerekir: Yüce Allah'ın bu surede anlattığı hikâyeler arasında Hud ve Salih peygamberlerin hikâyelerine değinmiyor. Çünkü Yahudilerin el-lerindeki Tevrat'ta bu iki peygamberin hikâyelerine yer verilmemiştir. Aynı şekilde Şuayb ve İsa peygamberlerin hikâyelerinden de bu surede söz etmiyor. Çünkü Ehlikitap arasında bu peygamberlerin hikâyeleri konusunda görüş birliği yoktur. Bunun sebebi, bu ayette Ehlikitap'ı tasdik etmekten kaçınamayacakları gerçekler hakkında şahit göstermektir.

Dolayısıyla bu ayetin, Peygamberimize (s.a.a) delil sunma konusundaki ölçüsü, şu ayetin insanlara delil sunmasındaki ölçüsü gibidir: *"İsrailoğulları'nın bilginlerinin onu bilmesi, onlar için bir delil değil midir?"* (Şuarâ, 197)

Şu da var ki, bu sure Mekke döneminde inen ilk surelerdendir. O günlerde de Müslümanlarla Ehlikitap arasında, özellikle Müslümanlarla Yahudiler arasında Medine'deki kadar şiddetli bir husumet yoktu ve henüz Yahudiler, Peygamberimizin (s.a.a) Medine'ye hicretinden sonrasında olduğu gibi sert bir inatçılığa kapılmamışlardı. Aradaki ilişkiler Müslümanlar ile Ehlikitap arasındaki savaşlardan sonra öyle gerginleşti ki, Ehlikitap, *"Allah, hiçbir beşere bir şey indirmedir."* (En'âm, 91) dediler.

Ayetin akışından elde edilen anlam budur. Öyle sanıyorum ki, eğer okuyucu gerek bu ayeti, gerekse yüce Allah tarafından Peygamberimize (s.a.a) hitap edilerek indirilen, benzerini ortaya koyamayacaklarını vurgulayarak insanlara meydan okuyan, Peygamber'i (s.a.a) görevinin bilincinde olmakla, Rabbinden gelen basiret, açık bilgi ve şahide sahip olmakla niteleyen ve bu ayetle aynı paralelde olan diğer ayetleri hakkıyla incelerse, bizim yukarıda verdiğimiz anlamı yeterli bulur ve

ayetin tefsirinde başvurulmuş zorlamalı başka yorumlara itibar etmez. Öyle yorumlar ki, onları nakledip inceleme konusu yapmanın hiçbir faydası yoktur.

95) Ve sakın Allah'ın ayetlerini yalanlayanlardan olma! Yoksa zarara uğrayanlardan olursun.

Önceki ayette şüphe duymak, kuşkuya kapılmak yasaklandıktan sonra bu ayette, yüce Allah'ın ayetlerini yalanlamak yasaklanıyor. Allah'ın ayetlerini yalanlamak ise, Allah'a karşı gelinerek hak ile inatlaşma anlamına gelir. Çünkü ayetin ayet olabilmesi için delâletinin net ve açıklamasının belirgin olması gerekir. Böyle bir gerçeği yalanlamak ise, ancak kör inatçılıktan kaynaklanabilir.

"*Yoksa zarara uğrayanlardan olursun.*" ifadesi, Allah'ın ayetlerini yalanlamanın sonucunu ve akıbetini bildiriyor ki, aslında yasaklanan da bu sonuçtur. Yani ifadenin anlamı, "zarara uğrayanlardan olma!" şeklindedir.

İfadenin orijinalindeki "hasirîn" kelimesinin kökü olan "hüsrân" kelimesi, sermayenin eksilme veya bütünü ile gitme sureti ile yok olmasıdır. Bu sermaye ise, bir sonraki ayetten anlaşılacağı üzere Allah'a ve O'nun ayetlerine iman etmektir ki, bu iman, insanın dünya ve ahiret saadetinin, mutluluğunun sermayesidir. Çünkü bir sonraki ayette, insanların zarara/hüsrana uğramalarına, onların iman etmemiş ve inanmamış olmaları sebep gösteriliyor.

96-97) Şüphesiz, haklarında Rabbinin sözü (azap vaadi) kesinleşenler iman etmezler. Acı azabı görene kadar kendilerine her türlü ayet gelse bile.

Bu ifade, yasaklanan şeyin mahiyetini açıklamak ve onun için doğacak kötü sonucu beyan etmek suretiyle az önceki yasaklamanın sebebini bildiriyor. Şöyle ki, ayetlerin akışından elde edilen anlama göre söz düzeninin, "Sakın yalanlayanlardan olma! Çünkü yalanlayanlar iman etmezler ve bunun sonucu olarak zarara uğrarlar." şeklinde olması beklenirdi. Çünkü mutluluğun sermayesi imandır. İşte burada, "*haklarında Rabbinin sözü kesinleşenler*" ifadesinin, "*yalanlayanlar*" ifadesinin yerine konulması, hükmün sebebini göstermek ve yalanlayanların zarara uğramalarının sebebini, yüce Allah'ın sözünün onlar hakkında kesinleşmiş olması olduğuna vurgu yapmak içindir. Sonuçta da yetki her durumda yüce Allah'a aittir.

Allah'ın ayetlerini yalanlayanlar hakkında kesinleşen ilâhî hüküm, genel ilâhî şeriatın Âdem Peygamber ile eşine, sonra arkalarından gelen soylarına sunulduğu gün yüce Allah'ın söylediği şu sözdür: *"Hepiniz oradan inin, dedik. Yalnız size benden bir hidayet geldiği zaman, kimler benim hidayetime uyarsa, artık onlara bir korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir. İnkâr edip ayetlerimizi yalanlayanlar ise, ateş ehlidir, onlar orada ebedî kalacaklardır."* (Bakara, 39)

İşte yüce Allah'ın, burada, ilâhî ayetleri yalanlayanların zarara uğramalarını açıklarken kullandığı ifadeden kastettiği budur. Dolayısıyla bu yalanlayanlar, *"haklarında Rabbinin sözü (azap vaadi) kesinleşen"* kimselerdir ve onlar *"iman etmezler"* ve bu yüzden zarara uğramışlardır. Çünkü onlar mutluluklarının sermayesi olan imanlarını kaybettiler, ondan ve onun bereketlerinden dünyada ve ahirette mahrum oldular. İman etmeyecekleri yolundaki hüküm kesinleştiği için, *"Acı azabı görene kadar kendilerine her türlü ayet gelse bile"* iman etmezler. Ancak acı azabı görünce iman ederler ki, zor durum karşısında yapılan zorunlu imanın da hiçbir faydası yoktur.

Yüce Allah bu sözü (Allah'ın hükmünün kesinleşmesini) Kur'ân'ın birçok yerinde tekrarlamış ve bunun, zarara uğramakla iman etmeye yol açtığını vurgulamıştır. Şu ayetlerde buyrulduğu gibi: *"Onların çoğunun hakkında hüküm kesinleşmiştir. Bu yüzden iman etmezler."* (Yâsîn, 7), *"Diri olanları uyarsın ve kâfirler hakkında hüküm kesinleşsin diye..."* (Yâsîn, 71) -Yani iman etmemeleri ve sonuçta zarara uğramaları sonucu ayetleri yalanlamaları sebebi ile.- *"Kendilerinden önce gelip geçmiş olan cinler ve insanlar için uygulanan azap onlar hakkında da kesinleşmiştir. Onlar zarara uğramış kimselerdir."* (Fussilet, 25) Bu anlamda başka ayetler de vardır.

Bu ayetlerden şunlar ortaya çıkıyor:

1- Hakka inatla karşı çıkmak ve Allah'ın ayetlerini yalanlamak, insan hakkında ebedî azabı kesinleştirir.

2- İnsan mutluluğunun sermayesi imandır.

3- Her insan ister istemez iman ehlidir. İman sahibi bütün insanlar ise ihtiyarî/gönüllü ve ıztırarî/zorunlu olmak üzere ikiye ayrılır. Şöyle ki, insanın imanı ya gönüllü tercihindен kaynaklanır [ve kendi isteğiyle, hiçbir haricî baskının altında kalmadan oluşur], ki bu iman kabule mazhar olur ve sahibine dünya ile ahiret mutluluğunu kazandırır; ya da

zorunlu iman olur [zor durumda kalma sonucu oluşur], ki azabın görüldüğü sırada yapılan iman olduğu için kabule mazhar olmaz.

98) Keşke (peygamberlerini yalanlayan şu beldelerden herhangi) bir belde (halkı) olsaydı da, (azap gelmeden önce gönüllü olarak) iman etseydi ve imanları kendilerine yarar sağlasaydı! Yunus'un kavmi hariç. Onlar iman ettikleri zaman, dünya hayatında onlardan zillet azabını kaldırdık ve onları belli bir süreye kadar (yaşama nimetinden) yararlandırdık.

Ayetin akışından anlaşıldığına göre buradaki "levla" edatı, özendirme anlamı taşıyor ve "*iman etseydi*" cümlesi ile, geçerli/sahih ve doğru olan gönüllü/ihtiyarî iman kastediliyor. Nitekim arkadan gelen "*imanları kendilerine yarar sağlasaydı!*" ifadesinden anlaşılan budur. Bu özendirme, gerçekleşmemiş bir geçmiş zamanlı iş hakkında olduğu için de cümle olumsuzlama ile eşit anlama gelen bir ümitsizlik anlamı taşıyor. Bu yüzden "*Yunus'un kavmi hariç.*" istisnası uygun olmuştur [ve bu özendirilen imanın onlarda gerçekleştiğine vurgu yapılmıştır].

Buna göre ayetin anlamı şu şekilde belirginleşmektedir: Keşke kendilerine gelen peygamberlerimizi yalanlayan şu şehirlerden herhangi biri olsaydı da, başlarına azap inmeden önce gönüllü olarak iman etseydi ve imanı kendilerine fayda sağlasaydı! Ama yok, Yunus Peygamber'in kavmi dışında hiçbirisi iman etmedi. Yunus Peygamber'in kavmi iman ettiklerinde, dünya hayatında onlardan zillet azabını kaldırdık ve onları kendi doğal ecelleri olan belli bir süreye kadar yaşama nimetinden yararlandırdık.

Bu açıklamadan bu ayetteki istisnanın muttasıl olduğu anlaşılıyor.

Bir tefsirciye göre ayetin anlamı, "Geçmişte herhangi bir beldenin, bütün halkı ile istisnasız iman ettiği hiç görülmedi. Yunus Peygamber'in kavmi hariç. Neden bütün beldeler böyle olmadı?" şeklindedir.¹

Bu yorum hakkında söyleyeceğimiz söz şudur: Aslında bu anlamın kendiliğinde bir sakıncası yoktur. Fakat ayetin sözleri, içerdiği bazı özelliklerden dolayı bu anlamla örtüşmüyor. Bunun böyle olduğu açıktır.

Bir başka tefsirciye göre ayetin anlamı, "Geçmişteki şehirlerden hiçbir şehir yoktu ki, kâfir olduktan sonra iman etsin de imanı ona fayda sağlamış olsun. Yunus'un kavmi hariç. Onlar iman ettikleri zaman, dün-

1- [Mecmau'l-Beyan, c.5, s.203]

ya hayatında onlardan zillet azabını kaldırdık ve onları belli bir süreye kadar yaşama nimetinden yararlandırdık." şeklindedir.¹

Fakat bu yorum da bir önceki yorumun taşıdığı sakıncayı aynen taşımaktadır.

99) Eğer Rabbin dileseydi, yeryüzünde olan bütün herkes iman ederdi. Bu durumda sen mi insanları iman etsinler diye zorlayacaksın?!

Yani fakat Allah bunu dilemedi. Bu yüzden hepsi iman etmedi ve etmez. O hâlde bunu dileme yetkisi yüce Allah'a aittir ve O bunu dilemedi. Bu yüzden böyle bir beklentiye girmen ve o uğurda çaba harcaman gerekmez. Çünkü sen insanları zorla iman ettirme gücüne sahip değilsin. Bizim onlardan istediğimiz iman, kendi gönül rızaları ile yapacakları imandır, yoksa zorunlu ve baskı altında yapacakları iman değildir.

Bundan dolayı bunun arkasından yadırgama ve olumsuzluk içerikli soru kalıbında, *"Bu durumda sen mi insanları iman etsinler diye zorlayacaksın?!"* diye buyruluyor. Yani sana, dileme yetkisinin sadece Allah'a ait olduğunu ve O'nun bütün insanların iman etmesini dilemediğini, bu yüzden de hepsinin gönül rızası ile kesinlikle iman etmeyeceğini açıkladıktan sonra senin elinde insanlara baskı yapıp onları imana zorlamaktan başka çare kalmıyor. Oysa ben bunu yapmanı yadırgıyorum. Ne sen bunu başarabilirsin ve ne ben bu nitelikte bir imanı kabul ederim.

100) Allah'ın izni olmadıkça hiç kimse iman etmez. Allah, pisliği (şüpheyi) akıl etmeyenlerin (Allah'ın ayetlerini yalanlayanların) üzerine kılar.

Bir önceki ayette yetkinin bütünü ile yüce Allah'a ait olduğu, O bütün yeryüzü halkının tümü ile iman etmesini dilese hepsinin iman edeceği, fakat bunu dilemediği için herkesin iman etmesinin beklenemeyeceği vurgulandıktan sonra bu ayette bu noktaya şu açıklama ekleniyor: Her şeyin mülkiyeti Allah'a aittir. Her konuda asaleten tasarruf yetkisi O'nun elindedir. Bu yetkide hiçbir ortağı yoktur. Yalnız bazı kullarına bazı konularda sınırlı tasarruf izni verir.

Gönüllü olarak Allah'a inanmak ve buna yönelmek, gerçekleşmesinin özel bir sebebe ihtiyaç duyduğu bir husustur. Bu sebebin, etkili olup

sonucu ortaya çıkarması yolunda kâinatta tasarrufta bulunabilmesi ise, bu husustaki Allah'ın iznine bağlıdır. Fakat yüce Allah pisliği ve sapıklığı inatçılarla inkârcıların üzerine kılarak onların iman etmelerine izin vermez. Bu nedenle onların mutluluğa ermeleri beklenemez.

Eğer yüce Allah bu konuda birine izin verse, o yalanlayıcılar dışında kalan birine izin verir. Buna göre, *"Allah'ın izni olmadıkça hiç kimse iman etmez."* ifadesi, iman etmeyi Allah'ın iznine bağlayan genel bir hükümdür. *"Allah, pisliği (şüpheyi) akıl etmeyenlerin (Allah'ın ayetlerini yalanlayanların) üzerine kılar."* ifadesi ise, aklını kullanmayanların bu yolda izin elde etme yeteneğinden yoksun bırakılacaklarını ve dolayısıyla sadece onlar dışındakilerin bu izni elde edebileceklerini vurguluyor.

Ayetin orijinalinde geçen "rics" kelimesi ile, imanın karşıtı olan şüphe kastediliyor. Şu anlamda ki, burada rics (pislik, iğrençlik) iman ile karşılaştırıldığı için rics ile örtüşen mısırdak şüphedir [ve rics, şüphe anlamındadır]. Nitekim yüce Allah bu kavramı bir ayette şöyle tanımlıyor: *"Kimi de saptırmak isterse, onun göğsünü, göğe çıkıyormuş gibi dar ve tıkanık yapar. Allah, inanmayanların üstüne işte böyle pislik çöktür."* (En'âm, 125)

"Akıl etmeyenler" ifadesi ile de, yüce Allah'ın ayetlerini yalanlayanlar kastediliyor. Gerekçe, Allah'ın azap hükmünün onlar hakkında kesinleşmiş olmasıdır. Çünkü onlar, Allah tarafından kalpleri mühürlendiği için akıl etmeyen kimselerdir. Şu ayette buyrulduğu gibi: *"Allah da kalplerini mühürledi; artık onlar (hakkı) bilmezler."* (Tevbe, 93)

101) De ki: "Göklerdeki ve yeryüzündeki varlıklara bir bakın!" Fakat (bunca) ayetler (deliller) ve uyarılar, iman etmeyen bir topluluğa ne fayda eder ki?!

Yani, yüce Allah'ın ayetlerinden birer ayet olan ve her bir insanı iman etmeye çağıran göklerdeki ve yeryüzündeki değişik ve birbirinden farklı varlıklara bakın! *"Fakat (bunca) ayetler (deliller) ve uyarılar, iman etmeyen bir topluluğa ne fayda eder ki?"* ifadesinden, ayetteki "ma" edatının soru içerikli olduğu ve cümlemin yadırgama, esef bildirme amacı taşıdığı anlaşılmaktadır. Doktorun, "Ölüme ne çare bulabilirim?!" demesi gibi. Yani bizim işimiz, onları, *"Göklerdeki ve yeryüzündeki varlıklara bir bakın!..."* diye uyarmaktır. Fakat onlar iman etmediklerine, yani kalplerinin mühürlü olması sebebi ile iman etme-

mek üzerine birleşerek karar verdiklerine göre, uyarmaların ve ayetlerin onlar üzerinde ne etkisi olabilir ki?!

Bir başka görüşe göre, ayetteki "ma" edatı nâfiyedir, olumsuzluk anlamı taşır.¹ [Buna göre, ayetin anlamı şu şekilde olur: "Fakat bunca ayetler (deliller) ve uyarmalar, iman etmeyen bir topluluğa fayda etmez!"]

102) Bu yüzden onlar, kendilerinden önce gelip geçenlerin (acıklı) günlerinin benzerini (azap gelmedikçe iman etmemeyi) mi bekliyorlar? De ki: "O hâlde bekleyin, ben de sizinle birlikte (azabın ineceği günü) bekleyenlerdenim."

Bu ayet, bir önceki ayetteki "*Fakat (bunca) ayetler (deliller) ve uyarmalar, iman etmeyen bir topluluğa ne fayda eder ki?!"* ifadesinin sonucudur. Yani, ayetler ve belgeler onlara hiçbir fayda vermediğine ve kesinlikle iman etmediklerine göre, onlar kendilerinden önce gelip geçmiş toplumların yaşadıkları acı günlerin benzerini bekliyorlar. Onlar senin ile aralarında nokta koyacak olan ilâhî azap ayetine kendilerini tutsak etmişlerdir. O son noktada ise, aleyhlerine hüküm verilir. Çünkü azap hükmü haklarında kesinleşmiştir.

Bundan dolayı yüce Allah, "*De ki: O hâlde bekleyin.*" buyruğu ile Peygamberimize (s.a.a) bu hükmü onlara tebliğ etmeyi emrediyor. Şöyle ki, sizden önce gelip geçmiş toplumların yaşadıkları günlerin aynısını, yani benimle sizin aranızda son noktayı koyacak azap gününü bekleyin. O gün iman edeceksiniz; ama imanınızın size faydası olmayacak. Zaten "*ben de sizinle birlikte (azabın ineceği günü) bekleyenlerdenim.*"

Bu açıklamalarımız sayesinde, ayetteki sorunun, olumsuz ve yadırgama içerikli olduğu ortaya çıkmaktadır.

103) Sonra biz, kendi elçilerimizi ve iman edenleri kurtarıyoruz. İşte üzerimize düşen bir hak olarak (İslâm ümmetinden) iman edenleri böyle kurtarıyoruz.

Bu cümle, bir önceki ayetin baş tarafının tamamlayıcısıdır. "*De ki: O hâlde bekleyin...*" ifadesi ise bir ara cümledir. Anlam itibari ile normal söz akışı şöyledir: "*Bu yüzden onlar,*" yani senin şu kavmin, "*kendilerinden önce gelip geçenlerin*" yani haklarında azap hükmü kesinleşen ve kendilerine azap ayeti gönderdiğimiz eski ümmetlerin

1- [Tefsiru'l-Kebir, c.17, s.170]

"(acıklı) günlerinin benzerini mi bekliyorlar? Sonra biz, elçilerimizi ve iman edenleri kurtarıyoruz."

Bu söz akışı arasına, *"De ki: O hâlde bekleyin, ben de sizinle birlikte (azabın ineceği günü) bekleyenlerdenim."* ifadesinin girmesinin sebebi ise, bu ifadenin, soru üsluplu söz bütününden kendinden önceki bölümü ile ilişkili olmasından dolayıdır. Çünkü müşriklere cevap olmaya elverişli olan bu bölümdür ve Peygamberimizin (s.a.a) müşrikler ile arasına son noktayı koymayı beklediğini içeren de budur.

Peygamberimiz (s.a.a) ile ona iman edenlerin kurtarılmasına gelince; bunu bekleyen, hem Peygamberimizdir, hem de müminlerdir; sadece Peygamberimiz (s.a.a) değildir. Bu bekleme ise son ilâhî hükmün uygulamaya geçmesi ile değil, azaptan kurtulma ile ilgilidir. Üstelik, sözün akışının Peygamberimize (s.a.a) ve iman edenlere müjde vermeye değil de, müşrikleri uyarmaya yönelik olduğu burada bu ifadeye bağlı bir amaç da yoktur. Bu inceliği iyi anlamak gerekir.

"Sonra biz, kendi elçilerimizi ve iman edenleri kurtarıyoruz." ifadesine gelince, bunun anlamı şu şekildedir: Nasıl ki, daha önceki toplumların peygamberleri ile müminlerini azabın inişi sırasında kurtarıyorduksak, aynı şekilde üzerimize düşen bir hak olarak bu ümmetin sana inananlarını da kurtarıyoruz.

Ayetin orijinalinde geçen "hakken aleyna" cümlesindeki "hakken" kelimesi, meful-ü mutlak ve ifadeden hazfedilen fiilin (hakke) yerine oturmuştur. "el-Mü'minîn" kelimesinin başındaki "el" takısı da ahd (belirli bir kesimi kastetmek) içindir, maksat da bu ümmetin müminleridir. Bu ifade, Peygamberimize (s.a.a) ve ümmetin müminlerine yönelik kurtarma ile ilgili bir güzel vaattir.

"iman edenleri kurtarıyoruz." ifadesinden hareketle Peygamberimizin (s.a.a) bu hükmü görmeyeceği, bu olayın onun ölümünden sonra gerçekleşeceği yolunda bir işaret olarak değerlendirmek çok da uzak bir ihtimal değil. Çünkü burada iman edenlerden söz edildiği hâlde, Peygamberimizden (s.a.a) söz edilmiyor. Oysa daha önceki ümmetlerden söz edilirken, hem peygamberlerin, hem de onlara inananların kurtarıldıkları bildirilmişti.

Bu ihtimali aklımıza getiren diğer bir faktör, aşağıdaki ayette verilen mesajın, [Yûnus, 46; Ra'd, 40 ve Mü'min, 77 gibi] Kur'ân'ın değişik yerlerinde tekrarlanmış olmasıdır: *"Onlara vaat ettiğimiz (azabın) bir*

kısmını sana göstersek de, (onları göstermeden) seni vefat ettirsek de, her hâlükârda bize döndürüleceklerdir." (Mü'min, 77)

AYETLERİN HADİSLER IŞIĞINDA AÇIKLAMASI

Tefsiru'l-Ayyâşî'de Muhammed b. Said Esedî'den Musa b. Muhammed b. Rıza'nın kendisine şöyle dediği rivayet edilir: "Yahya b. Eksem bana bir mektup yazarak birkaç soru sordu. Bu sorulardan birinde şöyle dedi: *'Eğer sana indirdiğimiz (gerçekler) hakkında şüphede isen, (Ehlikitap'tan) senden önce inen (semavî) kitabı sürekli okuyanlara sor.'* ayeti hakkında bana bilgi ver. Bu ayetin muhatabı kimdir? Eğer Peygamber ise, Allah'ın kendisine indirdiği vahiy hakkında şüphesi var demektir. Yok, eğer ayetin muhatabı Peygamberimizden başkası ise, o zaman Kur'ân başkasına indi demektir."

"Ben de bu soruyu kardeşime sordum. Bana şu cevabı verdi: *'Eğer sana indirdiğimiz (gerçekler) hakkında şüphede isen, (Ehlikitap'tan) senden önce inen (semavî) kitabı sürekli okuyanlara sor.'* ayetinin muhatabı Resulullah'tır (s.a.a). Ama onun, Allah'ın kendisine indirdiği vahiy hakkında şüphesi yoktu. Fakat cahiller onun hakkında, 'Nasıl olur da bize meleklerden bir peygamber gönderilmedi? Muhammed'in diğer insanlardan yemek yeme, su içme ve sokaklarda gezme ihtiyaçları bakımından hiçbir farkı yoktur.' dediler. Bunun üzerine yüce Allah Peygamberimize (s.a.a) vahyetti ki, senden önce inen kutsal kitapları okuyanlara o cahillerin yanında sor bakalım: Allah'ın senden önce göndermiş olduğu peygamberler herkes gibi yemek yiyen, su içen ve sokaklarda gezen kimseler değil miydi? Sen de onlar gibisin, onlar senin için bir örnektir."

"Yüce Allah'ın onun şüpheli olmadığını bildiği hâlde, *'Eğer sana indirdiğimiz (gerçekler) hakkında şüphede isen'* diye buyurmasının sebebi, müşriklerin görüş açılarını gözetmektir. Tıpkı ona hitaben, *'Artık kim sana gelen ilimden sonra, onun hakkında seninle tartışmaya kalkarsa, de ki: "Gelin, biz kendi oğullarımızı, siz kendi oğullarınızı, biz kendi kadınlarımızı, siz kendi kadınlarınızı, biz kendimizi ve siz kendinizi çağıralım; sonra da dua edelim de, Allah'ın lanetini yalan söyleyenlerin üstüne kılalım.'* (Âl-i İmrân, 61) ayetinde buyurduğu gibi. Eğer Peygamberimiz (s.a.a), *'Gelin lanetleşelim ve Allah'ın lanetinin sizin üzerinize olmasını dileyelim.'* deseydi, müşriklerin mu-

baheleye (lanetleşmeye) gelmeleri söz konusu olmazdı. Yüce Allah, Peygamber'inin görevini yerine getirdiğini, yalancılardan olmadığını bildiği gibi, Peygamberimiz (s.a.a) de Allah'ın vahyinin doğru olduğunu, fakat müşrikler karşısında ortadan konuşmak istediği için böyle buyurduğunu biliyordu."

Ben derim ki: Şeyh Saduk (r.a), bu rivayeti el-Meani adlı eserinde Musa b. Muhammed b. Ali'den naklederek aktarmıştır. Bu rivayet, ayet hakkındaki yukarıda yaptığımız açıklamalar ile aynı paraleldedir.

Bazı rivayetlere göre bu ayet Miraç gecesi inmiştir. Yüce Allah, Peygamberimize (s.a.a), diğer peygamberlerin ruhlarına o konuyu sormasını emretmiştir. Bu rivayetlere göre, *"senden önce kitabı sürekli okuyanlara sor."* ifadesi ile o eski peygamberlerin ruhları kastediliyor. Bu yorum, Zührî'den de rivayet edilmiştir. Fakat bu rivayetin, ayetin sözleri ile bağdaşması konusunda belirsizlik vardır.

ed-Dürrü'l-Mensûr adlı tefsirde Abdurrezzak ve İbn Cerir aracılığı ile Katade'ye dayanılarak verilen bilgiye göre, bu ayet hakkında Peygamberimiz (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "Ne şüphe ederim, ne de kimseye soru sorarım."

Tefsiru'l-Ayyâşî'de Muammer, İmam Rıza'nın (a.s) şöyle buyurduğunu nakleder: "Yüce Allah Yunus Peygamber'e emirlerini verdi, o da Allah'tan aldığı emirleri kavmine ulaştırdı. Sonra azap bulutu üzerlerine çöktü. Ancak insanlar kendileri ile evlatlarını ve hayvanları ile yavruklarını birbirinden ayırdılar. Arkasından Allah'a yalvarıp yakarmaya başladılar. Bunun üzerine Allah azabı onlardan uzaklaştırdı."

Ben derim ki: Yunus Peygamber'i (a.s) ele alan ayetlerin tefsirine sıra geldiğinde, onunla ilgili hikâyeyi ayrıntılı biçimde anlatacağız inşaallah.

ed-Dürrü'l-Mensûr adlı tefsirde şöyle geçer: İbn Ebu Hatem ve Lalekaî -es-Sünnet adlı eserinde- İmam Ali b. Ebu Talip'in şöyle dediğini naklederler: "Tedbir kaderi geri çevirmez. Ama dua kaderi geri çevirir. 'Yunus'un kavmi hariç. Onlar iman ettikleri zaman, dünya hayatında onlardan zillet azabını kaldırdık ve onları belli bir süreye kadar (yaşama nimetinden) yararlandık.' ayetinin anlamı budur."

Ben derim ki: ed-Dürrü'l-Mensûr adlı tefsirin yazarı bu rivayetle aynı anlamda olan başka bir rivayeti, İbn Neccar aracılığı ile Ayşe'den, o da Peygamberimizden (s.a.v) nakletmiştir.

el-Kâfî [c.1, s.288, hadis: 1] ve el-Besair adlı eserlerde rivayet zincirine yer verilerek Ebu Basir'den İmam Cafer Sadık'ın (a.s) şöyle buyurduğu nakledilmiştir: "Rics, şüphe demektir. Biz, dinimiz konusunda asla şüpheye düşmeyiz."

قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِن كُنْتُمْ فِي شَكٍّ مِنْ دِينِي فَلَا أَعْبُدُ الَّذِينَ
 تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ أَعْبُدُ اللَّهَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُمْ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ
 مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٤﴾ وَأَنْ أَقِمَّ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ
 الْمُشْرِكِينَ ﴿١٠٥﴾ وَلَا تَدْعُ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُكَ وَلَا يَضُرُّكَ
 فَإِنْ فَعَلْتَ فَإِنَّكَ إِذَا مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿١٠٦﴾ وَإِنْ يَمْسَسْكَ اللَّهُ بِضُرٍّ فَلَا
 كَاشِفَ لَهُ إِلَّا هُوَ وَإِنْ يُرِدْكَ بِخَيْرٍ فَلَا رَادَّ لِفَضْلِهِ يُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَاءُ
 مِنْ عِبَادِهِ وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿١٠٧﴾ قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ
 الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنِ اهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ وَمَنْ ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ
 عَلَيْهَا وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ ﴿١٠٨﴾ وَاتَّبِعْ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ وَاصْبِرْ حَتَّىٰ
 يَحْكُمَ اللَّهُ وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ ﴿١٠٩﴾

AYETLERİN MEÂLİ

104- De ki: "Ey insanlar! Eğer benim dinim hakkında (veya dinimle ilgili sebat gösterip göstermemem konusunda) şüphede iseniz, (şunu bilin ki) ben, sizin Allah'tan başka taptıklarınıza tapmam. Ben, ancak sizin canınızı alan Allah'a kulluk ederim. Bana, iman edenlerden olmam emredildi."

105- "Hanif (Allah'ı bir tanıyan) olarak yüzünü dine doğru yönelt ve sakın Allah'a ortak koşanlardan olma! (diye emredildi.)"

106- "Allah'ı bırakıp da sana yarar sağlamayan ve zarar vermeyen şeyleri çağırma! Eğer böyle yaparsan, kesinlikle zalimlerden olursun. (diye emredildi.)"

107- Oysa Allah sana bir sıkıntı dokundurursa, onu O'ndan başka giderecek kimse yoktur. Sana bir hayır (ulaştırmayı) dilerse, O'nun lütfunu geri çevirecek kimse de yoktur. Lütfunu kullarından dilediğine ulaştırır. O, bağışlayan ve sürekli merhamet edendir.

108- De ki: "Ey insanlar! Rabbinizden size gerçek (Kur'ân veya hak içerikli davet) geldi. Artık kim hidayete ererse, kuşkusuz kendi yararına hidayete ermiştir; kim de sapıklığa düşerse, kuşkusuz kendi zararına sapıklığa düşmüştür ve ben sizin üzerinize vekil değilim."

109- Sana vahyolunana uy ve Allah hükmünü verinceye kadar sabret! O, hüküm verenlerin en iyisidir.

AYETLERİN AÇIKLAMASI

Okuduğumuz ayetler surenin son ayetleridir. Bu ayetlerde, surede işlenen konuların özeti veriliyor. Ana hatları ile tevhit, mead/tekrar dirilme ve nübüvvet/peygamberlik konularına değiniliyor. Peygambere-rimize (s.a.a), Kur'ân'a uyması ve kendisi ile ümmeti arasındaki son hükmü sabırla beklemesi yolunda emir veriliyor.

104) De ki: "Ey insanlar! Eğer benim dinim hakkında (veya dinimle ilgili sebat gösterip göstermemem konusunda) şüphede iseniz, (şunu bilin ki) ben, sizin Allah'tan başka taptıklarınıza tapmam. Ben, ancak sizin canınızı alan Allah'a kulluk ederim. Bana, iman edenlerden olmam emredildi."

Daha önce birkaç kere söylediğimiz gibi din, hayatta mutluluğa erebilmek için izlenen yol demektir. Bu kavram, *"Dinlerini sırf Allah için yapanlar..."* (Nisâ, 146) ayetinden de anlaşılacağı üzere, itaat anlamını da içerir. Kimi zaman da ceza anlamında kullanılır.

"Eğer benim dinim hakkında kuşku duyuyorsanız..." yani benim izlediğim ve üzerinde istikrarlı olduğum yol konusunda kuşku duyuyorsanız... İnsanın başkasının dini, izlediği hayat yolu hakkında şüphe

etmesi, o kişinin bu yolda sebat edip etmeyeceği, yani o istikameti sürekli biçimde izleyip izlemeyeceği hususunda olur. Müşriklerin de bu anlamda Peygamberimizin (s.a.a) dinine yönelik ümitleri vardı. Belki de onu dininden döndürebileceklerini, böylece onun tevhide sarılmaya ve Allah'a ortak ilâhlar koştuktan vazgeçmeye yönelik çağrısından kurtulacaklarını umuyorlardı.

Buna göre ayetin anlamı şu şekildedir: Eğer benimsediğim ve sizi de kabul etmeye çağırdığım dine bağlılığımı devam ettirip ettirmeyeceğim veya dinimin mahiyetinin ne olduğu, temel esasının ne olduğu hususunda şüphede iseniz, size bu konudaki açık ve net sözümü söyleyeyim ki, ben sizin sözde ilâhlarınıza asla tapmam; ben tek olan Allah'a kulluk ederim.

"Ben, ancak sizin canınızı alan Allah'a kulluk ederim." ifadesinde yüce Allah'ın başka bir sıfatı değil de can aldırıcılık sıfatı gündeme getiriliyor. Bunun sebebi şudur: Müşrikler zararı başlarından savma ve faydayı kendilerine çekmede herhangi bir ilâha muhtaç olduklarını düşündükleri için ilâhlarına tapıyorlardı. Öte yandan, can vermenin başlarına geleceğinden ve bu işin sırf Allah'ın elinde olduğundan şüphe etmiyorlardı. Buna göre zararından kurtulma ihtiyacı, yüce Allah'a kulluk etmeyi gerektirir.

Şu da var ki, Allah'ın can alma sıfatının seçilmesinde müşriklere tehdit yöneltme maksadı da gizlidir. Çünkü daha önceki ayetlerde kesin bir dille azaba uğratılacakları bildirilmişti. Buna göre müşriklerin ölümü demek azap göreceklerinin başlangıcı demektir.

"Ben, ancak sizin canınızı alan Allah'a kulluk ederim." ifadesini, *"Bana, iman edenlerden olmam emredildi."* ifadesinin izlemesi, bu yorumu desteklemektedir. Çünkü azaptan kurtuluşları, bu ayetten önceki iki ayette, yani, *"Bu yüzden onlar; kendilerinden önce gelip geçenlerin (acıklı) günlerinin benzerini (azap gelmedikçe iman etmemeyi) mi bekliyorlar? De ki: 'O hâlde bekleyin, ben de sizinle birlikte (azabın ineceği günü) bekleyenlerdenim.' Sonra biz, kendi elçilerimizi ve iman edenleri kurtarıyoruz. İşte üzerimize düşen bir hak olarak (İslâm ümmetinden) iman edenleri böyle kurtarıyoruz."* [102 ve 103] ayetlerinde açıklanan vaadin bir bölümünü oluşturur.

Dolayısıyla ayetin anlamı şöyledir: Kesin olarak bilin ki, ben sizin ilâhlarınıza tapmam. Ben aranızdaki ilâhî ayetleri yalanlayanları

azaba çarptırıp müminleri kurtaracağını vaat eden ve bana müminlerden biri olup sözde ilâhlara tapmaktan kaçınmamı emreden Allah'a kulluk ederim.

105) "Hanif (Allah'ı bir tanıyan) olarak yüzünü dine doğru yönelt ve sakın Allah'a ortak koşanlardan olma! (diye emredildi.)"

Bu ifade, önceki ayette geçen "umirtu en ekune..." ifadesinin mahalline matuftur. Çünkü ifade, "müminlerden ol." anlamındadır. Daha önce birkaç kere ayette geçen "Hanif olarak yüzü dine doğru yöneltmek" ifadesinin anlamını açıklamıştık.

106) "Allah'ı bırakıp da sana yarar sağlamayan ve zarar vermeyen şeyleri çağırma! Eğer böyle yaparsan, kesinlikle zalimlerden olursun. (diye emredildi.)"

Bu ayet, Allah'a ortak koşmayı yasaklamanın ardından bir başka yasaklamaya işaret ediyor ve şirk koşmanın insanları zalimler zümresine katan bir günah olduğunu, böylece şirk koşan o kimselerin yüce Allah'ın, ayetinde zalimlere yönelttiği tehdide maruz kalmayı hak ettiklerini açıklıyor.

Burada çağrıdan söz edilirken, "*sana yarar sağlamayan ve zarar vermeyen şeyler*" ifadesi kullanıldığı hâlde ibadetten, tapınmadan söz edilirken, "*Allah'tan başka taptıklarınız*" tabirine yer verilmesinde ince bir espri vardır. Şöyle ki, ibadet ve tapınma, doğal olarak tapılanın akıl ve bilinç sahibi olmasını gerektirir. Bu yüzden bu ifadede akıl ve ilim sahipleri için kullanılan "ellezîne=o kimseler ki" edatı kullanılıyor. Çağrı da gerçi ibadet ile iç içe olduğu için öyledir; fakat çağrı hedefi olan sözde ilâhlar fayda ve zarar dokunduramamakla nitelendirildikleri için ve her ilim ve akıl sahibi varlığın fayda ve zarar dokundurabileceği düşünülebileceği için "ma=o şeyler ki" edatı kullanılıyor. Böylece çağrı hedefi olan varlıkların cansız varlıklar oldukları, bu yüzden fayda veya zarar dilemenin onlar hakkında hayal edilemeyeceğine işaret ediliyor.

Ayrıca, "*yarar sağlamayan ve zarar vermeyen şeyler*" ifadesinin kendisi, sözde ilâhları çağırmanın yasaklanmasına dair bir delil oluşturmaktadır.

107) Oysa Allah sana bir sıkıntı dokundurursa, onu O'ndan başka giderecek kimse yoktur. Sana bir hayır (ulaştırmayı) dilerse, O'nun lütfunu geri çevirecek kimse de yoktur. Lütfunu

kullarından dilediğine ulaştırır. O, bağışlayan ve sürekli merhamet edendir.

Bu cümle, hâliyedir (hâl anlamı taşımaktadır) ve bir önceki ayet-teki açıklamanın tamamlayıcısı niteliğindedir. Ayetin anlamı ise şöyledir: Allah'ı bir yana bırakarak sana verebileceği ne faydası, ne de zararı olan şeyleri çağırma. Oysa Allah'ın başına getirdiği bir sıkıntıyı O'ndan başkası gideremez. O'nun senin hakkında dilediği bir iyiliği de O'ndan başka hiç kimse geri çeviremez. Kahredici irade başkasında değil, O'ndadır. O, kendi dileği ve iradesi ile kullarına iyilik dokundurur. Bununla birlikte O, affedici ve merhametlidir. Kullarının günahlarını affeder ve onlara merhamet eder.

Allah'ın bu yüce sıfatlar ile nitelenmesi ve O'nun dışındakilerin bu sıfatlardan tamamen yoksun olmaları, ibadeti ve duayı/çağırısı sırf O'na yöneltmeyi gerektirir.

108) De ki: "Ey insanlar! Rabbinizden size gerçek (Kur'ân veya hak içerikli davet) geldi. Artık kim hidayete ererse, kuşkusuz kendi yararına hidayete ermiştir; kim de sapıklığa düşerse, kuşkusuz kendi zararına sapıklığa düşmüştür ve ben sizin üzerinize vekil değilim."

Ayetin orijinalinde geçen "hak=gerçek" ifadesinden maksat, ya Kur'ân'dır veya Kur'ân'ın içerdiği hak çağrıdır.

"Artık kim hidayete ererse, kuşkusuz kendi yararına hidayete ermiştir; kim de sapıklığa düşerse, kuşkusuz kendi zararına sapıklığa düşmüştür ve ben sizin üzerinize vekil değilim." ifadesi ise insanlara yönelik bir ilândır. Onlara kendileri için yapacakları seçimde serbest oldukları bildiriliyor ve tercih yetkileri ellerinden alınmaksızın onlara şu gerçek duyuruluyor: Kendilerine gelen gerçek öyle bir özelliğe sahiptir ki, kim ona ererse, gerçeğe ulaşmış olur ve faydası kendine ait olur. Buna karşılık kim de bu gerçekten saparsa, bu sapmanın zararını kendisi çeker. Buna göre insanlar fayda ve zarar şıklarından istediklerini tercih etmekte serbesttirler; Peygamber (s.a.a) onların vekili, kendilerine düşecek işleri yapacak kişi değildir.

Bu ayette kinaye yolu ile insanların hakka/gerçeğe yönelmeleri gerektiği ifade ediliyor. Çünkü menfaatleri bu yoldadır.

109) Sana vahyolunana uy ve Allah hükmünü verinceye kadar sabret! O, hüküm verenlerin en iyisidir.

Bu ayet, Peygamberimize (s.a.a), kendisine vahyolunan mesaja uymasını, bu uymanın yanı sıra başına gelecek musibetlere ve sıkıntılara sabretmesini emrediyor; yüce Allah'ın kendisi ile kavmi arasında son hükmünü vereceğine ve Allah'ın bu son hükmünün mutlaka kendisini sevindirecek nitelikte olacağına ilişkin vaadi içeriyor. Buna göre bu ayet, Peygamberimize (s.a.a) çağrı görevini kesintisiz şekilde sürdürmesini emretmekte, başına gelen sıkıntılarla ilgili ona teselli vermekte, iyi ve güzel sonun kendisine ait olacağı yolunda vaatte bulunmaktadır.

Ayet, yüce Allah'ın hükmünü vurgulayarak son buluyor. Bu öyle bir hükümdür ki, bu surenin ayetlerinin çoğunluğu açıklamalarında ağırlıklı olarak ona dayanmaktadır. Yine de Allah, doğrusunu herkesten daha iyi bilir.

HÛD SÛRESİ

Mekke Döneminde İnen
Bu Sûre 123 Ayettir

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الرَّ كِتَابٌ أَحْكَمَتْ آيَاتُهُ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ ﴿١﴾ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ ﴿٢﴾ وَإِنْ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ يُمَتِّعْكُمْ مَتَاعًا حَسَنًا إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى وَيُؤْتِ كُلَّ ذِي فَضْلٍ فَضْلَهُ وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ كَبِيرٍ ﴿٣﴾ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤﴾

AYETLERİN MEÂLİ

Rahman ve Rahim olan Allah'ın Adıyla

1- Elif, Lâm, Râ. Hikmet sahibi ve her şeyden haberdar olan (Allah) tarafından ayetleri sağlamlaştırılmış, sonra ayrıştırılmış bir kitaptır (bu).

2- (İçeriğinin özü şudur:) Allah'tan başkasına kulluk etmeyin; ben O'nun size gönderdiği bir uyarıcı ve müjdeleyiciyim.

3- Ve Rabbinizden af dileyin, sonra tövbe edip O'na dönün ki, belirli bir sürenin sonuna kadar sizi güzel bir şekilde yaşatsın ve her erdem sahibine erdeminin karşılığını versin. Eğer yüz çevirirseniz, ben sizin için büyük bir günün azabından korkarım.

4- Dönüşünüz Allah'adır. O'nun her şeye gücü yeter.

AYETLERİN AÇIKLAMASI

Bu sure, başlangıcından, sonundan ve ayetlerinin akışından anlaşılacağı üzere, çok sayıdaki ve farklı farklı Kur'ân ayetlerinin amacını

açıklıyor, bu ayetlerin değişik maksatlarının özünü ve içeriklerinin özetini anlatıyor.

Bu surede şu gerçek vurgulanıyor: Kur'ân ayetleri, ilâhî bilgilerin temel ilkelerini, yüce insanî ahlâk örneklerini ve ibadetler, muameleler, siyasetler ve velâyetlerle ilgili genel şer'î hükümleri kapsayan değişik dinî bilgileri içerirler. Ayrıca arş, kürsî, levh, kalem, gök, yer, melekler, cinler, şeytanlar, bitkiler, hayvanlar ve insanlar gibi genel anlamda yaratıkları tanıtırlar. Bunların yanı sıra ilk yaratılışa, sonundaki faniliğe ve tekrar dirilme gününde yüce Allah'a dönüşe dikkat çekerler. Onun öncesinde berzah adı ile anılan kabir âleminden, arkasından sırası ile Allah'ın huzuruna çıkmak üzere kabirden doğrulma, haşır, toplanma, sorguya çekilme, hesap verme, tartı, şahitlerin şahitliği, son hüküm, deceler ile cennet ve derekeleri ile cehennemden bahsederler.

Bunların yanı sıra insanın yaratılışı ile amelleri arasındaki ilişkiyi, amelleri ile mutluluk ve bedbahtlık, nimet ve mahrumiyet, yükselme ve aşağı düşme arasındaki ilişkiyi anlatırlar. Bunlarla ilgili vaatlere, tehditlere, uyarılara ve müjdelere dikkat çekerler. Bu dikkat çekme sırasında öğüt, güzel tartışma ve hikmet içerikli ifadeler kullanılır.

Kısacası Kur'ân ayetleri, bu ilâhî bilgilerin ve tartışılmaz gerçeklerin ayrıntılarını içermekle birlikte, aslında bir tek gerçeğe dayanırlar. Bu gerçek ana esastır, öbürleri bunun ayrıntılarıdır. Bu gerçek, din binasının üzerinde yükseldiği tevhit ilkesidir. İslâm'ın bu ana ilkesine göre şöyle inanılmalıdır: Yüce Allah, bütün varlıkların Rabbidir. O'ndan başka bir Rab yoktur. Her bakımdan O'na teslim olmak gerekir. O'nun Rabliğinin hakkı eksiksiz biçimde yerine getirilmelidir. Kalpler sadece O'nun korkusu ile ürpermeli, amellerde sadece O'na boyun eğilmelidir.

Bu öyle bir temel esastır ki, özet niteliğinde olmakla birlikte Kur'ân'daki bütün bilgilerin ve hükümlerin ayrıntıları tahlil yolu ile ona dönerler; o da terkip yolu ile tüm ayrıntılarıyla birlikte o bilgilere ve hükümlere döner.

Bu surenin başında yer alan bu ilk dört ayette, ana hatları ile bu husus açıklanıyor. Arkasından diğer ayetlerinde uyarma ve müjdeleme yolu ile bunun ayrıntılarına giriliyor. Bu bağlamda Allah'ın kulları hakkında işleyen kanunu gündeme getiriliyor. Geçmiş ümmetlerle ilgili haberlere değiniliyor. Nuh, Hud, Salih, Lut, Şuayb ve Musa Peygamberlerin hikâyelerine yer veriliyor. Büyüklük taslamanın o kavimleri

ilâhî çağrıyla olumlu cevap vermekten alıkoşu, onları yeryüzünde bozgunculuğa ve haddi aşmaya sevk edişi vurgulanıyor. Bunların yanı sıra Allah'ın iman edip iyi ameller işleyenlere yönelik vaatleri ile kâfir olup ilâhî ayetleri yalanlayanlara dönük tehditleri dile getiriliyor. Bunlar esnasında tevhit, nübüvvet ve mead (ahiret) ile ilgili ilâhî bilgilerden bazı hususlar açıklanıyor.

Bu açıklamalarımızla bu surenin amacı ile ilgili bir tefsircinin¹ ileri sürdüğü görüşün sakatlığı ortaya çıkıyor. Söz konusu görüşe göre bu sure, Yûnus Suresi ile aynı anlamdadır ve aynı konuları işliyor. Bu konular ilâhiyat, peygamberlik, tekrar dirilme, ceza ve iyi ameller konularındaki İslâm'ın inanç ilkeleridir. Yûnus Suresi'nde özet hâlinde değinilen peygamberler hikâyeleri bu surede ayrıntılı biçimde anlatılıyor.

Oysa okuyucu artık biliyor ki, bu iki sure, biri diğerine dönmeyen iki farklı amaç içermektedirler. Yûnus Suresi'nde, ilâhî kanunun peygamberler ile onları yalanlayan ümmetler arasında son hükmü verme esasına göre işlediği anlatılıyor. Arkasından bu ümmete, eski ümmetler ile aynı akıbete uğrayacakları yolunda tehdit yöneltiyor. Hûd Suresi'nde ise, Kur'ânî bilgilerin tahlil yolu ile halis tevhide, tevhit ilkesinin de terkip yolu ile temel ve ayrıntı nitelikteki ilâhî bilgilere döndüğü anlatılıyor.

Sure, ayetlerinin içeriğinden ve aralarındaki açık bağlantıdan anlaşılacağı üzere Mekke döneminde ve bir kerede inmiştir. Fakat bazı tefsircilerden surenin 12. ayeti olan *"Belki... sana vahyolunanların bir kısmını terk ediyorsun..."* ayetinin bu kapsamın dışında olduğu ve Medine döneminde indiği rivayet edilmiştir.

Bazı tefsirciler de surenin 17. ayeti olan *"Rabbinden gelen bir beyyine (basiret) üzerinde olan..."* ayetini, bazıları ise 114. ayeti olan *"Gündüzün iki ucunda ve gecenin ilk saatlerinde hakkıyla namazı kıl..."* ayetini bundan istisna etmişlerdir. Fakat surenin sözlerinde bu iddiaları destekleyen hiçbir delil olmadığı gibi, ayetleri arasında var olan açık bağlantı, hepsinin Mekke döneminde indiğini gösterir.

1) Elif, Lâm, Râ. Hikmet sahibi ve her şeyden haberdar olan (Allah) tarafından ayetleri sağlamlaştırılmış, sonra ayrıştırılmış bir kitaptır (bu).

1- [el-Menar, c.12, s.2]

Bu ayette muhkemliğin karşıtı olarak kullanılan "tafsil" kavramı, bir şeyin birbiri ile bağlantılı parçaları arasına aralık koymak, iç içe geçmiş şeyleri birbirinden ayırmak anlamında olduğuna göre bunun karşıtı olarak gösterilen muhkemliğin bir şeyin parçalarını birbirine bağlamak, o şeyin bir yanını öbür yanına irca etmek, böylece o şeyin tek ve yalın bir bütün olmasını sağlamak, onu parçalı ve bölünmüş hâlden uzak tutmak anlamına geldiğini gösterir.

Bilinen bir gerçektir ki kitap, açıkladığımız anlamda muhkemlik ve mufassallık ile nitelenince, bu sıfatlar onun sözlerinin veya başka yönlerinin sıfatları değil, içerdiği anlamın ve içeriğin sıfatlarıdır. Yine bilinen bir gerçektir ki, anlamların muhkemlik ve mufassallık, birlik ve farklılık konusundaki durumu, somut varlıkların durumu gibi değildir. Çünkü çok sayıdaki anlam bir tek anlama döndüğünde, bu tek anlam, bütün anlamlarda saklanan bir temel olur. Bu temel anlam, özet niteliğine rağmen o tafsilâtlar ile; o tafsilâtlar da, bütün ayrıntılı durumlarına rağmen o özet ile özdeşleşir. Bütün bunlar, şüpheye yer olmayacak derecede açıktır.

Buna göre Kur'ân ayetlerinin önce muhkem ve ikinci aşamada mufassal olmalarının anlamı şudur: Bu ayetler içeriklerinin farklılığına, amaçlarının değişikliğine rağmen tek ve yalın bir anlama, orijinal ve aslî bir amaca dönüşürler. Bu anlam ve amaçta çokluk ve farklılık yoktur. Öyle ki, herhangi bir Kur'ân ayetinin yöneldiği özel amaç ne olursa olsun, bünyesine işlemiş ruh ve kendisinden istenen hakikat, taşıdığı o temel amaçtır.

Ayetlerinin değişikliğine ve parçalarının farklılığına rağmen bu yüce kitabın tek bir amacı vardır. Bu amaç, tafsilâtlı hâle getirildiğinde bir yerde dinin temel ilkelerinden biri, başka bir yerde bir ahlâk örneği, bir başka yerde ise şeriatın bir hükmü olur. Köklerden dallara ve dallardan daha ince dallara indikçe ne o tek ve saklı anlamın dışına çıkar, ne de amacından sapar. Bu tek asıl ve kök, terkip yolu ile inanç, ahlâk ve amel dallarının parçalarından her biri olur. Bu dallar ve ayrıntılar da, tahlil yolu ile ve bünyelerine işleyen ruha irca edilerek o tek asla ve köke dönerler.

Meselâ yüce Allah'ı şanına yakışır şekilde tevhit etmek/birlemek, inanç düzeyinde O'nun güzel isimlerinin ve yüce sıfatlarının varlığını ortaya koymak demek iken, ahlâk düzeyinde rıza, teslimiyet, yiğitlik,

iffet, cömertlik gibi ahlâk örnekleri ile süslenmek ve çirkin sıfatlardan kaçınmak, amel ve davranış düzeyinde ise iyi işler yapmak ve Allah'ın yasakladığı işlerden sakınmak demektir.

Başka bir ifadeyle, halis tevhit; inanç, ahlâk ve davranış düzeylerinin her birinde Kur'ân'ın o alanda açıkladığı görevleri yerine getirmeyi gerektirirken, bu düzeylerin her biri ve bu düzeyi meydana getiren parçalar da tevhitsiz gerçekleşmez.

Böylece ortaya çıkıyor ki, bu ayet, Kur'ân'daki bilgilerin ve hükümlerin tek bir temele varıp dayandığını ifade eder. Bu temel; inanç, ahlâk ve davranış alanlarının her biri ile birleştiğinde o alanın özelliğine bağlı olarak o alana mahsus bir Kur'ân hükmü meydana getirir. Bu açıklamadan şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır:

1- Ayette geçen "kitabun", hazfedilmiş bir müptedanın haberidir. Açılımı ise şöyledir: "Haza kitabun." Kitaptan maksat ise, elimizdeki surelerden ve ayetlerden oluşan Kur'ân'dır. Bu tanım, kimi zaman yapılan, kitaptan maksadın levh-i mahfuz olduğu veya levh-i mahfuzdaki hâli ile Kur'ân olduğu şeklindeki tanımla çelişmez. Çünkü bizim okuduğumuz kitap ile levh-i mahfuzdaki kitap arasında tenzil ile te'vil arasındaki birliğin aynısı vardır.

2- Ayetteki "*sonra ayrıştırılmış*" ifadesininin orijinalinde geçen "summe (sonra)" edatı, zaman bakımından bir sonralık değil, söz sıralaması bakımından bir sonralık ifade eder. Çünkü aslîlik ve fer'îlik, özetlik ve ayrıntılık bakımından birbirinden farklı olan anlamlar arasında zaman bakımından önceliğin ve sonralığın anlamı yoktur.

Ayrıca bu açıklama ile bu ayetin anlamı hakkında bazı tefsircilerin ileri sürdükleri bazı görüşlerin asılsızlığı da ortaya çıkıyor. Bu görüşlerden birine göre,¹ bu ayetteki "*ayetleri sağlamlaştırmış*" ifadesi, bu kitabın ayetlerinin daha önceki kutsal kitaplar ve şariatlar gibi neshedilmemiş olması, "*sonra ayrıştırılmış*" ifadesi ise, bu kitapta helâllerin, haramların ve diğer hükümlerin açıklanması demektir.

Bu görüşe yönelik itirazımız şudur: Bu anlamın söz konusu olabilmesi için sözü edilen neshedilmemişliğin, Kur'ân'ın başka bir kutsal kitap tarafından neshedilmemiş olması ile kayıtlandırılmış olması gerekir. Yoksa Kur'ân ayetlerinin birbirlerini neshettikleri şüphe kaldırmaz

1- [Mecmau'l-Beyan, c.3, s.112, İbn Abbas'tan naklen]

bir gerçektir. Sözü ettiğimiz kayıtlandırmanın ise ayetin sözlerine dayanan hiçbir delili yoktur.

Bir başka görüşe göre ise maksat şudur: "Bu kitabın ayetleri emirler ve yasaklarla sağlamlaştırılmış, sonra vaatler ve tehditlerle, sevaplar ve cezalarla ayrıştırılmıştır."¹ Bu yorum, hiçbir delile dayanmayan bir zorlamadır.

Diğer bir görüşe göre bu kitabın ayetlerinin sağlamlaştırılması, sözlerinin en fasih şekilde ifade edilerek mucize düzeyine çıkmış olması; ayrıştırılması ise, bu ayetlerin açıklanmış olması demektir.² Bu yorum da bir önceki yorum gibi delilsiz bir zorlamadır.

Başka bir görüşe göre Kur'ân'ın ayetlerinin sağlamlaştırılmasından maksat, bu ayetlerin çelişkisiz, karışıklıksız ve batılsız şekilde bir özen süzgecinden geçmiş olmaları ve bunların ayrıştırılmalarından maksat da, bu ayetlerin birbirlerini izlemeleridir.³

Bu görüşe yönelik itirazımız şudur: Tafsile verilen bu anlamın lügat kitaplarında yeri yoktur. Yalnız eğer bu anlam ayrıştırma ve çoğaltma şeklinde yorumlanırsa, kelime ile örtüşebilir ki, o zaman da bizim yukarıda verdiğimiz anlama dönülmüş olur.

Bir başka görüşe göre Kur'ân'ın ayetlerinin muhkemleştirilmesi, bu ayetlerin indirilmeden önce bir bütün hâlinde olmaları; sonra ayrıştırılmaları ise, iniş sırasında ayet ayet bölünerek mükellefler tarafından daha kolay anlaşılır ve üzerlerinde kafa yorulur bir hâle getirilmeleri demektir.⁴

Bu görüş hakkında söyleyeceğimiz şudur: Bu yorumun en uygun yeri, "*Biz onu (Kur'ân'ı) mübarek bir gecede indirdik.*" (Duhân, 3) ve "*Biz Kur'ân'ı insanlara ağır ağır okuyasın diye bölümlere ayırdık ve onu azar azar indirdik.*" (İsrâ, 106) ayeti ile bu anlamdaki başka ayetlerdir. Bu ayetler şuna delâlet ediyor: Kur'ân'ın Allah katında insanların anlayış düzeylerinden yüksek bir mertebesi vardır. Sonra bu Kur'ân, normal anlayışların durumu göz önünde bulundurularak insanların anlayıp değerlendirebilecekleri bir düzeye indirildi. Şu ayette buna işaret edildiği

1- [Mecmau'l-Beyan, c.3, s.112, Hasan Ebu'l-Aliye'den naklen]

2- [Mecmau'l-Beyan, c.3, s.112, Ebu Müslim'den naklen]

3- [Mecmau'l-Beyan, c.3, s.113]

4- [Mecmau'l-Beyan, c.3, s.112, Katade'den naklen]

gibi: *"Apaçık kitaba yemin olsun ki, biz anlayıp düşünesiniz diye onu Arapça bir Kur'ân yaptık. O, katımızda bulunan ana kitapta pek yüce ve hikmetle doludur."* (Zuhruf, 4)

İncelemekte olduğumuz "...ayetleri sağlamlaştırılmış, sonra ayırıştırılmış bir kitaptır (bu)." ayetinde ise, muhkemlik ve mufassallığın her ikisi birlikte ayetlerle irtibatlandırılmıştır. Bu irtibatlandırma, sadece ayetlerin anlamları bakımındandır. Bundan da anlaşılan şudur: Muhkemlik ve mufassallık, ayetlerin çoklu anlamlarında söz konusudur. Çünkü ayetlerin anlamlarının biri birlik ve yalınlık, öbürü ise çokluk ve bileşiklik olmak üzere iki yönü vardır. Bu da bizim yukarıda verdiğimiz anlamla örtüşür; yoksa görüşünü naklettiğimiz tefsircinin zikrettiği tevil ve tenzil meselesine dönen anlamla bağdaşmaz.

Bir başka görüşe göre buradaki muhkemlik ve mufassallığın anlamı, bazı ayetlerin özet niteliğinde ve diğer bazılarının ise açıklayıcı nitelikte olmalarıdır. Bu görüşü ileri süren tefsirci buna, *"Bu iki grubun örneği, kör ve sağır kimse ile gören ve işiten kimse gibidir..."* (Hûd, 24) ayetini örnek veriyor. Muhkem ve özet niteliğindeki bu ayetin içeriğini Nuh, Hud, ve Salih Peygamberlerin hikâyelerini anlatan ayetler açıklamaktadır.¹

Bu görüşe yönelik itirazımız şudur: Ayetten anlaşılan, muhkemlik ve mufassallığın aynı yerde söz konusu olduğudur. Şu anlamda ki, muhkemlik niteliği taşıyan ayetler, aynı zamanda mufassallık niteliği de taşırlar. Yoksa bu görüşün gerektirdiği gibi, muhkemlik bazı ayetlerin ve mufassallık diğer bazı ayetlerin sıfatı değildir.

"Hikmet sahibi ve her şeyden haberdar olan (Allah) tarafından..." ifadesinde geçen "hakîm" kelimesi, Allah'ın fiille ilgili güzel isimlerinden biridir ve bir işi sağlam yapma anlamına gelir. Aynı şekilde "habîr" de O'nun güzel isimlerinden ve olup biten her şeyi ayrıntıları ve faydaları ile bilme anlamına gelir. Ayetlerin muhkemliğinin ve mufassallığının Allah'ın hakîm ve habîr oluşuna isnat edilmesi, aradaki ilişkiden dolayıdır.

2-3) (İçeriğinin özü şudur:) Allah'tan başkasına kulluk etmeyin; ben O'nun size gönderdiği bir uyarıcı ve müjdeleyiciyim. Ve Rabbinizden af dileyin, sonra tövbe edip O'na dönün ki, belirli

1- [el-Menar, c.12, s.6]

bir sürenin sonuna kadar sizi güzel bir şekilde yaşatsın ve her erdem sahibine erdeminin karşılığını versin. Eğer yüz çevirirseniz, ben sizin için büyük bir günün azabından korkarım.

Bu iki ayet, ilk ayetin, yani *"Hikmet sahibi ve her şeyden haberdar olan (Allah) tarafından ayetleri sağlamlaştırılmış, sonra ayrıştırılmış bir kitaptır (bu)."* ayetinin içeriğini tefsir ediyor. Bu ayet, Kur'ân'ın Allah tarafından gelen ve muhkem ve mufassal ayetleri olan bir kitap olduğunu içerdiği için onu tefsir etmekteki ilgi de bu yönlerin açıklamasına yönelik olmuştur.

Şurası bilinen bir gerçektir ki, yüce Allah tarafından insanlara okunup tebliğ edilsin diye Peygamberine indirilen bu kitabın, biri Peygamber'e (s.a.a) hitap eden, diğeri ise onun aracılığı ile insanlara hitap eden iki ayrı yönü vardır. Kur'ân'ın Peygamber'e (s.a.a) hitap eden yönü, Peygamber'in *"İnsanları uyar, müjdele ve şuna şuna çağır."* şeklinde Allah'tan aldığı vahiydir. Yûnus Suresi'nin başındaki *"İçlerinden bir adama, 'İnsanları uyar ve iman edenlere Rableri katında kendileri için bir doğruluk makamı olduğunu müjdele.' diye vahyetmemiz, insanlar için şaşılacak bir şey mi oldu ki o kâfirler, 'Kuşkusuz bu, apaçık bir büyücüdür.' dediler?!"* (Yûnus, 2) ayetinde bu yön kastediliyor.

Kur'ân'ın insanlara hitap eden yönü ise, insanların Peygamber'den (s.a.a) aldıkları mesajlar, yani Peygamber'in, peygamberlik sıfatı ile Allah'ın sözünü insanlara okuması sırasında, *"Ben sizi bir uyarıcının ve müjdeleyicinin çağrısı ile Allah'a çağırıyorum."* demesi suretiyle sunduğu anlamlardır. İşte *"(İçeriğinin özü şudur:) Allah'tan başkasına kulluk etmeyin; ben O'nun size gönderdiği bir uyarıcı ve müjdeleyiciyim..."* ifadesinde hitabın bu yönü kastediliyor.

Buna göre bu ayet, Allah'ın sözü olup, insanların Peygamber'in (s.a.a) Kur'ân'ı okumak suretiyle kendilerine yönelttiği çağrıdan anladıklarını aktarmak suretiyle Kur'ân ayetlerinin muhkemliği ve mufassallığının anlamını tefsir ediyor. Yoksa Peygamber'in (s.a.a) dilinden aktarılan bir söz değildir. Aynı şekilde, *"Ey Resulüm! De ki: Allah'tan başkasına kulluk etmeyin..."* şeklinde bir takdirî açılım veya bir iltifat sanatı da söz konusu değildir.

Yine, *"Allah size emretti ki, Allah'tan başkasına kulluk etmeyiniz..."* veya *"Allah'tan başkasına kulluk etmeyiniz diye ayetleri sağlamlaştırılmış, sonra ayrıştırılmış..."* şeklinde bir takdirî açılım da

söz konusu değildir. Çünkü o zaman, "lâ ta'budû" ifadesinin "kulluk etmeyin" anlamında bir yasaklama ifadesi değil, "kulluk etmeyesiniz" anlamında bir olumsuzlama ifadesi olması gerekir. Bu da, arkadan gelen *"Ve Rabbinizden af dileyin, sonra tövbe edip O'na dönün"* ifadesiyle bağdaşmaz. Çünkü bu ifade, *"Allah'tan başkasına kulluk etmeyin"* ifadesine matuftur. Bu da, "lâ ta'budû" ifadesinin olumsuzluk bildiren değil, yasaklama bildiren bir ifade olduğunu gösterir. Üstelik takdirî açılımın söz konusu olduğuna hükmedebilmek için bunun bir delili olmalıdır. Bu inceliği iyi anlamak gerekir. Çünkü bu, ayetteki belâgat sanatının ince bir örneğidir.

Buna göre *"Allah'tan başkasına kulluk etmeyin."* ifadesi, kullukta tevhide yönelik bir çağrıdır. Bu çağrı, Allah'a ortak koşulan ilâhlara kulluk etmeyi yasaklama ve kulluğu sadece Allah'a yöneltme şeklinde dile getiriliyor. *"Ve Rabbinizden af dileyin, sonra tövbe edip O'na dönün"* ifadesi, insanların başkalarına kulluk etmeyi reddetmek suretiyle Rab edindikleri Allah'tan af dilemeye yönelik bir emirdir. Arkasından tövbe ederek iyi ameller ile Allah'a yönelme emri geliyor. Bunların hepsinden Allah'a yaklaştıran doğal yolu izleme sonucu çıkar ki, bu yol, Allah dışındaki ilâhları reddetmeyi, arkasından yakınlık derecesine erebilmek için af edilme ve nefsi temizleme isteğini ve sonra da iyi ameller ile O'na yönelmeyi içerir.

"Ve Rabbinizden af dileyin" ifadesinde açıklama anlamı taşıyan "en" edatı tekrarlanıyor. Çünkü buradaki iki ifadede farklı iki aşamaya işaret ediliyor. Yani *"Allah'tan başkasına kulluk etmeyin"* ifadesi, kullukta katıksız tevhit aşamasıdır. *"Ve Rabbinizden af dileyin, sonra tövbe edip O'na dönün"* ifadesi ise, iyi amel aşamasıdır. Gerçi bu ikinci aşama, birinci aşamanın sonucu ve ayrıntıya yansımış şeklidir.

Tevhit temel ilke ve af dileme ile tövbe bu ilkenin sonucu olan bir ayrıntı olduğu için uyarı ve müjdeye tevhitte sonra yer veriliyor. *"Belirli bir sürenin sonuna kadar sizi güzel bir şekilde yaşatsın"* ifadesinin içerdiği güzel vaade de af dilemenin ve uyarmanın arkasından yer veriliyor. Şöyle buyruluyor: *"(İçeriğinin özü şudur:) Allah'tan başkasına kulluk etmeyin; ben O'nun size gönderdiği bir uyarıcı ve müjdeleyiciyim."* Böylece vurgulanıyor ki, uyarma ile müjde ne olurlarsa olsunlar, tevhit ile bağlantılı ve ona dönüktürler. Arkasından da, *"Ve Rabbinizden af dileyin, sonra tövbe edip O'na dönün ki, belirli bir sürenin sonuna"*

kadar sizi güzel bir şekilde yaşatsın..." buyruluyor. Çünkü bir şeyin değerli belirtilerini ve istenen güzel sonuçlarını ortaya koyabilmesi için o şeyin kendi özünde tamama ermesi, sıfatları ile ayrıntıları ile ve sonuçları ile mükemmelleşmesi gerekir. Gerçi tevhit, geniş alanı ile dinin temel ilkesidir; fakat ağacı boy verip dal budak salmadıkça beklenen meyvesini vermez. Şu ayette buyrulduğu gibi: *"Temiz ve güzel söz (inanç), kökü yerleşik ve dalları gökte olan temiz ve güzel bir ağaç gibidir. Meyvesini Rabbinin izniyle her an verir."* (İbrâhîm, 24)

"O hâlde tövbe edip senin yoluna uyanları affet." (Mü'min, 7) ayetinde de olduğu gibi, bu ayetteki tövbeden maksat imandır. Böyle olunca istiğfar ile tövbeyi birlikte kullanmak ve tövbeyi "summe (sonra)" edatı ile istiğfara atfetmek yerinde olur. Buna göre ifadenin anlamı şudur: Bundan sonra putlara tapmayı bırakın ve Rabbinizden geçmişteki günahlarınızı affetmesini isteyin, arkasından O'na iman edin.

Bir görüşe göre ise¹ ifadenin anlamı, "Af dileyin ve bunu amaç edin. Sonra tövbe ile bu amaca ulaşın." şeklindedir ki, güzel bir anlam değildir. Bir başka tefsirci² tarafından verilen, "Geçmiş günahlarınızdan af dileyin, sonra da ileride her günah işleyişinizde Allah'a tövbe edin." şeklindeki anlam da zorlamadır. Bir başka tefsirci ise,³ tövbe ile istiğfarın aynı anlamda oluşunu gerekçe göstererek ayetteki "summe (sonra)" edatının "ve" anlamına geldiğini ileri sürmüştür ki, bu da zorlamadır.

"Belirli bir sürenin sonuna kadar sizi güzel bir şekilde yaşatsın" ifadesindeki "belirli süre"; hayatın son bulduğu, sapma göstermesi mümkün olmayan vakit demektir. Maksat, dünya hayatında güzel bir şekilde yaşatmak, daha doğrusu dünya hayatından yararlandırmaktır. Çünkü Kur'ân'ın birçok yerinde dünya hayatı "meta (yararlanılan)" olarak adlandırılıyor. Buna göre belirli bir sürenin sonuna kadar olan güzel yararlanma, güzel bir dünya hayatından başka bir şey değildir.

Buna göre, *"sizi güzel bir şekilde yaşatsın"* ifadesinin orjinalindeki "metaen" sözcüğünün meful-i mutlak olması farzıyla ifadenin anlamı "Sizi güzel bir dünyevî hayattan yararlandırınsın" şeklindedir. Hayatın güzel olabilmesi için insana mümkün olan mutluluğu sağlaması; huzur,

1- [Mecmau'l-Beyan, c.3, s.112]

2- [el-Kebir, c.17, s.181]

3- [Ruhu'l-Meanî, c.11, s.207]

güven, refah ve onur içinde dünya nimetlerinden yararlanma şeklindeki insanî özleme erdirici olması gerekir. Bu hayatın karşıtı, *"Kim beni anmaktan yüz çevirirse, onun için sıkıntılı bir hayat vardır."* (Tâhâ, 124) ayetinde vurgulanan sıkıntılı hayattır.

Allah'ı anmayı bırakıp Rabbine inanmayanlar için dünya hayatının nimetlerinin güzel olması ve rahat hayat sürmeleri mümkün değildir. Gerçi bazı insanlar, zenginliğe ve yeryüzünde mevki sahibi olmaya kavuşunca, insan için söz konusu olabilecek olan bütün özlemleri gerçekleştirdiklerini sanırlar. Fakat böyleleri gerçek anlamda Allah'a iman edip O'nun koruması altına giren kimselerin duyduğu hazdan gafil dirler. Allah böylelerine temiz hayat bağışlar, onları hayvanî hayatın zilletinden uzak tutar. O hayvanî hayat ki, orada sadece ihtiras, utanmazlık, kaba saldırganlık, yaltaklanma ve cehalet egemendir. İnsanın özgür nefsi, rezil ve pespaye nefislerin peşinden koştukları ve uğruna zillete, perişanlığa ve her türlü alçaklığa maruz kalmayı göze aldıkları hayatı hor görür.

Sağlıklı ve özgür bir toplum için güzel hayat, fertlerin Allah'ın yarattığı maddî nimetlerden ortaklaşa yararlanmaları hâlinde mümkündür. Fertler arasında sevgi, işbirliği ve dayanışma olmalıdır; haksızlık ve çatışma olmamalıdır. Herkes kişisel iyiliğini ve çıkarını toplumun iyiliğinde ve çıkarında aramalıdır. Hiç kimse ne nefesine tapmalı ve ne de başkalarını köle gibi kullanmalıdır.

Kısacası belirli bir sürenin sonuna kadar güzel hayat, ferdin, fitratın onaylayacağı bir hayattan yararlanmasıdır. Bu da, faydalı bilginin ve iyi amellerin ışığında maddî nimetlerden dengeli bir şekilde yararlanmak demektir. Ferde nispetle güzel hayat budur. Topluma göre güzel hayat ise, temiz maddî nimetlerden herkesin ortaklaşa yararlanmasıdır. Fertlerin kişisel çabaları ve emekleri ile kazandıklarını çelişkisiz, çatışmasız ve dayanışmacı toplumlarına sunmalarıdır.

"Ve her erdem sahibine erdeminin karşılığını versin." ifadesindeki "fazl", fazlalık (fazilet) demektir. *"Her erdem sahibine"* ifadesinde söz konusu fazlalığın fazlalığa sahip kişiye nispet edilmiş olması, arkadan gelen "fazlehu" kelimesindeki zamirin bir tefsircinin muhtemel gördüğü gibi Allah'a değil, fazilete sahip olan kişiye raci olmasının karinesidir. Fazilet ve fazlalık, bir şeyi başka bir şeyle karşılaştırmakla, bir şeyi öbür şeye nispet etmekle ortaya çıkan bir kavramdır.

Dolayısıyla ifadenin anlamı şudur: Yüce Allah sıfatları, davranışları ve daha fazla karşılık almayı gerektiren özellikleri ile başkalarına karşı fazlalığı olanlara o fazlalığın karşılığını verir. Onun hakkını silmez, sahip olduğu fazlalığı gasp etmez veya bir başkasına vermez. Oysa gelişmiş ve uygar bile olsalar, dine dayalı olmayan toplumlarda bunun zıddı görülür. İnsanlar dünyaya yerleşip ilkel, gelişmiş veya daha gelişmiş toplumlar oluşturdukları günden beri, bir yanda egemen, üstünlük kuran ve ezen, öbür yanda ise ezilen, köle gibi kullanılan ve baskı altında tutulan kesim olmak üzere hep ikiye ayrılmışlardır. Bu iki kutuplu aşırılığın dengeye getirilmesi ve bu farklılığın giderilmesi, sadece tevhit dininin egemenliği altında mümkündür.

Çünkü tevhit dini, yüceliği ve üstünlüğü sadece yüce Allah'a hasreden, güçlü ile zayıfı, önde olan ile arkada kalanı, küçük ile büyüğü, beyaz ile siyahı, erkek ile kadını eşit sayan yegâne sistemdir. Şu ayetlerde bu gerçek haykırılıyor: *"Ey insanlar, biz sizi bir erkek ile bir dişiden yarattık ve birbirinizle tanışasınız diye sizi halklara ve kabilelere ayırdık. Hiç şüphesiz, Allah katında en üstün olanınız, kötülüklerden en çok sakınanınızdır."* (Hucurât, 13), *"Ben, erkek olsun, kadın olsun, içinizden çalışan hiçbir kimsenin yaptığını boşa çıkarmam. Bazınız bazınızdan meydana gelmedir."* (Âl-i İmrân, 195)

Bu ayette her fazilet sahibinin faziletine önem verildiğini gösteren *"ve her erdem sahibine erdeminin karşılığını versin"* ifadesinin, herkese nimet bağışlandığını bildiren *"belirli bir sürenin sonuna kadar sizi güzel bir şekilde yaşatsın"* ifadesini izlemesi şu hususlara işaretir:

1- Birinci cümle ile toplumun bütün fertleri arasında ortak olan genel nimetler, başka bir deyimle güzel bir genel toplumsal hayat kastedilirken, ikinci cümle ile bazı fertlerin sahip oldukları fazlalık karşılığında elde ettikleri ayrıcalıklar kastediliyor.

2- Birinci cümlede dünya hayatının nimetleri ile nimetlendirilmeye işaret edilirken, ikinci cümlede fertlere iyi amelleri karşılığında ahiret sevabının verilmesine veya hem dünyada ve hem de ahirette fazilet sahiplerine fazlalıklarının sunulmasına işaret ediliyor. Bu, dünya bakımından bir fazlalık ortaya koyana hayat bakımından fazlalığının gerektirdiği ayrıcalığın tahsis edilmesi; her fazilet sahibinin, niteliğinin veya davranışının gerektirdiği makama oturtulması, hak ettiği yere yerleştirilmesi şeklinde olur. Meziyet sahibi ile meziyetten yoksun olan

eşit tutulmaz. Sosyal davranışlar ile gayretler arasındaki nitelik farkları, dereceler ve aşamalar göz ardı edilmez. Öyle olunca işine özen gösteren ile tembel arasında, önemli işinde titizlik gösteren bir uzman ile önemsiz bir iş ile oyalanan arasında fark gözetilmemiş olur.

"Eğer yüz çevirirseniz, ben sizin için büyük bir günün azabından korkarım." ifadesinde geçen "tevellev" fiili, muzari fiilinden çoğul ikinci şahıstır ve "tetevellev (yüz çevirirseniz)" anlamındadır. Bunun delili, ayetteki "*sizin için*" ifadesi ile bu iki ayette yer alan çeşitli hitaplardır. Buna göre, bu fiili mazi fiilinden çoğul üçüncü şahıs olarak kabul eden tefsircinin görüşüne kulak asmamak gerekir. Çünkü bu görüşün asılsızlığı açıktır.

Bir tefsirci,¹ "*belirli bir sürenin sonuna kadar sizi güzel bir şekilde yaşatsın*" ifadesiyle ilgili olarak, "Bu ayet, Yûnus Suresi'nin tefsiri sırasında açıkladığımız gibi, bu ümmetin topluca yok edilme cezasına çarptırılmayacağına delildir." diyor. Bu tuhaf bir görüştür. Ayetten bu sonuca nasıl vardığını keşke bilsem! Herhâlde bu görüşünü şu temele dayandırıyor: Bu ayete göre eğer bu ümmet Allah'a ve O'nun ayetlerine inanırsa, toplu yok edilmeye uğramadan güzel bir hayat yaşayacak. Nitekim bu ümmet iman etti ve bunun sonucu olarak İslâm dünyaya yayıldı. O hâlde topluca yok edilmemek için koşulan şart gerçekleşmiş oldu.

Fakat bilindiği gibi Peygamberimiz (s.a.a) insanların bütününe gönderildi. Oysa insanlar bütünü ile ona iman etmedikleri gibi, inananların imanı da münafıklıktan arınmış, halis bir iman olamamış, bu iman dıştan içe ve dillerden kalplere geçememiştir.

Eğer ümmetin önemli bir kesiminin kâfir kalmasına rağmen sadece bir bölümünün iman etmiş olması, şartın gerçekleşmesi ve topluca yok edilme cezasının kaldırılması için yeterli olsaydı, Nuh, Hud ve diğer peygamberlerin ümmetleri hakkında da yeterli olurdu. Bilindiği gibi o peygamberler de ümmetlerini, Peygamberimizin (s.a.a) kabul etmeye çağırdığı şeye çağırdılar ve Peygamberimizin ümmetine koştuğu şartın aynısını onlar da kendi ümmetlerine şart koştular. Fakat sonra Allah onları toplu cezaya çarptırdı. Çünkü müminlere yardım etmek, Allah'ın üzerine aldığı bir borçtur.

Nitekim Kur'ân'da, Nuh Peygamber'in kavmini Allah'a çağırırken şöyle dediği naklediliyor: "*Rabbinizden af dileyin; çünkü O, çok affe-*

1- [el-Menar, c.12, s.8]

dicidir; ki size gökten bol yağmur yağdırsın, sizi mallarla ve evlâtlarla desteklesin, size bahçeler versin ve size ırmaklar sunsun." (Nûh, 12) Hud Peygamber'in de şöyle dediği naklediliyor: *"Ey kavmim! Rabbinizden af dileyin, sonra O'na tövbe edin ki, size gökten bol yağmur göndersin ve gücünüze güç katsın. Suç işleyerek (davetime) sırt çevirmeyin."* (Hûd, 52) Yine Nuh, Hud, Salih ve daha sonra gelen peygamberlerin şöyle dedikleri naklediliyor: *"Göklerin ve yerin yoktan var edicisi olan Allah hakkında şüphe mi var?! O, günahlarınızdan bir kısmını affetmek için sizi doğru yola çağırıyor ve size belirli bir sürenin sonuna kadar mühlet tanıyor."* (İbrâhîm, 10)

Görüşünü naklettiğimiz tefsirci, "Yûnus Suresi'nin tefsiri sırasında açıkladığımız gibi" diyor. Oysa orada ortaya koyduğu şey boş bir iddia-dan ibarettir. Biz de orada açıkça anlattık ki, Yûnus Suresi'nin ayetleri, Allah'ın bu ümmet ile Peygamberi (s.a.a) arasında son hükmü vereceğini, onları azaba çarptırıp müminleri kurtaracağını, bunun kullar hakkındaki geçmişte uygulanan bir ilâhî kanun olduğunu ve Allah'ın kanununda değişiklik görülmeyeceğini kesin bir dille vurgulamaktadır.

4) Dönüşünüz Allah'adır. O'nun her şeye gücü yeter.

Bu ayet, *"Eğer yüz çevirirseniz, ben sizin için büyük bir günün azabından korkarım."* ifadesinin içeriğini oluşturan tekrar dirilme gerçeğinin gerekçesini açıklayıcı mahiyettir. Ayetin son cümlesi, müşriklerin akıllarını meşgul eden ölümden sonraki dirilmeye yönelik şüpheyi gidermeyi amaçlıyor.

Buna göre ayetin anlamı şöyledir: Eğer Allah'a samimî şekilde kulluk etmekten ve O'na ortaklar koşmayı reddetmekten yüz çevirirseniz, sizin hesabınıza büyük bir günün azabından korkarım. O gün önünüze çıkacak, onunla karşılaşacaksınız. O gün öldükten sonra dirilme günüdür. Çünkü dönüşünüz Allah'adır ve Allah'ın her şeye gücü yeter. Buna göre O, sizi öldürdükten sonra tekrar diriltmekten aciz olmaz. O hâlde sakın bunu olmayacak şey olarak görmeyin.

Bu ayet, büyük günden kıyamet gününün kastedildiğini gösteren bir karinedir. Kummî, kendi tefsirinde adı verilmeyen Ehlibeyt İmamları'ndan birine dayandırarak, "büyük bir günün azabı" deyimini ile duman ve gökgürültüsü azabının kastedildiğini rivayet etmiştir.

أَلَا إِنَّهُمْ يَشْنُونَ صُدُورَهُمْ لَيَسْتَخِفُّوا مِنْهُ إِلَّا حِينَ يَسْتَعْشُونَ نِيَابَهُمْ
 يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٥﴾ وَمَا مِنْ دَابَّةٍ
 فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا وَمُسْتَوْدَعَهَا كُلٌّ فِي
 كِتَابٍ مُبِينٍ ﴿٦﴾ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ
 وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ لِيَلْزَمَكُمُ آبُكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا وَلَئِنْ قُلْتِ إِنَّكُمْ
 مَبْعُوثُونَ مِنْ بَعْدِ الْمَوْتِ لَيَقُولَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ
 ﴿٧﴾ وَلَئِنْ أَخَّرْنَا عَنْهُمْ الْعَذَابَ إِلَى أُمَّةٍ مَعْدُودَةٍ لَيَقُولَنَّ مَا يَجِبُ لَهُ إِلَّا
 يَوْمَ يَأْتِيهِمْ لَيْسَ مَصْرُوفًا عَنْهُمْ وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٨﴾
 وَلَئِنْ أَدَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ رَحْمَةٍ ثُمَّ نَزَعْنَاهَا مِنْهُ إِنَّهُ لَيَكُفِّرُ ﴿٩﴾ وَلَئِنْ
 أَدَقْنَاهُ نِعْمَاءَ بَعْدَ ضَرَاءٍ مَسَّتْهُ لَيَقُولَنَّ ذَهَبَ السَّيِّئَاتُ عَنِّي إِنَّهُ لَفَرِحَ فَخُورٌ
 ﴿١٠﴾ إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَئِكَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ
 كَبِيرٌ ﴿١١﴾ فَلَعَلَّكَ تَارِكٌ بَعْضَ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ وَضَاتٍ بِهِ صَدْرُكَ
 أَنْ يَقُولُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ كُتْرٌ أَوْ جَاءَ مَعَهُ مَلَكٌ إِنَّمَا أَنْتَ نَذِيرٌ وَاللَّهُ
 عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ﴿١٢﴾ أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوَرٍ مِثْلِهِ
 مُفْتَرِيَاتٍ وَاذْعُوا مَنْ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٣﴾

فَإِنْ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَكُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّمَا أُنْزِلَ بِعِلْمِ اللَّهِ وَأَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَهَلْ
 أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿١٤﴾ مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزَيَّاتَهَا نُوفِ إِلَيْهِمْ
 أَعْمَالَهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ ﴿١٥﴾ أُولَئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي
 الْآخِرَةِ إِلَّا النَّارُ وَحَبِطَ مَا صَنَعُوا فِيهَا وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾

AYETLERİN MEÂLİ

5- Haberiniz olsun, onlar (müşrikler), (Kur'ân okunurken) ondan gizlenmek için göğüslerini бүkerler. Haberiniz olsun, onlar (saklanmak için) elbiselerini başlarına çektiklerinde (Allah) onların gizlediklerini de, açığa vurduklarını da bilir. O, kalplerin özünü bilendir.

6- Yeryüzündeki her canlının rızkı Allah'a aittir. O, onun karar kıldığı barınağını da, (bir süre sonra) terk edeceği geçici yerini de bilir. Bütün bunlar, apaçık bir kitaptadır.

7- Sizi sınavdan geçirerek hanginizin daha iyi işler yapacağını belirlemek için gökleri ve yeryüzünü altı günde yaratan O'dur. (Bu yaratılış süreci sırasında) O'nun arşı su üzerinde idi. Eğer, "Şüphesiz ki siz, ölümden sonra tekrar diriltileceksiniz." desen, inkâr edenler, "Bu, apaçık bir büyüden başka bir şey değildir." diyeceklerdir.

8- Andolsun ki, eğer sayılı bir süreye kadar azabı onlardan ertelese, "Onun gelmesini engelleyen nedir?" derler. Haberiniz olsun, azap onlara geldiği gün onlardan geri çevrilmez ve alay ettikleri şey kendilerini kuşatmış olur.

9- Eğer insana katımızdan bir rahmet tattırsak, sonra onu elinden alsak, ümitsizliğe düşüp nankör olur.

10- Eğer ona dokunan bir sıkıntıdan sonra kendisine bir nimet tattırsak, "Artık kötülükler benden gitti." der. Şüphesiz o, sevinen ve övünen bir mahlûktur.

11- Yalnız sabredenler ve iyi işler yapanlar hariç. Onlar için bağışlanma ve büyük bir mükâfat vardır.

12- Belki "Ona gökten bir hazine indirilmeli veya kendisi ile birlikte bir melek gelmeli değil miydi?!" diyecekler diye sana vahyolunanların bir kısmını terk ediyorsun ve ondan dolayı göğsün daralıyor. Oysa sen sadece bir uyarıcısın. Allah, her şey üzerinde vekildir.

13- Yoksa "Onu (Kur'ân'ı) uydurdu." mu diyorlar?! De ki: "Eğer doğru söylüyorsanız, siz de ona benzer on uydurulmuş sure getirin ve Allah'tan başka gücünüz yettiği herkesi (yardıma) çağırın."

14- "Eğer (yardıma çağırdıklarınız) size cevap vermezlerse, bilin ki, o (Kur'ân), ancak Allah'ın bilgisi ile indirilmiştir ve O'ndan başka ilâh yoktur. Artık (Allah'a) teslim olacak mısınız?"

15- Kim dünya hayatını ve onun süsünü isterse, yaptıklarının karşılığını tam olarak orada kendilerine veririz ve onlar orada bir eksik ödemeyele karşılaşmazlar.

16- Onlara ahirette ateşten başka bir şey yoktur; dünyada yaptıkları şeyler boşa gitmiştir ve yapmakta oldukları işler zaten batıldı.

AYETLERİN AÇIKLAMASI

Bu ayetlerde, müşriklerin Peygamberimizin (s.a.a) peygamberliğini ve kendisine inen kutsal kitabı reddeden bazı davranışları ve sözleri yer alıyor ve delillerle onlara cevap veriliyor. Allah'tan gizlenmeleri, "Azabı bizden engelleyen nedir?", "Ona gökten bir hazine indirilmeli veya kendisi ile birlikte bir melek gelmeli değil miydi?!" ve "Kur'ân'ı onun kendisi uydurdu." demeleri gibi. Bu ayetler, başka ilâhî bilgiler de içeriyor.

5) Haberiniz olsun, onlar (müşrikler), (Kur'ân okunurken) ondan gizlenmek için göğüslerini bükerek. Haberiniz olsun, onlar (saklanmak için) elbiselerini başlarına çektiklerinde (Allah) onların gizlediklerini de, açığa vurduklarını da bilir. O, kalplerin özünü bilendir.

Ayette geçen "yesnune" fiilinin kökü olan "seny" kelimesi, atfetmek, dürmek ve bir şeyin bir bölümünü öbür bölümü üzerine getirmek demektir. Mecmau'l-Beyan'da şöyle deniyor: "Seny kelimesi, aslında döndürmek anlamındadır. Birini bir işten vazgeçirdiğin zaman 'seney-tuhu an keza' dersin. İki anlamına gelen 'ısnan' kelimesi de buradan gelir. Çünkü o ikinin biri, anlam bakımından öbürüne döndürülüyor. Övmek anlamına gelen 'sena' da buradan gelir. Çünkü övmeye meziyetlere atıfta bulunulur. 'İstisna' da buradan gelir. Çünkü istisnada bir şeyden çıkarma yapılarak ona dönülüyor." (Alıntı sona erdi.)

Yine Mecmau'l-Beyan'da şöyle deniyor: "Ayette geçen 'yestahfune' fiilinin kökü olan 'istihfa' kelimesi, bir şeyin gizli olmasını istemektir. 'İstahfa' ve 'tehaffa' aynı anlama gelir, 'isteğşa' ve 'teğaşşa' gibi." (Alıntı sona erdi.)

Buna göre, "*(Kur'ân okunurken) ondan gizlenmek için göğüslerini bükerekler.*" ifadesiyle kastedilen anlam şudur: Göğüslerini içe çekip başlarını öne eğerek. Bunu Kur'ân'dan, yani Kur'ân okunurken onu dinlemekten saklanmak için yaparlar. Bu ifade, onların Peygamberimizden (s.a.a) ve tebliğ amacı ile Kur'ân'ın okuyuşu sırasında yanında bulunanlardan saklanmaktan kinayedir. Bunu, orada görünüp de delillerin bağlayıcılığına maruz kalmamak için yapıyorlardı.

"*Haberiniz olsun, onlar (saklanmak için) elbiselerini başlarına çektiklerinde (Allah) onların gizlediklerini de, açığa vurduklarını da bilir...*" Öyle anlaşıyor ki, onlar göğüslerini bükerek saklandıklarında başlarını da elbiseleri ile örtüyorlardı. Yüce Allah bunu hatırlatıyor ve o sırada onların gizledikleri ve açığa vurdukları bütün duygularını ve düşüncelerini bildiğini haber veriyor. Buna göre Kur'ân'ı dinlemekten saklanmalarının onlara hiçbir faydası yoktur. Çünkü Allah, onların gizli-açık bütün duygularını biliyor.

Bir görüşe göre,¹ elbiselerini başlarına çekmelerinden maksat, geceleyin evlerinde yatağa girdikleri zaman yorgan altına saklanmalarıdır ki, bu durum insanın en gizli, en saklanmış hâlidir. Buna göre ifadenin anlamı şudur: Onlar Kur'ân kendilerine okunduğunda, ondan saklanmak için göğüslerini bükerek. Oysa Allah en gizli durumlarda bile onların gizlediklerini ve açıkladıklarını bilir. Bu en gizli durum ise, uyurken yorgan altına girmeleridir. Bu yorum da fena sayılmaz.

1- [Tefsir-i Taberî, c.10, s.126]

Ayetin akışının ifade ettiği anlam budur. Fakat bazı tefsirciler, bu ayet hakkında onun sözlerine yabancı düşen anlamlar ileri sürmüşlerdir. Bunlardan birine göre, "li-yestahfu minhu" ibaresindeki zamir ya Allah'a veya Peygamberimize racidir. Bir başka görüşe göre, "göğüslerini bükerler" ifadesi, "göğüslerini küfür üzerine katlarlar" anlamındadır. Diğer bir görüşe göre bu deyim, "göğüslerini Peygamberimize düşmanlık duygusu üzerine katlarlar" demektir. Bu konuda daha başka yorumlar da vardır ki, bunların hepsi ayetin sözlerine yabancı görüşlerdir.

6) Yeryüzündeki her canlının rızkı Allah'a aittir. O, onun karar kıldığı barınağını da, (bir süre sonra) terk edeceği geçici yerini de bilir. Bütün bunlar, apaçık bir kitaptadır.

Ayette geçen "dâbbe" kelimesi, sözlüklerdeki anlamına göre kımıldayan ve hareket eden bütün varlıklar demektir. Çoğunlukla belirli bir canlı türü için kullanılır. Fakat makam (kullanıldığı yer) karinesi, burada genel anlamın kastedilmiş olmasını gerektirir. Çünkü bu ifadenin amacının, Allah'ın bilgisinin genişliğini anlatmak olduğu açıktır. Böyle olduğu içindir ki, ifade, *"Haberiniz olsun, onlar (saklanmak için) elbiselerini başlarına çektiklerinde (Allah) onların gizlediklerini de, açığa vurduklarını da bilir. O, kalplerin özünü bilendir."* ifadesinin hemen arkasında yer almıştır.

Bu anlam, yani Allah'ın bütün canlıları bütün durumlarda bilmesini sağlayan geniş bir bilgiye sahip oluşunu açıklamak için her canlının rızkının Allah'a ait oluşunun vurgulanması, *"O, onun karar kıldığı barınağını da, (bir süre sonra) terk edeceği geçici yerini de bilir"* ifadesinin, *"Yeryüzündeki her canlının rızkı Allah'a aittir"* ifadesinin atf-ı tefsiri mesabesinde olmasını gerektirir. Buna göre ayetin anlamı şudur: Yeryüzündeki bütün canlıların rızkını vermek, Allah üzerine bir borçtur. Hiçbir canlı asla rızksız kalmaz. Çünkü Allah, o canlıyı bilir; nerede olursa olsun durumundan haberdardır. Eğer sudaki balık veya herhangi bir yere düşüp yerleşen inci kabuğu gibi hiç çıkmadığı asıl barınağında ise, rızkını orada verir. Eğer havada uçan kuş, memleketine uzak düşmüş bir yolcu veya ana rahmindeki cenin gibi asıl barınağının dışında, asıl barınağına gitmek üzere terk edeceği geçici bir yerde ise, rızkını orada verir. Kısacası yüce Allah, yeryüzündeki her canlının durumunu bilir. Nasıl bilmesin ki?! Oysa rızkını vermek O'nun üzerinedir. Açıktır ki, rızkın onu bekleyene ulaşabilmesi için rızkı verenin onu bekleyeni

bilmesi, onun bulunduğu kalıcı ve geçici yerinden, başka bir deyimle asıl barınağı ile geçiş yerinden haberdar olması gerekir.

Bundan anlaşılıyor ki, ayette geçen "müstekar" kelimesi, canlı varlığın yeryüzünde hareket ettiği, dünya hayatını yaşadığı sürece barındığı yer; "müstevda" kelimesi ise, geçici bir süre için barınıp terk ettiği yer anlamındadır. Bazı tefsirciler ise, bu kelimelere başka anlamlar vermişlerdir. Bunlardan birine göre "müstekar", canlıların hayatta barındıkları yerler; "müstevda" ise, öldükten sonra bulunacakları yerler demektir. Bir başka görüşe göre "müstekar", babaların sulpleri ve "müstevda" ise, anaların rahimleri anlamına gelir. Başka bir görüşe göre "müstekar", canlıların bilfiil var olduklarında yeryüzündeki barınakları; "müstevda" ise, bilkuvve durumunda oldukları zamandaki terk ettikleri maddeler, bilfiil merhalesine gelinceye kadar geçirdikleri evreler demektir. Fakat bu görüşlerin hepsi, ayetin sözlerine yabancıdır. Bu görüşlerin doğruluğundan söz edebilmek için, *"O, onun karar kıldığı barınağını da, (bir süre sonra) terk edeceği geçici yerini de bilir."* ifadesinin yeni bir söz olduğunu, daha öncesini açıklama gibi bir fonksiyonu olmadığını kabul etmemiz gerekir.

Daha önce, *"O, sizi bir tek nefisten (Âdem'den) yaratandır. Kiminiz istikrara kavuşmuş, kalış yerine (dünyaya) yerleşmiştir; kiminiz de emanet olarak (sulplere ve rahimlere) konulmuştur."* (En'âm, 98) ayetinin tefsiri sırasında bu ayete uygun düşen açıklamalar yaptık. İsteyen oraya başvurabilir.

"Rızkı Allah'a aittir." ifadesi, rızık vermenin Allah'a vacip ve gerekli olduğuna delâlet eder. Rızkın Allah'a mahsus fiillerinden biri olduğu ve yaratıkların Allah üzerindeki bir hakkı olduğu Kur'ân'ın birçok yerinde tekrarlanan bir gerçektir. Şu ayetlerde olduğu gibi: *"Ya da O rızkını ke-serse, size rızık verecek olan kimdir?"* (Mülk, 21), *"Hiç şüphesiz, rızkları veren ve sağlam güç sahibi olan Allah'tır."* (Zâriyât, 58), *"Rızkınız da, size vadedilen de göktedir. Göğün ve yerin Rabbine andolsun ki, konuşmanız gibi o (vaat) haktır."* (Zâriyât, 23)

Yüce Allah bir şeyi başkasının müdahalesi olmaksızın kendine vacip ve gerekli kıldığı zaman onun Allah'a vacip ve gerekli olduğunu söylemenin hiçbir sakıncası yoktur. Bunun Kur'ân'da benzerleri vardır. Şu ayetlerde buyrulduğu gibi: *"O, merhamet etmeyi kendine yazmıştır"*

(farz kılmuştır)." (En'âm, 12), "Müminlere yardım etmek bize düşen bir haktır." (Rûm, 47) Bu anlamda başka ayetler de vardır.

Aklî değerlendirme de bunu doğrular. Çünkü rızık, canlı yaratığın varlığını devam ettiren ihtiyaçtır. Yaratığın var oluşu yüce Allah'ın cömertliğinin eseri olduğuna göre, bu var oluşun bağlı olduğu rızık gibi bir ihtiyaç da O'ndan gelmelidir. Yaratığı var etmede nasıl ki Allah'ın ortağı yoksa, rızık gibi varlığının bağlı olduğu bir ihtiyacı sağlamada da O'nun ortağı yoktur.

Ayetin orijinalinde geçen "kitabın mübin (apaçık bir kitap)" ifadesinin anlamı hakkında En'âm Suresi'nin 59. ayetinin ve Yûnus Suresi'nin 61. ayetinin tefsiri sırasında açıklama yapmıştık. İsteyen oralara başvurabilir.

7) Sizi sınavdan geçirerek hanginizin daha iyi işler yapacağını belirlemek için gökleri ve yeryüzünü altı günde yaratan O'dur. (Bu yaratılış süreci sırasında) O'nun arşı su üzerinde idi.

Kur'ân ayetlerinin ve Ehlibeyt İmamaları'nın açıklamalarının ışığı altında göklerin ve yeryüzünün altı günde yaratılışı ile ilgili geniş açıklamayı inşaallah Fussilet Suresi'nin tefsiri sırasında yapacağız.

"Altı gün" ve "O'nun arşı su üzerinde idi" ifadelerinin anlamları hakkında özet olarak söyleyebileceğimiz şudur: Anlaşılan o ki, yüce Allah'ın çoğul sıygası ile sözünü ettiği ve yeryüzü ile birlikte altı günde yarattığını belirttiği gökler, dünyamızın yükseğinde yer alan, görülebilir, somut katmanlardır. Yapılan tanımlara göre bizim üstümüzde olup bizi gölgeleyen her şey göktür. Yüksekte ve aşağıda olmak, göreceli kavramlardır.

Bu gökler, dünyamızın yükseğinde yer alan ve dünyamızı kuşatan görülebilir, somut varlık katmanlarıdır. Çünkü "Gündüzü gece ile örter. Gece hızla gündüzü kovalar." (A'râf, 54) ayetinden anlaşılabileceği üzere dünyamız küre şeklindedir.

Birinci kat gök, yıldızların ve gezegenlerin ışıklarının süsledikleri gök katmanıdır. Bu gök tabakası ya yıldızları ve gezegenleri içerir veya kendisi daha yüksektedir de bu yıldızlarla ve gezegenler ile süslenir. Kandillerle ve avizelerle süslenen bir tavan gibi. En aşağıdaki göğün üzerindeki gök katmanlarına gelince, onların niteliği hakkında,

"Yedi göğü birbirine uyumlu olarak kat kat yaratan O'dur." (Mülk, 3) ve "Allah'ın nasıl yedi göğü birbirine uyumlu ve kat kat yarattığını, onların içinde ayı bir nur kıldığını ve güneşi de bir çırağ yaptığını görmediniz mi?" (Nüh, 16) ayetlerinden başka Kur'ân'da hiç bilgi verilmemiştir. Bu iki ayet de, bu gök katmanları arasındaki uyumu vurguluyor.

Yüce Allah, göklerle yerin nasıl yaratıldığını açıklarken, önce yekpare oldukları hâlde sonradan onları birbirinden ayırdığını, yine önce dağınık ve parçalanmış oldukları hâlde sonradan bu parçaları topladığını ve üst üste yığdığını, ayrıca önce duman hâlindeyken bu dumanı gök katmanlarına dönüştürdüğünü açıklıyor. Şu ayetlerde buyrulduğu gibi: "*Kâfirler, göklerle yer birbirine bitişikken onları ayırdığımızı ve bütün canlıları sudan meydana getirdiğimizi görmüyorlar mı?! Onlar yine de iman etmiyorlar mı?!"* (Enbiyâ, 30), "*Sonra duman hâlinde olan göğeye yöneldi. Ona ve yer küreye, 'İsteyerek veya istemeyerek gelin.' dedi. İkisi de, 'İsteyerek geldik.' dediler. Böylece onları iki günde yedi gök olarak yarattı ve her göğeye görevini vahyetti.*" (Fussilet, 12) Bu ayetlerde göklerin yaratılışının iki günde gerçekleştirildiği ifade ediliyor. Gün, belirli bir zaman parçası demektir. Bu terimin her ortamda dünyanın kendi çevresinde bir kerelik dönmesinden oluşan bildiğimiz gün ile örtüşmesi gerekmez. Nitekim Ay'ın bir günü dünya ölçüsü ile yaklaşık olarak yirmi dokuz buçuk güne denktir. Belirli bir zaman dilimine gün denmesi, yaygın bir kullanımdır.

Buna göre yüce Allah, yedi gök katmanını iki zaman diliminde yarattı. Nitekim yeryüzü hakkında da, "*Yeryüzünü iki günde yarattı... Orada gıdalarını dört günde takdir etti.*" (Fussilet, 10) buyuruyor. Allah, bu ayette yeryüzünü iki günde yarattığını bildiriyor. Bu iki gün, iki dönem ve iki zaman dilimi demektir. Ayrıca yeryüzündeki gıdaları dört günde yarattığını belirtiyor ki, bu günlerden maksat, yılın dört mevsimidir.

Bu ayetlerden şu sonuçlar çıkıyor:

1) Göklerin ve yeryüzünün bugünkü şekilleri ve nitelikleri ile yaratılışı mutlak yokluktan olmamıştır. Bunlar daha önce türdeş ve yekpare maddeler hâlinde vardı. Bu yekpare maddeler parçalara ayrılarak iki zaman dilimi zarfında yeryüzü hâline getirilmiştir. Gökyüzü de duman (gaz) hâlinde idi. Daha sonra iki zaman dilimi zarfında elementlerine ayrılarak yedi ayrı göğeye dönüştürülmüştür.

2) Gözlerimizin gördüğü bütün canlılar sudan yaratılmıştır. Suyun ana maddesi hayatın ana maddesidir. Yaptığımız bu açıklamalardan incelemekte olduğumuz ayetin anlamı ortaya çıkıyor. Buna göre, *"Gökleri ve yeryüzünü altı günde yaratan O'dur."* ifadesinde, gökleri ve yeryüzünü yaratmaktan maksat, parçalarını birleştirmek ve aralarına karışan benzer ve birikim oluşturmuş maddeleri ayıklamak, ayrıştırmaktır. Gökler için bu yaratma ve ayrıştırma süreci iki günde ve yeryüzü için de yine iki günde gerçekleşti ve altı günün iki günü diğer işlemler için kaldı.

"O'nun arşı su üzerinde idi." ifadesi, bir hâl cümlesidir ve "Allah'ın gökleri ve yeryüzünü yarattığı gün arşı su üzerinde idi." anlamındadır. O gün arşın su üzerinde olması, yüce Allah'ın egemenliğinin o gün, hayatın ana maddesi olan su üzerinde yer tuttuğunun kinayeli bir ifadesidir. Çünkü padişahın tahtı (arşı), onun egemenliğinin göstergesidir. Bu arşın bir yere yerleşmesi de egemenliğinin o yere yerleşmesi demektir. Nitekim Allah'ın arş üzerine istivası da, O'nun egemenlik dizginlerini ele alıp yaratıkları yönetmeye başlaması demektir.

Bir tefsircinin, *"insanların yaptıkları binalardan"* (Nahl, 68) ayetine dayanarak arşın bina demek olduğu yönünde yaptığı yorum ise, akla ve mantığa uzaktır.

"Sizi sınavdan geçirerek hanginizin daha iyi işler yapacağını belirlemek için" ifadesinin başındaki "lâm" harfî, gaye ve amaç anlamı taşır. Ayette yer alan "yeblukeum" fiilinin kökü olan "belâ" kelimesi imtihan ve deneme demektir. *"Hanginizin daha iyi işler yapacağını"* ifadesi, bu deneme ve imtihanın soru şeklinde açıklamasıdır. Söylenmek istenen şudur: Yüce Allah gökleri ve yeryüzünü gördüğümüz şekilde yarattı. Bu yaratmadaki maksadı sizi sınavdan geçirmek, aranızdaki iyi işler yapanlar ile kötülük işleyenleri birbirinden ayırmaktır.

Bilinen bir gerçektir ki, deneme ve imtihanın kendisi amaç değildir. Deneme ve imtihandan amaç, kaliteliyi kalitesizden ve iyiyi kötüden ayırmaktır. İyiliğin kötülükten ayırt edilmek istenmesinin gerekçesi de, bunların hak ettikleri karşılıkları vermektir. Karşılıkların verilmek istenmesinin gerekçesi de, bunlarla ilgili vaatlerin yerine getirilmesidir.

Bundan dolayı birbirine dayalı bu üç işlemin her birinin yüce Allah tarafından yaratma fiilinin amacı olarak gösterildiğini görüyoruz. Nitekim yüce Allah imtihanın yaratılışın amacı olduğunu vurgulamak üzere, *"Biz, onlardan hangisinin daha iyi işler yaptığını sınavalım diye"*

yeryüzü üzerinde olanları orası için bir süs kıldık." (Kehf, 7) buyuruyor. Ayırmanın ve ayıklamanın gerekçesi hakkında ise, "(Böyle olacak) ki Allah, murdarı temizden ayıklasın" (Enfâl, 37) buyuruyor. Amellerin karşılığı hakkında da, "Allah, gökleri ve yeri hak olarak ve hiçbir kimseye zulmedilmeksizin her kişinin kendi kazandığıyla mükâfatlandırılması için yarattı." (Câsiye, 2) buyuruyor.

Bunların yanı sıra, tekrar dirilişin vaatleri gerçekleştirmek için olduğunu belirtmek üzere, "Yaratılışı ilk defa başlattığımız gibi, onu tekrar geri çeviririz. Bu, üzerimize aldığımız bir sözdür. Kuşkusuz, biz bunu yapacağız." (Enbiyâ, 104) buyuruyor. Bu anlamda daha başka ayetler de vardır. Öte yandan insanlar ile cinleri yaratmadaki amacın, bunların kulluk yapması olduğu hakkında, "Cinleri ve insanları sırf bana kulluk etsinler diye yarattım." (Zâriyât, 56) buyuruyor.

İyi amelin veya iyi işler yapan insanın yaratılışın amacı sayılması, o amaçlardan biri gerçekten insan olduktan sonra, yaratılışın başka amaçlar içermesi ile çelişmez. Çünkü kâinata egemen olan birlik ve bütünlük, her varlık türünün yaratılışın amacı olmasını doğrular. Zira her varlık türü, kâinatın parçaları arasındaki irtibatın ürünü ve eşleşmenin sonucudur. Buna göre her varlık türüne, göklerin ve yeryüzünün yaratılışının gayesi diye hitap edilebilir.

Yalnız insan göklerin, yeryüzünün ve bu ikisinin barındırdığı bütün maddî varlıkların yaratılış bakımından en mükemmeli ve en özenilmişidir. Eğer insan ilim ve amel alanında iyi bir gelişme gösterirse, kendisi dışındaki varlıkların en üstünü, makam ve derece bakımından en üste yer alanı olur. Her ne kadar yüce Allah'ın ifadesi ile gökler gibi bazı varlıklar insandan daha görkemli yaratıklar iseler de bu böyledir. Şurası bilinen bir gerçektir ki, eksiğin var olması hâlinde yaratılıştaki mükemmellik, başta gelen amaçtır. Bundan dolayı insan varoluşunun menilik, ceninlik, çocukluk gibi çeşitli gelişme aşamalarını, gelişmiş ve mükemmel insanın ön adımları sayıyoruz.

Bu açıklamadan ortaya çıkıyor ki, insanların en üstün ferdi -eğer mutlak anlamda böyle bir fert varsa- göklerin ve yeryüzünün yaratılışının amacıdır. İncelemekte olduğumuz ayet, bu gerçeğe belirli oranda işaret veya delâlet eder. Çünkü "*hanginizin daha iyi işler yapacağını belirlemek için*" cümlesi, başkalarından daha iyi işler yapanın ayırt

edilmesinin amaçlandığını ifade eder. Bu başkaları ister iyi işler yapan kimseler olsun, ister kötü işler yapan kimseler olsun.

Buna göre kim başkalarından daha iyi işler yaparsa, -o başkaları ister iyi işler yapan, fakat işleri o örnek ferden işlerinden daha alt düzeyde olan kimseler olsun, isterse kötü işler yapan kimseler olsun- bu örnek ferden onlardan ayırt edilmesi yaratılışın amacı olur. "Sen olmasan, ben felekleri (kâinatı) yaratmazdım." şeklindeki yüce Allah'ın Peygamberimize (s.a.a) kutsî hadis olarak seslenişinin anlamı, bu açıklamamızın ışığında ortaya çıkar.

Mecmau'l-Beyan'da şu bilgiye yer veriliyor: "Cubbaî şöyle demiştir: 'Bu ayet, göklerin ve yeryüzünün yaratılışından önce meleklerin var olduğunun delilidir. Çünkü su üzerinde arşın yaratılışındaki güzelliğin bir anlam taşıyabilmesi için bu yaratışta onu Allah'ın varlığına delil sayabilecek bir mükellefe yönelik bir lütuf olmalıdır. Buna göre, o zamanda bir canlı mükellefin var olması gerekir.' Ali b. İsa ise, 'Bunu haber vermenin de mükelleflere bir faydası olması muhtemeldir. Dolayısıyla Cubbaî'nin dediği gerekli olmaz.' demiştir. Seyyid Murteza (r.a) da bu görüşü benimsemiştir." (Alıntı sona erdi.)

Ben derim ki: Cubbaî ile Ali b. İsa'nın bu görüşleri, Mutezile mezhebinin bir tezine dayanır. Bu teze göre, Allah'ın fiilleri mutlaka amaç taşırlar, maslahatlara ve güzellik yönlerine tâbidirler. Bu, O'nun bir yaratık türünü yaratıp, onlara bunu haber vermesi, onların da bundan ibret alması ve buna inanması şeklinde bile tezahür edebilir. Böylece o yaratık türünün maslahatlarından biri gerçekleşmiş olur.

Mutezile mezhebinin tezi budur. Fakat daha önceki incelemelerimizde vurguladık ki, Allah'a, O'nun dışındaki hiçbir şey ne hükmedebilir, ne etki edebilir. Bu başka şey ister bir maslahat, ister varsayılacak başka bir şey olsun. Yine, ne olursa olsun Allah dışındaki her şey, eğer objektif varlık niteliği taşıyorsa, Allah'ın yaratığıdır ve O'nun emri ile yönetilmektedir. Hüküm yetkisi yalnız Allah'a aittir ve Allah her şeyin yaratıcısıdır.

Güzellik yönleri ve bize hükmeden, bizi eylemlerimizi yapmaya iten maslahat, eylemlerimiz dışındaki faktörlerdir; eylemlerimizi gerçekleştirme konusunda üzerimizde etkilidirler. Onlar aracılığı ile hayatta mutluluğu amaçlarız. Oysa yüce Allah bundan münezzehtir. Çünkü güzellik yönleri ve maslahat diye adlandırdığımız şey, kâinat düzenin-

den ve yaratılışın parçaları arasında bulunan ilişkilerden alınmış kanunlardır. Kâinat ve kâinatta geçerli olan düzen, kesinlikle Allah'ın fiillerindendir. Bir fiilden çıkarılan bir kavramın, kaynağı olan fiilin önüne geçmesi ve arkasından bu kadarla yetinmeyerek kendisini var eden failinin önüne geçmesi gerçekten imkânsızdır.

İnceleme konumuz olan ayette göklerin ve yeryüzünün yaratılış gerekçesi, *"hanginizin daha iyi işler yapacağını belirlemek için"* şeklinde açıklanıyor. Bunun Kur'ân'da çok sayıda benzeri vardır. Bu ve benzerleri, sonuç ve yansıma olarak ortaya çıkan faydalar ve maslahatlar ile gerekçelendirme kabilindendir. Yüce Allah, *"O, yarattığı her şeyi güzel yaptı."* (Secde, 7) buyurarak, fiillerinde mutlaka güzellik unsurunun bulunduğunu bildiriyor. Çünkü yüce Allah, hiç kötülük içermeyen hayır ve hiç çirkinlik içermeyen güzeldir. Bu nitelikte olan bir yüce zattan kesinlikle kötü ve çirkin bir şey sadır olmaz.

Bu açıklamalarımız şunu gerektirmez: Güzel şey demek, akıl tarafından çirkin görülse de yüce Allah'tan sadır olan veya O'nun emrettiği şeydir. Çirkin şey demek, akıl tarafından güzel görülse de Allah'tan sadır olmayan veya O'nun yasakladığı şeydir. Çünkü böyle bir hüküm, *"De ki: Allah çirkin işi emretmez."* (A'râf, 28) ayeti ile ve bu anlamdaki diğer ayetlerle bağdaşmaz.

Eğer, "Şüphesiz ki siz, ölümden sonra tekrar diriltileceksiniz." desen, inkâr edenler, "Bu, apaçık bir büyüden başka bir şey değildir." diyeceklerdir.

"Sizi sınavdan geçirerek" ifadesi tekrar dirilmeye işaret ettiği için, bu ifadede, Peygamberimizin (s.a.a) tekrar dirilmeyi hatırlatması üzerine kâfirlerin bunun büyüden ibaret bir söz olduğu şeklindeki cevaplarına işaret ediliyor.

Ayetten anlaşıldığına göre kâfirler, fesahat ve belâgatinden dolayı Kur'ân'ın lafzını büyü olarak adlandırdıkları gibi, Kur'ân'ın veya Peygamberimizin (s.a.a) haber verdiği ölümden sonra dirilme gibi hayallerinin onaylamadığı gerçek bilgileri de aynı mantıkla büyü olarak adlandırıyorlardı. Bu tutum, onların Kur'ân'a yönelik aşırı iftiracılıklarından ve açık gerçek karşısındaki körü körüne inat etmelerinden kaynaklanıyordu. Öyle ki, fesahat ve belâgatinden dolayı lafzı büyü olmakla suçlamanın bir adım ilerisine giderek, sağlıklı ve doğru olmalarından dolayı da anlamları büyü olmakla suçluyorlardı.

Buradaki büyüden batılı hak gibi göstererek demagoji ve çarpıtma yapmak da kastedilmiş olabilir. Melzumu söyleyip de lâzımı kastetme sanatı uyarınca böyle bir ifade kullanılmış olması düşünülebilir. Fakat bu ayetle aralarında mesaj benzerliği olan şu ayet, bu varsayımla bağdaşmaz: *"De ki: 'Eğer biliyorsanız söyleyin bakalım, bütün varlıkların egemenliği elinde olan, her şeyi koruyup gözeten, fakat koruyanı ve işine karışanı olmayan kimdir?' Sana, 'Bu yetki Allah'a aittir.' diyecekler. De ki: O hâlde nasıl oluyor da büyüye kapılıyorsunuz?"* (Mü'minûn, 88-89)

8) Andolsun ki, eğer sayılı bir süreye kadar azabı onlardan ertelese, "Onun gelmesini engelleyen nedir?" derler. Haberiniz olsun, azap onlara geldiği gün onlardan geri çevrilmez ve alay ettikleri şey kendilerini kuşatmış olur.

Ayetin başındaki "lâm" harfi, yemin anlamı taşır. Bundan dolayı bu cümlelerin cevabı olan "le-yekulünne" ibaresi, başındaki "lâm" ve sonundaki "nûn" harfi ile pekiştiriliyor. Ayetin anlamı şudur: "Yemin ederim ki, eğer bu kâfirlerin hak ettikleri azabı onlardan ertelese, alaycı bir dille, 'Bize geleceği bildirilen bu azabı bizden alıkoyan sebep nedir?! O azap niye başımıza gelmiyor?!' derler."

Bu ayette şuna işaret veya delâlet vardır: Kâfirler, Allah'ın veya Peygamberimizin (s.a.a) sözlerinde kendi haklarında kararlaştırılan kaçınılmaz bir azabın olduğunu, fakat yüce Allah'ın onlara acıyarak bu azabı bir süreliğine ertelediğini işitmişler. Bunun üzerine, *"Onun gelmesini engelleyen nedir?"* diyerek bu azapla alay etmişler. Bu anlamın doğruluğunu, bu ifadenin arkasından gelen *"Haberiniz olsun, azap onlara geldiği gün onlardan geri çevrilmez..."* ifadesi teyit ediyor.

Bundan kuvvetle anlaşıyor ki, bu sure, yani Hûd Suresi, Yûnus Suresi'nden sonra inmiştir. Bunun delili, Yûnus Suresi'ndeki *"Her ümmetin bir elçisi vardır. Elçileri (kendilerine) geldiğinde (ve mesajı ilettikten sonra ümmeti ihtilâfa düştüğünde), aralarında adaletle hüküm verilir ve onlara zulmedilmez..."* (Yûnus, 47) ifadesiyle başlayan ayetler grubudur.

"Sayılı bir süreye kadar" ifadesinin orijinalinde geçen "ümme" kelimesi, süre ve zaman anlamına gelir. Şu ayette buyrulduğu gibi: *"Hapisteki iki kişiden kurtulan ve uzun bir süreden sonra Yusuf'u hatırlayan kişi dedi ki..."* (Yûsuf, 45) Yani, onu uzun bir zaman geçtikten sonra hatırlayan arkadaşı.

Bu "ümmet" kelimesinin topluluk ve cemaat anlamında olması da mümkün görülebilir. Bilindiği gibi yüce Allah bu dini, hiçbir şeyi dinlerinden üstün tutmayan salih bir kavim ile destekleyeceğini ve o zaman müminler için razı olduğu bu dini yeryüzüne egemen kılacağını vadediyor. Şu ayetlerde buyrulduğu gibi: *"Allah, yakında öyle bir toplum getirecek ki O onları sever; onlar da O'nu severler. Müminlere karşı alçakgönüllü, kâfirlere karşı onurlu ve şiddetlidirler. Allah yolunda cihat ederler ve hiçbir kınayıcının kınamasından korkmazlar."* (Mâide, 54), *"Allah, sizden iman edip doğru işler yapanlara, onlardan öncekileri yeryüzüne egemen kıldığı gibi onları da egemen kılacağını, beğendiği dini onlar için yerleştireceğini ve korkularını güvene çevireceğini vadetti. Onlar bana ibadet ederler; hiçbir şeyi bana ortak koşmazlar."* (Nûr, 55) Bu yorum da fena bir yorum sayılmaz.

Bir görüşe göre ise, buradaki ümmet, topluluk demektir. Bu topluluk, Allah'ın bu kâfirlerden sonra ortaya çıkaracağı bir kavimdir ki, kâfirlikte ısrar edecek ve bunun sonunda Nuh Peygamber'in kavmi gibi toplu yok edilme cezasına çarptırılacaktır. Başka bir görüşe göre de onlar, bu kâfirlerin arkasından gelip günahkârlıkta ısrar edecek olan bir kavimdir ki, kıyamet onların üzerlerinde kopacaktır.

Bu iki görüşün ikisi de zayıftır. Çünkü her iki görüşte, azaba çarptırılacak olanların bu kâfirlerden başkaları oldukları farz ediliyor. Oysa *"Haberiniz olsun, azap onlara geldiği gün onlardan geri çevrilmez ve alay ettikleri şey kendilerini kuşatmış olur."* ifadesinden azaba çarptırılacak olanların, *"Onun (azabın) gelmesini engelleyen nedir?"* diyerek alay edenler olduğu anlaşıyor.

"Haberiniz olsun, azap onlara geldiği gün onlardan geri çevrilmez ve alay ettikleri şey kendilerini kuşatmış olur." ifadesi, onların, *"Onun (azabın) gelmesini engelleyen nedir?"* şeklindeki alay etme amaçlı sözlerine cevaptır. Çünkü bu ifade, onların tehdit edildikleri azabı reddettikleri anlamına gelmektedir. Anlamı şudur: Eğer bizi tehdit eden bu azap gerçek olsaydı, onu hiçbir sebep önleyemezdi. Çünkü biz kâfirliğimizi sürdürüyoruz, ondan vazgeçmiş, onu terk etmiş değiliz. Buna göre bu azabı erteletecek hiçbir sebep yokken, hatta öne alınmasını gerektirecek sebep varken bu azabın ertelenmesi, onun yalan bir tehdit olduğunu ortaya koyar.

Yüce Allah bu ifadede onlara şu cevabı veriyor: O azap başlarına gelecek ve geldiği gün onu hiçbir şey başlarından savamayacak, alay konusu ettikleri o azap onları kısıkıvrak yakalayacaktır.

Anlaşıyor ki, bu kâfirlerin tehdit edildikleri azap, başlarına inecek olan ve pençesine düşecekleri dünyevî bir azaptır, ahiret azabı değildir. Buna göre bu ayet ile bir önceki ayetin her biri, kâfirlerin cahillikleri sebebi ile içine düştükleri birer aptallığa parmak basıyor. Bir önceki ayette, onlara yeniden dirilmeden söz edilerek kıyamet günü azabı ile tehdit edildiklerinde, *"Bu, apaçık bir büyüden başka bir şey değildir."* dedikleri naklediliyor. Bu ayette ise, yüce Allah tarafından azaplarının ertelendiği kendilerine haber verildiğinde, alaycı bir ifade ile, *"Onun (azabın) gelmesini engelleyen nedir?"* dedikleri anlatılıyor.

9) Eğer insana katımızdan bir rahmet tattırsak, sonra onu elinden alsak, ümitsizliğe düşüp nankör olur.

Mecmau'l-Beyan adlı eserde şöyle deniyor: "Ayette geçen 'ezekna' fiilinin kökü olan 'zevk' kelimesi, bir şeyin tadını anlamak için ağza almak anlamına gelir. Ayetlerde lezzetlerin insana sunulmasından 'tat-tırmak' deyimini ile söz edilmesinin sebebi, bu lezzetlerin hızla geçmelerini vurgulamaktır. Tadılıp kaybolan şeylere benzetme yapılmaktadır. Tatlı rüyalar ve hızla geçen gölge gibi. Ayetteki 'neza'na' fiilinin kökü olan 'nez' kelimesi, bir şeyi yerinden söküp çıkarmak demektir. Yine ayetteki 'yeûs' kelimesi, 'ye's' kelimesinden türemiş, 'feûl' kalıbında bir mübalağa sıygasıdır. Kelimenin kökü olan 'ye's', beklenen bir şeyin gerçekleşmeyeceğine kesin olarak hükmetmek demektir. Bunun zıddı 'reca (ümit)' kelimesidir." (Alıntı sona erdi.)

Ayette rahmet, nimet yerine kullanılıyor. Bunun sebebi, Allah'ın insana verdiği nimetlerin asıl unvanının rahmet olduğuna işaret etmektir. Rahmet, hak etme ve gereklilik söz konusu olmaksızın insanın ihtiyacını karşılamak demektir. Ayetin anlamı şudur: Eğer insana yararlandığı bir nimeti verip de arkasından onu geri alırsak, o bundan dolayı ümitsizliğe düşer. Öyle ki, o nimetin tekrar kendisine dönmesini mümkün görmez ve nankörlüğe düşer. O nimeti üzerimize borç olan bir hakkı gibi ve o nimetin maliki biz değilmişiz gibi görür. Kendinden alınan nimet yüzünden ümitsizliğe düşmek ve nankörlüğe kapılmak insanın tabiatında vardır.

Ayette türü ifade etmek için kullanılan "insan" kelimesinin kullanılmasının sebebi, burada zikredilen sıfatların onun türsel özellikleri olduğunu vurgulamaktır.

10) Eğer ona dokunan bir sıkıntıdan sonra kendisine bir nimet tattırsak, "Artık kötülükler benden gitti." der. Şüphesiz o, sevinen ve övünen bir mahlûktur.

Mecmau'l-Beyan adlı eserde şöyle deniyor: "Ayette geçen 'ne'mâ', belirtisi sahibinde görülen nimet; 'zarrâ' ise, insanın hâline yansıyan sıkıntı ve perişanlıktır. Bu iki kelime, 'hamrâ (kırmızı)' ve 'aynâ (güzel ve iri gözlü)' kelimeleri gibi, insanın görünüşüne yansıyan durumları ifade eden kiptedirler. Ayrıca mübalâğa anlamı da taşırlar. Ayette geçen 'ferih' kelimesinin mastarı olan 'ferah', 'sürur' ile anlamdaştır ve kalbin lezzet duyduğu bir şey sayesinde açılması demektir. Zıddı, 'gamm (keder)'dir... Yine ayette geçen 'fahur', çok övünen kişi demektir. Bu da, bol bol meziyetlerini sayıp dökmektir. Bu sıfat, mutlak anlamda kullanıldığında kötü bir sıfattır. Çünkü mutlak olduğunda büyüklük taslanması caiz olmayan kimseye karşı büyüklenme anlamını içerir." (Alıntı sona erdi.)

Ayetteki "seyyiat" kelimesi, kullanıldığı yerden anlaşılacağı üzere insanın başına geldiklerinde onu üzen musibetler ve belâlar demektir. Ayetin anlamı şöyledir: İnsanın başına gelen bir dertten sonra eğer ona bir nimet verecek olsak, kesinlikle "Sıkıntılarım artık geride kaldı." der. İnsanın bu sözle demek istediği şudur: İnanıyorum ki, başıma gelen bu dertler ve sıkıntılar geçtikten sonra bir daha geri gelmez, onları başımdan savdıktan sonra ikinci bir kez başıma gelmezler.

"Şüphesiz o, sevinen ve övünen bir mahlûktur." ifadesi, "Artık kötülükler benden gitti." sözünün sebebini açıklıyor. Çünkü sıkıntının arkasından tattığı nimet nedeniyle o kimse sevinir ve bu sevinçli hâlini sürdürür. Oysa eline geçen nimet kaybolabilir. Kalıcı ve devamlı olacağına güvenilemez ve bu iş kendisinin değil, başkasının elindedir. Buna göre geride bıraktığı dertler ve belâlar tekrar başına gelebilir. Eğer adam bu gerçeği görebilse, dertlerden kurtuldu diye sevinmez. Çünkü iğreti ve geçici bir şeye sevinmek yersizdir.

Ayrıca bu kimse, kendisine verilen nimet yüzünden başkalarına karşı övünür. Oysa insan ancak kendisinin malik olduğu bir üstünlük ve faziletle övünebilir. Demek ki o kimse, sahip olduğu nimetin dizgin-

lerini kendi elinde görüyor. O nimeti başkasının elinden alabileceğine ve geride bıraktığı sıkıntıları ona iade edebileceğine ihtimal vermiyor. Bundan dolayı övünüyor ve övünmekte ileri gitmekten sakınmıyor.

11) Yalnız sabredenler ve iyi işler yapanlar hariç. Onlar için bağışlanma ve büyük bir mükâfat vardır.

Yüce Allah bir önceki ayette, insanın belâ ve nimet karşısındaki tabîî tepkisini anlattı. Onun sıkıntı ve belâ ile karşılaştığı zaman ümitsizliğe düştüğünü, nankörlüğe kapıldığını, buna karşılık rahatlığa ve nimete kavuştuğunda sevince kapılıp övündüğünü belirtti. Sözün özü şu ki, insan kör gözlü, kısa görüşlü bir yaratıktır. Sadece içinde bulunduğu durumda bulduğunu görür ve onun ötesini göz ardı eder. Buna göre eğer elindeki bir nimeti kaybederse, onun geri gelebileceğini, gelişinin Allah tarafından olduğunu, Allah'ın dilerse onu geri verebileceğini görüp Allah'tan gelen bu belâyı sabretmez, ümit ve dua ile kalbini O'na bağlamaz. Aynı şekilde, eğer kaybettiği bir nimet tekrar eline dönerse, onun maliki olduğunu sanarak sevince kapılarak övünmeye başlar. Bu sonuçta yüce Allah'ın etkisini görüp O'na şükretmez, sevince kapılmaktan ve başkalarına karşı övünüp hava atmaktan kaçınmaz.

Yüce Allah bir bölüm insanı bundan istisna ederek onları, "*Yalnız sabredenler ve iyi işler yapanlar hariç.*" ifadesi ile tanımlıyor; arkasından, "*Onlar için bağışlanma ve büyük bir mükâfat vardır.*" buyurarak onlara güzel vaatte bulunuyor. Çünkü bir önceki ayette anlatılan kötü huydan ancak sıkıntı karşısında sabredenler, paniğe kapılıp ümitsizliğe ve nankörlüğe düşmeyenler, bunun yanı sıra sıkıntıyı giderip nimeti geri veren Allah'a şükretmek suretiyle iyi işler yapanlar, Allah'ın nimetlerini O'nun rızasına uygun şekilde ve insanlara faydalı olacak şekilde kullananlar, varlık yüzünden şımarıp sevince ve övünmeye kapılanlar kurtulabilirler.

Bu kimseler, diğerlerinden ayrılabilmiş, kurtulmuş kimselerdir. Rableri onları af eder, söz konusu kötü huyun izlerini yok ederek yerine güzel huylar koyar. Onlar için Rableri katında bağışlanma ve büyük bir mükâfat vardır.

Bu ayette, iyi amel eşliğindeki sabrın imandan ayrılmayacağına delâlet vardır. Çünkü ayet, söz konusu sabırlılara bağışlanma ve büyük bir mükâfat vadediyor. Bağışlanma ise, "*Allah, kendisine ortak koşul-*

masını bağışlamaz." (Nisâ, 116) ayetinden anlaşılacağı üzere, müşrikler için söz konusu değildir.

Bu ayette geçen bağışlanma ve büyük mükâfat içerikli vaadin ay-nısı şu ayetlerde de zikrediliyor: *"İman edip iyi işler yapanlar için ba-ğışlanma ve büyük bir mükâfat vardır."* (Fâtır, 7), *"Görmedikleri hâlde Rablerinden korkanlar için bağışlanma ve büyük bir mükâfat vardır."* (Mülk, 12)

İncelediğimiz üç ayetin daha önceki ayetlerle bağlantısı açıktır. Çünkü daha önceki ayetlerde kâfirlerin kâfirliklerinden, onların yeni-den diriliş vaadini büyü diye adlandırmalarından ve azabın ineceği yo-lundaki tehdidi alaycılıkla karşıladıklarından söz edilmişti. Yüce Allah bu üç ayette ise, onların tabîî hâlleriyle, ellerindeki nimetlerin azabın inmesi sebebiyle yok olabileceğini, aynı şekilde pençesine düştükleri kötü durumun, yerini mutlu hayata ve yüce Allah'ın bu surenin başında vadetmiş olduğu güzel nimetlere bırakarak değişebileceğini mümkün görmediklerini zikretmektedir.

12) Belki "Ona gökten bir hazine indirilmeli veya kendisi ile birlikte bir melek gelmeli değil miydi?!" diyecekler diye sana vahyolunanların bir kısmını terk ediyorsun ve ondan dolayı göğsün daralıyor. Oysa sen sadece bir uyarıcısın. Allah, her şey üzerinde vekildir.

Peygamberimizin (s.a.a) peygamberliği Kur'ân-ı Kerim ile, apaçık ayetler ve mucizelerle, kesin kanıtlar ve burhanlarla desteklendiği ve aklı başında hiç kimsenin inkâr edemeyeceği, duyguları sağlıklı bir in-sanın reddedemeyeceği bir gerçek olduğu için, kâfirlerin kâfirlikleri ve müşriklerin inkârcılıkları hakkında anlatılanlar doğal olarak uzak bir ihtimal olarak algılanıp garipsenir. Bir işin vukuu herhangi bir şekilde uzak bir ihtimal olarak algılanıp garipsenirse, insan onu açıklamak için genellikle garipsenme mecrasından girmez. Böylece doğal olarak ga-ripsenen bir şeye vuku nispeti vermemenin çaresini arar.

Bu ayetteki makam işte böyle bir makamdır. Yüce Allah inkârcıların kâfirliği ve müşriklerin inkârcılıkları hakkında bize bilgiler veriyor. Bu bilgilere göre kâfirler, Peygamberimizin (s.a.a) kendilerine ge-tirdiği gerçeği ve kendisine inmiş olan Kur'ân'ı inkâr ediyorlar. Bu inkârcılığı, kendilerine okuduğu açıklamalara ve delillere rağmen ya-pıyorlar. Kâfirlerin bu tavrı, gayritabîî olduğu için kabul edilebilecek

bir tavır değildir. Bu yüzden yüce Allah, *"Belki 'Ona gökten bir hazine indirilmeli veya kendisi ile birlikte bir melek gelmeli değil miydi?'" diyecekler diye sana vahyolunanların bir kısmını terk ediyorsun..."* diye buyurarak temenni üslûbu ile kâfirlerin inkârcılıklarına arka arkaya açıklamalar getiriyor.

Sanki şöyle deniyor: Sen o kâfirleri açık gerçeğe yönelteceksin, onlar senden benim sözlerimi işitecekler de buna rağmen çağrına uymayacaklar ve ortaya çıktıktan sonra gerçeği inkâr edecekler! Bu ihtimal gayet uzak ve şaşırtıcıdır. O hâlde belki sen indirdiğimiz bazı vahiy mesajlarını bir yana koyuyor, onları benimsemeye çağırılmıyorsun! Onlar belki bu yüzden sana inkâr ile karşılık veriyorlar! Veya onlar, "Kur'ân Allah'ın sözü değildir, onu Allah adını kullanarak Muhammed uydurdu." diyorlar da bu yüzden ona inanmıyorlar! Eğer senden somut mucizeler göstermeni isteyeceklerinden çekinerek vahyin bazı bölümlerini onlara duyurmaktan kaçınıyorsan, bil ki, sen sadece bir uyarıcısın; senin elinden yüce Allah'ın dilediğinden başkası gelmez. Yok, eğer Kur'ân'ı senin uydurduğunu söylüyorlarsa, onlara bu Kur'ân'ın surelerine benzer on sure düzenleyip sana getirmelerini söyle.

Yaptığımız bu açıklamadan açıkça anlaşılıyor ki, bu ayette temenni ve muhtemel görme üslûbunun kullanılmasının sebebi, muhtemel görmeme yaklaşımının gereğini gözetmektir. Çünkü makam muhtemel görmeme makamıdır ve bu da bu muhtemel görülmeleyen olaya etki edebilir her muhtemel sebebi gündeme getirmeyi gerektirir.

Bunu bir hükümdar örneği ile açıklayalım. Bir hükümdar düşünelim ki, halkının bazı zavallı kesimlerinin kendisine isyan ettiğini haber almış olsun. Hükümdar onlara bir elçi göndererek kendilerini söz dinleyip itaat etmeye çağırıyor. Bu maksatla yazdığı bir mektubu onlara okumasını emrediyor. Mektupta onları isyanlarından ve serkeşliklerinden dolayı kınıyor. Kendilerinin zayıf ve zavallı, kendisinin ise güçlü, kudretli ve üstün iradeli olduğunu vurguluyor. Arkasından, gönderdiği mesajın, elçisine reddedildiğini haber alıyor. Bunun üzerine ikinci bir yazı göndererek elçisine, bu yazıyı o isyancılara okumasını emrediyor. Yazıda şöyle diyor: Herhâlde mektubumu onlara okumadın. Bunu senden yapamayacağın şeyler isterler diye böyle yapmış olabilirsin. Veya onlar mektubu benim göndermediğimi, onu benim adıma senin uydurduğunu sandılar. Eğer ilk ihtimal söz konusu ise, sen bir elçisin, görevin

sadece mesaj iletmektir. Eğer ikinci ihtimal söz konusu ise, mektuptaki yazı benimdir; onu kendi elimle yazıp kendi mühürüm ile mühürledim; benden başka hiç kimse onu taklit edemez.

Eğer bu örnek irdelenirse görülür ki, hükümdarın ikinci yazısındaki hitap ihtimal vermeme ve garipseme içeriklidir. Bu yazıda yer verilen mesajı duyurmamış olma ve uydurma sanma ihtimallerinden maksat, gerçekten elçiyi azarlamak ve o asilerin gerçekten yazının uydurma olduğuna ihtimal verdiklerini düşünmek değildir. Bu iki ihtimali gündeme getirmenin gerekçesi, iki şüphenin giderilmesini sağlayacak mesajları vermeye hazırlık ve geçiş sağlamaktır. Bu iki şüpheyi giderecek mesajlar şunlardır: Elçinin elinde bir yetki yoktur ki, ona birtakım teklifler yapılsın. Yazı da hükümdara aittir ve bunda hiçbir kuşku yoktur.

Bu açıklama ortaya koyuyor ki, *"Belki 'Ona gökten bir hazine indirilmeli veya kendisi ile birlikte bir melek gelmeli değil miydi?!" diyecekler diye sana vahyolunanların bir kısmını terk ediyorsun ve ondan dolayı göğsün daralıyor..."* ifadesi, ne gerçek bir temenni ifade eder, ne Peygamberimize (s.a.a) yönelik bir kınamadır ve ne getirdiği açık gerçeği inkâr etmeleri yüzünden kapıldığı üzüntünün arkasından gelen bir teselli ve moral verme girişimidir. Bu sözlerin tek amacı, *"Oysa sen sadece bir uyarıcısın. Allah, her şey üzerinde vekildir."* ifadesine zemin hazırlamaktır.

Dolayısıyla bir tefsircinin, "Bu sözlerin amacı, kâfirlerin inkârcı tutumları yüzünden Peygamberimizin (s.a.a) üzülmelerini ve canının sıkılmasını yasaklamaktır ve bu yasaklama teselli etme ve moral verme içeriklidir. Şu ayetlerde buyrulduğu gibi: *'Onlara üzülmeye ve kurdukları tuzaklardan dolayı gönlünü sıkma.'* (Nahl, 127), *'Onlar iman etmiyorlar diye (üzüntüden) neredeyse kendini mahvedeceksin. Eğer dilersek, onlara gökten bir mucize indiririz de boyunları onun karşısında eğilip kalır.'* (Şuarâ, 4)" şeklindeki sözün yerinde değildir.

Bu açıklama yine ortaya koyuyor ki, *"Belki... sana vahyolunanların bir kısmını terk ediyorsun."* cümlesi ile *"Yoksa 'Onu (Kur'ân'ı) uydurdu.' mu diyorlar?!"* cümlesi, birbirinin alternatifi olan iki şıktırlar ve her ikisi de anlattığımız gibi daha önceki ayetlere aynı yönden bağlıdır.

"Belki... sana vahyolunanların bir kısmını terk ediyorsun." ifadesinde "bir kısım" ayetlerden söz ediliyor. Çünkü bundan önceki ayetler, Kur'ân'ın kısmen de olsa tebliğ edildiğini içeriyordu. Yani, belki sen,

sana vahyettiğimiz Kur'ân ayetlerinden bir kısmını bir yana bıraktın, onları bu adamlara okumadın. Bu yüzden gerçek onlara tam olarak açıklanmadı. Eğer açıklansaydı, şimdiki gibi sana ret ve inkârla karşı çıkmazlardı. Çünkü Kur'ân'ın bazı ayetleri diğer bazı ayetlerini açıklar, onun bir kısmı diğer kısmını kabul edilmeye daha yakın kılar. Meselâ delil gösteren ayetleri dava ayetlerine açıklık getirir. Sevap ve ceza ayetleri ümitlendirerek ve korkutarak gerçeği kabul edilmeye yaklaştırırlar. Hikâye ve ibret ayetleri vicdanların hakka eğilim göstermesini sağlar ve kalpleri yumuşatırlar.

"...ve ondan dolayı göğsün daralıyor." ifadesiyle ilgili olarak Mecmau'l-Beyan adlı eserde şöyle deniyor: "Ayette yer alan "zâikun" kelimesi "zayyikun" kelimesi ile aynı anlama gelir. Yalnız "zâikun" kelimesi iki sebepten ötürü buraya daha uygundur. Birinci sebep, bu kalıbın anlamında geçicilik vardır. İkinci sebep ise, bir önceki cümlede bulunan "tarikun" kelimesi ile bu kelime arasında söz uyumu vardır." (Alıntı sona erdi.)

Anlaşılan, "bi-hi (ondan dolayı)" ibaresindeki zamir, "baze ma yûha (vahyolunanların bir kısmını)" ibaresine matuftur. Gerçi bazıları, bu zaminin kâfirlerin *"Ona gökten bir hazine indirilmeli... değil miydi?!"* şeklindeki sözlerine veya onların diğer tekliflerine raci olduğunu söylüyorlar. İleri sürülen bu görüş, "en yekulû (diyecekler diye)" ibaresinin "bi-hi (ondan dolayı)" ibaresinden "bedel" olmasına; bizim görüşümüz ise, bu ibarenin "tarikun (terk ediyorsun)" kelimesinin "me'fulün leh"i olmasına uygundur. İfadenin anlamı ise, "Belki de 'Ona gökten bir hazine indirilmeli veya kendisi ile birlikte bir melek gelmeli değil miydi?!" demelerinden çekinerek onu terk ediyorsun." şeklindedir.

"Oysa sen sadece bir uyarıcısın." ifadesi, *"Ona gökten bir hazine indirilmeli veya kendisi ile birlikte bir melek gelmeli değil miydi?!"* sözlerinin oluşturduğu tekliflerine verilmiş bir cevaptır. Kur'ân'ın birkaç yerinde kâfirlerin bu tür teklifleri tekrarlanıyor. Bazı ayetlerde meleğin gelişinden söz edilmekle yetinilirken, diğer bazılarında bu isteğe daha başka istekler ekleniyor. Yüce Allah'ın bizzat gelerek Peygamberimizin peygamberliğine şahitlik etmesi, Peygamberimize ait ürünlerinden yiyebileceği bir bahçenin olması ve gökten okuyabilecekleri somut bir kitabın inmesi gibi.

Yüce Allah bu isteklerin hepsine buradaki cevabın aynısını veriyor. Bu cevap şudur: Peygamber'in fonksiyonu sadece elçiliktir. İnsan bir peygamber olarak kâfirlerin kendisine yaptıkları teklifleri karşılaması elinde değildir. Ancak Allah diler ve izin verirse, bu tür tekliflere karşılık verebilir. Şu ayette buyrulduğu gibi: *"Hiçbir peygamber Allah'ın izni olmadan herhangi bir mucize getiremez."* (Mü'min, 78)

Ayette *"Oysa sen sadece bir uyarıcısın."* ifadesini, *"Allah, her şey üzerinde vekildir."* ifadesi izliyor. Bu ifade, kâfirlerin Peygamberimize (s.a.a) yaptıkları teklifleri hakkındaki cevabın tamamlayıcısıdır. Anlamı şudur: Peygamber (s.a.a) onlar gibi bir insandır. O, sadece uyarmakla emredilmiştir. Bu da tehlikeyi duyurma elçiliğidir. Olağan veya olağanüstü bütün gelişmeleri ortaya koyup yönetmek, sadece Allah'ın yetkisindedir. Buna göre kâfirlerin Peygamber'in (s.a.a) yetkisinde olmayan işleri onunla irtibatlandırmaları yersizdir.

Çünkü yüce Allah, bütün varlıkların yoktan var edicisi ve yaratıcısıdır. Bütün varlıklarda işleyen nizamın koyucusu O'dur. Her varlığın işinin ve fonksiyonun başlatanı ve sona erdiren O'dur. Bu işler ister olağan, ister olağanüstü olsun. Varlıkların işleri O'nun elinde ve emrindedir ve fonksiyonlarını yöneten O'dur. Dolayısıyla yüce Allah, bütün varlıkların üzerinde vekildir. Çünkü vekil, yetkiyi elinde bulunduran ve yetkisi altındaki şey üzerinde hükmü geçerli olan kimse demektir. Buna göre Allah, her şey üzerinde vekildir.

Bundan anlaşılıyor ki, *"Allah, her şey üzerinde vekildir."* ifadesi, *"Oysa sen sadece bir uyarıcısın."* ifadesinin desteği ile kasr-ı kalb (değişik tarafa hasretme) anlamı taşır. Çünkü kâfirler Peygamberimizden (s.a.a) onun elinde olmayan, sadece Allah'ın yetkisinde olan bir şey istemişlerdir.

13) Yoksa "Onu (Kur'ân'ı) uydurdu." mu diyorlar?! De ki: "Eğer doğru söylüyorsanız, siz de ona benzer on uydurulmuş sure getirin ve Allah'tan başka gücünüz yettiği herkesi (yardıma) çağırın."

Daha önceki açıklamalarımız, bu ifadedeki "em" edatını "muttasıla" kabul etmemizi doğruluyor. Çünkü *"Belki... sana vahyolunanların bir kısmını terk ediyorsun."* ifadesi, soru anlamı içerir. İfadenin açılımı şöyledir: "Sen, kâfirler mucize göstermeni isterler endişesi ile vahyin bazı ayetlerini terk mi ediyorsun, yoksa onlar bu Kur'ân'ı senin uydur-

duğunu mu söylüyorlar?! Çünkü onlara benim sözümü okuduğun hâlde onların ona inanmamaları ihtimali çok uzak bir ihtimaldir."

Başka bir görüşe göre ayetteki "em" edatı, "münkatia"dır ve cümle-
nin anlamı, "Aslında onlar, 'Onu o uydurdu' diyorlar." şeklindedir.¹

"De ki: Eğer doğru söylüyorsanız, siz de ona benzer on uydurulmuş sure getirin..." ifadesinde açık bir meydan okuma vardır. "Mislihi (ona benzer)" kelimesinin sonundaki zamir, Kur'ân'a veya Kur'ân olması ha-
sebi ile sureye racidir. "Fe'tû (getirin)" kelimesinin başındaki "fe" har-
fî, bu emir sıygasını, *"Onu (Kur'ân'ı) uydurdu"* ifadesine sonuç olarak
bağlıyor. İfade kısa ve öz olsun diye "hazf" ve "isal" kuralı uygulanmış-
tır. Açılımı şöyledir: "Onlara de ki: Eğer bu Kur'ân'ı Allah adına ben
uydurduysam, o benim eserim olur. O zaman başkaları onun benzerini
ortaya koyabilir. Eğer bu iddianız doğru ise, bunu lâf olsun diye değil
de, ciddî olarak ileri sürüyorsanız, ona benzeyen on sure de siz uydu-
run. Bu konuda Allah dışında yardımına başvurabileceğiniz putlarınızı,
ilâh olduklarını sanarak ihtiyaçlarınızı gidermek için peşlerinden koş-
tuğunuz putlarınızı ve diğer yaratıkları yardıma çağırın. Böylece bütün
sebeplere ve araçlara başvurmayı gerçekleştirmiş olun. Bu konuda yar-
dımının etkili olabileceği ve faydası umulan hiç kimse kalmamış olsun.
Eğer bu Kur'ân benim eserim olsa, Allah tarafından gelmemiş olsa, o
zaman siz de benzerini ortaya koyabilmelisiniz."

Bu açıklama şunu ortaya koyuyor: Bu ayette dile getirilen Kur'ân
hakkındaki meydan okuma, sadece onun üslûbu ve belâgati ile ilgili
değildir. Çünkü ayette kâfirlere, Allah dışında yardıma çağırabilecek-
leri herkesi yardıma çağırmaları emrediliyor. Buna ilâhları ve ilâhları
dışındaki yardımına güvendikleri kişilerin hepsi dâhildir. Bunların için-
de Arapça bilmeyenler, Kur'ân'ın üslûbunun akıcılığının ve belâgatinin
niteliğinin farkında olmayanlar vardır. Buna göre bu meydan okuma,
Kur'ân'ın içerdiği bütün ayrıcalıkları kapsayacak genelliktir. Gerçek
bilgiler, deliller, çarpıcı burhanlar, güzel öğütler, üstün ahlâk örnekleri,
ilâhî kanunlar, gaybî haberler, fesahat, belâgat, bütün bunlar, bu mey-
dan okumanın kapsamına dâhildir. Şu ayette buyrulduğu gibi: *"De ki:
Eğer insanlar ve cinler, bu Kur'ân'ın benzerini getirmek için bir araya
gelseler, ne kadar birbirlerine destek olsalar da, onun benzerini getire-*

1- [Mecmau'l-Beyan, c.3, s.123; Ruhul-Meanî, c.12, s.20; el-Keşşaf, c.2, s.383]

mezler." (İsrâ, 88) Birinci ciltte Kur'ân'ın mucize oluşundan söz ederken bu gerçeğe işaret etmiştik.

Bu açıklama ile, bu konuda söylenen bir sözün yanlışlığı da ortaya çıkmaktadır. Deniliyor ki: "Kur'ân'ın mucize oluşu, kendine mahsus üslûbundaki belâgat ve fesahat açısındanadır. Çünkü başka bir yönden mucize oluş söz konusu olsaydı, meydan okumada uydurulma itirazı ile yetinilmezdi. Zira belâgat üç kademelidir. En üst kademesi taklidi imkânsızken, alt ve orta kademesinde taklit mümkündür. Ayetteki meydan okuma, fesahat ve belâgatin en üst derecesi ile ilgilidir. Eğer meydan okuma mutlak anlamda fesahat ve belâgat ile ilgili olsaydı, kısa ve öz sözler en üst derecede mucize niteliği taşırdı."

"Ayette sözü geçen benzerlikten de aynı cinsten benzeri olmak kastedilmiş olamaz. Çünkü Kur'ân'ın aynı cinsten benzeri, onun taklidi olur ki, bu meydan okuma konusu olamaz. Bununla kastedilen benzerlik, Arap şairleri arasındaki şiir yarışmalarında bilinen benzerlik kriteridir. İmreül-kays, Alkame, Amr b. Külsûm, Hâris b. Halze, Cerir, Ferazdak ve diğerleri arasındaki meşhur atışmalarda olduğu gibi."¹ (Alıntı sona erdi.)

Bu görüşe yönelik birkaç itirazımız var:

1) Eğer Kur'ân'daki mucize oluşun yönü sadece onun belâgati olsaydı, bunun Araplardan başkası tarafından bilinmesi mümkün olmadığına göre Arap olmayanları meydan okumaya katmak anlamsız olurdu. Ayrıca *"ve Allah'tan başka gücünüz yettiği herkesi (yardıma) çağırın."* ve *"Eğer insanlar ve cinler, bu Kur'ân'ın benzerini getirmek için bir araya gelseler..."* ayetlerindeki genelliğin de bir anlamı olmazdı. O zaman, "Araplar bir araya gelseler" ve "Yardıma çağırabileceğiniz ilâhlarınızı ve dil uzmanlarınızı yardıma çağırın" denmesi gerekirdi.

2) Eğer Kur'ân'ın mucize oluş yönü sadece onun belâgati olsaydı, bu konuda, *"Eğer Kur'ân Allah'tan başkası tarafından gelmiş olsaydı, içinde mutlaka birçok çelişkiler bulurlardı."* (Nisâ, 82) şeklinde delil getirilmezdi. Çünkü bu ayet mutlak anlamda çelişkiyi reddediyor. Oysa çelişkiler çoğunlukla anlamlarla ilgili olur ve bu durum sözlerdeki belâgate zarar vermez.

3) Allah Teala, Tûr Suresi'nde, Kur'ân'ın benzerini ortaya koyma ile ilgili meydan okumada, *"Onun benzeri bir söz ortaya koysunlar."*

1- [Mecmau'l-Beyan, c.3, s.123; el-Kebir, c.17, s.195]

(Tûr, 34) buyuruyor. Yûnus Suresi'nde, *"Onun benzeri bir sure getirin ve Allah'tan başka gücünüz yettiği herkesi (yardıma) çağırın."* (Yûnus, 38) buyuruyor. Bu surede ise, *"Eğer doğru söylüyorsanız, siz de ona benzer on uydurulmuş sure getirin ve Allah'tan başka gücünüz yettiği herkesi (yardıma) çağırın."* buyuruyor.

Yûnus Suresi'nin Hûd Suresi'nden önce indiğini daha önce belirtmiştik. Rivayetler de bunu doğruluyor. Şimdi eğer Kur'ân'ın mucize oluş yönü sadece belâgatı olsaydı, bu meydan okumalar normal sıralamaya aykırı olurdu. Çünkü Kur'ân'ın Allah tarafından geldiğini inkâr eden Arap dil uzmanlarını, önce Kur'ân'ın surelerine benzer bir sure ortaya koymakla, arkasından da onun sureleri gibi on tane sure getirmekle yükümlü tutmak doğru olmazdı. Normal olanı, onların önce Kur'ân'ın bütününe benzer bir kitap ortaya koymakla yükümlü tutulmaları, bunu başaramazlarsa onun surelerine benzer on sure getirmekle, onu da başaramazlarsa onun surelerine benzer bir tek sure ortaya koymakla yükümlü tutulmalarıdır.

Bir tefsirci¹ bu problemi gidermek amacı ile şu görüşü ileri sürmüştür: "Sureler arasındaki sıralama ve bazı surelerin diğerlerinden önce inmiş olması, aynı sıralamanın surelerin ayetleri arasında da geçerli olmasını gerektirmez. Medine döneminde inen surelere yerleştirilmiş Mekke inişli ayetler olduğu gibi, bunun tersi de varittir. Buna göre, Kur'ân'ın bütünü ile ilgili meydan okuma ayeti diğerlerinin hepsinden önce, on sure ortaya koymakla ilgili meydan okuma ayeti onun arkasından ve bir sure getirmekle ilgili meydan okuma ayeti hepsinden sonra inmiş olabilir."

Bu görüş ile ilgili itirazımız şudur: Bu görüşün bir faydası olabilmesi için ayetlerin iniş sırasının sözü edilen tefsircinin anlattığı gibi olması gerekir. Aksi hâlde problemin varlığı devam eder. Doğrusu şu ki, Kur'ân; kendisine mahsus bütün sıfatlarında, yani belâgatı, gerçek bilgileri, ahlâk örnekleri, ilâhî kanunları, hikâyeleri, ibret dersleri, gayb ile ilgili haberleri, kalpler üzerindeki egemenliği ve vicdanları büyüleyen güzelliği bakımından mucizedir.

Yûnus Suresi'nde bir sure ile meydan okunmuş olmasına rağmen on sure ile meydan okunmasının gerekçesine gelince, bu konuda Mecmau'l-

1- [el-Menar, c.12, s.33]

Beyan adlı eserde şöyle deniyor: "Meydan okumanın niçin bir yerde on sure ile, başka bir yerde bir sure ile, bir başka yerde Kur'ân gibi bir söz ile yapıldığı sorulabilir. Bunun cevabı şudur: Meydan okuma, mucize niteliği taşıyan söz dizimi üzerinden yapılır. Buna göre bazen az, bazen de çok söz dizimi üzerinden meydan okunabilir." (Alıntı sona erdi.)

Ben derim ki: Bu açıklama, az ve çok söz dizimi üzerinden neden meydan okunduğu sorusuna cevap verebilir. Ama bir sure ile meydan okunduktan sonra niçin on sure ile meydan okunduğu sorusuna cevap veremez. Özellikle Kur'ân'daki mucizeliğin sadece onun belâgati bakımından olduğunu düşünen Mecmau'l-Beyan yazarı açısından bu cevap daha da yetersizdir.

Bir tefsirci bu soruya şöyle cevap veriyor: "Kur'ân içerdiği bütün bilgilerde, ahlâk örneklerinde, hükümlerde, hikâyelerde ve diğer alanlarda mucize niteliğindedir. Ayrıca fesahati, belâgati ve çelişkisizliği açısından da bu sıfatın sahibidir. Fakat karşı koymanın sağlıklı olması ve Kur'ân'ın benzerinin ortaya konulamayacağını ortaya çıkması için birkaç surenin, özellikle bazı kıssaları içeren surelerin ortaya konması gerekir. O zaman Kur'ân'da çelişki olmadığı; fesahat, belâgat, içerdiği ilâhî bilgiler ve diğer konular bakımından mucize olduğu açıkça ortaya çıkar."

"Bu da ancak sözü edilen özelliklerin bütünü taşıyan, ilâhî bilgileri, hikâyeleri, delilleri ve diğer konuları içeren uzun surelerin benzerlerini ortaya koymakla gerçekleşir. A'râf ve En'âm sureleri gibi."

"Bir rivayette verilen bilgiye göre, Hûd Suresi'nden önce inmiş olan ve sözünü ettiğimiz özelliklerin hepsini taşıyan uzun sureler A'râf, Yûnus, Meryem, Tâhâ, Şuarâ, Neml, Kasas, Kamer ve Sâd sureleridir. Bu dokuz surenin onuncusu Hûd Suresi'dir. İşte müşriklere Kur'ân'a benzeyen on sure getirmeleri emredilerek yapılan meydan okumanın gerekçesi budur." (Sözü edilen tefsircinin uzun açıklamalarından kısaltma yolu ile yaptığımız alıntı burada sona eriyor.)¹

Ben derim ki: Bu görüşe birkaç noktada itirazımız vardır:

1) Surelerin iniş sırası konusunda dayanak olarak kabul ettiği rivayet, dayanılacak sağlamlıkta değildir. Çünkü o rivayet, zayıf olma ihtimali olan âhâd (tek kanallı) rivayetlerdendir. Tefsir incelemelerini bu tür rivayetlere dayandırmak yerinde değildir.

1- [el-Menar, c.12, s.31]

2) "*Yoksa 'Onu (Kur'ân'ı) uydurdu.' mu diyorlar?! De ki: Eğer doğru söylüyorsanız, siz de ona benzer on uydurulmuş sure getirin.*" ifadesinden anlaşıldığına göre, müşriklerin Peygamberimize (s.a.a) yönelik Allah adına uydurma yapma suçlamaları, uzun ve kısa sure ayırımı yapmadan bütün Kur'ân surelerini kapsayan bir suçlamadır. Buna göre onlara verilen cevabın, bütün Kur'ân surelerine yönelik kuşkuyu kökten çürüten bir cevap olması ve meydan okumanın bu amacı gerçekleştirmesi gerekir. Müşriklerin Kur'ân'ın üstünlüklerini bir araya getiren on tane sure uydurmaktan aciz kalmaları, Kevser ve Asr sureleri gibi kısa surelere varıncaya kadar Kur'ân'daki bütün surelerin Allah tarafından gönderildiklerini kanıtlamaz. Bunun için ayette ek bir açıklamanın olması gerekir ki, ifadede böyle bir açıklama yoktur.

3) Bu görüşün sahibinin sözlerinden de anlaşıldığı gibi, eğer "*ona benzer on sure*" ifadesindeki zamir Kur'ân'a raci ise, o zaman söz konusu olan, uzun ve kısası arasında bir ayırım yapmaksızın mutlak anlamda Kur'ân'ın surelerine benzeyen on sure getirme şeklinde bir meydan okumadır. Böyle olunca bu meydan okumayı uzun ve geniş kapsamlı on sure ile kayıtlandırmak, ayetin sözlerini kayıtlayıcı bir delile dayanmadan kayıtlandırma olur ki, bu keyfî bir zorlamadır. Bundan daha delilsiz bir zorlama ise, ayetteki "benzer" kelimesi ile iddia sahibinin saydığı on surenin benzerlerinin kastedildiğini ileri sürmektir.

Yok, eğer "*ona benzer on sure*" ifadesindeki zamir Hûd Suresi'ne raci ise, söz konusu tefsircinin sözü daha da yersiz olur. Çünkü "Kevser, Felak ve Nâs sureleri Allah adına uydurulmuş surelerdir." diyen bir kimseye nasıl, "Hûd Suresi'ne benzer on sure ortaya koy." denip bu kadarla yetinebilir?! Bu söz, ancak kâfirlerin sadece Hûd Suresi'nin uydurma olduğu hezeyanını ortaya atmaları durumunda söylenebilir ki, kâfirlerden hiçbir kimsenin ağzından böyle bir söz çıktığını işitmedik.

Kur'ân'ın Allah katından olduğu konusundaki meydan okuma ayetlerinin birbirinden farklı olması, meselâ "*Onun benzeri bir sure getirin.*" (Yûnus, 38) ayetinde bir sure üzerinden meydan okunması, "*Siz de ona benzer on uydurulmuş sure getirin.*" ayetinde birden çok ve belirli sayıdaki sure üzerinden meydan okunması, "*Onun benzeri bir söz ortaya koysunlar.*" ayetinde ise bir sureden az da olsa Kur'ân'a benzeyen bir söz üzerinden meydan okunması ile ilgili olarak şöyle denebilir: Bu ayetlerin her biri, meydan okuma konusunda ayrı bir amaç taşıyor olabilir.

Şöyle ki: İlâhî bir kitap olarak Kur'ân'ın mahiyetine dayanak oluşturan ayrıcalıkları, sözlerindeki fesahatin ve söz dizimindeki belâğatin yanı sıra onun anlamlarına ve maksatlarına dayanır. Anlamdan kastım, belâgat uzmanlarının kastettikleri şey değildir. Onlar, "Belâgat; anlamın niteliklerindendir, kelimeler bu yolda atılmış araçlardır." derler. Böyle demekle kavramların zihinde doğal sıralanma yönünü kastederler. Ama onların anlamdan kastettikleri şey, belâgat üslûbuna uygun şekilde söylenen açık yalanda, havai sözlerde, çirkin sözlerde, hakaret ve aldatmaca içerikli sözlerde de vardır. Belâgat uzmanlarından gelen nesirlerde ve şiirlerde bu tür örneklerle çokça rastlarız.

Kur'ân'ın anlamı ve maksadı derken kastettiğimiz şey, yüce Allah'ın onu tanıtırken kullandığı şu nitelemelerdir: O, hikmet dolu bir kitaptır. O, açık bir nurdur. O, yüce Kur'ân'dır. O, hak ile batılı ayırt eden bir kitaptır. O, hidayet edicidir; insanları hakka ve doğru yola iletir. O şaka değil, son hükmü veren bir sözdür. O, ne önünden ve ne arkasından batılın sızmasına yol vermeyen aziz bir kitaptır. O zikirdir. O, insanların çatıştıkları konularda onlar arasında hüküm verir. O, müminler için şifa ve rahmet olduğu hâlde zalimlerin sadece hüsrانlarını arttıran bir kitaptır. O, her şeyi açıklayan ve sadece tertemiz olanların el sürebilecekleri, dokunabilecekleri bir kitaptır.

Bütün bu saydıklarımızın, Kur'ân'ın anlamının nitelikleri olduğu açıktır ve bunlar, belâgat uzmanlarının belâgatli anlam derken kastettikleri ve batıl sözleri de kapsayan amacın nitelikleri değildir. Onların belâgatli anlam taşıdığını söyledikleri bu tür sözleri, Kur'ân içi boş, geçersiz ve günah sözler olarak adlandırır ve belâgatli de olsalar onları kullanmayı, ağza almayı insana yasaklar. Bu nitelikleri taşıyan anlam, ilâhî amaçlardan birini oluşturur. Bu anlam, içine batıl karışmamış hakka intibak eder ve hidayet yolunun hizmetinde olur. Niteliği ve amacı bu olan bir anlamı içeren söz, Allah'ın ilgisine mazhar olan, O'nun tarafından indirilip müminlere rahmet ve bütün âlemler için zikir olan sözdür.

İşte "*Onun benzeri bir söz ortaya koysunlar.*" gibi bir ifade ile meydana okunması yerinde olan söz böyle bir sözdür. Çünkü biz bir kelime dizisine, ancak kalpten kalbe geçen önemli bir amacı dile getirdiği zaman söz diyebiliriz. "*Onun benzeri bir sure getirin.*" ifadesi de böyledir. Çünkü yüce Allah, sayıca ne kadar çok olsalar da kitabındaki ayetlerden oluşan bir gruba sure adını vermez. Bu adı vermesi için o ayetler

demetinin, kendilerini diğer ayetlerden ayıran ilâhî bir amacı kapsamaları gerekir.

Eğer böyle olmasaydı, Kur'ân ayetleri ile meydan okuma gerçekleşmezdi. O zaman tartışmanın karşı tarafı "ve'z-zuha", "ve'l-asri", "ve't-turi", "fi kitabın meknûn", "müdhammetân", "el-hâkkatu me'l-hâkka", ve ma edrake me'l-hâkka", "er-Rahmanu", "meliki'n-nas", "ilâhi'n-nas", "ve hasefe'l-kamer", "kella ve'l-kamer", "se-ned'ü'z-zebaniye" gibi cümle oluşturmayan çok sayıda ayet parçasını seçer ve bunların her birini Arapça'daki benzer sözlerle karşılaştırır, bu sözler arasında bir bağlantı olmasını ve onları birleştirip ifade birimi hâline getiren bir amacı kapsamasını garanti etmezdi.

Buna göre bu meydan okumalarda karşı tarafa getirilen yükümlülük, ortaya koyacağı sözün belâğatinin yanı sıra yüce Allah'ın zikrettiği niteliklerdeki amaçları kapsayan bazı ilâhî maksatları açıklama bakımından Kur'ân'ın benzeri olan bir söz ortaya koymasıdır.

İlâhî kelâm, meydan okuma ayetlerindeki meydan okumasıyla, dikkati çekecek açıklıktaki özellikleri bakımından farklılık gösterir. Kur'ân'ın bütünü, insan türünün kıyamet gününe kadar ihtiyaç duyacağı temel bilgileri, ahlâk örneklerini ve ayrıntılı hükümleri içermeye özelliğine sahiptir. Kur'ân'ın herhangi bir suresi ise, olağanüstü belâğatinin yanı sıra ilâhî hidayet ve hak din ile ilgili amaçlarından birini geniş kapsamlı şekilde açıklama özelliğini taşır. Bu özellik, Kur'ân'ın bütününe sahip olduğu özellikten başka bir özelliktir. Kur'ân'ın on ve yirmi gibi birkaç suresi ise, başka bir özelliğe sahiptir. Bu özellik çeşitli ilâhî maksatları farklı açılardan açıklamaktır.

Ayrıca birkaç sure ele alınınca tesadüfen meydana gelme ihtimali iyice uzak olur. Çünkü bir sure ortaya getirmekten aciz kalan karşı tarafın içinden şöyle geçebilir: Onun bir surenin benzerini ortaya getirmeyi başaramamış olması, bu surenin Allah katından indiğini, O'nun bilgisi ile vahyolunduğunu değil, insanların onun benzerini ortaya çıkaramadığını gösterir. Buna göre bu iş, insanoğlunun diğer nitelikleri ve işleri gibi olabilir. Yani bu işte insanlardan bir fert, ayrıcalıklı ve herkesten üstün bir konuma sahip olabilir. Bu ayrıcalığı gerektiren sebeplerin tesadüfen bir araya gelmesi, o konuda sivrilmiş bir kişiyi en üst noktaya çıkarabilir. Meselâ en uzun boylu adam, en iri yarı adam, en yiğit adam, en cömert adam, en korkak adam, en cimri adam gibi.

Gerçi bu ihtimal, karşı tarafın yarışma konusu yapabileceği bir tek sure hakkında da söz konusu değildir. Çünkü o sure yalanın zerresini barındırmayan, yüce nitelikli gerçek anlamları kapsayan belâgatli bir sözdür. Böyle bir söz, sırf tesadüf eseri olarak rast gele meydana gelmez; bizzat kendisi kastedilmeden, iradeye bağlı bir amaca dayanmadan ortaya çıkmaz. Fakat sure sayısı çok olunca tesadüfen olma ihtimali normalden çok daha uzak olur. Çünkü surelerin arka arkaya gelmesi, amaçların arka arkaya açıklanması, gizli sırların art arda ortaya çıkarılması tesadüfen olma ihtimaline yer bırakmaz. Bu açık bir gerçektir.

Yaptığımız bu açıklama anlaşılnca şu gerçek ortaya çıkar: *"De ki: Eğer insanlar ve cinler, bu Kur'ân'ın benzerini getirmek için bir araya gelseler, ne kadar birbirlerine destek olsalar da, onun benzerini getiremezler."* (İsrâ, 88) ayeti ile yapılan meydan okuma, içerdiği ilâhî amaçların toplamı ve insanın kıyamet gününe kadar ortaya çıkacak olan bütün ihtiyaçlarını karşılama özelliği göz önünde bulundurularak Kur'ân'ın bütünü ile ilgili bir meydan okumadır. *"De ki: Onun benzeri bir sure getirin."* ayeti ile ortaya konan meydan okuma, her surenin özelliğini göz önüne alıyor. Bilindiği gibi her sure tam ve geniş kapsamlı bir amaç taşır. İlâhî hidayet amaçlarından birini oluşturan bu özel amaç, ciddî ve kesin çözüm getiren bir açıklama niteliğindedir. *"De ki: Eğer doğru söylüyorsanız, siz de ona benzer on uydurulmuş sure getirin."* ayeti, on Kur'ân suresi üzerinden yapılan bir meydan okumadır. Çünkü on sure sayıca taşıdığı çokluk sebebi ile açıklamada yöntem farklılığını ve amaçlarda çeşitliliği temsil eder. Bilindiği gibi, on sayısı yüz ve bin sayıları gibi çokluğu ifade eder. *"Her biri ister ki bin yıl yaşatılsın."* (Bakara, 96) ayetinde buyrulduğu gibi.

Buna göre -doğrusunu Allah bilir- on sureden maksat, halk arasında çok olduğu kabul edilen bir sayıdır. Söylenmek istenen şey galiba şudur: Kur'ân'ın birkaç suresinin benzerini ortaya koyun. Bu surelerin sayısı on olsun ki, Kur'ân'daki anlatımın amaçlarındaki taklit edilmez çeşitliliğin sadece Allah tarafından olduğu kesinlikle ortaya çıksın.

"Onun benzeri bir söz ortaya koysunlar." ifadesi ise, daha önceki üç meydan okumayı kapsamına alan bir meydan okumadır. Çünkü "söz" kelimesi hem sureyi, hem on sureyi ve hem de Kur'ân'ın bütünü nü kapsamına alır. Buna göre bu ayetin temsil ettiği meydan okuma,

mutlak anlamda Kur'ân'ın özelliği üzerinden yapılan bir meydan okumadır ki, bu da açıktır.

Bu konuda değinmemiz gereken iki husus var. Birincisi şudur: İncelemekte olduğumuz ayet dışında kalan ayetlerin hiçbirinde, karşı tarafın ortaya koyacağı taklit metni uydurma olmakla nitelenmiyor. Bu sıfat sadece bu ayette kullanılarak, *"De ki: Eğer doğru söylüyorsanız, siz de ona benzer on uydurulmuş sure getirin."* buyruluyor. Oysa, *"De ki: Onun benzeri bir sure getirin."* ayetinde durum böyle değildir. Orada, *"Onun benzeri uydurulmuş bir sure getirin."* buyrulmuyor.

Bunun gerekçesi muhtemelen şudur: İncelemekte olduğumuz ayetteki ilgi türü, öbür meydan okuma ayetlerindeki ilgi türünden başkadır. Öbür ayetlerdeki ilgi şu idi: Kur'ân'ın Allah tarafından indirilmiş olduğuna inanmayanlar, Kur'ân'ın veya onun surelerinden birinin benzerini ortaya koyamazlar. Çünkü Kur'ân, insan gücünün taalluk edemeyeceği ve Allah'tan başkasının üstesinden gelemeyeceği birtakım yönler içerir. Bu yüzden bu ayetlerde tamamen mutlak olan bir ifade kullanılmıştır.

İncelemekte olduğumuz ayete gelince; burada meydan okuma ifadesini, *"Eğer (yardıma çağırdıklarınız) size cevap vermezlerse, bilin ki, o (Kur'ân), ancak Allah'ın bilgisi ile indirilmiştir."* ayetinin izlemesi delâlet eder ki, bu ayetteki meydan okuma, Kur'ân'ın Allah'a mahsus olan ve O'ndan başka hiç kimsenin sahip olamayacağı bilgiler içerdiğini vurgulayan bir meydan okumadır. Bu öyle bir meseledir ki, özü itibariyle uydurmayı asla kabul etmez. Sanki şöyle denmiştir: Bu Kur'ân, özü itibariyle uydurmayı kabul etmez. Çünkü o, Allah'ın bilgisinden olan bazı hususlar içerir ki, bunlara Allah'tan başkası ulaşamaz. Eğer bu konuda şüpheniz varsa, uydurma olduğunu iddia ettiğiniz surelerin benzeri on tane uydurulmuş sure ortaya koyun. Bunu yapabilmek için Allah dışında gücünüz yettiği herkesi yardıma çağırın. Eğer bunu başaramazsanız, bilin ki, Kur'ân sırf Allah'a mahsus olan ilmin bir parçasıdır. Bu noktayı iyi kavramak gerekir.

Bu konuda değinmemiz gereken ikinci husus ise, "Kur'ân'ın benzeri üzerinden meydan okuma" kavramının anlamıdır. Bilindiği gibi meydan okuma ayetlerinde, *"Bu Kur'ân'ın benzeri"*, *"Onun benzeri bir söz"*, *"Onun benzeri bir sure"*, *"Ona benzer on sure"* buyruluyor. Bu ifadelerde açığa çıkan gerekçe şudur: Allah'ın kelâmı taklidi imkânsız bir mucize olduğu için, eğer insanlardan biri onun benzerini ortaya koyabilirse,

bu durum, Kur'ân'ın taklit edilemez bir mucize olmadığını kanıtlamaya yeterlidir. O kişinin Kur'ân'dan daha üstün nitelikte, onun özelliklerine daha üst düzeyde sahip olan bir söz ortaya koymasına gerek kalmaz.

Buna karşı şu söylenebilir: Peygamberimizden (s.a.a) başkasının Kur'ân'ın benzerini ortaya koyamaması, Kur'ân'ın Peygamberimizden (s.a.a) kaynaklanmayan taklidi imkânsız bir söz olmasına delil olamaz. Çünkü insan türünde bulunan belâgat, yazarlık, kahramanlık, cömertlik gibi üstün nitelikler, değişik ve farklı dereceler oluştururlar. Bu niteliklerde bazı insanlar diğerlerinden daha üstün olurlar. Böyle olunca bu derecelerden biri, diğer derecelerin hepsinden üstün olabilir ve bu derece, insan nefsinin yükselebileceği doruk noktasını temsil edebilir.

Başka bir ifadeyle; insanlarda var olan her niteliğin en üst derecede ve doruk noktada taşıyıcısı vardır. Öyle ki, o nitelik konusunda kendisi dışındaki hiç kimse ona denk olmaz, başka hiç kimse o nitelikte onunla yarışamaz. Bütün insanlar arasında nasıl onların en uzun boylusu, en iri yarısı varsa, en belâgatlisinin, en güzel yazı yazanının, en yiğidinin ve en cömerdinin var olması da kaçınılmazdır.

Buna göre Peygamberimiz (s.a.a), niçin insanların tümünün en fesahtlisi, en belâgatlisi olmasın?! Niçin Kur'ân onun hiç kimsenin kendisi ile yarışamayacağı sözü olmasın ve bu üstünlüğü onun bu hususta başka hiç kimsenin ayak basamayacağı bir yükseklikte bulunuyor olmasından kaynaklanmasın?! O zaman Peygamber'den (s.a.a) başkasının Kur'ân'ın benzerini ortaya koymaktan aciz olması, onun Allah kelâmı olduğunun, insan sözü olmadığının delili sayılamaz. Çünkü bu durumda Kur'ân, Peygamberimize (s.a.a) mahsus, başkalarının el atamadığı bir insan sözü olabilir.

Bu itiraza şöyle cevap verilir: İnsanlar arasında derece farklılığı arz eden insanî nitelikler, her ne kadar söylendiği gibi iseler de, insan doğasının sağladığı imkânlar sayesinde gelişen niteliklerdir; Allah'ın o insanların tabiatına bağışladığı yeteneklerin ürünleridir; rast gele ve bu nitelikleri taşımayı mümkün kılan sebepler olmadan ortaya çıkmış değillerdir.

Durum böyle olunca farz edelim ki, bir fert kendine mahsus üstün bir niteliğin sahibidir. O konuda ne bir dengi ve ne kendinden daha üst düzeyde olanı vardır. Bu durumda başkaları, o kişinin yolunu izleyerek eğitimle, alıştırmayla, egzersizle o ferdin üstün niteliği sayesinde yap-

tığı işlerin bazılarını yapmayı, o ferde mahsus üstünlüğün bazı sonuçlarını pratiğe yansıtmayı, ona her bakımdan denk ve benzer olmasalar da onun davranışlarını bir dereceye kadar taklit etmeyi başarabilirler. Bu durumda o dahi fert asillik, öncülük ve önderlik makamını yine korumuş olur. Meselâ [eski Arap dünyasında yaşayan] Hatem-i Taî cömertlik alanında eşsizdir, rakipsizdir, hiç kimse bu alanda onu geçemez, geride bırakamaz. Fakat başka biri, her bakımdan onun gibi olmasa, onun asillik makamına yükselemese de, onun yolundan giderek, eğitime, alıştırmayla ve kendini zorlamayla onun cömertliği türünden bazı davranışları ortaya koyabilir.

Davranışların kaynağı olan insanlara özgü üstün niteliklerin hepsinde aynı şey geçerlidir. İnsan alıştırma ve eğitim yolu ile herhangi bir niteliğin öncülerinin ve çığır açıcılarının yoluna girebilir, asillik konumlarında onlarla boy ölçüşemese de, onların davranışlarının bazılarını ortaya koyabilir.

Dolayısıyla eğer Kur'ân en belîğ ve en fasih bir insan olarak Peygamberimizin (s.a.a) sözü olmuş olsaydı, başka birisi de çaba gösterip onun ortaya koyduğu bedi söz dizimini taklit eder, Kur'ân'ın tamamının benzerini ortaya koyamasa da en azından bir suresinin benzerini ortaya koyabilirdi.

Okuduğumuz meydan okuma ayetlerinde, "Kur'ân'dan daha belâgatli, daha güzel bir söz veya Kur'ân'ın surelerinden daha belâgatli, daha güzel bir sure ortaya koysunlar." buyrulmuyor. Öyle buyrulsa, karşılığında şöyle denebilirdi: "Kur'ân, en belâgatli veya en güzel insan sözüdür. Ondan daha belâgatlisi veya daha güzeli olamaz ki, herhangi biri onu ortaya koysun. Böyle olunca ondan daha güzelini ortaya koymamak, onun insandan başka birinin sözü olduğunun delili olamaz." Bunun yerine, "*Onun benzeri bir söz ortaya koysunlar.*", "*Onun benzeri bir sure getirin.*" buyruluyor.

Buna göre yukarıda açıkladığımız gibi insan, başka bir insanın ortaya koyduğu sözün benzerini ortaya koyabilir. O başkasının rakipsiz bir söz ustası olduğu farz edilse bile, onun eserinin benzerini ortaya koymak başkaları için imkânsız değildir.

Dolayısıyla bu şüphe, bu itiraz, yüce Allah'ın koyduğu "onun benzeri" kaydı ile giderilmekte, cevaplanmış olmaktadır.

14) "Eğer (yardıma çağırdıklarınız) size cevap vermezlerse, bilin ki, o (Kur'ân), ancak Allah'ın bilgisi ile indirilmiştir ve O'ndan başka ilâh yoktur. Artık (Allah'a) teslim olacak mısınız?"

Çağrıya icabet ve isticabet (cevap verme) aynı anlamdadır. Sözün akışından anlaşıldığına göre, ayetteki hitap müşriklere yöneliktir ve bu hitap, "*De ki*" emri ile müşriklere iletilmesi emredilen Peygamberimizin (s.a.a) sözlerinin bir parçasıdır. Buna göre, "*cevap vermezlerse*" ifade-sindeki çoğul zamiri, müşriklerin sözde ilâhlarına ve "*Allah'tan başka gücünüz yettiği herkesi (yardıma) çağırın*" ifadesinin kapsamına giren ve müşriklerin yardımına başvurdukları kimselerin hepsine racidir.

O hâlde ayetin anlamı şu şekildedir: Ey müşrikler, eğer yardımlarına başvurduğunuz ilâhlarınız, söz üslûpları hakkında uzman belâgat erbabı dil bilginleriniz, ellerinde semavî kitap bulunan, peygamberler ve ümmetleri hakkında bilgi sahibi kitap ehli bilginleriniz, cin kökenli şeytanlardan telkin alan kâhinleriniz, çeşitli insanî bilimler üzerinde derinleşmiş, ilim ve düşünce alanında sivrilmiş seçkin şahsiyetleriniz çağrınıza cevap vermiyorlarsa, bilin ki, bu Kur'ân Allah'ın bilgisi ile inmiştir, benim bilgime veya bana öğretmenlik yaptıklarını, bilgi dikte ettiklerini sandığınız başkalarının bilgisine dayanılarak uydurulmamıştır. Yine bilin ki, benim sizi kabul etmeye çağırdığım tevhit ilkesi gerçektir. Çünkü eğer Allah'tan başka bir ilâh olsaydı, ona yaptığınız çağrı konusunda size yardım ederdi. Şimdi siz, ey müşrikler, Allah'a teslim olacak, O'nun emrine boyun eğecek misiniz?

"*Eğer (yardıma çağırdıklarınız) size cevap vermezlerse...*" ifadesi, "Allah dışında yardıma çağırabildiğiniz kimselerden yardım istedikten sonra eğer yarışmıyorsanız..." anlamındadır. Çünkü müşriklerin yarışabilmelerini gerektiren sebepleri, onların sahip oldukları anlatma gücü ve belâgat yeteneğidir. Onlara göre bu, Allah dışındaki ilâhlarının onlara bir bağışdır. Yine onların kanaatlerine göre, ilâhlarının henüz onlara bağışlamadıkları başka güçleri de vardır; eğer dilerlerse, bu güçleri ile müşrikleri destekleyebilirler. Ayrıca ilâhları dışındaki kimselerin de sahip oldukları güçleriyle kendilerini destekleyeceklerini bekliyorlar. Ama Kur'ân'la yarışmak için yardımlarını istedikleri güçler çağrılarına cevap vermeyince, güçlü olmalarını gerektiren bütün sebepler ortadan kalkmış, böylece kendilerinin bu konuda güçlerinin olmadığı ortaya çıkmış olur. Dolayısıyla, Allah'a koştukları ortakların Kur'ân'la yarış-

ma çağrısına karşılık vermemeleri, onların ne kendi güçleriyle, ne de başkalarının yardımıyla buna kadir olmadıkları anlamına gelir. Yani bu ifadede bir kinaye vardır.

"Bilin ki, o (Kur'ân), ancak Allah'ın bilgisi ile indirilmiştir." ifadesinin zahirine göre, buradaki "Allah'ın bilgisi"nden maksat, Allah'a mahsus olan bilgidir ki, o da O'nun izni olmadan O'ndan başka hiç kimsenin sahip olamayacağı gayb ilmidir. Şu ayetlerde buyrulduğu gibi: *"Fakat Allah, sana indirdiğine şahitlik eder; onu kendi bilgisiyle indirmiştir."* (Nisâ, 166), *"İşte bu, gayb haberlerindendir; onu sana vahyediyoruz."* (Yûsuf, 102), *"O, gaybı bilendir; gaybını, seçtiği peygamberler dışında hiç kimseye bildirmez."* (Cin, 27), *"Şüphesiz bu, korunmuş bir kitapta bulunan değerli Kur'ân'dır. Ona ancak tertemiz olanlar dokunabilir."* (Vâkıa, 80)

Dolayısıyla ayetin anlamı şöyledir: Eğer Allah dışında bağlandığınız herhangi bir destekleyici sebep yardımı ile Kur'ân'la yarışmıyorsanız, kesinlikle bilin ki, bu Kur'ân, ancak bir gayb sebebine dayanarak inmiştir ve Allah'a mahsus olan gayb haberlerindendir. Bunu bana indiren, bana söyleten, kendime ve size içerdği gerçek bilgileri ve hidayet hazinelerini anlatmamı isteyen O'dur.

Bir görüşe göre buradaki "Allah'ın bilgisi"nden maksat, Kur'ân'ın inişinin Allah'ın bilgisi ve şahitliği ile olduğudur. Başka bir görüşe göre de bundan maksat, Kur'ân'ın yarışılmaz olduğu konusundaki Allah'ın bilgisi ile indiği veya düzeninin ve sıralamasının Allah'ın bilgisi ile olduğu, bunu O'ndan başkasının bilmediğidir. Ancak bunlar, boş ve anlamsız yorumlardır.

"O (Kur'ân), ancak Allah'ın bilgisi ile indirilmiştir." cümlesi, müşriklerin Allah'a koştukları ortakların onların çağrılarına karşılık vermemelerinden çıkan iki sonuçtan biridir. Öbür sonuç ise, *"O'ndan başka ilâh yoktur."* ifadesidir. Bu sonucun gerekli olmasının iki gerekçesi vardır. Biri şudur: Müşrikler önemli bir konuda ilâhlarını yardıma çağırıp da onlardan olumlu cevap alamadıkları zaman, bu durum, onların ilâh olmadıklarını ortaya çıkarmıştır. Çünkü ilâh, sıkıntıya düşenin çağrısına, özellikle ilâhın da faydasına olan bir çağrıya cevap veren bir merci demektir. Oysa Peygamberimize (s.a.a) indirilen Kur'ân, söz konusu ilâhların kökünü kurutuyor, namlarını siliyor, insanları onlara yöneltmekten alıkoyuyor. Buna göre eğer söz konusu ilâhların bağlıları, bu

nitelikteki bir karşı koymaya onları çağırdıklarında eğer olumlu karşılık vermezlerse, bu durum, onların ilâh olmadıklarının en açık delilidir.

İkinci gerekçe de şudur: Eğer Kur'ân'ın yüce Allah katından inmiş bir gerçek olduğu, verdiği haberlerde doğru söylediği doğru ise, verdiği haberlerden biri de, Allah ile birlikte başka bir ilâh olmadığı olduğuna göre, bunlardan kesinlikle anlaşılır ki, yüce Allah'tan başka ilâh yoktur.

"Artık (Allah'a) teslim olacak mısınız?" Yani, Allah dışında O'na ortak koştuğunuz sözde ilâhların çağrılarınıza karşılık vermemeleri ve Kur'ân'a karşı koymaktan aciz kalmanız konusunda edindiğiniz kesin ve net bilgiden sonra bu bilginizin kanıtladığı Allah'ın bir olduğu ve Kur'ân'ın O'nun bilgisi ile inmiş bir kitap olduğu gerçeğini kabul ettiniz, bu gerçeğe teslim oldunuz mu?

Bu ifade, teslim olmayı soru kalıbında emreden bir ifadedir. Bu açıklamalarımızın hepsi ayetin zahirinin gerektirdiği anlamlardır.

Bir görüşe göre *"Eğer cevap vermezlerse"* ifadesi, Peygamberimize (s.a.a) yöneltilmiş bir hitaptır. Peygamberimize saygı ve şanını yüceltmek maksadı ile çoğul sıygası kullanılıyor. İfadedeki çoğul üçüncü şahıs zamiri de müşriklere racidir. Yani, ey Peygamber, eğer müşrikler senin Kur'ân'a karşı koymaları yolundaki çağrına cevap veremedilerse, bil ki, bu Kur'ân Allah'ın ilmi ile inmiştir ve O birdir. O hâlde sen O'nun emrine teslim olacak mısın?¹

Bu görüşe karşı söyleyeceğimiz söz şudur: Arapça'da saygı amacı ile çoğul sıygası kullanmak, birinci şahsa mahsus bir uygulamadır. İkinci ve üçüncü şahıslarda saygı amacı ile çoğul sıygası kullanılmaz.

Ayrıca ilâhî vahyin ve Rabbanî sözün (Kur'ân-ı Kerim'in) Allah'a dayandığı zarurî bir bilgidir. Bu bilgi şüphe kaldırmaz ki, delil aracılığı ile desteklensin. Peygamberimizin (s.a.a) aldığı vahyin Allah'ın sözü olduğuna yönelik delâleti zarurîdir. Delile muhtaç değildir ki, müşriklerin Kur'ân'a karşı koyma çağrısına cevap vermemeleri ve bundan aciz kalmaları ile kanıtlanmaya çalışılsın. Ama yaratıkların sözleri için aynı kural geçerli değildir. Bu yaratık insan olsun, cin olsun, melek olsun veya başka bir seslenen merci olsun, fark etmez. Bunlardan gelen sözlerin söyleyicilerine dayandığının bilinebilmesi için duyu veya akıl gibi bir dış delile ihtiyaç vardır. Âl-i İmrân Suresi'ndeki Zekeriya Peygam-

1- [el-Menar, c.12, s.47; el-Keşşaf, c.2, s.383]

ber (a.s) ile ilgili hikâyeyi incelerken bu gerçeğe işaret etmiştik. İnşaaallah ileride yeri gelince bu meseleyi geniş bir şekilde inceleyeceğiz.

Üstelik Peygamberimize (s.a.a), "*O'ndan başka ilâh yoktur*" ve "*Artık (Allah'a) teslim olacak mısınız?*" gibi ifadelerle hitap edilmesi uygun değildir. Şu da var ki, ileride açıklanacağı üzere bu delil getirme (istidlâl) tam değildir.

Bir görüşe göre de hitap, Peygamberimiz ile birlikte müminlere veya sadece müminlere yöneliktir. Çünkü müminler dinî çağrıda ve Rableri tarafından kendilerine indirilmiş bir kitap olan Kur'ân ile yapılan meydan okumada Peygamberimiz (s.a.a) ile ortaklırlar. Buna göre ifadenin anlamı şöyle olur: Eğer müşrikler Kur'ân'a karşı koyma konusundaki çağrınıza karşılık veremiyorlarsa, bilin ki, bu Kur'ân, Allah'ın ilmi ile indirilmiştir ve O'ndan başka ilâh yoktur. O hâlde siz Allah'a teslim olacak mısınız?¹

Bu yorumu yapanlardan biri, tek Allah'a ve O'nun kitabına zaten inanmış olan müminleri Kur'ân'ın Allah katından inmiş bir kitap olduğunu, yüce Allah'ın bir ve ortaksız olduğunu bilmeye çağırmanın anlamsız olduğunun farkına varmış olacak ki, bu yorumu düzelterek ayetin maksudını şöyle yorumlamıştır: Kur'ân'ın Allah'ın ilmi ile indiği yolundaki bilginizi devam ettirin. Buna yönelik imanınızın kesinlik derecesini artırın. O'ndan başka ilâh olmadığına ve O'ndan başkasının kulluğa lâayık olmadığına dair inancınızı pekiştirin. Şimdi siz İslâm'a yönelik inancınızda ve ona yönelik samimî bağlılığınızda sabit kalacak mısınız?²

Bu yorumu yönelik itirazımız şudur: Bu yorum, ayette hiçbir kayıtlayıcı kanıt yokken kayıtlama getiriyor ve delil de tam değildir. Şöyle ki: Eğer müşrikler kendi imkânları ile Kur'ân'a karşı koyma tutumunu benimseseler ve bu konuda ilâhlarını, insanlardan ve cinlerden işlerine yarayacaklarını umdukları kimseleri yardıma çağırırsalar ve sonra başarısız olsalardı, bu durum, onlar için Kur'ân'ın insanüstü bir söz olduğunu kanıtlayan açık bir delil olur ve böylece onlar için kanıtlama yolları tamamlanmış olurdu.

Fakat müşriklerin Kur'ân'a karşı koyma çağrısına karşılık vermelerine gelince, bu durum, Kur'ân'ın Allah tarafından gönderildiğine

1- [el-Menar, c.12, s.47; el-Keşşaf, c.2, s.383]

2- [el-Menar, c.12, s.47]

delil olamaz. Çünkü müşrikler, *"Siz de ona benzer on uydurulmuş sure getirin."* emrine uyup Kur'ân'a nazire yapmaya girişmemiş olabilirler. Bu işe girişmemelerinin muhtemel sebebi ise, ya Kur'ân'ın Allah sözü olduğunu bilmeleri ve *"Onu uydurdu"* şeklindeki sözlerinin inandıkları veya Kur'ân'a yönelik şüphelerinden kaynaklanan bir söz değil, inatçılıktan kaynaklanan bir söz olması veya Allah'a ortak koştukları sözde ilâhlarının Kur'ân'a karşı koyma çağrısına karşılık vermelerinden ümit kesmeleri ya da bu sözlerinde ciddî olmamaları ve boş bir lâf etmiş olmalarıdır.

Kısacası müşriklerin; müminlerin veya Peygamberimiz ile müminlerin Kur'ân'a karşı koyma çağrılarına cevap vermemeleri, tek başına Kur'ân'ın Allah tarafından gönderildiğine delil olmaz. Delil olabilmesi için müşriklerin sözde ilâhlarını Kur'ân'a karşı koymaya çağırmaları ve o sözde ilâhların bu çağrıya karşılık vermemiş olmaları gerekir. Oysa müşriklerin bu türden bir çağrısı fiilen gerçekleşmiş değildir. Müşriklerin kendilerinin karşı koyma çağrısına karşılık vermemiş olmaları bir işe yaramaz, Kur'ân'ın Allah tarafından gönderildiğinin delili olamaz.

Geride şöyle demek ve ayetin anlamının şöyle olduğunu söylemek kalıyor: "Ey Peygamber ve müminler, eğer müşrikler Allah dışında yardıma çağırabileceklerini çağırırlar da çağırdıkları kimseler onlara olumlu karşılık vermezlerse ve müşrikler de sizin çağrınıza karşılık vermezlerse, bilin ki, bu Kur'ân, Allah'ın ilmi ile inmiştir..." Bu ise, az önce işaret ettiğimiz gibi bu ayeti kayıtlandırıcı bir delil yokken kayıtlandırmaktır.

Üstelik bu yoruma göre yüce Allah, gerçekleşmemiş olan farazî bir meseleye bağlı olarak müminlere imanlarında ve kesin bağlılıklarında hidayete ermeyi emretmiş oluyor ki, yüce Allah'ın sözü böyle bir şeyden münezzehtir. Eğer bu ifadeden müşriklerin sözde ilâhlarını Kur'ân'a karşı koymaya çağırsalar bile bunu başaramayacakları kastedilmiş olsaydı, normal olarak "Eğer müşrikler çağrınıza olumlu karşılık vermezlerse -ki asla olumlu karşılık veremeyecekler- bilin ki..." denmesi uygun olurdu. Nitekim benzer içerikli başka bir ayette şöyle buyruluyor: *"Eğer kulumuza indirdiğimizden şüphedeyseniz, o zaman siz de onun gibi bir sure getirin ve Allah'tan başka şahitlerinizi (kendilerine güvendiğiniz yardımcılarınızı) çağırın; eğer doğru söylüyorsanız (bunu yapın). Ama eğer yapamazsanız -ki asla yapamayacaksınız-*

nız- bu durumda, kâfirler için hazırlanmış, yakıtı insanlar ile taşlar olan ateşten sakının. (Bakara, 23-24)

15-16) Kim dünya hayatını ve onun süsünü isterse, yaptıklarının karşılığını tam olarak orada kendilerine veririz ve onlar orada bir eksik ödemeyele karşılaşmazlar. Onlara ahirette ateşten başka bir şey yoktur; dünyada yaptıkları şeyler boşa gitmiştir ve yapmakta oldukları işler zaten batıldı.

Ayette yer alan "nuveffî" fiilinin kökü olan "tevfîye" kelimesi, bir hakkı sahibine ulaştırmak ve onu kendisine tam olarak vermek demektir. Yine ayette geçen "yubhasûn" fiilinin kökü olan "bahs" kelimesi, ücreti ve ödülü kısmak anlamına gelir.

Bu ayette, kendilerine gelen gerçeğe boyun eğmeyen, dünya hayatını tercih edip ahireti unutarak bu gerçeğe teslim olmayanlara yönelik bir tehdidin yanı sıra onların ahiret nimetlerinden mahrum ve meysus olmalarına hükmeden sebepler kanunu ile ilgili açıklama vardır.

Şöyle ki, yapılan bir iş ne olursa olsun, insana o işten istediği amacı ve kendisini o işi yapmaya sevk eden maksadı sağlar. Eğer işin amacı mal, güzellik ve iyi geçim gibi dünyevî bir amaç ise, diğer etkili sebeplerin yardımcı olmaları hâlinde sahibini işten istediği sonuca erdirir. Bu durumda ahirete ait amaçlar devrede olmaz. Çünkü söz konusu kişi bunları amaç edinmemiş ki, gerçekleştinler. Bir davranışın sadece ahiret yoluna uygun olması, iyilik, ihsan ve güzel ahlâk gibi ahiret nimetlerini kazandıracak nitelikte olması, tek başına sevap elde etmeyi ve derecelerin yükselmesini gerektirmez. Bunun için bu iş yapıldığı zaman Allah'ın rızasının ve sevap yurdu olan ahiretin amaç edinilmesi gerekir.

Bundan dolayı bu ayetin hemen arkasından, "*Onlara ahirette ateşten başka bir şey yoktur; dünyada yaptıkları şeyler boşa gitmiştir ve yapmakta oldukları işler zaten batıldı.*" ayeti getiriliyor. Böylece böylelerine bildiriliyor ki, ahiret hayatına geçtiklerinde kendilerini öyle bir yurttan bulurlar ki, bu yurdun mahiyeti ateştir. O ateş hayatta yaptıkları bütün işleri yer, yok eder. Tıpkı ateşin odunu yiyip yok etmesi gibi. Gönüllerini hoş eden bütün varlık güzelliklerini helâk edip siler. Dünyada yaptıklarının tümünü geçersiz kılar. Orada geride bıraktıkları bütün amelleri mahveder.

Bundan dolayı yüce Allah başka bir ayette, "*Allah'ın nimetlerini küfre çevirenleri ve kavimlerini helâk yurduna, girecekleri cehenne-*

me yerleştirenleri görmedin mi?" (İbrâhîm, 29) buyurarak ahirete "helâk yurdu" adını veriyor. Bundan anlaşılıyor ki, *"dünyada yaptıkları şeyler boşa gitmiştir"* ve *"yapmakta oldukları işler zaten batıldı."* ifadelerinin her biri, *"Onlara ahirette ateşten başka bir şey yoktur."* ifadesinin bir tür açıklaması konumundadırlar.

Yaptığımız açıklamadan şu sonuçlar çıkmaktadır:

1) Amellerin karşılıklarını sahiplerine tam olarak vermekten maksat, amellerin sonuçlarını tam olarak vermek, sebep-sonuç düzenine göre o amellerin neticelerini sahiplerine ulaştırmaktır. Yoksa amel sahibinin eylemi ile amaç edindiği, çalışması ile istediği sonucu kendisine vermek değildir. Çünkü bu dünyada bir iş yapanın elde ettiği karşılık, yaptığı işin diğer etkili sebepler tarafından belirlenen sonucudur. Yoksa ne olursa olsun işi yapanın hedef edindiği sonuç değildir. Zira kişi temenni ettiği her şeyi elde edemez.

Bu gerçek, Kur'ân'ın başka bir yerinde, *"Kim dünya ekinini isterse, ona ondan biraz veririz; ama ahirette bir payı olmaz."* (Şûrâ, 20) şeklinde ifade ediliyor. Görüldüğü gibi yüce Allah, *"ona ondan biraz veririz"* buyuruyor, *"ona onu veririz"* buyurmuyor.

Bir başka ayette ise, *"Kim çabuk elde edileni (dünya nimetini) isterse, dilediğimiz kişiye, istediğimiz şeyi orada (dünyada) hemen veririz; sonra kınanmış ve kovulmuş olarak gireceği cehenneme girmesini kararlaştırırız."* (İsrâ, 18) buyuruyor. Bu ayette insanın dünyadan istediği ve elde edebileceği şeye değinildikten sonra şu ek açıklamaya yer veriliyor: Herkesin istediği şeyi elde edeceği ve istenen her şeye ulaşılacağı diye bir kural yoktur. Yetki Allah'a aittir; istediğini verir, istediğini vermez; istediği kimseye öncelik tanır, dilediği kimseyi arkaya bırakır. Bütün bunlar hakkında sebepler düzeni işler.

2) Bu iki ayette, yani *"Kim dünya hayatını ve onun süsünü isterse, yaptıklarının karşılığını tam olarak orada kendilerine veririz... ve yapmakta oldukları işler zaten batıldı."* ayetlerinde, ilâhî hakikatlerden biri açıklanmaktadır.

AYETLERİN HADİSLER IŞIĞINDA AÇIKLAMASI

el-Kâfî adlı eserde, müellif kendi rivayet zinciriyle İbn Mahbub'dan, o da Cemil b. Salih'den, o da Südeyr'den, o da İmam Muhammed Bâkır'dan (a.s), *"Haberiniz olsun, onlar (müşrikler), (Kur'ân okunur-*

ken) ondan gizlenmek için göğüslerini bükerek..." ayeti hakkında şöyle dediğini nakleder: "Cabir b. Abdullah'ın bana anlattığına göre, müşrikler, Kâbe etrafında Resulullah'a (s.a.a) rastladıkları zaman şu şekilde başlarını ve bellerini eğerek ve elbiseleri ile başlarını örterlerdi ki, Resulullah (s.a.a) onları görmesin. Bunun üzerine bu ayet indi."¹

ed-Dürrü'l-Mensûr adlı eserde şöyle geçer: İbn Ebî Şeybe, İbn Münzir, İbn Ebî Hatem ve Ebu's-Şeyh, Ebu Rezin'den şöyle dediğini rivayet ederler: "Müşriklerden biri (Peygamber ile karşılaştığında) belini eğerek ve elbiselerine bürünerek kendisini gizlerdi."

Mecmau'l-Beyan adlı eserde, İmam Ali b. Hüseyin, İmam Ebu Cafer el-Bâkır ve İmam Cafer b. Muhammed'den (selâm olsun onlara), ayetin orijinalindeki "yesnûne" kelimesini, "yef'av'ilü" vezninde "yesnevnî" şeklinde okudukları rivayet edilir.

Tefsiru'l-Ayyâşî'de Muhammed b. Fuzayl'den, o da Cabir'den İmam Ebu Cafer el-Bâkır'ın (a.s) şöyle dediği nakledilir: "Bir gün bir bedevî Peygamberimize (s.a.a) gelerek, 'Ey Allah'ın Resulü! Benim oğullarım, kızlarım, erkek ve kız kardeşlerim, oğullarımdan ve kızlarımdan torunlarım, erkek ve kız kardeşlerimden yeğenlerim var. Hepimiz sefil bir hayat yaşıyoruz. Ey Allah'ın Resulü! Eğer uygun görüyorsan, Allah'a dua et de bize kolay geçinme imkânı bağışlasın.' dedi."

"Adam bu sözlerin arkasından ağladı ve Müslümanlar da ona acıdılar. Bunun üzerine Resulullah (s.a.a), *'Yeryüzündeki her canlının rızkı Allah'a aittir. O, onun karar kıldığı barınağını da, (bir süre sonra) terk edeceği geçici yerini de bilir. Bütün bunlar, apaçık bir kitaptadır.'* ayetini okudu. Arkasından şöyle dedi: 'Kim rızkları Allah'ın teminatı altında olan bu kadar kimseye bakma yükümlülüğünü üstlenirse, Allah ona dere yatağında akan su gibi rızık akıtır. Az yardımda bulunursa az, çok yardımda bulunursa çok akıtır.' Arkasından Resulullah (s.a.a) dua etti ve Müslümanlar amin dediler."

Ravi diyor ki: İmam Muhammed Bâkır (a.s) devamla şöyle buyurdu: "Bu bedevîyi Ömer zamanında görüp de ona durumunu soran biri bana, bedevînin şu cevabı verdiğini nakletti: Allah'ın helâl rızık bağışladığı kimselerin en iyi durumda ve en çok servete sahip olanıyım."

1- [Ravzatu'l-Kâfi, c.8, s.144, hadis: 115]

ed-Dürrü'l-Mensûr adlı eserde şöyle geçer: Hekim Tirmizî -Nevadiru'l-Usûl adlı eserinde-, Hâkim -sahih olduğunu bildirerek-, İbn Mürdeveyh ve Beyhakî -Şuabu'l-İman adlı eserinde- İbn Mes'ud'a dayandırarak Peygamberimizin (s.a.a) şöyle buyurduğunu nakederler: "İçinizden birinin eceli belirli bir yerde yazıldığında o kimsenin oradan karşılanacak bir ihtiyacı takdir edilir ve orada atacağı en son adımı atınca canı alınır. Kıyamet günü o yer, 'Bu bana tevdi ettiğin emanettir.' der."

Ben derim ki: Bu hadisin, ayeti tefsir ettiği pek açık değildir.

el-Kâfî adlı eserde, müellif kendi rivayet zinciriyle Ebu Hamza Sumalî'den, o da İmam Muhammed Bâkır'dan (a.s) şöyle nakleder: Resulullah (s.a.a) şöyle buyurdu: "Haberiniz olsun ki, Cebrail kalbime şunu fısıldadı: Hiç kimse rızkını tüketmeden ölmez. Buna göre Allah'tan korkun ve rızık istemeyi güzel yapın. Rızkınızın bir bölümünün gecikmesi, sakın sizi o rızkı günah yollardan aramaya sürüklemesin. Çünkü Allah, rızkları kulları arasında helâl olarak bölüştürdü, haram olarak bölüştürmedi. O hâlde kim Allah'tan korkar da sabırlı olursa, Allah onun rızkını helâl payından verir. Buna karşılık kim Allah'ın örttüğü perdeyi yırtarak rızkını helâl olan payın dışından alırsa, aldığı haram rızkı helâl payından düşer ve ayrıca bu yüzden onu hesaba çeker."¹

Ben derim ki: Bu hadis, hem Sünnî ve hem de Şîî ravilerce birçok kanaldan rivayet edilmiş meşhur hadislerdendir.

Tefsiru'l-Ayyâşî'de Ebu Hüzeyl'e dayanılarak verilen bilgiye göre İmam Cafer Sadık (a.s) şöyle dedi: "Allah rızkları kulları arasında bölüştürdü ve büyük bir bölümü alıkoyarak onu hiç kimseye bölüştürmedi. İşte '*Allah'tan O'nun lütuf ve keremini isteyin.*' (Nisâ, 32) ayetinin anlamı budur."

Ben derim ki: Bu hadis, Peygamberimizden de rivayet edilmiştir. Bu anlamdaki bazı rivayetlere, "*Sen, dilediğine hesapsız (karşılıksız) rızık verirsin.*" (Âl-i İmrân, 27) ayeti ile "*Allah'tan O'nun lütuf ve keremini isteyin.*" (Nisâ, 32) ayetlerinin arkasında yer verdik.

el-Kâfî adlı eserde İmam Cafer Sadık'a (a.s) dayanılarak verilen bilgiye göre İmam Ali (a.s) sık sık şöyle derdi: "Kesin olarak bilin ki, bir kul ne kadar çok çaba harcarsa, ne kadar büyük tedbirler düşünse ve

1- [Usul-i Kâfî, c.2, s.74]

ne kadar çok kurnazlık yapsa da, Allah onun rızkının Zikr-i Hakim'de belirlenen miktarı aşmasına imkân vermez."

"Ey insanlar! Hiç kimse mahareti ile rızkına bir zerre ekleyemediği gibi, aptallığı yüzünden de rızkından bir zerre eksiltmez. Bu gerçeği bilen ve ona uygun hareket eden kimse, menfaati konusunda insanların en rahat olanıdır. Bu gerçeği bilip de onu göz ardı eden kimse ise, insanların en çok zarara uğrayanıdır. Kendilerine nimet verilen nice kimse var ki, istidrac (yavaş yavaş helâke sürüklenme) amacı ile kendilerine nimet verilmiştir. Buna karşılık nice sıkıntıya maruz kalanlar var ki, kendi iyilikleri için sıkıntıya maruz bırakılmışlardır."

"O hâlde ey gayret sarf eden kişi! Gayretin hususunda Allah'tan kork da aceleciliğini sınırla. Gaflet uykundan (veya alışkanlığından) uyan ve Allah'ın, Peygamber'in (s.a.a) dili ile gönderdiği mesajlar hakkında düşün..."

el-Kâfi adlı eserde, müellif kendi rivayet zinciriyle İbn Ebî Umeyr'den, o da Abdullah b. Haccac'dan, o da İmam Cafer Sadık'tan şöyle nakleder: Muhammed b. Münkedir şöyle derdi: "Ben Ali b. Hüseyin'in, geride kendisinden daha faziletli bir halef bırakacağını sanmıyordum. Fakat oğlu Muhammed b. Ali'yi görünce bu kanaatim değişti. Çünkü ben ona öğüt vermek isterken o bana öğüt verdi." Arkadaşlarının, "Sana ne öğüt verdi?" diye sormaları üzerine sözlerine şöyle devam etti: "Günün sıcak bir saatinde Medine dışına çıkmıştım. Yolda Ebu Cafer Muhammed b. Ali'ye rastladım. Kendisi iri gövdeli, ağır kilolu biri idi. İki siyahî köleye veya azatlıya tutunarak yürüyordu. İçimden, 'Suphanallah! Adam Kureyş kabilesinin ileri gelen yaşlılarından biri olduğu hâlde günün bu sıcak saatinde ve şu durumda dünya geçimi peşinde koşuyor! Ona mutlaka bir öğüt vermeliyim.' dedim."

"Yanına yaklaşıp selâm verdim. Selâmımı ilgisiz bir şekilde aldı. Üzerinden ter boşanıyordu. Kendisine, 'Allah seni ıslah etsin, Kureyş kabilesinin önde gelen yaşlılarından biri olduğun hâlde günün şu sıcak saatinde şu durumda dünya geçimi peşine düştün. Eğer bu durumda ecelin gelse de ölsem ne olacak?' dedim. Bana, 'Eğer bu durumda iken bana ölüm gelirse, Allah'a ibadet ederken gelmiş olur. Böyle yapmakla kendimi ve ailemi sana ve senin gibilere muhtaç olmaktan kurtarıyorum. Asıl Allah'a karşı günah işlerken ölümümün gelmesinden korkarım.' karşı-

lığını verdi. Bunun üzerine ona, 'Doğru söylüyorsun, Allah'ın rahmeti üzerine olsun, sana öğüt vereyim derken sen bana öğüt verdin.' dedim."

Yine el-Kâfî adlı eserde, müellif kendi rivayet zinciriyle Samoğulları'nın azatlısı Abdula'la'nın şöyle dediğini nakleder: "Çok sıcak bir yaz günü Medine sokaklarından birinde İmam Cafer Sadık ile karşılaştım. Kendisine, 'Kurbanın olayım, senin gibi Allah katında üstün makamı olan ve Resulullah'a (s.a.a) yakınlığı bilinen biri böyle bir günde niçin kendisini yoruyor?'" dedim. Bana şu cevabı verdi: Ey Abdula'la! Senin gibilere muhtaç olmayayım diye rızık aramaya çıktım."

Ben derim ki: Rızıkın belirlenmiş olması ile onu aramanın emredilmesi arasında çelişki yoktur. Bu oldukça açıktır.

ed-Dürü'l-Mensûr adlı eserde şöyle geçer: Teyalisî, Ahmed, Tirmizî -hasen olduğunu bildirerek-, İbn Mace, İbn Cerir, İbn Münzir, Ebu's-Şeyh -el-Azame adlı eserinde-, İbn Mürdeveyh ve Beyhakî -el-Esmâu ve's-Sıfat adlı eserinde- İbn Rezin'den şöyle rivayet ederler: "Peygamberimize, 'Ey Allah'ın Resulü! Rabbimiz yaratıkları yaratmadan önce nerede idi?' diye sordum. Bana şöyle dedi: Altı ve üstü hava olan bir siste idi ve arşını su üzerinde yarattı."

Ben derim ki: Hadiste geçen "amâ" kelimesi, görme gücünün nüfuz etmesini engelleyen "sis" demektir. Hadiste geçen "ma" edat-ı mevsuledir. Bu takdirde hadisteki "hava" kelimesi "*Onların gönülleri boştur.*" (İbrâhîm, 43) ayetinde olduğu gibi "her şeyden boş" anlamına gelir. Söz konusu "ma" edatı, olumsuzluk anlamı da verebilir. O zaman "hava" kelimesi bilinen anlamında olur. Buna göre hadisteki anlamı, diğer sisli ortamların tersine "hava ile dolu olmayan bulanık ortam" şeklinde olur.

Bu rivayet, tecessüm (somutlaştırma) rivayetlerdendir. Bu yüzden bu rivayet, "Buradaki 'amâ' kelimesi, gözlerin göremediği ve akılların kavramaktan aciz olduğu gayb âlemine ait bir zattan kinayedir." şeklinde yorumlanmıştır.

Yine ed-Dürü'l-Mensûr adlı eserde şöyle geçer: Ahmed, Buharî, Tirmizî, Neseî, Ebu's-Şeyh -el-Azame adlı eserinde-, İbn Mürdeveyh ve Beyhakî, İmran b. Husayn'dan şöyle rivayet ederler: "Yemenliler Peygamberimize, 'Ey Allah'ın Resulü! Şu kâinatın başlangıcı hakkın-da bize bilgi ver, nasıl meydana geldi?' dediler. Peygamberimiz onlara şöyle dedi: 'Her şeyden önce Allah vardı. O'nun arşı su üzerinde idi. Her şeyin zikrini Levh-i Mahfuz'da yazdı. Sonra gökleri ve yeryüzünü

yarattı.' Tam o sırada biri bana, 'Ey İbn Husayn! Deven kaçtı!' diye seslendi. Devemin peşinden koştum. Meğer hayvan gördüğü serabı kovalıyordu. Vallahi o deveyi bırakmış olmayı çok isterdim."

Ben derim ki: Birçok hadis ravisi, bu hadisi Büreyde'den rivayet etmiştir. O rivayete göre Büreyde rivayetin sonunda şöyle dedi: "Biri yanıma geldi ve, 'Şu senin deven kaçıp gitti.' dedi. Serap devemi görmemi engelliyordu. Keşke onu bıraksaydım!" Aynı olayın iki ayrı kişiye izafe edilmiş olması, bu hadisin güvenilirlik derecesini düşürüyor.

Yine aynı eserde şöyle denir: Davud b. Muhabbir -el-Akl kitabında-, İbn Cerir, İbn Ebî Hatem, Hâkim -et-Tarih'te- ve İbn Mürdeveyh, İbn Ömer'den şöyle naklederler: "Allah'ın Resulü (s.a.v), '*Sizi sınavdan geçirerek hanginizin daha iyi işler yapacağını belirlemek için*' ayetini okudu. Kendisine, 'Ey Allah'ın Resulü, bu ifadenin anlamı nedir?' diye sordum. Bana, 'Hanginizin daha güzel akla sahip olduğunu belirlemek için.' cevabını verdi ve arkasından sözlerine şunları ekledi: Daha güzel akla sahip olanlarınız, Allah'ın haramlarından daha titizlikle kaçınanlarınız ve ona nasıl ibadet edilmesi gerektiğini daha iyi bilenleriniz olurlar."

el-Kâfi adlı eserde Süfyan b. Uyeyne'ye dayanılarak verilen bilgiye göre İmam Cafer Sadık (a.s), "*Sizi sınavdan geçirerek hanginizin daha iyi işler yapacağını belirlemek için*" ayeti hakkında şöyle dedi: "Bu ayette daha çok amel işlemek değil, daha isabetli amel işlemek kastediliyor. İsaetli amel ise, Allah korkusu ve samimî niyetle olur."

Sonra şöyle dedi: "Bir ameli devam ettirip onu halis hâle getirmek, o amelin kendisinden daha zordur. Halis amel, uğruna Allah'tan başka hiç kimsenin övgüsünü istemediğin ameldir. Niyet amelden daha üstündür. Haberinizi olsun ki, niyet amelin ta kendisidir." İmam bu sözlerinin arkasından, "*De ki: Herkes kendi yapısına göre amel eder.*" (İsrâ, 84) ayetini okudu ve "Yani herkes kendi niyetine göre amel eder." dedi.¹

Ben derim ki: "Niyet amelin ta kendisidir." demek, "Amelin eseri, ancak ona eşlik eden niyetle birlikte var olabilir." demektir.

Tefsir-i Numanî'de İshak b. Abdulaziz'e dayanılarak verilen bilgiye göre İmam Cafer Sadık (a.s), "*Eğer sayılı bir süreye (ümme-i mâdûde'ye) kadar azabı onlardan ertelese...*" ayeti hakkında şöyle

1- [Usul-i Kâfi, c.2, s.16]

dedi: "Buradaki azaptan maksat, Mehdi'nin ortaya çıkması ve ümmet-i mâdûde'den maksat, Bedir ehli ve ashabıdır."

Ben derim ki: Bu anlamı Kuleynî el-Kâfî adlı eserinde, Kummî ve Ayyâşî de kendi tefsirlerinde İmam Ali, İmam Bâkır ve İmam Sadık'tan (selâm olsun onlara) nakletmişlerdir.

Mecmau'l-Beyan adlı eserde şöyle deniyor: "Bir görüşe göre bu ayetteki ümmet-i mâdûde'den maksat, Mehdi'nin arkadaşlarıdır. Onlar, tıpkı Bedir savaşçıları gibi üç yüz on küsur kişidirler. Aynı saatte tıpkı sonbahar bulutları gibi bir araya gelirler. Bu anlam, İmam Muhammed Bâkır (a.s) ve İmam Cafer Sadık'tan (a.s) da nakledilmiştir."

Tefsiru'l-Kummî'de, "*Sabredenler ve salih amel işleyenler hariç.*" ayeti hakkında şöyle deniyor: "Yani sıkıntılı anlarda sabredenler ve rahat zamanlarda salih ameller işleyenler."

ed-Dürrü'l-Mensûr adlı eserde, "*Kim dünya hayatını isterse...*" ayetini tefsir ederken Beyhakî'nin -eş-Şuab adlı eserinde- Enes'ten şu rivayeti bildirdiğini kaydeder: Resulullah (s.a.v) şöyle dedi: "Kıyamet günü olunca ümmetim üç gruba ayrılır. Bir gurup Allah'a ihlâslı olarak ibadet edenlerden, diğer bir grup Allah'a gösteriş için ibadet edenlerden ve öbür grup da dünya menfaati elde etmek için Allah'a ibadet edenlerden oluşur. Yüce Allah, dünya için ibadet eden kimseye, 'İzzetim ve celâlim hakkı için, bana yaptığın ibadetteki amacın neydi?' diye sorar. Kulun, 'Dünya idi.' demesi üzerine yüce Allah, 'Şüphesiz, biriktirdiğin dünya malının sana faydası yok ve bir daha ona dönmeyeceksin. Bu adamı cehenneme götürün.' buyurur. Arkasından gösteriş için ibadet eden kula, 'İzzetim ve celâlim hakkı için, bana yaptığın ibadetteki amacın neydi?' diye sorar. Kulun, 'Gösteriş idi.' demesi üzerine yüce Allah, 'Senin gösteriş yapmak için yaptığın ibadetten benim katıma hiçbir şey yükselmez ve o ibadet bugün sana hiçbir fayda sağlamaz. Bu adamı cehenneme götürün.' buyurur."

"Daha sonra ihlâsla ibadet eden kula, 'İzzetim ve celâlim hakkı için, bana yaptığın ibadetteki amacın neydi?' diye sorar. Kulun, 'İzzetin ve celâlin hakkı için, benim amacımı sen benden daha iyi biliyorsun; rızanı ve ahirette vereceğin mükâfatı kazanmak için sana ibadet ediyordum.' demesi üzerine yüce Allah, 'Kulum doğru söyledi, onu cennete götürün.' buyurur."

اَفَمَنْ كَانَ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّهِ وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِنْهُ وَمِنْ قَبْلِهِ كِتَابُ مُوسَىٰ
 اِمَامًا وَرَحْمَةً اُولٰٓئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ مِنَ الْاَحْزَابِ فَاَلَنَارُ مَوْعِدُهُ
 فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ مِنْهُ اِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ
 ﴿١٧﴾ وَمَنْ اَظْلَمَ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اُولٰٓئِكَ يُعْرَضُونَ عَلَىٰ
 رَبِّهِمْ وَيَقُولُ الْاَشْهَادُ هٰؤُلَاءِ الَّذِيْنَ كَذَبُوْا عَلَىٰ رَبِّهِمْ اَلَا لَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى
 الظّٰلِمِيْنَ ﴿١٨﴾ الَّذِيْنَ يَصُدُّوْنَ عَنِ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَيَبْغُوْنَهَا عِوَجًا وَهُمْ
 بِالْاٰخِرَةِ هُمْ كَافِرُوْنَ ﴿١٩﴾ اُولٰٓئِكَ لَمْ يَكُونُوْا مُعْجِزِيْنَ فِي الْاَرْضِ
 وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مِنْ اَوْلِيَآءٍ يُضَاعَفُ لَهُمُ الْعَذَابُ مَا كَانُوْا
 يَسْتَطِيعُوْنَ السَّمْعَ وَمَا كَانُوْا يُبْصِرُوْنَ ﴿٢٠﴾ اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ خَسِرُوْا
 اَنْفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوْا يَفْتَرُوْنَ ﴿٢١﴾ لَا جَرَمَ اَنَّهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ هُمْ
 الْاٰخِسِرُوْنَ ﴿٢٢﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ وَآخَبَتُوْا اِلٰى رَبِّهِمْ
 اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيْهَا خَالِدُوْنَ ﴿٢٣﴾ مَثَلُ الْفَرِيقَيْنِ كَالْاَعْمٰى
 وَالْاَصْمٰى وَالْبَصِيْرِ وَالسَّمِيعِ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا اَفَلَا تَذَكَّرُوْنَ ﴿٢٤﴾

AYETLERİN MEÂLİ

17- Rabbinden gelen bir beyyniye (basiret) üzerinde olan ve kendisini yine kendisinden olan bir şahidin takip ettiği, ön-

cesinde de (şahit olarak) bir önder ve rahmet olan Musa'nın kitabının bulunduğu kimse (hiç başkası gibi olur mu)?! Bunlar, ona (Kur'ân'a) iman ederler. Topluluklardan kim onu (Kur'ân'ı) inkâr ederse, yeri kesinlikle ateştir. O hâlde sakın onun hakkında şüphede olma. Kuşkusuz o, Rabbinden gelen haktır. Fakat insanların çoğu iman etmezler.

18- Yalan uydurup Allah'a isnat edenlerden daha zalim kim olabilir?! Onlar, Rablerinin huzuruna çıkarılacaklar ve şahitler diyecekler ki: "Rablerine yalan isnat edenler, işte bunlardır. Haberiniz olsun, Allah'ın lâneti zalimlerin üzerinedir."

19- "Onlar, (insanları) Allah yolundan alıkoyarlar ve o yolu eğri göstermeye yeltenirler. Onlar, ahireti de inkâr ederler."

20- Onlar, yeryüzünde (Allah'ı) aciz bırakacak değillerdir. Onların Allah'tan başka velileri (yöneticileri) de yoktur. Onlar için azap iki kat artırılır. (Çünkü) onların (hakkı) duymaya tahammülleri yoktu ve (onu) görmezlerdi de.

21- Onlar, kendi benliklerini (varlık sermayelerini) zıyan etmiş kimselerdir ve uydurdukları şeyler de (putlar da) onlardan ayrılarak kaybolup gitmiştir.

22- Gerçekten onlar ahirette en çok ziyana uğrayacak kimselerdir.

23- Kuşkusuz, iman edip iyi işler yapan ve Rablerine gönülden boyun eğenler, işte onlar, cennetlikler; orada sürekli kalırlar.

24- Bu iki grubun örneği, kör ve sağır kimse ile gören ve işiten kimse gibidir. Örnek olarak bunlar hiç eşit olurlar mı?! Hiç öğüt almaz mısınız?!

AYETLERİN AÇIKLAMASI

Ayetlerin zahirinden anlaşılan; amaç, Peygamberimize (s.a.a) moral vermek, onun imanını pekiştirmek ve görevi konusunda sahip olduğu basireti vurgulamaktır. Sözün akışı, ona yönelik hitabın devamı niteliğindedir. Daha önceki ayetlerdeki hitap ona yönelikti. O hitabın

sonunda, müşriklerin onun Allah adına Kur'ân'ı uydurduğu yolundaki suçlamaları gündeme getirilmiş ve müşriklere on tane uydurma sure ortaya koymaları şeklinde meydan okuması emredilmişti. Arkasından kendisine gönlünü hoş tutması, Kur'ân'ın Allah tarafından gönderilmiş bir kitap olduğu yolundaki bilgisine güvenmeyi sürdürmesi emredilmişti. Zira o hak üzerinde idi, Allah'a iftira eden biri değildi. Çoğunluğun sırt dönmesi yüzünden ürkmemeli, şüpheye düşmemeli idi.

17) Rabbinden gelen bir beyyine (basiret) üzerinde olan ve kendisini yine kendisinden olan bir şahidin takip ettiği, önce-sinde de (şahit olarak) bir önder ve rahmet olan Musa'nın kitabının bulunduğu kimse (hiç başkası gibi olur mu)?!

Bu ifade, Kur'ân'ın Allah tarafından indirilmiş bir kitap olduğuna delil oluşturan daha önceki ayetlerden çıkarılan bir sonuç niteliğindedir. Ayetteki "men" edatı müptedadır. Bu müptedanın haberi ifadede yer almıyor. Ama bu haber, "başkası gibi olur mu" veya o anlamı veren bir ibare olmalıdır. Bunun delili, bu ifadeyi izleyen "*Bunlar, ona (Kur'ân'a) iman ederler. Topluluklardan kim onu (Kur'ân'ı) inkâr ederse, yeri kesinlikle ateştir.*" ifadesidir.

Bu ifadedeki soru olumsuzlama amaçlıdır. Anlamı, "Şöyle şöyle olan kimse öyle olmayan başkaları gibi değildir. Sen bu sıfatların sahibi olduğuna göre sakın Kur'ân hakkında şüpheye kapılma." şeklindedir.

"*Rabbinden gelen bir beyyine (basiret) üzerinde olan*" ifadesindeki "beyyine" kelimesi, sıfat-ı müşebbehedir ve "açık ve belirgin olan" anlamındadır. Yalnız açık ve belirgin olan şeyler, kimi zaman kendilerine eklenen ve kendileri ile bağlantılı olan şeylere de belirginlik kazandırır-lar. Işık gibi. Işık, kendisi açık ve belirgin olduğu gibi başka şeyleri de açığa vurur, belirgin hâle getirir. Bundan dolayı bu kelime, çoğu kere başkasına açıklık ve belirginlik kazandıran şey anlamında kullanılır. Delil ve ayet gibi. Aynı mantıkla iddia edenin iddiasına şahitlik eden tanığa da "beyyine" denir.

Kur'ân'da açık delile "beyyine" deniyor. "*Helâk olan, beyyine (açık delil) ile helâk olsun diye.*" (Enfâl, 2) ayetinde buyrulduğu gibi. Ayet ve mucizeye de "beyyine" deniyor. "*Rabbinizden size bir beyyine (mucize) geldi; şu Allah'ın dışı devesi size bir ayalettir.*" (A'râf, 73) ayetinde buyrulduğu gibi. Peygamberlere bağışlanan özel ilâhî basirete de "beyyine" deniyor. Nuh Peygamber'in (a.s) sözü olarak nakledilen, "*Ey kavmim!*

Eğer Rabbimden gelen bir beyyine (basiret) üzerinde isem ve O bana kendi katından bir rahmet vermiş ise..." (Hûd, 28) ayetinde buyrulduğu gibi. Mutlak anlamdaki basirete de "beyyine" deniyor. *"Rabbinden gelen bir beyyine (basiret) üzerinde olan kimse, kötü işleri kendilerine süslü gösterilen ve nefislerinin arzularına uyan kimseler gibi olur mu?"* (Muhammed, 14) ayetinin zahirinden anlaşıldığı gibi. *"Ölü iken kendisini dirilttiğimiz ve kendisine insanlar arasında yürüyebileceği bir nur (basiret) verdiğimiz kimse, karanlıklar içinde olup ondan hiç çıkamayan kimse gibi olur mu?"* (En'âm, 122) ayeti de bu anlamdadır.

Anlaşılan, burada "beyyine"den, bu son genel anlam kastediliyor. Bunun karinesi, bu ifadeyi izleyen *"Bunlar, ona (Kur'ân'a) iman ederler."* ifadesidir. Gerçi sözün akışına göre ayette Peygamberimizden (s.a.a) bahsediliyor. Çünkü sözün amacı, *"O hâlde sakın onun hakkında şüphede olma."* sonucuna varmaktır.

Dolayısıyla buradaki "beyyine"den maksat, Peygamberimize (s.a.a) bağışlanan ilâhî basirettir, yoksa ona inen Kur'ân'ın kendisi değildir. Çünkü anlaşılan o ki, bu durumda bu ifadeyi, *"O hâlde sakın onun hakkında şüphede olma."* sonucuna bağlamak yerinde olmaz. Bu açıktır.

Bu durum, Kur'ân'ın, *"De ki: Ben, Rabbimden gelen bir beyyine üzerindeyim. Siz ise onu yalanladınız."* (En'âm, 57) ayetinde buyrulduğu üzere Allah'tan gelen bir ayet olması ciheti ile Allah'tan gelmiş bir beyyine olması ile çelişmez. Çünkü burada anlatılmak istenen ile orada anlatılmak istenenler farklıdır.

Bu açıklamadan ortaya çıkıyor ki, *"Rabbinden gelen bir beyyine (basiret) üzerinde olan"* ifadesinde kullanım itibarı ile sadece Peygamberimizin (s.a.a) kastedildiğini ileri süren görüş yerinde değildir. Çünkü burada Peygamberimizin (s.a.a) kastedilmesi, sözün akışı ile olan uyum itibarı iledir. Bu ifade ile Peygamberimizin (s.a.a) sahabîleri olan müminlerin kastedildiğini söyleyen görüş de yerinde değildir. Çünkü böyle bir sınırlamayı kanıtlayan bir delil yoktur.

"Beyyine" kelimesi ile Kur'ân'ın kastedildiğini ileri süren görüşün de doğru olmadığı ortaya çıkıyor. Yine ortaya çıkıyor ki, "beyyine"nin aklî delil demek olduğunu ileri süren görüş de yanlıştır. Bu görüşe göre bu anlamdaki beyyinenin Allah'a izafe edilmesinin sebebi, aklî ve naklî delillerin O'nun tarafından ortaya konmasıdır. Bu görüşün yanlışlığının sebebi şudur: Bir defa böyle bir sınırlamanın hiçbir delili yoktur. Ayrıca

Allah tarafından Peygamberimize (s.a.a) verilen beyyine, aklımız vasıtasıyla bizim için geçerli olan ilâhî tanımlama ile mukayese edilemez.

"Ve kendisini yine kendisinden olan bir şahidin takip ettiği" ifade-
sindeki şahitlikten maksat, şahit olmak değil, şahitliği yerine getirmek-
tir ki, lehine şahitlik edilen şeyin doğru olduğunu ifade eder. Çünkü
bu ayetlerde Kur'ân'ın hak olduğunun pekiştirilmesi amaçlanıyor. Buna
uygun olan şahitlik, şahit olmak anlamındaki şahitlik değil, onu yerine
getirmek anlamındaki şahitliktir.

Anlaşılan, buradaki şahitten maksat, Kur'ân'ın hak olduğuna kesin-
likle inanan, bu konuda Allah'ın bağışladığı bir basiret üzerinde oldu-
ğu için basireti sayesinde Kur'ân'a inanan ve Allah'ın birliğine ve Pey-
gamberimizin (s.a.a) peygamberliğine şahitlik ettiği gibi onun Allah
tarafından indirilmiş hak olduğuna şahitlik eden kimsedir. Çünkü bir
şeye kesin olarak inanmış, basiret sahibi birinin şahitliği, insanın tek
başına kalmaktan kaynaklanan kuşkusunu giderir. Zira insan bir şeye
tek başına inanırsa, aynı şeyi başkası da söyleyip doğrulamadığı tak-
dirde yalnız kalmanın doğurduğu bir tedirginliğe kapılabilir. Ama eğer
başkası da aynı sözü söyler, o konudaki görüşünü doğrularsa, yalnızlık
duygusu kaybolur, kalbi güçlenir, kendine güveni pekişir. Nitekim yüce
Allah böyle bir durumu delil göstererek şöyle buyuruyor: *"De ki: Hiç
düşündünüz mü, eğer bu (Kur'ân) Allah katından ise ve siz onu inkâr et-
miş iseniz, İsrailoğulları'ndan bir şahit de onun benzerine şahitlik edip
iman ettiği hâlde siz büyüklük taslayarak burun kıvrımış iseniz (hâliniz
nice olur)?!"* (Ahkaf, 10)

Buna göre "yetlûhu (kendisini takip ettiği)" ifadesindeki fiil, "tilâvet
(okumak)" kökünden değil, "tuluv (takip etmek, izlemek)" kökündendir.
Bu kelimenin sonundaki zamir, "men" kelimesine ya da ışık veya delil
olması itibariyle "beyyine" kelimesine racidir. Her iki yorum da aynı
sonuca varır. Çünkü beyyine sahibini izleyen şahit, onun beyyinesini de
izler. "Minhu" kelimesindeki zamir, "rabbihi" kelimesine değil, "men"
kelimesine racidir. "Beyyine" kelimesine raci olmadığı ise açıktır. İfa-
denin anlamı şudur: İş hakkında ilâhî basirete sahip olan ve kendisine
kendisinden olan birinin katılıp işinin doğruluğuna ve müstakimliğine
şahitlik ettiği kimse, hiç başkası gibi olur mu?!

Sünnî ve Şîî kaynaklardan gelen ve buradaki şahit ile -kelimenin
kullanıldığı anlam itibariyle değil, o anlamın kime intibak ettiği itiba-

riyle- İmam Ali'nin (a.s) kastedildiğini bildiren hadisler de bu yorumla örtüşmektedir.

Tefsirciler, bu cümlelerin anlamı konusunda değişik görüşler ileri sürmüşlerdir. Bir görüşe göre¹ cümledeki "yetlû" kelimesi, "tilâvet (okumak)" kökündendir. Oysa başkaları onun "tuluv (arkasından gelmek)" kökünden geldiğini savunmuşlardır.² "Yetlûhu" kelimesinin sonundaki zamirin "men" kelimesine raci olduğunu söyleyenler olduğu gibi, "beyyine" kelimesine raci olduğunu söyleyenler de vardır.

Öte yandan kimi,³ ayetteki şahit ile Kur'ân'ın ve kimi⁴ de, Kur'ân'ı Peygamberimize (s.a.a) okuduğu cihetle Cebrail'in kastedildiğini söylemiştir. Bu görüş, belki de *"Fakat Allah, sana indirdiğine şahitlik eder; onu kendi bilgisiyle indirmiştir. Melekler de (buna) şahitlik ederler."* (Nisâ, 166) ayetinden alınmıştır. Başka bir görüşe göre bu şahitten maksat, Peygamberimize (s.a.a) destek veren ve ona Kur'ân'ı ezberleten bir melektir. Bu görüş de belki bir şekilde az önce zikrettiğimiz ayete dayanmaktadır.

Bir başka görüş⁵ buradaki şahitten maksat, Peygamberimizdir (s.a.a). Çünkü Kur'ân'da, *"Ey Peygamber! Biz seni şahit, müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik."* (Ahzâb, 45) buyruluyor. Bir görüşe göre, "kendisinden olan şahit" demek, onun dili demektir ki, "O, Kur'ân'ı diliyle okur." anlamına gelir.

Bir diğer görüşe göre⁶ bu şahit, İmam Ali'dir (a.s). Sünnî ve Şîî kaynaklardan gelen çok sayıda rivayet, bu görüşü desteklemektedir.

Ayetin akışı ve cümlelerinden anlaşılan anlam iyi incelendiği takdirde, bu görüşlerin asılsız olduğu ve ayete verdiğimiz anlamın doğru olduğu ortaya çıkar. Bu yüzden bu konuyu daha fazla uzatmak ve tartışmalara dalmak istemiyoruz.

"Öncesinde de (şahit olarak) bir önder ve rahmet olan Musa'nın kitabının bulunduğu kimse" ifadesinde yer alan "kablihi (öncesinde)"

1- [el-Kebir, c.17, s.201]

2- [Ruhu'l-Meanî, c.12, s.27]

3- [el-Keşşaf, c.2, s.385]

4- [Mecmau'l-Beyan, c.3, s.130]

5- [age.]

6- [age.]

kelimesinin sonundaki zamir, "yetlûhu" kelimesindeki zamir için söylediğimiz gibi ya bir önceki cümledeki "mevsul" edatı "men"e veya "beyyine" kelimesine racidir. Bu cümle, hâl cümlesinin arkasından gelen ikinci bir hâl cümlesidir. Buna göre ayetin anlamı şöyledir: İlâhî bir basirete (beyyineye) sahip olan ve bu basiret sayesinde Kur'ân'ın Allah katından indirilmiş hak olduğunu bilen kimse, beraberinde buna basiretle şahitlik eden kendisinden bir şahit olduğu hâlde ve yine bu beyyineye sahip kişinin öncesinde önder ve rahmet niteliği taşıyan Musa'nın kitabı olduğu ya da o kimsenin biri Kur'ân olan veya hakka ileten bilgileri ve hükümleri içeren Kur'ân'dan ibaret olan "beyyine"sinden önce Musa'nın önder ve rahmet nitelikli kitabı olduğu, dolayısıyla da o kimsenin sahip olduğu beyyine, daha önce eşi ve benzeri görülmemiş, kural dışı bir şey olmadığı, tersine ortada daha önce izlenmiş, hakka ileten bir yol olarak Musa'nın kitabı var olduğu hâlde, hiç başkası gibi olur mu?!

Bu açıklama, Musa'nın kitabı olan Tevrat'ın niçin önder ve rahmet olarak nitelendiğine açıklık getiriyor. Çünkü Tevrat, bu yolda rehber edinilecek ve nimetlerinden yararlanılacak hak bilgileri ve ilâhî hükümleri içeriyor. Kur'ân'ın başka bir yerinde de Tevrat'tan bu tür nitelendirmelerle söz ediliyor. Şu ayetlerde buyrulduğu gibi: *"De ki: Hiç düşündünüz mü, eğer bu (Kur'ân) Allah katından ise ve siz onu inkâr etmiş iseniz, İsrailoğulları'ndan bir şahit de onun benzerine şahitlik edip iman ettiği hâlde siz büyüklük taslayarak burun kıvrımış iseniz (hâliniz nice olur)?!... Kâfirler, müminler için dediler ki: 'Eğer (bu Kur'ân) iyi bir şey olsaydı, ona imanda onlar bizden öne geçemezlerdi.' Fakat onlar, onunla hidayete ermedikleri için, 'Bu (Kur'ân) eski bir iftiradır.' diyecekler. Hâlbuki ondan önce rehber ve rahmet olarak Musa'nın kitabı vardı, bu (Kur'ân) da zalimleri uyarmak ve iyi işler yapanlara müjde olmak üzere Arap dili ile indirilmiş, önceki kutsal kitapları doğrulayan bir kitaptır."* (Ahkaf, 10-12)

Görüldüğü gibi bu ayetlerin içeriği, incelediğimiz ayetin içeriğine son derece yakındır. Bu ayetlerde anlatılanları şöyle sıralayabiliriz: Her şeyden önce Kur'ân ilâhî bir beyyinedir veya ilâhî beyyine ile desteklenen bir kitaptır. Arkasından İsrailoğulları'ndan bir şahidin bunu şahitliği ile doğruladığı bildiriliyor. Sonra bu kitabın öncesinde bir önder ve rahmet olarak aynı içerikleri taşıyan Musa'nın kitabının bulunduğu, insanların ona uyup onunla hidayet buldukları ve yolunun denenmiş ve

katedilmiş bir yol olduğu vurgulanıyor. Kur'ân'ın da tıpkı Tevrat gibi zalimleri uyarmak ve iyi işler yapanları müjdelemek için Allah katından indirilmiş ve Tevrat'ı doğrulayan bir kitap olduğu ifade ediliyor.

Bundan ayrıca ortaya çıkıyor ki, "*bir önder ve rahmet olarak*" ifadesi, "*Musa'nın kitabı*" ifadesinin hâlidir; yoksa bazılarının ileri sürdüğü gibi "*kendisinden olan bir şahit*" ifadesinin hâli değildir.

Bunlar, ona (Kur'ân'a) iman ederler. Topluluklardan kim onu (Kur'ân'ı) inkâr ederse, yeri kesinlikle ateştir.

İfadedeki "ulâike (bunlar)" kelimesi ile, daha önce ayetin başında verdiğimiz anlam uyarınca, "*Rabbinden gelen bir beyyniye (basiret) üzerinde olan*" ifadesi ile kastedilen, Rablerinden gelmiş beyyineye sahip olan kimselere işaret ediliyor. Ayetin akışının müminlere delâlet ettiği gerekçesi ile bu kelime ile müminlere işaret edildiğini söylemek ise, akla uzak bir görüştür.

Tıpkı bunun gibi, "bihi (ona)" ibaresindeki zamir Kur'ân'a racidir. Çünkü Kur'ân ya Allah katından gelmiş bir beyyinedir veya hakkında beyyine bulunan bir kitaptır. Bu zamirin Peygamberimize (s.a.a) raci olduğunu söylemek, ayetin açıkladığımız anlamı ile uyuşmaz. Çünkü ayetin başında Peygamberimizin (s.a.a) genel durumu ifade edilmişti. Maksat, "*O hâlde sakın onun hakkında şüphede olma.*" ifadesinin sonuç olmasına zemin hazırlamaktır. Sanki şöyle deniyor: "Sen şöyle bir beyyine üzerindesin ve beraberinde bir şahit vardır. Ayrıca senden önce Musa'nın kitabı vardır. Bu nitelikleri taşıyan kimse, kendisine verilen Allah'ın kitabına inanır." Bunun yerine, "Bu nitelikte olan kimse, sana inanır." denmesi yersiz olur. "Ve men yekfur bihi (kim onu inkâr ederse)" ibaresinin sonundaki zamir için söylenecek söz, "yu'minûne bihi (ona iman ederler)" ibaresinin sonundaki zamir için söylenenin aynısıdır.

Bu ayetteki kelimelerin ve zamirlerin yorumları ile ilgili ihtimaller şaşırtıcı derecede çoktur. Bu yorumların biri biri ile çarpılmasından binlerce ihtimal karşımıza çıkar ki, bunların bazıları doğru ve bazıları öyle değildir.

O hâlde sakın onun hakkında şüphede olma. Kuşkusuz o, Rabbinden gelen haktır. Fakat insanların çoğu iman etmezler.

Ayetteki "mirye" kelimesi, "cilse" vezninde olup bir tür şüphe anlamındadır. Cümle, ayetin baş tarafından çıkarılmış bir sonuçtur. Anlamı

şöyledir: Bir konuda Rabbinden gelmiş beyyine üzerinde bulunan, kendinden bir şahidin hakkında şahitlik ettiği ve kendinden önce Musa'nın önder ve rahmet nitelikli kitabı olan kimse, diğer gafıl ve gaflete düşürülmüş insanlar gibi değildir. Sen de böyle birisin. Çünkü sen Rabbinden gelmiş bir beyyine üzerindesin, seni bir şahit izliyor ve senden önce önder ve rahmet nitelikli Musa'nın kitabı vardır. Durum böyle olunca, sana inen Kur'ân hakkında sakın şüpheye kapılma. O, Allah tarafından gelen katıksız bir gerçektir. Fakat insanların çoğu buna inanmazlar.

"Kuşkusuz o, Rabbinden gelen haktır." ifadesi, şüphelenmeme emrinin gerekçesini bildiriyor. Bu ifade, "inne" ve cins anlamlı "elif lam" ile pekiştirilmiştir. Maksat, şüphelenmenin yersizliğini gösteren birden çok sayıdaki sebebe delâlet etmektir. O sebepler beyyinenin bulunması, şahidin şahitliği ve daha önce önder ve rahmet nitelikli Musa'nın kitabının varlığıdır.

18) Yalan uydurup Allah'a isnat edenlerden daha zalim kim olabilir?! Onlar, Rablerinin huzuruna çıkarılacaklar ve şahitler diyecekler ki: "Rablerine yalan isnat edenler, işte bunlardır. Haberinizi olsun, Allah'ın lâneti zalimlerin üzerinedir."

Bu ayet, Peygamberimize (s.a.a) moral verici niteliği açısından daha önceki söz akışının uzantısı olabilir. Buna göre anlamı şöyle olabilir: Sen Rabbinden gelen bir beyyine üzerinde olduğun için zalim değilsin. Dolayısıyla Allah'a yalan yakıştırmakla da münezzehsin. Çünkü Allah'a yalan yakıştırmak yapan kimse, en koyu zalimlerden biridir ve onlar için yalanlarının vebali olarak şu cezalar vardır.

Her ne ise, Allah'a yalan uydurmaktan maksat, O'nu kendisinde bulunmayan bir sıfatla nitelendirmek veya gerçek dışı olarak ya da bilmeden bir şeyi O'na izafe etmektir. İftira, en belirgin zulüm ve günah türlerinden biridir. Zulüm, alâkalı olduğu şeyin büyüklüğü oranında büyük olur. Bu zulüm, yüce Allah'a varıp dayanınca, en büyük zulümlerden olur.

Bu ayet, müşriklerin iddialarını kendine çevirme niteliği taşır. Çünkü onlar, Peygamber'in (s.a.a) Kur'ân'ı Allah'a isnat etmek suretiyle O'na yalandan iftira ettiğini söylüyorlardı. Bu ayette, sözleri kendilerine çevrilerek asıl Allah'a yalandan iftira edenlerin onlar olduğu vurgulanıyor. Çünkü onlar, hiçbir bilgiye dayanmadan Allah'a ortaklar isnat ettiler. Oysa O, kendisinden başka ilâh olmayan Allah'tır. Yine onlar, insanları Allah yolundan alıkoydular. Bunun anlamı, o yolun Allah yolu

olduğunu reddetmektir ki, bu bir iftiradır. Yine onlar, başka bir yol arayıp hayatlarında o yolu yol edindiler. Bu da insan fitratının ve vahyin gösterdiği ilâhî yolu değiştirmek demektir. Yine onlar, ahireti inkâr ve reddettiler. Bu da yaratılış hakkında geri dönüşü olmayan bir başlangıç iddiasında bulunmak, yüce Allah'a boş ve amaçsız bir fiil isnat etmek demektir ki, bu da O'na yönelik bir iftiradır.

Kısacası, müşriklerin Allah'ın dininden başka bir din benimsemeleri, yaratılışın başlangıcı ve geri dönüşü hakkında asılsız inançlar edinmeleri, dünyevî ve sosyal hayatlarında Allah yolundan başka bir yol edinmeleri, Allah'a yönelik bir iftiradır. Oysa hak olan, Allah'tan gelendir ve Allah katında hak dinden başka hiçbir yol makbul değildir. Müşrikler Allah'ın huzuruna çıkarıldıklarında, şahitler bu konuda onların aleyhinde şahitlik edeceklerdir.

"Onlar, Rablerinin huzuruna çıkarılacaklar." ifadesinde yer alan "yu'rezûne" fiilinin kökü olan "arz" kelimesi, bir şeyi görünmesi ve ona vâkıf olunması için açığa çıkarmak demektir. Kıyamet günü Allah'ın ayetlerinin ortaya çıkması ve sarih gerçeğin belirginleşmesi ile müşrikler ile Rableri arasındaki perdeler kalkar. Allah ile aralarında son hüküm için zorunlu karşılaşmanın önünde hiçbir engel kalmaz. Bu sebeple bu sahneye onların Allah'a sunulmaları adı veriliyor. Bu sahne, başka bir açıdan "burûz (ortaya çıkma)" olarak adlandırılıyor. Şu ayetlerde buyrulduğu gibi: *"O gün onlar ortaya çıkarlar, onların hiçbir şeyi Allah'a gizli kalmaz."* (Mü'min, 16), *"Bir ve gücüne karşı durulmaz Allah'ın huzuruna çıkarlar."* (İbrâhîm, 48) İşte bu anlamı ifade etmek için *"Onlar, Rablerinin huzuruna çıkarılacaklar."* buyruluyor. Yani, başlarındaki görevli melekler onları son hüküm için Rableri ile aralarında hiçbir perdenin bulunmadığı bir yere getirip durdururlar.

"Ve şahitler diyecekler ki: Rablerine yalan isnat edenler, işte bunlardır." Bu ifadede geçen "eşhad", "şehid" kelimesinin çoğuludur. "Şerîf" kelimesinin çoğulu olan "eşraf" gibi. Bir görüşe göre ise "şahid" kelimesinin çoğuludur. "Sahib" kelimesinin çoğulu olan "ashab" gibi. Şu ayetler ilk görüşü teyit eder: *"Her ümmetten bir şahit (şehid) getirdiğimiz zaman... hâlleri nice olacak?"* (Nisâ, 41), *"Herkes yanında bir sürücü ve bir şahit (şehid) ile birlikte gelir."* (Kaf, 21)

Şahitlerin *"Rablerine yalan isnat edenler, işte bunlardır."* şeklindeki sözleri, müşriklerin Allah'a iftira ettiklerine dair şahitlerin şahitliğidir.

Yani, sadece hakkın söylendiği, itiraftan ve kabul etmekten kaçınmanın mümkün olmadığı bir sahnede şahitlerin onların aleyhindeki şahitlikleri, iftiracı olduklarını tescil ediyor. Şu ayetlerde buyrulduğu gibi: *"O gün Rahman'ın izin verdiği ve doğruyu söyleyen kimselerden başkaları konuşamazlar."* (Nebe', 38), *"Her bir nefsin, hayırdan yaptıklarını hazır bulduğu ve her ne kötülük işlediyse, onunla kendisi arasında uzak bir mesafe olmasını istediği o günü (hatırlayın)."* (Âl-i İmrân, 30)

"Haberiniz olsun, Allah'ın lâneti zalimlerin üzerinedir. 19) Onlar, (insanları) Allah yolundan alıkoyarlar ve o yolu eğri göstermeye yeltenirler. Onlar, ahireti de inkâr ederler."

Bu ifade, şahitlerin sözlerinin son bölümünü oluşturur. Şu ayet bunun delilidir: *"Bu sırada bir çağrıcı, aralarında şöyle bağıırır: Allah'ın lâneti zalimlerin üzerine olsun. Onlar, insanları Allah yolundan alıkorlar; o yolu eğri göstermeye yeltenirler ve ahirete inanmazlar."* (A'râf, 44-45)

Yüce Allah'ın kelâmında şahitlerin dilinden nakledilen bu sözler, onlar tarafından zalimlerin Allah'tan uzak oluşlarının ve lânete maruz kalışlarının tespiti ve onlara yönelik azabın tescilidir. Kıyamet günündeki lânet ve rahmet, *"İşte onlara hem Allah lânet eder ve hem de lânet edenler lânet ederler."* (Bakara, 159) ayetinde sözü edilen dünyadaki lânet ve rahmet gibi değildir. Çünkü dünya amel yurdu, ahiret ise amellerin karşılıklarının alınacağı yurttur. Buna göre ahiretteki lânet ve rahmet, insanlar için hazırlanan karşılıkların onlara ulaştırılmasıdır. Kıyamet günü birinin başka birine lânet etmesi, onu müminlere mahsus olan ilâhî rahmetten uzaklaştırması ve Allah'tan uzak kalma azabını onun hakkında tescil etmesidir.

Arkasından bu zalimlerin kimler olduğu yine şahitlerin ağzından,

"Onlar, (insanları) Allah yolundan alıkoyarlar ve o yolu eğri göstermeye yeltenirler. Onlar, ahireti de inkâr ederler." şeklinde açıklanıyor. Buna göre zalimler, hesap gününü kabul etmiyorlar ki, o gün için amel etsinler. Onlar, sadece dünya için çalışırlar, sırf maddî dünyanın menfaatini hedef alan bir hayat yolu izlerler. Bu ise, Allah'ın kullarından istediği hak yolu, fitrat dinini umursamayan bir sosyal tutumdur. Bu kimseler, ister bir yaratıcının varlığına inanmış, fakat İslâm'dan ibaret olan fitrat dininden sapmış bir yolda çalışmış olsunlar, ister bir yaratıcının varlığı-

na inanmayıp, *"Bu dünya hayatımızdan başka bir hayat yoktur. Ölüyoruz ve yaşıyoruz. Bizi sadece zaman ve tabiat yok eder."* (Câsiye, 24) diyenlerden olsunlar, Allah'a yalan isnat eden zalimlerdir. A'râf Suresi'nin 44. ve 45. ayetlerinin tefsiri sırasında bu meselelere değinmiştik.

Bu iki ayet hakkındaki incelemeden şu sonuçlar çıkar:

1) Kur'ân terminolojisine göre din, toplumda geçerli olan sosyal sistem demektir.

2) Sosyal sistemler, fitrata dayalı hak din İslâm ile Allah yolundan ve hak dinden sapmış, eğri sistemler olmak üzere ikiye ayrılırlar.

20) Onlar, yeryüzünde (Allah'ı) aciz bırakacak değillerdir. Onların Allah'tan başka velileri (yöneticileri) de yoktur. Onlar için azap iki kat artırılır. (Çünkü) onların (hakkı) duymaya tahammülleri yoktu ve (onu) görmezlerdi de.

Ayetteki işaret, daha önceki iki ayette nitelikleri belirtilen, Allah'a iftira eden kimselere yöneliktir.

Onların yeryüzünde Allah'ı aciz bırakamayacaklarından maksat şudur: Onlar, yeryüzündeki hayatlarında kulluk konumu dışına çıkmakla, Allah'a yalandan iftira etmeye girişmekle, Allah yolunu eğri göstermeye yeltenerek insanları o yoldan saptırmaya çalışmakla onu aciz bırakamazlar. Bütün bu yaptıkları, onların iğreti güçlerinin Allah'ın gücünden üstün olduğu, iradelerinin Allah'ın iradesinin önüne geçtiği anlamına gelmez. Ayrıca, onlar böyle yapmakla Allah'ın velâyetinden çıkıp başkalarının, yani veli kabul ettikleri putlarının ve sığındıkları diğer sebeplerin veliliği, koruması altına girmiş de olmazlar. *"Onların Allah'tan başka velileri (yöneticileri) de yoktur."* ifadesinin anlamı budur.

Başka bir ifadeyle, ne güçleri Allah'ın gücüne üstün gelmiş ve ne kendilerinin velileri diye adlandırdıkları ortakları işlerini çekip çeviren, onları yaptıkları zulme ve azgınlığa sürükleyen gerçek velileridir. Tersine, onların velileri ve işlerinin çekip çeviricisi Allah'tır. O, onları kötü niyetlerinin ve kötü davranışlarının karşılığında cezalandırarak kötü azaba sürükler ve belirli bir mühletin arkasından farkında olmaya-cakları şekilde yakalarına yapıştır. Şu ayetlerde buyrulduğu gibi: *"Onlar eğrilip sapınca, Allah da kalplerini eğiltti."* (Saff, 5), *"Allah onunla birçoğunu saptırır ve yine onunla birçoğunu hidayete erdirir. Ancak onunla sadece fasıkları saptırır."* (Bakara, 26)

"Onlar için azap iki kat artırılır." Bunun sebebi, onların fasık olmaları ve arkasından fasıklıklarını inatla sürdürmeleri veya kendileri Allah'a isyan ettikten sonra başkalarını da Allah'a isyan etmeye sürüklemeleridir. Bu sebeple, onlar nasıl Allah'a isyanı katladılarsa, azapları da öyle katlanıyor. Şu ayetlerde buyrulduğu gibi: *"Böylece kıyamet günü hem kendi günahlarını tümü ile, hem de hiçbir bilgiye dayanmaksızın sapıklığa sürükledikleri kimselerin günahlarının bir bölümünü yüklenirler."* (Nahl, 25), *"Biz onların yaptıkları her işi ve bıraktıkları her izi yazarız."* (Yâsîn, 12)

"(Çünkü) onların (hakkı) duymaya tahammülleri yoktu ve (onu) görmezlerdi de." ifadesi, sebep bildirme makamındadır. Bu yüzden ayrı bir cümle hâlinde kullanılmış, yani başına atıf edatı konmamıştır. Yüce Allah şöyle demek istiyor: O zalimler, iradeleri Allah'ın iradesine üstün geldiği için kâfir ve asi olmadılar. Allah karşısında üstünlük sağlamak için yardımlarına başvuracakları Allah dışında velileri olduğu için de bu sapık yola girmediler. Bu tutumlarının sebebi, Allah katından kendilerine gelen uyarıları ve müjdeleri, O'nun tarafından kendilerine iletilen emirleri ve yasakları duyamamaları ve O'nun ayetlerini görmemele-ri, böylece de onlara inanmamalarıdır. Şu ayetlerde buyrulduğu gibi: *"Onların kalpleri vardır, onlarla kavramazlar. Gözleri vardır, onlarla görmezler. Kulakları vardır, onlarla işitmezler. İşte onlar hayvanlar gibidirler, hatta daha şaşkındırlar."* (A'râf, 179), *"Biz kalplerini ve gözlerini, ilkin ona (Kur'ân'a) inanmadıkları gibi, ters çeviririz."* (En'âm, 110), *"Allah, onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir, gözlerinde de perde vardır."* (Bakara, 7)

Bu anlama gelen daha birçok ayet, Allah'ın onların akıllarını, gözlerini, kulaklarını kendilerinden aldığına delâlet eder. Yalnız onların bize şu tür sözleri de naklediliyor: *"Eğer kulak verseydik veya aklımızı kullanmış olsaydık, şimdi şu kavurucu alevli cehenneme girenler arasında olmazdık. Böylece günahlarını itiraf ederler."* (Mülk, 11) İşitmemeleri ve düşünmemeleri, Allah'ın bu yetenekleri kendilerinden almış olmasından kaynaklandığı hâlde, bu duyarsızlıklarının kendi suçları olduğunu itiraf etmeleri, günahları sebebi ile bu nimetlerin kendilerinden geri alınmasına, kendilerinin buna vesile olduklarına delildir. Yukarıdaki *"Ancak onunla sadece fasıkları saptırır."* (Bakara, 26) ifadesi ile başka ifadeler de bu gerçeğe delâlet eder.

Tefsirciler, "(Çünkü) onların (hakkı) duymaya tahammülleri yoktu ve (onu) görmezlerdi de." ifadesi hakkında başka yorumlar da yapmışlardır: Bunlardan biri şöyledir:

"Ma kanû" ibaresi mahallen mensuptur. "Yuzâafu" fiili ile bağlantılı olan başındaki cer harfi hazfedilmiştir. İbarenin aslı "bi-ma kanû..." şeklindedir ve anlamı şudur: İşitebildikleri hâlde işitmedikleri ve görebildikleri hâlde görmedikleri için onların azapları kat kat fazlalaştırılır.¹

Başka bir görüşe göre, bu ifade ile onların ilâhlarının ve putlarının işitme ve görme yeteneğinden yoksun oldukları kastediliyor. Söylenmek istenen şudur: O kâfirlerin ve onların ilâhlarının yeryüzünde Allah'ı aciz bırakmaları söz konusu değildir. Onların ilâhları ne işitebilir ve ne görebilir.²

Bir başka görüşe göre, "ma kanû" ibaresinin başındaki "ma" edatı olumsuzluk edatı değil, "Gökte parlayan bir yıldız var oldukça seninle ilişkiyi sürdüreceğim." sözündeki "ma" gibidir. Buna göre ifadenin anlamı, "Onlar canlı oldukları sürece azaptadırlar." şeklindedir.³

Diğer bir görüşe göre, onların işitmekten ve görmekten yoksun olmaları, işitmenin ve görmenin faydasından yoksun oldukları anlamındadır. Çünkü onlar, Allah'ın ayetlerini işitme ve onlar üzerinde düşünme konusunda isteksiz ve hoşnutsuz davranmışlardır. Bu yüzden işitemeyen ve görmeyen kimseler ile bir tutulmuşlardır. Dolayısıyla da ifade, kinayeli bir ifadedir.⁴

Bu yorumların en dengelisi, sonuncusu olmakla birlikte, hepsi açıkça saçmadır. İtibar edilecek yorum, yukarıda yaptığımız yorumdur.

21) Onlar, kendi benliklerini (varlık sermayelerini) zıyan etmiş kimselerdir ve uydurdukları şeyler de (putlar da) onlardan ayrılarak kaybolup gitmiştir.

Onların hüsrana uğramaları, zarar etmeleri şu yüzdendir: Çünkü insan aslında Allah'ın bağıışı ile sadece kendi nefsinin malikidir. Bu insan, küfür ve günah sebebiyle nefsinin helâkine yol açacak bir şeyi satın al-

1- [Mecmau'l-Beyan, c.3, s.132, Ferra ve Belhî'nin görüşü]

2- [Mecmau'l-Beyan, c.3, s.133, İbn Abbas'ın görüşü]

3- [Mecmau'l-Beyan, c.3, s.133]

4- [Ruhu'l-Meanî, c.12, s.32]

dığında, kendi nefsini sunduğu bu alışverişte ziyan etmiş olur. Dolayısıyla nefsin hüsrânı, onun helâki anlamına gelen kinayeli bir ifadedir.

Onların uydurma ilâhlarının kaybolup gitmelerine gelince, söz konusu ilâhlar, yalandan ve uydurmadan ibaretti. Dış âlemde varlıkları yoktu. Dünyevî arzularının, ihtiraslarının süslediği vehimlerden ve hayallerden ibaretti. Dünya hayatının sona ermesi ile bu vehimler silinir, ortadan kalkar ve bunların yalandan ve uydurmadan ibaret olan şehirleri kayıplara karışır. O gün onlar Allah'ın açık bir gerçek olduğunu öğrenirler. Allah hakkında o güne kadar hiç düşünmedikleri gerçekler açıkça karşlarına çıkar.

22) Gerçekten onlar ahirette en çok ziyana uğrayacak kimselerdir.

Ünlü dil bilgini Ferra'ya göre ayetteki "lâcereme (kaçınılmazdır)" ibaresi, aslında "lâbudde" ve "lâmuhalet" anlamındadır. Sonradan sık sık kullanıla kullanıla yemin anlamı kazandı ve "hakken (gerçekten)" demek oldu. Bundan dolayı "lâcereme leef'alenne keza" örneğinde görüldüğü gibi "lâm" harfi kullanılmaktadır. Öte yandan dil bilginlerinin açıklamalarına göre "cereme" kelimesi "kesmek" anlamını taşır. Muhtemelen önceleri sözlerin sonunda "lâmuhalet" kelimesi yerine kullanılıyormuş ve "Şöyle şöyle de olsa, hiçbir şey bu sözü kesemez, geçersiz saydıramaz" anlamını veriyormuş. Nitekim "lâmuhalet" kelimesinden bunun benzeri bir anlam anlaşıyor. Buna göre ayetin anlamı, "Onlar, gerçekten ahirette en çok hüsrana uğrayacak kimselerdir." şeklindedir.

Eğer bu ifadenin, onların ahirette öbür günahkârlara göre en çok zarara uğrayanlar oldukları anlamına geldiğini farz edersek, bunun açıklaması şöyledir: Bu kimseler, küfür ve inat sebebiyle nefislerini helâke ve yokoluşa sürükleyerek onu zarara maruz bıraktılar. Böyle olunca, ahirette cehennem ateşinden kurtulmaları ümit edilmez. Tıpkı inatlarını sürdürdükleri sürece dünyada iman ederek kurtulmaları ve mutlu olmaları ümit edilmediği gibi. Nitekim yüce Allah şöyle buyuruyor: "*Ken-dilerini ziyan edenler, işte onlar inanmazlar.*" (En'âm, 12) Yüce Allah kulakları, gözleri ve kalpleri mühürlenmiş kimseler hakkında da şöyle buyuruyor: "*Önlerinden bir set ve arkalarından bir set çektik ve onları kapattık, artık göremezler. Onları uyarsan da uyarmasan da onlar için birdir, iman etmezler.*" (Yâsîn, 9-10) Yüce Allah onların niçin iman etmediklerini de şöyle açıklıyor: "*Heva ve hevesini ilâh edinen ve Allah'ın*

kendi katındaki bir bilgiye göre saptırdığı, kulağını ve kalbini mühürlediği, gözünün üstüne de perde çektiği kimseyi gördün mü? Şimdi onu Allah'tan başka kim doğru yola iletebilir?" (Câsiye, 23)

Ama eğer onların dünyaya nispetle en ağır zarara maruz kalacakları farz edilirse, bunun da açıklaması şöyledir: Onlar, kâfirlikleri ve insanları Allah yolundan alıkoymaları sebebiyle hak dinin kendilerine sağladığı mutlu hayattan mahrum oldular. Böylece hem dünyada zarara uğradılar, hem de ahirette zarara uğrayacaklar. Fakat ahirette uğrayacakları zarar daha ağırdır. Çünkü ahiret ebedî ve sürekli, dünya ise kısa sürelidir. Nitekim yüce Allah, *"Onlar, kendilerine vadedileni gördükleri gün gündüzün bir saati kadar yaşamış gibi olurlar."* (Ahkaf, 35) buyuruyor.

Bir de, ahirette ameller sonuçları itibariyle daha şiddetli ve katmerli olurlar. Nitekim yüce Allah, *"Kim de bu dünyada kör olursa, o, ahirette de kör olur ve yolunu daha fazla şaşırır."* (İsrâ, 72)

Bu iki yorumdan birincisi daha güzeldir. Çünkü ayette vurgulanan şey, sadece onların en çok zarara uğrayan kimseler olduklarıdır, yoksa dünyaya göre ahirette daha çok zarara maruz kalacakları değildir.

23) Kuşkusuz, iman edip iyi işler yapan ve Rablerine gönülden boyun eğenler, işte onlar, cennetliklerdir; orada sürekli kalırlar.

Ragıp İsfahanî el-Müfredat adlı eserinde şöyle diyor: "(Ayette geçen 'ahbetu' fiilinin kökü olan) 'hâb' kelimesi, 'güvenilir (ve sağlam) zemin' demektir. 'Ahbete'r-reculu' demek ise, 'Kişi güvenilir zemine doğru yöneldi veya böyle bir zemine ayak bastı' demektir. 'Eshele (düz yere yöneldi/indi)' ve 'encede (yüksek yere yöneldi/indi)' kelimeleri gibi. Daha sonra 'ihbat' kelimesi, yumuşak davranma ve tevazu gösterme anlamında kullanılmıştır. Nitekim Yüce Allah, *'Rablerine gönülden boyun eğenler'* ve *'(Rablerine) gönülden boyun eğenleri müjdele.'* (Hac, 34) buyuruyor. Tıpkı *'O'na kulluk etmekten kibirlenmezler.'* (A'râf, 206) gibi. *'Böylece kalpleri ona saygı duysun.'* (Hac, 54) Yani, kalpleri yumuşasın ve saygı duysun." (Alıntı sona erdi.)

Buna göre müminlerin Allah'a gönülden boyun eğmeleri, O'na karşı mütevazı olmaları demek, O'na dayanarak güven bulmaları demektir. Öyle ki, kalplerindeki Allah'a yönelik iman sarsılmaz, kuşkuyla ve tereddüte düşmezler. Tıpkı üzerinde duran şeyleri koruyan güvenli bir

zemin gibi. Bir görüşe göre,¹ bu ibarenin aslı "ahbetu li-rabbihim" şeklindedir. Fakat bu görüş yerinde değildir. Çünkü güven anlamını taşıyan fiil "lâm" harfî ile değil, "ilâ" edatı ile müteaddi olur.

Bu ayette iman ile güzel amelin "ihbat (tevazu ve güven)" ile kayıtlanması gösterir ki, bu ayette müminlerin özel bir kesimi kastediliyor. Bunlar Rablerinden gelen bir basiret üzerinde olup Allah'a sarsılmaz bir imanla bağlı olan müminlerdir. Nitekim biz bu ayetlerin ilki olan *"Rabbinden gelen bir beyyniye (basiret) üzerinde olan"* ayetini tefsir ederken, bu anlama işaret ederek bu ayetlerin iki özel insan grubunu birbirini ile karşılaştırdıklarını, bu grupların ilâhî basirete sahip kimseler ile basiret gözü kör kimseler olduklarını belirtmiştik.

Bir tefsirci, bu yedi ayette, yani *"Rabbinden gelen bir beyyniye (basiret) üzerinde olan"* diye başlayan ve *"Hiç öğüt almaz mısınız?!"* diye biten ayetlerde, biri Kur'ân'ı inkâr eden ve öbürü Kur'ân'a inanan iki grubun durumunun anlatıldığını ileri sürüyor ki, yaptığımız bu açıklama, söz konusu görüşün asılsız olduğunu ortaya koyuyor.

24) Bu iki grubun örneği, kör ve sağır kimse ile gören ve işiten kimse gibidir. Örnek olarak bunlar hiç eşit olurlar mı?! Hiç öğüt almaz mısınız?!

Ayette geçen "mesel" kelimesi, nitelik demektir. Fakat çoğunlukla halk arasında yaygın olan örnek anlamında kullanılır. Bu da muhatap için gizli olan bir anlamı, onun zihnine yabancı gelmeyen ve kolayca kavrayabileceği somut veya somuta yakın bir şeyle anlatarak o kimsenin anlatılmak istenen soyut anlama geçişini sağlama yöntemidir. Ayetteki iki gruptan maksat, daha önceki ayetlerde durumları anlatılan kimselerdir. Ayetin geride kalan bölümünün anlamı ise açıktır.

AYETLERİN HADİSLER IŞIĞINDA AÇIKLAMASI

el-Kâfi adlı eserde Ahmed b. Ömer el-Hallâl'e dayanılarak verilen bilgiye göre İmam Ebu'l-Hasan (a.s), *"Rabbinden gelen bir beyyniye (basiret) üzerinde olan ve kendisini yine kendisinden olan bir şahidin takip ettiği..."* ayeti hakkında şöyle dedi: "İmam Ali, Peygamber'den olan şahit ve Peygamber de Rabbinden gelen bir beyyine üzerinde olan kişidir."²

1- [Tefsir-i Taberî, c.12, s.16]

2- [Usul-i Kâfi, c.1, s.190]

Şeyh Tusî'nin el-Emalî adlı eserinde, kendi rivayet zinciriyle Abdurrahman b. Kesir'den, o da Cafer b. Muhammed'den, o da babası vasıtasıyla dedesi Ali b. Hüseyin'den naklettiğine göre İmam Hasan (a.s), Muaviye'nin huzurunda irat ettiği uzun bir hutbenin bir yerinde şöyle dedi: "Olanlar oldu, devirler geçti. Sonunda Allah, Muhammed'i (s.a.a) peygamber olarak gönderdi, onu elçi olarak seçti, ona kitabını indirdi, arkasından ona Allah'a çağırmaı emretti. Babam Allah'ın ve onun elçisinin çağrısına olumlu cevap veren, Allah'a ve Peygamber'e inanan, onları tasdik eden ilk kişi oldu. Yüce Allah, elçisine indirdiği kitabında, *"Rabbinden gelen bir beyyniye (basiret) üzerinde olan ve kendisini yine kendisinden olan bir şahidin takip ettiği..."* buyuruyor. Allah'ın Resulü, Rabbinden gelen beyyine üzerinde olan kişi ve babam da onu izleyen ve ondan olan şahittir..."

Ben derim ki: İmam Hasan'ın (a.s) sözleri, ayetin anlamını açıklarken söylediğimiz üzere, şahitten İmam Ali'nin (a.s) kastedilmiş olmasının bu unvanın ona intibak ediyor olması şeklinde olduğunun en güzel delilidir.

Besairu'd-Derecat adlı eserde Esbağ b. Nübate'ye dayanılarak verilen bilgiye göre, İmam Ali (a.s) şöyle buyurmuştur: "Eğer benim için hâkimlik koltuğu hazırlansa da üzerine otursam, Tevrat'a inanlar arasında Tevrat'larına göre, İncil'e inanlar arasında İncil'lerine göre ve Kur'ân'a inanlar arasında Kur'ân'larına göre hüküm verirdim. Öyle bir hüküm ki, parlak bir şekilde Allah'a yükselir. Vallahi gece veya gündüz Kur'ân'dan inen her ayetin kimin hakkında indiğini biliyorum. Başına ustura değmiş herkes (istisnasız herkes) hakkında mutlaka onu cennete veya cehenneme sevk eden bir Kur'ân ayeti inmiştir."

Sözlerinin burasında biri ayağa kalkarak İmam'a, "Ey Emir'ül-Müminin, senin hakkında hangi ayet inmiştir?" diye sordu. İmam adama şu cevabı verdi: "Yüce Allah'ın *'Rabbinden gelen bir beyyniye (basiret) üzerinde olan ve kendisini yine kendisinden olan bir şahidin takip ettiği...'* buyurduğunu işitmedin mi? Allah'ın Resulü (s.a.a) Rabbinden gelen bir beyyine üzerinde olan kimsedir ve ben de onun ondan olan şahidiyim." [s.152]

Ben derim ki: Bu anlamı, Şeyh Müfid el-Emalî adlı eserinde [s.86] müsnet olarak rivayet etmiştir. Aynı anlam, Keşf'ül-Gumme adlı eserde [c.1, s.315] mürsel olarak Abbad b. Abdullah el-Esedî aracılığı ile

İmam Ali'ye (a.s) dayandırılarak nakledilmiştir. Ayyâşî de bu anlamdaki rivayeti, kendi tefsirinde mürsel olarak Cabir'den, o da Abdullah b. Yahya'dan, o da İmam Ali'den (a.s) nakletmiştir. İbn Şehraşub da [el-Menakıb, c.3, s.85], Taberî'nin Cabir b. Abdullah'a dayanarak İmam Ali'ye (a.s) dayandırdığı bu anlamdaki rivayete yer vermiştir. Bunların yanı sıra Esbağ, İmam Zeynülabidin, İmam Muhammed Bâkır ve İmam Cafer Sadık da (selâm olsun onlara) bu anlamdaki rivayeti İmam Ali'den (a.s) nakletmişlerdir.

ed-Dürri'l-Mensûr adlı eserde şöyle geçer: İbn Ebî Hatem, İbn Mürdeveyh ve Ebu Nuaym -el-Marife adlı eserinde- İmam Ali'den (r.a) şöyle dediğini naklederler: "Kureyş'ten hiçbir adam yok ki, hakkında Kur'ân ayeti inmemiş olsun." Sözlerinin burasında birinin, "Senin hakkında hangi ayet indi?" diye sorması üzerine İmam sözlerine şöyle devam etti: "Sen Hûd Suresi'ndeki *'Rabbinden gelen bir beyyniye (basiret) üzerinde olan ve kendisini yine kendisinden olan bir şahidin takip ettiği...'* şeklindeki ayeti okumuyor musun? Allah'ın Resulü, Rabbinden gelmiş bir beyyine üzerinde olan kimsedir ve ben de ondan olan şahidim."

Ben derim ki: Bu rivayetin aynısı, Sa'lebî tefsirinden naklen el-Burhan tefsirinde de yer almıştır. Orada verilen bilgiye göre Sa'lebî, bu rivayeti kendi rivayet zinciriyle Şa'bî'den, Şa'bî de merfu olarak İmam Ali'den (a.s) nakleder. Yine aynı tefsirde verilen bilgiye göre İbn'ül-Meğazilî de, bu rivayetin aynısını merfu olarak Ahmed b. Abdullah aracılığıyla İmam Ali'den (a.s) nakletmiştir. Res'anî'nin Kunuz'ur-Rumuz adlı eserinden de bu rivayetin aynısını nakletmiştir.

Yine ed-Dürri'l-Mensûr adlı eserde verilen bilgiye göre, İbn Mürdeveyh, başka bir rivayet kanalından İmam Ali'nin (r.a) Peygamberimizin (s.a.v) şu sözlerini naklettiğini söylemiştir: "Rabbinden gelen bir beyyniye (basiret) üzerinde olan benim; kendisinden olup kendisini takip eden şahit de Ali'dir."

Ben derim ki: el-Burhan tefsirinde de, İbn'ül-Meğazilî'ye dayanılarak bu hadisin benzerine yer verilmiştir.

Yine el-Burhan tefsirinde İbn'ül-Meğazilî'ye dayanılarak verilen bilgiye göre, Ali b. Hâbis şöyle dedi: Bir defasında Ebu Meryem ile birlikte Abdullah b. Atâ'yı ziyarete gittik. Ebu Meryem, "Ebu Cafer'den bana nakletmiş olduğun rivayeti bir kere daha naklet." dedi. Bunun üzerine Abdullah b. Atâ şunları söyledi: "Bir gün Ebu Cafer'in yanın-

da oturuyordum. O sırada Abdullah b. Selâm'ın oğlu yanımdan geçti. Ben Ebu Cafer'e, "Kurbanın olayım, bu adam, Allah'ın kitabının ilmine sahip olanın oğlu mudur?" dedim. Ebu Cafer bana şu cevabı verdi: "Hayır; o sîfata sahip olan kişi, hakkında şu ayetlerin indiği kişi olan İmam Ali'dir: *'Yanında kitabın bilgisi olan kişi'* (Ra'd, 43), *'Rabbinden gelen bir beyyniye (basiret) üzerinde olan ve kendisini yine kendisinden olan bir şahidin takip ettiği...'*, *'Sizin veliniz ancak Allah, O'nun Resulü ve... müminlerdir.'* (Mâide, 55)"

Yine aynı eserde verilen bilgiye göre İbn Şehraşub, Hafız Ebu Nuaym'in üç yoldan İbn Abbas'tan şöyle naklettiğini yazar: İbn Abbas dedi ki: İmam Ali'nin (a.s) şöyle dediğini duydum: *"Rabbinden gelen bir beyyniye (basiret) üzerinde olan ve kendisini yine kendisinden olan bir şahidin takip ettiği..."* ayetinde, beyyine üzerinde olan kişi Resulullah ve şahit olan da benim."

Yine aynı eserde Muvaffak b. Ahmed'e dayanılarak verilen bilgiye göre İbn Abbas, *"Rabbinden gelen bir beyyniye (basiret) üzerinde olan ve kendisini yine kendisinden olan bir şahidin takip ettiği..."* ayeti hakkında, "Buradaki şahitten maksat, İmam Ali'dir. O, Peygamberimiz için şahitlik eder ve ondandır." dedi.

Ben derim ki: el-Burhan adlı tefsirde, Sa'lebî'nin merfu olarak İbn Abbas'tan naklettiği rivayete de yer verilir. Bu rivayette İbn Abbas, *"Rabbinden gelen bir beyyniye (basiret) üzerinde olan ve kendisini yine kendisinden olan bir şahidin takip ettiği..."* ayetiyle ilgili olarak, "Burada özel olarak İmam Ali kastedilmiştir." diyor.

Ben derim ki: el-Menar [c.12, s.53] tefsirinin yazarı, bu ayetin tefsiri sırasında ayetteki şahidin anlamlarını sayarken şöyle diyor: "Bu görüşlerden birine göre ayetteki şahit ile İmam Ali kastediliyor. Bu görüşü Şîîler rivayet ediyor ve bu şahitliği imamlıkla tefsir ediyorlar. Bir rivayete göre bu mesele İmam Ali'ye sorulduğunda kendisi bunu reddetmiş ve bu ayetteki şahidi Peygamberimizin dili olarak tefsir etmiştir. Şîîlerin muhalifleri de onlara misliyle karşılık vererek bu şahitten maksadın Ebu Bekir olduğunu ileri sürmüşler. Bunların her ikisi de keyfî ve dayanıksız tefsirlerdir." (Alıntı burada sona erdi.)

el-Menar yazarı, "Bu görüşü Şîîler rivayet ediyor." diyor. Oysa okuyucu gördü ki, bunu rivayet eden Sünnîler Şîîlerden daha çoktur. Bunun yanı sıra bu tefsirin Ebu Bekir lehindeki tefsir gibi keyfî olduğunu

söylüyor ki, bu konuda cevap olarak ayetin tefsiri sırasında yaptığımız açıklama yeterlidir. O açıklamaya başvurulsun.

el-Kâfi adlı eserde, müellif kendi rivayet zinciriyle Zeyd-i Şehham'dan şöyle rivayet eder: Bir defasında İmam Cafer Sadık'a (a.s), "Bizim bir tanıdığımız var, kendisi 'Kuleyb' lakabı ile tanınır. Çünkü sizden kendisine ne nakledilirse hemen, 'Ben ona teslimim.' karşılığını verir. Bu yüzden ona 'Kuleyb-i Teslim' lakabını taktık." dedim. Bunun üzerine İmam o adama acıdı ve sonra bize, "Teslim nedir, biliyor musunuz?" diye sordu. Hepimizin susması üzerine şunları söyledi: "Allah'a yemin ederim ki teslim, *'Kuşkusuz, iman edip iyi işler yapan ve Rable-rine gönülden boyun eğenler...'* ayetinde geçen 'ihbat'tan ibarettir."

Ben derim ki: Bu rivayetin benzerini Ayyâşî -tefsirinde-, Keşşî ve aynı şekilde el-Besair adlı eserin yazarı, Ebu Üsâme Zeyd-i Şehham aracılığıyla İmam Cafer Sadık'tan (a.s) nakletmişlerdir.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٢٥﴾ أَنْ لَا تَعْبُدُوا
الَّا اللَّهَ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ أَلِيمٍ ﴿٢٦﴾ فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ
كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا نَرَاكَ إِلَّا بَشَرًا مِثْلَنَا وَمَا نَرَاكَ اتَّبَعَكَ إِلَّا الَّذِينَ
هُمْ أَرَادْنَا بِأَدَى الرَّأْيِ وَمَا نَرَىٰ لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ بَلْ نَظُنُّكُمْ كَاذِبِينَ
﴿٢٧﴾ قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي وَآتَيْنِي رَحْمَةً مِنْ
عِنْدِهِ فَعَمَّيْتُ عَلَيْكُمْ أَنْلَزْتُكُمْ مَوَاطِنَ أَنْتُمْ لَهَا كَارِهُونَ ﴿٢٨﴾ وَيَا قَوْمِ لَا
أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مَالًا إِنْ أَجَرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ وَمَا أَنَا بِطَارِدِ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّهُمْ
مَلَاقُوا رَبَّهُمْ وَلَكِنَّي أَرَاكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُونَ ﴿٢٩﴾ وَيَا قَوْمِ مَنْ يَنْصُرُنِي
مِنَ اللَّهِ إِنْ طَرَدْتُهُمْ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٣٠﴾ وَلَا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ
اللَّهِ وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَا أَقُولُ إِنِّي مَلَكٌ وَلَا أَقُولُ لِلَّذِينَ تَزْدَرِي أَعْيُنُكُمْ
لَنْ يُؤْتِيَهُمُ اللَّهُ خَيْرًا اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا فِي أَنْفُسِهِمْ إِنِّي إِذَا لَمِنَ الظَّالِمِينَ
﴿٣١﴾ قَالُوا يَا نُوحُ قَدْ جَادَلْتَنَا فَكُثِرَتْ جِدَالُنَا فَاتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ
مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٣٢﴾ قَالَ إِنَّمَا يَأْتِيَكُمْ بِهِ اللَّهُ إِنْ شَاءَ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ
﴿٣٣﴾ وَلَا يَنْفَعُكُمْ نُصْحِي إِنْ أَرَدْتُ أَنْ أَنْصَحَ لَكُمْ إِنْ كَانَ اللَّهُ يُرِيدُ
أَنْ يُغْوِيَكُمْ هُوَ رَبُّكُمْ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٣٤﴾ أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ إِنْ
افْتَرَيْتُهُ فَعَلَىٰ إِجْرَامِي وَأَنَا بَرِيءٌ مِمَّا تُجْرِمُونَ ﴿٣٥﴾

AYETLERİN MEÂLİ

25- Andolsun, Nuh'u kavmine peygamber olarak gönderdik. (Onlara dedi ki:) "Ben sizin için apaçık bir uyarıcıyım."

26- "Allah'tan başka hiçbir şeye kulluk etmeyin. Ben sizin için acı bir günün azabından korkuyorum."

27- Kavminin inkârcı ileri gelenleri dediler ki: "Biz senin ancak bizim gibi bir insan olduğunu görüyoruz. İlk bakışta belli olan ayak takımlarımız dışında da kimsenin sana uyduğunu görmüyoruz. Sizin bize karşı herhangi bir üstünlüğünüz olduğu görüşünde de değiliz. Tersine, sizin yalancı olduğunuz sanıyoruz."

28- Nuh dedi ki: "Ey kavmim! Baksanıza, eğer ben Rab-bimden gelmiş açık bir delile dayanıyorsam ve O bana kendi katından bir rahmet vermiş de siz bunu görmekten yoksun bırakılmışsanız, istemediğiniz hâlde sizi bunu kabul etmeye mi zorlayacağız?!"

29- "Ey kavmim! Buna (bu uyarı çabalarım) karşılık sizden bir mal istemiyorum. Benim ücretimi verecek olan, Allah'tır. Müminleri yanımdan kovacak da değilim. Onlar, Rablerine kavuşacaklardır. Fakat ben sizin gerçeklerden habersiz bir toplum olduğunuzu görüyorum."

30- "Ey kavmim! Eğer onları yanımdan kovacak olursam, Allah'a karşı beni kim savunabilir?! Hiç düşünmez misiniz?!"

31- "Size, 'Allah'ın hazineleri benim yanımdadır.' demiyorum. Gaybı da bilmem. 'Ben bir meleğim.' de demiyorum. Sizin gözlerinizin hor gördüğü kimseler için, 'Allah onlara hiçbir hayır vermez.' de demiyorum. Onların kalplerindeki en iyi bilen Allah'tır. Yoksa zalimlerden olurum."

32- Dediler ki: "Ey Nuh! Bizimle tartıştın ve bu tartışmayı çok uzattın. Eğer doğru konuşanlardan isen, bize vadettiğin azabı başımıza getir (de görelim)."

33- Nuh dedi ki: "O azabı, eğer dilerse yalnız Allah başınıza getirir ve siz O'nu aciz bırakamazsınız."

34- "Eğer Allah sizi azdırmak istiyorsa, ben size nasihat etmek istesem de nasihatim size yararlı olmaz. O'dur sizin Rabbiniz ve O'nun huzuruna döndürüleceksiniz."

35- Yoksa, "Onu (Kur'ân'ı) uydurdu." mu diyorlar? De ki: "Eğer onu uydurduysam, suçu bana aittir. Ben de sizin işlediğiniz suçlardan uzağım."

AYETLERİN AÇIKLAMASI

Okuduğumuz ayetlerde peygamberlerle (selâm olsun onlara) ilgili hikâyelerin anlatılmasına başlanıyor. İlk olarak Nuh Peygamber'in (s.a.a) hikâyesi ele alınıyor. Arkasından daha sonraki peygamberlere geçiliyor. Hûd, Salih, İbrahim, Lut, Şuayb ve Musa peygamberler gibi. Nuh Peygamber'in hikâyesi birkaç bölüm hâlinde ele alınıyor. Bu bölümlerin ilki, kavmi ile tevhit ilkesi hakkında yaptığı tartışmalardır.

Kur'ân'da verilen bilgiye göre Nuh Peygamber, tevhit ilkesini savunarak putperestliğe karşı mücadele başlatan ilk peygamberdir. Onun kavmi ile yaptığı tartışmaların çoğunluğunu, en güzel sözle yaptığı tartışmalar oluşturur. Bazıları da öğüt türündendir. Az bir bölümü ise hikmet içeriklidir. Bu üslup, o günün eski ve yalın karakterli insan düşüncesine uygun düşen bir üsluptur. Özellikle orta düzeyde insanların anlayış birikimini yansıtan o günün toplumsal düşüncesine bu üslup çok uygun düşmekteydi.

25) Andolsun, Nuh'u kavmine peygamber olarak gönderdik. (Onlara dedi ki:) "Ben sizin için apaçık bir uyarıcıyım."

Kabul gören okuma biçimi "innî" şeklindedir. O takdirde bu ifadenin başında "dedi ki" ibaresinin varolduğunu farz etmek gerekir. Bu ibare "ennî" şeklinde de okunmuştur. O zaman, "ben sizin için apaçık bir uyarıcıyım diye" şeklinde anlaşılmalıdır. Her iki ihtimale göre, "*Ben sizin için apaçık bir uyarıcıyım.*" cümlesi, Nuh Peygamber'in gönderiliş amacını özetleyen bir açıklamadır. Çünkü onun, Rabbinden alıp kavmine tebliğ ettiği ve onlara gönderiliş amacını oluşturan bütün mesajlar, apaçık bir uyarıdır ve o da apaçık sözlü bir uyarıcıdır.

Eğer Nuh Peygamber, "Size söyleyeceğim sözler apaçık bir uyarıdır." deseydi, gönderiliş amacını en özlü sözlerle açıklamış olurdu. "*Ben sizin için apaçık bir uyarıcıyım.*" ifadesi de, bu mesajın kısa ve

öz bir açıklamasıdır. Ama bu ifade, bir önceki sözlere, onun sıfatına ilişkin açıklamayı ekliyor. Bu sıfat, onun kavmine gönderilmiş bir peygamber olduğu ve onları Allah'ın azabı konusunda uyarmakla görevli olduğudur. Yani onun elinde, elçiliği taşıyan bir aracı olmaktan fazla bir yetki yoktur.

26) "Allah'tan başka hiçbir şeye kulluk etmeyin. Ben sizin için acı bir günün azabından korkuyorum."

Bu ayet, ya Nuh Peygamber'in gönderiliş amacı ile ilgili ikinci bir açıklama veya *"Ben sizin için apaçık bir uyarıcıyım."* ifadesine dönük bir açıklamadır. Her iki yorum da aynı sonuca varır. Her iki durumda da ayetin başındaki "en" edatı açıklama içeriklidir. Ayetin anlamı, "Nuh Peygamber'in elçiliğinin temel amacı, uyarma ve korkutma yolu ile insanları Allah'tan başkasına kulluk etmekten vazgeçirmektir." şeklindedir.

Bazı tefsirciler,¹ *"Allah'tan başka hiçbir şeye kulluk etmeyin."* cümlesinin, *"Ben sizin için apaçık bir uyarıcıyım."* ifadesinden bedel olduğunu veya o ifadenin sonundaki "mubîn" kelimesinin mefulü olduğunu ileri sürmüşler. Fakat ayetlerin akışının, bizim verdiğimiz anlamı doğruladığı düşüncesindeyiz.

Anlaşılan, *"acı bir günün azabı"*ndan maksat, kıyamet gününün azabı değil de dünyadaki toplu yok etme azabıdır veya her iki azap bir arada kastedilmektedir. Onların, *"Ey Nuh! Bizimle tartıştın ve bu tartışmayı çok uzattın. Eğer doğru konuşanlardan isen, bize vadettiğin azabı başımıza getir (de görelim)."* şeklindeki aşağıda bize nakledilecek sözleri bunun delilidir. O sözlerden anlaşılan, dünyadaki toplu yok etme azabının kastedildiğidir.

Nuh Peygamber (a.s), kavmini putlara tapmaktan vazgeçmeye çağırıyor ve onları Allah'ın acı verici azabının başlarına ineceği bir gün konusunda korkutuyordu. *"Acı bir günün azabından"* ifadesinde acı vericilik, azaba değil, güne izafe ediliyor. Bu ifadede zarfı mazrufun, yani içindekinin sıfatı ile niteleme sanatı vardır.

Ayet ile ilgili olarak şöyle bir itiraz ileri sürülüyor; deniyor ki: "Müşriklerin azaba çarptırılacakları muhtemel değil, kesindir. Buna göre Nuh Peygamber'in onlar için kesinleşmiş bir azaptan korkmasının ne anlamı olabilir?! Çünkü korku, olabilecek bir şeyden olur; yoksa

1- [Ruhu'l-Meanî, c.12, s.36]

olacağı kesin olan bir şeyden korkmak yersiz olur."¹ Yaptığımız açıklama, bu itirazı çürütecek niteliktedir.

Kısacası Nuh Peygamber (a.s), kavmini azapla korkutarak Allah'ın birliğine inanmaya çağırıyordu. Onları korkutuyordu; çünkü onlar, putlarının gazabından korktukları için onlara tapıyorlardı. Nuh Peygamber de, onlara kendi anlayışları uyarınca karşılık vererek, onlara kendilerini yaratanın, hayatlarını ve geçimlerini düzenleyenin Allah olduğunu telkin ediyordu. Yüce Allah, onların hayatlarını ve geçimlerini düzenlemek için gökleri ve yeryüzünü yaratmış, güneşin ve ayın ışık saçmasını sağlamış, yağmurlar yağdırmış, topraktan bitkiler bitirmiş, bahçeler ve bağlar var etmiş ve nehirler akıtmıştır. Bunlar, Nuh Suresi'nde Nuh Peygamber'in dilinden anlatılıyor.

Durum böyle olunca, onların Rabbi Allah'tır ve O'ndan başka bir Rab yoktur. O hâlde O'na kulluk etmeli, O'nun azabından korkmalı idiler.

Bu delil, aslında kesinliğe dayalı, apaçık bir delilken, onlar onu zanna dayalı, tartışmaya açık bir delil olarak algılıyorlardı. Çünkü yüzeysel düşünceleri yüzünden Rabbin gazabını ve emirlerine karşı gelenlere yönelik azabını bekliyorlardı. Çünkü onlara göre Rab, işlerinin velisi ve gelişmelerinin düzenleyicisi idi. Bu yüzden Rabbin konumunu, elleri altındaki toplum fertlerini yöneten insandan veliler ve egemenlerle karşılaştırıyorlardı. Bu egemenlerin makamlarına boyun eğmek, iradelerine teslim olmak gerekiyordu. Eğer yönetilenler onlara boyun eğmez, iradelerine teslim olmazlar idiyse, suç işledikleri ve emre temerrüt ettikleri gerekçesiyle onlara gazap eder, onları cezalandırırlardı.

Bu anlayışa göre, kâinatın ve kâinatta geçerli olan düzenin yöneticisi Rabbi veya Rableri hoşnut etmek gerekir. Bu Rabbi veya Rableri, onlara boyun eğerek ve yakınlıklarını kazanarak hoşnut etmeli, gazaplarının ateşi söndürülmelidir. Bunun için onlara kurbanlar, adaklar sunulmalı, çeşitli tapınmalar takdim edilmelidir. Onlar böyle inanıyorlardı. Bu inanç, zanna dayalı bir inançtı.

Fakat Allah'a kulluktan yüz çevirmeye, O'na teslim olmamakta direnmeye ve boyun eğmemeye karşılık ilâhî azabın inmesi, kesin bir gerçektir. Çünkü zayıfın güçlüye, etkilenen kahredilmişin etkileyen kahrediciye boyun eğmesinin gerekliliği, kâinatta işleyen genel bir ka-

1- [Mecmau'l-Beyan, c.5, s.155]

nundur. Böyle olunca, her şeyin varıp dayandığı tek ve kahhar olan Allah hakkında ne denebilir?!

Yüce Allah, kâinatın parçalarını yarattı ve bu parçaları birbirine bağladı. Sonra olayların akışını sebepler düzenine dayandırdı. Varlık düzeninde her şey buna göre cereyan eder. Eğer varlıklardan biri, diğer sebeplerin kendisi için çizdiği çizgiden saparsa, bu sapma, sebepler düzeninin bozulmasına yol açar. Bu sapma, o varlığın sebepler düzenine baş kaldırması anlamına gelir. O zaman varlık âleminin diğer sebepleri, o asi varlığı hizaya getirmeye ve kendisi ile uyuşan çizgisine döndürmeye girişir. Böylece o varlığın kendisine zarar vermesine karşı koyar. Çizgisinden sapan o varlık eğer hizaya gelirse, mesele yok. Yoksa kahredici sebepler, belalar ve afetler onu yok eder. Bu da kâinatın genel kanunlarından biridir.

Kâinatın parçalarından biri olan insana da, yaratılış tarafından bir hayat çizgisi belirlenmiştir. Eğer bu çizgiyi izlerse, o yol onu mutluluğa erdirdir. Böylece kâinatın diğer parçaları ile uyum hâlinde olur, gökyüzünün kapıları bereketleri ile yüzüne açılır, yeryüzü iyilik hazinelerini önüne koyar. İşte bu, Allah tarafından kabul edilmiş tek din olan İslâm'dır. Gerek Nuh Peygamber'in ve gerekse ondan sonraki bütün nebilerin ve peygamberlerin insanları çağırdıkları din budur.

Ama eğer bu çizgiden saparsa, kâinatın sebeplerinin ve diğer varlık parçalarının işleyen düzeni ile çatışmaya girer, hayat sürecinde o düzenle çelişir. O zaman da acı belaları, azabı ve sıkıntıları beklesin. Eğer bu uyarılar sonunda yola gelir ve çiğnemiş olduğu evrensel sebeplerde yansıyan ilâhî iradeye boyun eğerse, katlandığı mahrumiyetlerden sonra tekrar nimetlere kavuşması umulur. Yoksa akıbeti helâk olmak olur. Çünkü Allah'ın varlıklara ihtiyacı yoktur. Bu tefsirin çeşitli yerlerinde bu konu geniş bir şekilde incelenmiştir.

27) Kavminin inkârcı ileri gelenleri dediler ki: "Biz senin ancak bizim gibi bir insan olduğunu görüyoruz. İlk bakışta belli olan ayak takımlarımız dışında da kimsenin sana uyduğunu görmüyoruz. Sizin bize karşı herhangi bir üstünlüğünüz olduğu görüşünde de değiliz. Tersine, sizin yalancı olduğunuzu sanıyoruz."

Ayetin başındaki "fa" harfi, Nuh Peygamber'in (a.s) söylediklerinin hemen arkasından cevaplarının geldiğini gösterir. Bundan da anlaşılıyor

ki adamlar, kendi kendilerine düşünüp faydalarına olanı tercih etmeden hemen ona ret ve inkâr ile karşılık verdiler.

Bu cevabı verenler, kavminin ileri gelen, yönetici konumundaki kâfirleri idi. Bu cevaplarında kendilerine sunulan tevhit ile ilgili delile hiç değinmiyorlar. Onun yerine Nuh Peygamber'in peygamberliğini reddetmekle, ona itaat etmeyeceklerini söylemekle meşgul oluyorlar. Çünkü Nuh Peygamber'in, *"Ben sizin için apaçık bir uyarıcıyım."* sözü ile başlayan iki ayet, peygamberlik davasını içeren ve kendisine uyulmasının gerekliliğine işaret eden mesajlardır. Nitekim onun sözlerini nakleden başka bir ayette bu gereklilik açıkça ifade ediliyor: *"Nuh dedi ki: Ey kavmim! Ben, 'Allah'a kulluk edin, O'na karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin.' diye size gönderilmiş apaçık bir uyarıcıyım."* (Nûh, 3)

Kur'ân'ın bize aktardığı cevaplarının özeti şudur: "Sana uymanın gerekliliğini kanıtlayan bir delil yoktur. Aslında deliller, bunun tersini gösteriyor." Onların bu delilleri, aslında bir iddiadan vazgeçip daha büyük bir iddiada bulunma yolu ile düzenlenmiş iki delildir. Bu yüzden, *"Tersine, sizin yalancı olduğunuzu sanıyoruz."* şeklindeki sözleri arkaya bırakılmıştır.

Nuh Peygamber'e (a.s) uyulmasının gerekliliğini gösteren bir delil olmadığı yolundaki ilk delilleri şu üç yoldan açıklanıyor: *"Biz senin ancak bizim gibi bir insan olduğunu görüyoruz."*, *"İlk bakışta belli olan ayak takımlarımız dışında da kimsenin sana uyduğunu görmüyoruz."*, *"Sizin bize karşı herhangi bir üstünlüğünüz olduğu görüşünde de değiliz."*

Aşağıda açıklayacağımız üzere, bu delil bütün unsurları ile, duyu organları ile algılanabilen somut gerçeklerin ötesini inkâr etmeye dayanıyor. Bu yüzden bu sözleri sırasında, "ma nerake" ve "ma nera" ifadelerini tekrarlıyorlar.

Onların, *"Biz senin ancak bizim gibi bir insan olduğunu görüyoruz."* şeklindeki sözleri, Nuh Peygamber'in (a.s) peygamberlik davasına yönelik ilk cevaplarıdır. Bu cevaplarında benzerliğe yapıştıkları görülüyor. Kur'ân'ın bize anlattığına göre, diğer ümmetler de peygamberlerine karşı aynı gerekçeyi ileri sürmüşlerdi. Bu bahaneyi şöyle açıklayabiliriz: Sen insan olma bakımından bizim gibisin. Eğer Allah tarafından bize gönderilmiş bir peygamber olsaydın, böyle olmazdın. Biz senin ancak bizim gibi bir insan olduğunu görüyoruz. Bizim gibi bir insan olduğun için ortada sana uymamızı gerektiren bir sebep yoktur.

Bu sözlerde, Nuh Peygamber'in (a.s) peygamberliğini yalanlama vardır ve bu yalanlama onun sadece kendileri gibi bir insan olduğu gerekçesine dayandırılıyor. Arkasından da bundan ona uymanın gerekliliğini gösteren bir delil olmadığı sonucunu çıkarıyorlar. Bu söylediklerimizin delili, aşağıda bize nakledilecek olan Nuh Peygamber'in, *"Ey kavmim! Baksanıza, eğer ben Rabbimden gelmiş açık bir delile dayanıyorsam..."* şeklindeki sözleridir.

Tefsircilerden biri bu noktayı kavramayarak müşriklerin, *"Biz senin ancak bizim gibi bir insan olduğunu görüyoruz."* şeklindeki sözlerini onların Nuh Peygamber'i sosyal konum bakımından kendilerine eşit saydıkları ve bundan ona uymayı gerektirecek bir sebep olmadığı sonucuna vardıkları şeklinde açıklayarak şöyle diyor: "Müşrikler Nuh Peygamber'e üç çürük delille cevap verdiler. Bu delillerin biri, onun kendileri gibi bir insan olmasıdır. Böylece onu genel anlamda kendilerine eşit saydılar. Bu da gösteriyor ki, Nuh Peygamber, ailesi ve şahsı itibari ile onlarla aynı veya onlara yakın sosyal sınıftandı. Bu şekilde bütün peygamberler toplumlarının orta sınıfına mensuptu. Bu cevabının gerekçesine göre eşitlik, eşit olan taraflardan birinin öbürüne yönelik üstünlük iddiası ile çelişir. Taraflardan birini itaat eden ve tâbi, öbürünü ise itaat edilen ve metbu saymak, eşitlikle bağdaşmaz. Çünkü bu, tercih gerekçesi olmaksızın yapılan bir tercih olur."¹ (Alıntı burada sona erdi.)

Eğer ifadenin anlamı bu tefsircinin anlattığı gibi olsaydı, onların "sen bizim gibisin" veya "senin kendimiz gibi olduğunu görüyoruz" demeleri gerekirdi, *"senin ancak bizim gibi bir insan olduğunu görüyoruz"* diyerek onun insan olduğunu gündeme getirmeleri gerekmezdi. O zaman onun insan olduğuna işaret etmek gereksiz olurdu. Ayrıca bu ifadenin anlamı, *"Sizin bize karşı herhangi bir üstünlüğünüz olduğu görüşünde de değiliz."* şeklindeki arkadan gelen sözlerinin anlamı ile aynı olur ve bu takdirde bir fazlalık olurdu.

Sözünü ettiğimiz tefsircinin bu ifadeden Nuh Peygamber'in (a.s) aile yapısı ve kişilik açısından onlarla eşit olduğu sonucunu çıkarması ve arkasından, "Bu şekilde bütün peygamberler toplumlarının orta sınıfına mensuptu." demesi şaşırtıcıdır. Çünkü peygamberler arasında İbrahim, Süleyman ve Eyüp gibi peygamberler de vardır.

1- [el-Menar, c.12, s.62]

"İlk bakışta belli olan ayak takımlarımız dışında da kimsenin sana uyduğunu görmüyoruz." (ifadesinin orijinalinde geçen "erazil" kelimesiyle ilgili olarak) Ragıp İsfahanî, el-Müfredat adlı eserinde şöyle diyor: "Rezl veya rızal; düşük düzeyi yüzünden hoşlanılmayan şey anlamına gelir. Şu ayetlerde buyrulduğu gibi: *'Bazılarınız ömrün en kötü çağına kadar yaşatılacak.'* (Nahl, 70), *'İlk bakışta belli olan ayak takımlarımız'* (Hûd, 27), *'Dediler ki: Sana düşük seviyeli kimseler uyup dururken biz sana hiç iman eder miyiz?!'* (Şuarâ, 111)"

Mecmau'l-Beyan'da da şöyle deniyor: "Rezl; her şeyin en düşük düzeylisi demektir. Bunun çoğulu 'erzul'dur. Sonra bu çoğul da 'erazil' şeklinde çoğul yapılar. 'Kelb', 'eklub' ve 'ekalib' gibi. 'Erazil', 'erzel'in çoğulu da olabilir. 'Ekber'in çoğulu olan 'ekabir' gibi."

Mecmau'l-Beyan'da yine şöyle deniyor: "Re'y; *'Onları kendi gözleri ile kendilerinin iki katı olarak gören'* (Âl-i İmrân, 13) ayetinde de olduğu gibi 'rü'yet' anlamına gelir; yani gözün görmesi. Re'y; insanın herhangi bir konuya ilişkin görüşü anlamına da gelir."

el-Müfredat adlı eserde verilen bilgiye göre, ifadedeki "badie'r-re'yi" ibaresi, ilk plânda beliren, olgunlaşmamış görüş demektir. İlk kelimesini "badî" şeklinde okuyanlara göre, ibarenin anlamı, üzerinde fazla düşünülmenden ortaya çıkan görüştür.

"Badie'r-re'yi" ibaresinin "hum eraziluna" ibaresinin kaydı olması muhtemeldir. Buna göre, "İlk ortaya çıkan görüşe göre veya ilk bakışta onların ayak takımı ve düşük seviyeli kimseler olduğu bellidir." şeklinde bir anlam ortaya çıkar.

Bu ibarenin "ittebeake" fiilinin kaydı olması da muhtemeldir. Yani, "Onlar, ilk ortaya çıkan görüşleri ile sana uydular. İrdelemeye ve düşünmeye girişmediler. Eğer biraz düşünüp durumunu enine boyuna değerlendirselerdi, sana uymazlardı." Ancak bu ihtimale göre "ittebea" fiilinin tekrarlanması gereği doğar. Buna göre ibareyi, "ittebeûke badie'l-emri" şeklinde düşünmek gerekir. Eğer fiil tekrarlanmazsa, anlama hâlel gelir.

Şöyle diyen de olmuştur: İfadeyi, "manerake ittebeake fî badii'r-re'yi ille'llezine hum eraziluna" şeklinde düşünmeliyiz. Buna göre ifadenin anlamı kısaca şöyle olur: "Gözlemlerimize göre sana uyanlar, bu toplumun ayak takımı, düşük seviyeli fertleridir. Eğer biz de sana uy-

sak, onlarla eşit olur, onların kategorisine gireriz ki, bu da bizim üstünlüğümüzle bağdaşmaz, toplumdaki gücümüzü ortadan kaldırır."

Bu sözlerde kaçınılmaz şekilde onun peygamberliğinin aslı olmadığına yönelik ima vardır. Çünkü genelde şöyle bir inanç vardır: Eğer bir söz doğru ve yararlı ise, ona o toplumun önde gelenleri, büyükleri ve güçlülere uyarlar. Eğer bunlar bir sözü reddederlerse veya o söze köleler, düşkünler, yoksullar gibi maldan, mevkiden ve toplumsal itibardan yoksun, düşük seviyeli kişiler uyarsa, o sözde hayır yoktur.

"Sizin bize karşı herhangi bir üstünlüğünüz olduğu görüşünde de değiliz." ifadesi ile müşrikler, mutlak anlamda üstünlüğü reddetmeyi kastediyorlar. Özel olarak yararlandıkları dünyevî nimetler, gayba ilişkin bilgi ve ilâhî bir gücün teyidi gibi her şey buna dâhildir. Çünkü ifadedeki "fazl (üstünlük)" kelimesi nekire (belirtisiz)dir ve olumsuz bir söz akışı içinde yer almıştır ve dolayısıyla da genelliği ifade eder.

Müşrikler, Nuh Peygamber'in (a.s) bağlıları ile bunların içindeki ona inananları da onun çağrısına ortak etmişler. Bu yüzden "Senin bize karşı" değil, *"Sizin bize karşı herhangi bir üstünlüğünüz olduğu görüşünde de değiliz."* diyorlar. Zira müminler, müşrikleri kendi yollarına uymaya özendiriyor, teşvik ediyorlardı.

Dolayısıyla ifadenin anlamı şudur: Bizi kendi inancınızı kabul etmeye çağırıyorsunuz. Biz ki mal, evlat, ilim ve güç gibi dünya hayatında özlenen birçok ayrıcalıklara sahibiz. Sizin bize yönelik çağrınızın geçerli ve etkili olabilmesi için bize karşı üstün bir ayrıcalığınızın olması gerekir. Dünya hayatı güzelliği, gayba ilişkin bilgi, ilâhî bir güç gibi. Bunlar sizde bulunmalı ki, bizim size boyun eğmemiz gerekli olsun. Biz bunların hiçbirini sizde göremediğimize göre, size uymamızı gerektirecek ne sebep var?

Biz çoğu tefsircilerin aksine bu ifadedeki üstünlüğü, maddî olan ve gayb ilmi, ilâhî güç gibi maddî olmayan yönleri kapsayacak şekilde genel anlamda yorumluyoruz. Oysa tefsircilerin çoğunluğu, bu üstünlüğü sadece mal, sayı çokluğu gibi maddî unsurlarla sınırlandırıyorlar. Bunun birinci sebebi, müşriklerin kullandıkları "fazl (üstünlük)" kelimesinin nekire (belirtisiz) olması ve olumsuz söz akışı içinde bulunan nekirelerin genellik ifade etmesidir.

Buna ek olarak, Nuh Peygamber'in (a.s) cevabının müşriklerin bu sözlerine karşılık olan bölümü, bizim bu yorumumuzu destekliyor ki, o

da aşağıda inceleyeceğimiz "*Size, 'Allah'ın hazineleri benim yanımdadır.' demiyorum. Gaybı da bilmem. 'Ben bir meleğim.' de demiyorum.*" şeklindeki sözleridir.

"*Tersine, sizin yalancı olduğunuzu sanıyoruz.*" ifadesinde, daha önce işaret edildiği gibi, Nuh Peygamber'in delillerine karşı ileri sürülen delillerde bir adım daha ileri gitme durumu söz konusudur. Şöyle demek isteniyor: Biz, size uymamızı gerektiren bir ayrıcalık olduğunu görmüyoruz. Tersine, size uymamamızı gerektiren bir sebep var ki, o da sizin yalancı olduğunuz yolundaki kanaatimizdir.

Doğrusunu Allah bilir, ama sözün akışına göre ayetin anlamı şudur: Çağrınızın doğruluğunu gösteren somut bir ayrıcalığınız görülüyor. Mal, mevki gibi sosyal ayrıcalıklardan yana eliniz boş olduğu hâlde ısrarla bizden sözünüzü dinleyip size itaat etmemizi istiyorsunuz. Bu durum, bizde davanızda yalancı olduğunuz izlenimini bırakıyor. Bu vesile ile elimizdeki imkânlarla el koymak istediğinizden şüpheleniyoruz. Kısacası bu hâliniz, normal olarak çağrınızın yalan olduğunu, onu mal edinmeye, insanların servetlerine el koymaya, onlar üzerinde üstünlük kurup egemenlik ve reislik payesi kazanmaya araç yaptığınızı sanmamızı gerektiren bir belirtidir.

Onların bu sözleri, bu hikâyenin benzeri olan başka bir hikâyedeki şu sözleri gibidir: "*Kavmimin inkârcı ileri gelenleri dediler ki: Bu (adam), tıpkı sizin gibi bir insandır, üzerinizde üstünlük kurmak istiyor.*" (Mü'minûn, 24) Böylece yalancılık suçlamasını niçin zan olarak ifade edip de bunu kesin bir suçlama olarak dile getirmedikleri ortaya çıkıyor. Yine anlaşılıyor ki, yalandan maksatları, haberin yalan olması değil, haberi verenin yalan söylediğidir.

28) Nuh dedi ki: "Ey kavmim! Baksanıza, eğer ben Rab-bimden gelmiş açık bir delile dayanıyorsam ve O bana kendi katından bir rahmet vermiş de siz bunu görmekten yoksun bırakılmışsanız, istemediğiniz hâlde sizi bunu kabul etmeye mi zorlayacağız?!"

Bu ve bunu izleyen üç ayette, Nuh Peygamber'in (a.s) müşriklerin delillerine verdiği cevaplar açıklanıyor. Ayette geçen "ummiyet" fiili, meçhul fiildir ve "cahilliğiniz ve haktan hoşlanmayışınız yüzünden sizden gizli tutulmuş, siz bunu görmekten mahrum bırakılmışsanız" anla-

mındadır. Bu kelimeyi "amiyet" şeklinde okuyanlara göre ise, fiil ma-lumdur ve anlamı, "Bu rahmet size gizli kalmışsa" şeklindedir.

Müşriklerin delilleri somut algılara ve maddî âlemin ötesini inkâra dayalı olduğu için bundan ilk aşamada Nuh Peygamber'e (a.s) uymayı ve itaat etmeyi gerektiren bir delil olmadığı sonucuna vardılar. Arkasın-dan sözü değiştirerek ve bir adım daha ileri giderek ona itaat edilmesi gerekmediğine, hatta itaat edilmemesi gerektiğine dair delil olduğu so-nucuna vardılar. Nuh Peygamber de, onların inkâr etmeye çalıştıkları peygamberliğini ve onun gereklerini ispat etme, onların onu ve ona uyanları yalancılıkla suçlayarak ispat etmeye çalıştıklarını ise reddetme yoluyla onlara cevap verdi. Bunu yaparken de, *"Ey kavmim!"* hitabını arka arkaya tekrarlayarak onlara yumuşaklık ve cana yakınlık gösterdi. Bunu onları kendine yaklaştırebilmek ve öğütlerini onlara kabul ettire-bilmek için yaptı.

Bu ayetlerde, Nuh Peygamber'in (a.s) müşriklere cevap oluşturan delilleri son derece çarpıcı bir dille anlatılıyor. Müşriklerin delilleri bölümlere ayrılarak her bölüme iki yönüyle, yani ona itaat etmeye dönük delil bulunmadığı ve bunun tersine delil olduğu yönüyle cevap verili-yor. Bu cevapları, *"Ey kavmim! Baksanıza, eğer ben Rabbimden gelmiş açık bir delile dayanıyorsam..."*, *"Müminleri yanımdan kovacak da de-ğilim..."* ve *"Size, 'Allah'ın hazineleri benim yanımdadır.' demiyorum..."* ifadelerinde görebiliriz. Arkasından geride bırakılan her delilin özeti alınarak bir sonraki delile başlangıç yapılıyor. Böylece deliller arasında kaynaşma ve bütünleşme meydana getiriliyor. Ama bu bütünleşme iç-inde her delil tam bağımsızlığını koruyor.

Böylece deliller üçe tamamlanıyor. Her biri bir hitapla başlayan bu deliller şunlardır: *"Ey kavmim! Baksanıza, eğer ben Rabbimden gelmiş açık bir delile dayanıyorsam..."*, *"Ey kavmim! Buna (bu uyarı çabalara-rıma) karşılık sizden bir mal istemiyorum..."*, *"Ey kavmim! Eğer onla-rı yanımdan kovacak olursam, Allah'a karşı beni kim savunabilir?!..."* Bunlar üzerinde düşünmek gerekir.

Nuh Peygamber'in (a.s), *"Ey kavmim! Baksanıza, eğer ben Rab-bimden gelmiş açık bir delile dayanıyorsam..."* ifadesi, müşriklerin *"Biz senin ancak bizim gibi bir insan olduğunu görüyoruz."* şeklindeki söz-lerinin cevabıdır. Müşrikler bu sözleri ile şunu demek istiyorlar: Nuh'ta sadece insan olma niteliği vardır. Bu nitelikte o onların ve onlar da onun

benzeridir. O hâlde neye dayanarak onların kendisine uyması gerektiğini iddia ediyor? Demek ki o bir yalancıdır ve bu peygamberlik iddiası ile onları avlamak, mallarını ele geçirmek ve başlarına geçmek istiyor.

Müşriklerin bu sözleri Nuh Peygamber'in peygamberliğini reddetmeyi içeriyor. Bu iddiadaki dayanakları onun bir insan olduğu, peygamberliğine ve gayb âlemi ile bağlantısına delâlet edecek bir belirtiye sahip olmadığıdır. Bu yüzden onların dikkatlerini Nuh Peygamber'in peygamberliğinin doğruluğunu ortaya koyan bir faktöre çekmek gerekli olmuştur. Bu faktör, peygamberin peygamberlik iddiasının doğruluğunu kanıtlayan olağanüstü bir belirti (ayet)tir. Çünkü peygamberlik olağandışı bir şekilde gayb âlemi ile bir çeşit ilişkidir. Bu ilişkinin gerçekleştiğini bilebilmek için yine olağandışı bir faktörün gerçekleşmesi gerekir. Peygamberin peygamberlik davasının doğru olduğuna kesinlik kazandıracak olan şey, bu olağanüstü faktördür. İşte bu yüzden Nuh Peygamber (a.s), *"Ey kavmim! Baksanıza, eğer ben Rabbimden gelmiş açık bir delile dayanıyorsam"* şeklindeki sözüyle, iddiasında doğru olduğunu kanıtlayan Allah'tan gelmiş açık bir delile, olağanüstü bir mucizeye sahip olduğuna işaret ediyor.

Bundan anlaşılıyor ki, buradaki açık delilden maksat, peygamberliğin gerçekliğini kanıtlayan olağanüstü belirtidir, mucizedir. Çünkü ayetlerin akışının verdiği sonuç budur. Bir tefsirci¹ ise, ayetteki açık delil ile bir peygamberin peygamber olduğunu bilmesini sağlayan zarurî (kesin) ilmin kastedildiğini söylemiştir ki, bu yorum, ayetlerin akışına yabancı olduğu için ciddiye alınmamalıdır.

"...ve O bana kendi katından bir rahmet vermiş de siz bunu görmekten yoksun bırakılmışsanız..." ifadesinden anlaşılan o ki Nuh Peygamber (a.s), bu ifade ile yüce Allah'ın kendisine verdiği kutsal kitap ve ilme işaret ediyor. Kur'ân-ı Kerim'in birçok ayetinde kutsal kitaptan ve Allah ile O'nun ayetlerine ilişkin bilgiden rahmet diye söz edilir. Şu ayetlerde buyrulduğu gibi: *"Öncesinde de (şahit olarak) bir önder ve rahmet olan Musa'nın kitabının bulunduğu"* (Hûd, 17), *"Bu kitabı sana her şey için bir açıklama, bir hidayet ve rahmet kaynağı olarak indirdik."* (Nahl, 89), *"Derken kullarımızdan bir kul buldular ki, ona katımızdan bir rahmet vermiştik."* (Kehf, 65), *"Rabbimiz, bizi doğru yola ilettikten sonra kalplerimizi kaydırma ve katından bize bir rahmet bağışla."* (Âl-i İmrân, 8)

1- [Mecmau'l-Beyan, c.5, s.155, İran basımı]

"Siz bunu görmekten yoksun bırakılmışsanız" ifadesindeki gizli zamir (bunu), anlaşılan rahmet kelimesine râcîdir ve ifadenin anlamı, "Cehaletiniz ve haktan hoşlanmayışınız yüzünden bendeki ilim ve marifet size gizli kalmıştır. Oysa ben o ilmi size açıklamış, önünüze sermiştim." şeklindedir.

"İstemediğiniz hâlde sizi bunu kabul etmeye mi zorlayacağız?!" ifadesinde geçen "nulzimu" fiilinin kökü olan "ilzam" kelimesi, bir şeyi başka bir şeyden ayrılmaz, kopmaz kılmak demektir. Müşrikleri istememelerine rağmen rahmete bağlamak, onları ondan ayrılmaz kılmak demek, onları Allah'a ve O'nun ayetlerine inanmaya, ilâhî bilgilerin sağladığı aydınlık ve basiret ile donanmaya zorlamak demektir.

Dolayısıyla -doğrusunu Allah bilir- ayetin anlamı şöyledir: Söyleyin bana, eğer tıpkı sizin gibi bir insan olduğum hâlde peygamber olduğumu doğrulayan olağanüstü bir belirtiyeye sahipsem ve yanımda peygamberlik için gerekli olan ve sizi hakka ileten kutsal kitap ve ilim varsa, ama inadınız ve büyüklük kompleksiniz yüzünden bunlar size gizli kaldıysa, o zaman sizi bunlara zorlamamız mı gerekir?! Yani, Allah tarafından gönderilen bir peygamberin peygamberlik görevini yaparken ihtiyaç duyacağı her şeye sahibim ve size bunları anlattım. Fakat siz azgınlığınız ve büyüklük kompleksiniz yüzünden bunlara inanmıyorsunuz. Sizi bunlara inanmaya zorlamak bana düşmez. Çünkü Allah'ın dininde zorlama yoktur.

Bu ayette onlara yönelik şöyle bir tariz vardır: Söylenebilecek her söz onlara söylendiği ve gerçek kendileri için açıklık kazandığı hâlde inanmıyorlar ve inanmalarını sağlayacak başka bir şey istiyorlar. Bir başka şey, olsa olsa isteksizliklerine rağmen onları iman etmeye zorlamaktır. Çünkü onların, "*Biz senin ancak bizim gibi bir insan olduğunu görüyoruz.*" derken istedikleri şey, zorlamadan başka bir şey değildir. Oysa Allah'ın dininde zorlama yoktur.

Dinde zorlamayı reddeden ayetlerden biri olan bu ayet, bu hükmün en eski şeriatlarda da var olan bir dinî hüküm olduğunu gösterir. Nuh Peygamber'in (a.s) şeriatında da bu hükmün var olduğu görülüyor. Bu hüküm, hiç neshedilmeden günümüze kadar geçerliliğini sürdürmüştür.

Yapılan bu açıklamalardan anlaşıyor ki, Nuh Peygamber'in (a.s) "*Ey kavmim! Baksanıza, eğer ben Rabbimden gelmiş açık bir delile dayanıyorsam...*" şeklindeki sözleri, müşriklerin, "*Biz senin ancak bi-*

zim gibi bir insan olduğunu görüyoruz." şeklindeki sözlerine cevaptır. Bir tefsirciye göre, Nuh Peygamber'in bu sözleri, müşriklerin *"Tersine, sizin yalancı olduğunuzu sanıyoruz."* şeklindeki sözlerine; başka bazı tefsircilere göre, *"İlk bakışta belli olan ayak takımlarımız dışında da kimsenin sana uyduğunu görmüyoruz."* şeklindeki sözlerine; başka bir grup tefsirciye göre, *"Sizin bize karşı herhangi bir üstünlüğünüz olduğu görüşünde de değiliz."* şeklindeki sözlerine cevaptır.¹ Fakat yukarıdaki açıklamalarımız, bu görüşlerin geçersiz olduğunu ortaya koyuyor. Bu yüzden bu görüşleri açıklayıp reddetmek için daha fazla bir şey söyleyecek değiliz.

29) "Ey kavmim! Buna (bu uyarı çabalarım) karşılık sizden bir mal istemiyorum. Benim ücretimi verecek olan, Allah'tır."

Bu ifadede, müşriklerin yalancılık suçlamalarına cevap verilmek isteniyor. Çünkü eğer Nuh Peygamber -hâşâ- yalancı olsa, çağrısının amacının müşriklerin mallarına el uzatmak, ellerindeki imkânlara göz koyup onları ele geçirmek olması gerekir. Ama o onlardan maddî bir şey istemediğine göre, yalancılıkla suçlamaları gereksiz kalır.

"Müminleri yanımdan kovacak da değilim. Onlar, Rablerine kavuşacaklardır. Fakat ben sizin gerçeklerden habersiz bir toplum olduğunuzu görüyorum."

Bu ifade, müşriklerin *"İlk bakışta belli olan ayak takımlarımız dışında da kimsenin sana uyduğunu görmüyoruz."* şeklindeki sözlerine cevaptır. Fakat Nuh Peygamber (a.s), cevabında küçük düşürücü bir anlam taşıyan "ayak takımı (erazil)" deyimini "müminler" deyimi ile değiştiriyor. Bu değişikliği yapmasının sebebi, o kimselerin imanlarına saygı ifade etmek ve onların Rableri ile bağlantılı olduklarına işaret etmektir.

Nuh Peygamber, o kimseleri yanından kovmayı reddediyor ve bu tutumunu, *"Onlar, Rablerine kavuşacaklardır."* diye gerekçelendiriyor. Böylece ilân ediyor ki, onlar için Allah'a dönecekleri bir gün vardır. O gün Allah onları, amelleri hakkında hesaba çekecek ve yaptıkları iyiliklerin ve kötülüklerin karşılığını verecektir. Bu hesaba çekme işi Allah'ın yetkisindedir. O'nun dışındakilerin bu işte hiçbir yetkisi yoktur. Buna

1- [Mecmau'l-Beyan, c.3, s.140-141, Beyrut basımı]

göre Nuh Peygamber'in (a.s) onları hesaba çekip kendileri için karşılık belirlemeye yetkisi yoktur. Oysa Nuh'un müşrik kavmi, cahillikleri yüzünden fakirlerin, düşkünlerin, yoksulların hayır toplumundan kovulmaları, her türlü nimetten, şereften ve onurdan yoksun bırakılmaları beklentisi içindeydi.

Böylece *"Onlar, Rablerine kavuşacaklardır."* ifadesinden maksadın, o müminlerin Allah'a dönüp huzuruna çıktıkları gün Allah'ın onları hesaba çekeceğine yönelik iman olduğu ortaya çıkıyor. Aynı anlam şu ayette de vurgulanıyor: *"Rablerinin yüzünü (rızasını) isteyerek sabah akşam O'na yalvaranları kovma. Onların hesabından sana bir sorumluluk yok, senin hesabından da onlara bir sorumluluk yok ki, onları kovup da zalimlerden olasın!"* (En'âm, 52)

Bir tefsirciye göre, *"Onlar, Rablerine kavuşacaklardır."* ifadesinin anlamı, Nuh Peygamber'in onları kovamayacağı, çünkü onlar Rablerine kavuştuklarında kendilerine zulmedenin ve onları kovanın cezalandırılacağı şeklindedir. Başka bir tefsirciye göre, bu ifadenin anlamı, *"Onlar, Rablerine kavuşacaklardır.* Buna göre, nasıl ayak takımı olabilirler ve kovulmayı hak etmedikleri hâlde nasıl kovulabilirler?!" şeklindedir.¹ Fakat bu yorumların her ikisi de mantıksızdır. Üstelik bu yorumların birincisi, *"Ey kavmim! Eğer onları yanımdan kovacak olursam, Allah'a karşı beni kim savunabilir?!"* ayetini gereksiz bir fazlalık hâline getirmektedir.

Yine ortaya çıkıyor ki, *"Fakat ben sizin gerçeklerden habersiz (cahil) bir toplum olduğunuzu görüyorum."* ifadesindeki cahillikten maksat, ahiret meselesi ile ilgili, hesabın ve cezanın sadece Allah'ın yetkisinde olduğu, başkasının bu işe karışamayacağı konusundaki cahilliktir. Bir tefsirciye göre² buradaki cahillikten maksat, aklın ve olgunluğun karşıtı olan cahilliktir. *"Siz onlara karşı aptallık yapıyor, olgunca davranmıyorsunuz."* demek isteniyor. Ya da maksat şudur: *"İki insandan birinin öbüründen ayrıcalıklı olmasının gerekçesi hakka uymak, iyilik yapmak, faziletlerle donanmaktır; yoksa sizin sandığınız gibi mal ve mevki üstünlüğü değildir."* Ancak bu yorumların her ikisi de ayetlerin akışına yabancı yorumlardır.

1- [Mecmau'l-Beyan, c.5, s.156, İran basımı]

2- [Ruhu'l-Meanî, c.12, s.42]

30) "Ey kavmim! Eğer onları yanımdan kovacak olursam, Allah'a karşı beni kim savunabilir?! Hiç düşünmez misiniz?!"

Ayette geçen "yensuru" fiilinin kökü olan "nasr" kelimesi, engel olmak, alıkoymak, kurtarmak gibi anlamlar içerir. Buna göre ayetin anlamı şöyledir: "Eğer onları yanımdan kovarsam, beni Allah'ın azabından kim kurtarır, kim korur?! Düşünmez misiniz ki, bu bir zulümdür ve Allah zalime karşı mazlumu destekler ve zalimden intikam alır. Akıl, kesinlikle hüküm verir ki, yüce Allah zalim ve mazlumu bir tutmaz, zalimin zulmünü yanında bırakmaz; ona zulmü karşılığında acı bir ceza verir ve böylece mazlumin yüreğine su serper. Allah, üstün iradeli ve intikam alıcıdır."

31) "Size, 'Allah'ın hazineleri benim yanımdadır.' demiyorum. Gaybı da bilmem. 'Ben bir meleğim.' de demiyorum."

Bu ifade, müşriklerin *"Sizin bize karşı herhangi bir üstünlüğünüz olduğu görüşünde de değiliz."* şeklindeki sözlerine cevaptır. Nuh Peygamber (a.s) bu cevabında demek istiyor ki, peygamberlik iddiasına bulundum diye, sizin benden iddia etmemi beklediğiniz hiçbir üstünlüğü iddia etmiyorum. Siz herhangi bir peygamberin ilâhî rahmetin hazinelerine sahip olacağını, kendi başına yoksulları zengin edeceğini, hastaları iyileştireceğini, ölüleri dirilteceğini, gökte, yeryüzünde, kâinatın diğer bölümlerinde istediği gibi tasarrufta bulunabileceğini sanıyorsunuz.

Ayrıca peygamberin gayb ilmine sahip olacağını sanıyorsunuz. Böylece onun, gözlerden saklanmış, gözlemlere kapalı kalmış bütün hayırlara el koyarak onları kendine çekeceğini ve gelecekteki bütün gizli kötülükleri kendinden uzak tutacağını, kısacası iyilikleri, hayırları çoğaltıp istenmez şeylerden korunacağını sanıyorsunuz.

Bunların yanı sıra, peygamberin insanlık derecesinden meleklik makamına yükseleceğini, yani tabiat âleminin kirlerinden arınmış, insana has ihtiyaçlardan ve eksikliklerden uzak bir melek olacağını sanıyorsunuz. Başka bir deyimle, size göre peygamber yemeyecek, içmeyecek, cinsel ilişkide bulunmayacak; rızık kazanmak, hayat için gerekli olan nimetleri elde etmek için çaba harcamayacaktır.

İşte sizin bir peygambere verilmesi gerektiğini, onun kendi başına malik olması icap ettiğini sandığınız üstünlük çeşitleri bunlardır. Fakat yanıyorsunuz. Bir peygamberin sahip olduğu tek şey peygam-

berliktir. Ben bu sandığınız üstünlüklerin hiçbirini iddia etmiş değilim. Ben size, "Allah'ın hazineleri yanı başımdadır." demiyorum. Ben gayb âlemini bilmem ve bir melek olduğumu da söylemiyorum. Kısacası, sizin beklediğiniz üstünlük türlerinden hiçbirine sahip olduğumu iddia etmiyorum ki, bu üstünlüğün yokluğu yüzünden beni yalancılıkla suçlayabilesiniz. Sadece diyorum ki: Ben, Rabbimden benim peygamberliğimi kanıtlayan açık bir delile dayanıyorum ve Allah bana katından bir rahmet vermiştir.

"Allah'ın hazineleri" ifadesinden maksat, bütün gizli hazineler ve kaynaklardır ki, bütün yaratıklar varoluşları ve hayatları için gereken rızıkları onlardan sağlarlar, eksikliklerinin giderilmesinde onlardan yararlanırlar.

Sıradan halkın peygamberlere ve velilere verildiğini sandıkları üstünlükler işte bunlardır. Halkın düşüncesine göre peygamberler ve veliler, bu ayrıcalıklar sayesinde elde ettikleri güçle istedikleri her şeyi yaparlar ve diledikleri gibi hükmederler. Nitekim Peygamberimizden (s.a.a) de aynı şeylerin istendiği bize şu ayette naklediliyor: *"Dediler ki: 'Bizim için yerden bir kaynak fışkırtmadıkça veya senin bir hurma ve bir üzüm bağın olup da aralarından ırmaklar akıtmadıkça ya da ile-ri sürdüğün gibi göğü parça parça üzerimize indirmediğin veya Allah'ı ve melekleri açıkça karşımıza getirmediğin ya da altından bir evin olmadıkça veya göğü çıkmadıkça, asla sana iman etmeyiz. Bize okuyacağımız bir kitap indirmediğin, göğü çıkmaya da asla inanmayız.'* De ki: Rabbim her eksiklikten uzaktır. Ben, sadece peygamber olan bir beşerden başka bir şey miyim?!" (İsrâ, 93)

İncelemekte olduğumuz ayette niçin, "Ben gaybı biliyorum, demiyorum." denmiyor da, *"Gaybı da bilmem."* deniyor? Çünkü bu bilgi, genellikle başkalarından esirgenen ve açıklanmasına müsaade edilmeyen bir bilgi türü olduğu için bir kimsenin, "Ben gaybı biliyorum, demiyorum." demesi, bu bilgiye sahip olmadığını göstermez. Bu bilgiye sahip olmadığını ifade etmesi için, "Ben gaybı bilmem." demesi gerekir. Oysa *"Size, 'Allah'ın hazineleri benim yanımdadır.' demiyorum."* ve *"Ben bir meleğim de demiyorum."* ifadelerinde böyle bir gereklilik yoktur. Bir defa söylenmesi yeterli olduğu için daha sonraki ifadelerde *"Size"* ibaresinin tekrarlanmasına gerek görülmemiştir.

Yüce Allah, şu ayette Peygamberimize (s.a.a) de Nuh Peygamber'in (a.s) kavmine hitap ettiği gibi kendi kavmine hitap etmesini emretmiş,

ardından maksadı açıklayan eklemeyi getirmiştir: *"De ki: 'Ben size, 'Allah'ın hazineleri benim yanımdadır.' demiyorum. Gaybı da bilmem. Size, 'Ben bir meleğim.' de demiyorum. Ben, sadece bana vahyolunana uyuyorum.' De ki: Kör ile gören hiç bir olur mu? Düşünmüyor musunuz?"* (En'âm, 50)

Bu ayette, arka arkaya yer alan *"Ben size... de demiyorum."* ve *Ben, sadece bana vahyolunana uyuyorum."* ve *"De ki: Kör ile gören hiç bir olur mu? Düşünmüyor musunuz?"* ifadelerine iyi dikkat etmek gerekir. Bu ifadelerde ilk başta sıradan insanların peygamberlerinden bekledikleri üstünlükler reddediliyor. Arkasından Peygamber'in sadece peygamber olduğu vurgulanıyor. Daha sonra ise Peygamberimizin insanların kendisinden beklediklerinden farklı yöndeki üstünlüğüne dikkat çekiliyor. Bu üstünlük, onun yüce Allah'ın göstermesi ile görebilmesi ve onun dışındakilerin kendisine nispetinin körün gözleri görebilen kimseye nispeti gibi olmasıdır. İşte insanların ona uymalarını gerektiren üstünlük budur. Tıpkı körün gözleri görenin peşinden gitmesi gibi. Peygamberimizin insanları kendine uymaya çağırmasının gerekçesi budur.

PEYGAMBERLERİN VE VELİLERİN GÜCÜYLE İLGİLİ FELSEFÎ-KUR'ÂNÎ BİR İNCELEME

İnsanlar Rablerinin makamı, O'nun kuşatıcılığı ve egemenliği konusunda bilgisizlik ve gaflet içindedirler. Gerçi fitratları onları O'nun varlığına ve birliğine iletiyor. Fakat madde ve tabiat âlemi ile haşır neşir olmaları, doğanın hükümleri ve kanunlarına, yanı sıra sosyal gelenekler ve yasalara dalmış olmaları, çokluk ve ayrılığa alışmış olmaları, rububiyet âlemini, alıştıkları madde âlemi ile kıyaslamalarına yol açıyor. Bu anlayışa göre, yüce Allah'ın yaratıkları karşısındaki konumu, insanlar arasından çıkan zorba bir diktatörün köleleri ve halkı karşısındaki konumu gibidir.

Bu dünyada, meselâ hükümdar veya diktatör diye adlandırdığımız bir kişi vardır. Bu kişinin emri altında bakanlar, valiler, komutanlar ve korumalar bulunur. Bunlar, onun emirlerini ve yasaklarını uygulamaya koyarlar. Bu kişinin dilediğine bağışları ve ödülleri olur. İsteddiği şeyler olur, hoşlanmadığı şeyler olur. Kabul ettiği şeyler olur, reddettiği şeyler olur. Yakaladığı olur, salıverdiği olur. Acıması olur, öfkesi olur. Hükme bağladığı olur, hükmü bozduğu olur...

Söz konusu hükümdar olsun, yardımcıları olsun, yönetici kademe-leri olsun, yönetimi altındaki halk olsun, ellerinde dönen nimetler ve hayat gereçleri olsun, bunların her biri, sınırlı ve bağımsız birer varlıktır, diğerinden ayrıdır. Bunları birbirine hükümler, kanunlar ve toplumsal gelenekler bağlar. Bu hükümlerin ve kuralların sadece insanların zihninde ve inancında yeri vardır.

İnsanlar, rububiyet âlemini, yani peygamberlerin haber verdikleri yüce Allah'ın makamını, sıfatlarını, fiillerini, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini bu düzene uyarlarlar. Onlara göre yüce Allah, tıpkı bizden olan ve hükümdar adlandırdığımız birinin yaptığı gibi ister, nefret eder, verir, reddeder ve yaratılış düzenini yönetir. O'nun varlığı sınırlıdır ve kâinat bütününden kopuktur. O'nun melekleri ve diğer yaratıkları da bağımsız varlıklardır. Sahip oldukları varoluşa ve bağışlanmış nimetlere Allah dışında maliktirler. Yüce Allah ezelde vardı ve yaratıklarının hiçbirini yanında yoktu, sonra ebed tarafında yaratıkları var etti ve onlar yanında oldular.

Görüldüğü gibi insanlar, varlığı zamana uyarlanmış ve sınırlı bir varlık ortaya atıyorlar. Yalnız bu varlığın zamana bağlı varoluşu sürekli-ler. Her şeye yeten gücü vardır. Her şeyi kapsayan ilme sahiptir. Kırılmaz iradeye ve karşı konulmaz hüküm gücüne sahiptir. Sıfatlarında ve işlerinde bağımsızdır. Nitekim aramızdan biri de ondan bağımsızdır. Sahibi olduğu hayatın, ilmin ve gücün malikidir. Hayatı kendi hayatıdır, Allah'a ait değildir. İlmi de kendine aittir, Allah'a ait değildir. Gücü de kendi gücüdür, Allah'a ait değildir. Sahip olduğumuz varoluşa, hayata, ilme ve güce, "Bunlar, Allah aittir." deniyorsa, bu, tıpkı yönetilen halkın sahip oldukları nimetlerin hükümdara ait olduğunu söylemeye benzer. Şu anlamda ki, bu nimetler hükümdarın yanındayken onları kendi yanından çıkarıp bizim yanımıza koydu, tasarrufumuza sundu. Görüldüğü gibi bütün bunlar, sınırlılık ve ayrılık ilkesine dayanıyor.

Fakat kesin deliller, bütün bunların yanlış olduğunu kanıtlıyor. Çünkü bu kesin deliller, bütün mümkün varlıkların zatlarında ve zatlarının eserlerinde yoksul ve muhtaç olduklarına hükmeder. Varlıklar zatları düzeyinde Allah'a muhtaç olduklarına göre, onların Allah'tan bağımsız ve kopuk olmaları mutlak anlamda imkânsız olur. Çünkü eğer bir şeyin, varlığında veya varlığının bir eserinde, hudus veya beka aşamasında

Allah'tan bağımsız olduğu farz edilirse, o şey, o yönden Allah'a muhtaç olmaktan çıkar ki, bu imkânsızdır.

Buna göre, her mümkün varlık zatında ve zatının eserlerinde bağımlıdır. Zatında bağımsız olan sadece yüce Allah'tır. O, hiçbir şeye muhtaç olmayan zengindir. Varlıkta ve varlığın kemalinde hiçbir eksiği yoktur. Hayat, güç ve ilim gibi, O'nu sınırlayan hiçbir sınır da yoktur. *"Allah, üçün üçüncüsüdür diyenler, kesinlikle kâfir olmuşlardır."* (Mâide, 73) ayetinin tefsiri sırasında bu meseleyi biraz açıklamıştık.

Yaptığımız bu açıklamaya göre, mümkün varlığın varoluşu, hayatı, gücü, ilmi, varoluşunda Allah'a bağlıdır, hiçbir bakımdan O'ndan bağımsız değildir. Bağımsız olmama niteliği onda mevcut oldukça da bunun azı ile çoğu arasında fark yoktur. Dolayısıyla varoluşunda Allah'tan bağımsız ve kopuk olmadıkça her şeyi bilen, her şeye gücü yeten ve sonsuz hayata sahip olan bir mümkün varlığı farz etmeye bir engel yoktur. Tıpkı sınırlı süreli bir varoluşa, sadece bazı nesnelerle bağlantılı ilme ve güce sahip olan bir mümkün varlığın varoluşuna bir engel olmadığı gibi. Evet; bağımsızlık varsayımı, mümkün varlıkların muhtaçlık niteliğini ortadan kaldırır. Söylediğimiz gibi bunun da azı ve çoğu arasında fark yoktur. Bu açıklamalar, bu mesele ile ilgili aklî delillerdir.

Naklî delillere gelince; gerçi Kur'ân'ın birçok ayetinde gayb âlemini bilmek, diriltmek, öldürmek ve yaratmak gibi bazı sıfatların ve fiillerin sadece Allah'a mahsus olduğu ifade ediliyor. Şu ayetlerde buyrulduğu gibi: *"Gaybın hazineleri O'nun yanındadır; onları O'ndan başkası bilmez."* (En'âm, 59), *"Öldüren ve diriltten O'dur."* (Necm, 44), *"Allah, ölenin ölüm zamanı gelince... canını alır."* (Zümer, 42) Aynı anlamı veren başka ayetler de vardır. Fakat bu ayetlerin hepsi başka ayetlerle tefsir ediliyor. Şu ayetlerde buyrulduğu gibi: *"O, gaybı bilendir. Gaybına seçip beğendiği peygamberler dışında kimseyi muttali kılmaz."* (Cin, 27), *"De ki: Ölüm meleği canınızı alır."* (Secde, 11) Ve İsa Peygamber'den nakledilen şu ifade gibi: *"Ve Allah'ın izniyle... ölüleri diriltirim."* (Âl-i İmrân, 49), *"Hani benim iznimle çamurdan kuş şeklinde bir şey yaratır, ona üfler-din, o da benim iznimle kuş oluverirdi."* (Mâide, 110)

Bu ayetleri birbirine ekleyerek incelediğimizde, kuşkusuz olarak vardığımız sonuç şudur: Sözü edilen sıfatların ve fiillerin Allah'tan başkasında olamayacağını bildiren ayetlerin maksadı, bu sıfatların ve fiillerin asaleten ve bağımsız olarak sırf Allah'a mahsus olduğunu; bun-

ların Allah'tan başkasında da olabileceğini bildiren ayetlerin maksadı da, bunların başkalarında ancak tâbîlik biçiminde ve bağımlı olarak bulunabileceğini vurgulamaktır.

Dolayısıyla eğer bir kişi, rivayetler ve tarihî belgelerde de çokça yer aldığı gibi, peygamberler ve velilerin gizli bir bilgiye veya görünmez kaynaklı bir güce sahip olduklarını, yani düşünme yolundan başka bir yolla bir bilgi ve bilinen doğal süreç dışında bir güç elde ettiklerini ileri sürer, fakat aynı zamanda bu bilginin ve gücün asil ve bağımsız olduğunu reddeder, yani söz konusu bilgi ve gücü asaleten Allah'a ait bilip bunların Allah'ın cömert bağıışı ile onlarda ortaya çıktığını söylerse, bunun hiçbir sakıncası yoktur.

Ancak eğer bir kimse, söz konusu ilmin ve gücün peygamberlerde ve velilerde sıradan halkın anladığı gibi asaleten ve bağımsız şekilde tezahür ettiğini söylerse, bu bilgiyi ve gücü Allah'a ve O'nun rahmetinin feyzine dayandırsa da, aşırılıktan kurtulamaz ve *"Dininizde aşırı gitmeyin ve Allah hakkında ancak gerçeği söyleyin."* (Nisâ, 171) ayetinin kapsamına girer.

* * *

"Sizin gözlerinizin hor gördüğü kimseler için, 'Allah onlara hiçbir hayır vermez.' de demiyorum. Onların kalplerindeki en iyi bilen Allah'tır. Yoksa zalimlerden olurum."

Ragıp, el-Müfredat adlı eserinde şöyle diyor: "Zereytu aleyhi, 'Onu ayıpladım, küçümsedim' demektir. 'Ezreytu bihi' ve 'izdereytu bihi', 'Onu küçümsemeyi kararlaştırdım' anlamındadır ve aslı iftial babındandır. 'Tezderî a'yunukum' ibaresinin aslı, 'tezderîhim a'yunukum'dur ve anlamı 'Onları azımsıyor ve küçümsüyorsunuz' şeklindedir." (Alıntı sona erdi.)

Nuh Peygamber'in (a.s) sözlerinin bu bölümü, kavminin önde gelen kâfirlerinin inancına ve aristokrasi geleneği ile egemenlik sistemini dayandırdıkları temel zihniyete işaretir. Bu zihniyete göre, insanlar zayıflar ve güçlüler olmak üzere ikiye ayrılırlar. Güçlüler, mal ve sayı kalabalığı ile desteklenen iktidar sahibi seçkinlerdir. Zayıflar ise, geride kalanların tümüdür. Güçlüler toplumun efendileridir. Nimetler ve onur onlara mahsustur. Toplum onlar için kurulmuştur. Geride kalan zayıflar onlar için yaratılmışlar, onlar için istenmişler, onların çıkarla-

rının kurbanlarıdır; diktatör bir hükümet karşısında yönetilen halk, efendiler karşısında köleler, ağalar karşısında hizmetçiler ve ameleler, erkekler karşısında kadınlar, kısacası her egemen ve güçlü karşısındaki zayıflar gibidirler.

Başka bir ifadeyle, onların inancına göre toplumdaki zayıf kimse, insandan sayılmayacak bir insan veya insan şeklinde bir hayvandır. Topluma katılması, toplumsal hayata ortak olması, seçkinlerin onun emeğinden ve alın terinden yararlanmaları içindir. Bunun tersi düşünülemez. Hatta bu zayıf kimse insan onurundan yoksun, şereflik alanından kovulmuş, merhametten ve ilgiden ümitsizdir.

İşte müşriklerin görüşü ve toplumlarının dayanağı bu idi. Nuh Peygamber (a.s), *"Sizin gözlerinizin hor gördüğü kimseler için, 'Allah onlara hiçbir hayır vermez.' de demiyorum."* şeklindeki sözleri ile kavminin bu görüşünü reddediyor.

Arkasından, *"Onların kalplerindeki en iyi bilen Allah'tır."* derken, onların inançlarındaki yanlışlığı vurguluyor. Yani siz onların dış görünüşlerindeki zayıflıklarına bakarak onları hor görüyor, küçümsüyor, aşağılıyorsunuz. Oysa hayır elde etmenin ve üstünlüğe ermenin kriteri bu dış görünüş değildir. Bu konudaki, özellikle ilâhî üstünlüğün ve mükâfatın hak edilmesindeki kriter, insanın iç âlemi, bu âlemin fazilet ve manevî değerlerle bezenmesidir. Oysa ne ben ve ne siz insanların iç âlemlerini ve kalplerinin gizli sırlarını bilemeyiz. Bunları sadece Allah bilir. O hâlde ne ben ve ne siz onların hayırdan ve mutluluktan yoksun olduklarına hüküm veremeyiz.

Arkasından, *"Yoksa zalimlerden olurum."* diyerek böyle bir hükümden niçin çekindiğini açıklıyor. İfadenin anlamı şudur: Böyle bir söz bilgiye dayanmayan, cahilce bir sözdür. İyiliğe lâyık görülmesi mümkün olan bir kimseyi keyfî olarak ve hiçbir delile dayanmadan hayırdan yoksun tutmak zulümdür. İnsanın böyle bir tutum takınarak zalimler zümresine katılması ona yakışmaz.

Yüce Allah, kıyamet günündeki A'râftakilerin sözleri olarak naklettiği şu ayette bu gerçeğe işaret ediyor: *"A'râftakiler, simalarından tanıdıkları bazı adamlara şöyle seslenirler: 'Ne kalabalığınız ve ne büyüklük taslamanıza yol açan güçleriniz size yarar sağlamadı. Allah onları hiçbir rahmete erdirmez.' diye haklarında yemin ettiğiniz kimseler bunlar mıydı?!"* (A'râf, 48-49)

Nuh Peygamber'in (a.s), *"Sizin gözlerinizin hor gördüğü kimseler için, 'Allah onlara hiçbir hayır vermez.' de demiyorum."* şeklindeki sözlerinde, kavminin kâfirlerine bir tariz vardır. Şöyle ki onlar, toplumdaki zayıfları sosyal ayrıcalıklardan yoksun tuttukları gibi, onları dinî mazhariyetlerden de mahrum sayarak, "Onlar din ile de mutluluğa eremezler. Din ile ancak toplumun seçkinleri ve güçlülere mutluluk bulur." diyorlardı. Yine bu sözlerde, onların zalim olduklarını vurgulayan bir tariz de vardır.

Nuh Peygamber (a.s), müşriklerin bir peygamberden bekledikleri imtiyazların kendinde bulunmadığını belirttiği *"Size, 'Allah'ın hazineleri benim yanımdadır.' demiyorum. Gaybı da bilmem. 'Ben bir meleğim.' de demiyorum."* şeklindeki sözlerinin hemen arkasından, *"Sizin gözlerinizin hor gördüğü kimseler için, 'Allah onlara hiçbir hayır vermez.' de demiyorum..."* diyor. Oysa bu sözler onun kavmi içindeki zayıf, aynı zamanda mümin olan kimselerle ilgili idi. Çünkü kavminin kâfirleri, *"Sizin bize karşı herhangi bir üstünlüğünüz olduğu görüşünde de değiliz."* diyerek o zayıf müminleri Nuh Peygamber'e (a.s) eklemişlerdi.

Şöyle ki, müşriklerin o sözlerinin anlamı şudur: Bizim sana ve sana inanmış olan bu ayak takımına inanabilmemiz için sizin bize karşı bir üstünlüğünüzün olması gerekir. Önce seni ele alırsak, sende bir peygambere mahsus olan ilâhî güç veya gayb âlemine ilişkin bilgi yoktur. Ayrıca maddî ve doğal kirlere arınmış bir melek de değilsin. Sana inananlara gelince; onlar, aramızdaki insanî onurdan umut kesmiş, rahmetten ve iltimaddan yoksun ayak takımlarımızdır.

Nuh Peygamber (a.s), onların bu sözlerine şu anlama gelen sözlerle cevap veriyor: Ben peygamberliğimden beklediğiniz ayrıcalıkların hiçbirini iddia etmiyorum. Çünkü bir peygamberin sahip olduğu tek şey peygamberliktir. Hor gördüğünüz şu zayıf kimselere gelince, Allah onların kalplerinde bir hayır olduğunu bildiği için onlara hayır ve üstünlük verebilir. Onların iç âlemlerinde neler olduğunu en iyi O bilir. Dinî üstünlüğün ve ilâhî rahmetin kriteri ve gerekçesi, gözlerinize hor görünen dış görünüş değil, nefis temizliği ve kalp arınmışlığıdır. Buna göre ben, *"Allah onlara hiçbir hayır vermez."* diyemem. Çünkü böyle bir söz beni zalimler zümresine katacak bir zulümdür.

32) Dediler ki: "Ey Nuh! Bizimle tartıştın ve bu tartışmayı çok uzattın. Eğer doğru konuşanlardan isen, bize vadettiğin azabı başımıza getir (de görelim)."

Bu sözler, müşriklerin Hz. Nuh'un (a.s) delillerini çürütmekten ve kabul etmeye çağırdığı hakkı geçersiz kılmaktan aciz kalmaları üzerine ona söyledikleri sözlerdir. Bu sözlerin amacı, Nuh Peygamber'i (a.s) çaresiz bırakmaktır. *"Bize vadettiğin azabı"* şeklindeki sözlerinden maksat, Nuh Peygamber'in (a.s), çağrısının başında onlara haber verdiği acı günün azabıdır.

Müşriklerin bu sözleri, ayette daha öncesi ile bağlantısız bir söz başlangıcı olarak yer alıyor. Çünkü onlar bu sözleri uzun bir zaman sonra söylediler. Bu zaman zarfında Nuh Peygamber (a.s) onları tevhide çağırdı, onlarla tartıştı, çeşitli delillerle ve ikna yöntemleri ile onlara karşı koydu. Sonunda bütün bahanelerini kesti ve hakkı onlar için aydınlık hâle getirdi. Nitekim onlara yönelik bedduasında bunu vurguladığı bize şöyle naklediliyor: *"Nuh dedi ki: Rabbim, ben onları gece-gündüz imana çağırdım... Sonra ben onları yüksek sesle çağırdım. Sonra ben onlarla hem açıktan açığa, hem de gizli gizli konuştum."* (Nûh, 5-9) Kur'ân'ın başka bir yerinde de *"Nuh, bin yıldan elli yıl eksik bir süre aralarında kaldı."* (Ankebût, 14) buyruluyor. Yüce Allah'ın burada yer verdiği tek bir diyalog şeklindeki kavmine yönelik konuşmaları ve onların cevapları aslında yüzlerce yılı almıştır. Kur'ân'da bunun benzerleri çoktur ve bu istisnai bir durum değildir. Çünkü bu gelişmeleri, zamanı ve onun içerdiği her şeyi kuşatan yüce Allah anlatıyor ve bu anlatılanları da vahiy yolu ile Peygamberimiz (s.a.a) dinliyor ki, ona çeşitli ümmetleri ve farklı zaman dilimlerini birleştiren bir görüş genişliği bağışlanmıştır.

Buna göre -doğrusunu Allah bilir- bu ifadenin anlamı şudur: "Ey Nuh, sen bizimle tartıştın. Üstelik bu tartışmayı bizi bıktırarak, usandıracak şekilde uzattın. Bizim sana inanacağımız yok. O hâlde bizi tehdit ettiğin azabı başımıza getir." Görüldüğü gibi müşrikler onunla tartışmakta acze düştüklerini itiraf etmiyorlar. Bunun yerine tartışmada kendilerinden ümit kesmesi gerektiğini vurgulayıp itaat görmekten, söz dinletebilmekten ümit kesen bir çağrı görevlisinin yapacağı işi yapmasını istiyorlar ki, bu da onlara öğütlerinin arkasından tehdit olarak hatırlattığı kötü akıbetir.

33) Nuh dedi ki: "O azabı, eğer dilerse yalnız Allah başınıza getirir ve siz O'nu aciz bırakamazsınız."

Müşriklerin *"Bize vadettiğin azabı başımıza getir (de görelim)."* şeklindeki sözleri, Nuh Peygamber'den (a.s) sözü edilen azabı başları-

na getirmesine yönelik bir istekti. Oysa bu iş Nuh Peygamber'in (a.s) yetkisinde değildi. Çünkü o, sadece bir peygamberdi. Bu yüzden o müşriklerin bu yoldaki isteklerine kasr-ı kalb¹ üslûbu ile şu cevabı verdi: Azabı başınıza getirmek benim işim değildir. O iş, sadece Allah'ın elindedir. Her işinizin maliki O olduğu için size O'nun emri ile benim bildirdiğim azabı ancak O başınıza getirir. Çünkü O, Rabbinizdir ve bütün işlerinizin merciidir. İşlere yön verme konusunda benim hiçbir yetkim yoktur. Hatta benim size azabı vadetmiş olmam ve sizin onu benden istemeniz bile, yüce Allah'ı asla etkilemez; O dilerse azabı başınıza getirir, dilemezse getirmez.

Bundan ortaya çıkıyor ki, *"eğer dilerse"* ifadesi, bu ayette yer alan en ince kayıtlardan biridir. Bu kayıtla yüce Allah gerçek anlamda tenzih ediliyor. Şöyle ki, yüce Allah üzerinde hiçbir şey hükmedemez. Hiçbir kahredici O'na karşı koyamaz. O, dilediğini yapar; başkasının dilediğini yapmaz. Bu surenin sonlarındaki şu istisnada buyrulduğu gibi: *"Rabbini dilediği hariç, gökler ve yer durdukça, kesintisiz bir bağış olarak onlar orada sürekli kalırlar."* (Hûd, 108)

"Ve siz O'nu aciz bırakamazsınız." ifadesi, yüce Allah'a yönelik bir başka tenzih olmanın yanı sıra, müşriklerin Nuh Peygamber'e (a.s) yönelttikleri çaresiz bırakma amacı taşıyan önerilerine de cevaptır. Çünkü önerilerinden anlaşıldığına göre onlar, Nuh Peygamber'in (a.s) kendilerine yönelttiği azap tehdidini umursamıyorlar. Sanki engelleyici bir güçleri var da onlara bir şey yapılamaz gibi konuşuyorlar.

34) "Eğer Allah sizi azdırmak istiyorsa, ben size nasihat etmek istesem de nasihatim size yararlı olmaz. O'dur sizin Rabbiniz ve O'nun huzuruna döndürüleceksiniz."

Ragıp, el-Müfredat adlı eserinde şöyle diyor: "(Ayette geçen) 'nush' kelimesi, sahibine yararlı olan fiili veya sözü aramak demektir... Kelime, 'nasahtu lehu'l-vudde (ona samimî davrandım)' deyiminden geliyor. 'Nâsihu'l-asel', halis bal anlamına gelir. Kelime, 'Nasahtu'l-cilde (deriyi diktim)' deyiminden de gelmiş olabilir. 'Nâsıh', diken kişi ve 'Nıсах' da dikiş ipi anlamına gelir."

1- [Karşı tarafın genelliğine inandığı bir hükmü, bir veya birkaç özel duruma münhasır kıldıktan sonra karşı tarafın da hükmün konusu olarak bildiği konuyu değiştirmeye "kasr-ı kalb" denir.]

Yine Ragıp diyor ki: "(Ayette geçen 'yuğviyekum' fiilinin kökü olan) 'ğayy' kelimesi, bozuk inançtan kaynaklanan cehalet anlamına gelir. Çünkü cehalet, kimi zaman insanın doğru veya bozuk bir inanca sahip olduğundan kaynaklanmaz. Ama kimi zaman bozuk bir inanca sahip olduğundan kaynaklanır. Bu ikinci tür cahilliğe 'ğayy' denir. Kur'ân'da *'Arkadaşınız ne saptı, ne de azdı.'* (Necm, 2), *'Onların (müşriklerin) kardeşleri (olan şeytanlar) ise, onları azgınlığa sürüklerler.'* (A'râf, 202) buyruluyor." (Alıntı sona erdi.)

Buna göre "İğva" ile "İdlal" arasındaki fark şudur: İdlal hâlinde, yoldan çıkarılan kimse amacı hatırında tutar. İğva hâlinde ise, yoldan çıkan kimse cehaleti yüzünden başka bir şey ile oyalandığı için amacı hatırından çıkar.

"İrade (istemek)" ile "meşîyyet (dilemek)" anlamdaş gibidirler. Yüce Allah'ın bir şeyi istemesi demek, o şeyin kesinlikle var olmasını sağlayacak sebepleri devreye sokması demektir. Bir şeyin yüce Allah'ın istemesine mazhar olması demek, yüce Allah'ın o şeyin var oluş sebeplerini tamamlaması, kemale erdirmesi demektir ki, o şey artık mutlaka olur. Kâinatta işleyen sebep-sonuç ilişkisine gelince, bunun kendisi ayrıca murat edilmiştir. Bundan dolayı, "Allah, varlıkları dileme ile ve dilemeyi de ayrıca yarattı." denmiştir.

Kısacası, *"Eğer Allah sizi azdırmak istiyorsa... nasihatim size yararlı olmaz."* ifadesi, iki alternatif şıktan biri gibidir. Öbür şık ise, *"ve siz O'nu aciz bırakamazsınız."* ifadesidir. Şöyle deniyor gibidir: "Sizin işiniz Allah'a aittir. Eğer O sizi azaba çarptırmak isterse, azabı başınıza getirir, hiçbir şey O'nun azabını geri çeviremez ve O'nun dileğine karşı koyamaz. Siz de O'na engel olamazsınız. Eğer Allah sizin kâfir olup azap hükmünü hak etmeniz için sizi azdırmak istediye, ben size nasihat etmek istesem de nasihatim size yararlı olmaz." Nuh Peygamber'in (a.s) nasihatini kayda bağlamasının sebebi, müşriklerin onun iyi niyetle kendilerine yaklaştığını kabul etmemiş olmalarıdır.

İğva'nın (azdırmanın), tıpkı idlal (saptırma) gibi gerçi ilk adım ve tek yanlı olarak Allah'a izafe edilmesi caiz değildir, ama cezalandırma niteliği taşıdığı zaman Allah'a izafe edilebilir. İnsanın Allah'a isyan edip azmayı hak etmesi durumu gibi. Bu durumda Allah tevfik sebeplerini ondan uzak tutarak onu kendisi ile baş başa bırakır, o da hak yoldan sapar. Şu ayette buyrulduğu gibi: *"Allah onunla birçoğunu saptırır ve*

yine onunla birçoğunu hidayete erdirir. Ancak onunla sadece fasıkları saptırır." (Bakara, 26)

Bu ifadeden anlaşılıyor ki, toplumlara yönelik yaygın azabın inişinden önce ilâhî iğva (azdırma) vardır. Şu ayetlerden de bu husus anlaşılmaktadır: *"Biz bir şehri yok etmek istediğimizde, oranın müreffeh zenginlerine emrederiz de orada günah işlerler; böylece azap vaadi onlara hak olur ve biz orayı darmadağın ederiz."* (İsrâ, 16), *"Biz onlara, önlerinde ve arkalarında olanları süslü gösteren arkadaşlar musallat ettik, böylece onlar hakkında da azap sözü gerçeklik kazandı."* (Fussilet, 25)

"O'dur sizin Rabbiniz ve O'nun huzuruna döndürüleceksiniz." ifadesi, ya *"Eğer Allah sizi azdırmak istiyorsa, ben size nasihat etmek istesem de nasihatim size yararlı olmaz."* ifadesinin veya *"O azabı, eğer dilerse yalnız Allah başınıza getirir ve siz O'nu aciz bırakamazsınız. Eğer Allah sizi azdırmak istiyorsa, ben size nasihat etmek istesem de nasihatim size yararlı olmaz."* ifadesinin bütününe gerekçesi mesabesindedir. Anlamı ise şudur: Kulların işlerini yönetme yetkisi, her işin son mercii olan Allah'a aittir. Yüce Allah sizin Rabbinizdir ve O'na döndürüleceksiniz. Benim vadedilen azabı başınıza getirmeye yetkim yoktur. Eğer Allah, o azabı sizin başınıza getirip sizi toptan yok etmeyi dilerse, siz O'na engel olamazsınız. Eğer Allah, sizi azaba çarptırmak için azmanızı istediye, benim nasihatim size bir yarar sağlamaz.

Tefsirciler, *"Eğer Allah sizi azdırmak istiyorsa"* ifadesi hakkında çeşitli yorumlar ileri sürmüşlerdir.

Bunlardan birine göre; bu ifade, *"Eğer Allah kâfirliğiniz üzerine sizi cezalandırmak isterse"* şeklindedir. Nitekim, *"Onlar; yakında azaba uğrayacaklar."* (Meryem, 59) ayetinde "ğayy" kelimesi azap anlamında kullanılmıştır.

Başka bir görüşe göre; ifadenin anlamı, *"Eğer Allah size, halkı azdırıp yoldan çıkarmanızın cezasını vermek isterse"* şeklindedir. Çünkü Araplar cezaya, ceza konusu olan fiilin adını verirler. *"Allah onlarla alay eder."* (Bakara, 15) bunun örneklerindendir. Yani *"Allah onları alay etmeleri yüzünden azaba çarptırır."* Bir başka örnek, *"Tuzak kurdular; Allah da (buna karşılık) tuzak kurdu."* (Âl-i İmrân, 54) ayetidir. Yani, *"Allah onları tuzak kurmalarının cezasına çarptırdı."* Bu anlama gelen başka ayetler de vardır.

Bir başka görüşe göre; buradaki "iğva", helâk etmek anlamındadır. Buna göre ifadenin anlamı, "Allah sizi helâk etmek isterse" şeklindedir. Bu anlam, "ğave'l-fasîlu (deve yavrusunun sağlığı çok süt emdiği için bozuldu)" deyiminden gelmiştir.

Başka bir görüşe göre; Nuh Peygamber'in kavmi, yüce Allah'ın kullarını dinden saptırdığına ve onların içinde bulundukları sapıklığın Allah'ın iradesi sonucu olduğuna inanıyorlardı. İnançlarına göre, eğer böyle olmasaydı, Allah onların sapık inançlarını değiştirir, onları bunun tersini kabul etmeye zorlardı. Bu yüzden Nuh Peygamber, şaşkınlık ifadesi olarak ve bu inancın asılsızlığını vurgulamak üzere onlara, "Eğer mesele sizin dediğiniz gibi ise, benim nasihatim size yarar sağlamaz." diyor.

Eğer yukarıda yaptığımız açıklama üzerinde düşünülürse, bu yorumların gereksiz olduğu görülür.

35) Yoksa, "Onu (Kur'ân'ı) uydurdu." mu diyorlar? De ki: "Eğer onu uydurduysam, suçu bana aittir. Ben de sizin işlediğiniz suçlardan uzayım."

Ragıp İsfahanî'nin açıklamasına göre, "cürm" kelimesi, aslında meyveyi ağacından koparmak anlamına gelir ve "ecreme" kelimesi de suçlu oldu demektir. Sonradan bu kelime bütün hoşlanılmaz eylemleri işleme anlamında kullanılmaya başladı. Buna göre "cürm" ve "cerm" kelimeleri, hoşlanmaz eylemler, yani günahlar işlemek anlamına gelir.

Bu ayet, bir ara cümle niteliği taşır. Taşıdığı incelik şudur: Nuh Peygamber'in (a.s) çağrısı ve onun kavminin putperestliğine yönelik delillere dayalı mücadelesi, özellikle bu surede ortaya koyduğu deliller, Peygamberimizin (s.a.a) çağrısına ve onun kavminin putperestliğine karşı öne sürdüğü delillere çok benziyor.

Eğer bu gerçeği daha güçlü bir şekilde doğrulamak istersen, aslında bir delil sunma suresi olan En'âm Suresi'ne başvur ve yüce Allah'ın bu surede Nuh Peygamber'den (a.s) naklettiği sözleri, yine aynı surede yüce Allah tarafından Peygamberimize (s.a.a) verilen şu emirlerle karşılaştı: *"De ki: Ben size, 'Allah'ın hazineleri benim yanımdadır.' demiyorum. Gaybı da bilmem. Size, 'Ben bir meleşim.' de demiyorum... Rablerinin yüzünü (rızasını) isteyerek sabah akşam O'na yalvaranları kovma... De ki: Ben, sizin keyiflerinize uymam. Çünkü o takdirde sapıtmış ve hidaye-*

ti bulanlardan olmamış olurum. De ki: Ben, Rabbimden gelen açık bir delil üzerindeyim. Siz ise onu yalanladınız." (En'âm, 50-57)

Ayrıca, Nuh Peygamber'in (a.s) Nûh ve A'râf surelerinde zikredilen delillerini, En'âm Suresi ile bu surede zikredilen deliller ile karşılaştıracak ve bu iddialarımızın doğruluğunu görebilirsin.

Bu benzerlikten dolayı Nuh Peygamber'in (a.s), kavmine yönelttiği delillerden sonra Peygamberimizin (s.a.a), kendine yönelik Allah'a iftira etme suçlamasına yer verilmesi uygun görülmüştür. Çünkü Peygamberimizin (s.a.a) kavmine yönelik uyarıları ve delilleri, aynen Nuh Peygamber'in (a.s) kavmine yönelttiği uyarılar ve deliller gibidir. Bunun benzeri şudur: Hükümdarın bir elçisi, ona itaat etmeye yanaşmayan asileri uyarıyor; onlara öğüt veriyor, onlara söylenebilecek her sözü söylüyor. Fakat asiler bu elçiye hükümdar adına yalan söylemekle suçluyorlar, onun görevli olduğunu kabul etmeyerek kendisine itaat etmeyeceklerini söylüyorlar. Bunun üzerine elçi ikinci kez onlara öğüt vermeye yöneliyor. Bunun için onlara o hükümdarın başka bir iyi niyetli elçisinin hikâyesini anlatıyor. Söz konusu elçi başka bir kavme gönderilmiş ve onlara benzer öğütler vermiş. Fakat o kavim de söz konusu elçiye kulak asmamış ve helâk olmuş. Sonraki elçi, önceki elçinin delillerinden ve öğütlerinden söz ederken heyecana ve üzüntüye kapılıyor. Bu heyecan ve üzüntünün etkisi ile bu kavmin kendine yönelttiği iftira suçlamasını hatırlıyor ve üzüntülü bir dille şöyle diyor: Siz beni iftiracılıkla suçluyorsunuz. Oysa ben size sözünü ettiğim elçinin hikmetli sözlerinden ve öğütlerinden başka bir şey söylemedim. Eğer bu söylediklerim iftira ise, bu suçun sorumlusu benim. O zaman sözlerimi kabul etmeyin. Ama ben sizin yaptıklarınızdan uzağım.

Yüce Allah, bu surenin sonlarında birkaç peygamberin hikâyesini anlattıktan sonra, bu sözlerin benzerini söylemeyi Peygamberimize (s.a.a) şöyle emrediyor: *"Peygamberlerin öykülerinden, kendisiyle kalbini pekiştirdiğimiz her öyküyü sana anlatıyoruz... İman etmeyenlere de ki: Konumunuz gereği çalışın, biz de çalışıyoruz. Ve bekleyin, biz de bekliyoruz."* (Hûd, 122)

Bir tefsirciye göre¹ bu ayet, Nuh Peygamber'le ilgili hikâyenin devamıdır ve hitap Nuh Peygamber'e yöneliktir. Buna göre ayetin anla-

1- [Ruhu'l-Meanî, c.12, s.48]

mı, "Nuh'un kavmi, yoksa bu sözleri Nuh'un uydurduğunu mu söylüyor? Ey Nuh, onlara de ki: Eğer bu sözleri ben uydurduysam, bu suçun sorumluluğu bana aittir. Ama ben sizin işlediğiniz suçlardan uzağım." şeklinde olur. Buna göre bu ayette, üçüncü şahıstan ikinci şahsa geçiş vardır. Fakat bu yorum, ayetin akışına çok yabancıdır.

"Ben de sizin işlediğiniz suçlardan uzağım." ifadesinde, kesin bir dille müşriklerin suç işlemesinin sürekliliği vurgulanıyor. *"Suçu bana aittir."* ifadesinde de bir suçtan bahsediliyor. Şöyle ki: Eğer Nuh Peygamber'den nakledilen deliller iftira ise, yalandır; çünkü bu demektir ki, Nuh Peygamber, onları delil olarak kullanmamıştır. Ancak bu deliller aslında doğrudur; çünkü bunlar, yalan olmaları düşünülmeyecek kesin aklî delillerdir ve kâfirlerin sürekli suçluluklarını kanıtlamaktadır. Çünkü onlar, bu delillerin ilettiği imanı ve iyi işler yapmayı reddetmekle bu delillerin gereği dışına çıktıkları için kesin olarak suçludurlar. Peygamberimiz (s.a.a) ise, kesin olarak değil, iftira etmiş olduğu takdirde suçlu olur ki, iftira etmiş olması söz konusu değildir.

AYETLERİN HADİSLER IŞIĞINDA AÇIKLAMASI

Tefsiru'l-Ayyâşî'de, Ebu Nasr Bezentî'den İmam Ebu'l-Hasan Rıza'nın (a.s), Nuh Peygamber'in (a.s) bize nakledilen *"Eğer Allah sizi azdırmak istiyorsa, ben size nasihat etmek istesem de nasihatim size yararlı olmaz."* şeklindeki sözleri hakkında şöyle dediği nakledilir: "İş Allah'a aittir; ister doğru yola iletir, isterse saptırır."

Ben derim ki: Bunun anlamını daha önce açıklamıştık.

el-Burhan adlı tefsirde, *"Yoksa, 'Onu (Kur'ân'ı) uydurdu.' mu diyorlar?..."* ayeti hakkında Şeybanî'nin Nehcül-Beyan adlı eserinden naklen Mukatil'in, "Mekkeli kâfirler, 'Kur'ân'ı Muhammed uydurdu.' dediler." dediği ve benzer bir rivayetin de İmam Muhammed Bâkır ve İmam Cafer Sadık'tan (selâm olsun onlara) nakledildiği kaydedilir.

وَأَوْحَىٰ إِلَىٰ نُوحٍ أَنَّهُ لَنْ يُؤْمِنَ مِنْ قَوْمِكَ إِلَّا مَنْ قَدْ آمَنَ فَلَا تَبْتَئِسْ
بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾ وَاصْنَعِ الْفُلَكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا وَلَا تُخَاطِبْنِي فِي
الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُغْرَقُونَ ﴿٣٧﴾ وَيَصْنَعِ الْفُلَكَ وَكَلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ مَلَأَ
مِنْ قَوْمِهِ سَخِرُوا مِنْهُ قَالَ إِنْ تَسَخَرُوا مِنَّا فَإِنَّا نَسْخَرُ مِنْكُمْ كَمَا تَسْخَرُونَ
﴿٣٨﴾ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُقِيمٌ
﴿٣٩﴾ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ قُلْنَا احْمِلْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ
اِثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ وَمَنْ آمَنَ وَمَا آمَنَ مَعَهُ إِلَّا قَلِيلٌ
﴿٤٠﴾ وَقَالَ ارْكَبُوا فِيهَا بِسْمِ اللَّهِ مَجْرِيهَا وَمُرْسِيهَا إِنَّ رَبِّي لَغَفُورٌ رَحِيمٌ
﴿٤١﴾ وَهِيَ تَجْرِي بِهِمْ فِي مَوْجٍ كَالْجِبَالِ وَنَادَىٰ نُوحٌ ابْنَهُ وَكَانَ
فِي مَعَزٍ يَا بُنَىَّ ارْكَبْ مَعَنَا وَلَا تَكُنْ مَعَ الْكَافِرِينَ ﴿٤٢﴾ قَالَ سَأُوۥى
إِلَىٰ جَبَلٍ يَعْصِمُنِي مِنَ الْمَاءِ قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ إِلَّا مَنْ
رَحِمَ وَحَالَ بَيْنَهُمَا الْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ الْمُغْرَقِينَ ﴿٤٣﴾ وَقِيلَ يَا أَرْضُ
ابْلَعِي مَاءَكَ يَا سَّمَاءُ اقْلَعِي وَغِيضَ الْمَاءِ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى
الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٤٤﴾ وَنَادَىٰ نُوحٌ رَبَّهُ فَقَالَ رَبِّ
إِنَّ ابْنِي مِنْ أَهْلِي وَإِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ وَأَنْتَ أَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ ﴿٤٥﴾ قَالَ

يَا نُوحُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ فَلَا تَسْأَلْنِ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنِّي أَعِظُكَ أَنْ تَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٤٦﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَسْأَلَكَ مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ وَإِلَّا تَغْفِرْ لِي وَتَرْحَمْنِي أَكُنْ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٤٧﴾ قِيلَ يَا نُوحُ اهْبِطْ بِسَلَامٍ مِنَّا وَبَرَكَاتٍ عَلَيْكَ وَعَلَى أُمَمٍ مِمَّنْ مَعَكَ وَأُمَمٌ سَنُمَتِّعُهُمْ ثُمَّ يَمَسُّهُمْ مِنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٤٨﴾ تِلْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهَا إِلَيْكَ مَا كُنْتَ تَعْلَمُهَا أَنْتَ وَلَا قَوْمُكَ مِنْ قَبْلِ هَذَا فَاصْبِرْ إِنَّ الْعَاقِبَةَ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٤٩﴾

AYETLERİN MEÂLİ

36- Nuh'a vahyolundu ki: "Kavminden (daha önce) iman etmiş olanlar dışında başka hiçbir kimse iman etmeyecektir. Artık onların yaptıklarından dolayı üzülme."

37- "Bizim gözlerimiz önünde ve vahyimizle gemiyi yap ve zulmedenler hakkında bana bir şey söyleme. Çünkü onlar kesinlikle boğulacaklardır."

38- (Nuh) gemiyi yapıyordu, kavminin ileri gelenlerinden bir grup da onun yanından her geçtikçe onunla alay ediyorlardı. (Nuh) diyordu ki: "Siz bizimle alay ediyorsanız, sizin alay ettiğiniz gibi, biz de sizinle alay ediyoruz."

39- "Yakında alçaltıcı (dünyevî) azabın kime geleceğini ve kalıcı (uhrevî) azabın kimin üzerine çökeceğini bileceksiniz."

40- Nihayet emrimiz gelip de tandır kaynamaya (tandırdan su fışkırmaya) başlayınca (Nuh'a) dedik ki: "Her cinsten iki eşi (bir erkek, bir dişi), önceden helâk olacağına hükmettiğimiz

hariç kendi aileni ve iman edenleri gemiye bindir." Onunla birlikte pek az kişi iman etmişti.

41- (Nuh) dedi ki: "Haydi gemiye binin; onun yüzüp gitmesi ve durması Allah'ın adıyla. Hiç şüphesiz, Rabbim bağışlayan ve merhamet edendir."

42- Gemi, dağlar gibi dalgalar arasında onları götürüyordu. Nuh, bir kenarda duran oğluna, "Yavrum! Bizimle birlikte gemiye bin ve kâfirlerle beraber olma." diye seslendi.

43- (Oğlu,) "Beni sudan koruyacak bir dağa sığınacağım." dedi. (Nuh ona,) "Bugün Allah'ın merhamet ettiği kimseler hariç, (hiç kimseyi) O'nun emrinden koruyacak bir şey yoktur." dedi ve aralarına bir dalga girdi, o da boğulanlardan oldu.

44- "Ey yer, suyunu yut ve ey gök, (yağmurunu) tut." denildi. Su çekildi, emir gerçekleşti, gemi Cudi'ye oturdu ve "Zalimler topluluğu (Allah'ın rahmetinden) uzak olsun!" denildi.

45- Nuh, Rabbine seslendi; dedi ki: "Rabbim! Şüphesiz, oğlum ailemdendir; şüphesiz, senin vaadin de haktır ve sen hükmedenlerin en iyi hükmedenisin."

46- (Allah) dedi ki: "Ey Nuh! O, senin aileden değildir; o, kötü bir amel (sahibi)dir. O hâlde hakkında bilgin olmayan bir şeyi benden isteme. Cahillerden olmayasın diye sana öğüt veriyorum."

47- Nuh dedi ki: "Rabbim! Hakkında bilgim olmayan bir şeyi senden istemekten sana sığınırım. Eğer sen beni bağışlamaz ve bana merhamet etmezsen, kesinlikle hüsrana uğrayanlardan olurum."

48- Denildi ki: "Ey Nuh! Katımızdan sana ve beraberindekilerden bazı ümmetlere yönelik esenlik ve bereketler ile (gemiden) in. Bazı ümmetler de olacak ki, onları (bir süre) dünya nimetlerinden faydalandıracağız, sonra onlara katımızdan acı bir azap dokunacaktır."

49- Bunlar, sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Bundan önce ne sen ve ne kavmin bunları bilmiyordunuz. O hâlde sabret. Şüphesiz sonuç, (kötülüklerden) sakınanlarındır.

AYETLERİN AÇIKLAMASI

Okuduğumuz ayetler, Nuh Peygamber (a.s) ile ilgili hikâyenin devamıdır. Bu ayetler, kavmine azabın geleceğinin haber verilmesi, gemi yapmasının emredilmesi, tufan şeklinde kendini gösteren ilâhî azabın geliş biçimi, Nuh Peygamber'in (a.s) boğulan oğlunun hikâyesi, Nuh'un ve beraberindekilerin kurtuluşu gibi bölümleri içerir. Fakat bütün bu bölümler, bir bakıma bir tek bölümde odaklanır ki, bu bölüm, Nuh Peygamber (a.s) ile kavmi arasındaki kesin hükmün uygulanması bölümüdür.

36) Nuh'a vahyolundu ki: "Kavminden (daha önce) iman etmiş olanlar dışında başka hiçbir kimse iman etmeyecektir. Artık onların yaptıklarından dolayı üzülmeye."

Ayette geçen "tebteis" fiilinin mastarı olan "ibtias" kelimesi, "bu's" kökünden gelir ve zilletle karışık üzüntü anlamına gelir.

"Kavminden (daha önce) iman etmiş olanlar dışında başka hiçbir kimse iman etmeyecektir." ifadesinde, o andan itibaren kavminden başka iman edenlerin olmayacağı yolunda Nuh Peygamber'in (a.s) ümidi kesiliyor. Bundan dolayı bu ifadenin sonucu olarak, *"Artık onların yaptıklarından dolayı üzülmeye."* ifadesi geliyor. Çünkü bir şeye inanmaya çağıran bir görevli, karşısındakilerin çağrısına uyup iman etmelerini umduğu sürece çağrıya muhatap olanların karşı koymalarından ve inatlarından dolayı üzülmür, kederlenir. Fakat onların, çağrısına olumlu karşılık vermelerinden ümit kesince, artık onlara önem verip sözünü dinlesinler ve itaat etsinler diye kendini yormaz, kendisine yönelsinler diye üzerlerine varmaz. O andan sonra eğer onları çağırmaya devam ederse, bu çağrının amacı, son sözü söylemiş olmak ve mazeretini ortaya koymak gibi başka gerekçeler olur.

Buna göre, *"Artık onların yaptıklarından dolayı üzülmeye."* ifadesi, yüce Allah tarafından Nuh Peygamber'e (a.s) yöneltilmiş bir tescilli, bir moral verme ifadesidir. Çünkü bu ifadede, kendisi ile kavmi arasında son hükmün verilme zamanının geldiğine dair işaret vardır. Ayrıca bu ifadede, kavminin kendisine ve müminlere yönelik kötü davranışlarının yol açacağı kederden ve üzüntüden onun nefsinin koruyucu bir mesaj vardır. Bilindiği gibi kavmi, aralarında kaldığı bin yıla yakın süre boyunca ona ve kavminden kendisine inananlara çeşitli eziyetler yapmışlardı.

Bir tefsirciye göre,¹ *"Kavminden (daha önce) iman etmiş olanlar dışında başka hiçbir kimse iman etmeyecektir."* ifadesinden, o anda kâfir olanların artık asla inanmayacakları gibi, o güne kadar ona inanmış olanların imanlarında sabit kalacakları anlaşıyor. Bu görüşe karşı söyleyeceğimiz şudur: Bu ifadenin ilgi odağı, sadece o günkü kâfirlerin artık iman etmeyeceklerini açıklamaktır. Müminlerin imanı ile, sadece bu imanın daha önce gerçekleştiğinin belirtilmesi şeklinde ilgilenilmiştir. İfadedeki istisna bundan daha fazlasına delâlet etmiyor. Onların imanlarını devam ettirmelerine dair ise, ifadede bir delil yoktur.

Bu ayetten şu sonuçlar çıkıyor:

1) Kâfirler, iman etmeleri umulduğu sürece azaba çarptırılmazlar. Kâfirlik melekesi ve müşriklik pisliği kişiliklerine yerleşince, haklarında azap hükmü gerçekleşir.

2) Nuh Peygamber'in (a.s), *"Rabbim! Yeryüzünde kâfirlerden bir tek kişi bırakma. Çünkü eğer onları bırakırsan, kullarını saptırırlar ve yalnız ahlâksız ve nankör evlâtlar doğururlar."* (Nüh, 26-27) şeklindeki bedduası, *"Kavminden (daha önce) iman etmiş olanlar dışında başka hiçbir kimse iman etmeyecektir."* ifadesi ile *"Bizim gözlerimiz önünde ve vahyimizle gemiyi yap... Çünkü onlar, kesinlikle boğulacaklardır."* ifadesinin arasında yapılmış bir bedduadır.

Çünkü -bazı tefsircilerin de dediği gibi- kâfirlerin gelecekte iman etmeyeceklerini akıl yolu ile bilmek mümkün değildir. Bu, ancak vahyin mesajından öğrenilebilir. Buna göre Nuh Peygamber (a.s), vahiy yolu ile Allah'tan aldığı "Daha önce inananlar dışında kavminden başka inanan olmayacaktır." şeklindeki mesajdan, o günden sonra kavminin inanan çıkmayacağını ve soylarından da mümin gelmeyeceğini öğrendikten sonra, kavminin azaba çarptırılması yolunda dua etti ve bu bedduasında vahiy yolu ile aldığı bilgiyi tekrarladı. Allah da onun bedduasını kabul edip kavmini helâk etmek isteyince, ona gemi yapmayı emretti ve kavminin boğulacağını kendisine bildirdi.

37) "Bizim gözlerimiz önünde ve vahyimizle gemiyi yap ve zulmedenler hakkında bana bir şey söyleme. Çünkü onlar kesinlikle boğulacaklardır."

1- [Ruhu'l-Meanî, c.12, s.48]

Ayette geçen "fûlk" kelimesi gemi demektir. Tekili ve çoğulu aynıdır. Yine ayette geçen "a'yûn" kelimesi "ayn (göz)" kelimesinin çoğuludur. Kelimenin çoğul şeklinde kullanılması, gözetimin yoğunluğunu ve titizliğini göstermek içindir. Çünkü cümle, gemi yapımını gözetmekten kinayedir.

Burada gözlerden söz edilmiş olması bize şöyle bir ipucu verir: Ayette sözü edilen vahiyden maksat, buradaki *"gemiği yap"* cümlesi değildir ki, söz konusu vahiy sadece hüküm bildirme amacı taşısın. Tersine, buradaki vahiy, eyleme ve uygulamaya dönüktür; yönlendirme ve alıştırmaya içerir ve Ruhulkudüs'ün desteği ile gerçekleşir. Yani Ruhulkudüs, Nuh Peygamber'e şunu şunu yap diye yol gösterir. İbrahim Peygamber'in soyundan gelen önderler hakkında buyrulduğu gibi: *"Ve onlara hayırlı işler yapmayı, namaz kılmayı ve zekât vermeyi vahyettik. Onlar bize kulluk eden insanlardı."* (Enbiyâ, 73) Bu meseleye daha önceki incelemelerde değinmiştik. İnşallah bu ayetin tefsiri sırasında onu yine ele alacağız.

"Ve zulmedenler hakkında bana bir şey söyleme." Yani, onlar hakkında kötülüğü ve azabı başlarından savmayı amaçlayan bir istekte bulunma, onları kötülükten kurtaracak bir aracılık yapma. Çünkü hüküm kesin ve karar değişmezdir. Bundan anlaşılıyor ki, *"Çünkü onlar kesinlikle boğulacaklardır."* ifadesi, *"zulmedenler hakkında bana bir şey söyleme."* ifadesinin veya *"Bizim gözlerimiz önünde ve vahyimizle gemiği yap ve zulmedenler hakkında bana bir şey söyleme."* ifadesinin bütünü'nün sebebini bildiriyor. Ayrıca anlaşılıyor ki, *"zulmedenler hakkında bana bir şey söyleme."* ifadesi aracılıktan (şefaatten) kinayedir.

Buna göre ayetin anlamı şudur: Bizim sürekli denetimimiz ve talimatlarımız altında gemiği yap ve şu zalimlerin azabını kaldırmayı benden isteme. Çünkü boğulacaklarına dair kesin ve değiştirilmez bir hüküm verildi.

38) (Nuh) gemiği yapıyordu, kavminin ileri gelenlerinden bir grup da onun yanından her geçtikçe onunla alay ediyorlardı. (Nuh) diyordu ki: "Siz bizimle alay ediyorsanız, sizin alay ettiğiniz gibi, biz de sizinle alay ediyoruz."

Mecmau'l-Beyan adlı eserde şöyle deniyor: "Alay etmek (suhriyye), aklın zayıf düşürüldüğünün anlaşılacağı şekilde gizlenenin tersini açığa vurmak anlamına gelir. 'Teshir' (boyun eğdirmek) de bu anlamdan

gelir. Çünkü zorla zayıf düşürme yolu ile zelil kılma anlamını taşır. Alay etmek ile oyun oynamak arasındaki farka gelince; alay etmekte aldatma ve eksik gösterme vardır ki, bu canlı bir varlığa yapılabilir; oysa oyun oynamak, cansız varlıklar ile de olur." (Alıntı sona erdi.)

Ragıp İsfahanî ise, el-Müfredat adlı eserinde şu açıklamayı yapıyor: "'Sehırtu minhu' ve 'isteshartuhu' ibareleri, biri ile alay etmek demektir. 'Siz bizimle alay ediyorsanız, sizin alay ettiğiniz gibi, biz de sizinle alay ediyoruz.' ve 'Hayır, sen şaşıyorsun; oysa onlar alay ediyorlar.' (Sâffât, 12) ayetleri buna örnektir. 'Suhre' kelimesi alay eden kişi, 'suhre' alaya alınan kişi, 'suhriyye' ve 'sıhriyye' ise alay etme işi demektir." (Alıntı sona erdi.)

"(Nuh) gemiyi yapıyordu" ifadesinde, geçmişteki durum anlatılarak Nuh'un (a.s) kavminin ona eziyet etmesi, onların geminin yapılışı sırasında gruplar hâlinde arka arkaya yanına gelerek kendisi ile alay etmeleri, onun ise ilâhî çağrı hatırına ve ileri sürebilecekleri her türlü bahaneyi boşa çıkarmak için gevşeklik ve tereddüt göstermeden bu alaycılıklara sabır etmesi yansıtılıyor.

"Kavminin ileri gelenlerinden bir grup da onun yanından her geçtikçe onunla alay ediyorlardı." ibaresi, öncesindeki "yasneu = yapıyordu" fiilinin failinin hâlidir. Buradaki "mele'" kelimesinden maksat, itina edilir bir topluluktur. Bu ifadenin anlattığı şudur: Nuh Peygamber (a.s) gemiyi yaparken kavminin kâfirleri grup grup yanına uğruyor ve alay ederek geçip gidiyorlardı ve Nuh Peygamber (a.s) gemiyi onların görebilecekleri ve halkın gelip geçtiği bir yerde yapıyordu.

"(Nuh) diyordu ki: Siz bizimle alay ediyorsanız, sizin alay ettiğiniz gibi, biz de sizinle alay ediyoruz." ifadesi, gizli bir soruya cevap niteliği taşıyor. Sanki biri, "Nuh ne diyordu?" diye sormuş da ona, "(Nuh) diyordu ki: Siz bizimle alay ediyorsanız, sizin alay ettiğiniz gibi, biz de sizinle alay ediyoruz." cevabı verilmiştir. Bundan dolayı bu ifade bir söz başı olarak yer almış, başına atıf edatı konmamıştır.

Bu ayette Nuh Peygamber (a.s), "Siz benimle alay ediyorsanız, ben de sizinle alay edeceğim." demiyor; bunun yerine, kendini ve mümin topluluğu birlikte savunuyor. Anlaşılan bu işte ailesi ve bağlıları da kendisine yardım ediyor, gemi yapma işinde onunla birlikte çalışıyorlardı ve kâfirlerin alaycılıkları hepsine yönelikti.

Ayetin zahirinden anlaşıldığına göre kâfirler, Nuh Peygamber'i (a.s) aptallık ve delilikle suçlayarak Nuh'u ve gemi yapımında onunla beraber olanları alaycılıklarına hedef yapıyorlardı. Böylece alaycılıklarında sadece Nuh Peygamber'den söz ediyor olmakla beraber, alayları Nuh Peygamber'in yanı sıra onunla birlikte olanları da kapsıyordu.

Üstelik doğal süreç ve gelenek, onların onunla olduğu gibi onun bağlıları ile de alay etmelerini gerektirir. Çünkü onların hepsi aynı toplumun fertleri idi ve ortak hayat etkinlikleri onları birbirine bağlıyordu. Gerçi kâfirlerin onun bağlıları ile alay etmeleri aslında onunla alay etmeleri demekti. Çünkü ilâhî çağrının sorumluluğunu taşıyan temel eleman oydu. Bundan dolayı ayette, "onunla ve müminlerle alay ediyorlardı" değil de, "*onunla alay ediyorlardı*" buyuruyor.

Alay etmek, tek taraflı bir ilk adım olduğu takdirde cahillik göstergesi olan çirkin bir davranış olmakla birlikte, karşılık vermek amacı ile yapılan bir cezalandırma girişimi olduğu zaman caizdir. Özellikle mantıklı bir sonuç doğuracağı zaman caizliği daha tartışmasız olur. Kararlılığı ortaya koymak ve son sözü söylemek gibi. Şu ayette buyrulduğu gibi: "... *alay edenler var ya, Allah onlarla alay etmiştir ve onlar için elem verici bir azap vardır.*" (Tevbe, 79) İncelediğimiz ayette yer alan "*sizin alay ettiğiniz gibi*" ifadesi, cezalandırmanın ve misliyle karşılık vermenin bu konuda geçerli olduğuna delâlet eder.

39) "Yakında alçaltıcı (dünyevî) azabın kime geleceğini ve kalıcı (uhrevî) azabın kimin üzerine çökeceğini bileceksiniz."

Ayetlerin akışı, "*Yakında... bileceksiniz*" ifadesinin "*Siz bizimle alay ediyorsanız, ...biz de sizinle alay ediyoruz.*" şart cümlesine bağlı bir sonuç olmasını, sonuç cümlesinin Nuh Peygamber'in (a.s) ortaya koyduğu istihzanın metni olmasını ve "*Yakında alçaltıcı azabın kime geleceğini...*" ifadesinin bilinecek şey olarak "*bileceksiniz*" fiili ile bağlantılı olmasını gerektirir.

Buna göre ayetin anlamı şudur: "Eğer siz bizimle alay ediyorsanız, biz de sizinle alay ediyoruz ve diyoruz ki: Yakında azabın kime geleceğini bileceksiniz; bize mi, yoksa size mi?" Bu da, doğru ve gerçek bir söz ile yapılan alayın örneğidir.

"*Alçaltıcı azabın kime geleceğini*" ifadesinden maksat, dünyadaki toplu helâk azabıdır ki, bu da onları sefil ve perişan eden suda boğul-

ma olayıdır. "*Kalıcı azabın kimin üzerine çökeceğini*" ifadesi ise, "sabî, ayrılmaz ve kalıcı azabın kimin üzerine ineceğini" anlamındadır ki, bundan maksat, ahiretteki cehennem azabıdır. İlk azaptan dünya azabının ve ikinci azaptan ahiret azabının kastedildiği yolundaki bu yorumumuzun delili, ifadedeki karşılıklık, azap kelimesinin nekire olarak tekrarlanması ve ilk azabın alçaltıcılıkla, ikinci azabın ise kalıcılıkla nitelenmesidir.

Bazı tefsirciler,¹ "fe-sevfe ta'lemûn (yakında bileceksiniz)" cümlesini tam bir cümle kabul ederek neyin bilineceğini belirtme gereğini duymamışlar ve "*Alçaltıcı azabın kime geleceğini*" ifadesini de Nuh Peygamber'e (a.s) ait bir söz başı olarak kabul etmişler ki bu, sözün akışına yabancı bir yorumdur.

40) Nihayet emrimiz gelip de tandır kaynamaya (tandırdan su fişkırmaya) başlayınca (Nuh'a) dedik ki: "Her cinsten iki eşi (bir erkek, bir dişi), önceden helâk olacağına hükmettiğimiz hariç kendi aileni ve iman edenleri gemiye bindir." Onunla birlikte pek az kişi iman etmişti.

Tencere kaynadığı ve kaynaması şiddetlendiği zaman "fâre'l-kıdrü yefûru fevren ve feveranen" söylenir. Ateş tutuştuğu ve alevi yükseldiği zaman da "fareti'n-naru" denir. "Tennur" da "ekmek tandırı" demektir. Kelime Farsça'da da, Arapça'da da aynı anlama gelir veya kelime Farsça kökenlidir.

Tandırın kaynaması deyimi, suyun tandırdan fişkırp yükselmesi anlamına gelir. Rivayetlerden nakledildiğine göre o gün tufanın ilk başlangıcı, suyun bir tandırdan fişkırması ile kendini göstermiştir. Buna göre "tennur" kelimesinin başındaki elif-lâm, ahd anlamlıdır ve belirli bir tandıra işarettir. Bu deyimın ilâhî gazabın şiddetlendiğini anlatan kinayeli bir ifade olması da muhtemeldir. Arapların savaş şiddetlendiğinde kullandıkları "hamiye'l-vatîsu" deyimini gibi.

"*Nihayet emrimiz gelip de tandır kaynamaya başlayınca...*" Yani, durum böyle devam etti. Nihayet emrimiz gelip de, yani ilâhî emir gerçekleşip de onlara taalluk edince ve böylece tandırdan su kaynamaya başlayınca veya yüce Rabbin gazabı şiddetlenince ona şöyle dedi.

1- [Mecmau'l-Beyan, c.5, s.159, İran basımı]

Buradaki "tennur (tandır)" kelimesi hakkında mantıkla bağdaşmayan başka görüşler vardır. Bunlardan birine göre bu deyimden maksat, tan yerinin ağarmasıdır ve Tufan olayının ilk ortaya çıkışı o vakit olmuştur. Başka bir görüşe göre bu kelime, yerin yüksek ve tümsek noktaları anlamına gelir. Yani yeryüzünün yüksek noktalarından ve tümseklerinden su fişkırdı. Bir başka görüşe göre kelime, yerin yüzeyi anlamındadır.

"(Nuh'a) dedik ki: Her cinsten iki eşi (bir erkek, bir dişi) ... gemiye bindir." Yani, her canlı türünden bir erkek ve bir dişiden oluşmuş bir çifti gemiye bindirmesini Nuh'a emrettik.

"...önceden helâk olacağına hükmettiğimiz hariç kendi aileni... gemiye bindir." Yani, aile fertlerini gemiye bindir. Aile fertlerinden maksat eşi, evlâtları, evlâtlarının eşleri ve torunları gibi akrabalarıdır. Yalnız daha önce boğulacağı yolunda hüküm verdiğimiz aile fertlerin hariç. Bu istisnadan maksat, *"Allah, inkâr edenlere Nuh'un eşi ile Lut'un eşini örnek verdi. Bu ikisi iki salih kulumuzun nikahları altındayken onlara hainlik ettiler."* (Tahrim, 10) ayetinde sözü edilen eşi ile sonraki ayetlerde sözü edilecek olan oğludur. Nuh Peygamber, yüce Allah tarafından oğlunun ailesinin bir ferdi olmadığı, onun iyi olmayan işler yaptığı belirtilmeden önce sadece eşinin istisna edildiğini sanıyordu. Bu açıklama yapılmıca, oğlunun zalimlerden olduğunu öğrendi.

"...ve iman edenleri gemiye bindir. Onunla birlikte pek az kişi iman etmişti." Yani, aile mensuplarının dışında kavminden sana inananları da gemiye bindir. Çünkü aile fertlerinden kendisine inananları gemiye bindirmesi, daha önceki *"kendi aileni... gemiye bindir"* ifadesi ile emredilmişti. Kavminden ona inananların sayısı ise çok azdı.

Ayette "ona pek az kişi iman etmişti" değil de, *"Onunla birlikte pek az kişi iman etmişti"* denmesi, ifadenin Nuh Peygamber (a.s) ile birlikte Allah'a inananların az sayıda olduğu anlamına geldiğine işarettir. Bu ifade tarzı, Allah'ın kimleri boğulma azabından kurtardığının anlatıldığı bir makam olan bu makama en uygun ifade tarzıdır. Çünkü boğulma azabından kurtulmanın gerekçesi, Allah'a inanmak ve O'nun rububiyetine boyun eğmektir. Bunun yanı sıra, ifadede "onlardan pek az kişi" değil de *"pek az kişi"* denmesinin sebebi, iman edenlerin çok az sayıda olduğunu vurgulamaktır. Yani iman edenler, Nuh Peygamber'in kavmine oranla değil, aslında az sayıda kimselerdi. Çünkü sayıları gerçekten azdı.

41) (Nuh) dedi ki: "Haydi gemiye binin; onun yüzüp gitmesi ve durması Allah'ın adıyladır. Hiç şüphesiz, Rabbim bağışlayan ve merhamet edendir."

Ayette geçen "mecraha" kelimesi geminin akması, suda yol alması demektir. Bu kelime "mucraha" şeklinde de okunmuştur. Bu takdirde kelimenin anlamı, gemiyi yüzdürmek ve ona yol aldirmek demek olur. Yine ayette yer alan ve mimli mastar olan "mursaha" kelimesi "irsa" kelimesinin anlamdaşdır ve "irsa" kelimesi de sabitleştirme ve durdurma anlamına gelir. Nitekim Kur'ân'da, *"Dağları da sağlam bir şekilde (onun üzerine) oturttu."* (Nâziât, 32) buyruluyor.

Ayette yer alan *"(Nuh) dedi ki: Haydi gemiye binin"* ifadesi, bir önceki ayetteki *"Nihayet emrimiz gelip de..."* ifadesine matuftur. Yani, *"Nihayet Nuh Peygamber şöyle şöyle deyince..."* Nuh Peygamber (a.s), bu hitabı aile fertleri ile müminlere veya gemiye binen kimselerin tümüne yöneltiyor.

"Onun yüzüp gitmesi ve durması Allah'ın adıyladır." ifadesi, geminin yol alması ve bir yerde durmasının hayırlı ve bereketli olması için Nuh Peygamber'in (a.s) yüce Allah'ın adını anmasıdır. Çünkü herhangi bir eylemi veya olayı Allah'ın adına bağlamak, dayandırmak o eyleme ve olaya helâkten ve fesattan korunma, sapmadan ve hüsrandan sakınma sağlar. Çünkü yüce Allah, dereceler üstü, her yandan korunaklıdır. Dağılmanın, yok olmanın, zaafın ve bitkinliğin O'na yol bulması düşünülemez. O'nunla bağlantı kuran bir şey de kesinlikle kötülüğe maruz kalmaktan korunmuştur.

Nuh Peygamber (a.s) geminin yol almasını ve durmasını Allah'ın adına bağlıyor. Bu ikisi, yani yol almak ile durmak, geminin ve içindekilerin kurtuluşunun iki görünür sebebinin oluşturuyor. Bu iki sebebin başarılı olabilmesi için ilâhî ilginin gemidekileri kapsaması gerekir. Bu ilginin gemidekileri kapsaması, ilâhî mağfiretin onların günahlarını kapsamasına ve onların ilâhî rahmete mazhar olmalarına bağlıdır. Ancak o takdirde geminin yolcuları boğulmaktan kurtulup yeryüzünde güvenli bir hayat yaşayabilirler. Bundan dolayı Nuh Peygamber (a.s) Allah'ın ismini anmayı, *"Hiç şüphesiz, Rabbim bağışlayan ve merhamet edendir."* diye gerekçelendiriyor. Yani geminin yol almasına ve durmasına Allah'ın adını anmamın sebebi, Rabbimin bağışlayan ve merhamet eden olmasıdır. Ancak O, geminin yol almasını ve durmasını aksak-

lıktan ve arızadan koruyabilir ve böylece O'nun mağfireti ve rahmeti sayesinde boğulmaktan kurtuluruz.

Nuh Peygamber (a.s), yüce Allah'ın Kur'ân'da naklettiğine göre Allah'ın ismini ilk anan kişidir. Bu kapıyı ilk açan kimse odur. Bunun yanı sıra o Allah'ın birliğinin delillerini ilk ortaya koyan kişi, kutsal kitap ve şariat getiren ilk peygamber, toplumdaki sınıf farklarını yumuşatmak, sınıflar arası çelişkileri gidermek için mücadeleye atılan ilk önderdir.

"Onun yüzüp gitmesi ve durması Allah'ın adıyladır." ifadesine yukarıda verdiğimiz anlam, bu cümlelerin Nuh Peygamber'in (a.s) Allah'ın adını anmasından oluştuğu ve "mecra" ve "mursa" kelimelerinin mimli mastar oldukları faraziyesine dayanır. Fakat bu cümle Nuh'un emri ile beraberindekilerin besmele çekmesinden oluşabileceği gibi, "mecra" ve "mursa" kelimeleri de zaman veya yer bildiren isimler olabilirler ki, o zaman ifadenin anlamı değişir.

el-Keşşaf adlı tefsirde şöyle deniyor: "Bu ifade, bir cümle de olabilir, iki cümle de olabilir. Bir cümle olması şöyle olur. 'Bismillahi' ibaresi 'irkebu' fiiline muttasıl ve fiilin sonundaki çoğul zamirinin hâli olur. O takdirde anlam, 'Gemi yol aldığı zaman ve durduğu zaman Allah'ın adını anarak veya bismillah diyerek ona binin' şeklinde olur. Bu takdirde 'mecra' ve 'mursa' kelimeleri zaman isimleri olurlar. Bunların mimli mastar olmaları da muhtemeldir. O takdirde yol aldırma ve durdurma anlamlarına gelmeleri ve ifadede yer almayan 'vakt' kelimesinin muzafun ileyhleri oldukları kabul edilebilir. 'Hufuka'n-necm' ve 'makdemel'hac' örneğinde olduğu gibi. Ayrıca yol aldırma ve durdurma yerleri anlamına gelmeleri ve 'bismillahi' amilinin etkisi ile mensup sayılmaları ihtimali de vardır."

"Bu ifadenin iki cümle olması ise "Bismillahi mecraha ve mursa-ha" ibaresinin müpteda ve haberden oluşan öncesinden kopuk yeni bir cümle olması şeklinde olur. Yani 'Yol alması ve durdurulması Allah'ın adı ile gerçekleşecektir.' Rivayete göre Nuh Peygamber geminin yol almasını istediği zaman besmele çeker ve gemi de yol almaya başlar, durmasını isteyince de yine besmele çeker ve gemi dururdu. Ayrıca bu ibarede 'isim' kelimesinin mukham olması (be harfi ile Allah kelimesi arasına girmiş sayılması) ve 'yol alması ve durdurulması Allah'ın inayetiyledir.' anlamına gelmesi de caizdir."

"Bu kelimeler, ya mimli mastar ya zaman veya mekân ismi olarak 'mecraha ve mersaha' şeklinde de okunmuştur. Mücahid ise bu kelimeleri 'mucrîha ve mursîha' şeklinde okumuştur. Bu okuyuşa göre bunlar ism-i fail olurlar ve 'Allah' kelimesinin sıfatları olarak mahallen mecrur olurlar." (Alıntı sona erdi.)

42) Gemi, dağlar gibi dalgalar arasında onları götürüyordu.

"Tecrî" fiilinin gizli zamiri gemiye racidir. İfadedeki "mevc" kelimesi cins ismi veya bir görüşe göre "mevcetun" kelimesinin çoğuludur. Su kitlesi üzerine yükselen büyük bir su parçası anlamına gelir. Bu ayetin işaret ettiğine göre o gemi bazılarının söyledikleri gibi balıklar gibi su içinde yüzmüyor, suyun yüzeyinde yol alıyordu.

Nuh, bir kenarda duran oğluna, "Yavrum! Bizimle birlikte gemiye bin ve kâfirlerle beraber olma." diye seslendi.

Ayette geçen "ma'zil" kelimesi, "azl (ayırma)" kökünden ism-i mekândır. Nuh Peygamber'in oğlu kendini babasından ve müminlerden ayırarak onların yakınında olmayan bir yere gitmişti. Bu yüzden "Nuh, oğluna dedi ki" değil de "*Nuh, oğluna seslendi ki*" ifadesi kullanılıyor.

Buna göre ayetin anlamı şöyledir: "Nuh oğluna seslendi. Oğlu onlardan uzakta bir kenarda idi. Seslenişinde şunları söyledi: Yavrucuğum! -Burada ismi tasğir ile izafet terkibi kullanılmasından maksat, şefkat ve merhamet ifade etmektir. - Bizimle birlikte gemiye bin, kâfirlerle birlikte olup da arkadaşlıkta ve gemiye binmemekte onlara katıldığın gibi belâda da onlara ortak olma." Burada Nuh Peygamber (a.s), "Kâfirlerden olma" demiyor. Çünkü oğlunun sadece sözle iman etmiş bir münafık olduğunu bilmiyor. Bu yüzden onu gemiye binmeye çağırıyor.

43) (Oğlu,) "Beni sudan koruyacak bir dağa sığınacağım." dedi. (Nuh ona,) "Bugün Allah'ın merhamet ettiği kimseler hariç, (hiç kimseyi) O'nun emrinden koruyacak bir şey yoktur." dedi ve aralarına bir dalga girdi, o da boğulanlardan oldu.

Ragıp İsfahanî der ki: "Me'va kelimesi, 'eva ye'vî uviyyen ve me'va' şeklinde kullanılan fiilin mastarıdır. 'Eva ila keza, ye'vî uviyyen ve me'va', 'Ona katıldı, eklendi (sığındı)' demektir. 'Âvâhu gayruhu ye'vîhi îvaen', 'Ona yer verdi, onu yanına ve korumasına aldı' demektir." (Alıntı sona erdi.)

Buna göre ayetin anlamı şudur: Nuh Peygamber'in oğlu babasının emrini reddederek ona, "Bir dağa sığınacağım. Orası beni sudan korur, böylece boğulmam." diye cevap verdi. Nuh oğluna, "Allah'ın gazabının şiddetlendiği, Allah'a sığınanlar dışında kalan bütün yeryüzü halkının boğulmasına dair hüküm verdiği bu gün, Allah'tan kurtaracak bir güç yoktur. Ne dağ ve ne başka bir şey." dedi. Bu sırada Nuh Peygamber ile oğlu arasında dalga girdi ve oğlu boğulanlardan oldu. Eğer dalga aralarına girmeyip konuşmaları kesilmeseydi, Nuh Peygamber onun kâfir olduğunu öğrenir ve onunla ilgisini keserdi.

Ayette, bulundukları yerin dağlık bir yer olduğuna ve insanın o civardaki bir dağa çıkması için fazla bir çabaya gerek olmadığına dair işaret vardır.

44) "Ey yer, suyunu yut ve ey gök, (yağmurunu) tut." denildi. Su çekildi, emir gerçekleşti, gemi Cudi'ye oturdu ve "Zalimler topluluğu (Allah'ın rahmetinden) uzak olsun!" denildi.

Ayette geçen "ibleî" fiilinin kökü olan "bel'", bir şeyi gırtlak yolu ile mideye indirmek (yutmak); "aklî" fiilinin kökü olan "ıklâ'", bir şeyi tutmak ve kökünden terk etmek; "gıyza" fiilinin kökü olan ve "neşf" kelimesinin anlamdaşı olan "gayz" kelimesi ise, toprağın sıvı maddeyi yüzeyinden içine çekmesi anlamına gelir.

Yine ayette geçen "cudi" kelimesi, mutlak anlamda dağ ve kayalık yer demektir. Bir görüşe göre bu kelime, Ermenistan'a kadar uzayan Ararat isimli sıradağlarda yer alan, Musul yöresindeki bir dağın adıdır.

"*Ey yer, suyunu yut ve ey gök, (yağmurunu) tut, denildi.*" ifadesi, yüce Allah'tan gelen bir sesleniştir. Saygı amacı ile seslenen kaynak açıkça belirtilmiyor. Bu, yüce Allah'tan sadır olan "kun (ol)" kelimesi ile verilen tekvinî bir emirdir. Sonucu, hemen arkasından yeryüzünün kaynaklarından fışkıran suyu yutması ve göğün yağmurlarını durdurmasıdır.

Bu ifade gösteriyor ki, Allah'ın emri ile suların coşturulması işinde yeryüzü ile gök ortak hareket etmişlerdir. Nitekim "*Göğün kapılarını devamlı akan bir su ile açtık ve yeryüzünü yarıp birçok kaynaklar fışkırttık. (Her iki) su, takdir edilmiş bir işin olması için birleşti.*" (Kamer, 12)

"*Su çekildi*" ifadesi, suyun azalması, yeryüzünden içe çekilmesi ve yer yüzeyinin meydana çıkması demektir. Bu olay tabîî olarak şöyle olur: Toplanması mümkün olan sular çukur yerlerde toplanıp denizler ve göller oluştururken yer yüzeyindeki diğer sular toprak tarafından yutulur.

"*Emir gerçekleşti.*" Yani, kavminin azaba çarptırılacağı yolunda Nuh Peygamber'e (a.s) yapılan vaat yerine getirildi ve kâfirlerin boğulup yeryüzünün kendilerinden temizlenmesi suretiyle ilâhî emir yürürlüğe kondu. Başka bir ifadeyle, kendisine "ol" denen şey söylendiği gibi oldu.

"Emri gerçekleştirme" deyiimi, hüküm oluşturup bunu çıkarmak anlamında kullanıldığı gibi, o hükmü yürürlüğe koymak, uygulamak ve dış âlemde gerçekleştirmek anlamında da kullanılır. Yalnız dış âlemde varoluşun kendisinden ibaret olan ilâhî kararın ve Rabbanî hükmün oluşturulması ve yürütülmesi aynı şeydir. Farklılık, sadece kelimelerde ve anlatımda söz konusudur.

"*Gemi Cudi'ye oturdu.*" Yani, gemi dağ üzerinde veya Cudi adı ile anılan dağ üzerinde karar kıldı. Bu ifade, Nuh Peygamber (a.s) ile beraberindekilerin karşılaştıkları Tufan olayının son bulmasını haber veriyor.

"*Ve 'Zalimler topluluğu (Allah'ın rahmetinden) uzak olsun!'* denildi." Yani, yüce Allah, "Zalimler güruhu uzak olsun!" buyurdu. Yüce Allah bu buyruğu ile zalimleri rahmetinden uzaklaştırıyor, kendilerini keramet evinden kovuyor. Bu ifadede öznenin kim olduğu belirtilmek-sizin "denildi" denmesi için yapılacak yorum, daha önceki "denildi" fiili için yapılan yorumun aynısıdır.

"*Zalimler topluluğu (Allah'ın rahmetinden) uzak olsun!'*" cümlesindeki emir de, "*Ey yer, suyunu yut ve ey gök, (yağmurunu) tut.*" ifadesindeki iki emir gibi tekvinîdir. Bu ceza, yüce Allah'ın haklarında uyguladığı ve dünyada perişan olmalarına, ahirette hüsrana uğramalarına yol açan suda boğma cezasının ta kendisidir. Bu emir, başka bir bakımdan teşriî bir emirdir. Çünkü Allah'ın iman etmeleri ve salih amel işlemleri yolundaki emrine karşı gelmelerinin sonucunda gelen bir emir ve Allah'a karşı büyüklenmelerine verilen bir cezadır.

Bu ayetteki "*Ey yer, suyunu yut... denildi*", "*Emir gerçekleşti*" ve "*ve 'Zalimler topluluğu uzak olsun!'* denildi." cümlelerinde öznenin zikredilmemiş olmasının başka bir ortak sebebi vardır ki, o da şudur: Bu korkunç, müthiş ve olağanüstü işleri, sadece işlerinde ortağı olmayan tek ve kahredici yüce Allah yapabilir. Bu yüzden adı geçmemiş olsa da akla bir başkası gelmez. Bunlar ancak O'nun işleridir. Adı söylensin veya söylenmesin fark etmez.

Aynı inceliğin bir uygulaması olarak, *"Su çekildi"* cümlesinin öznesi olan yeryüzü ve *"Cudi'ye oturdu"* cümlesinin öznesi olan gemi zikredilmiyor ve zalimler topluluğu denirken bunun Nuh Peygamber'in kavmi olduğu ve kurtulanların da Nuh Peygamber ile beraberindeki gemi yolcuları olduğu açıkça belirtilmiyor.

Hikâyenin akışı bakımından bu ayet öyle şaşırtıcı bir belâgat düzeyine ermiş ki, burada sadece yağmuru yağan bir gök, kaynakları fışkırp sularla kaplanan bir yer, dalgalar arasında akıp giden bir gemi, gerçekleşen bir ilâhî emir, Nuh Peygamber'in kavminden ibaret olan zalim bir topluluk ve bu kavmi helâk etmekle tehdit eden ilâhî bir emir vardır. Dolayısıyla eğer su çekildiyse, bunu içine çeken yeryüzüdür ve eğer bir şey karaya oturduysa, bu gemidir. Tıpkı bunlar gibi, eğer *"Ey yer, suyunu yut ve ey gök, (yağmurunu) tut."* ve *"Zalimler topluluğu uzak olsun!"* dendiye, bu sözlerin söyleyicisi sadece yüce Allah'tır ve zalimler topluluğu da haklarında azap hükmü verilmiş olan kavimdir. Eğer *"emir gerçekleşti"* dendiye, bunu gerçekleştiren yüce Allah; emir de Allah'ın Nuh Peygamber'e vadedip hakkında başvurmasını yasakladığı, bu kavmin kesinlikle boğulacağı yolundaki emirdir. Eğer yeryüzüne, *"suyunu yut"* dendikten sonra göğe *"tut"* dendiye, göğün tutacağı, salıvermeyeceği şey sudur.

Bu ayette, icaz sebeplerinin şaşırtıcı derecede bir araya geldiği ve sebepler arasında ince bir uyum olduğu görülüyor. Bunun yanı sıra bu ayet, akılları durduracak ve duyguları dehşete düşürecek derecede çarpıcı ve mucizevî bir belâgat örneğidir. Gerçi Kur'ân'ın bütün ayetleri birer belâgat mucizesidirler.

Belâgat uzmanları ve edebiyat bilginleri, Kur'ân'ın bu özelliğini irdelemiş, onun denizinin enginliklerine dalmış ve ele geçirebildikleri incilerini su yüzüne çıkarmışlar. Fakat onlar da itiraf ediyorlar ki, elde edebildikleri şey, denize oranla bir avuç su ve yeryüzüne oranla bir çakıl tanesi mertebesindedir.

45) Nuh, Rabbine seslendi; dedi ki: "Rabbim! Şüphesiz, oğlum ailemdendir; şüphesiz, senin vaadin de haktır ve sen hükmedenlerin en iyi hükmedenisin."

Bu ayet, Nuh Peygamber'in (a.s) gemiye binmekten geri kalan oğlu için yaptığı çağırışı yansıtıyor. Onu son defa gemiye binme günü görmüştü. Bu görüşmede ona seslenerek gemiye binmesini emretti,

fakat oğlu bu emri dinlemedi. Arkasından aralarına dalga girdi. Bunun üzerine Nuh çok üzüldü. Çünkü o oğlunu Allah'a inanmış biri olarak görüyor ve onu ailesinden sayıyordu. Allah da ona, ailesini kurtaracağını vadetmişti.

Nuh Peygamber (a.s) bu olaya çok üzüldüğü için, "*Nuh, Rabbine seslendi*" ifadesinden anlaşılacağı üzere bu çağrıyı yüksek sesle yapmıştı. Çünkü "Nuh istedi" veya "dedi" ya da "dua etti" denmiyor, "*Nuh, Rabbine seslendi*" buyruluyor. Ağır derde düşen, aşırı derecede üzüntüye kapılan muzdarip bir insanın yüksek sesle yakarması normal bir tepkidir. Gerçi Nuh'un oğlu ile ilgili bu sesleniş hikâyede kavminin boğulması aşamasından sonra anlatılıyorsa ve bundan bu seslenişin iş bittikten ve gemi sular üzerinde yüzdükten sonra gerçekleştiği anlaşılıyorsa da durum, bu seslenişin aralarına dalga girdikten sonra gerçekleşmiş olmasını gerektirir. Buna göre bu seslenişin tufanın sona ermesinden sonra gündeme getirilmesinin sebebi, hikâyenin bütün dehşet dolu aşamalarının ara vermeksizin anlatılmak istenmesi olmalıdır. Böylece olay tam olarak yansıtıldıktan sonra geride kalan bazı yönlerinin anlatımına geçilmiş oluyor.

Nuh Peygamber (a.s), ulü'l-azm peygamberlerden biri idi. Rab-bini biliyor, O'nun yüceliğini tanıyordu ve kendi kulluk konumunun bilincinde idi. İçinde bulunduğu durum da, rububiyet alâmetinin ve ilâhî kahrın en üst düzeyde ortaya çıkmasına, dünyanın ve dünyalıların sulara boğulmalarına sahne olmuştu. Bu arada yüce Allah'tan zalimleri rahmetinden uzaklaştırdığını bildiren bir nida gelmişti. İşte böyle bir dehşetli ortamda Nuh Peygamber (a.s) oğlu için çağrıda bulunuyor. Fakat peygamberlik edebinin gereği olarak oğlunun kurtarılması şeklindeki isteğini açıkça dile getirmeye cesaret edemiyor. Bunun yerine durumun mahiyetinin açıklanmasını isteyen bir üslupla söze giriyor. Çağrısında Allah'ın kendisine yönelik vaadini gündeme getiriyor. Yüce Allah, "*Her cinsten iki eşi (bir erkek, bir dişiyi)... kendi aileni... gemiye bindir.*" şeklindeki buyruğunda kurtulacak olanları kendisi ile yanına alıp gemiye bindirmesini emrederken aile fertlerinin kurtulacağını ona vadetmişti.

Nuh Peygamber'in (a.s) eşi dışında kalan aile fertleri, söz konusu oğlu da dahil olmak üzere, görünüşte mümin idiler. Onun bilgisine göre eğer oğlu mümin olmasaydı, kesinlikle onu gemiye binmeye çağırmaz-

dı. Çünkü, *"Rabbim! Yeryüzünde kâfirlerden bir tek kişi bırakma."* (Nûh, 26) diyerek yüce Allah'tan bütün kâfirleri helâk etmesini isteyen kendisi idi. Demek ki, bu oğlunun mümin olduğu görüşünde idi. Gerçi oğlu, onun gemiye binmesi yolundaki emrine karşı gelmişti. Ama bu tutum, küfür veya küfre götüren bir hareket değildi, sadece bir gûnahtı.

Bütün bunlardan dolayı, *"Rabbim! Şüphesiz, oğlum ailemdendir; şüphesiz, senin vaadin de haktır."* diyerek Rabbinin vaadini gündeme getirdi ve buna oğlunun ailesinin bir ferdi olduğunu ekledi. Bunun yanı sıra, bu sözlerdeki *"Rabbim"* ifadesi, merhamet dilemeye; *"oğlum"* ifadesinde *"oğul"* kelimesini kendine izafe etmesi, *"ailemdendir"* açıklamasına delil getirme gayretine ve *"şüphesiz, senin vaadin de haktır."* ifadesindeki pekiştirme amaçlı *"inne"* edatı ile *"elif-lâm"*, imanın hakkını yerine getirme isteğine delâlet eder.

"Şüphesiz, oğlum ailemdendir" ve *"şüphesiz, senin vaadin de haktır."* cümleleri birbirine eklenince, oğlunun kurtulması yolundaki bir hükme varma sonucunu verirler. Fakat Nuh Peygamber (a.s), kul olmanın gerektirdiği edebe uyarak sözünün sonucu olan hükmü dayanak yapmıyor. Çünkü hüküm verme yetkisi Allah'a aittir. Bunun yerine, *"Sen hükmedenlerin en iyi hükmedenisin."* diyerek hak hükmü ve son kararı yüce Allah'a bırakıyor.

Buna göre ayetin anlamı şöyledir: Rabbim! Oğlum benim aile fertlerimden biridir ve senin vaadin haktır. Bu da oğlumun kavmime uygulanan boğma cezasına çarptırılmamasına delâlet eder. Bununla birlikte doğru hüküm vermek sana aittir. Çünkü sen, hüküm verenlerin en isabetli hüküm verenisin.

Görüldüğü kadarıyla Nuh Peygamber (a.s), işin iç yüzünün açıklığa kavuşmasını istemekle yetiniyor. Oğlunun kurtarılmasından söz etmiyor ve kendisinden nakledilen bu sözlere başka bir şey eklemiyor. Bunu daha geniş şekilde açıklayacağız.

46) (Allah) dedi ki: "Ey Nuh! O, senin ailenden değildir; o, kötü bir amel (sahibi)dir. O hâlde hakkında bilgin olmayan bir şeyi benden isteme. Cahillerden olmayasın diye sana öğüt veriyorum."

Yüce Allah bu ayette, Nuh Peygamber'e (a.s) oğlunun kurtulmasını gerektirdiği düşüncesi ile ileri sürmüş olduğu *"Şüphesiz, oğlum ailemdendir; şüphesiz, senin vaadin de haktır."* gerekçesinin doğru olan açık-

lamasını yaparak, "*O, senin ailen den değildir*" diye buyuruyor. Böylece Nuh Peygamber'in delili etkisiz kalmış oluyor.

Doğrusunu Allah bilir ya, oğlunun onun ailesinden olmamasından maksat, Allah'ın kurtulacağını vadettiği aile fertlerinden biri olmadığıdır. Çünkü, "*önceden helâk olacağına hükmettiğimiz hariç kendi aileni...*" ifadesi ile iyi işler yapan aile fertleri kastedilmiştir. Oysa o oğlu, oğlu olmakla ve soyca ailesinden olmakla birlikte iyi işler yapan biri değildi. Böyle olduğu için, "*O, senin ailen den değildir*" ifadesi, "*o, kötü bir amel (sahibi)dir*" ifadesi ile gerekçelendiriliyor.

Denebilir ki: Bu ölçü, Nuh'un kâfir eşinin ailesinden olmasını gerektirir. Çünkü eşi, aslında "ailen" ifadesinin kapsamına girerken, istisna ile hüküm dışı bırakılıyor. Buna göre oğlu istisna ile değil, esasta aile kapsamının dışında olur ki, bu da ayete yabancı bir yorumdur.

Buna karşılık ben derim ki: "*Önceden helâk olacağına hükmettiğimiz hariç kendi aileni...*" ifadesindeki "aile"den maksat, kendisine intisap eden yakınlarıdır. "*Önceden helâk olacağına hükmettiğimiz*" şeklindeki müstesnadın maksat, bunlardan salih olmayanlardır ki, buna Nuh'un (a.s) eşi ile bu oğlu girer. "*O, senin ailen den değildir*" ifadesindeki "aile"den maksat, tıpkı "*Şüphesiz, oğlum ailemdendir*" ifadesinde olduğu gibi, Nuh Peygamber'e (a.s) intisap edenler içinden salih amel işleyenlerdir. Çünkü Nuh Peygamber (a.s), "*Şüphesiz, oğlum ailemdendir*" derken, kötü işler yapan yakınlarını kastetmiyor. Aksi hâlde eşi de o kapsama girer ve delili geçersiz olurdu. Bu inceliği iyi kavramak gerekir.

Ayetten anlaşılan anlam budur. Bu anlamı, Ehlibeyt İmamları'ndan (selâm olsun onlara) gelen ve ileride yer vereceğimiz bazı rivayetler de doğrulamaktadır.

Tefsirciler bu ayete başka anlamlar da vermişlerdir.

Bu anlamlardan birine göre, bu ayetten maksat, "o oğlun senin dininden değildir" şeklindedir. Buna göre Nuh Peygamber'in o oğlunun kâfirliği, onu babasının aile fertlerinden olmasının hükümleri dışına çıkarıyor. Bu görüş, bir grup tefsirciye izafe edilmiştir.¹

Bu görüş hakkında söyleyeceklerim şunlardır: Bu anlamın aslında özü itibari ile bir sakıncası yoktur. Yalnız ayetin akışından çıkmıyor.

1- [Mecmau'l-Beyan, c.3, s.164, Beyrut basımı]

Çünkü Nuh Peygamber (a.s) hangi anlamda oğlunu aile kavramının kapsamına aldıysa, yüce Allah da o anlamda onun aile kapsamı dışında olduğunu belirtiyor. Nuh Peygamber (a.s) oğlunun ailesinden olduğunu söylerken onun kâfir olmayıp mümin olduğunu değil, kendisine mensup salih kimselerden olduğunu kastediyordu. Gerçi böyle olmak imanı da gerektirir. Ancak eğer bu görüş, meâlen bizim yukarıda açıkladığımız anlama dönerse, ona bir diyeceğimiz yok.

Bir başka anlama göre, Nuh Peygamber'in söz konusu oğlu aslında onun oğlu değil, sadece onun yatağında doğmuş gayrimeşru bir çocuktur. Nuh Peygamber görünüşe göre "O benim oğlumdur" dedi. Fakat Allah ona işin öyle olmadığını bildirerek onu eşinin ihaneti konusunda uyardı. Bu görüş, Hasan (Basrî) ve Mücahid'e izafe edilir.¹

Buna vereceğimiz cevap şudur: Bir defa bu yorum, peygamberlere yüz kızartıcılık ve utandırıcılık isnat etmektedir ki, Kur'ân'dan aldığımız mesaj bunu reddeder, onları bu tür asılsız isnatlardan tenzih eder. Ayetin sözlerinde bunu kanıtlayacak, böyle bir anlamayı destekleyecek bir delil yoktur. Hikâyede sadece "*O, senin aileden değildir; o, kötü bir amel (sahibi)dir.*" ifadesi vardır ki, bu da bu yoruma cüret edenleri açıkça desteklemez. Öte yandan "*Allah, inkâr edenlere Nuh'un eşi ile Lut'un eşini örnek verdi. Bu ikisi, kullarımızdan iki salih kişinin nikâhları altında iken onlara hainlik ettiler.*" (Tahrim, 10) ayetinden sadece o iki kadının kâfir oldukları, eşlerinin düşmanlarını destekledikleri, onlara sırlarını sızdırdıkları, onları eşlerine karşı kışkırttıkları anlaşıyor.

Bir başka anlama göre o, eşinin oğlu idi; yani onun öz oğlu değil, üvey evlâdı idi.

Buna karşı söyleyeceğimiz şudur: Ayetin sözlerinde bu yorumu doğrulayacak bir delil yoktur. Üstelik böyle bir durum, onun oğlu olmadığını gerektelendirme amacı taşıyan "*o, kötü bir amel (sahibi)dir.*" ifadesi ile uyuşmaz. Eğer durum gerçekten öyle olsaydı, "o, eşinin oğludur." denmesi yerinde olurdu.

Bu anlamı doğru kabul edebilmek için ya Nuh Peygamber'in (a.s) onun öz oğlu olmayıp üvey evlâdı olduğunu bilmeden Rabbine, "*Şüphesiz, oğlum ailemdendir*" diye hitap ettiğini fark etmemiz veya üvey olduğunu bile bile mecazî bir söz söyleyerek bu durumdan haberdar

1- [Mecmau'l-Beyan, c.3, s.164, Beyrut basımı]

olan Rabbine delil gösterdiğini ve onun öz oğlu olmayıp üvey evlâdı olduğu şeklinde uyarılmış olduğunu kabul etmemiz gerekir ki, bu faraziyelerin her ikisi de akla yabancıdır.

Ayetin sözlerinden anlaşıldığına göre "*O, kötü bir amel (sahibi) dir.*" ifadesindeki zamir (innehu), Nuh Peygamber'in oğluna racidir. Buna göre Nuh'un (a.s) oğlunun kendisi kötü bir ameldir. Onun kötü bir amel sayılması bir tür mübalağadır. "*Zeyd adalettir.*" sözü gibi. Yani, "*Zeyd adalet sahibidir.*" Yine, "*Dünya ikbalden ve idbardan ibarettir.*" şeklindeki mısra gibi. Yani, "*Dünyanın hem ikbali, hem idbarı (gerilemesi, işlerinin ters gitmesi) vardır.*"

Buna göre ifadenin anlamı şudur: "Senin bu oğlun iyi olmayan işler işlemiş biridir. Buna göre o sana kurtulacağını vadettiğim aile fertlerinden değildir." İfadede yer alan "amel" kelimesini "amile" şeklinde, yani mazi fiil sıygasında okuyanların okuyuşu da, bu anlamı doğrular. Yani, "O, salih olmayan ameller işledi."

Bir görüşe göre¹ ifadedeki zamir, Nuh Peygamber'in (a.s), "*Rabbim! Şüphesiz, oğlum ailemdendir.*" şeklindeki sözlerinden anlaşılan isteğine racidir. Yani, senin oğlunun kurtuluşu yolundaki isteğin kötü bir ameldir. Çünkü bu istek bilmediğin bir şeyi istemektir ki, bir peygamberin Rabbine böyle bir hitap yöneltmesi yakışıksızdır.

Bu yorum, yapılabilecek yorumların en dayanıksızıdır. Çünkü bu anlam ne bu ifadeden önceki "*O, senin ailenden değildir*" cümlesi ile ve ne arkadan gelen "*O hâlde hakkında bilgin olmayan bir şeyi benden isteme.*" cümlesi ile bağdaşmaz. Bu açıktır. Eğer öyle olsaydı, bu ifadenin "*O, senin ailenden değildir*" ifadesinden önce ve Nuh Peygamber'in (a.s) sözlerine bitişik olarak gelmesi uygun olurdu.

Üstelik sen biliyorsun ki, Nuh Peygamber'in (a.s), "*Rabbim! Şüphesiz, oğlum ailemdendir.*" şeklindeki sözleri, istek içermeyen, yalnız eğer konuşmasına devam etseydi onu istekte bulunmaya götürecek olan sözlerdir. Fakat ilâhî destek hemen araya girerek onu istekte bulunmaktan alıkoydu.

"*O hâlde hakkında bilgin olmayan bir şeyi benden isteme.*" Öyle anlaşıyor ki, Nuh Peygamber'in (a.s), "*Rabbim! Şüphesiz, oğlum ailemdendir; şüphesiz, senin vadin de haktır*" şeklindeki sözlerinin onu,

1- [Mecmau'l-Beyan, c.3, s.165, Beyrut basımı]

ailesinden olmadığını bilmeyerek oğlunun kurtuluşunu istemeye götürmesi muhtemeldi. Bunun üzerine ilâhî destek elinden tuttu, görünmez el onu doğrultarak istekte bulunmasını engelledi ve *"hakkında bilgin olmayan bir şeyi benden isteme."* yasağı imdadına yetiştirdi. Bu yasaklayıcı ifade, yasaklamayı yukarıdaki gerekçeye bağladı. Yani o, kötü bir amel sahibi olduğu için senin aileden olmadığına göre -ki senin bunu bilmene imkân yoktu- sakın onun kurtuluşunu istemeye kalkışma. Çünkü bu, hakkında bilgi sahibi olmadığın bir şeyi istemek olur.

Bilmeden istekte bulunmayı yasaklamak, Nuh Peygamber'in (a.s) o isteği doğrudan doğruya veya *"Rabbim! Şüphesiz, oğlum ailemdendir"* ifadesinde dolaylı olarak fiilen dile getirmiş olmasını gerektirmez. Çünkü bir şeyi yasaklamak, o şeyin daha önce işlenmiş olmasını gerektirmez. Nitekim yüce Allah, *"Sakın onlardan bazı sınıfları yararlandırdığımız (dünyalık) şeylere gözlerini dikme."* (Hicr, 88) ayetinde Peygamberimize (s.a.a) dünyayı sevmeyi ve onun cazibesine tutulmayı yasaklıyor ki, onun bu tür duygulardan uzak olduğu baştan bellidir.

Yalnız yasağın bir fiil ile bağlantısının sağlıklı olabilmesi için o fiilin iradeye dayalı olması, yani yükümlünün o fiili işleminin mümkün olması gerekir. Peygamberler ismet sıfatına sahip olmakla ve gaybî desteğe mazhar olmakla birlikte onlara yasaklanan fiiller bu türden fiillerdir. Masum olmanın ve gaybî desteğe sahip olmanın sonucu olarak onların davranışları yüce Allah'ın denetimi altındadır. Ne zaman insanın ayaklarının sürçmesi tehlikesi bulunan bir durumla karşı karşıya kalırlarsa, yüce Allah onları uyararak doğru olanı onlara bildirir, onları doğru olana ve kulluk yolunu benimsemeye çağırır. Şu ayette buyrulduğu gibi: *"Eğer sana sebat vermeseydik, neredeyse onlara birazcık yaslanacaktın. Bu durumda sana hayatın da, ölümün de (azabını) kat kat tattırırdık, sonra bize karşı kendine bir yardımcı bulamazdın."* (İsrâ, 74-75) Görülüyor ki yüce Allah, Peygamberimizin (s.a.a) müşriklere yaklaşmasına değil, onlara yaklaşma eğilimi göstermesine bile kendisinin engel olduğunu bildiriyor.

Bir başka örnek de şu ayettir: *"Eğer Allah'ın sana yönelik lütuf ve rahmeti olmasaydı, onlardan bir grup seni şaşırtıp saptırmaya yeltenmişti. Oysa onlar sadece kendilerini şaşırtıp saptırırlar, sana hiçbir zarar veremezler. Allah sana kitabı (vahyi) ve hikmeti indirdi, sana bilemeyeceğin şeyleri öğretti. Allah'ın sana yönelik lütfu gerçekten büyüktür."* (Nisâ, 113)

"*Benden isteme*" şeklindeki ilâhî yasağın henüz işlenmemiş bir fiille ilgili olduğunun bir başka delili, Nuh Peygamber'in (a.s), "*Rabbim! Hakkında bilgin olmayan bir şeyi senden istemekten sana sığınırım.*" şeklindeki sözüdür. Çünkü eğer bir istekte bulunmuş olsaydı, "o istegiğinden sana sığınırım" derdi. Çünkü mamulüne muzaf olan mastar, fiilin gerçekleştiğini ifade eder.

Nuh Peygamber'in (a.s) fiilen bir istekte bulunmadığının bir başka delili de, "*O hâlde hakkında bilgin olmayan bir şeyi benden isteme.*" ifadesini, "*Cahillerden olmayasın diye sana öğüt veriyorum.*" ifadesinin izlemesidir. Çünkü bu ifadenin anlamı, "Ben sana sözlü olarak o isteğin sebebi ile cahillerden olmamanı öğütlerim." şeklindedir. Oysa eğer Nuh Peygamber (a.s) fiilen o istekte bulunmuş olsaydı, cahillerden olurdu. Çünkü o zaman hakkında bilgisi olmayan bir şeyi istemiş olurdu.

Denebilir ki: Yüce Allah, "*Cahillerden olmayasın diye*" buyuruyor. Yani, cahillik sıfatının yerleştiği kişilerden olmayasın diye. Cahilliğin yerleşmesi, bir kere ile değil, tekrarlamakla olur. Bundan anlaşılıyor ki, Nuh Peygamber istediği şeyi istedi ve bir defalığına bu cahilliği yaptı. Yüce Allah ona öğüt veriyor ki, aynı işi bir daha tekrarlayıp cahiller zümresine girmesin.

Ben derim ki: "Cahil" gibi ism-i fail sıygaları yerleşmişliğe ve tekrara delâlet etmez. Dil bilginlerinin anlattıklarına göre bu anlamı, "cehul" gibi sıfat-ı müşebbehe sıygaları ifade eder. Bunun bir örneği bakara hikâyesinde geçen "*(Kavmi ona,) 'Bizimle alay mı ediyorsun?' demişlerdi. O da, 'Cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım.' demişti.*" (Bakara, 67) ayetidir. Bir başka örneği, Yusuf hikâyesinde yer alan "*Eğer onların hilelerini benden çevirmezsen, onlara meyleder ve cahillerden olurum.*" (Yûsuf, 33) ayetidir. Diğer bir örneği de, Peygamberimize (s.a.a) hitap eden "*Allah dileyeydi, elbette onları hidayet üzerinde toplardı. O hâlde, sakın cahillerden olma!*" (En'âm, 35) ayetidir.

Ayrıca eğer maksat bir kere istekte bulunduktan sonra tekrar istekte bulunmasını yasaklamak olsaydı, istekte bulunmanın kendisinin yasaklanması yerine aynı şeyin tekrarlanması açık bir dille yasaklanması daha uygun olurdu. Nitekim benzer bir durumda şöyle buyruluyor: "*Hani bu yalanı dillerinizle (birbirinizden) alıyor ve bilginiz olmayan bir şeyi ağızlarınızla söylüyordunuz... Allah size bir daha buna benzer bir işe dönmeyesiniz diye öğüt verir.*" (Nûr, 15-17)

47) Nuh dedi ki: "Rabbim! Hakkında bilgim olmayan bir şeyi senden istemekten sana sığınırım. Eğer sen beni bağışlamaz ve bana merhamet etmezsen, kesinlikle hüsrana uğrayanlardan olurum."

Nuh Peygamber (a.s) eğer sözün normal akışını sürdürse, işi, hakkında bilgi sahibi olmadığı bir şeyi istemeye vardırıp cahiller kategorisine girecekti. Ama Allah'ın yardımı araya girerek kendisini helâk olmaktan kurtardı. İşte bu gerçeği anlayınca Rabbine şükretti. O mahvedici istekten Allah'ın mağfiretine ve rahmetine sığınmayı talep ederek, *"Rabbim! Hakkında bilgim olmayan bir şeyi senden istemekten sana sığınırım."* dedi.

Henüz gerçekleşmemiş olan helâk edici şeylerden ve mahvedici günahlardan Allah'a sığınma hakkında söyleyeceğimiz söz, henüz işlenmemiş günahlardan sakındırma hakkında söylediğimiz söz gibidir. Bu konuda gereken sözü az önce söyledik. Nitekim Peygamberimiz (s.a.a) masum olduğu hâlde şeytanın ona sokulacak yol bulmasına imkân olmadığı hâlde yüce Allah şu ayetlerde ona şeytandan sakınmasını emrediyor: *"De ki: İnsanların kalplerine vesvese sokan, insan Allah'ı andığında pusuya çekilen... şeytanın şerrinden insanların Rabbine sığınırım."* (Nâs Suresi), *"Rabbim! Onların yanımda bulunmalarından sana sığınırım."* (Mü'minûn, 98) Oysa vahiy, şeytanlar karşısında dokunulmazlık ayrıcalığına sahiptir. *"O, gaybı bilendir; gaybından kimseyi haberdar kılmaz. Fakat seçtiği peygamberler bunun dışındadır. Allah onların önderlerinden ve arkalarından gözcüler gönderir ki, Rablerinin mesajlarını ilettiklerini bilsin."* (Cin, 26-28)

"Eğer sen beni bağışlamaz ve bana merhamet etmezsen, kesinlikle hüsrana uğrayanlardan olurum." ifadesi, ilk bakışta tövbe gibi görünen, fakat aslında Allah'ın eğitimine ve edeplendirmesine dönük bir şükür anlamı taşıyan bir ifadedir.

Nuh Peygamber'in (a.s) bu sözlerinin şekil itibari ile tövbe olmasının açıklaması şudur: Çünkü bu sözlerinde sığınma talebi ile Allah'a yönelme vardır. Bunun gereği, Allah'ın mağfiretinin ve rahmetinin istenmesidir. Yani insanın sürçmesine ve helâk olmasına yol açan kötülüklerin örtülmesinin ve yardımının kapsamına alınmasının istenmesidir. Bu tefsirin altıncı cildinin sonlarında belirttik ki, günah kavramı, şeriatın emirlerine karşı gelmenin yanı sıra insana herhangi bir şekilde

kötülük dokunduran her vebali ve kötü etkiyi de içerir. Mağfiret ise, şeriat bağlıları arasında bilinen günahların yanı sıra, insana mutluluk veren, onun sıkıntılarını gideren her türlü örtmeyi de içerir.

Nuh Peygamber'in (a.s) bu sözlerinin aslında şükür olmasının gerekçesine gelince; cahiller zümresine girmesini gerektiren isteğini dile getirmesine engel olan, işin doğrusunu açıklayarak onu koruma şemsiye altına alan ilâhî destek, yolda meydana gelecek ayak sürçmesine karşı bir örtme ve kendisine Allah'ın bu yolla bağışlamış olduğu bir nimet idi. Buna göre, *"Eğer sen beni bağışlamaz ve bana merhamet etmezsen, kesinlikle hüsrana uğrayanlardan olurum."* şeklindeki sözleri, *"Eğer sen beni ayak sürçmelerinden korumasaydın, mahvolurdum."* anlamına gelir ve Allah'ın güzel lütfuna yönelik bir övgü ve şükür niteliği taşır.

48) Denildi ki: "Ey Nuh! Katımızdan sana ve beraberindekilerden bazı ümmetlere yönelik esenlik ve bereketler ile (gemiden) in. Bazı ümmetler de olacak ki, onları (bir süre) dünya nimetlerinden faydalandıracaksın, sonra onlara katımızdan acı bir azap dokunacaktır."

Ayette geçen "selâm (esenlik)" kelimesi, selâmet veya tahiyyet (esenlik dileği) anlamındadır. Yalnız ayetin sonunda azabın dokunmasından söz edilmiş olması, ayetin başındaki bu selâm ile azaptan selâmetin kastedildiğini teyit eder. Bunun yanı sıra ayetin sonunda bereketin faydalanma ile değiştirilmesi, bereketlerden maksadın mutlak anlamda nimetler ile hayat maddeleri olmadığını, insanı mutluluğa, iyiliğe ve övülmüş akıbeti sevk edecek nitelikteki nimetler olduğuna delâlet eder.

Buna göre doğrusunu Allah bilir ya, *"Denildi ki -söyleyen belirtilmiyor, ama bu yüce Allah'tır-: Ey Nuh! Katımızdan sana... yönelik esenlik ve bereketler ile (gemiden) in..."* ifadesinin anlamı -Allah daha iyi bilir ya- şudur: *"Ey Nuh! Tufan azabından kurtulmuş olarak ve sana sunacağımız bereket ve iyilik içerikli nimetler ile veya bizden sana incek tahiyyet ve bereketler ile gemiden in."*

"...ve beraberindekilerden bazı ümmetlere..." ifadesi, "aleyke (sana)" ibaresine matuftur. İfadede yer alan "ümem" kelimesinin nekire (belirtisiz) olarak kullanılması, kelimenin bir kısım ümmetler anlamına geldiğini gösterir. Çünkü ümmetlerin bir başka bölümünden daha son-

ra, *"Bazı ümmetler de olacak ki, onları (bir süre) dünya nimetlerinden faydalandıracağız."* diye söz ediliyor.

"Ey Nuh! Katımızdan sana ve beraberindekilerden bazı ümmetlere yönelik esenlik ve bereketler ile (gemiden) in..." hitabının ayetin sonuna kadarki bütünü, seslendirildiği ortam göz önüne alındığında bütün insanlığı kapsayan bir hitaptır. Bilindiği gibi o sırada yeryüzünde hiçbir insan, hiçbir hayvan yoktu. Hepsi sularda boğulmuştu. Sadece gemideki canlılar kalmıştı. Gemi karaya konmuş, Cudi üzerine oturmuştu. İlâhî hüküm uyarınca gemidekilerin yeryüzüne inmeleri, orayı imar edip orada bir süre için yaşamaları kararlaştırılmıştı.

Evet, bu hitap gemi dışına çıkmalarından itibaren kıyamet gününe kadar gelecek bütün insanları kapsar. Bu hitap, Âdem Peygamber'in (a.s) cennetten yeryüzüne indirildiği gün seslendirilen hitabın bir benzeridir. Yüce Allah o ilk hitabı bir ayette, *"Dedik ki: 'Birbirinize düşman olarak inin. Sizin yeryüzünde kalıp bir süre yaşamanız lâzımdır.'... 'Hepiniz oradan inin, dedik. Yalnız size benden bir hidayet geldiği zaman, kimler benim hidayetime uyarsa, artık onlara bir korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir. İnkâr edip ayetlerimizi yalanlayanlar ise, ateş ehli-dir, onlar orada ebedî kalacaklardır."* (Bakara, 36-39) şeklinde; bir başka ayette de, *"(Allah) dedi ki: Orada yaşayacak, orada ölecek ve (tekrar diriltilerek) oradan çıkarılacaksınız."* (A'râf, 25) şeklinde naklediyor.

Bu hitap ise, o ilk hitaba benzeyen ikinci bir hitaptır. Nuh Peygamber (a.s) ile beraberindeki müminlere yöneliktir. Günümüzün insan soyu onlara dayanır. Hem onlarla, hem de kıyamet gününe kadar soylarından türeyecek olanlarla bağlantılıdır. Yeryüzündeki hayatlarının takdir edilmesini, oraya inmelerine, yerleşip barınmalarına izin verilmesini içerir.

Yüce Allah, kendilerine izin verilen bu kimseleri ikiye ayırıyor. Bir bölümüne verdiği izinden, esenlik ve bereketlerle söz ediyor ki, bunlar Nuh Peygamber (a.s) ile beraberindekilerden oluşumu başlayan ümmetlerin bir bölümüdür. Diğer kesime verdiği izinden, faydalandırma deyimi ile söz ediyor. Bu faydalandırmanın arkasından o kimselere azabın dokunacağını vurguluyor. Buna karşılık bir önceki kesime vadettiği esenlik ve bereketler, muhatapları için iyilik ve mutluluk müjdesi içerirler.

Bundan ortaya çıkıyor ki, bu ayetteki inme içerikli hitap, onunla bağlantılı esenlik, bereketler ve faydalandırma ile birlikte gemidekilerin

inişinden kıyamet gününe kadar türeyecek insanların tümüne yöneliktir ve Âdem Peygamber (a.s) ile eşine yöneltilmiş olan yeryüzüne iniş hitabı ile aynı ağırlıkta ve niteliktedir. Bu hitapta, yeryüzündeki hayata ilişkin izin ile Allah'a itaat edenlere yönelik vaat ve ona isyan edenlere yönelik tehdit vardır. İlk hitabın da tıpkısı tıpkısına içeriği bunlardır.

Bundan anlaşılıyor ki, *"ve beraberindekilerden bazı ümmetlere"* ifadesi ile gemidekiler ile onların soyundan türeyecek salih ümmetler kastediliyor. Yine bundan anlaşılıyor ki, "mimmen maake (beraberindekilerden)" ibaresinde yer alan "min" edatı açıklama amaçlı değil, başlangıç anlamı taşıyan "min"dir ve ifadenin anlamı, "beraberindekilerden oluşumu başlayan ümmetlere" şeklindedir ki, bu ümmetler, gemidekiler ile onların soyundan gelecek olan salihlerdir.

Bu anlamın verdiği sonuç, gemidekilerin hepsinin kurtuluşa ermiş iyi kimseler olmalarıdır. Değerlendirmeler de bunu destekliyor. Çünkü onlar, imtihan potasında pişerek arınmış ve Allah'ın katındaki yakınlığı her şeye tercih etmişlerdi. Nitekim yüce Allah, onların imanlarını bu hikâyede iki kere onaylamıştır. Hikâyenin bir yerinde onlar hakkında, *"(daha önce) iman etmiş olanlar dışında"* (36. ayet) ve başka bir yerde, *"...ve iman edenleri... Onunla birlikte pek az kişi iman etmişti."* (40. ayet) buyrulmuştur.

"Bazı ümmetler de olacak ki, onları (bir süre) dünya nimetlerinden faydalandıracağız, sonra onlara katımızdan acı bir azap dokunacaktır." ifadesindeki "ümem" kelimesi, hazfedilmiş bir müptedanın haberi olmalıdır. Yüce Allah bu ümmetleri izin hitabına muhatap kıldığı kimselerin zümresi dışında tuttuğu için, "ve metain li-ümemin aherîne se-yuazzebûn (ileride azaba çarptırılacak başka ümmetlere de bir meta ile (gemiden in))" demeyerek onları saygınlık konumundan kovuyor ve haber veriyor ki: "Başka ümmetler de var ki, onları nimetlerden faydalandıracağız, fakat sonra azaba çarptıracağız." Buna göre onlar, hayatın nimetleri üzerinde saygınlık ve Allah'a yakınlık içerikli bir tasarruf iznine sahip değildiler.

Ayette sözü söyleyeni yücelten yönler dikkatten kaçmamaktadır. Meselâ "kıyle" fiilinin meçhul (edilgen) olması, gemiden inme hitabında Nuh Peygamber'e (a.s) özellikle seslenilmesi, iki yerdeki "minna (katımızdan)" ibareleri ile "se-nümettiuhum (faydalandıracağız)" ibaresinde çoğul birinci şahıs sıygasının kullanılması gibi.

Bazı tefsirciler,¹ "*ve beraberindekilerden bazı ümmetlere*" ifadesini "beraberindekilerin zürriyetinden bazı ümmetlere" şeklinde tefsir etmişlerdir. Bu tefsir yerinde değildir. Üstelik Nuh Peygamber'in (a.s) beraberindekileri hitap kapsamının dışına çıkarmaktadır. Yine bir tefsirci,² ifadedeki "ümmetler" ile Nuh Peygamber'in gemiye aldığı hayvan türlerinin kastedildiğini, çünkü Allah'ın bu canlıları bereketli kıldığını söylemiştir ki, bu yorumun asılsızlığı daha açıktır. [Çünkü hayvanlara "ümen (ümmetler)" tabiri kullanılmadığı gibi, kurallar gereği "men" değil de "ma" edatına yer verilmesi gerekir.]

49) Bunlar, sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir.

Yani bu hikâyeler veya bu hikâye, sana vahyettiğimiz gayb âlemine ilişkin haberlerdendir.

"*Bundan önce ne sen ve ne kavmin bunları bilmiyordunuz.*" Yani bu hikâyeler, bundan önce doğruluk kutusunda saklı, sana ve kavmine meçhul idiler. Bu hikâyelerin Ehlikitab'ın yanındaki şekilleri tahrif edilmiş, doğruluk ekseninden saptırılmıştır. Nitekim hikâyenin eldeki Tevrat'ta nasıl anlatıldığını ileride nakledeceğiz.

"*O hâlde sabret. Şüphesiz sonuç, (kötülüklerden) sakınanlarındır.*" Bu ifade, hikâyeden çıkarılmış bir sonuçtur. Yani Nuh Peygamber (a.s) ile kavmi arasındaki mücadelenin nasıl bir sonuca vardığını öğrenmiş oldun. Bu mücadele sonunda Nuh Peygamber'in kavmi helâk olurken, kendisi ile beraberindeki müminler kurtuldu. Sabırları karşılığında Allah onları yeryüzüne mirasçı kıldı. Yine sabrının karşılığı olarak Allah Nuh Peygamber'e (a.s) düşmanlarına karşı yardım etti. O hâlde sen de sabret. Çünkü mutlu son, kötülüklerden sakınanlarındır. Onlar, yüce Allah'ın tarafında sabredenlerdir.

AYETLERİN HADİSLER İŞİĞİNDA AÇIKLAMASI

ed-Dürrü'l-Mensûr adlı eserde Ishak b. Bîşr ve İbn-i Asakir'in İbn Abbas'tan şöyle rivayet ettikleri bildirilir: "Nuh Peygamber dövülür ve keçeye sarılarak evine atılırdı. Onu evine atanlar öldüğünü sanırlardı. Fakat daha sonra yine ortaya çıkar, kavmini hakka çağırırdı. Kavminin iman etmesinden ümit kesinceye kadar bu böyle devam etti. Bir gün

1- [Mecmau'l-Beyan, c.5, s.166]

2- [Mecmau'l-Beyan, c.5, s.168]

adamın biri bastona dayanarak ona geldi, yanında oğlu vardı. Oğluna, 'Yavrum, sakın şu ihtiyar seni aldatmasın!' dedi. Oğlu, 'Babacığım, bastonunu bana ver.' dedi ve bastonu babasının elinden aldı. Adam, 'Beni yere oturt.' dedi. Oğlu onu yere oturtuktan sonra Nuh Peygamber'in üzerine yürüyüp ona bastonla vurdu ve başını yarıdı. Yarıktan kan akmaya başladı.'

Nuh (a.s) dedi ki: 'Rabbim, kullarının bana yaptıklarını gördün. Eğer onlara ihtiyacın varsa, onları doğru yola ilet. Yok, eğer öyle değilse, haklarında hükmünü verinceye kadar bana sabır ver. Sen hüküm verenlerin en isabetli hüküm verenisin.' Allah ona vahiy göndererek kendisine kavminin iman etmesinden ümit kesmesini istedi. Erkeklerin sulplerinde ve kadınların rahimlerinde hiçbir müminin kalmadığını bildirdi ve *'Kavminden (daha önce) iman etmiş olanlar dışında başka hiçbir kimse iman etmeyecektir. Artık onların yaptıklarından dolayı üzülme.'*, yani onlar için dert etme ve *'gemiye yap'* buyurdu. Nuh Peygamber, 'Rabbim, gemi nedir?' diye sordu. Allah, 'O su üzerinde yüzen tahtadan bir evdir. Ben bana isyan edenleri boğacak, yeryüzünü onlardan temizleyeceğim.' buyurdu. Nuh Peygamber, 'Rabbim, su nerede?' diye sordu. Allah, 'Ben istediğimi yapmaya kadirim.' buyurdu."

el-Kâfi adlı eserde, müellif kendi rivayet zinciriyle Mufazzal'dan şöyle nakleder: "İmam Cafer Sadık'ın (a.s) Kûfe'de Ebu Abbas'ı görmeye geldiği günlerde onun yanında bulunuyordum. Künase denen yere vardığımızda, 'Rahmetli amcam Zeyd burada asıldı.' dedi. Sonra yoluna devam ederek Zeytunciler Çarşısı'na vardı. Burası Saraçlar Çarşısı'nın sonuydu. İmam burada binek hayvanından indi ve bana, 'Sen de aşağı in. Burası Âdem Peygamber tarafından temeli atılan ilk Kûfe Mescidi'nin yeridir. Oraya hayvan sırtında girmek istemiyorum.' dedi. 'Onun yerini kim değiştirdi?' diye sordum. 'İlk yer değişikliği, Nuh Peygamber zamanında tufan olayında oldu. Daha sonra Kisra'nın ve Numan'ın adamları tarafından, ondan sonra da Ziyad b. Ebu Süfyan tarafından yeri değiştirildi. 'Nuh Peygamber zamanında Kûfe Mescidi var mıydı?' diye sordum. Bana, 'Evet, ey Mufazzal, vardı. Nuh ve kavmi de, Fırat nehrine bir konak uzaklıkta Kûfe'nin batısında bir köyde yaşıyorlardı.' dedi."

"İmam (a.s) sözlerine şöyle devam etti: 'Nuh Peygamber bir marangoz idi. Allah onu peygamber yaparak onurlandırdı. Su yüzeyin-

de yüzen ilk gemiyi o yapmıştı. Kavmi arasında dokuz yüz elli sene kaldı. Bu süre boyunca kavmini Allah'a çağırdı. Fakat onlar onu alaya aldılar. Kavminin bu tutumunu görünce onlara, *'Rabbim! Yeryüzünde kâfirlerden bir tek kişi bırakma. Çünkü eğer onları bırakırsan, kullarını saptırırlar ve yalnız ahlâksız ve nankör evlâtlar doğururlar.'* (Nûh, 26-27) diye beddua etti. Bunun üzerine yüce Allah Nuh Peygamber'e büyük bir gemi yapmasını ve yapımını bir an önce bitirmesini vahyetti. Nuh da Kûfe Mescidi'nde kendi eliyle bir gemi yaptı. Kerestesini uzaktan getirdi ve sonunda onu yapma işini bitirdi."

Mufazzal dedi ki: "Sonra güneşin zevali (öğle) vaktinde İmam (a.s) sözlerine ara verip kalktı. Öğle ve ikinci namazlarını kıldıktan sonra mescitten ayrıldı. Yolda soluna döndü ve eli ile Dârû'd-Dâreyn denen yeri gösterdi. Burası İbn Hekim'in evinin yeridir ki, bugün Fırat nehri-nin yatağıdır. İmam burada, 'Ey Mufazzal! Nuh kavminin Yeğus, Yeuk ve Nesr adlı putları burada dikildi.' dedi. Arkasından yürümeye devam ederek binek hayvanına bindi."

İmam'a, 'Kurbanın olayım, Nuh Peygamber gemisini ne kadar zamanda yaptı?' diye sordum. 'İki devirde.' dedi. 'İki devir ne kadardır?' diye sordum. 'Seksen yıl.' dedi. 'Sünnî halk, onu beş yüz yılda yaptığını söylüyor.' dedim. 'Hayır, öyle değil. Nasıl öyle olsun ki, yüce Allah, *'vahyimizle'* buyuruyor.' dedi. 'Bana, *'Nihayet emrimiz gelip de tandır kaynamaya başlayınca'* ayeti hakkında bilgi ver. O tandırın yeri neresidir ve bu kaynama olayı nasıl oldu?' diye sordum. 'Tandır, yaşlı ve mümin bir kadının mescidin sağ tarafının kıblesinin arkasında bulunan evinde idi.' dedi. 'Orası neresi oluyor?' diye sordum. 'Bugünkü Fil Kapısı'nın girişidir.' dedi. 'Suyun fişkırmaya başlaması tandırdan mı oldu?' diye sordum. 'Evet. Yüce Allah, Nuh kavmine bir belirti göstermek istedi. Arkasından Allah üzerlerine bol yağmur yağdırdı. Bütün pınarlar da bol su fişkırıyorlardı. Böylece Allah onları suda boğdu, Nuh'u ve gemide onunla birlikte olanları kurtardı.' buyurdu..."¹

Ben derim ki: Bu rivayet, uzunluğuna rağmen bu olayın tefsiri ile bağlantılı değildir. Buna rağmen ona yer vermemizin sebebi, bu hususta Şîî ve Sünnî kaynaklardan gelen çok sayıdaki rivayetlere örnek olması ve Kur'ân'daki hikâyeleri rivayetler yoluyla anlamaya yardımcı olmasıdır.

1- [Ravzatu'l-Kâfi, c.8, s.279-281, hadis: 421]

Bu rivayette, "*Bizim gözlerimiz önünde ve vahyimizle*" ifadesinden, geminin yapımında acele edilmesi sonucu çıkarılıyor. Yine bu rivayette Ziyad, Ebu Süfyan'a nispet ediliyor. Herhâlde İmam'ın sözlerinde sadece Ziyad geçtiği hâlde bazı ravilerin nakillerinde o sözlere 'İbn Ebu Süfyan' eklenmiştir.

Yine el-Kâfi adlı eserde, müellif kendi rivayet zinciriyle Ebu Rezin Esedî'den İmam Ali'nin (a.s) şöyle dediğini nakleder: "Nuh (a.s) gemi yapmayı bitirdiğinde, kavminin helâk edilmesi konusunda Rabbi ile kendisi arasında belirlenen vakit, tandırın kaynaması idi. Tandır bir kadının evinde kaynamaya başlayınca kadın, 'Tandır kaynadı.' dedi. Bunun üzerine Nuh Peygamber o eve gidip tandırın ağzını mühürledi ve su durdu. Bu arada Nuh Peygamber istediği kimseleri gemiye bindirdi ve istediklerini dışarıda tuttu. Sonra gidip mührünü söktü. Yüce Allah buyuruyor ki: '*Göğün kapılarını devamlı akan bir su ile açtık ve yeryüzünü yarıp birçok kaynaklar fışkırttık. (Her iki) su, takdir edilmiş bir işin olması için birleşti. Onu tahtalardan yapılmış, çivilerle çakılmış bir bineğe (gemiye) bindirdik.*' (Kamer, 13)"¹

İmam (a.s) sözlerinin devamında şöyle buyurdu: "Nuh Peygamber (gemiye yapmak) için sizin mescidinizin ortasında marangozluk yapmıştı. Bugünkü mescit o günlerin mescidinden yedi yüz dirsek boyu eksiktir."

Ben derim ki: Tandırın kaynamasının Nuh Peygamber için tufanın yaklaştığını bilmeye yarayan bir belirti olduğu Şîî ve Sünnî kaynaklı çok sayıda rivayette bildirilmiştir. "*Nihayet emrimiz gelip de tandır kaynamaya başlayınca (Nuh'a) dedik ki...*" ayetinin içeriği, tandırın kaynamasının bir miat, bir başlama vakti olduğuna delâlet etmekten uzak değildir.

Aynı eserde, müellif kendi rivayet zinciriyle İsmail Cu'fî'den İmam Muhammed Bâkır'ın (a.s) şöyle buyurduğunu nakleder: "Nuh Peygamber'in şeriatı, tek Allah'a kulluk etme, ihlas ve Allah'a ortaklar koşmayı reddetme ilkesine dayanıyordu. Bu, Allah'ın insanların yaratılışına esas kıldığı fitrattır. Yüce Allah Nuh'tan ve diğer peygamberlerden Allah'a kulluk edeceklerine, hiçbir şeyi O'na ortak koşmayacaklarına dair söz aldı; onlara namaz kılmayı, iyiliği emredip kötülükten sakın-

1- [Ravzatu'l-Kâfi, c.8, s.281, hadis: 422]

dırmayı, haramları ve helâlleri gözetmeyi emretti. Ona had hükümlerini ve miras paylarını farz kılmadı. İşte onun şeriatı budur. O, kavmi arasında bin yıldan elli yıl eksik bir süre kaldı. Bu süre içinde gizli ve açık şekilde kavmini hakka çağırdı. Kavmi çağrısını reddedip saldırılarını yoğunlaştırdı, *'Rabbim! Ben yenildim, yardım et.'* (Kamer, 10) diye dua etti. Bunun üzerine yüce Allah ona, *'Kavminden (daha önce) iman etmiş olanlar dışında başka hiçbir kimse iman etmeyecektir. Artık onların yaptıklarından dolayı üzülmeyin.'* diye vahyetti. Nuh Peygamber, *'ve yalnız ahlâksız ve nankör evlâtlar doğururlar.'* (Nûh, 27) derken bunu kastediyor. Bunun üzerine Allah ona, *'gemiği yap'* diye vahyetti."¹

Ben derim ki: Bu rivayeti Ayyâşî, Cu'fî'den mürsel olarak nakletmiştir. Bu rivayetten anlaşılıyor ki, Nuh Peygamber (a.s) kavmine iki kere beddua etti. Bunlardan biri ve aynı zamanda birincisi, Kamer Suresi'nde yer alan *"Rabbim! Ben yenildim, yardım et."* [Kamer, 10] şeklindeki bedduasıdır. İkincisi ise, Allah'ın kendisine kavminin iman edeceğinden ümit kesmesini telkin etmesinden sonra yaptığı *"Rabbim! Yer yüzünde kâfirlerden bir tek kişi bırakma. Çünkü eğer onları bırakırsan, kullarını saptırırlar ve yalnız ahlâksız ve nankör evlâtlar doğururlar."* [Nûh, 10] şeklindeki Nûh Suresi'nde yer alan bedduasıdır.

Meanî'l-Ahbar adlı eserde, müellif kendi rivayet zinciriyle Humran'dan İmam Muhammed Bâkır'ın (a.s) *"Onunla birlikte pek az kişi iman etmişti"* hakkında, "Onlar sekiz kişi idi." dediğini nakleder. [s.151, Mana'l-Kalil babı]

Ben derim ki: Aynı rivayeti, yine Humran'a dayandırarak Ayyâşî de kendi tefsirinde rivayet etmiştir. Nuh Peygamber'e (a.s) inananların sayısı hakkında daha başka görüşler de vardır. Kimi bunların altı kişi, kimi yedi kişi, kimi yetmiş iki kişi, kimi de seksen kişi olduklarını ileri sürmüştür. Fakat hiçbirinin delili yoktur.

el-Uyun adlı eserde, müellif kendi rivayet zinciriyle Abdusselâm b. Salih Herevî'den şöyle rivayet eder: İmam Rıza (a.s) buyurdu ki: "Nuh Peygamber gemiden yere indiğinde kendisi, çocukları ve bağluları ile seksen kişi idiler. İndiği yerde bir köy kurdu ve buna 'Seksenler Köyü' adını verdi."

1- [Ravzatu'l-Kâfi, c.8, s.283, hadis: 424]

Ben derim ki: Bu iki rivayet birbiri ile çelişmez. Çünkü sekiz kişi dışındakiler ailesinin fertleri olabilir. Bilindiği gibi Nuh Peygamber (a.s) o sırada yaklaşık olarak bin yaşında idi.

Yine aynı eserde, müellif kendi rivayet zinciriyle Hasan b. Ali Veşş'a'dan şöyle nakleder: "İmam Rıza'nın şöyle buyurduğunu işittim: Babam (İmam Musa Kâzım), İmam Cafer Sadık'ın şöyle dediğini söyledi: Yüce Allah Nuh Peygamber'e, '*O, senin aileden değildir.*' buyurdu. Çünkü o, ona muhalif idi. Fakat ona bağlı olanları onun ailesinden saydı."

"İmam Rıza bana, 'Nuh Peygamber'in oğlu hakkındaki bu ayeti nasıl okuyorlar?' diye sordu. Kendisine, '*Innehu amelun gayru salihin (o, kötü bir amel (sahibi)dir) ve innehu amelu gayri salihin (o, kötü bir adamın amelidir)* olmak üzere iki türlü okuyorlar.' dedim. İmam bana, 'Yalan söylüyorlar. O, onun oğludur. Fakat babasının dinini kabul etmeyince Allah onu ondan reddetti.' cevabını verdi."

Ben derim ki: İmam Rıza (a.s), "Fakat ona bağlı olanları onun ailesinden saydı." demekle, "*Böylece onu ve ailesini büyük sıkıntıdan kurtardık.*" (Enbiyâ, 76) ayetine işaret ediyor. Çünkü bu ayetten anlaşıldığına göre Nuh Peygamber'in (a.s) ailesinden maksat, kendisi ile birlikte kurtulanların tümüdür.

Anlaşılan, İmam (a.s) ayetin okuma biçimi ile onun nasıl tefsir edildiğini kastediyor. Ravi de iki okuma biçimini nakletmekle bu ayeti, Nuh'un eşinin oğlunu başkasından peydahlayarak Nuh Peygamber'e nispet etmiş olduğu şeklinde anlayanların tefsirine işaret etmiş olmalarıdır. Bu anlayışla bazıları bu ifadeyi, "ve nâdâ Nûhun'ibneha" veya "ve nâdâ Nûhun'ibnehe" (Yani Nuh, o kadının oğluna seslendi) şeklinde okumuşlar ve bu iki okuma biçimini İmam Ali ile bazı Ehlibeyt İmamları'na -selâm olsun onlara- ızafe etmişlerdir.

el-Keşşaf adlı eserde şöyle deniyor: "İmam Ali (r.a) ayetteki kelimeyi 'ibneha' şeklinde okumuştur. Kelimenin sonundaki zamir Nuh Peygamber'in eşine racidir. Muhammed b. Ali ve Urve b. Zübeyr ise bu kelimeyi 'ibnehe' şeklinde okumuş ve 'elif' yerine [kısaltma yoluna giderek] 'fetha' ile yetinmişler. Bu okunuş biçimi Hasan'ın görüşünü destekliyor. Katade diyor ki: Hasan'a bu meseleyi sorduğumda bana, 'Vallahi o, onun oğlu değildi.' dedi. Kendisine, 'Ayette, '*Şüphesiz, oğlum ailemdendir.*' diye buyrulduğu hâlde sen onun oğlu olmadığını söylü-

yorsun! Ayrıca onun Nuh'un oğlu olduğu hakkında kitap ehli arasında da ihtilâf yoktur.' dedim. Bana, 'Kim dinini kitap ehlinde öğreniyor ki?!' cevabını verdi ve Nuh Peygamber'in 'minnî (bendendir)' değil de 'min ehlî (ailemdendir)' demiş olmasını, görüşünü destekleyen bir delil olarak gösterdi."

Hasan'ın gösterdiği bu delil çürüktür. Çünkü yüce Allah Nuh Peygamber'e (a.s), ailesinden olanların kurtulacaklarını vadetti. Ona kendisinden olanların kurtulacaklarını vadedmedi ki, oğlunun kurtulmasını isterken, 'Oğlum bendendir' demek zorunda olsun. Yukarıda açıkladığımız üzere ayetin sözleri bu yoruma uygun değildir.

Oğlunun onun öz oğlu olduğu hakkında kitap ehli arasında ihtilâf olmadığı şeklindeki söz de dayanaksızdır. Çünkü eldeki Tevrat'ta Nuh Peygamber'in bu oğlundan hiç söz edilmemektedir.

ed-Dürrü'l-Mensûr adlı eserde şöyle geçer: "İbnü'l-Enbarî -el-Mesahif adlı eserinde- ve Ebu's-Şeyh, İmam Ali'den (r.a) bu ibareyi '*ve nâdâ Nûhun'ibneha'*' şeklinde okuduğunu rivayet etmişlerdir."

Yine aynı eserde şöyle deniyor: "İbn Cerir, İbn Münzir, İbn Ebu Hatem ve Ebu's-Şeyh, İmam Muhammed (Bâkır) b. Ali'den '*ve nâdâ Nûhun'ibnehu'*' ibaresi hakkında, 'Bu ibare Tay kabilesinin şivesine göredir. O, Nuh Peygamber'in oğlu değil, eşinin oğlu idi.' dediğini rivayet etmişlerdir."

Ben derim ki: Ayyâşî de, kendi tefsirinde bu rivayeti Muhammed b. Müslim aracılığı ile İmam Muhammed Bâkır'dan (a.s) nakletmiştir.

Tefsiru'l-Ayyâşî'de Musa'dan, o da Alâ b. Seyabe'den İmam Cafer Sadık'ın (a.s) "*ve nâdâ Nûhun'ibnehu'*" ibaresi hakkında şöyle dediği nakledilir: "O, Nuh Peygamber'in değil, eşinin oğludur ve ibare Tay kabilesinin şivesine göredir. Onlar, adamın eşinin oğluna 'adamın oğlu' derler."

Yine aynı eserde, Zürrare'ye dayanılarak verilen bilgiye göre İmam Muhammed Bâkır (a.s), "*Yavrum! Bizimle birlikte gemiye bin*" ayeti hakkında, "O Nuh'un oğlu değildir." dedi. Ravi'nin, "Ama Nuh ona, '*Yavrum!*' diye hitap ediyor!" demesi üzerine İmam, "Nuh böyle derken onun oğlu olmadığını biliyordu." cevabını verdi.

Ben derim ki: Bu hususta güvenilir rivayet, Veşşa'nın İmam Rıza'dan (a.s) naklettiği rivayettir.

Yine aynı tefsirde İbrahim b. Ebu'l-Alâ'ya dayanılarak verilen bilgiye göre İmam Muhammed Bâkır (a.s) ile İmam Cafer Sadık'tan (a.s) biri şöyle dedi: "Yüce Allah '*Ey yer, suyunu yut ve ey gök, (yağmurunu) tut.*' buyurunca yeryüzü, 'Bana sadece kendi suyum yutmam emredildi, gökten inen suyu yutmam emredilmedi.' dedi. Bu yüzden yeryüzü kendi suyunu yutarken gökten yağın su yerinde kaldı ve bu sulardan dünyanın çevresindeki denizler meydana geldi."

Yine aynı eserde Ebu Basir'e dayanılarak verilen bilgiye göre İmam Musa Kâzım (a.s), Cudi'den söz ettiği bir rivayette, "O, Musul'daki bir dağdır." dedi.

Yine aynı eserde Mufazzal b. Ömer'e dayanılarak verilen bilgiye göre İmam Cafer Sadık (a.s), "*Gemi Cudi'ye oturdu*" ayeti hakkında "Cudi, Kûfe'deki Fırat'tır." dedi.

Ben derim ki: Önceki rivayeti doğrulayan başka rivayetler de vardır.

Yine aynı eserde Abdulhamid b. Ebu'd-Deylem'e dayanılarak verilen bilgiye göre İmam Cafer Sadık (a.s) şöyle dedi: "Nuh Peygamber (a.s) gemiye binince, '*Zalimler topluluğu (Allah'ın rahmetinden) uzak olsun!*' denildi."

Mecmau'l-Beyan'da "*Ey yer, suyunu yut...*" ayetinin tefsiri sırasında şöyle deniyor: "Rivayete göre Kureyş kabilesinin kâfirleri Kur'ân'a nazire yapmayı kararlaştırdılar. Bunun üzerine kırk gün boyunca bir yere kapandılar. Zihinlerinin arınması için bu süre içinde buğday özü, koyun eti ve yıllanmış şaraplarla kendilerine ziyafet çektiler. Fakat yapmak istedikleri işe başlamak istediklerinde bu ayeti işittiler. Bunun üzerine birbirlerine, 'Hiçbir söz bu söze benzemiyor. Bu söz, yaratılmışlardan hiçbirinin sözüne benzemiyor.' diyerek başladıkları işi bırakıp dağıldılar."

NUH KISSASI ÜZERİNE KUR'ÂNÎ, RİVÂÎ, TARİHÎ VE FELSEFÎ BİR İNCELEME

1- Kıssaya Kısa Bir Bakış

Kur'ân'ın kırk küsur yerinde Nuh Peygamber'in (a.s) adı geçer. Buralarda ana hatlarıyla veya ayrıntılı olarak onun hikâyesinin bir yanına değinilir. Bu yerlerin hiçbirinde Nuh kıssası, tarihî bir kıssanın anlatımı biçiminde baştan sona anlatılmaz; onun nesebi, ailesi, doğum yeri,

yaşadığı yer, büyümesi, işi, ömrü, ölümü, mezarının yeri ve kişiliği ile ilgili diğer bilgiler açıklanmaz. Çünkü Kur'ân, iyisi ve kötüsü ile insanların hayat hikâyelerini anlatan bir tarih kitabı olarak inmemiştir.

Kur'ân bir hidayet kitabıdır. İnsanlara mutluluklarının nerede olduğunu, açık gerçeğin ne olduğunu açıklar. Onların bu gerçeği kabul edip dünya ve ahiret hayatlarında başarılı olmalarını önerir. Zaman zaman da peygamberlerin ve ümmetlerin hikâyelerinin bazı yönlerini gündeme getirir. Bundan amaç, Allah'ın kulları için geçerli olan yasalarının ortaya çıkması, ilâhî inayete mazhar olup ilâhî keramete erişenlerin ibret alması ve geri kalanlara hüccetin tamamlanmasıdır.

Nuh Peygamber'in (a.s) hikâyesi, Kur'ân'ın altı suresinde geçer. Bunlar A'râf, Hûd, Mü'minûn, Şuarâ, Kamer ve Nûh sureleridir. En uzun şekilde yer aldığı sure, Hûd Suresi'dir. Bu surenin yirmi beş ayetinde (25- 49. ayetleri) bu hikâye anlatılır.

2- Kur'ân'da Nuh Kıssası

Peygamber Oluşu: Âdem Peygamber'den (a.s) sonra insanlar tek bir ümmet hâlinde sade bir hayat yaşıyorlar, insan fitratına uygun davranıyorlardı. Fakat zamanla aralarında büyüklük taslama temayülü yayıldı. Bu temayül yavaş yavaş birbirlerine üstünlük kurmaya, birbirlerini Rab edinmeye yüz tuttu. Bu duygular ve tutumlar öyle zararlı tohumlardır ki, eğer kökleşip yeşerirler ve olgunlaşırlarsa meyveleri, mutlaka putpe-restlik dini ve sosyal sınıflar arası şiddetli farklılaşmalar olur. Böylece güçlüler zayıfları kullanır. Dişliler zavallıları köleleştirip sömürmeye başlar. İnsanlar arasında sürtüşmeler ve çatışmalar baş gösterir.

Nitekim Nuh Peygamber (a.s) zamanında yeryüzünde bozulma ve fesat yayıldı. İnsanlar tevhit dininden ve sosyal adalet ilkesinden yüz çevirerek putlara tapmaya yöneldiler. Bu putların başlıcaları olan Vedd, Suva', Yeğus, Yeuk ve Nesr, Kur'ân'da adları verilen o döneme ait putlardı. (Nûh Suresi)

Sosyal sınıflar arasındaki fark gitgide büyüdü. Bunun sonucu olarak mal ve evlât bakımından güçlü olanlar, zayıfların haklarını çiğnediler. Zorbalar, altındakileri ezdiler ve canlarının istediği gibi onlar üzerinde egemenlik kurdular. (A'râf, Hûd, Nûh sureleri)

İşte bunun üzerine yüce Allah, Nuh'u (a.s) onlara kitap ve şeriatla peygamber olarak gönderdi. Nuh Peygamber (a.s) onları müjdeleme ve

tehdit etme yolu ile Allah'ı bir bilmeye, Allah'a koşulan ortakları bir yana bırakmaya, aralarında eşitliği egemen kılmaya çağırmaya koyuldu. (Bakara, 213)

Nuh'un Dini ve Şeriatı: Nuh Peygamber (a.s), kavmini Allah'ın birliğini kabul etmeye, O'na koşulan ortakları reddetmeye (Nuh kıssasını anlatan bütün Kur'ân ayetleri), Allah'a teslim olmaya (Nûh, Yûnus, Âl-i İmrân sureleri), iyiliği emredip kötülükten sakındırmaya (Hûd, 27), namaz kılmaya (Nisâ, 103; Şûrâ, 8), adaleti ve eşitliği gözetmeye, kötülüklerden ve çirkin şeylerden uzak durmaya, doğru konuşma ve verilen sözde durmaya (En'âm, 151-152) çağırıyordu. Nuh Peygamber (a.s), önemli bir işten önce yüce Allah'ın adını andığı nakledilen ilk insandır. (Hûd, 41)

Yoğun Çağrı Çabası: Nuh Peygamber (a.s), sürekli olarak kavmini Allah'a ve O'nun ayetlerine inanmaya çağırıyordu. Bu uğurda elinden gelen çabayı gösteriyordu. Gece-gündüz, gizli-açık şekillerde onları hakkı kabul etmeye teşvik ediyordu. Fakat kavmi ona, inatla ve büyüklük taslayarak karşılık veriyordu. O, çağrısını arttırdığı oranda onlar azgınlıklarını ve kâfirliklerini arttırıyorlardı. Ona sadece ailesi ve diğerlerinden çok az sayıda kişi inanmıştı. Sonunda kavminin iman edeceğinden ümidini kesti ve bu durumu Rabbine şikâyet olarak arz ederek O'ndan yardım istedi. (Nûh, Kamer, Mü'minûn sureleri)

Kavmi Arasında Kalış Süresi: Nuh Peygamber (a.s), kavmi arasında dokuz yüz elli yıl kaldı. Bu süre içinde onları Allah'a çağırdı. Fakat ona sadece alayla, delilik suçlaması ile ve üstünlük kurma isteğinde olduğu iddiası ile karşılık verdiler. O da, Rabbinden yardım istedi (Ankebût Suresi). Allah ona o güne kadar iman edenler dışında kavminden başka iman eden olmayacağını vahyetti ve onlar yüzünden üzülmemesini emretti (Hûd Suresi). Bunun üzerine Nuh Peygamber (a.s), onların helâk edilmeleri ve son kişiye kadar yeryüzünün onlardan temizlenmesi için dua etti (Nûh Suresi). Allah da ona, gözleri önünde ve vahyi uyarınca bir gemi yapmayı vahyetti.

Gemiği Yapması: Yüce Allah Nuh Peygamber'e (a.s), kendi desteği ve yönlendirmesi altında bir gemi yapmayı emretti. Nuh da gemiyi yapmaya başladı. Bu sırada grup grup yanından gelip geçen kavmi onunla alay ediyordu. Nuh (a.s), gemiyi su birikimi olmayan bir kara parçasında inşa ediyor ve kavminin alaylarına, *"Siz bizimle alay ediyorsanız, sizin alay ettiğiniz gibi, biz de sizinle alay ediyoruz. Yakında alçaltıcı*

(dünyevî) azabın kime geleceğini ve kalıcı (uhrevî) azabın kimin üzerine çökeceğini bileceksiniz." diye cevap veriyordu (Hûd Suresi). Yüce Allah, azabın inişi için bir belirti koydu. Bu da yeri belirli bir tandırdan suyun kaynaması idi (Hûd, Mü'minûn sureleri).

Azabın İnişi ve Tufanın Gelişi: Gemi yapımı tamamlanıp da Allah'ın emri gelerek söz konusu tandırdan su fışkırmaya başlayınca, yüce Allah Nuh Peygamber'e (a.s), her canlı türünün bir çiftini, boğulmaları daha önce hükme bağlanmış olan hain eşi ile gemiye binmeyi reddeden oğlu dışında kalan aile fertlerini ve müminleri (Hûd ve Müminûn sureleri) gemiye bindirmesini vahyetti. Bunların hepsi gemiye binince, yüce Allah gök kapılarını açtı ve bardaktan su boşanırcasına yağmur yağmaya ve yerin pınarları su fışkırtmaya başladı. Her iki yönden gelen su, belirlenen bir emir uyarınca buluştu. (Kamer Suresi) Sular yükseldi ve gemi de suların üzerine çıktı. O, dağ gibi dalgalar arasında akıp gidiyordu. (Hûd Suresi) Zalim olan insanlar da tufana tutuldu. Yüce Allah Nuh Peygamber'e, kendisi ve beraberindekiler gemiye yerleşince, kendisini zalim kavmin-den kurtardığı için Allah'a hamd etmek ve inişini bereketli kılmasını istemek üzere, *"Bizi zalim topluluktan kurtaran Allah'a hamdolsun."* (Mü'minûn, 28) ve *"Rabbim! Beni bereketli bir yere indir; kuşkusuz, sen indirenlerin en iyisisin."* (Mü'minûn, 29) demesini emretti.

İşin Sona Ermesi ve Nuh Peygamber İle Beraberindekilerin Yere İnmesi: Tufan yeryüzünü kaplayıp insanları boğunca (Sâffât, 77) yüce Allah yeryüzüne suyunu yutmasını ve göğe suyunu tutmasını emretti. Bunun üzerine sular çekildi ve gemi Cudi dağı üzerine oturdu ve bu sırada, "Zalimler topluluğu Allah'ın rahmetinden uzak olsun!" denildi. Allah, Nuh Peygamber'e (a.s), "Katımızdan sana ve beraberindekilerden bazı ümmetlere yönelik esenlik ve bereketler ile (gemiden) in." diye vahyetti. Bundan sonra bir daha böyle yaygın bir tufan azabına yakalanmayacaklardı. Onlardan türeyecek bazı ümmetlere de bir süre hayat nimetleri bağışlandıktan sonra acı bir azap dokunacaktı. Nuh Peygamber (a.s) ve beraberindekiler gemiden çıkıp yere indiler, tevhit ve İslâm ilkeleri uyarınca Allah'a kulluk ettiler. Nuh'un soyundan gelenler yeryüzünün mirasçıları oldular ve Allah onun soyunu kalıcı kıldı. (Hûd, Sâffât sureleri)

Nuh'un Boğulan Oğlunun Hikâyesi: Nuh Peygamber (a.s) gemiye bindiğinde, oğullarından biri gemiye binmemişti. Bu oğlu, gemiye binmeyenlerin kesinlikle boğulacağı yolundaki babasının sözlerine inan-

mamıştı. Nuh Peygamber onu bir kenarda gördü ve kendisine "Yavrum, bizimle birlikte gemiye bin ve kâfirlerle birlikte olma." diye seslendi. O babasına, "Beni sudan koruyacak bir dağa sığınacağım." karşılığını verdi. Nuh Peygamber ona, "Bugün Allah'ın emrinden koruyacak hiçbir güç yoktur; -gemidekileri kastederek- sadece O'nun esirgedikleri kurtulacaktır." dedi. Oğlu bir söz söyleme fırsat bulamadan aralarına dalga girdi ve o boğulanlardan oldu.

Nuh Peygamber (a.s), eşinin gizli kâfir olduğunu biliyordu; ama oğlunun da öyle olduğunu bilmiyordu. Eğer bunu bilseydi, durumuna üzülmezdi. Çünkü o, *"Rabbim! Yeryüzünde kâfirlerden bir tek kişi bırakma. Çünkü eğer onları bırakırsan, kullarını saptırırlar ve yalnız ahlâksız ve nankör evlâtlar doğururlar."* (Nûh, 26-27) ve *"Artık benimle onların arasında hükmünü ver; beni ve beraberimdeki müminleri kurtar."* (Şuarâ, 118) diye dua eden kimse idi. Nitekim yüce Allah duasını kabul ederek ona, *"Ve zulmedenler hakkında bana bir şey söyleme. Çünkü onlar kesinlikle boğulacaklardır."* (Hûd, 37) diye vahyetmiştir.

Nuh Peygamber (a.s) üzüntü içinde Rabbine, "Rabbim, oğlum ailemdendir. Senin vaadin ise gerçektir. Bana ailemi kurtaracağını vadettin. Sen hüküm verenlerin en isabetli hüküm verenisin. Hükmünde zulmetmez, kararını bilmeden vermezsin. Oğlumun başına gelen nedir?" dedi. Bu sırada yüce Allah'ın inayeti imdadına yetti de açıkça oğlunun kurtuluşunu istemesine engel oldu. Çünkü böyle bir istekte bulunmak, hakkında bilgi sahibi olmadığı bir şeyi istemek olacaktı. Böyle bir hataya düşmesin diye Allah ona şöyle vahyetti: "Ey Nuh! O, senin ailenden değildir. Çünkü o, iyi olmayan işlerin sahibidir. Sakın benden onun kurtuluşunu isteme. Çünkü bu isteğin hakkında bilgi sahibi olmadığın bir şeyi istemek olur. Sana cahillerden olmamanı öğütlerim."

Bunun üzerine Nuh Peygamber (a.s) durumu öğrendi ve Rabbine sığınarak şöyle dedi: "Hakkında bilgi sahibi olmadığım bir istekte bulunmaktan sana sığınırım. Beni inayet şemsiyenin altına alarak hatamı örtmeni ve beni rahmetinin kapsamına almanı dilerim. Yoksa hüsrana uğrayanlardan olurum."

3- Nuh Peygamber'in Özellikleri

Nuh Peygamber (a.s), peygamberlerin önderleri olan ulû'l-azm peygamberlerin ilkidir. Allah onu, kitapla ve şeriatla bütün insanlığa

gönderdi. Ona inen kitap, şeriat içeren ilk semavî kitaptır ve onun şeriatı, ilâhî şeriatların ilkidir.

O, insanlığın şimdiki neslinin ikinci babasıdır. İnsanların soyları ona dayanır. Bütün insanlar onun soyundan gelir. Nitekim yüce Allah, *"Biz yalnız onun soyunu kalıcı kıldık."* (Sâffât, 77) buyuruyor. O, Adem ve İdris dışındaki Kur'ân'da adları geçen peygamberlerin babasıdır. Nitekim yüce Allah, *"Sonradan gelenler arasında ona iyi bir nam bıraktık."* (Sâffât, 78) buyuruyor.

O, yasa koyma kapısını açan, kitap ve şeriat getiren, vahiy yöntemine ek olarak insanlara akıl ve delil gösterme yolu ile hitap eden ilk peygamberdir. O, dünyada tevhit dininin varıp dayandığı temel taşıdır. Kıyamet gününe kadar bütün tevhit bağlıları ona minnettardır. Bundan dolayı yüce Allah, sadece onu genel bir selâmla selâmladı; başka hiç kimseyi bu selâma ortak etmeyerek, *"Bütün âlemlerde Nuh'a selâm olsun."* (Sâffât, 79) buyurdu.

Allah ona bütün âlemler üzerinde seçkinlik tanımış (Âl-i İmrân, 33), onu iyilik edenlerden saymış (En'âm, 84; Sâffât, 80), onu çok şükreden bir kul diye adlandırmış (İsrâ, 3), mümin kullarından saymış (Sâffât, 81) ve salih kul diye adlandırmıştır (Tahrîm, 10).

Bize nakledilen son duasının bir bölümü *"Rabbim! Beni, ana-babamı, iman etmiş olarak evime girenleri, mümin erkek ve kadınları affet ve zalimlerin de sadece helâklerini arttır."* (Nûh, 29) şeklindedir.

4- Eldeki Tevrat'ta Nuh Kıssası

"Ve vaki oldu ki,¹ toprağın yüzü üzerinde adamlar çoğalmaya başladı, ve onların kızları doğduğu zaman, Allah oğulları adam kızlarının güzel olduklarını gördüler, ve bütün seçtiklerinden kendilerine karılar aldılar. Ve Rab dedi: Ruhum adam ile ebediyen çekişmeyecektir, çünkü o da ettir; bunun için onun günleri yüz yirmi yıl olacaktır. Allah oğulları insan kızlarına vardıkları, ve bu kızlar onlara çocuk doğurdukları zaman, o günlerde, hem de ondan sonra, yeryüzünde Nefilim (iri adamlar) vardı; bunlar eski zamandan zorbalar, şöhretli adamlardı."

"Ve Rab gördü ki, yeryüzünde adamın kötülüğü çoktu, ve her gün yüreğinin düşünceleri ve kuruntuları ancak kötü idi. Ve Rab yeryüzün-

1- Tevrat, Tekvin Kitabı, Bap 6.

de adamı yaptığına nadim oldu, ve yüreğinde acı duydu. Ve Rab dedi: Yarattığım adamı, ve hayvanları, sürünenleri ve göklerin kuşlarını top-
rağın yüzü üzerinden sileceğim; çünkü onları yaptığımı nadim oldum.
Fakat Nuh, Rabb'in gözünde inayet buldu."

"Nuh'un zürriyetleri bunlardır. Nuh sadık adamdı, ve kendi devir-
lerinde kâmilidi; Nuh Allah ile yürüdü. Ve Nuh üç oğul babası oldu:
Sam, Ham ve Yafet. Ve Allah'ın önünde yeryüzü bozulmuştu, ve yeryü-
zü zorbalıkla dolmuştu. Ve Allah yeryüzünü gördü, ve işte, bozulmuştu;
çünkü yeryüzünde bütün beşer yolunu bozmuştu."

"Ve Allah Nuh'a dedi: Önüme bütün beşerin sonu geldi; çünkü on-
ların sebebiyle yeryüzü zorbalıkla doldu, ve işte, ben onları yeryüzü ile
beraber yok edeceğim. Kendine gofer ağacından bir gemi yap; gemide
odalar yapacaksın, ve onu içerden ve dışarıdan ziftle ziftleyeceksin. Ve
onu şöyle yapacaksın: geminin uzunluğu üç yüz arşın, genişliği elli ar-
şın, ve yüksekliği otuz arşın olacaktır. Gemiye ışıklık yapacaksın, ve onu
yukarı doğru bir arşına tamamlayacaksın; ve geminin kapısını yan tara-
fına koyacaksın; alt, ikinci, ve üçüncü katlı olarak onu yapacaksın. Ve
ben, işte ben, göklerin altında kendisinde hayat nefesi olan bütün beşeri
yok etmek için yeryüzü üzerine sular tufanı getiriyorum; yeryüzünde
olanların hepsi ölecektir. Fakat seninle ahdimi sabit kılacağım; ve sen ve
seninle beraber oğulların, ve senin karın, ve oğullarının karıları gemiye
gireceksiniz. Ve seninle beraber sağ kalmak için her yaşayan, bütün be-
den sahibi olanlardan, her nevinden ikişer olarak gemiye getireceksin;
erkek ve dişi olacaklar. Cinslerine göre kuşlardan, ve cinslerine göre
sığırlardan, cinslerine göre toprakta her sürünenden, her nevinden ikişer
olarak, sağ kalmak için sana gelecekler. Ve sen yenilen her yemekten
kendine al, ve yanına topla, ve sana ve onlara da yiyecek olacaktır. Ve
Nuh Allah'ın kendisine emrettiği her şeye göre yaptı; öyle yaptı."

"Ve Rab Nuh'a dedi:¹ Sen bütün evindekilerle gemiye gir; çünkü
seni önümde bu nesil içinde Salih gördüm. Bütün yeryüzü üzerinde zür-
riyetlerinin sağ kalması için, kendine her temiz hayvandan, erkek ve
onun dişisi olarak yedişer, ve temiz olmayan hayvanlardan, erkek ve
onun dişisi olarak ikişer; göklerin kuşlarından da erkek ve dişi olarak
yedişer yedişer alacaksın. Çünkü ben yedi gün sonra, yeryüzü üzerine
kırk gün kırk gece yağmur yağdıracağım; yapmış olduğum her yaşayan

1- Tevrat, Tekvin Kitabı, Bap 7.

şeyi toprağın yüzü üzerinden sileceğim. Ve Nuh Rabb'in kendisine bütün emrettiğine göre yaptı."

"Ve yeryüzü üzerinde sular tufanı olduğu zaman, Nuh altı yüz yaşında idi. Ve tufanın suları yüzünden, Nuh, ve oğulları, ve karısı, ve oğullarının karıları kendisiyle beraber gemiye girdiler. Allah'ın Nuh'a emretmiş olduğuna göre temiz hayvanlardan ve temiz olmayan hayvanlardan ve kuşlardan ve toprak üzerinde sürünenlerin hepsinden, erkek ve dişi olarak ikişer ikişer gemiye Nuh'un yanına girdiler."

"Ve vaki oldu ki, o yedi günden sonra, tufanın suları yeryüzü üzerinde idi. Nuh'un ömrünün altı yüzüncü senesinde, ikinci ayda, ayın on yedinci gününde, o günde büyük enginin bütün kaynakları yarıldılar, ve göklerin pencereleri açıldılar. Ve yeryüzü üzerine kırk gün kırk gece yağmur yağdı. Tam o günde Nuh, ve Nuh'un oğulları, Sam ve Ham ve Yafet, ve Nuh'un karısı, ve oğullarının üç karısı kendileriyle beraber gemiye girdiler; onlar, ve kendi cinsine göre her hayvan, ve cinslerine göre bütün sığırlar, ve cinsine göre toprak üzerinde her sürünen, ve cinsine göre her kuş, her çeşitten her kuş girdiler. Ve kendisinde hayat nefesi olan her bedenden ikişer ikişer gemiye, Nuh'un yanına girdiler. Ve girenler Allah'ın ona emrettiği gibi bütün beden sahiplerinden, erkek ve dişi olarak girdiler, ve Rab onun üzerine kapıyı kadı."

"Ve yer üzerinde kırk gün tufan oldu, ve sular çoğalıp gemiyi kaldırdılar, ve yerden kalktı. Ve sular yükseldiler, ve yer üzerinde ziyadesiyle çoğaldılar; ve gemi suların yüzü üstünde yürüdü. Ve yer üzerinde sular pek çok yükseldiler, ve bütün gökler altında olan bütün yüksek dağlar örtüldüler. Sular on beş arşın daha yükseldiler; ve dağlar örtüldüler. Ve yer üzerinde hareket eden bütün beden sahipleri, gerek kuşlar, gerek sığırlar, ve hayvanlar, ve yer üzerinde her sürünen, ve her adam öldü; bütün karada olanlardan, burunlarında hayat ruhunun nefesi olanların hepsi öldüler. Ve adamdan sığırlara kadar, sürünenlere kadar, ve göklerin kuşlarına kadar, yeryüzü üzerinde yaşayan her şey silindi; ve yeryüzünden silindiler; ve yalnız Nuh ve kendisiyle beraber gemide olanlar kaldılar. Ve yüz elli gün sular yer üzerinde yükseldiler."

"Ve Allah Nuh'u,¹ ve onunla beraber gemide olan bütün hayvanları, ve bütün sığırları hatırladı; ve Allah yerin üzerinden bir rüzgâr geçirdi,

1- Tevrat, Tekvin Kitabı, Bap 8.

ve sular alçaldı; ve enginin kaynakları ile göklerin pencereleri kapandılar, ve göklerden yağmurun ardı kesildi; ve gittikçe sular yerden çekildiler; ve yüz elli gün bittikten sonra, sular azaldılar. Ve gemi yedinci ayda, ayın on yedinci gününde, Ararat dağları üzerine oturdu. Ve sular onuncu aya kadar, gittikçe azaldılar; onuncu ayda, ayın birinde, dağların başları göründüler."

"Ve vaki oldu ki, kırk gün bittikten sonra, Nuh yapmış olduğu geminin penceresini açtı; ve kuzgunu gönderdi, ve o, yerde sular kuruyuncaya kadar, öteye beriye gitti. Ve sular toprağın yüzü üzerinden eksildi mi diye görmek için, yanından güvercini gönderdi; fakat güvercin ayağının tabanına bir istirahat yeri bulmadı, ve gemiye onun yanına döndü; çünkü sular bütün yer üzerinde idiler; ve elini uzatıp onu tuttu, ve onu kendi yanına gemiye aldı. Ve diğer yedi gün daha bekledi; ve güvercini gemiden tekrar gönderdi; ve akşam vakti güvercin onun yanına girdi; ve işte, ağzında yeni koparılmış zeytin yaprağı vardı; ve Nuh suların yeryüzünden eksilmiş olduklarını bildi. Ve diğer yedi gün daha bekledi, ve güvercini gönderdi; ve artık tekrar kendisine dönmedi."

"Ve vaki oldu ki, altı yüz birinci yılında, birinci ayda, ayın birinde, yer üzerinden sular kurudular; ve Nuh geminin örtüsünü kaldırdı, ve baktı, ve işte, toprağın yüzü kurumuştu. Ve ikinci ayda, ayın on yedinci gününde, yer kuru idi."

"Ve Allah Nuh'a söyleyip dedi: Sen, ve senin karın, ve oğulların ve oğullarının karıları seninle beraber gemiden çıkın. Seninle beraber olan her beden sahibi, her yaşayan şeyi, gerek kuşları, gerek sığırları, gerekse yer üzerinde her sürüneni kendinle beraber çıkar; ta ki, onlar yerde türesinler, ve semereli olup yer üzerinde çoğalsınlar. Ve Nuh, kendisiyle beraber oğulları, ve karısı, ve oğullarının karıları çıktılar; her hayvan, her sürünen şey, ve her kuş, yer üzerinde her hareket eden şey, nevilerine göre gemiden çıktılar."

"Ve Nuh Rabb'e bir mezbah yaptı, ve her temiz hayvandan, ve her temiz kuştan aldı, ve mezbah üzerinde yakılan takdimeler arzetti. Ve Rab hoş kokuyu kokladı; ve Rab yüreğinde dedi: Adamın yüzünden artık toprağı tekrar lânetlemeyeceğim; çünkü adamın yüreğinin tasavvuru gençliğinden beri kötüdür; ve artık her yaşayan şeyi, ettiğim gibi, tekrar vurmayacağım. Yerin bütün günlerinin devamınca, ekme ve biçme, soğuk ve sıcak, yaz ve kış, gündüz ve gece kesilmeyecektir."

"Ve Allah Nuh'u¹ ve oğullarını mübarek kılıp onlara dedi: Semereli olun, ve çoğalın, ve yeryüzünü doldurun. Yerin her hayvanı, ve göklerin her kuşu üzerine sizden korku ve dehşet olacaktır; toprağın üzerinde hareket edenlerin hepsiyle denizin bütün balıkları sizin elinize verildiler. Hareket eden her hayvan size yiyecek olacaktır, yeşil ot gibi, size hepsini verdim. Fakat eti onun canı olan kanı ile yemeyeceksiniz. Ve gerçek sizin kanınızı, canlarınız için arayacağım; her hayvanın elinden onu arayacağım; ve insanın elinden, yani, her adamın kardeşinin elinden, insan canını arayacağım. Her kim adam kanı dökerse, onun kanı adam eliyle dökülecektir; çünkü Allah kendi suretinde adamı yaptı. Ve siz semereli olun, ve çoğalın; yeryüzünde türeyin, ve onda çoğalın."

"Ve Allah Nuh'a ve kendisiyle beraber oğullarına söyleyerek dedi: Ve ben, işte, ben sizinle, ve sizden sonra zürriyetinizle, ve sizinle beraber olan her canlı mahlûkla, gemiden çıkanların hepsinden bütün yerin hayvanlarına kadar, sizinle beraber olan kuşlar, sığırlar, ve bütün yerin hayvanları ile ahdimi sabit kılıyorum. Ve ahdimi sizinle sabit kılacağım; ve bütün beşer artık tufanın suları ile kesilmeyecektir; ve yeryüzünü helâk etmek için artık tufan olmayacaktır. Ve Allah dedi: Benimle sizin, ve ebedî devirlerce sizinle beraber olan her canlı mahlûkun arasında yapmakta olduğum ahdin alâmeti şudur: Yayımı (kavsikuzah) buluta koydum, ve benimle yerin arasında bir ahit alâmeti olacaktır. Ve vaki olacaktır ki, yerin üzerine bulut getirdiğim zaman, yay da bulutta görünecektir, ve benimle sizin ve yaşayan her beden sahibi mahlûkun arasında olan ahdimi hatırlayacağım, bütün beden sahiplerini yok etmek için sular artık tufan olmayacaktır. Ve bulutta yay olacaktır; ve Allah'la yer üzerindeki bütün beden sahiplerinden yaşayan her mahlûk arasında olan ebedî ahdi hatırlamak için onu göreceğim. Ve Allah Nuh'a dedi: Benimle yer üzerindeki her beden sahibi arasında sabit kıldığım ahdin alâmeti budur."

"Ve gemiden çıkan Nuh'un oğulları, Sam ve Ham ve Yafet idiler; ve Ham Kenân'ın atasıdır. Bu üçü Nuh'un oğulları idiler; ve bütün yeryüzüne yayılanlar bunlardan oldu."

"Ve Nuh çiftçi olmağa başladı, ve bir bağ dikti; ve şaraptan içip sarhoş oldu; ve çadırının içinde çıplak oldu. Ve Kenân'ın atası olan Ham,

babasının çıplaklığını gördü, ve dışarıda iki kardeşine söyledi. Ve Sam ile Yafet bir esvap alıp onu kendi iki omuzları üzerine koydular, ve geri geri gidip babalarının çıplaklığını örttüler; ve yüzleri geri olup babalarının çıplaklığını görmediler."

"Ve Nuh şarabından ayıldı, ve küçük oğlunun kendisine yaptığını anladı. Ve dedi: Kenân lânetli olsun, kardeşlerine kullar kulu olacaktır. Ve dedi: Sam'ın Allah'ı Rab mubarek olsun. Allah Yafet'e genişlik versin, Ve Sam'ın çadırlarında otursun; ve Kenân ona kul olsun."

"Ve Nuh tufandan sonra üç yüz elli yıl yaşadı. Ve Nuh'un bütün günleri dokuz yüz elli yıldı; ve öldü." (Tevrat'tan yaptığımız alıntı burada sona erdi.)

Görüldüğü gibi eldeki Tevrat'ta yer alan bu açıklama Kur'ân'da verilen bilgilerle birkaç noktada bağdaşmıyor:

Bu noktalardan biri: Eldeki Tevrat'ta Nuh'un eşinin istisna edildiğinden söz edilmiyor. Tersine, onun eşi ile birlikte kurtulduğu açıkça belirtiliyor. Bazıları, bu uyuşmazlığı Nuh Peygamber'in iki eşinin olacağı ve biri boğulurken öbürünün kurtulmuş olacağı ihtimali ile açıklamak istemiştir.

Bir başka nokta: Kur'ân Nuh'un boğulan oğlunun hikâyesini anlattığı hâlde eldeki Tevrat'ta ondan hiç söz edilmemiştir.

Bir başka farklı nokta: Eldeki Tevrat'ta Nuh ve ailesi dışında kalan müminlerden söz edilmiyor. Sadece Nuh'tan, oğullarından, eşinden ve gelinlerinden söz ediliyor.

Bir başka fark şudur: Eldeki Tevrat'ta Nuh'un ömrünün bütününün dokuz yüz elli yıl olduğu söyleniyor. Oysa Kur'ân'dan anlaşıldığına göre bu süre, Nuh Peygamber'in Tufan olayından önce kavmi arasında onları Allah'a çağırarak geçirdiği hayat süresidir. Şu ayette buyrulduğu gibi, *"Andolsun ki biz, Nuh'u kendi kavmine gönderdik de o bin yıldan elli yıl eksik bir süre onların arasında kaldı. Sonunda onlar zulümlerini sürdürürken tufan kendilerini yakalayiverdi."* (Ankebût, 14)

Başka bir fark da şudur: Eldeki Tevrat'ta kavsikuzaktan (gökkuşağından) söz ediliyor. Suların çekilip çekilmediğini öğrenmek için kuzgunun ve güvercinin gönderildiği anlatılıyor. Geminin genişliği, uzunluğu, yüksekliği ve üç katlı oluşu gibi özellikleri sayılıyor. Tufan olayının ve suların yükselişinin süreleri gibi ayrıntılara giriliyor. Bunlar,

Kur'ân'da zikredilmeyen özelliklerdir. Ayrıca, gökkuşağından Allah'ın ahdinin alâmeti olarak söz edilmesi gibi bazı hususlar da, itibar edilmeyecek şeylerdir. Bu tür anlamlar, Nuh kıssası ile ilgili olarak sahabîler ve tâbiîn tarafından da anlatılmıştır ki, bunların çoğu, daha çok Yahudi uydurmalarına (İsrailiyat) benziyor.

5- Çeşitli Milletlerin Tarihlerinde ve Destanlarında Tufan Olayı

el-Menar tefsirinin yazarı şöyle diyor: "Eski milletlerin tarihlerinde tufan olayı hakkında bilgilere rastlanır. Bu bilgilerin bazıları eldeki Tevrat'ın Tekvin kitabındaki bilgilere büyük ölçüde uyuyor, bir bölümü ise o bilgilerle büyük ölçüde çatışıyor.

Eldeki Tevrat'ın açıklamalarına en yakın rivayet, Keldanîlerin rivayetidir. Keldanîler tufan olayının meydana geldiği yörede yaşamış bir kavimdir.

Berhuşa ve Yusufus'un verdikleri bilgiye göre Zizistiros, babası Utiret'in ölümünden sonra rüyasında suların kabarıp bütün insanları boğacağını gördü. Bu rüyada babası ona, kendisinin, ailesinin ve yakın dostlarının sığınacağı bir gemi yapmasını emretti ve o da bu gemiyi yaptı. Bu rivayet, eldeki Tevrat'ın Tekvin kitabında verilen, o sırada yeryüzünde zorba bir neslin yaşadığı, bu neslin aşırı bozgunculuğu yüzünden Allah tarafından tufan afeti ile cezalandırıldığı şeklindeki bilgiyle uyuyor.

Bir İngiliz araştırmacı, Keldanîlerin yaşadıkları bölgede bazı seramik levhalar bulmuş ki, bu levhalarda çivi yazısı ile bu rivayet yer almıştır. Aşur Banibal döneminde yazılan bu yazı, Milattan yaklaşık altı yüz altmış yıl önce yazılmıştır. Ayrıca bu yazıda, söz konusu rivayetin Milattan önce on yedinci yüz yıla veya daha öncesine ait bir eski kitabeden alındığı belirtiliyor. Buna göre bu yazı Tevrat'ın Tekvin kitabından daha eskidir.

Eski Yunan filozofu Eflatun da tufan hakkında bilgi veriyor. Bu bilgiye göre o günün Mısır kâhinleri, Yunan düşünürü Solon'a şu bilgiyi vermişler: Yeryüzü birkaç kere tufana maruz kalmış ve bu tufanlarda insanlar çeşitli şekillerde helâk olmuş ve bu toplu afetler sonrasında yeni nesillere eskilerin eserlerinden ve bilgi birikimlerinden hiçbir şey kalmamış.

Maniton, birinci Minas'dan sonra gelen birinci Hermes döneminde bir tufan afetinin meydana geldiğini bildiriyor ki, bu bilgi de eldeki Tevrat'ın bilgisinden daha eskidir. Öte yandan eski Yunan filozoflarından nakledildiğine göre Dukalyon ile eşi Beyra dışındaki bütün insanları ve yeryüzünü kaplayan bir tufan olayı meydana gelmiştir.

Eski Fars filozofları da yeryüzünü kaplayıp bütün canlıları boğan bir tufandan söz etmişlerdir. Sebep, kötülük ilâhî Ehrimen'in kıskırtması ile fesat ve kötülüklerin yayılmasıdır. Onlara göre bu tufan ilk olarak Zul-i Kûfe adlı yaşlı bir kadının tandırından suların fişkırması ile başladı. Kadın o sırada o tandırda ekmek pişiriyordu. Fakat Mecusilere göre bu tufan bütün yeryüzünü kaplamamıştır, sadece Kürdistan sınırına kadar olan Irak bölgesini etkilemiştir.

Eski Hintliler de hurafe şeklinde yedi Tufan olayının meydana geldiğinden söz ediyorlar. Bu tufanların sonuncusundan hükümdarları ile eşi büyük bir gemiye sığınarak kurtulmuş. Hükümdar bu gemiyi ilâhî Fuşnu'nun emri ile çivilerle tutturarak inşa etmiş. Sular çekilince gemi Cima-fat (Himalya) dağlarında karaya oturmuş. Fakat Brahmanlar da Mecusiler gibi bütün Hint kıtasını kaplayan bir tufan olayının meydana geldiğini kabul etmiyorlar. Japonlar, Çinliler, Brezilyalılar ve Meksikalılar da birden çok tufan olayından bahsetmişlerdir. Bütün bu rivayetler, bu tufanların insanların zalimliklerine karşılık Allah tarafından verilmiş cezalar oldukları konusunda aynı görüştedirler." (Alıntı sona erdi.)

Mecusilerin kutsal kitabı sayılan Avesta'da¹ verilen bilgiye göre Ahuramezda, İma'ya -ki Mecusilere göre o hükümdar Cemşit'tir- yeryüzünü kaplayan bir tufan olacağı mesajını gönderdi. Ahuramezda, bu mesajında Cemşid'e, "içine girenleri boğulmaktan kurtaracak yükseklikte bir duvar örmesini, bu duvarın içine üremeye elverişli kadınlardan ve erkeklerden oluşan bir grup insanın yanı sıra her hayvan türünden bir çift almasını, bu duvarın içinde çeşitli katlarda odalar ve hücreler yapmasını; içeriye alınan insanları, hayvanları ve kuşları bu odalara ve hücrelere yerleştirmesini, örülen bu duvarların zemininde insanlara yayan ve yaşamaları için gereken meyve ağaçlarını dikmesini ve taneli bitkileri ekmesini, böylece dünyada yaşamak ve hayatı geliştirmek için gereken şartları korumasını" emretti.

1- Avesta'nın Fransızca tercümesi, Paris basımı.

Hint Edebiyatı Tarihi adlı eserin tufan hikâyesi bölümünde¹ şöyle deniyor: "Putperestlerin ilâh olduğuna inandıkları Manu, denizin kenarında ellerini yıkarken ellerine bir balık geldi. Dehşetle gördü ki, balık onunla konuşmaya başladı ve ondan kendisini ölümden kurtarmasını istedi ve ona vadetti ki, eğer onu kurtarırsa, karşılık olarak o da ileride Manu'yu büyük bir tehlikeden kurtaracak. Balığın haber verdiği ölüm-cül tehlike, bütün yaratıkları boğacak olan bir tufan afeti idi. Bunun üzerine Manu balığı bir havuza koyarak koruma altına aldı.

Balık büyüyünce Manu'ya tufan afetinin hangi yıl gerçekleşeceğini bildirdi ve tufan sırasında içine gireceği büyük bir gemi yapmasını istedi ve, "Ben seni tufan afetinden kurtaracağım." dedi. Manu, balığın önerdiği gemiyi yaptı. Bu arada büyüyen balık artık havuza sığmaz olduğu için Manu onu denize bıraktı.

Sonra balığın verdiği haber uyarınca tufan olayı gelip çattı. Manu gemiye binince balık yüzerek yanına geldi. Manu, gemiyi balığın başındaki bir boynuza bağladı. Balık, gemiyi kuzeydeki dağlara doğru sürükledi ve Manu, orada gemiyi bir ağaca bağladı. Sular çekilip de yer kuruyunca Manu yalnız başına kaldı." (Alıntı sona erdi.)

6- Nuh Peygamber Bütün İnsanlara mı Gönderildi?

Bu konuda âlimler arasında farklı görüşler var. Şiîlere göre, onun peygamberliği bütün insanlığı kapsar. Ehlibeyt İmamları'ndan (selâm olsun onlara) gelen rivayetlerde bu anlamı destekleyen ve ulü'l-azm peygamberlerin -ki bunlar Nuh, İbrahim, Musa, İsa ve Muhammed peygamberlerdir (hepsine selâm olsun)- insanların bütününe gönderilmiş olduğunu vurgulayan bilgiler vardır.

Sünnî âlimlere gelince; bazıları, onun peygamberliğinin bütün insanlığa şamil olduğu görüşündedirler. Bunlar, bu tezlerini tufan afetinin bütün yeryüzü halkını kapsadığını bildiren ayetlere dayandırıyorlar. Şu ayetlerde buyrulduğu gibi: "*Rabbim! Yeryüzünde kâfirlerden bir tek kişi bırakma.*" (Nûh, 26), "*Bugün Allah'ın merhamet ettiği kimseler hariç, (hiç kimseyi) O'nun emrinden koruyacak bir şey yoktur.*" (Hûd, 43), "*Biz yalnız onun (Nuh'un) soyunu kalıcı kıldık.*" (Sâffât, 77). Ayrıca şefaathındaki sahih bir hadiste, Nuh Peygamber'in yeryüzü halkına gönderi-

1- Abdulvahhab en-Neccar'ın Kısasu'l-Enbiyâ adlı eserinde verilen bilgiye göre.

len ilk peygamber olduğu bildiriliyor ki, bu onun insanlığın bütününe gönderilmiş olmasını gerektirir.

Bazı Sünnî âlimler ise, Peygamberimizden (s.a.a) sahih bir kanalla rivayet edilen "Her peygamber sadece kendi kavmine gönderilmiş olduğu hâlde, ben insanların bütününe gönderildim." şeklindeki hadise dayanarak Nuh'un (a.s) peygamberliğinin genel olduğuna karşı çıkmışlardır. Bu görüşün savunucuları, yukarıda verdiğimiz ayetlerin yoruma açık olduğunu söylemişlerdir. Onlara göre, meselâ ilk ayetteki yeryüzünden maksat, Nuh kavminin yaşadığı yöre, yani onların yurdu olabilir. Tıpkı Firavun'un, Musa ile Harun'a, *"ve yeryüzünde yüceliğin (iktidarın) sizin ikinize ait olması için mi..."* (Yûnus, 78) dediği gibi.

Onlara göre yukarıdaki ayetlerin ilkinin anlamı, "Bu topraklarda kavmimin kâfirlerinden bir kişi bile bırakma."; ikincisinin anlamı, "Bugün benim kavmimi Allah'ın emrinden kurtaracak hiçbir güç yoktur."; üçüncüsünün anlamı da, "Kavminin içinden yalnız onun soyunu kalıcı kıldık." şeklindedir.

Gerçek şu ki, bu âlimlerin sözleri hakkı tam verilmiş bir incelemeye dayanmıyor. Bu konuda söylenmesi uygun olan şudur: Peygamberlik, insan toplumunda gerçek bir ihtiyacın ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bu kurum, insanlar ile Rableri arasındaki gerçek bir bağlandıran kaynaqlanıyor. Tekvinî bir hakikate dayanıyor, itibarî ve fuzulî bir şeye değil. Çünkü kâinata hâkim kanunlardan biri, türlerin kemale ermeleri ve varlık amaçlarına yönlendirilmeleridir. Şu ayetlerde buyrulduğu gibi: *"O ki, yarattı ve düzene koydu. O ki, takdir etti ve yol gösterdi."* (A'lâ, 2-3), *"O ki, her şeye yaratılışını sundu, arkasından ona yol gösterdi."* (Tâhâ, 50)

Buna göre kâinattaki her yaratık, yaratıldığından itibaren varoluş kemaline, iyiliğini ve mutluluğunu sağlayacak yaratılış amacına yönelir. Varlık türlerinden biri olan insan da bu kuralın dışında değildir. Onun da bir kemali ve mutluluğu vardır ve o da fert ve toplum hâlinde bu amaca doğru gitmekte, ona doğru yönelmiş bulunmaktadır.

Bize göre, bu kemal derecesine insan tek başına kesinlikle ulaşamaz. Çünkü hayatı için gereken ihtiyaçlar çok çeşitlidir ve bunları karşılamak için yapılması gereken işler çoktur. İnsanı faydalanabileceği her imkândan faydalanmaya sevk eden, bu arada menfaatleri uğruna cansız varlıkları, çeşitli bitki ve hayvan türlerini kullanmasını telkin

eden pratik akıl, onu diğer hemcinslerinin emeklerinden yararlanmaya da sevk eder.

Yalnız insan fertleri birbirine benzer. Birinde var olan pratik akıl ve insana has şuur, öbürlerinde de vardır. Buna göre birini diğerlerinden yararlanmaya sevk eden pratik akıl, diğerlerini de aynı şeye sevk eder. Bu durum, insanları sosyal yardımlaşmaya zorlar. Yani herkes, herkes için çalışacak. Herhangi bir kişi başkalarının çalışmasından ne kadar yararlanıyorsa, başkaları da o kişinin çalışmasından o kadar yararlana-cak. Herkes başkasını kullandığı kadar başkası tarafından kullanılacak. Şu ayette buyrulduğu gibi: *"Dünya hayatında onların geçimlerini ara-larında biz paylaştırdık. Birbirlerine iş gördürmeleri için kimini ötekine derecelerle üstün kıldık."* (Zuhruf, 32)

Anlattığımız bu sosyal dayanışma ilkesi, insan için zorunludur. Bu ilkeyi ona, hayatın ihtiyaçları ile rakiplerinin güçlü oluşları dayatıyor. Aslında insan ikinci tabiatı ile uygar ve dayanışma yanlısıdır. Yoksa bi-rinci tabiatı, hemcinslerinin çalışmaları da dâhil olmak üzere mümkün olan her şeyden yararlanmayı gerektirir. Bundan dolayı insan güçlen-diği, kendisini ihtiyaçsız gördüğü ve başkasını zayıf gördüğü oranda başkasına yüklenir, insanları köle gibi kullanmaya, karşılıksız olarak sömürmeye başlar. Şu ayetlerde buyrulduğu gibi: *"Doğrusu insan çok zalim, çok nankördür."* (İbrâhîm,34); *"Gerçek şu ki, insan kendini müstağ-ni görünce azar. Şüphesiz, dönüş Rabbinedir."* (Alak, 6-8)

Şu da kesindir ki, fertler arasında yardımlaşmaya dayanan toplum, ancak toplumda yürüyen kanunlar ve bu kanunları işletecek koruyucu kadrolarla gerçekleşir. Bu durum, insan toplumlarında öteden beri var-lığını sürdüren bir özelliktir. Hiçbir insan toplumu bu kuralın dışında değildir. Toplum, kâmil olsun, eksik olsun, gelişmiş olsun, geri kalmış olsun, mutlaka bünyesinde tamamen veya çoğunlukla işleyen gelenek-lere ve kurallara sahiptir. Tarih, tecrübe ve gözlem bu gerçeğin en gü-venilir şahitleridir.

Kanunlar adını da verebileceğimiz bu gelenekler ve ilkeler, düşünce ürünü birtakım maddeler ve hükümlerdir. İnsan davranışları, toplumda tamamen veya çoğunlukla bunlara uyarlanır ve bu uyarlamadan insan-ların gerçek veya sanal mutluluğu doğar. Buna göre bu kurallar, insanın kemali ile eksikliği arasına giren faktörler ve gelişmesinin ilk dönemin-deki insan ile hayatında kâmilleşmekte ve toplumunda yaşamakta olan

insan arasına giren prensiplerdir ki, insanı varoluşu amacına yöneltirler. Bu gerçeği iyi anlamak gerekir.

Şu da bilinen bir gerçektir ki, insanı hayatının mutluluğuna ve varoluşunun kemaline yönelmek, tıpkı diğer varlık türlerini kendi varoluş kemallerine yönelmek gibi, ilâhî inayetin gereklerindendir. Şöyle ki, yüce Allah, inayeti gereğince insanı yaratılış ve fitrat yoluyla hayrına olan ve mutluluğunu temin eden şeye yönelttiği gibi, -ki kâinat düzeni ve insana faydasının nerede olduğunu fark etmesi ve iyiliğini kötülüğünden, mutluluğunu bedbahtlığından ayırt etmesi için bağışlanan fitrî donanımlar da onu aynı şeye sevk etmekte ve *"Andolsun nefse ve onu yaratıp düzenleyene, sonra ona kötülük ve iyiliğini ilham edene, gerçekten onu (nefsini) kötülüklerden arındıran kimse kurtuluşa ermiştir; onu (küfür ve günahla) kirleten ise, şüphesiz ziyan etmiştir."* (Şems, 7-10) ayetlerinde de buna değinilmektedir- aynı şekilde yüce Allah, inayeti gereğince insanı birtakım inanç ve uygulamaya yönelik ilkelere ve kanunlara yöneltir ki, insan, hayatının pratiğini bunlara uyarlamakla kemale ve mutluluğa ulaşır. Çünkü varlıkların varoluşlarına uygun kemale erdirilmelerini gerektiren ilâhî inayet, sırf tekvinî yöneltmeyi gerektirdiği gibi, yöneltmenin bu türünü de gerekli kılar.

Bu konuda insana bağışlanan akıl -burada pratik akli kastediyoruz- yeterli değildir. Çünkü yukarıda değindiğimiz gibi akıl, insanı başkalarını kullanmaya sevk eder ve ihtilâfa yol açar. Aktif bir gücün birbirine zıt iki iş yapması, iki çelişik eser ortaya koyması imkânsızdır. Üstelik, toplumda egemen kanunları çiğneyenlerin, toplumun huzurunu bozan çeşitli suçları işleyenlerin hepsi akıllı kimselerdir, akıl nimeti ile donanmış fertlerdir.

Bundan ortaya çıkıyor ki, insana hak yasasını, kemal ve mutluluk metodunu öğretecek düşünme ve akli kullanma yolu dışında başka bir yol vardır ki, bu yol vahiy yoludur. Vahiy, bir tür ilâhî konuşmadır ki, insana, uyguladığı ve inandığı takdirde dünya ve ahiret hayatında başarıya ermesini sağlayan şeyleri öğretir.

Denebilir ki: Fark eden bir şey yok. Çünkü peygamberlerin getirdikleri yasalar, aklın getirebileceği yasalardan daha fazlasını gerçekleştirmemiştir. Zira insanlık âlemi, aklın sesini dinlemediği gibi, peygamberlerin şariatlarına da boyun eğmemiştir. Vahiy, insan toplumunu

yönetmeye, onu hak yola koymaya muktedir olmuş değildir. Buna göre ona ne gerek var?

Cevap olarak derim ki: Bu incelemenin iki yönü var. Bir yönü şudur: İlâhî inayet, insan toplumunu, uygulandıkları takdirde, mutluluğa ve kemale erdirici bilgilere yöneltmeyi gerektirir. Bu da vahiy aracılığıyla yöneltmedir ve bunda akıl yeterli değildir. İncelemenin öbür yönü, dış âlemde fiilen gerçekleşen sonucun ne olduğu meselesidir. Şimdilik biz işin ikinci yönünü değil, birinci yönünü inceliyoruz. Vahiy yolunun bu amaca çok az insanı iletmiş olması, şimdiki incelememize zarar vermez. Çünkü ilâhî inayet (ilgi), insanların yanı sıra bitki ve hayvan türlerini de yaratılış kemallerine ve varoluş amaçlarına doğru yöneltiyor, ama buna rağmen her türün çoğu ferdî türsel amacına ulaşmadan yolda kalıyor, doğal ömrünü doldurmadan önce bozuluyor ve ölüyor.

Sözün kısıası, ilâhî inayete göre, insan türünün eğitilmesi için vahiy yolunun devreye girmesi kaçınılmazdır. Yoksa sadece akılla son söz söylenip hüccet tamamlanmış olmaz. Çünkü aklın fonksiyonu başkadır. Onun fonksiyonu insanı kendi çıkarına çağırmaktır. Eğer insanı insan türünün çıkarlarına çağırdığı olursa, bu çıkarlarda aynı zamanda şahsın çıkarı olduğu için onlara çağırmaktadır. Bu gerçeği iyi kavramak ve şu ayetleri dikkatle irdelemek gerekir: *"Biz Nuh'a ve ondan sonra gelen peygamberlere vahyettiğimiz gibi, sana da vahyettik. Ve (nitekim) İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a, torunlara, İsa'ya, Eyyub'a, Yûnus'a, Harun'a ve Süleyman'a vahyettik. Davud'a da Zebur'u verdik. Bir kısım peygamberleri sana daha önce anlattık, bir kısmını ise sana anlatmadık ve Allah Musa'yla konuştu. (Onları) elçiler, müjdeleyiciler ve uyarıcılar olarak gönderdik ki, insanların peygamberlerden sonra Allah'a karşı bir hüccetleri olmasın! Allah üstün ve güçlüdür, hikmet sahibidir."* (Nisâ, 163-165)

Buna göre, insan toplumuna bağlanacakları bir din ve sosyal hayatlarında uygulayacakları bir şariat indirmek, bu dini ve şeriati bir kavme tahsis edip diğerlerini başıboş ve ilgiden yoksun bırakmamak, ilâhî inayetin gereğidir. Bu da insanlara inen ilk şeriatin bütün insanlığı kapsamasını gerektirir.

Yüce Allah, bu şeriati şu ayetle haber veriyor: *"İnsanlar tek bir ümmetti. Allah, müjdeciler ve uyarıcılar olarak peygamberler gönderdi ve beraberlerinde, insanların anlaşmazlıklara düştükleri şeyler konusun-*

da, aralarında hüküm vermek üzere hak kitap indirdi." (Bakara, 213) Bu ayet açıklıyor ki, insanlar ortaya çıkıp çoğaldıkları ilk dönemde, yalın fitratları uyarınca davranıyorlardı, aralarında hayatî önemde ayrılıklar ve kavgalar çıkmıyordu. Sonra ayrılıklar baş gösterdi. Bunun üzerine yüce Allah, şeriat ve kitap eşliğinde peygamberler gönderdi ki, bu peygamberler insanların arasındaki ihtilâflı konularda verecekleri hükümlerle çatışma ve kavga sebeplerini ortadan kaldırsınlar.

Sonra yüce Allah, *"Dinden Nuh'a tavsiye ettiğini, sana vahyettiğimizi, İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya tavsiye ettiğimizi Allah size din kıldı."* (Şûrâ, 13) ayetinde Peygamberimize (s.a.a) lütufta bulunduğunu vurguluyor. Lütufta bulunmayı vurgulama makamı, insanlığa indirilen şeriatların bu ayette sıralananlardan ibaret olmasını gerektirir. Bu ayette ilk başta sözü edilen şeriat, Nuh Peygamber'in (a.s) şeriatıdır. Eğer bu şeriat -özellikle de onun zamanındaki- bütün insanlara şamil bir şeriat olmasaydı, şu iki ihtimalden biri söz konusu olurdu: Ya başka şeriata sahip olan başka bir peygamber Nuh'un kavmi dışında kalan insanlara gönderilmiş olmalıydı ki, ne bu ayette ve ne Kur'ân'ın başka bir yerinde böyle bir şeyden söz edilmiyor. Ya da Nuh döneminde ve onun sonrasında belirli bir zamana kadar Nuh kavmi dışında kalan insanların ihmal edilmiş olmaları gerekirdi.

Böylece açıkça ortaya çıkıyor ki, Nuh Peygamber'in (a.s) peygamberliği bütün insanlığı kapsayan genel bir peygamberlikti ve kendisine insanlar arasındaki ihtilâfları ortadan kaldıran bir şeriati içeren bir kitap verilmişti. Bu kitap, şeriat içeren ilk semavî kitaptı ve yukarıda yer verdiğimiz *"ve beraberlerinde, insanların anlaşmazlıklara düştükleri şeyler konusunda, aralarında hüküm vermek üzere hak kitap indirdi"* ayetindeki kitaptan maksat, ya ona inen kitap veya ona inen kitap ile birlikte diğer ulül'-azm peygamberler olan İbrahim'e, Musa'ya, İsa'ya ve Peygamberimize (hepsine selâm olsun) inen kitaplardır.

Ortaya çıkan bir başka bir sonuç da şudur: Nuh Peygamber'in (a.s) peygamberliğinin genel olmadığına delâlet eden rivayetler, Kur'ân'a aykırıdır. İmam Rıza'dan (a.s) gelen bir rivayete göre ulül'-azm peygamberlerin sayısı beştir. Bu peygamberlerin her birine kitap ve şeriat verilmiştir ve onların peygamberlikleri, nebi olsun veya olmasın, kendileri dışındaki bütün insanları kapsamına almıştır. *"İnsanlar tek bir ümmetti."* (Bakara, 113) ayetinin tefsiri sırasında bu hadise yer vermiştik.

7- Tufan Afeti Bütün Yeryüzünü Kaplamış Mıydı?

Bu sorunun cevabı bir önceki bölümden anlaşılabilir. Çünkü Nuh Peygamber'in (a.s) peygamberliğinin genel oluşu, azabın da genel olmasını gerektirir. Bu da zahirlerinden anlaşılan anlamlarıyla genelliğe delâlet eden ayetlerden bu anlamın kastedildiğini kanıtlayan güzel bir karinedir. Şu ayetlerde olduğu gibi: *"Rabbim! Yeryüzünde kâfirlerden bir tek kişi bırakma."* (Nûh, 26), *"Bugün Allah'ın merhamet ettiği kimse-ler hariç, (hiç kimseyi) O'nun emrinden koruyacak bir şey yoktur."* (Hûd, 43), *"Biz yalnız onun soyunu kalıcı kıldık."* (Sâffât, 77)

Tufan afetinin genel olduğunu gösteren kanıtlardan biri de, yüce Allah'ın Nuh Peygamber'e (a.s) her canlı türünün birer çiftini gemiye alması yolundaki iki yerde zikredilen emridir. Açıktır ki, eğer tufan afeti dünyanın belirli bir bölgesiyle -meselâ söylendiği gibi Irak ile¹- sınırlı olsaydı, her canlı türünün birer çiftini gemiye almasına gerek olmazdı. Bu açık bir gerçektir.

Öte yandan bazı tefsirciler, tufan afetinin belirli bir bölgeye, Hz. Nuh'un (a.s) yaşadığı yöreye mahsus olduğu görüşünü tercih etmişlerdir. Bu âlimlerden biri olan el-Menar tefsirinin yazarı, bu ayetin tefsiri sırasında şöyle diyor:

"Yüce Allah, Nuh Peygamber ile ailesinin kurtarılışından söz ettikten sonra, *'Biz yalnız onun soyunu kalıcı kıldık.'* buyuruyor. Bu ifadedeki sınırlama izafî olabilir. Yani, onun kavminden sadece onun soyu kalıcı oldu. Nuh Peygamber'in, *'Rabbim! Yeryüzünde kâfirlerden bir tek kişi bırakma.'* şeklindeki sözleri, bu ifadedeki yeryüzü ifadesi ile şu yerkü-renin tümünün kastedildiğine delil olamaz. Çünkü peygamberlerin ve kavimlerin sözlerinde ve onlar hakkındaki haberlerde yeryüzünden söz edildiğinde kendi bölgeleri ve yurtlarının kastedildiğine çok rastlanır. Bunun bir örneği Firavun'un Musa ile Harun'a hitaben söylediği *'ve yeryüzünde yüceliğin (iktidarın) sizin ikinize ait olması için mi...'* (Yûnus, 78) şeklindeki sözüdür. Buradaki yeryüzünden maksat, Mısır topraklarıdır. Bir başka örnek, *'Yeryüzünden seni çıkarmak için neredeyse seni tedirgin edeceklerdi.'* (İsrâ, 76) ayetidir ki, buradaki yeryüzünden maksat, Mekke yöresidir. Bir diğer örnek, *'Biz kitapta İsrailoğulları'na, 'Yeryüzünde iki defa fesat çıkaracaksınız.' diye bildirdik.'* (İsrâ, 4) ayetidir

1- [el-Menar, c.12, s.105]

ki, buradaki yeryüzünden maksat da İsrailoğulları'nın yurduudur. Bunun Kur'ân'daki örnekleri çoktur."

"Fakat ayetlerin zahirleri, karineler ve kitap ehlinde bize intikal eden rivayetler yardımıyla, Nuh Peygamber'in zamanında tüm yeryüzünde onun kavminden başka insanların olmadığına, onların da tümünün tufan afetiyle helâk olduğuna ve ondan sonra yeryüzünde onun soyundan başka kimsenin kalmadığına delâlet etmektedir. Bu da tufan afetinin bütün yeryüzünde değil, sadece dağ ile, ovası ile Nuh kavminin yaşadığı yörede olmuş olmasını gerektirir. Tufanın bütün yeryüzünü kapladığı sadece şu şartla ileri sürülebilir ki, o dönemde dünyanın oluşumu yeni olduğu için ortaya çıkan kara parçasının küçük olduğu ve bütün insanların bu kara parçasında yaşadığı kabul edilmiş olsun. Çünkü Jeoloji bilginleri, yeryüzünün güneşten ayrıldığı zaman bir alev küresi olduğunu, sonra su küresine dönüştüğünü, daha sonra ise bu su küresi üzerinde yavaş yavaş kara parçalarının belirdiğini söylerler."

el-Menar yazarı, daha sonra tufan afetinin bütün yeryüzünü etkilediğinin delili olarak gösterilen bazı hususlara işaret ederek diyor ki:

"Bu tezi savunan uzmanlar diyorlar ki: Biz bazı deniz kabukları ile taşlaşmış balık fosillerini dağların tepelerinde buluyoruz. Bunlar, sadece denizlerde oluşan varlıklar olduklarına göre dağların tepelerinde görülmeleri, suların bir defa da olsa bu tepelere kadar yükseldiğinin delilidir ki, bunun olabilmesi için tufan afetinin bütün yeryüzünü etkilemiş olması gerekir."

Sonra bu görüşe şu cevabı veriyor: "Deniz kabuklarına ve deniz hayvanlarına dağların tepelerinde rastlanması, bunların tufan afetinin etkisi ile oralara çıktıklarını kanıtlamaz. En yakın ihtimal, bu olayın dağların ve diğer kara parçalarının suda oluşmuş olmalarıdır ki, az önce bunu vurgulamıştık. Çünkü suların birkaç günlüğüne dağların tepelerine kadar yükselmesi, bu söylenen şeylerin oluşması için yeterli bir sebep olamaz."

Daha sonra özetle şöyle diyor: "Bu tarihî meseleler, Kur'ân'ın amaçları arasında yer almaz. Bu yüzden Kur'ân onları kesin bir nass ile açıklamaz. Bu nedenle biz bu açıklamamızı nassların zahirî anlamlarından çıkardığımızı söyleriz; fakat bunları kesin dinî inanç olarak saymayız. Eğer jeoloji ilmi bu söylediklerimizin tersini ispat ederse, bunun bize

zararı olmaz. Çünkü o ispat edilen tez, kesin saydığımız bir nass ile çelişmiş olmaz." (Alıntı sona erdi.)¹

Ben derim ki: el-Menar yazarının bazı ayetlere ilişkin yorumu, ifadeleri delilsiz olarak kayıtlandırmaktır. Bunun yanı sıra bazı uzmanların dağların tepelerinde deniz kabuklarına ve balık fosillerine rastlanmasını tufan afetinin genel oluşuna delil saymalarına, suların birkaç günlüğüne dağ tepelerine yükselmelerinin bu maddelerin oluşumu için yeterli olmayacağı şeklindeki cevabına gelince; büyük tufan dalgaları bu cisimleri o tepelere taşımış olabilir ve suların çekilmesinden sonra onlar oralarda kalabilirler. Bu durumda o fosiller, yüksek dağların tepelerini kaplayan tufanın kanıtlayıcı kalıntıları olabilirler. Bu uzak bir ihtimal değildir.

Bütün bunlardan sonra şunu vurgulamak gerekir: el-Menar yazarı, Nuh Peygamber'e (a.s), her hayvan türünün bir çiftini gemiye almasının emredilmiş olmasını göz ardı ediyor. Oysa bu emir, tufan afetinin bütün yeryüzünü veya bütünü sayılabilecek kadar büyük bir çoğunluğunu kapladığının kesin delili niteliğindedir.

Gerçek şu ki Kur'ân, inkâr edilmez açıklıkta gösteriyor ki, tufan afeti bütün yeryüzünü kaplamış ve o dönemde yeryüzünde yaşayan bütün insanları sularda boğmuştur. Şu ana kadar bu açık bilgiyi çürütecek kesin bir delil ortaya konmuş değildir.

Ben Tahran Üniversitesi Jeoloji Bölümünde Öğretim Üyesi olan dostum Doktor Sahabî'den jeolojik araştırmaların tufan afetinin genelliği konusunda genel anlamda kanıtlar verip vermediklerini sordum. Soruma cevap olarak ayrıntılı bir makale hazırladı. Aşağıda bu makalenin geniş bir özetini bulacaksınız:

1- Alüvyonlu Topraklar: Jeolojide kumlarla ve ince çakıllarla örtülü akarsu yatakları ve sel yolları gibi yüzeylerde akan suların oluşturduğu birikimlerden meydana gelen yer katmanlarına alüvyonlu topraklar denir.

Alüvyonlu toprakları, içlerinde biriken kumlardan ve küre biçimindeki yuvarlak ve küçük çakıllardan tanırız. Bunlar, aslında keskin uçlu ve köşeli taş parçalarıdır ki, akarsularda ve büyük sellerde birbirleriyle çarpışa çarpışa bu duruma gelmişlerdir. Sonra sular onları taşımış ve alüvyonların yakınında veya uzağında yere yaymıştır.

1- [el-Menar, c.12, s.106-107]

Alüvyonlu topraklar sadece akarsu yataklarının ağızlarında oluşmaz. Çoğu topraklık alanlar bu kabildendir. Onları ya çok ince kumlar oluşturur veya yapılarında böyle kumlar bulunur. Bu kumlar ince ve hafif oldukları için akarsular ve seller tarafından bulundukları yerlere taşınmışlardır.

Alüvyonlu toprakların kumdan ve topraktan oluşmuş çeşitli katmanlarla örtülü olduğunu görürüz. Bu katmanlar düzensiz şekilde üst üste binmiştir. Bunun iki sebebi olabilir. Birincisi, bu katmanlar aynı zamanda oluşmamıştır. İkincisi, suların ve sellerin yatakları veya akış şiddetleri zamanların değişmesi ile değişmiştir.

Bundan anlıyoruz ki, alüvyonlu topraklar her ne kadar günümüzde yüksek yerlere dönüşmüşler ise de, bir zamanlar suların ve büyük sellerin yatakları ve akış yolları imişler.

Pek çok suların ve büyük sellerin akışına sahne olduğu anlaşılan bu alüvyonlu topraklara yeryüzünün çoğu bölgelerinde rastlıyoruz. İran'ın çoğu bölgeleri de bu kategoriye girer. Tahran, Kazvin, Simnan, Sebzevar, Yezd, Tebriz, Kirman, Şiraz yöreleri gibi. Dicle ve Fırat nehirlerinin arasında kalan bölge ile bu bölgenin güneyi, Maveraunnehir bölgesi, Suriye Ovası, Hindistan, Güney Fransa, Doğu Çin, Mısır ve Amerika kıtasının çoğu bölgeleri de böyledir. Bazı yerlerde alüvyonlu toprakların derinliği yüzlerce metreye ulaşır. Nitekim Tahran yöresinde bu derinlik dört yüz metreyi aşar.

Bu açıklamamızdan iki sonuç çıkar: 1) Yer yüzeyi ileride açıklanacağı üzere çok eski olmayan bir dönemde büyük sellerin akışına sahne olmuş ve bu seller belki de yer yüzeyinin çoğunluğunu kaplamıştır. 2) Bazı bölgelerdeki alüvyonlu tabakanın çok derin oluşuna bakarak diyebiliriz ki: Tufan olayı bir kere veya sayılı bir iki yıl olmamış, tersine yüzlerce yıl boyunca devam edip tekrarlanmış ve her defasında bir alüvyon tabakası oluşturmuştur. Tufanın arkası kesilince bu tabakanın üzerini bir toprak tabakası örtmüş, arkasından tufan tekrarlandığında yeni bir alüvyon tabakası oluşturmuş ve bu süreç böylece devam etmiştir. Bunun yanı sıra alüvyonlu toprakların kumlarının ince olup olmaması, suların akış şiddetinin derecesini gösterir.

2- Alüvyonlu Katmanlar, Jeolojik Kabuk ve Katmanların En Yenisi: Normalde alüvyonlu tabakalar yatay olarak oluşur. Fakat bazen bazı birikmiş bölümleri, alttan ve üstten gelen ağır baskılar altında ya-

tay durumdan çıkarak yuvarlak ve eğri-büğrü duruma dönüşürler. Bu gelişme kısa dönemde ortaya çıkmaz. Ama milyonlarca yıl gibi çok uzun bir süre geçince bu gelişme kendini gösterir ve birbirine yaslanan ve tepeleri deniz seviyesinin üzerinde yükselen sıradağlar oluşur.

Bundan anlıyoruz ki, oldukları gibi duran alüvyonlu katmanlar ve yatay tabakalar yer yüzeyinde oluşan en yeni jeolojik katmanlardır. Elimizdeki bilimsel deliller, bu tabakaların ömrünün günümüzden ancak on ila on beş bin yıl öncesine vardığını gösterir.¹

3- Denizlerin, Akarsuların Onlara Akması Sonucu Yayılması ve Genişlemesi: Yeni oluşan alüvyonlu tabakalar, denizlerin yayılmasının ve çevrelerini genişletmelerinin faktörü olmuşlardır. Bunun sonucu olarak denizlerin suyu yükselip sahillerini örtmüştür. Ayrıca bundan, etrafları sularla çevrili adalar ve yarım adalar meydana gelmiştir.

Bu adalardan biri, Britanya adasıdır. O dönemde Fransa'dan kopmuş ve Avrupa'dan tamamen ayrılmıştır. O zamana kadar Avrupa'nın güneyi ile Afrika'nın kuzeyi kara parçası ile birbirine bağlı idi. Fakat Akdeniz'in genişlemesi ile bu iki kıta birbirinden ayrılmıştır. Böylece kuzey doğuda İtalya ve Tunus yarım adaları ile Korsika, Sardunya ve diğer adalar meydana gelmiştir. O zamana kadar Endonezya adaları da Cava ve Sumatra'dan Japon adasının güneyine kadar Asya kıtasına güney doğu tarafından bitişikti. Fakat okyanusların yükselmesi ile bugünkü şekline dönüşmüştür. Öte yandan Kuzey Amerika'nın kuzeyden, Avrupa'nın kuzeyinden kopması da sözünü ettiğimiz tufan çağının etkisi ile meydana gelmiştir.

Bu suların hareketi ve alçak yerlerde birikmeleri üzerinde, yerin iç oluşumları ve hareketlerinin güçlü etkisi olmuştur. Bundan dolayı sularla örtülü bazı sahil yörelerinin suları çekilirken yer yüzeyinin çoğunu kaplayan tufan bazı küçük denizler oluşturuyor ve bazı denizleri genişletiyordu. Huzistan sahilleri bu kategoriye girer. Körfezin suları çekilerek bu sahilleri ortaya çıkarmıştır.²

1- Yalnız Baltık denizinin etrafı ile diğer kuzey bölgelerde bulunan yatay alüvyonlu tabakalar bu kategorinin dışında kalır. Bu tabakalar yataylık durumlarını korumalarına rağmen, yerinde anlatılan sebepler yüzünden en eski jeolojik dönemlerden kalmadırlar.

2- Nitekim Hahamenişî şahları döneminde Şuş şehri ile Kerhe Sarayı deniz sahili üzerinde idi. Körfezde seyreden yelkenli gemiler sarayın önünde demir atarlardı.

4- Tufan Çağında Suların Coğalıp Çağlamasında Etkin Olan Nedenler: Bazılarına işaret ettiğimiz jeolojik veriler, insan hayatının tufan çağı adını alan şimdiki döneminin başlarında yağmurların normal olmayan yoğunlukta yağdıklarını doğrular. Bunun sebebi, kesinlikle olağanüstü olan atmosferdeki önemli değişimler olmuştur. Bu dönemde hava nispi olarak sıcaktı. Fakat daha önceki dönemde çok şiddetli bir soğuk vardı. Bu yüzden yer kürenin kuzey yarım küresinin çoğu bölgeleri karlarla, buzlarla ve buzullarla kaplı idi. Kuvvetle muhtemeldir ki, kuzey yarım kürenin mutedil yörelerinin yüksek yerlerinde daha önceki dönemden kalan buz tabakaları henüz erimemişti.

Birbirini izleyen bu iki dönemde sıcaklık yer yüzeyinde ve birikmiş buz ve buzul katmanları üzerinde etkisini gösterince atmosferde büyük bir değişme meydana getirmiş, su buharının yükselmesine ve atmosferde normal olmayan müthiş bir birikim oluşturmaya yol açmıştır. Bunu da o döneme kadar görülmemiş şiddetli ve bol yağmurlar, karlar ve dolular izlemiştir.

Bu dönemde yüksek yerlere, tepelere, özellikle Güney ve Batı Asya'daki, Güney Avrupa'daki ve Kuzey Afrika'daki Alp, Himalaya ve Elburz dağları gibi yeni oluşmuş sıradağlara¹ bol ve sürekli yağmurlar yağmıştır. Aynı bol ve sürekli yağmurlar Amerika kıtasının batısını da etkilemiştir. Bu aralıksız yağmurlar, bu kıtalarda korkunç sellere yol açmış. Bu seller kayaları aşındırmış, toprakları sürüklemiş, ağaçları köklerinden sökmüş ve bütün bunları alçak yerlere taşımıştır. Yeni vadiler açmış, eski vadileri derinleştirip genişletmiştir. Sonra taşıdıkları taşları, çakılları ve kumları çukur yerlere yığarak yeni alüvyon tabakaları oluşturmuştur.

Gökten yağan şiddetli yağmurların etkisini büyüten ve akan sellerin hacmini arttıran bir faktör de, yeni vadilerin açılmasının yeraltındaki su birikintilerini yeryüzüne çıkarması idi. Bu yeraltı suları kuyuların ve yeraltında akış hâlinde bulunan pınarların kaynağıdır. Yeni vadilerin açılması, bu yeraltı sularını tutan ve yer yüzeyinde akmalarına engel olan kabukları yok etmiştir. Bunun sonucu olarak pınarlar kaynamış ve

1- Bu dağlar, yeryüzündeki dağların en yakın ömürlü olanlarıdır. Bunların ömrü iki milyon yılı geçmez. Bu yüzden yeryüzünün en yüksek dağlarıdır ve tepelerin en yüksek de bu dağların tepesidir. Çünkü yağmurlar ve rüzgârlar gibi aşındırıcı etkilere az maruz kalmışlardır.

yağmurların oluşturduğu sellere katılarak akmıştır. Bu da sellerin yıkım gücünü arttırmış, yeryüzündeki ovaların ve dağların bütünü ile sular altında kalmalarına yol açmıştır.

Yalnız yeraltı kaynakları sınırlı olduğu için akarak tükenmişlerdir. Bunların tükenmesi ve yağmurların dinmesi ile de tufan sona ermiştir. Sular denizlere, alçak yerlere ve sellerin aşındırarak ortaya çıkardıkları yeraltındaki boşluklara ve mağaralara akmıştır.

5- Sonuç: Bu genel inceleme, yüce Allah'ın anlattığı Nuh Peygamber (a.s) zamanında meydana gelen tufan afetinin özelliklerine uyarlanabilir. Şu ayetlerde buyrulduğu gibi: *"Göğün kapılarını devamlı akan bir su ile açtık ve yeryüzünü yarıp birçok kaynaklar fışkırttık. (Her iki) su, takdir edilmiş bir işin olması için birleşti."* (Kamer, 12), *"Nihayet emrimiz gelip de tandır kaynamaya (tandırdan su fışkırmaya) başlayınca..."* (Hûd, 40), *"Ey yer, suyunu yut ve ey gök, (yağmurunu) tut." denildi. Su çekildi, emir gerçekleşti.* (Hûd, 44) (Söz konusu makale burada sona erdi.)

Sözlerimin burasında Tahran'da yayınlanan gazetelerin birinde bu günlerde çıkan bir habere dikkatleri çekmek yerinde olur. Haber kısaca şunları anlatıyor: Bir grup Amerikalı ilim adamı, Türk ordusundan bazı kişilerin rehberliğinde Türkiye'nin doğusunda bulunan Ararat (Ağrı) dağının 1400 fit yüksekliğindeki bir tepesinde bazı tahta parçaları buldular. Bu tahta parçalarının vaktiyle orada bulunmuş olan bir geminin parçaları olduğu düşünülüyor ve bu parçaların bazılarının Milat'tan önce 2500 yüz yılından kaldığı sanılıyor.

Bu tahta parçalarının, uzunluğu 1019 fit ve genişliği 118 fit olan Queen Mary adlı İngiliz gemisinin üçte ikisi büyüklüğünde bir gemiye ait olduğu tahmin ediliyor. Bu tahta parçaları, incelenmek ve çeşitli din mensuplarının inandıkları Nuh gemisi ile ilgili olup olmadığı araştırılmak üzere Amerika'nın San Fransisco şehrine götürüldü.¹

8- Nuh Peygamber'in Ömrü

Kur'ân'da Nuh Peygamber'in (a.s) uzun bir ömür yaşadığı belirtiliyor. Kavmini bin yıldan elli yıl eksik bir süre boyunca Allah'a çağırdığı vurgulanıyor. Bazı araştırmacılar, insan ömrünün çoğunlukla yüz veya

1- Kayhan Gazetesi, 1 Eylül 1962, 1 Rebiyülevvel 1382, Londra, Associated Press'ten naklen.

yüz yirmi yıldan daha uzun olamayacağı gerekçesi ile bunu uzak bir ihtimal saymışlar. Hatta bazıları,¹ eskilerin her ayı bir yıl saydıklarını ve bu hesaba göre dokuz yüz elli yılın seksen yıldan on ay eksik bir zaman dilimine denk olduğunu ileri sürmüşler ki, bu çok uzak bir ihtimaldir.

Bazıları ise,² Nuh Peygamber'in uzun ömrünü ona mahsus, olağanüstü bir keramet saymışlar. Nitekim Sa'lebî, Kısasu'l-Enbiya adlı eserinde Nuh Peygamber'in özelliklerini sayarken şöyle diyor: "Nuh Peygamber, en uzun ömürlü peygamberdi. Bu yüzden o, peygamberlerin en büyüğü ve şeyhi diye anılır. Onun mucizesi kendi nefsinde tecelli etti. Çünkü o, bin yıl yaşadığı hâlde ne bir diş eksildi ve ne güç kaybına uğradı." (Alıntı sona erdi.)

Gerçek şu ki, bir insanın bu kadar uzun süre yaşayamayacağı yolunda şimdiye kadar hiçbir delil ortaya konmuş değildir. Tersine, eski insanların normalde bugünkü insanlardan daha çok yaşayabildikleri akla yakın bir ihtimaldir. Çünkü o dönemlerde hayat daha sade, dertler daha az ve günümüzde yaygın olan hastalıklar daha seyrekti. Bunların yanı sıra günümüzde hayatı yok edici daha başka sebepler var ki, o dönemde onlara daha az rastlanıyordu. Nitekim günümüzde yüz yirmi ila yüz altmış yıl yaşamış birine rastladığımızda onun sade hayatlı, az dertli, sade akıllı biri olduğunu görüyoruz. Buna göre, eski çağlardaki bazı insanların ömürlerinin yüzlerce yıla kadar uzaması uzak bir ihtimal değildir.

Üstelik Nuh Peygamber'in (a.s) ömrü gibi bir konuda, peygamberlerin olağanüstü mucizelerinden çok sayıda örnekler zikreden Kur'an'a itiraz etmek, şaşılacak bir tavidir. Biz bu tefsirin birinci cildinde mucize konusunda gereken açıklamayı yapmıştık.

9- Cudi Dağı Nerededir?

Anlatıldığına göre bu dağ, Musul bölgesindeki Diyarbekir'de Ermenistan dağlarına bitişen dağlarda bir dağdır. Tevrat'taki³ adı Ararat dağdır. Kamus adlı eserde, "Cudi, Cezire'de bulunan, Nuh Peygamber'in gemisinin üzerine oturduğu ve Tevrat'ta Ararat diye anılan bir dağdır." diyor. Merasidu'l-İttîlâ' adlı eserde ise şu açıklama yer alıyor: "Cudi,

1- [el-Menar, c.12, s.103]

2- [el-Menar, c.12, s.103]

3- [Tevrat, Tekvin Kitabı, Bap 8]

Dicle'nin doğusunda Musul dolaylarında bulunan İbn Ömer adasının karşısındaki bir dağın adıdır. Tufanın suları çekilince Nuh Peygamber'in gemisi bu dağın üzerinde karaya oturdu."

10- Denebilir ki:

"Farz edelim ki, Nuh Peygamber'in (a.s) kavmi günahları yüzünden boğuldu. Peki, azgın sulara kapılarak helâk olan diğer canlıların günahı neydi?"

Bu itiraz en dayanaksız sözlerdendir. Çünkü her helâk, genel de olsa, ceza ve intikam değildir. Nitekim zelzele, sel, veba, taun gibi binlerce kişiyi helâk eden genel afetler, her dönemde sık sık olmaktadır. Allah'ın her hükmünde birçok hikmetler saklıdır.

PUTPERESTLİK HAKKINDA

1- İnsandaki Somuta Yönelme Eğilimi

İnsan, sosyal hayatında genel sebep-sonuç ilişkisini ve bu görülen âlemden algıladığı diğer genel kanunları göz önünde bulundurur. O, aynı zamanda diğer hayvanların tersine düşünmede ve akıl yürütmeye, yani kıyasta ve sonuç çıkarmada uzun mesafeler kat eder.

Bunun yanı sıra irdelemelerinde ve incelemelerinde kendisinin de bir parçası olduğu bu somut âlemin ilk sebebi olup olmadığı konusunda bir hüküm vermekten geri kalmaz. Çünkü tek amacı olan mutlu hayat alanında bu ilk sebebin varlığını kabul edip etmemenin köklü bir değişme meydana getirdiğini görür. Şöyle ki, bu konuda önünde iki şık vardır: Ya bu âlemin diri, âlim ve kadir bir ilâhı olduğunu, onun yüceliğine, büyüklüğüne boyun eğmekten, rızasına uygun davranmaktan başka yol olmadığını kabul ederek yaşamını sürdürecektir; veya bu âlemin başıboş olduğuna, başlangıcının ve amacının olmadığına, insan için bu âlemde sadece ölümle noktalanan, yok oluşla kaybolan sınırlı bir hayatın söz konusu olduğuna, insanın buradaki konumunun tıpkı hayvanlar gibi arzu, öfke, karın doyurma ve cinsel tatmin konumu olduğuna inanan bir hayat yaşayacaktır ki, bu iki yaklaşımın sonucunda ortaya çıkacak hayat tarzları arasında hiçbir benzerlik yoktur.

Bu farklılık, insanı bu kâinatın bir ilâhı olup olmadığına dair hüküm vermeye sevk eden düşünce kaynaklı ilk gerektir. Bunu, kâinatın bir

ilâhî olduğuna hükmetmeye sevk eden fitrat kaynaklı ikinci bir gerekçe izler. Bu gerekçenin mesajına göre bu âlemin bir ilâhî vardır, her şeyi kudreti ile yaratmıştır, rububiyeti ile genel bir düzen kurmuş, dileği ile her varlığı amacına ve varoluşunun kemaline yöneltmiştir ve her şey başladığı gibi yine Rabbine dönecektir. Bu böyle.

Öte yandan, insan hayatı boyunca somut algı ve algılanabilen somut varlıklarla iç içedir, maddeye düşkündür ve toprağa yapışık yaşar. Bu yüzden, düşündüğü ve tasavvur ettiği şeyleri somutlaştırmaya alışmıştır. Düşündüğü şeyler maddeden münezzeh gerçekler ile genel hükümler gibi somut algı ile ve hayal gücü ile asla elde edilemeyecek şeyler de olsa, yine somutlaştırma alışkanlığını bırakmaz. Çünkü somut algı ile hayalde canlandırma onun kanına işlemiştir.

İnsanın kanına işlemiş olan bu zihnî alışkanlık, Rabbi hakkında da alıştığı somut maddî şeylere uygun düşen bir imaj tasavvur etmesini gerektirmiştir. Hatta tek Allah'a inanan ve âlemlerin Rabbini, cisimlilik ve uzantıları gibi yakıştırmadan titizlikle tenzih eden kimselerin çoğu bile, O'nun için varlık âleminde kopuk, fakat belirsiz bir hayalî imaj beslemekten kurtulmamakta, herhangi bir konuda O'na yöneldiğinde veya bir vesile ile O'ndan söz ettiğinde bu imaj hemen zihninde canlanmaktadır. Yalnız dinî öğreti, kabul etmek ile reddetmeyi bir araya getiren, benzetmecilik ile tenzihi yan yana koyan bir formül ile bu problemi çözmüştür. Bu çözüme göre Allah'ın birliğine inanmış bir Müslüman şöyle der: Yüce Allah bir şeydir; ama O'nun gibi bir şey yoktur. O'nun kudreti vardır; ama bu kudret yaratıklarındaki kudret gibi değildir. O'nun ilmi vardır; ama bu ilim diğer ilimler gibi değildir. Diğer ilâhî sıfatlar için de aynı anlayış geçerlidir.

Yüce Rabbine yönelen bir insanın zihninde bu tür mukayeselerin olmamasına çok az rastlanır. Bütün varlığı ile sırf Allah'a yönelen, O'nun dışında hiçbir şeyle en ufak bir bağlantısı olmayan ve Şeytan'ın kışkırtmalarından hiç etkilenmeyen bir insan bulmak çok zordur. Şu ayetlerde buyrulduğu gibi: *"Allah, onların nitelemelerinden münezzeh-tir. Yalnız Allah'ın ihlâsa erdirilmiş kulları müstesna."* (Sâffât, 159-160) İblis'ten naklen de şöyle buyruluyor: *"Senin izzetin hakkı için, onlardan ihlâsa erdirilmiş kulların hariç hepsini mutlaka azdıracağım."* (Sâd, 83)

Kısacası, insan somut olmayan şeyleri somut şeyler şeklinde hayal etmeye çok yatkındır. Böyleyken somut tabiatın ötesinde tabiattan daha

güçlü, daha yüce bir gücün bulunduğunu, bu gücün tabiatı etkisi altında tuttuğunu, onu kuşattığını, ondan önce var olduğunu, onu yönettiğini, ona hâkim olduğunu, her şeyin onun emri ile var olduğunu, onun iradesi ve dileği olmaksızın hiçbir varlığın hâlden hâle geçemeyeceğini işitince, bütün bunlardan algıladığı şey, somut varlıklara benzeyen, bu varlıkların birbirleri ile karşılaştırılması ile elde edilen bir imaj olmaktadır.

Çoğu kere o gücü, göklerde hükümdarlık tahtına oturup kâinatın işlerini düşünce ile yöneten, bu işleri iradesi ile, dileği ile, emirler ve yasaklarla yürüten bir insan olarak düşünür. Eldeki Tevrat, Allah'ın böyle olduğunu açık bir dille ifade eder. Allah'ın insanı kendi suretinde yarattığını söyler. İncillerden elde edilen imaj da budur.

Varılan sonuç şu ki, insanın, özellikle eski dönemlerde yaşayan sade insanın karakterine en uygun tutum, benzer ve denkten münezzeh olan Rabbi için somut varlıklara benzeyen, ona yakıştırdığı sıfatlara uygun düşen bir somut şekil yapmaktır. Nitekim Hıristiyanlığın teslis inancındaki üç unsurdan oluşmuş ilâh, üç yüzlü insanla sembolize ediliyor; genel sıfatlardan her biri, Rabbin yaratıklarına döndüğü bir yüzü gibi düşünülüyor.

2- Kullukla Allah'a Yönelmek

İnsan, kâinatın bir ilâhı olduğuna, bu ilâhın ilmi ve kudreti ile kendisini yarattığına hükmedince, ona kulluk sunarak boyun eğmekten kaçınamaz. Bu tercihi genel ve evrensel yasa uyarınca yapmak zorunluluğunu hisseder. Bu genel evren yasası zayıfın güçlüye boyun eğmesini, acizin güçlüye uymasını ve küçüğün, zavallının yüce ve büyük olana teslim olmasını gerektirir. Bu yasa evrende geçerli olan, evrenin bütün parçalarında egemen olan genel bir yasadır. Sebeplerin sonuçları etkilemesi ve sonuçların sebeplerden etkilenmesi, bu genel yasa gereğince gerçekleşir.

Bu yasa, şuur ve irade sahibi hayvanlar âleminde etkisini gösterince, zayıfın güçlüye boyun eğmesinin başlangıç noktası olur. Biz bunu yabani hayvanlarda görebiliyoruz. Eğer bir yabani hayvan kendisinden daha güçlü bir hayvanın gücünü hissederse, ona üstün geleceğinden, ona karşı koyabileceğinden ümit keserek ona boyun eğer.

Bu yasanın insanlar âleminde kendini göstermesi, diğer hayvanlar âlemine göre daha geniş çaplı ve daha belirgindir. Çünkü düşünme

ve idrak etme yeteneği canlıların bu türünde daha köklüdür. İnsan bu yasayı çoğu amaçlarında ve davranışlarında faydayı çekmek ve zararı savmak için çeşitli şekillerde kullanmakta mahirdir. Halkın hükümdara, fakirin zengine, yönetilenin yönetene, memurun amire, hizmetçinin hizmet ettiği kimseye, öğrencinin âlime, sevenin sevgiliye, muhtacın ihtiyacı karşılayana, kölenin efendiye ve kulun Rabbe boyun eğmesi gibi.

Bütün bu boyun eğmeler aynı türdendir. Bu da somut üstünlük ve baskınlık karşısında hissedilen bir psikolojik aşağılık ve eziklik duygusudur. Bu eziklik ve aşağılık duygusunu ortaya koyan bedenî davranış, tapınmadır. Ne olursa olsun, kim tarafından yapılsa yapılsın ve kime yöneltirse yöneltilsin fark etmez. Bu boyun eğmeyi kulun Rabbine göstermesi ile halkın hükümdara göstermesi, muhtaç kimsenin ihtiyacı olmayana göstermesi vs. arasında fark yoktur; tümü tapınmadır.

Durum ne olursa olsun, insan bu boyun eğmeyi reddedemez. Çünkü insanın asla kaçınamayacağı bir fitrî zemine dayanıyor. Bu boyun eğmeyi reddedebilmesi için güçlü zannettiği ve kendisini karşısında küçük gördüğü kimsenin sandığı gibi olmadığını, her ikisinin birbirine eşit olduklarını açıkça görmesi gerekir.

Bundan dolayı görüyoruz ki İslâm, ancak Allah dışındaki ilâhların onlara tapan insanlar gibi birer yaratık olduklarını, onlar gibi birer kul olduklarını, üstünlüğün ve gücün bütünü ile Allah'a mahsus olduğunu açıkladıktan sonra, onlara o sözde ilâhlara tapmayı yasaklamaktadır. Şu ayetlerde buyrulduğu gibi: *"Allah'ı bırakıp da taptıklarınız, sizler gibi kullardır."* (A'râf, 194), *"Onları doğru yola çağırırsanız, işitmezler. Onları sana bakar görürsün, oysa onlar görmezler."* (A'râf, 198), *"De ki: 'Ey kitap ehli, bizimle sizin aranızda eşit olan bir kelimeye gelin: Allah'tan başkasına kulluk etmeyelim, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım ve Allah'ı bırakıp da bazılarımız, bazılarını Rabler edinmesin.' Eğer yüz çevirirlerse, deyin ki: Şahit olun, biz gerçekten Müslümanlarız."* (Âl-i İmrân, 64) Görüldüğü gibi bu ayette, kitap ehli Allah dışındaki sözde ilâhlara tapmayı terk etmeye, tıpkı kendileri gibi olan diğer yaratıklara boyun eğmeyi reddetmeye çağrıldıktan sonra, Allah'a teslim olma sözü ile nokta konuyor.

Ayrıca yüce Allah şöyle buyuruyor: *"Bütün kuvvet Allah'a aittir."* (Bakara, 165), *"İzzet (güç ve üstünlük) bütünüyle Allah'a aittir."* (Nisâ, 139),

"O'nun dışında bir veliniz, bir şefaâtçiniz yoktur." (Secde, 4) Bu anlamda daha başka ayetler de vardır.

Demek ki, Allah'tan başka kendisine boyun eğmeye çağrılacak güç yoktur. Buna göre O'nun dışında hiç kimseye boyun eğilmez. Eğilebilmesi için o kişiye boyun eğmenin Allah'a boyun eğmek demek olması, onu desteklemenin, yüceltmenin, onu veli edinmenin Allah'a dönük olması gerekir. Şu ayetlerde buyrulduğu gibi: *"Onlar... şu okuma-yazmasız (ümî) Peygamber'e uyarlar... Ona inananlar, onu destekleyenler, ona yardım edenler ve onunla birlikte indirilen nura (Kur'ân'a) uyanlar var ya, işte kurtuluşa erenler onlardır."* (A'râf, 157), *"Sizin veliniz ancak Allah, O'nun Resulü ve... rükû hâlinde iken zekât veren müminlerdir."* (Mâide, 55), *"Mümin erkekler ve mümin kadınlar (da) birbirlerinin velileridirler. Onlar iyiliği emreder, kötülükten sakındırırlar."* (Tevbe, 71), *"Kim Allah'ın şiarlarını yüceltirse, şüphesiz bu, kalplerdeki takvadandır."* (Hac, 32)

Sonuç olarak, İslâm'da Allah dışında hiç kimseye boyun eğmek yoktur. Yalnız dolaylı şekilde O'na yönelik olarak ve O kast edilerek birine boyun eğilebilir.

3- Putperestliğin Kaynağı

Yukarıdaki açıklama açıkça ortaya koyuyor ki, insan sembolize etme ve şekillendirme yolu ile soyut şeyleri somutlaştırma ve algılanamayan şeyleri algılanabilir şeylerin kalıbına dökme sapıklığına yatkındır. Aynı zamanda herhangi bir üstün gücün karşısında boyun eğmeye, ona önem atfetmeye eğilimlidir.

Bundan dolayı müşriklik ve putperestlik ruhu insan toplumlarının yapısına öyle işlemiştir ki, günümüzün gelişmiş toplumları da dâhil olmak üzere bu hastalıktan uzak kalan toplum yok gibidir. Öyle ki, dini ilke olarak reddeden toplumlar bile böyledir. O tür toplumlarda da anıtlar, insan heykelleri, bunlara saygı tezahürleri ve eski çağlardaki ilk insanların puta tapmalarına benzeyen anıtlara ve heykellere boyun eğme davranışları görülür. Üstelik günümüz dünyasının doğusunda ve batısında yaşayan milyonlarca putperest vardır.

Buna dayanarak diyebiliriz ki, putperestlik geleneği, insanlar arasında toplumdaki büyük sayılan insanların, özellikle ölümlerinden sonra sembolleri edinilerek ve putları dikilerek başlamıştır. İnsanlar bunu

o kişileri hatırlamak için yapmışlardır. Ehlibeyt İmamları'ndan (selâm olsun onlara) gelen rivayetlerde bu ihtimal teyit edilmiştir. Nitekim Tefsirü'l-Kummi'de [c.2, s.387] muzmer ve İlelu'ş-Şerayi'de [c.1, s.3] müsnet olarak verilen bilgiye göre İmam Cafer Sadık (a.s), "*Dediler ki: Sakın ilâhlarınızı bırakmayın...*" (Nûh, 23) ayeti hakkında şöyle demiştir: "Onlar, yüce Allah'a kulluk eden kimselerdi. Fakat öldüklerinde bu durum kavimlerine ağır geldi. O sırada İblis gelerek onlara, 'Sizin için onların şekillerine uygun putlar yapacağım. O putlara bakıp onları hatırlarsınız ve Allah'a kulluk edersiniz.' dedi. Arkasından onlara, atalarına benzeyen putlar hazırladı. Adamlar, yüce Allah'a kulluk ederken o putlara bakıyorlardı. Kış gelip de yağmurlar yağmaya başlayınca o putları evlerine aldılar."

"Onlar, bu şekilde Allah'a kulluk etmeye devam ettiler. Fakat o nesil yok olup yerlerini evlâtları alınca, 'Atalarımız bu putlara tapıyorlardı.' dediler ve Allah'ı bırakarak putlara tapmaya başladılar. İşte '*Ved'den, Suva'dan... asla vazgeçmeyin.*' ifadesinin anlamı budur."

Tarihin verdiği bilgilere göre eski Yunan'da ve Roma'da aile halkı, ailenin reisine tapardı. Aile reisi ölünce putu yapılır ve ona tapılırdı. Birçok hükümdar ve diktatör, kavmi tarafından tapılırdı. Kur'ân bunlara, İbrahim Peygamber'in (a.s) çağdaşı ve kendisi ile Rabbi hakkında tartışmaya girişen Nemrud ile Musa Peygamber'in (a.s) çağdaşı Firavun'u örnek veriyor.

Günümüzün put evlerinde ve müzelerde saklanan eski eserler arasında büyük din adamlarına ait çok sayıda puta rastlarız. Buda putu ile Brahmanlara ve başka din büyüklerine ait çok sayıda putlar gibi.

Ölülerin putlarını edinip onlara tapmak gösteriyor ki, bu tapınmayı yapanlar, o ölülerin ölmekle yok olmadıklarına, ruhlarının kalıcı olduğuna, hayatlarındaki önem ve etkilerini öldükten sonra da koruduklarına, hatta öldükten sonra maddeden arındıkları, cismin edilgenliği ve etkilenirliğinden kurtuldukları için daha güçlü, daha üstün iradeli ve daha çok etkili hâle geldiklerine inanıyorlardı. Nitekim Musa Peygamber'in (a.s) çağdaşı olan Firavun, bir yandan taptığı putlar edinmişken, öte yandan kavmi tarafından tapılan bir ilâh sayılıyordu. Şu ayette buyrulduğu gibi: "*Firavun'un kavminin önde gelenleri (ona) dediler ki: Musa ile kavminin yeryüzünde fesat çıkarmalarına, seni ve ilâhlarını bırakmalarına müsaade mi edeceksin?*" (A'râf, 127)

4- Çeşitli İlâhlar Adına Putlar Yapılması

Galiba insan heykeli yapılması yolundaki gelenek, çeşitli ilâhlar adına putların yapılması hususunda uyarıcı faktör olmuştur. Yalnız sınırlamalara sığmaktan ve hayallerin erişmesinden yüce ve münezzeh olan Allah için put yapıldığı hiç görülmemiştir. Galiba putperestleri Allah için put yapmaktan alıkoyan faktör, O'nun sınırlara ve hayallere sığmaktan münezzeh oluşudur. Putperestler bu konuda farklı yollara girdiler. Her biri, kâinatta kendini ilgilendiren tedbirler alanını öne aldı ve akli sıra o tedbirler alanını üstlenen ilâhlar aracılığı ile yüce Allah'a kulluk yöneltme yolunu seçti.

Meselâ denizlerin sahilllerinde yaşayanlar, kendilerini denizin nimetlerinden faydalandırsın ve fırtınadan, taşkınlardan korusun diye deniz ilâhına taptılar. Vadilerde yaşayanlar vadilerin ilâhına, savaşçılar savaş ilâhına taptılar.

Putperestler, taptıkları ilâhın zihinlerinde canlanan şeklini put olarak ortaya koymayı da ihmal etmediler. Bu putların yapımında madenler, ağaçlar, taşlar ve başka maddeler malzeme olarak kullanılmıştır. Hatta rivayete göre Yemame'de yaşayan Hanifeoğulları kabilesi peynir den bir put edindi. Fakat bir süre sonra kuraklık yüzünden aç kalınca, puta hücum edip onu yediler.

Gün oldu, putperest biri hoşuna giden güzel bir ağaç veya güzel bir taş bulunca, ona tapmaya başladı. Putperestler boğazladıkları koyunların ve develerin kanlarını bu putlara sürüyorlar ve sonra hayvanları hastalanınca onları bu putlara dokunduruyorlardı. Çoğu ağaçları ilâh ediniyorlar ve onları kutsallaştırdıktan sonra kesip biçmeye son veriyorlardı. Ayrıca kurbanlarla, adaklarla, hediyelerle onların yakınlıklarını kazanmaya çalışıyorlardı.

Bu sapıklık, putperestleri o kadar çeşitli yöntemlere sevk etti ki, bunları sayıya döküp tespit etmek mümkün değildir. Yalnız inançlarının baskın yönüne göre, bu putları yüce Allah'a ulaşmak için aracı olarak alıp iyiliği elde etmek ve kötülüğü baştan savmak için ediniyorlardı. Yalnız sıradan putperestlerin bu putları doğrudan tapılan bağımsız ve aracı olmayan ilâhlar olarak kabul ettikleri de görülmüştür. Kimi putperestler de putları aracı olarak kabul etmekle birlikte onları Allah'tan önde veya üstün tutarlar. Şu ayette bize nakledildiği gibi: "*Ortakları*

için ayrılan Allah'a ulaşmıyor; fakat Allah için ayrılan, ortaklarına ulaşıyor." (En'âm, 136)

Kimi putperestler meleklerle, kimileri cinlere, kimileri Şi'râ gibi yıldızlara taparken, bazıları gökteki bazı gezegenleri ilâh edinmişlerdi. Bütün bunlara Kur'ân'da işaret ediliyor. Bu tapınmalar bütününü onların iyilikleri umulduğu veya kötülüklerinden korkulduğu için yapılmıştır.

Allah dışında edinilen ilâhlar için tapınılan bir put yapılmamasına çok az rastlanır. Tersine, putperestler aracı olarak bir ilâh edindiklerinde, onun ağaçtan, taştan ve madenden bir putunu yaparlardı. Onu hayallerinde canlandırdıkları bir hayat tarzında somutlaştırırlardı. Onu insan veya hayvan şeklinde tasvir ederlerdi. Putunu yaptıkları cisim bu tasvirden farklı şekilde de olabiliyordu. Sabit ve gezegen yıldızlar, bilgi ilâhı, aşk ilâhı, rızık ilâhı, savaş ilâhı gibi.

Putperestler, Allah'a koştukları ortaklara niçin put yaptıklarını şu sözlerle izah ederler: İlâhlar, türlerin rableri ve diğer soyut ilâhlar gibi şekilden münezzehe oldukları veya doğuşundan batışına kadar sürekli durum değiştiren yıldız örneğinde olduğu gibi sabit bir durumda görülmedikleri için istendiğinde onlara yönelmek zordur. Bu yüzden o ilâhların niteliklerini temsil eden putlarını yaparak her istendiğinde onlar aracılığı ile o ilâhlara yönelmek gerekli olmuştur.

5- Sabîlik Putperestliği

Putperestlik, yaklaşık olarak aynı ilkeye dayanır. Bu ilke, Allah'a yakınlaştıracı araçlar edinip onların putlarına ve sembollerine tapmaktır. Bu eğilim, belki birkaç kere bütün yeryüzüne yayılmış ve insanlığın tümünü kapsamına almıştır. Nitekim Kur'ân bize Nuh, İbrahim ve Musa peygamberlerin dönemlerinde putperestliğin böyle bir yaygınlığından söz etmektedir. Fakat bu böyle olmakla birlikte putperestler arasında öylesine ayrılıklar, yöneliş farklılıkları ve çeşitli hurafeler ortaya çıkmıştır ki, bu akım içinde doğan mezhepleri sayıya dökmek neredeyse imkânsızdır. Ayrıca bu mezhepler belirli ilkelere, uyumlu ve tutarlı kurallara dayanmaktan uzaktırlar.

Bunlar arasında az-çok düzenli ve tutarlı sayılabilecek mezhepler Sabîlik, Brahmanizm ve Budizm'dir.

Sabîlik putperestliği; kâinattaki gelişmeleri, toplumlardaki karışıklıkları ve yeryüzü olaylarını Güneş, Ay, Merkür, Venüs, Mars, Jüpiter,

Satürn gibi gök cisimlerine bağlama esasına dayanır. Bu gök cisimleri ile kâinat ve yeryüzü arasında manevî bir bağlantı olduğuna ve bu bağlantı aracılığı ile kâinattaki görünen düzeni idare ettiklerine inanılır. Bu inanışa göre bu cisimlerin her biri, bağlantılı olduğu olayları yönetir. Bu bağlantıları astronomi ilmi açıklar. Bu gök cisimlerinin gökteki turlarını tamamlamaları ile kâinatta yeni bir devir, yeni bir dönem başlar ve bu süreç sonsuza kadar durmadan devam eder.

Bu gök cisimleri, yüce Allah ile görünen kâinat arasında vasıtadırlar. Onlara yöneltilen tapınmalar, insanı Allah'a yakınlaştırır. Bunlar için putlar ve semboller edinmek ve bu putlara ve sembollere taparak o cisimlerin yakınlığını kazanmak gerekir.

Tarihçilerin verdikleri bilgiye göre bu putperest mezhebi kuran, onun temel ve ayrıntılı hükümlerini düzenleyen kişi, İran hükümdarı Tahmures zamanında Hindistan'da ortaya çıkan Yuzasef adlı bir münec-cimdir. İnsanları mezhebine çağırdı ve çok sayıda kişi onun çağrısına uydu. Mezhebi Roma, Eski Yunan ve Babil gibi dünyanın birçok yerine yayıldı. Bu mezhep adına heykeller ve yıldızların putlarını içeren mabetler yapıldı. Bu mezhebin hükümleri, yasaları, kurban ve adak törenleri vardır. Bunları bu mezhebin kâhinleri yürütür. Kimileri, onların insan kurban ettiklerini ileri sürerler.

Sabiîler, Allah'ın birliğini ulûhiyette kabul ederler; fakat tapınmada O'nun birliğine inanmazlar. Allah'ı noksanlıklardan ve çirkinliklerden tenzih ederler. O'nu olumlu sıfatlarla değil, olumsuz sıfatlarla nitelerler. Sözün gelişi onun için, "O aciz olmaz, cahil değildir, ölmez, zulmetmez, haksızlık etmez" derler. Bu olumsuz sıfatlara mecazî anlamda Allah'ın "en güzel isimleri" derler. Bu sıfatlara gerçek anlamda isim demezler. Birinci ciltte, *"İman edenler, Yahudiler, Hristiyanlar ve Sabiîlerden..."* (Bakara, 62) ayetinin tefsiri sırasında bu mezhebin tarihi hakkında kısaca bilgi vermiştik.

6- Brahmanizm Putperestliği

Daha önce söylediğimiz gibi Brahmanizm, putperest mezheplerinin en köklüsü, belki de en eskisidir. Çünkü Hint uygarlığı, en eski uygarlıklardan biridir. Bu uygarlığın başlangıç tarihi tam olarak belli olmadığı gibi, Hint putperestliğinin başlangıç tarihi de belli değildir.

Yalnız Mes'udî¹ gibi bazı tarihçilerin belirttiklerine göre Brahman; ülkesini imar eden, uygarlığının temellerini atan ve halkını adaletle yöneten ilk Hint hükümdarıdır.

Brahmanizm'in, bu hükümdardan sonra onun ismi ile özdeşleşerek gelişmiş olması muhtemeldir. Çünkü eski milletler çoğu kere hükümdarlarına ve kavimlerinin önde gelen şahsiyetlerine taparlardı. Çünkü onların gayb kaynaklı bir güce sahip olduklarına ve lâhutun onlarda belirli bir şekilde tecelli ettiğine inanırlardı. Brahmanizm'in kutsal kitabı sayılan Veda, bu yaklaşımı kısmen teyit eder. Bu kitap, çeşitli risalelerin ve makalelerin bir toplamıdır. Her biri değişik dönemlerde yaşamış din adamları tarafından yazılmış ve sonraki nesillere miras kalmıştır. Sonra bunlar düzenli ve tutarlı bir dinin işareti olan bir kitap hâline getirilmiştir. Sanskrit âlimleri bu gerçeği vurgulamışlardır. Bu durum, Brahmanizm'in tıpkı diğer putperest mezhepler gibi başlangıcında dağınık halk düşüncelerinden oluşmuşken, zaman içinde gelişerek olgun duruma gelmiş olmasını gerektirir.

Bostanî Dairetü'l-Mearifi'nde, Brahmanizm hakkında özetle şunlar söyleniyor:

Brahm, Hintlilerin ilk ve en büyük ilâhıdır. Onların inancına göre o, bütün varlıkların aslıdır; birdir, değişmez ve kavranamazdır; ezeldir, mutlak, bütün varlıklardan öncedir. Bütün kâinat sırf onun iradesi ile ve "Om", yani "Ol" sözü ile bir defada yaratılmıştır.

Brahm'ın hikâyesi, her bakımdan Buda'nın hikâyesine benzer. Aralarındaki fark, sadece isimlerde ve sıfatlardadır. Hintliler, çoğu kere Brahm'ı Hint teslisinin üç unsurunun ortak adı olarak takdim ederler. Bu üç unsur Brahma, Vişnu ve Şiva'dır. Brahm'a tapanlara Brahmanlar adı verilir.

Brahma, Hintlilerin ilâhı sayılan Brahm'ın faaliyetlerine başladıktan sonraki adıdır. Bunun delili, Brahm'ın sonuna bir elif harfinin eklenmiş olmasıdır. Bu onların terimlerinden biridir. Brahma, Hint teslisinin üç unsurunun birincisidir. Yani Brahm, kendi özünde üç unsura ayrılır ve her defasında bu unsurlardan birinde belirir. İlk seferinde belirttiği birinci unsur Brahma, ikincisi Vişnu ve üçüncüsü Şiva'dır.

1- [Murûcu'z-Zeheb, c.1, s.91-93]

Brahma bu üç unsurdan ayrılınca uzun süre Hintçe'deki adı Kamala ve Sanskritçe'deki adı Bedma olan bir ağacın üzerinde oturur durumda kaldı. Her yana bakıyordu. Dört tane başı, sekiz tane gözü vardı. Her tarafta sadece geniş, karanlık ve su ile dolu bir boşluk görüyordu. Bundan ürküntüye kapıldı. İşin sırrını anlayamadı. Bu yüzden suskun, dilsiz ve düşüncelere dalmış olarak kaldı.

Uzun süre böyle geçtikten sonra ansızın kulağına bir ses geldi. Bu ses, onu içinde bulunduğu dalgınlıktan uyarak kendine getirdi. İşittiği ses, ona aklını ve kulaklarını Bağadan'a yöneltmesini emrediyordu. Bağadan, Brahm'ın lakabı idi. Bir süre sonra Brahm bir erkek kılığında ortaya çıktı. Bin tane başı vardı. Brahma, hemen önünde secdeye kapandı. Onu kutsamaya koyuldu. Bunun üzerine Bağadan'ın göğsü açıldı. Çevreye ışık saçıp karanlıkları dağıttı. Kuluna, kendisinin ve kâinatın oluşumunu uyuşuk cisimcikler hâlinde gösterdi ve ona bu cisimcikleri uyuşukluk durumundan çıkarma gücü verdi.

Brahma, otuz altı bin güneş yılına denk gelen yüz ilâhî yılını bu olup bitenleri düşünmekle geçirdi. Sonra işe koyuldu. İlk önce Suverga diye adlandırdıkları yedi göğü ortaya çıkardı. Bunları Dikana adını verdikleri gök cisimleri ile aydınlattı. Arkasından Merisluka adını verdikleri ölüm yurdunu, sonrasında Yeryüzü ile Ay'ını, daha sonra ise Tala adını verdikleri yedi alt meskeni var etti. Bu meskenleri sekiz yılanın başları üzerinde duran sekiz cevher ile aydınlattı. Yedi gök ile yedi alt mesken, Hint mitolojisine göre on dört âlemi oluşturur.

Sonra işlerinde yardım etsinler diye yedi çifti var etti. Bunlardan on tanesi ona yardım etmeyi reddetti. Bunlar, Muni ile aralarında Narida veya Nurdam'ın bulunduğu dokuz varlık idi. Bunlar, dünya ile ilgili düşüncelerle yetindiler. Bunun üzerine Brahma kız kardeşi Sarasvati ile evlendi. Ondan yüz çocuğu oldu. Bunlardan ilkinin ismi Dikşa idi. Dikşa'nın elli kızı oldu. Onlardan on üçü, kimi zaman Birinci Brahman adı verilen Kasyaba ile evlendi. Brahma için Martişi adında bir oğul doğuran budur.

Sözünü ettiğimiz kızlardan Editi adında olanı, Dikana diye adlandırılan ışık saçıcı ruhları doğurdu. Bu ruhlar göklerde barınırlar ve iyilikleri yaparlar. Diti adındaki kız kardeşi ise, Datina veya Esura adı verilen çok sayıda kötü ruhu doğurdu. Bu ruhlar karanlıklarda barınırlar ve dünyadaki kötülükleri yaparlar.

Yeryüzü o zamana kadar boştu. Bazıları Brahma'nın kendi özünden Manusuyambuka'yı ortaya çıkardığını söylerler. Başka bazıları ise, Manusuyambuka'nın Brahma'dan önce olup tek ilâh sayılan Brahm'ın kendisi olduğunu söylerler. Sonra Brahma, Manusuyambuka'yı Sataru-ba ile evlendirdi ve o ikisine üreyip çoğalmalarını söyledi.

Başkaları da derler ki: Brahma, dört çocuk dünyaya getirdi. Bunlar Brahman, Kşatriya, Vaişya ve Şudra'dır. Bunların ilki ağzından, ikincisi sağ kolundan, üçüncüsü sağ budundan ve dördüncüsü sağ ayağından çıktı. Bunlar dört ana fırkanın kökleri oldular.

Bu oğulların son üç tanesi yine Brahma'dan olan üç kadınla evlendi. Bu kadınlardan biri Brahma'nın sağ kolundan, ikincisi sol budundan ve üçüncüsü sol ayağından çıktı. Bu kadınlar kocalarının adlarını aldılar. Yalnız bu adlara "ni" kelimesinden ibaret olan dişilik belirtisi eklendi. Bu oğulların ilki olan Brahman da babasının bir eşi ile evlendi. Fakat evlendiği kadın, kötü ruhlu Esura'nın soyundandı. Bu bilgiler kâinatın yaratılışı hakkında Vedalar kitabında verilen bilgilerdir.

Sonra Brahma, yaratıcı ve güçlü ilâh olduktan sonra teslisin ikinci unsuru Vişnu'nun ve üçüncü unsuru Şiva'nın altına düştü. Bu derece kaybının sebebi, büyüklük duygusuna kapılması ve kendini Yüce'nin benzeri sanmasıdır ki, bunun sonucunda Narak'a, yani cehenneme düştü. Affedilmesi için dört nesil boyunca dört kere cisimleşmesi şart koşuldu. İlk cisimleşmesinde Kakabusenda adlı şair bir karga kılığında, ikincisinde Barbakalemiki kılığında ortaya çıktı. Bu dönemin başlarında hırsız idi; sonra sevimsiz, durgun ve pişman bir adam, arkasından ise Vedalar'ın meşhur tercümanı ve Ramyana'nın yazarı kılığında görüldü. Üçüncü cisimleşmesinde Kıyasa şeklinde görüldü. Kıyasa Mahabarana, Bugaka ve birkaç Buranat'ın yazarı olan bir şairdir. Kaliyuga diye adlandırılan şimdiki asra denk düşen dördüncü aşamada ise, Şakuntala'nın yazarı ve Kalemiki'nin eserlerinin ayıklayıcısı olan büyük şair Kalidasa kılığında ortaya çıktı.

Bunun yanı sıra Brahma, üç hâlde zuhur etti. İlk hâlinde bir, ihtiyaçsız, bütün, en büyük ve yüce olarak; ikinci zuhurunda birinci hâlinden ayrılmış, yani işe başlamış olarak; üçüncü hâlinde ise bir insan ve bilge şeklinde cisme bürünmüş olarak belirdi.

Brahma'ya bütün Hintliler tapmaz. Onun Hindistan'da bir tek heykeli vardır. Fakat Brahmanlar onu tapınmalarına konu ederler ve sabah-

ları ve akşamları ona dua ederler. Bu dua sırasında üç kere avuçlarıyla güneşe doğru yere su atarlar. Bu tapınmalarını öğle vakti yenilerler ve Brahma'ya çiçek sunarlar. Ateşi kutsama törenlerinde, ateş ilâhına sundukları gibi, ona da süzölmüş yağ sunarlar. Bu kutsama töreni, diğer bütün törenlerinden daha önemli ve daha kutsaldır. Adı da "Hum" veya "Huma" ve "Rağib"dir.

Brahma; uzun sakallı, bir elinde kâinat zinciri, öbür elinde içinde semavî hayat suyu bulunan bir kap, atmacaya ve doğana benzer bir ilâhî kuş olan Hemsâ'nın sırtına binmiş olarak temsil edilir.

Brahman'a gelince; o, az önce söylediğimiz gibi Brahma'nın ağzından çıkardığı ilk oğludur. Vedalar adı ile anılan dört kutsal kitabı onun nasibi yapmıştır. Bu dört kitap, Brahma'nın dört ağzından çıkan dört kelimeden kinayedir.

Brahman, diğer kardeşleri gibi evlenmek isteyince, babası Brahma ona, "Sen ders ve dua için doğdun, bedenî ilişkilerden uzak durman gerekir." dedi. Brahman, babasının sözünü dinlemeye yanaşmayınca, babası onu kötölük cinlerinden Esura diye adlandırılan bir kadın ile evlendirdi. Bu evlilikten Brahmanlar doğdu. Bunlar, Vedalar adlı kutsal kitabın yorumunu yapma imtiyazına sahip olan kutsal kâhinlerdir ki, Hintlilerin ilâhlarına sundukları bütün hediyelerin hükümlerini ve uygulamalarını da düzenlerler.

Kşatriya'dan Brahmanların savaşçıları, Vaişya'dan çiftçi sınıfı ve Şudra'dan köleler sınıfı türemiştir. Buna göre Brahmanlar dört sınıfa ayrılır. (Bostanî Dairetü'l-Maarifi'nden özet olarak yaptığımız alıntı burada sona erdi.)¹

Başka açıklamalara göre Brahmanlar din adamları, savaşçılar, çiftçiler ve tüccarlar olmak üzere dört sınıfa ayrılırlar. Brahmanlar kadınlar ve köleler gibi diğer insan gruplarını hesaba katmazlar.

Kitabımızın altıncı cildinde yer alan "*Ey inananlar! Kendinizi gözetin...*" (Mâide, 105) ayetinin tefsiri sırasında Ebu Reyhan Birunî'nin "Ma Li'l-Hindi Min Makuletin" adlı eserine dayanarak yaptığımız ilmi incelemede Brahmanların görevleri ve tapınma biçimleri hakkında kısaca bilgi verirken, Şehristânî'nin "el-Milel ve'n-Nihal" adlı eserine dayanarak da Sabîîlerin şeriatlarını biraz tanıtmıştık.

1- [c.5, s.375-376, Beyrut basımı]

Hint putperest mezhepleri -ve herhâlde onlar gibi Sabîller de- tenasuh (reenkarnasyon) nazariyesine inanmakta görüş birliği hâlinedirler. Bu nazariyeye göre, âlemler ezel ve ebet taraflarından sonlu değildirler, yani başlangıç ve bitiş tarafları ile sonsuzluğa açıktırlar. Her âlem süreli kalıcılık payına sahiptir. Kalış süresi bitince, şekli ortadan kalkar; fakat ondan yeni bir âlem doğar. Bu yeni âlem bir süre yaşadktan sonra ölür, fakat üçüncü defa yeniden ortaya çıkar ve bu süreç böyle devam edip gider. Bedenlere bağlı olan insan nefisleri bedenlerinin ölmesi ile ölmezler. Tersine, bedenlerinin ölümü nefisler için yeni bir hayatın başlangıcı olur. Bu nefisler başka bedenlerde yeni bir hayata geçerler. Eğer önceki bedenlerinde nefsanî erdemler kazanmış, iyi işler yapmışlarsa, yeni hayatlarında mutlu olurlar. Yok, eğer bir önceki aşamada rezilliklerle yüklenmiş, kötü işler yapmışlarsa, yeni hayatlarında bedbaht olurlar. Yalnız Brahm'ın (yani yüce Allah'ın) marifetinde kemal derecesine erenler hariç. Onlar ebedî hayatla diridirler, ikinci defa doğma işlemine maruz kalmazlar ve tenasuhun etkisi dışındadırlar.

7- Budizm Putperestliği

Bostanî Dairetü'l-Mearifi'nde verilen bilginin özetine göre, Brahmanizm putperestliği Buda putperestliği tarafından düzeltilmiş, geliştirilmiştir. Bu mezhep, Buda Sakyamuni'ye nispet edilir. Buda, Seylani Tarihi'ne göre Milat'tan önce beş yüz kırk üç tarihinde ölmüştür. Kimileri de başka tarihler vermişler. Öyle ki, bu tarihler arasındaki ihtilâf, iki bin yıla kadar çıkar. Bu yüzden kimileri Buda'nın gerçekten yaşamış bir şahsiyet değil, mitolojik bir kahraman olduğunu ileri sürmüşlerdir. Fakat Gaya'da yapılan son arkeolojik kazılar ve Batna'da bulunan diğer bulgular, Buda'nın gerçekten yaşamış bir kişi olduğunu kanıtlamıştır. Bu bulgularla onun hayatı, öğrencilerine ve bağlılarına verdiği dinî bilgiler de ortaya çıkmıştır.

Buda, hükümdar ailesindendi. Suddhodana adlı bir hükümdarın oğlu idi. Dünyadan ve dünya ile ilgili arzulardan el-etek çekti, genç yaşlarında insanlardan ayrıldı. Yıllarca vahşî ormanlarda tek başına yaşadı. Bu süre içinde nefsinin terbiyesine ve riyazete daldı. Nefsi marifetle aydınlanınca, söylendiğine göre otuz altı yaşında insanlar arasına çıktı. İnsanları kötülükten, acılardan kurtulup büyük huzura, sürekli ve ebedî semavî hayata kavuşmaya çağırdı. Onları, ortaya koyduğu

şeriatı sarılmaya öğütleri ile teşvik etti. Bunun için yüce ahlâklarla ahlâklanmayı, nefsin arzularına karşı koymayı ve kötü huylardan kaçınmayı telkin etti.

İleri sürüldüğüne göre Buda, diğer Brahman önderlerinin tersine şöyle diyordu: "Ben de iç kışkırtmalara maruzum.¹ Herkes için bir tek şeriat vardır. O da suçluların şiddetle cezalandırılması ve iyilerin büyük sevaba kavuşmasıdır. Benim şeriatım herkes için nimet şeriatıdır. Bu şeriat gök gibidir. Onda erkeklere, kadınlara, erkek ve kız çocuklara, zenginlere, fakirlere yer vardır. Yalnız zenginlerin onun yolunda yürümeleri zordur."

Budistlere göre onun öğretisinin esasları şunlardır: Tabiatı boşluklar vardır. O, hayalî ve aldatıcıdır. Her yerde ve her zaman var olan şey yokluktur. Bu yokluk, aldatmaca ile doludur. Bu yokluk, insan sınıfları arasındaki, onların cinsleri ve dünyevî konumları arasındaki engelleri gidererek böcekleri bile budistlerle kardeş yapar.

Budistlerin inancına göre Sakyamuni'nin (Buda'nın) son sözü, "Her birleşik varlık fanidir." cümlesidir. Onlara göre nihaî amaç, nefsin her türlü acıdan ve aldanmadan kurtulmasıdır. Sonsuz olan tenasuh süreci, nefsin ikinci defa doğmasına engel olmakla sona erer veya kesilir. Bu dereceye erebilmek için nefsi, varlık arzusundan bile arındırmak gerekir.

Budizmin bu temel kuralları, Alaryani Setyanis adlı eserde yer alan en eski öğretilerinde mevcuttur. Bunlar, Sakyamuni'ye nispet edilen dört yüce gerçektir. Sakyamuni, bu gerçekleri Benaris yakınlarındaki Gazal Ormanı diye tanınan bir ormanda verdiği ilk vaazlarında dile getirmişti.

Bu dört gerçek; acı ile, acının kaynağı ile, acının giderilmesi ile ve giderilmesini sağlayan yöntemle ilişkilidir. Acı; doğmak, yaşlanmak, hastalık, ölüm, istenmeyen şeylerle karşılaşmak, sevilenden ayrılmak ve amacı gerçekleştirememektir. Acının sebepleri, nefsin ve bedenin arzuları ile ihtiraslardır. Bu sebeplerin bütünü gidermek, bu gerçeklerin üçüncüsüdür. Bu sebepleri gidermenin yöntemi ise sekiz bölümdür.

1- Yani nefsanî aldatmalar ve vesveseler bana da isabet etmektedir. Buda'nın bu sözü, Brahmanizm şeriatında ileri sürülen sınıflandırmayı reddeder. O sınıflandırmaya göre, insanlar dinî mutluluğa erebilme açısından farklıdırlar ve kadınlar ile çocuklar gibi bazı kesimler bu şereften mahrumdurlar.

Bunlar doğru bakış, doğru algılama, doğru konuşma, doğru davranış, doğru merkez, doğru çaba, doğru hatırlama ve doğru düşünmedir. Bunlar, Budistlere göre imanın şeklini oluşturur. Bunlar, birçok yapılara kazınmış olarak ve birçok kitapta yazılı olarak bulunmuştur.

Budist edebin özeti ise, kötü olan her şeyden uzak durmak, iyi olan her güzel şeyi yapmak ve aklı arındırmaktır.

Budistlere Buda'nın öğretisinden kalan ilkeler bunlardır. Bunlar dışında kalan tapınmalar, kurbanlar, kehanetler, felsefeler ve sırlar, Budizm'e günlerin ve çağların geçmesi ile katılmış eklemelerdir.

Denildiğine göre Buda, ilâh hakkında hiçbir şey söylememiştir. Bunun sebebi, kâinatın bir başlangıcı olduğu gerçeğine sırt dönmesi veya ilâhın varlığını inkâr etmesi değildi. Asıl sebep şu idi: Adam, bütün çabasını insanları dünya hayatının cazibesinden uzaklaştırmak ve onları bu aldatıcı yurttan soğutmak üzere yoğunlaştırmıştır.

8- Arap Putperestliği

Arap putperestleri, İslâm'ın tevhit çağrısına ilk muhatap olan putperestlerdir. Arapların büyük çoğunluğu cahiliye döneminde bedevî hayatı yaşıyordu. Yemenliler gibi şehirlerde ve kasabalarda yaşayanlar ise bedevîlik özelliği yansıtıyorlardı. Hayatlarına hâkim olan gelenekler ve edep kuralları Farisler, Bizanslılar, Mısırlılar, Habeşliler ve Hintliler gibi güçlü komşularından alınmış, karışık ve değişik geleneklerdi. Bu gelenekler arasında dinle ilgili gelenekler de vardı.

Aralarında Âd ve Semud kavimlerinin de bulunduğu saf Araplardan oluşan eski kuşak Araplar da, putperestlik dinine bağlı idiler. Nitekim Kur'ân'da Hud ve Salih peygamberlerin kavimlerinden, Medyenlilerden ve Süleyman Peygamber ile Hüthüt hikâyesinde sözü geçen Sebe halkından söz edilirken bu gerçek açıkça vurgulanıyor. Bu süreç, İbrahim Peygamber'in oğlu İsmail ve İsmail'in annesi Hacer ile birlikte bugünkü Mekke'nin bulunduğu yere gelmesine kadar böyle devam etti. Burası bitkisiz, kıraç bir yerdi ve burada Cürhüm kabilesi yaşıyordu. İbrahim Peygamber, oğlu İsmail ile eşini buraya yerleştirdi. İsmail büyüüp Mekke beldesi kurulunca, İbrahim Peygamber dokunulmaz ev olan Kâbe'yi inşa etti ve insanları hanif dinine çağırdı ki, bu hanif din, İslâm'ın kendisi idi. Çağrısı Hicaz'da ve çevresinde olumlu karşılık buldu. Çağrısına uyanlar arasında hac geleneğini yerleştirdi. Bütün bunlara

şu ayet delâlet eder: *"İnsanlar arasında hacı ilân et ki, gerek yaya olarak, gerekse nice uzak yoldan gelen yorgun argın develer üzerinde... sana gelsinler."* (Hac, 27)

Sonra bazı Araplar Yahudileştiler. Çünkü Hicaz bölgesine inip yerleşen Yahudilerle ilişki kurmuşlardı. Ayrıca Arap Yarımadası'nın bazı yöreleri Hristiyanlığın ve diğer bazı yöreleri Mecusiliğin etkisi altına girmişti.

Arkasından Mekke'de İsmail Oğulları ile Cürhüm kabilesi arasında çatışmalar baş gösterdi. Bu çatışmalar, İsmail Oğulları'nın üstünlüğü ve Cürhüm kabilesinin Mekke'den çıkarılması ile sonuçlandı ve Amr b. Luhay Mekke ve çevresine egemen oldu.

Bir süre sonra Amr şiddetli bir hatalığa yakalandı. Kendisine, "Şam bölgesindeki Belka vadisinde bir kaplıca var. Eğer o kaplıcaya girer, yıkanırsan, iyileşirsin." dediler. Bu tavsiye üzerine o kaplıcaya gidip yılandı ve iyileşti. Orada putlara tapan bir kavim gördü. O kavme bu putların ne olduğunu sordu. Kendisine, "Bunlar, yüce heykeller ve beşerî kişiler şeklinde edindiğimiz Rablerdir. Onlardan yardım isteyince yardım ediyorlar, yağmur isteyince yağmur yağıdırıyorlar." dediler. Bu sözler hoşuna gitti ve onlardan kendisine putlarından birini vermelerini istedi. Onlar da ona Hübel adındaki putu verdiler. Mekke'ye dönünce bu putu Kâbe'ye koydu. Ayrıca beraberinde İsaf ve Naile adlarında iki put daha vardı. Bu iki put el-Milel ve'n-Nihal adlı eserde verilen bilgiye göre karı-koca şeklinde ve başka bir kaynağa göre iki genç adam şeklinde sembolize edilmişti.

Amr, halkı bu putlara tapmaya çağırdı. Kavmi arasında bunu yaygınlaştırdı. Böylece İslâm ilkelerini benimsedikten sonra bu putlara tapmaya döndüler. Daha önce İbrahim Peygamber'in (a.s) dinine bağlılıkları sebebi ile Hanifler diye anılıyorlardı. Hanifliğin anlamını kaybettikleri hâlde bu isim üzerlerinde kaldı. Böylece Haniflik, Arap putperestlerinin adı oldu.¹

Arapları putperestliğe yaklaştıran faktörlerden biri, Kâbe'nin hem Yahudiler, hem Hristiyanlar, hem Mecusiler, hem de putperestler tarafından kutsal sayılıp saygı görmesi idi. Mekke'den çıkan herkes mutla-

1- Belki de bu gerekçe ile Kur'ân'ı Kerim, İbrahim Peygamber'i Hanif ve İslâm'ı da Haniflik olarak nitelemekte ısrar etmiştir.

ka saygı belirtisi olarak ve tehlikelerden korunmak amacı ile bu şehrin taşlarından birini yanına alırdı ve konakladıkları her yerde uğur sayarak ve Kâbe ile Harem-i Şerif'e yönelik sevgilerinin belirtisi olarak o taşı bir yere koyarak çevresinde tavaf ederlerdi.

Bu sebeplerden dolayı gerek öz Araplar, gerekse sonradan Araplaşan toplumlar arasında putperestlik inancı yayıldı. Aralarındaki söz konusu edilmeyecek derecedeki tek tek kişiler dışında tevhit inancını sürdürenler kalmadı. Tanınmış putları Hübel, İsaf ve Naile idi. Bunlar Amr b. Luhay'ın (Şam'dan) getirip halkı tapmaya çağırdığı putlardı. Bunların yanı sıra Lat, Uzza, Menat, Vedd, Suva', Yeğus, Yeuk ve Nesr adlı putlara da tapıyorlardı. Bu sekiz putun adları Kur'ân'da zikredilmiş ve son beş tanesi Nuh kavmine nispet edilmiştir.

el-Kâfi adlı eserde, müellif kendi rivayet zinciriyle Abdurrahman b. Eşel'den İmam Cafer Sadık'ın (a.s) "Yeğus adlı putun Kâbe kapısının karşısına, Yeuk adlı putun Kâbe'nin sağ yanına ve Nesr adlı putun Kâbe'nin sol yanına konduğunu" söylediğini rivayet etmiştir.

Yine bir başka rivayete göre, Hübel adlı put Kâbe'nin çatısına, İsaf ile Naile ise Safa ile Merve tepelerine konmuştu.

Tefsiru'l-Kummî'de verilen bilgiye göre, Vedd adlı put Kelb kabilesine, Suva' adlı put Hüzeyl kabilesine, Yeğus adlı put Murad kabilesine, Yeuk adlı put Hemdan kabilesine, Nesr adlı put ise Husayn kabilesine aitti.

Arap putperestliğinde, Sabîlik putperestliğinden bazı izler görülür. Cünüp olunca yıkanma vs. gibi.

Bu putperestlikte, Budizmden de bazı izler görülür. Budizm putperestliğinden naklettiğimiz türler inancı ve dehr (âlemlerin ezel ve edet tarafında sonsuzluğa açık oluşu) inancı gibi. Nitekim yüce Allah onlardan naklen şöyle buyuruyor: *"Hayat, sadece bu dünyada yaşadığımız hayattır. Ölüyoruz ve yaşarız. Bizi ancak dehr (zaman) helâk eder."* (Câsiye, 24) Gerçi bazıları, bu görüşü Allah'ın varlığını inkâr eden maddecilerin savunduklarını belirtmişlerdir.

Arap putperestliğinde, İbrahim Peygamber'in (a.s) hanif dininden de bazı izler vardır. Çocukları sünnet etmek ve hac gibi. Yalnız putperest Araplar, bu unsurlara putperest gelenekleri de karıştırmışlardı. Kâbe'nin çevresindeki putlara el sürmek ve tavafı çıırılçıplak şekilde yapmak ve "Lebbeyke lebbeyk, Allahumme lebbeyk, la şerike lek, illa

şerikun huve lek, temlikuhu ve ma melek. (Yani, senin ortağın yoktur; sadece bir ortağın vardır ki, o da senindir ve sen hem onun, hem de onun sahip olduğu her şeyin malikisin.)" şeklinde (şirk içerikli) telbiye getirmek gibi.

Arap putperestlerinin kendilerinin uydurdıkları şeyler de vardır. Bahîre, Sâibe, Vasîle ve Hâm adları ile anılan bazı hayvanların dokunulmaz sayılmaları, kan davası geleneğinde Suda ve Hâm adlarındaki intikam kuşları inancı, Ensâb (putlar, dikili taşlar), Ezlâm (şans okları) ve bunlara benzer şeyler gibi. Bunlar, tarih kitaplarında anlatılıyor. Bahîre, Sâibe, Vasîle ve Hâm hakkında Mâide Suresi'nin 103. ayetinin ve Ezlâm ile Ensâb hakkında ise aynı surenin 3. ve 90. ayetlerinin tefsiri sırasında gereken bilgileri vermiştik.

9- İslâm'ın Tevhit İlkesini Savunması ve Putperestliğe Karşı Çıkması

İlâhî çağrı, sürekli biçimde putperestlikle çatışmış, ona karşı koymuş ve insanları Allah'ın birliği ilkesini benimsemeye çağırmıştır. Kur'ân-ı Kerim Nuh, Hud, Salih, İbrahim, Musa, İsa, Lut ve Yûnus peygamberlerin (hepsine selâm olsun) çağrı çabalarını anlatırken bu gerçeği vurgulamıştır.

Bu konudaki mesajlar şu ayetle özetleniyor: *"Senden önce hiçbir peygamber göndermedik ki ona, 'Benden başka ilâh yoktur, o hâlde sadece bana kulluk edin.'* diye vahyetmiş olmayalım." (Enbiyâ, 25)

Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.a) de genel çağrısına, kavminin putperestlerini tevhit ilkesini kabul etmeye çağırarak başladı. Bu çağrısı hikmetle, öğüt ve tatlı dilli tartışma ile yaptı. Fakat gördüğü karşılık alaya alınmak, baskı, müminleri dinlerinden döndürme girişimleri ve ağır işkenceler oldu. Bunların sonunda bir grup mümin Mekke'den çıkıp Habeşistan'a göç etmek zorunda kaldı. Arkasından Peygamberimizi (s.a.a) öldürmek için tuzak kurdular. Bunun üzerine önce kendisi, arkasından da Müslümanların önemli bir bölümü Medine'ye göç etti.

Çok geçmeden onunla savaşa giriştiler. Bedir'de, Uhud'da, Hendek'te ve daha birçok yerde müşrikler ile savaşlar oldu. Sonunda Allah onu üstün getirerek Mekke'yi fethetmeye muvaffak etti. Bu fetihin arkasından Beytullah'ı ve Harem'i putlardan temizledi. Kâbe'nin

çevresine dikilen putları kırdı. Hübel adındaki put Kâbe'nin damına dikilmişti. Peygamberimiz (s.a.a) Hz. Ali'yi (a.s) Kâbe'nin damına çıkardı. O da çıkıp o putu yere attı. Söylendiğine göre, bu put Arap putperestlerinin en büyük putu idi. Anlatıldığına göre yere düşen bu put Kâbe'nin eşiği altına gömüldü.

İslâm, putperestliğin kökünü kurutmaya, kalpleri onu çağrıştıracak duygulardan arıtmaya, vicdanları onun çevresinde dolaşmaktan ve ona yaklaşmaktan vazgeçirmeye büyük önem verir. Bu gerçeğin şahidi, onun köklü ilkeleri, yüce ahlâkî ve şer'î hükümleridir. İslâm'ın hak inanç olarak şunları vurguladığı görülür: Allah'tan başka ilâh yoktur, en güzel isimler O'nunkilerdir, her şeyin maliki O'dur. O, kendi zatı ile bağımsız olan asil ve zatî bir varoluşa sahiptir, âlemlere ihtiyacı yoktur. O'nun dışındaki her şeyin başlangıcı ve dönüşü O'nadır. Her şey her konuda O'na muhtaçtır. Bu ihtiyaç hem varoluş, hem de varlığı devam ettirmede geçerlidir. Herhangi bir şeye, başka varlıklara göre değil de yüce Allah'a kıyasla o şeyin zatı, sıfatları veya davranışları konusunda en ufak bir bağımsızlık payı isnat eden kişi İslâm'ın nazarında müşriktir.

Yine görüyoruz ki İslâm, ısrarla Allah'a tevekkül etmeyi, O'na güvenmeyi, O'nun velâyeti altına girmeyi, O'nun için sevmeyi, O'nun için nefret etmeyi, O'nun için ihlâsla amel etmeyi emrederken, yine ısrarla O'ndan başkasına güvenmeyi, O'ndan başkasına meyil göstermeyi, zahirî sebeplere bel bağlamayı ve O'ndan başkalarına ümit bağlamayı, kendini beğenmişliği, kibirliliği yasaklıyor ki, bu saydığımız davranışlar ve tutumlar, Allah'tan başkasına istiklâl atfetmeyi ve O'na ortak koşmayı gerektirirler.

Yine görüyoruz ki, İslâm Allah'tan başkasına secde etmeyi, gölge sahibi somut varlıkların heykelini yapmayı, canlı varlıkların resimlerini yapmayı, peygamberler ve din imamları gibi itaat edilmeleri Allah'a itaat etmek anlamına gelen kimseler dışında herhangi bir kimseye itaat edip emirlerini ve yasaklarını dinlemeyi, bidat ortaya atmayı, bidatlere uymayı ve Şeytan'ın izinden gitmeyi şiddetle yasaklar.

Peygamberimizden (s.a.a) ve Ehlibeyt İmamları'ndan (selâm olsun onlara) gelen çok sayıdaki rivayette şu gerçekler vurgulanır: Şirk, açık ve gizli olmak üzere ikiye ayrılır. Şirkin birçok dereceleri vardır. Bunların hepsinden ancak Allah'ın seçkin kulları kurtulabilir. Şirk, karın-

canın karanlık gecede pürüzsüz kaya üzerinde yürürken çıkardığı ayak seslerinden daha gizlidir. el-Kâfî adlı eserde verilen bilgiye göre İmam Cafer Sadık (a.s), *"O gün ne mal fayda verir, ne de oğullar. Sadece temiz kalple Allah'a gelenler müstesna."* (Şuarâ, 89) ayeti hakkında, "Temiz kalp, Allah'ın huzuruna vardığında içinde O'ndan başka hiç kimsenin bulunmadığı kalptir." dedi ve devam ederek sözlerini şöyle noktaladı: "İçinde şirk ve şüphe bulunan her kalp düşmüştür. Dünyadan el-etek çekilmesinin amaç edinilmesinin sebebi, kalpleri sadece ahiret düşüncesine ayırmaktır."¹

Yine rivayetlerde şu nokta üzerinde önemle durulur: "Cennet beklentisi ile Allah'a ibadet etmek, ücretle çalışan işçilerin ibadetidir. Cehennem korkusu ile yapılan ibadet, kölelerin ibadetidir. Gerçek ibadet, Allah sevgisi ile yapılan ibadettir. Bu ibadet, seçkin kulların ibadetidir. Bu makam, sadece tertemiz olanların erişebilecekleri gizli bir makamdır."² Bu anlamdaki rivayetlere daha önceki incelemelerde yer vermiştik.

10- Peygamberimizin Tevhit İlkesine ve Şirki Reddetmeye Dayalı Tutumu

Yüce Allah, Peygamberimize (s.a.a) emrettiği tutumu ve insan toplumunda izlemesini istediği uygulamaları şu ayetlerde özetliyor: *"De ki: 'Ey kitap ehli, bizimle sizin aranızda eşit olan bir kelimeye gelin: Allah'tan başkasına kulluk etmeyelim, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım ve Allah'ı bırakıp da bazılarımız bazılarını rabler edinmesin.' Eğer yüz çevirirlerse, deyin ki: Şahit olun, biz gerçekten Müslümanlarız."* (Âl-i İmrân, 64) Yüce Allah, şu ayette de kitap ehlinin dinlerine karışan putperestlik inançlarına dikkat çekiyor: *"De ki: Ey Ehlikitap, dininizde haksız yere aşırılığa kapılmayın ve önceden sapıtmış, birçoklarını saptırmış ve düz yoldan şaşmış olan bir kavmin keyfî isteklerine uymayın."* (Mâide, 77)

Yüce Allah, şu ayette de kitap ehlini şu gerçeği ile kötülüyor: *"Onlar Allah'ı bırakıp hahamlarını, rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih'i rabler edindiler. Hâlbuki onlara, kendisinden başka ilâh olmayan bir*

1- [el-Kâfî, c.2, s.16]

2- [el-Kâfî, c.2, s.84]

tek ilâha ibadet etmeleri emrolunmuştu. O, onların şirk koştukları şeylerden münezzehtir." (Tevbe, 31)

Peygamberimiz (s.a.a) hükümleri ve hadleri insanlar arasında uygularken eşitlik ilkesini titizlikle gözetmiş, yöneten-yönetilen, amir-memur, hizmetçi-efendi, zengin-fakir, erkek-kadın, güçlü-zayıf gibi toplum kesimlerini birbirine yaklaştırmıştır. Onun uygulamalarına göre üstünlüğe, övünmeye, insanların birbirlerine tahakküm etmelerine yer yoktur. Tek üstünlük gerekçesi kötülüklerden sakınmaktır. Kulları hesaba çekme işi Allah'ın yetkisindedir ve hüküm O'na aittir.

Peygamberimiz (s.a.a) bölüştürmeyi eşitlik ilkesini gözeterek yapardı. Güçlülere, güç gösterisine kalkışıp zayıfların ve ezilmişlerin kalplerini incitmekten sakındırırdı. Zenginlerin zavallı fakirlere karşı süsleriyle övünmeleri ve yönetenlerin halka karşı otorite gösterisine kalkışmaları gibi.

Peygamberimiz (s.a.a) sıradan insanlardan biri gibi yaşardı. Yemede, içmede, giyimde, oturmada, yolda yürümeye ve başka hususlarda kendine ayrıcalık tanımazdı. Altıncı cildin sonlarında onun yaşama tarzı hakkında toplu bilgi vermiştik.

YİNE PUTPERESTLİK HAKKINDA

Bu incelemede Veda'da, Avesta'da, Tevrat'ta ve İncil'deki öğretileri Kur'an'ı Kerim'in öğretileri ile özet olarak ve genel anlamda birkaç bölümde karşılaştırıp değerlendirmek istiyoruz. Bu bir analitik incelemedir.

1- Putperestlere göre Tenasuh

Brahmanizm'in ve onun yanı sıra Budizm'in ve Sabiîliğin temel dayanaklarından biri, tenasuh (reenkarnasyon) nazariyesidir. Bu nazariyeye göre kâinat, sürekli biçimde oluşmaya ve bozulmaya mahkûmdur. Gördüğümüz şu kâinat ile onun parçaları, ondan önceki ve onun benzeri olan bir âlemden oluşmuştur. Bu süreç sonsuza kadar böyle devam edecektir. Bu kâinatın parçaları nasıl sürekli biçimde bozuluyorsa, kendisi de bozulacak ve ondan yeni bir kâinat meydana gelecektir. Bu süreç sonsuza kadar böyle devam edecektir. İnsan bu âlemlerin her birinde bir önceki âlemde yaptığı işlere göre yaşar. Kim bir önceki âlemde iyi işler yaparak güzel bir kişilik kazandıysa, onun ruhu ölümle bedenini-

den ayrıldıktan sonra mutlu ve iyi bir bedene girecek ve mutlu bir hayat yaşayacaktır. Bu onun mükâfatıdır. Buna karşılık kim yere çakılır kalır, nefsinin arzularına uyarsa, öldükten sonra bedbaht bir bedende yaşayacak ve o bedende türlü acılar çekecektir. Yalnız Brahm'ı tanıyıp onunla birleşenler hariç. Bu kimse, ikinci defa doğmaktan kurtularak ezeli ve ebedî bir zata dönüşür. Bu durum güzelliğin, sevincin, hayatın, gücün, ilmin ta kendisidir. Yok oluş ve ortadan kalkmaya maruz kalmak onun için söz konusu değildir.

Bundan dolayı dinî bir gereklilik olarak insan Brahm'a (her şeyin aslı olan Allah'a) inanmalı, kurbanlarla ve tapınmalarla ona yaklaşmalı, iyi ahlâkla ve güzel işlerle donanmalıdır. Eğer insan dünyadan el-etek çekerek iyi ahlâkla ahlâklanırsa, güzel işlerle donanır ve nefsini bilmek suretiyle Brahm'ı bilirse, Brahman olur, Brahm ile birleşir ve onun ta kendisi olur. Bu, en büyük mutluluk ve saf hayat olur. Aksi takdirde kişi Brahm'a inanmalı ve iyi işler yapmalı ki, onun ahireti olan bir sonraki hayatında mutluluğa ersin.

Fakat Brahm, her şeyi ihata eden ve hiçbir şey tarafından ihata edilmeyen mutlak bir zat olduğu için insan tarafından bilinmekten yücedir. İnsan onu bir tür noksanlıkları reddetme suretiyle bilebilir veya ona kurbanlar ve tapınmalar ile kavuşabilir. Bu yüzden tapınmalar ile onun dostlarına ve yaratıklarının güçlü şahsiyetlerine yaklaşmamız gerekir ki, bu şahsiyetler onun ile aramızda aracı olsunlar. Bunlar, Allah dışında putlarına tapmakla tapılan ilâhlardır. Bunlar, kimi meleklerden, kimi cinlerden ve kimi kemal derecesine ermiş Brahmanların ruhlarından olmak üzere sayıca çokturlar. Cinlere kötülüklerinden korkulduğu için, diğerlerine iyilikleri umulduğu ve gazaplarından çekinildiği için tapılır. Yüce Allah'ın eşleri, oğulları ve kızları da bu tapılması gereken ilâhlar arasındadır.

İşte Brahmanizm'in içerdiği ve bu mezhebin âlimleri tarafından öğretilen ilkeleri özet olarak bunlardır.

Fakat Brahmanların kutsal kitabı Veda'nın dördüncü bölümünü oluşturan Upanişad'dan¹ çıkan sonuçlar, onların anlatılan genel inançlarıyla pek uyuşmuyor. Gerçi Brahman din adamları bunları tevil ediyorlar.

1- Upanişad, kutsal Vedalar'ın hatimesi gibidir. Bu kitap, Brahmanların çok eski âriflerinden oluşan büyük din adamlarının keşif yoluyla elde ettikleri ilâhî öğretileri içeren çeşitli risalelerden oluşmaktadır. Brahmanlar, bunları semavî vahiy olarak kabul ederler.

Çünkü dikkatli incelemeci şunu görüyor: Bu mezhebin ilâhî öğretilerini öğreten Ubanişad risalelerinde ulûhiyet âlemi ve onunla ilgili isimler, sıfatlar ve var etme, yeniden var etme, yaratma, rızık verme, diriltme, öldürme gibi fiiller bölünme, parçalanma, durağanlık, hareket, yer değiştirme, sızma, birleşme, büyüklük, küçüklük gibi madde âlemi cisimlerine has sıfatlarla niteleniyorlarsa da, buna karşılık bu risalelerin birçok yerinde¹ Brahm'ın mutlak bir zat olduğu, herhangi bir sınırla sınırlanmaktan münezzehe olduğu, en güzel isimlere ve hayat, ilim, kudret gibi en yüce sıfatlara sahip olduğu, noksan sıfatlardan, maddeye ve cisme mahsus görüntülerden münezzehe olduğu, onun gibi bir şeyin mevcut olmadığı belirtiliyor.

Yine o risalelerde açıklanıyor ki,² yüce Allah zatı itibariyle tektir, hiçbir şeyden doğmamıştır, hiçbir şeyi doğurmamıştır ve O'nun asla dengi ve benzeri yoktur.

Yine bu risalelerde belirtiliyor ki,³ doğru olan tutum; Allah'tan başkasına tapılmaması, kurbanlarla O'ndan başkasına yaklaşılmaması, tapınmaya sadece O'nun lâıyık olduğu, ortağının bulunmadığıdır.

Yine bu risalelerde sık sık kıyamete vurgu yapılıyor,⁴ onun yaratılışın son noktasını oluşturan bir vade olduğu belirtiliyor ve ölümden sonra amellerin mükâfatı ile cezası meselesi, berzah âlemi gerçeği ile uyuşacak ve tenasuha yorulması gerekmeyecek şekilde niteleniyor.

Bu risalelerde yer alan ilâhiyat incelemelerinde putlardan, heykellerden, onlara tapınmadan, kurban sunmaktan söz edilmemektedir.

Upanişad risalelerinde var olan ve çok azını aktardığımız bu öğretiler, sağlıklı insan fitratını tatmin eden yüce ve doğru gerçeklerdir. Görüldüğü gibi bu öğretiler, incelememizin başlangıcında söz konusu ettiğimiz bütün putperestlik ilkelerini reddeder.

Eğer bu meseleyi derinliğine incelersek şunu görürüz: Bu öğretiler, Allah'ın velileri olan sayılı kişiler tarafından ortaya çıkarılmıştır. Sonra

1- Upanişad'ın çoğu bölümlerinde bu tür ifadelere rastlanmaktadır.

2- "O'ndan bir şey doğmamıştır, O da bir şeyden doğmamıştır ve hiçbir kimse O'nun dengi değildir." Upanişad, Şit Ester, edhiya 6, ayet 8 (En Büyük Sır).

3- Şit Ester dedi ki: "O nuranî zat için salih ameller işle. Kurbanı hangi sultana sunup da o apaçık zatı terk edeyim?!" Upanişad, Şit Ester, edhiya 4, ayet 13.

4- Upanişad'ın bölümlerinde buna çok rastlanır.

kendilerinden bilgi öğrenen bazı öğrencilere bunları aktarmışlar. Yalnız bu sayılı kişiler çoğu kere semboller ile konuşmuşlar ve öğretme faaliyetlerinde örnek verme yöntemini kullanmışlar.

Sonra bu sayılı kişilerden alınan öğretiler, sıradan insanların benimsedikleri dinin kendisi olan hayat düzeninin temel dayanağı olmuştur. Oysa bu öğretiler, ancak az sayıdaki marifet ehlinin taşıyabileceği ince öğretilerdi. Çünkü somutluk ve hayal düzeyinin üzerinde bir düzeye sahiptiler. Oysa somut algı ve hayal, sıradan insanların yegane payını oluşturan idrak yöntemleridir. Bu yüzden hak öğretileri kavrama hususunda idman yapmamış akıllar için bunları kavramak son derece zordur.

Bu öğretilerin az sayıda kişilere mahsus olması, çoğunluğun bunlardan mahrum olması, insanlık için bir din niteliğindeki bu öğretiler için ilk sakıncadır. Çünkü insanlık âlemi, fitratının gereği olarak sosyal dayanışma esasına bağlıdır. Durum böyleyken, bir hayat sistemi olan din konusunda insanların bir bölümünün diğerlerinden ayrılması, fitrat kanunu ve yaratılış geleneğini ortadan kaldırmak anlamına gelir.

Üstelik bu uygulama, akıllı bir yana bırakma sonucunu doğurur. Oysa akıl, dünyadaki insan hayatı bakımından vahiy ve keşifle birlikte üç yoldan biridir. Vahiy, sadece masumluk sıfatına sahip olan peygamberlere mahsustur. Keşif ise, az sayıdaki ihlâs ve yakın ehline bağışlanan bir ayrıcalıktır. Buna göre insanlar, hatta vahiy ve keşif ayrıcalıkları ile donanmış seçkinler, dünyevî hayatın bütün gelişmelerinde aklî delillere başvurmak ihtiyacındadırlar. Bunda kaçınılmazlık vardır. Eğer akıl yolu ihmal edilirse, inanç, ahlâk ve ameller gibi bütün hayatî toplumsal alanlara zorunlu olarak taklitçilik egemen olur ki, bu da insanlık için seviye düşüklüğü sonucunu doğurur.

Üstelik bu uygulamalar, insan toplumlarında köleleştirme geleneğinin kökleşmesine yol açar. Putperestlik dini altında yaşamış veya Allah dışında başka rabler edinmeleri yüzünden köleleştirme geleneklerinin uygulandığı çeşitli milletlerin tarihteki uzun tecrübeleri bu gerçeğin şahididir.

2- Bu Sakıncaların Diğer Dinlere Geçmesi

Diğer yaygın dinler de, Allah'ın birliğini içeren bazı mesajlar içermelerine rağmen tapınmada şirk koşma sakıncasından kurtulamamış-

lardır. Bu yüzden yukarıda Brahmanizm için saydığımız en önemli üç sakınca onlar için de varittir.

Budizm ve Sabîlik'te bu üç sakıncanın varlığı açıktır. Tarih bunun şahididir. Daha önce bu dinlerin inançlarından ve uygulamalarından kısaca söz etmiştik.

Mecusilere gelince; gerçi Ahuramezda'nın tek ilâh olduğunu kabul ederler; ama öte yandan Yazdan'ı, Ehrimen'i, rububiyet ile ilgili melekleri, güneşi ve ateşi de kutsal bilirler. Bunun yanı sıra, tarih bize, onların arasında köleleştirme geleneğinin ve sınıf ayrımının geçerli olduğunu anlatır. Araştırma ve değerlendirme sonucunda bütün bu sakıncaların onlara asıl bir dinin tahrif edilmesi ile sirayet ettiğini görürüz. Peygamberimiz (s.a.a) onlar hakkında, "Onların bir peygamberleri vardı, fakat onu öldürdüler. Kutsal bir kitapları vardı, onu da yaktılar." buyurmuştur.

Yahudilere gelince; Kur'ân-ı Kerim onların birçok işlerini, kutsal kitaplarını tahrif edişlerini, Allah'ı bir yana bırakarak din adamlarını rab edinmelerini ve bu yüzden fitrat bozulmasına ve selika yozlaşmasına uğradıklarını anlatmaktadır.

Hristiyanlara gelince; onların inançtaki ve davranışlardaki sapmalarını üçüncü ciltte ayrıntılı biçimde açıkladık. Oraya başvurulabilir. İsteyenler ayrıca Yuhanna İncili'nin giriş bölümü ile Saint Paul'un mektuplarını diğer İncillerle karşılaştırabilirler ve bu karşılaştırmayı kilise tarihini gözden geçirmekle tamamlayabilirler. Bu konuda söylenecek çok söz vardır.

Bütün bunların derinliğine incelenmelerinde şu sonuca varılır: İnsanlık âlemindeki dinî toplumlarda görülen genel musibetler, ilk putperestliğin mirasıdır. Bu putperestlik, ilâhî öğretileri ve gerçek yüce hakikatleri çıplak yüzleri ile ve örtülerini kaldırarak ele alıp onları dinî geleneklerin esası yaptıktan sonra onları sadece somut algı ve madde ile ünsiyeti olan sıradan halkın zihinlerine yüklemiştir ve bundan da gördüğümüz sakıncalar doğmuştur.

3- İslâm'ın Bu Bozuklukları Düzeltmesi

İslâm'a gelince; o, bu sakıncaları düzeltmiştir. Çünkü İslâm, bu yüce öğretileri basit anlayışların ve normal akılların hazmetmesine elverişli sade açıklamaların kalıbına dökmüş, böylece basit anlayışlara ve sıradan akıllara, onlara perde gerisinden dokunabilme, onları örtülü ve

kapalı olarak algılayabilme imkânı sağlamıştır. Sıradan insanların durumuna en uygun düşen yaklaşım budur. Seçkinler ise bu gerçekleri bütün açıklıkları, parlak güzellikleri ile güvenli ve tehlikesiz biçimde algılıyorlar. Bunlar, Allah'ın nimetlerine mazhar olmuş peygamberlerin, sıddıkların, şehitlerin ve salih kulların zümresindedirler ki, onlar ne güzel dostlardır! Şu ayetlerde buyrulduğu gibi: *"Apaçık kitaba andolsun ki, biz anlayıp düşünesiniz diye onu Arapça bir Kur'ân kıldık. O katımızda bulunan ana kitapta mevcut, yüce ve hikmetle dolu bir kitaptır."* (Zuhruf, 2-4), *"Kuşkusuz bu kitap, değerli Kur'ân'dır. Saklı bir kitaptadır. Tertemiz kılınmış olanlardan başkası ona dokunamaz."* (Vâkıa, 77-79) Peygamberimiz (s.a.a) de şöyle buyuruyor: "Biz peygamberler, insanlarla akılları ölçüsünde konuşmakla emrolunduk."

İslâm, şirk ve putperestlik problemini tevhit aşamasında Allah dışındaki her şeyin zat ve sıfatlarda bağımsız olmadığını vurgulayarak çözmüştür. Buna göre, her şey Allah'ın kesin egemenliği ve denetimi altındadır.

İslâm, Allah'ı bilme konusunda zihinleri teşbih ile tenzih arasında odaklandırmıştır. Bu ilkenin sonucu olarak Allah'ın hayat sıfatı olduğunu, fakat bu hayatın bizimki gibi bir hayat olmadığını; Allah'ın ilim sıfatına sahip olduğunu, fakat bu ilmin bizimki gibi bir ilim olmadığını; Allah'ın güç sahibi olduğunu, fakat ondaki gücün bizdeki güce benzermediğini; Allah'ın işitme ve görme gücüne sahip olduğunu, fakat onun işitme ve görme gücünün bizdekilere benzemediğini; kısacası Allah gibi başka bir şeyin olmadığını, onun nitelikleri belirtilemeyecek kadar büyük olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca insanlara bu konuda bilmeden bir şey söylememeyi, akıllara ve zihinlere sığmayacak mantıksız ve delilsiz bir inanca eğilim göstermemeyi emretmiştir.

İslâm böyle yapmakla şunları başarmıştır: 1) Dini hem sıradan insanlara, hem de seçkinlere eşit bir şariat olarak sundu. 2) Sağlıklı aklı devrede tuttu, bu ilâhî nimeti yararlanma dışına atmadı. 3) Toplumdaki sınıfları ve zümreleri büyük oranda birbirine yaklaştırdı. Bunu yaparken, birine nimet verip öbürünü mahrum etmedi, birini öne alıp öbürünü geriye atmadı. Şu ayetlerde buyrulduğu gibi: *"Gerçekten bu, tek bir ümmet olarak sizin ümmetinizdir ve ben de sizin Rabbinizim; öyleyse bana kulluk edin."* (Enbiyâ, 92), *"Ey insanlar, biz sizi bir erkek ile bir dişi den yarattık ve birbirinizle tanışasınız diye sizi kabilelere ve mil-*

letlere ayırdık. Allah katında en üstün olanınız, kötülüklerden en çok sakınanınızdır." (Hucurât, 13)

Bu bir özetdir. Fakat bu hususta daha ayrıntılı açıklamaları, bu eserde yaptığımız çeşitli incelemelerde bulmak mümkündür. Yardım Allah'tandır.

4- Bir Şüphenin Cevabı

Kimileri sanıyor ki, dualarda da varit olduğu gibi Peygamberimizden ve onun masum Ehlibeyt'inden -Allah'ın salâtı onlara olsun- şefaât dilenmesi, onlar hakkı için Allah'tan istekte bulunulması, mezarlarının ziyaret edilmesi, defnedildikleri toprağın kutsal sayılması ve eserlerine saygı gösterilmesi, İslâm'da yasaklanan puta tapma içerikli şirkin bir türüdür. Bu görüşün savunucuları, bu türlü kulluk yöneltme girişimlerinin Allah'tan başkasına rububiyet etkinliği tanımak anlamına geldiğini, bunun ise şirk olduğunu iler sürerler. Onlar sözlerine devam ederek putperestlerin müşrik olmalarının sebebinin, putları hakkında, "Bunlar bizim Allah katındaki aracılarımızdır." ve "Biz bunlara bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye tapıyoruz." demeleri olduğunu, Allah'tan başkasına kulluk etmede bu başkasının bir peygamber, bir veli, bir diktatör veya bir başkası olmasının farkı olmadığını, bu tapınmaların hepsinin yasak olan şirk kapsamına girdiğini söylerler.

Fakat onlar şu gerçekleri göz ardı ediyorlar:

1) Yüce Allah dışındaki varlıkların maddî veya maddî olmayan etkileri kesindir, bunun inkâr edilmesi mümkün değildir. Nitekim Kur'ân'da bütün türleri ile etki, Allah'tan başkalarına isnat edilmiştir. Yüce Allah dışındaki varlıkların hiçbir etki gücüne sahip olmadıklarını iddia etmek, bütün tevhit delillerinin temel dayanağı olan genel sebep-sonuç yasasını yok saymak anlamına gelir ki, bu da tevhit binasını temelden yıkmak demektir.

Evet, Allah dışındaki varlıklardan reddedilen bir etki türü vardır ki, o da etkide bağımsızlıktır. Buna da hiç kimsenin bir diyeceği yoktur. Fakat bu etkiyi mutlak anlamda reddetmekte, açıktan açığa akli inkâr etmek ve insan fitratı dışına çıkmak vardır.

Oysa *"Allah dışında taptıkları şeyler şefaât hakkına sahip değildir. Ancak bilerek hakka şahitlik edenler bunun dışındadır."* (Zuhruf, 86) ve *"Allah'ın razı olduğu kimseler dışında kimseye şefaât etmezler."*

(Enbiyâ, 28) gibi ayetlerde zikredilen şefaât ehlinde şefaât dileyenler veya onların yüzü suyu hürmetine Allah'tan istekte bulunanlar veya *"Andolsun, peygamber olarak gönderilen kullarımız hakkında sözümüz önceden kesinleşmiştir: Şüphesiz, onlar zafere ulaşacaklar ve şüphesiz, bizim ordumuz üstün gelecektir."* (Sâffât, 171-173) ve *"Şüphesiz, biz elçilerimize ve iman edenlere yardım ederiz..."* (Mü'min, 51) gibi ayetlerde Allah'ın onlar için kendi üzerine sabit kıldığı hakları için Allah'ı yemine verenler veya *"Kim Allah'ın şiarlarını yüceltirse, şüphesiz bu, kalplerdeki takvadandır."* (Hac, 32) ayetine, meveddet ayetine, Kur'ân'ın ve sünnetin diğer telkinlerine sarılarak onların kabirlerini ziyaret etmek, mezarlarını öpmek ve defnedildikleri toprağa kutsallık atfetmek suretiyle onlara saygı ve sevgi gösterenler, bütün bu davranışlarında onlar aracılığı ile Allah'a doğru yol aramaktadırlar. Nitekim Kur'ân'da, *"Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve O'na yaklaşılmaya yol arayın."* (Mâide, 35) buyruluyor.

Görülüyor ki, yüce Allah, kendisine ulaştıracak yolu aramayı meşru ilân ettikten sonra, o seçkinleri sevmeyi ve saymayı farz kılarak onları kendine ulaştırıcı bir yol saymaktadır. Bir şeyi sevip saymayı farz kıldıktan sonra bu sevgi ve saygının sonuçlarını yasaklamak anlamsız olur. Buna göre, bu seçkinleri sevip sayarak ve bu sevgi ve saygının fiilî sonuçlarını ortaya koyarak Allah'a yaklaşmanın önünde hiçbir engel yoktur. Yalnız bu sevgi ve saygının Allah'a doğru yol arama ve şefaât dileme sınırları içinde kalması, o seçkinlere etki bağımsızlığı tanıyıp onlara kulluk sunma derecesine kesinlikle varmaması gerekir.

2) Yukarıdaki itirazı yapanlar şu gerçeği de göz ardı ediyorlar: Allah katında aracı olur veya Allah'a yaklaştırır beklentisiyle Allah'tan başkasına tapmak ile Allah'tan başkası Allah katında şefaâtçi olur veya kişiyi Allah'a yaklaştırır temennisiyle yalnız Allah'a ibadet etmek farklı şeylerdir. Birinci durumda Allah'tan başkasına etki bağımsızlığı tanımak ve kulluğu ona mahsus saymak var ki, bu yaklaşım kullukta ve ibadette Allah'a ortak koşmaktır. İkinci durumda ise etki bağımsızlığı bütünüyle Allah'a tanınıyor ve kulluk ortaksız olarak tek başına O'na tahsis ediliyor.

Yüce Allah müşrikleri, *"Biz onlara bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye tapıyoruz."* (Zümer, 3) dedikleri için kötülüyor. Çünkü onlar, Allah dışındada edindikleri ilâhlarına bağımsızlık tanıyor ve Allah'ı bırakıp onlara

kulluk sunuyorlardı. Oysa eğer, "Biz yalnızca Allah'a kulluk sunuyoruz. Bunun yanı sıra O'nun meleklerinin, peygamberlerinin ve velilerinin O'nun izni ile bize şefaet etmelerini umuyoruz veya Allah'ın şiarlarını yücelterek ve O'nun velilerini severek O'na ileten yolu arıyoruz." deselerdi, bu yüzden kâfir olmazlardı. O zaman onların ortak koştukları şeyler, İslâm'daki Kâbe gibi olurdu ki, Kâbe, mabut ve tapınılan değil, sadece bir yöndür ki, oraya dönülerek Allah'a ibadet edilmektedir.

Yukarıdaki itirazı dile getirenler, acaba Hacer'ül-Esved hakkında, İslâm'da meşru sayılan ona el sürmek ve onu öpmek hakkında ve bunun yanı sıra Kâbe hakkında ne diyorlar?! Acaba bütün bunlar, haramlık hükmünden müstesna tutulan birer şirk midir?! Oysa bu konudaki yasak hükmü, akla dayalı kesin bir hükümdür ki, ayrıcalık ve istisna kabul etmez. Yoksa bütün bunlar, halis olarak Allah'a sunulan ibadet kapsamında ve Hacer'ül-Esved de sadece bir yol ve bir yön hükmünde midir?! Eğer böyle ise, o zaman Hacer'ül-Esved ile başkaları arasında, eğer o başkalarına saygı göstermek onlara etki bağımsızlığı tanıma ve kulluk sunma şeklinde değilse, ne fark vardır?! Eğer bir fark yoksa, o zaman Allah'ın şiarlarını yüceltmek, Peygamberimize (s.a.a) saygı göstermek, ona sevgi ve muhabbet beslemek, aynı şekilde onun Ehlibeyt'ine (selâm olsun onlara) sevgi ve muhabbet beslemek vs. hakkındaki mutlak nasslar kendi yerinde ve doğrudur.

وَالِى عَادِ أَخَاهُمْ هُودًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ
 إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا مُفْتَرُونَ ﴿٥٠﴾ يَا قَوْمِ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِنْ أَجَرِيَ إِلَّا
 عَلَى الَّذِى فَطَرَنِى أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٥١﴾ وَيَا قَوْمِ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا
 إِلَيْهِ يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا وَيَزِدْكُمْ قُوَّةً إِلَى قُوَّتِكُمْ وَلَا تَتَوَلَّوْا
 مُجْرِمِينَ ﴿٥٢﴾ قَالُوا يَا هُودُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ وَمَا نَحْنُ بِتَارِكِ آلِهَتِنَا عَنْ
 قَوْلِكَ وَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿٥٣﴾ إِنْ نَقُولُ إِلَّا اعْتَرَاكَ بَعْضُ آلِهَتِنَا
 بِسُوءٍ قَالَ إِنِّى أُشْهِدُ اللَّهَ وَاشْهَدُوا أَنِّى بَرِّىءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ ﴿٥٤﴾ مِنْ
 دُونِهِ فَكَيْدُونِى جَمِيعًا ثُمَّ لَا تُنْظِرُونَ ﴿٥٥﴾ إِنِّى تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ رَبِّى
 وَرَبِّكُمْ مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا إِنْ رَبِّى عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ
 ﴿٥٦﴾ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ مَا أُرْسِلْتُ بِهِ إِلَيْكُمْ وَيَسْتَخْلِفُ رَبِّى قَوْمًا
 غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّونَهُ شَيْئًا إِنْ رَبِّى عَلَى كُلِّ شَيْءٍ حَفِیظٌ ﴿٥٧﴾ وَلَمَّا جَاءَ
 أَمْرُنَا نَجَّيْنَا هُودًا وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَنَجَّيْنَاهُمْ مِنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ
 ﴿٥٨﴾ وَتِلْكَ عَادٌ جَحَدُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَعَصَوْا رُسُلَهُ وَاتَّبَعُوا أَمْرَ كُلِّ
 جَبَّارٍ عَنِيدٍ ﴿٥٩﴾ وَاتَّبِعُوا فِى هَذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيَمَةِ إِلَّا إِنْ عَادَا
 كَفَرُوا رَبَّهُمْ إِلَّا بَعْدًا لِعَادٍ قَوْمِ هُودٍ ﴿٦٠﴾

AYETLERİN MEÂLİ

50- Âd kavmine de kardeşleri Hud'u (peygamber olarak gönderdik). Dedi ki: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin; sizin O'ndan başka ilâhınız yoktur. Siz sadece yalan uyduruyorsunuz."

51- "Ey kavmim! Buna (bu davetime) karşılık sizden herhangi bir ücret istemiyorum. Benim ücretim, ancak beni yoktan var edene düşer. Hiç düşünmez misiniz?!"

52- "Ey kavmim! Rabbinizden af dileyin, sonra O'na tövbe edin ki, size gökten bol yağmur göndersin ve gücünüze güç kat-sın. Suç işleyerek (davetime) sırt çevirmeyin."

53- Dediler ki: "Ey Hud! Bize açık bir delil getirmiş değilsin. Biz senin sözünle ilâhlarımızı bırakacak değiliz. Biz kesinlikle sana inanmıyoruz."

54-55- "Sadece şunu söyleyebiliriz ki: Seni ilâhlarımızdan bazısı çarpmıştır." (Hud) dedi ki: "Ben Allah'ı şahit tutuyorum ve siz de şahit olun ki, ben sizin O'nu bırakıp da ortak koştüğünüz şeylerden uzağım. Artık hep birlikte bana tuzak kurun, sonra da bana hiç mühlet vermeyin."

56- "Ben, benim ve sizin Rabbiniz olan Allah'a dayandım. Hiçbir canlı yoktur ki O, onun perçeminden tutmuş olmasın. Şüphesiz, Rabbinim doğru yoldadır."

57- "Eğer yüz çevirirseniz, şüphesiz ki ben, benimle gönderilen mesajı size ilettim. Rabbinim sizin yerinize başka bir toplum getirecek ve siz O'na hiçbir zarar veremezsiniz. Şüphesiz, Rabbinim her şeyi gözetip koruyandır."

58- (Azaba ilişkin) emrimiz geldiğinde, Hud'u ve onunla birlikte iman edenleri tarafımızdan bir rahmet ile kurtardık ve onları katı bir azaptan kurtardık.

59- İşte Âd kavmi, Rablerinin ayetlerini inkâr ettiler, O'nun peygamberlerine karşı geldiler ve her inatçı zorbanın emrine uydular.

60- Böylece bu dünyada da, kıyamet gününde de lânete uğradılar. Haberiniz olsun, Âd kavmi Rablerini inkâr ettiler. Hey, Hud'un kavmi Âd (Allah'ın rahmetinden) uzak olsun!

AYETLERİN AÇIKLAMASI

Okuduğumuz ayetlerde Hud Peygamber (a.s) ile onun kavmi olan ilk Âd kavminin hikâyesi anlatılıyor. Hud Peygamber (a.s), Kur'ân'da Nuh Peygamber'den (a.s) sonra adından söz edilen ve hakka çağırıcı üstlenip putperestliğe karşı çıkma yolundaki çabasına teşekkür edilen ilk peygamberdir. Yine Kur'ân'da Nuh kavminin anlatılmasını Hud kavminin anlatılması izler. Nitekim Kur'ân'ın birkaç yerinde "*Nuh, Âd ve Semud kavmi*" ifadesi vardır.

50) Âd kavmine de kardeşleri Hud'u (peygamber olarak gönderdik).

Hud Peygamber (a.s), Âd kavminin soyca kardeşleri idi. Çünkü onlardandı. Kabilenin fertleri bir bütün hâlinde kabilenin atasına mensup oldukları için birbirlerinin kardeşleri diye anılırlar. Bu cümle, daha önceki "*Nûhen ilâ kavmihi (Nuh'u kavmine)*" cümlesine matuftur. Buna göre cümlelerin takdirî şekli, "*Ve-le-kad erselna ilâ Âd'in ehahum Hûden (Andolsun, Âd kavmine de kardeşleri Hud'u peygamber olarak gönderdik).*" biçimindedir. Herhâlde "*Ve Hûden ilâ Âd'in*" değil de "*Ve ilâ Âd'in ehahum Hûden*" denilerek zarf olan "*ilâ Âd'in*" ibaresinin cümlelerin mefulünün önüne getirilmesinin sebebi, fiilin hazfedilmiş olmasıdır. Çünkü "*ilâ Âd'in*" zarfının gizli "*erselna*" fiilinin varlığına delâleti daha açık ve daha belirgindir.

"Dedi ki: Ey kavmim! Allah'a kulluk edin; sizin O'ndan başka ilâhınız yoktur. Siz sadece yalan uyduruyorsunuz."

Bu ifade gizli bir sorunun cevabı niteliğindedir. Sanki biri, "*Âd kavmine de kardeşleri Hud'u (peygamber olarak gönderdik).*" ifadesini işitince, "Peki, Hud Peygamber onlara ne dedi?" diye soruyor ve soruya cevap olarak, "*Dedi ki: Ey kavmim! Allah'a kulluk edin...*" cümlesi dile getiriliyor. Bu yüzden bu cümlelerin başına atıf edatı getirilmemiştir.

"*Allah'a kulluk edin*" ifadesi hasr anlamı taşır. Yani sadece Allah'a kulluk edin. O'nun dışında O'nun katında aracılarınız olsun diye taparak Rab edindiğiniz sözde ilâhlara tapmayın. Sözü edilen hasr anlamının delili, daha sonra gelen "*Sizin O'ndan başka ilâhınız yoktur. Siz sadece yalan uyduruyorsunuz.*" ifadesidir. Çünkü bu ifade, onların Allah'ın ortakları ve O'nun nezdindeki aracıları şeklindeki Allah'a yönelik bir iftira olarak birtakım ilâhlar edinip onlara taptıklarına delâlet eder.

51) "Ey kavmim! Buna (bu davetime) karşılık sizden herhangi bir ücret istemiyorum. Benim ücretim, ancak beni yoktan var edene düşer. Hiç düşünmez misiniz?!"

Mecmau'l-Beyan adlı eserde verilen bilgiye göre "fıtr", Allah'ın emrinden filizlenip ortaya çıkmak demektir. Tıpkı yaprağın ağaçtan filizlenip çıkması gibi. Allah'ın yaratıkları var etmesi de bu anlamdan gelir. Çünkü bu da Allah'ın emrinden filizlenip ortaya çıkmak mesabesindedir. Ragıp İsfahanî ise şöyle diyor: "Fıtr, aslında uzunluğuna yarmak demektir. 'Fatare fulânün keza fitren', 'eftare huve futuren' ve 'infetare infitaren' tabirlerinin tümünde bu anlam vardır... Allah'ın mahlukatı var etmesi (fıtr), bir şeyi bir fiilden süzülme biçiminde yoktan var etmesi demektir. Allah'ın insanları ona göre var ettiği fıtrat ifadesi, Allah'ın insanlarda var ettiği O'nu bilmeye yönelik yeteneğe işaretler. Allah'ın fıtratı demek, Allah'ın insanda yerleştirdiği iman marifetine ilişkin gücü demektir. *'Eğer onlara, 'Kendilerini kim yarattı?' diye sorarsan, muhakkak, 'Allah.' diyeceklerdir.'* (Zuhruf, 87) ayetinde bu gerçeğe işaret ediliyor." (Alıntı sona erdi.)

Anlaşılan o ki "fıtr", mutlak yokluktan var etmek demektir. *"Allah'ın insanları ona göre var ettiği fıtrat"* ifadesinden anlaşılan özellik, "fıtrat" kelimesinin sıygası gereği içerdiği tür ve çeşit anlamından kaynaklanır. Buna göre bazı kimselerin fıtrat kelimesini "hilkat" kelimesi ile açıklamaları doğru olmaktan uzaktır. Çünkü "halk" kelimesi, parçaları bir araya getirmek yolu ile maddeden şekil meydana getirmek anlamına gelir. *"Hani çamurdan kuş şeklinde bir şey halk ediyordun."* (Mâide, 110) ayetinde olduğu gibi.

Bu ayetin amacı, suçlamayı ve boş işle oyalanmayı gidermektir. Anlamı şudur: Ey kavmim! Bu çağrıma karşılık sizden ücret ve karşılık istemiyorum ki, beni bu çağrı ile size zararlı olsam bile kendime yönelik bir çıkar peşinde olmakla suçlayasınız. Ayrıca hiçbir karşılık aramadan da size çağrı yapmıyorum ki, sarf ettiğim çaba boş bir iş olsun. Tersine, ben bu çağrıma Allah'tan karşılık istiyorum. O Allah ki, beni yoktan var edip vücuda getirdi. Söylediklerimi anlamıyor musunuz ki, bu çağrıda sizin iyiliğinizi istediğimi, tek arzumun sizi hakka yöneltmek olduğunu açıkça göresiniz?

52) "Ey kavmim! Rabbinizden af dileyin, sonra O'na tövbe edin ki, size gökten bol yağmur göndersin ve gücünüze güç katsın. Suç işleyerek (davetime) sırt çevirmeyin."

"*Rabbinizden af dileyin, sonra O'na tövbe edin*" ifadesinin anlamını bu surenin başında açıklamıştık.

"*Size gökten bol yağmur göndersin*" cümlesi, "*Rabbinizden af dileyin...*" cümlesinin cevabı (cezası) niteliğindedir. Yani, eğer Allah'tan af diler, O'na yönelirseniz size gökten bol yağmur gönderir. Ayette geçen gökten (semadan) maksat buluttur. Çünkü yüksekte olup gölge yapan her şeye gök denir. Bazılarına göre buradaki gök, yağmur anlamındadır ve bu kullanım yaygındır. Yine ayette geçen "midrar" kelimesi, "derr" kelimesinin mübalağa sıygasıdır. "Derr" kelimesi, aslında süt demektir. Fakat sonra istiare yolu ile yağmur ve her türlü fayda anlamında kullanılmıştır. Buna göre gökten bol menfaat göndermek demek, toprağı canlandıracak, bitkiler ve yeşillikler bitirecek, bahçeleri ve bağları olgunlaştıracak peş peşe ve faydalı yağmurlar yağdıran bulutlar göndermek demektir.

"*Gücünüze güç katsın*" ifadesine gelince; bir yoruma göre¹ bu ifadedden maksat, beden gücüne iman gücünün eklenmesidir. Zira Hud Peygamber'in (a.s) kavmi bedence güçlü kuvvetli kimselerdi. Eğer iman etselerdi, iman gücü bedenî güçlerine eklenirdi. Başka bir yoruma göre² maksat, beden gücüdür. Tıpkı Nuh Peygamber'in (a.s) kavmine dediği gibi: "*Rabbinizden af dileyin; çünkü O, çok affedicidir; ki size gökten bol yağmur yağdırsın, sizi mallarla ve evlâtlarla desteklesin.*" (Nûh, 12) Herhâlde ifadenin genel anlamlı olması daha uygundur.

"*Suç işleyerek (davetime) sırt çevirmeyin.*" cümlesi, "*Rabbinizden af dileyin, sonra O'na tövbe edin*" ifadesinin açıklaması niteliğindedir. Yani sizin Allah dışında edindiğiniz ilâhlara tapmanız, üzerinize ilâhî gazabın inmesini gerektiren bir suçtur. Bu suçtan af dileyin ve iman ederek O'na yönelin ki, size bol yağmur yağdıran bulutlar göndererek ve gücünüze güç ekleyerek merhamet etsin.

Bu ayette iki noktaya yönelik delâlet veya ima vardır. Birincisi, Hud kavminin o sıralarda yağmursuzluk, kuraklık ve kıtlık çektikleridir. "*Gökten bol yağmur göndersin*" ifadesi ile başka bir yerdeki şu ayet buna yönelik bir ima sayılabilir: "*Nihayet onu vadilerine doğru yayılan bir bulut şeklinde görünce, 'Bu bize yağmur yağdıracak yaygın bir bu-*

1- [Ruhu'l-Meanî, c.12, s.115]

2- [el-Kebir, c.18, s.81]

luttur.' dediler. Hayır, o sizin acele gelmesini istediğiniz şeydir; içinde acı azap bulunan bir rüzgârdır." (Ahkaf, 24)

Bu ifadenin düşündürdüğü ikinci gerçeğe, gelince insanların davranışları ile başlarına gelen kevnî olaylar arasında bağlantı vardır. Buna göre iyi davranışlar, iyiliklerin akışını ve bereketlerin inmesini gerektirir; kötü davranışlar ise, belâların ve sıkıntıların birbirini izlemesine yol açar; yokluğu, acıyı ve helâki celp eder. Şu ayette buyrulduğu gibi: *"Eğer o ülkelerin halkları iman edip kötülüklerden sakınsalardı, yüzlerine gökten ve yerden bereket kapıları açardık."* (A'râf, 96) Bu kitabın sekizinci cildinde A'râf Suresi'nin 94-102. ayetlerini incelerken, keza ikinci cildinde Ceza Açısından Amellerin Hükümünü [Bakara, 217. ayetin tefsiri sırasında] açıklarken, bu gerçeği ayrıntılı biçimde açıklamıştık.

53-54) Dediler ki: "Ey Hud! Bize açık bir delil getirmiş değilsin. Biz senin sözünle ilâhlarımızı bırakacak değiliz. Biz kesinlikle sana inanmıyoruz. Sadece şunu söyleyebiliriz ki: Seni ilâhlarımızdan bazısı çarpmıştır."

Hud Peygamber (a.s), *"Ey kavmim! Allah'a kulluk edin; sizin O'ndan başka ilâhınız yoktur..."* ifadesi ile başlayan ve üç ayetin sonuna kadar devam eden sözlerinde kavminden iki şey istemişti. Biri, sözde ilâhlarını bırakıp tek olan Allah'a kulluk etmeleri; ikincisi, kendisine inanıp onlara verdiği öğütlere uymalarıdır. Onlar, bu ayetteki sözleri ile ona biri özet niteliğinde ve öbürü ayrıntılı olarak iki türlü karşılık vermişlerdir.

Özet niteliğindeki cevaplarında, *"Bize açık bir delil getirmiş değilsin."* demişler. Bu sözleri ile, "Senin çağrın delilden ve mucizeden yoksundur. Bu nitelikteki bir çağrıya kulak asmak gereksizdir." demek istiyorlar.

Ayrıntılı cevaplarında ise, onun sözde ilâhlarını reddetmeleri yolundaki çağrısına, *"Biz senin sözünle ilâhlarımızı bırakacak değiliz"* sözleri ile; iman edip öğütlerine uymaları yolundaki çağrısına ise, *"Biz kesinlikle sana inanmıyoruz."* sözleri ile karşılık vererek her iki isteği konusunda da ümidi kırmışlardır.

Arkasından olumlu cevap verebilecekleri yolundaki ümidi büsbütün kırılın diye hakkındaki görüşlerini şöyle açıklıyorlar: *"Sadece şunu söyleyebiliriz ki: Seni ilâhlarımızdan bazısı çarpmıştır."* Ayette geçen

"i'tirâ" kelimesi, karşısına dikilmek ve çarpmak anlamına gelir. Demek istedikleri şudur: Senin hakkındaki inancımız şudur: İlâhlarımızdan bazıları sana kötülük dokundurarak aklını zayıflatmışlar, seni deli etmişler. Çünkü sen onlara hakaret ettin, onları kötü sözlerle andın. Bu yüzden aklın başından gitti. Buna göre, senin çağrı şeklinde dile getirdiğin sözlerle önem verilmez.

54-55) (Hud) dedi ki: "Ben Allah'ı şahit tutuyorum ve siz de şahit olun ki, ben sizin O'nu bırakıp da ortak koştuğunuz şeylerden uzağım. Artık hep birlikte bana tuzak kurun, sonra da bana hiç mühlet vermeyin."

Hud Peygamber (a.s) bu sözlerinde önce onların Allah'a ortak koştukları sözde ilâhlardan uzak olduğunu vurgulayarak, arkasından da hiç mühlet tanımadan ilâhları ile birlikte kendisine tuzak kurmaları yolunda onlara meydan okuyarak cevap veriyor.

Hud Peygamber'in (a.s), *"Ben sizin O'nu bırakıp da ortak koştuğunuz şeylerden uzağım"* şeklindeki sözleri, teberri makamına uygun düşeceği üzere ihbarî değil, inşaîdir. Onun daha baştan o sözde ilâhlardan uzak olması bununla çelişmez. Çünkü uzak olmayı vurgulamak, daha önce uzak olma durumu ile çelişmez. *"Artık hep birlikte bana tuzak kurun, sonra da bana hiç mühlet vermeyin."* ifadesi, karşı tarafın aczini vurgulamayı amaçlayan bir emir ve nehiydir.

Hud Peygamber'in (a.s) bu cevabı vermesinin sebebi, kavminin ilâhlarından uzak olduğunu vurgulamasına rağmen onların kendisine bir kötülük yapamadıklarını görmelerini sağlamaktır. Eğer o sözde ilâhlar gerçekten ilim ve kudret sahibi ilâhlar olsalardı, bazı ilâhlarının ona kötülük dokundurdukları yolundaki kavminin iddiaları gereğince ona darbe vurup ondan intikam almaları gerekirdi. Bu da onların ilâh olmadığının, iddia ettikleri gibi ona bir kötülük dokundurmadıklarının açık bir delilidir.

Bir başka sebep, kavminin güçlü ve kuvvetli olmalarına, şiddetle ve darbeye başkalarının onlarla boy ölçüşmemesine rağmen Hud Peygamber'i (a.s) öldürmeye, ortadan kaldırmaya güçlerinin yetmediğini gözleri ile görmeleridir. Eğer Allah'ın gönderdiği bir peygamber olmasaydı, söyledikleri doğru olmasaydı ve Allah'ın himayesi altında olmasaydı, ona istedikleri kötülüğü yapabilmeleri, onu azaba çarptırabilmeleri veya ortadan kaldırabilmeleri gerekirdi.

Böylece kavminin ilâhlarından uzak olduğunu vurgularken, neden Rabbini ve kavmini şahit tuttuğu ortaya çıkıyor. Allah'ı şahit tutmasının sebebi, sözde ilâhlardan uzak oluşunun kalpten gelen bir gerçek olduğunu, kandırmaca ve iki yüzlülük sonucu olmadığını perçinlemektir. Kavmini şahit tutmasının sebebi ise, bu gerçeği bilmeleri ve arkasından ilâhlarının bu iş karşısında sessiz kaldıklarını, kendilerinin de ondan intikam alamadıklarını, onu ortadan kaldıramadıklarını görmeleridir.

Ortaya çıkan bir diğer gerçek de, bazı tefsircilerin¹ Hud Peygamber'in (a.s) kavmine karşı bu meydan okumasının ve acizliklerini vurgulamasının onun bir mucizesi sayılabileceği yönündeki tespitinin yerinde olduğudur. Şöyle ki, onun cevabından kavminin delil şeklinde ileri sürdüğü cevaplarını kestirip atmak istediği anlaşılıyor. *"Bize açık bir delil getirmiş değilsin."* şeklindeki karşı çıkışları da buna dâhildir. Hud Peygamber'in (a.s), çağrısında ve gösterdiği delilde bunun cevabına değinmemesi uzak bir ihtimaldir. Üstelik, Allah dışındaki sözde ilâhlardan uzak olduğunu vurgulaması, nasıl onların ilâh olmadıklarını ve onlardan bazılarının kendisine kötülük dokundurmadığını ortaya koymaya elverişli ise, bu meydan okuması ve karşı tarafın acizliğini vurgulaması da mucizevî bir delil olarak kabul edilmeye elverişlidir.

Dolayısıyla gerçek şu ki, *"Ben Allah'ı şahit tutuyorum ve siz de şahit olun ki..."* diye başlayan iki ayet, hem Allah'a ortak koşulan putların aslında ilâh olmadıklarını kanıtlayan aklî bir delil, hem de Hud'un (a.s) peygamber olduğunu kanıtlayan mucizevî bir delil içeriyor.

Hud Peygamber'in (a.s) *"hep birlikte"* şeklindeki sözünden hem kavminin, hem de ilâhlarının acizliğini tebarüz ettirmek istediği anlaşılıyor. Bu ifade, onun hak yolda ve kavminin batıl yolda olduklarını daha güçlü bir dille vurgulamaktadır.

56) "Ben, benim ve sizin Rabbiniz olan Allah'a dayandım. Hiçbir canlı yoktur ki O, onun perçeminden tutmuş olmasın. Şüphesiz, Rabbin doğru yoldadır."

Bir önceki ayetteki acizliği vurgulayıcı emir, karşı tarafın acizliğini ve gücünün yetersizliğini ortaya koyma amacını taşımasına elverişli olduğu gibi, büyücülerin Firavun'a söyledikleri *"Vereceğin hüküm ver. Sen ancak bu dünya hayatında hüküm verirsin."* (Tâhâ, 72) sözleri

1- [el-Kebir, c.18, s.13]

gibi karşı taraf emredileni yapacak güce sahip olsa da emredenin ondan korkmadığını, onun emredeni korkutarak itaate zorlamayacağını, ona isteğini zorla yaptıramayacağını belirtme amacına da elverişli olduğu için, keza *"Artık hep birlikte bana tuzak kurun, sonra da bana hiç mühlet vermeyin."* ifadesi ile ne yaparlarsa yapsınlar onlardan korkmadığını açıklamayı kastetmesi muhtemel olduğu için, bu ihtimali gidermek üzere hemen arkasından, *"Ben, benim ve sizin Rabbiniz olan Allah'a dayandım."* diyor. Böylece işinde onların ve kendisinin işlerini yöneten Allah'a dayandığını hatırlatıyor.

Arkasından, *"Hiçbir canlı yoktur ki O, onun perçeminden tutmuş olmasın. Şüphesiz, Rabbin doğru yoldadır."* diyerek bu tevekkülünde başarılı olduğunu hatırlatıyor. Çünkü Allah onların hepsini kuşatmıştır, hepsi O'nun ezici iradesinin altındadır, O tek bir yasaya göre hüküm verir. Bu yasa, hak ile batılın karşı karşıya gelip savaşa tutuşmaları hâlinde hakka yardım edip, onu batıla karşı üstün getirmeyi gerektirir.

Hud Peygamber'in (a.s) müşriklerin putlarından uzak olduğunu ve *"Artık hep birlikte bana tuzak kurun, sonra da bana hiç mühlet vermeyin."* diyerek aciz durumda olduklarını haykırmasına rağmen aralarında esenlikte kalabilmesi, kendisine hiçbir kötülük dokunduramamaları, onun onlara Allah tarafından gönderilmiş bir peygamber olduğunun mucizevî kanıtı ve semavî delilidir.

"Hiçbir canlı yoktur ki O, onun perçeminden tutmuş olmasın. Şüphesiz, Rabbin doğru yoldadır." ifadesinde geçen "dâbbe" kelimesi, yer yüzünde hareket eden bütün canlı türleri demektir. Yine ayetteki "perçemden tutma" deyimini, egemenliğin kemal derecede ve kudretin son derecede oluşunu kinaye yolu ile anlatan bir deyimdir. Yüce Allah'ın doğru yolda olması, O'nun yaratıklar üzerinde işleyen yasal sisteminin tek ve değişmez olması anlamına gelir. Bu yasal sistem, işleri adalet ve hikmet ilkeleri uyarınca yönetmektir ki, bu da hak ile batıl çatışmasında hakkın haklılığını ortaya çıkarıp batılı ortadan kaldırmayı gerektirir.

Buna göre ayetin anlamı şudur: Ben size sunduğum delile dayalı mesajımın başarısı konusunda benim ve sizin Rabbiniz olan Allah'a tevekkül ettim. Bu mesaj, sizin ilâhlarınızdan uzak olduğumu vurgulamak, sizin ve ilâhlarınızın bana hiçbir zarar veremeyeceğidir. Çünkü Allah benim, sizin ve bütün canlıların maliki ve egemenidir. O'nun adil yasal sistemi sabit ve değişmezdir. Buna göre O, dinini destekleyecek ve beni sizin şerrinizden koruyacaktır.

Ayetin başındaki *"Ben, benim ve sizin Rabbiniz olan Allah'a dayandım."* ifadesi paralelinde, "Benim ve sizin Rabbimiz doğru yol üzerindedir." denmiyor. Çünkü burası, Hud Peygamber'in (a.s) kavmine karşı kendisi için dua etme makamıdır. Allah'ın kendisini onların şerrinden koruması beklentisi içindedir. Kavminin tersine Allah'ı Rab edinen odur. Bu yüzden Allah'ı kendi Rabbi sayması, Allah ile olan kulluk ilişkisine sarılarak isteğinin başarıya ulaşmasına çalışması son derece uygundur. *"Ben, benim ve sizin Rabbiniz olan Allah'a dayandım."* ifadesindeki durum ise böyle değildir. Çünkü o, bu ifadede Allah'ın egemenliğinin genel ve kapsamlı olduğunu vurgulamak istiyor.

57) "Eğer yüz çevirerseniz, şüphesiz ki ben, benimle gönderilen mesajı size ilettim."

Hud Peygamber'in (a.s) sözlerinden olan bu cümle, onların iman etmemekte kesin kararlı olduklarını ve inkârcılığa devam edeceklerini gösteren *"Sadece şunu söyleyebiliriz ki: Seni ilâhlarımızdan bazıları çarpmıştır."* şeklindeki sözleri ile bağlantılıdır. Anlamı şudur: Eğer çağırma yüz çeviriyor, iman etmeye ve bana uymaya yanaşmıyorsanız, ben Rabbimin mesajını size ilettim, size yönelik hüccet tamam oldu ve belâyı hak ettiniz.

"Rabbim sizin yerinize başka bir toplum getirecek ve siz O'na hiçbir zarar veremezsiniz. Şüphesiz, Rabbim her şeyi gözetip koruyandır."

Bu ifade, bir tehdit ve onların suçlarının gerektirdiği sonucu haber vermektir. Daha önce Hud Peygamber (a.s) onlara, eğer Allah'tan af diler, O'na yönelirlerse, kendilerine bol yağmur göndereceğini, güçlerine güç ekleyeceğini vadetmiş, günahkâr olarak yüz çevirmemelerini, o takdirde şiddetli azaba uğrayacaklarını hatırlatmıştı.

"Rabbim sizin yerinize başka bir toplum getirecek." Yani, Allah sizin yerinize başka bir kavmi yeryüzünde halife yapacaktır. Çünkü *"Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım."* (Bakara, 30) ayetinde belirtildiği üzere insan Allah'ın yeryüzündeki halifesidir. Nitekim Hud Peygamber'in (a.s) kavmine yönelik, *"Allah'ın Nuh kavminin ardından sizi onların yerine geçirdiğini, sizi vücut yapısı bakımından onlardan daha güçlü yarattığını hatırlayın."* (A'râf, 69) şeklindeki sözleri ile Nuh (a.s) kavminden sonra onların yeryüzündeki halifeler oldukları kendilerine bildirilmişti.

Sözün akışından anlaşıldığına göre bu ihbarî cümle, daha önceki gizli bir cümleye matuftur ve ifade, o gizli cümle ile birlikte, "Rabbim sizi ortadan kaldıracak ve yerinize başka bir toplum getirecektir." şeklindedir. Tıpkı "*Dilerse sizi yok eder ve sizden sonra yerinize dilediğini getirir.*" (En'âm, 133) ayetinde buyrulduğu gibi.

"*Ve siz O'na hiçbir zarar veremezsiniz.*" ifadesinin akışından anlaşıldığına göre, bu cümle bir önceki cümlelerin tamamlayıcısıdır. Yani, eğer O sizi yok etmek isterse, siz O'na bir şey kaybetme ve benzeri gibi bir zarar veremezsiniz. Veya sizi azaba çarptırmak ve yok etmek, O'nun dilediği hiçbir şeyden olmasına yol açmaz. Çünkü her şey Rabbimin koruması altındadır. Hiçbir şey O'nun ilminden kaçmaz ve hiçbir şey O'nun kudretinin kapsamı dışında kalmaz.

Tefsirciler, bu ayeti çeşitli şekillerde yorumlamışlardır. Doğrudan uzak olan bu yorumlara yer vermeyi faydalı görmüyoruz.

58) (Azaba ilişkin) emrimiz geldiğinde, Hud'u ve onunla birlikte iman edenleri tarafımızdan bir rahmet ile kurtardık ve onları katı bir azaptan kurtardık.

Ayetteki "emrin gelmesi" deyimini ile kastedilen şey azabın inmesi, daha açıkçası peygamber ile kavmi arasında son hükmü içeren ilâhî emrin çıkmasıdır. Şu ayette buyrulduğu gibi: "*Hiçbir peygamber Allah'ın izni olmaksızın herhangi bir mucize getiremez. Allah'ın emri gelince de hak ile hükmedilir ve batılı seçenler orada hüsrana uğrarlar.*" (Mü'min, 78)

Anlaşılan o ki, "*tarafımızdan bir rahmet ile*" ifadesinden maksat, müminlere mahsus, onlara dinleri konusunda yardım etmeyi, kendilerini ilâhî öfkenin ve topluca yok edici azabın kapsamasından kurtarmayı gerektiren rahmettir. Şu ayette buyrulduğu gibi: "*Şüphesiz, peygamberlerimize ve iman edenlere hem dünya hayatında, hem de şahitlerin şahitlik edecekleri günde yardım ederiz.*" (Mü'min, 51)

Yine sözün akışından anlaşılan o ki, "*ve onları katı bir azaptan kurtardık*" ifadesinden maksat, Hud kavminin kâfirlerine inen azaptır. Buna göre bu ifade, önceki cümlelerin atf-ı tefsiri niteliğindedir. Bir görüşe göre ise, buradaki azap ile ahiret azabı kastediliyor ki, bu görüşün hiçbir dayanağı yoktur.

59) İşte Âd kavmi, Rablerinin ayetlerini inkâr ettiler, O'nun peygamberlerine karşı geldiler ve her inatçı zorbanın emrine uydular.

Bu ve bir sonraki ayet, Âd kavmi kıssasının arka arkaya gelen iki özetidir. Özetlerin ilki, "*İşte Âd kavmi*" diye başlayıp "*kıyamet gününde de lânete uğradılar*" diye biter. Bu özetle Âd kavminin Rablerinin hikmet ve öğüt içeren, kendilerine doğru yolu gösterip hakkı batıldan ayıran ayetlerini inkâr ettikleri ve bu inkârcılığı kendilerine ilim geldikten sonra yaptıkları anlatılıyor.

Ayette Âd kavminin peygamberlerine karşı geldikleri belirtiliyor. Peygamberlerden maksat, Hud Peygamber (a.s) ile ondan önceki peygamberlerdir. Çünkü bu peygamberler insanları aynı dine çağırdıkları için onların birine karşı gelmek hepsine karşı gelmek demektir. Âd kavmi aslında Hud Peygamber'in (a.s) şahsına karşı geldiler; ama ona karşı gelmekle diğer peygamberlere de karşı gelmiş oldular. "*Âd kavmi peygamberlerini yalanladılar. Hani kardeşleri Hud onlara, 'Allah'tan korkmaz mısınız?' demişti.*" (Şuarâ, 124) ayetinden çıkan anlam da budur. Ayrıca, "*Âd kavminin kardeşi Hud'u da an. Hani o kendinden önce ve sonra uyarıcıların gelip geçtikleri Ahkaf bölgesinde kavmini uyarmıştı.*" (Ahkaf, 21) ayetinde bu anlama işaret ediliyor. Âd kavmine Hud ile Nuh arasında adları Kur'ân'da zikredilmeyen başka peygamberler de gönderilmiş olabilir. Fakat ayetlerin akışı böyle bir sonuca varmaya uygun değildir.

Âd kavmi, başlarındaki inatçı zorbaların emirlerine uydular ve bu zorbalar onları Hud Peygamber'e (a.s) ve onun çağrısına uymaktan alıkoymdu. Ayette geçen "cebbâr (zorba)" kelimesi, insanlara iradesi önünde boyun eğdiren ve onları istediği gibi davranmaya zorlayan lider anlamındadır. Ayette geçen "anîd (inatçı)" kelimesi, hakkı kabul etmeyen, aşırı derecede inatçı kişi demektir. Bu ifadeler Âd kavminin durumunun özetidir. Bu durum Allah'ın ayetlerini yalanlamak, peygamberlere karşı gelmek ve inatçı diktatörlere uymaktır.

Arkasından "*Böylece bu dünyada da, kıyamet gününde de lânete uğradılar.*" ifadesinde durumlarının cezaî yükümlülüğü belirtiliyor. Yani, Allah onları bu dünyada lânete ve rahmetinden uzaklaştırma cezasına çarptırdı. Bu lânetin somut uygulaması, çarptırıldıkları bu ceza veya dünya devam ettikçe defterlerine yazılan günahlardır. Çünkü onlar

kendilerinden sonra gelenler için müşriklik ve kâfirlik çığını açtılar. Nitekim yüce Allah, *"Biz onların yaptıkları her şeyi ve bıraktıkları izleri yazarız."* (Yâsîn, 12) buyuruyor.

Bir başka görüşe göre ise ifadenin anlamı şudur: Bu dünyada lânet onların yakasını hiç bırakmaz. Çünkü onlardan sonra gelip onların durumlarını öğrenen, bıraktıkları izleri gören ve daha sonraki peygamberlerden onların yaptıkları hakkında bilgi alan herkes onlara lânet eder.

Kıyamet günü uğrayacakları lânete gelince; bunun somut uygulaması ise, o gün çarptırılacakları sürekli azaptır. Çünkü kıyamet günü, sadece ve sadece amellerin karşılıklarının verileceği gündür.

Ayette "ittebeû (uydular)" fiilini "utbiû (arkalarından geldi, uğradılar)" fiilinin izlemesinde açıkça fark edilen bir incelik vardır.

60) Haberiniz olsun, Âd kavmi Rablerini inkâr ettiler. Hey, Hud'un kavmi Âd (Allah'ın rahmetinden) uzak olsun!

Ayette geçen "keferû rabbehum" ifadesi "keferû bi-rabbihim" anlamındadır. Cer harfî hafzedildiğinden dolayı "rabb" kelimesi mensup olmuştur. Bu ifade yukarıda işaret ettiğimiz ikinci özetir ve ilk özetî özetlemektedir. Çünkü *"Haberiniz olsun, Âd kavmi Rablerini inkâr ettiler."* cümlesi, *"İşte Âd kavmi, Rablerinin ayetlerini inkâr ettiler..."* ifadesine ve *"Hey, Hud'un kavmi Âd (Allah'ın rahmetinden) uzak olsun!"* cümlesi ise, *"Böylece bu dünyada da, kıyamet gününde de lânete uğradılar."* cümlesine karşılıktır.

Bu cümleden anlaşılıyor ki, daha önceki ifadedeki lânetten maksat, insanların lâneti değil, Allah'ın lânetidir. Bu lânetin somut uygulaması ile en uygun yorum ise, yukarıda sözünü ettiğimiz üç yorumun ilk ikisi (çarptırıldıkları ceza veya dünya devam ettikçe defterlerine yazılan günahlar), özellikle ikincisidir; üçüncü yorum (tarih boyunca insanların onlara lânet etmesi) uygun değildir.

AYETLERİN HADİSLER İŞİĞİNDA AÇIKLAMASI

Tefsiru'l-Ayyâşî'de Ebu Amr Sa'dî'ye dayanılarak verilen bilgiye göre İmam Ali (a.s), *"Şüphesiz, Rabbim doğru yoldadır."* ayeti hakkında şöyle dedi: "Yani, O, hak üzerindedir; iyiliğe iyilikle, kötülüğe kötülükle karşılık verir; istediğini affeder, istediğini bağışlar. O, noksanlıklardan münezzeh ve yucedir.

Ben derim ki: Bu ifadenin açıklaması daha önce yapıldı. Ehlibeyt İmamları'ndan (selâm olsun onlara) nakledilen rivayete göre, "Âd kavminin yaşadığı belde çölde bir yerdı. Onların bol ziraât ürünleri ve hurma bahçeleri vardı. Uzun ömürlü ve uzun boylu idiler. Fakat putlara tapıyorlardı. Kendilerini İslâm'a ve şirk koştuktan vazgeçmeye çağır-sın diye Allah onlara Hud'u (a.s) peygamber olarak gönderdi. Fakat ona inanmadılar. Hatta ona eziyet ettiler. Bunun üzerine yedi yıl beldelerine yağmur yağmadı ve bu yüzden kıtlık afetine uğradılar."

Ad kavminin yağmurdan mahrum bırakıldıkları meselesi, Ehlisün-net kanalıyla da Dahhak'tan rivayet edilir. Dahhak der ki: "Ad kavmi üç yıl yağmurdan mahrum kaldı. Hud Peygamber (a.s) onlara, '*Rabbinizden af dileyin, sonra O'na tövbe edin ki, size gökten bol yağmur göndersin.*' dedi. Fakat onlar bu çağrıyı reddedip, putperestliklerine devam ettiler."

Yukarıda söylediğimiz gibi incelediğimiz ayetlerde de bu hususa dair işaret vardır.

Bilesiniz ki, Hud Peygamber (a.s) ile Âd kavmi hakkında çok sayıda rivayet vardır. Fakat bu rivayetlerde öyle şeylere rastlıyoruz ki, bunları ne Kur'ân doğruluyor ve ne akla dayalı değerlendirme teyit ediyor. Bu yüzden onlara yer vermedik.

Ayrıca Şîî ve Sünnî kanallardan Kral Şeddad'a nispet edilen Âd bahçesinin nitelikleri hakkında gelen başka rivayetler vardır. Bu bahçenin "*Direkler üzerinde yükselen ve ülkelerde bir benzeri yaratılmayan İrem'e...*" (Fecr, 7-8) ayetinde sözü edilmektedir. İnşallah Fecr Suresi'nin tefsiri sırasında bu konuya değineceğiz.

HUD KISSASI

1- Hud Peygamber'in Kavmi Âd

Âd, tarih öncesinde yaşamış bir Arap kavmi idi. Arap Yarımadası'nda oturuyorlardı. Haklarında bilgi ve belge yoktur. Onlarla ilgili tarihî bilgiler güvenilir hikâyelerden ibarettir. Eldeki Tevrat'ta kendilerinden hiç söz edilmiyor.

Kur'ân'da onların kıssasıyla ilgili olarak şu bilgiler veriliyor: Âd kavmi -ki bazen de "İlk Âd" olarak geçer (Necm, 50) ve bundan ikinci

bir Âd kavminin varlığı anlaşılır- Nuh kavminden sonra (A'râf, 69) Arap Yarımadası'nın Ahkaf bölgesinde yaşadılar (Ahkaf, 21).

Uzun boylu (Kamer, 20; Hakka, 7), sağlam yapılı (A'râf, 69), güçlü ve kuvvetli idiler (Secde, 15; Şuarâ, 130). Uygarlıkta ve kültürde ileri gitmişlerdi. İmar edilmiş beldeleri vardı. Bağları, hurmalıkları, çeşitli ziraî ürünleri olan verimli toprakları vardı. Güzel ve görkemli evleri vardı (Şuarâ ve diğer sureler). Şu ayette haklarında verilen bilgiler, uygarlık alanındaki gelişmişliklerini kanıtlamak için yeterlidir. *"Görmedin mi Rabbin Âd'a ne yaptı? Direkler üzerinde yükselen ve ülkelerde bir benzeri yaratılmayan İrem'e?"* (Fecr, 6-8)

Tutumlarını değiştirip sapıncaya kadar Allah'ın nimetlerinden yararlanmaya devam ettiler. Sonunda putperestlik geleneği aralarında kökleşti. Her put için bir anıt dikerek eğlenceye daldılar. Ebedî hayata kavuşma kanaati ile yeraltı sığınakları edindiler. Şımarık diktatörlerine itaat ettiler. Bunun üzerine Allah onlara kardeşleri Hud'u (a.s) gönderdi. Hud Peygamber (a.s) onları hakka çağırdı. Putları bırakarak Allah'a kulluk etmelerini, işlerinde adalet ve merhamet ilkelerini gözetmelerini telkin etti (Şuarâ, 130). Israrlı öğütleri ile yollarını aydınlatıp belirginleştirdi. Kendilerine ileri sürebilecekleri hiçbir bahane, hiçbir mazeret bırakmadı. Buna rağmen çağrısına sırt çevirdiler. Telkinlerine inkârla karşılık verdiler. Sadece az sayıda kişi ona inandı. Çoğunluğu azgınlıkta ve inatçılıkta ısrar etti. Hud Peygamber'i (a.s) kendinde olmamakla ve delilikle suçladılar. Kendilerini tehdit ettiği azabı ısrarla başlarına getirmesini istediler. O da onlara şu cevabı verdi: *"Bilgi sadece Allah'ın katındadır. Ben size, benimle gönderilen mesajı iletiyorum. Fakat sizin cahil bir kavim olduğunuzu görüyorum."* (Ahkaf, 23)

Bunun üzerine Allah, üzerlerine azap indirdi. Onlara kavurucu bir rüzgâr gönderdi. Bu rüzgâr, önüne çıkan her şeyi kül edip geçiyordu (Zâriyât, 42). Kasıp kavuran bir rüzgârdı. Yedi gün sekiz gece devam etti. Orada o kavmi içi boş hurma kütükleri gibi yere serilmiş durumda görürdün (Hâkka, 7). O rüzgâr, insanları sökülmiş hurma kütükleri gibi yere seriyordu (Kamer, 20).

Âd kavmi ilk başta bu rüzgârın vadilerine doğru yayılan bir bulut şeklinde geldiğini gördüklerinde sevinç içinde, "Bize yağmur getirecek bir bulut." dediler. Fakat yanıldılar. Çünkü o, başlarına acele olarak gelmesini istedikleri azap rüzgârı idi. Acı bir azap içeriyordu. Rabbinin

emri ile önüne çıkan her şeyi yıkıp yok ediyordu. Kasırga geçince, evlerinden başka hiçbir şey görünmez olmuştu (Ahkaf, 25). Allah, onları sonlarından başlayarak helâk etti. Fakat Hud Peygamber'i (a.s) ve onunla birlikte iman edenleri rahmeti ile kurtardı (Hud, 58).

2- Hud Peygamber'in Manevî Kişiliği

Hud (a.s), Âd kavminden ve Kur'ân'da adı geçen peygamberler içinde hakkı savunmak ve putperestliği ortadan kaldırmak için mücadeleye atılan ve Allah uğruna çektiği sıkıntıların anlatımına yer verilen ikinci peygamberdir. Yüce Allah onu, öbür saygın peygamberleri için kullandığı ifadeler ile övmüş ve onlarla birlikte iyiliklerini zikretmiştir. Allah'ın selâmı ona olsun.

وَالِى ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ
هُوَ أَنْشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا فَاسْتَغْفِرُوهُ ثُمَّ تَوْبُوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي
قَرِيبٌ مُجِيبٌ ﴿٦١﴾ قَالُوا يَا صَالِحُ قَدْ كُنْتَ فِينَا مَرْجُوًّا قَبْلَ هَذَا أَتَنْهِينَا
أَنْ نَعْبُدَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا وَإِنَّا لَفِي شَكٍّ مِمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ مُرِيبٌ ﴿٦٢﴾ قَالَ
يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي وَآتَيْنِي مِنْهُ رَحْمَةً فَمَنْ يَنْصُرُنِي
مِنَ اللَّهِ إِنْ عَصَيْتُهُ فَمَا تَزِيدُونَنِي غَيْرَ تَخْسِيرٍ ﴿٦٣﴾ وَيَا قَوْمِ هَذِهِ نَاقَةُ
اللَّهِ لَكُمْ آيَةٌ فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللَّهِ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ
عَذَابٌ قَرِيبٌ ﴿٦٤﴾ فَعَقَرُوهَا فَقَالَ تَمَتَّعُوا فِي دَارِكُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ ذَلِكَ
وَعْدٌ غَيْرُ مَكْذُوبٍ ﴿٦٥﴾ فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا صَالِحًا وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ
بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَمِنْ خِزْيِ يَوْمِئِذٍ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ ﴿٦٦﴾ وَآخَذَ
الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةَ فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَاثِمِينَ ﴿٦٧﴾ كَانَ لَمْ
يَعْنُوا فِيهَا إِلَّا أَنْ ثَمُودَ كَفَرُوا رَبَّهُمْ إِلَّا بَعْدًا لِثَمُودَ ﴿٦٨﴾

AYETLERİN MEÂLİ

61- Semud kavmine de kardeşleri Salih'i (peygamber olarak gönderdik). Salih dedi ki: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin; sizin O'ndan başka ilâhınız yoktur. O, sizi yerden var etti ve orada sizi orayı bayındırlaştırmakla görevlendirdi. O'ndan af

dileyin, sonra O'na tövbe edin. Şüphesiz, Rabbim (kullarına) yakındır ve (dilekleri) kabul edendir."

62- Dediler ki: "Ey Salih! Bundan önce sen aramızda kendisine umut bağlanan biri idin. Şimdi bizi atalarımızın taptıkları şeylere tapmaktan mı sakındırıyorsun?! Biz, bizi benimsemeye çağırdığın şey hakkında kuşkulandırıcı bir şüphe içindeyiz."

63- Salih dedi ki: "Ey kavmim! Baksanıza, eğer ben Rabbimden gelen açık bir delile dayanıyorsam ve O bana katından bir rahmet bağışladıysa, emrine karşı geldiğim takdirde kim beni Allah'tan kurtarır?! Sizin bana zararımı arttırmaktan başka bir katkınız olamaz."

64- "Ey kavmim! Bu, size bir mucize olarak (gönderilen) Allah'ın dişi devesidir. Bırakın onu Allah'ın yerinde yesin ve ona bir kötülük dokundurmayın; yoksa yakın vadeli bir azap sizi yakalar."

65- Fakat onlar, onu boğazladılar. Bunun üzerine (Salih) onlara, "Yurdunuzda üç gün daha (yaşama nimetinden) faydalanın. Bu, yalanı olmayan kesin bir vaattir." dedi.

66- (Azaba ilişkin) emrimiz geldiğinde, Salih'i ve onunla birlikte iman edenleri tarafımızdan bir rahmet ile (helâk olmaktan) ve o günün horluğundan kurtardık. Şüphesiz, Rabbin güçlü ve üstündür.

67- Zulmedenleri ise, o (korkunç) ses yakaladı da yurtlarında yüzüstü yere yığılıp kaldılar.

68- Sanki orada hiç yaşamamışlardı. Haberiniz olsun, Semud kavmi Rablerini inkâr ettiler. Hey, Semud kavmi (Allah'ın rahmetinden) uzak olsun!

AYETLERİN AÇIKLAMASI

Okuduğumuz ayetlerde Salih Peygamber (a.s) ile kavmi Semud'un hikâyesi anlatılıyor. Salih Peygamber (a.s), tevhide çağıran ve putpe-restliğe karşı mücadeleye atılan üçüncü peygamberdir. O, Semud kavmini tevhide çağırdı ve Allah uğruna eziyetlere ve sıkıntılara katlandı.

Sonunda Allah kavmi ile arasında hükmünü vererek onları helâk ederken, kendisini yanındaki müminlerle birlikte kurtardı.

61) Semud kavmine de kardeşleri Salih'i (peygamber olarak gönderdik). Salih dedi ki: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin; sizin O'ndan başka ilâhınız yoktur."

Hud Peygamber (a.s) hikâyesinde geçen bunun benzeri ayet hakkında söylediklerimiz bu ayet için de geçerlidir.

"O, sizi yerden var etti ve orada sizi orayı bayındırlaştırmakla görevlendirdi. O'ndan af dileyin, sonra O'na tövbe edin. Şüphesiz, Rabbim (kullarına) yakındır ve (dilekleri) kabul edendir."

Ragıp İsfahanî diyor ki: "(Ayette geçen 'enşee' fiilinin kökü olan) 'inşa' kelimesi, bir şeyi var edip geliştirmek demektir. Çoğunlukla canlılar için kullanılır. '*Sizi yoktan var eden ve size işitme duygusu ve gözler veren O'dur.*' ayetinde olduğu gibi. (Yine ayette yer alan 'ista'mere' fiilinin kökü olan) 'imaret' kelimesi, yıkıntının ve yıkmanın tersi anlamına gelir. ('Yerini abat etti' anlamında) 'Amere arzahu ya'muruha imaret' denir. Örnek, '*Mescid-i Haram'ı onarmayı*' ayetidir. (Bu anlamda) 'Amertuhu fe-umire fe-huve ma'mur' denir. Bir başka örnek, '*Orayı onların imar ettiklerinden daha çok imar ettiler.*' ayeti ile '*Beytü'l-ma'mur (imar edilmiş ev)*' ifadesidir. 'A'merethu'l-arza' ve 'ista'mereha', bir şeyin imar edilmesini birine havale etmek anlamına gelir. '*Ve orada sizi orayı bayındırlaştırmakla görevlendirdi.*' ayetinde olduğu gibi." (Alıntı sona erdi.)

Buna göre "imaret", bir yeri kendisinden beklenen faydaları sağlamayı elverişli hâle getirmek demektir. Evi oturulacak duruma, mescidi ibadet edilecek duruma, toprağı ekim yapılacak duruma, bahçeyi meyveleri toplanacak ve içinde gezinilecek duruma getirmek gibi. "İsti'mar" ise, imar etmeyi istemek, yani birinden bir yeri beklenen faydalarını sağlamaya elverişli duruma getirmesini istemek demektir.

Bu açıklamaların ışığında -aynı zamanda hasrı ifade eden- "*O, sizi yerden var etti ve orada sizi orayı bayındırlaştırmakla görevlendirdi.*" ifadesinin anlamı şudur: Yeryüzünde insan denen varlığı var eden, sonra onu aşama aşama geliştiren, onu yeryüzünde tasarrufta bulunma yeteneği ile donatan, orayı hayatında yararlanacağı ve şuuruna vardı-

ğı ihtiyaçları ve eksikleri gidermek için kullanacağı duruma getirme imk nlarını ona bağışlayan Allah'tır. Sizler var olmanızda ve varlığını devam ettirmede sadece O'na muhtaçsınız.

Salih Peygamber'in (a.s) dile getirdiğı bu ifade, sebep bildiren bir ifade olduğı gibi, aynı zamanda, *"Ey kavmim! Allah'a kulluk edin; sizin O'ndan başka ilâhınız yoktur."* ifadesi ile kavmine y nelttiğı  ağırya kanıt sağlayan bir delildir. Bu yüzden ayrı bir söz hâlinde getirilmiş, daha önceki cümleye atfedilmemi tir. Sanki Salih Peygamber'e, "Niçin yalnız O'na kulluk edelim?" diye sorulmuş da o da bu soruya, "       sizi yerden var edip geliştiren ve orayı bayındırla tırmakla görevlendiren O'dur." diye cevap vermiştir.

       onlar putlara taparken, onları yüce Allah'a ortak koşarken zanları uyarınca şöyle diyorlardı: Allah, ihata edilmeyecek derecede büyük, kendisine kulluk ve istek ula amayacak derecede yüce ve uzaktır. Oysa insanın kulluk etmesi ve isteklerde bulunması gereklidir. Bu yüzden O'nun  u yeryüzü âlemini havale ettiğı ve mevcut düzenin yürütülmesini uhdesine verdiğı üstün yaratıklarından birine tapmamız, yakarma yolu ile o üstün yaratı a yakla mamız gerekir ki, böylece bizden razı olsun, bize iyilikleri indirsın, bize  fkelenmesin ve böylece kötülüklerden uzak kalalım. Taptı ımız bu ilâh, gerçekte bizim Allah katındaki aracımızdır.        O, ilâhların ilâhı ve rablerin rabbidir ve her için son mercii O'dur.

Görülüyor ki, putperestlik inancı, yüce Allah ile insan arasındaki ilişkinin kopuklu una ve bu ilişkinin putperestlerin taptıkları sözde üstün aracılar ile insan arasında kurulması ilkesine dayanır. Ayrıca bu aracıların gelişmeleri etkilemede bağımsız olduklarına ve Allah katında  faat i olduklarına inanılır.

Oysa insanı topraktan yaratıp yeryüzünü bayındırla tırmakla görevlendiren yüce Allah olduğuna göre, O'nunla insan arasında ilişki vardır ve insana yakındır. O'nun tarafından düzenlenip  u kâinatta yürürlüğe konan  u sebeplerin hiçbirinin bağımsızlığı yoktur ki, onları hoşnut ederek iyilikleri umulsun ve onları öfkelenmek yüzünden kötülükleri beklensin.

O hâlde kulluk edilmesi ve bu yolla ho nutlu u umularak öfkesinden sakınılması gereken tek merci Allah'tır.        O, insanın ve her şeyin yaratıcısı, insanın ve her şeyin i lerinin yöneticisidir. Buna göre,

"O, sizi yerden var etti ve orada sizi orayı bayındırlaştırmakla görevlendirdi." ifadesi, öncesindeki cümlelerin gerekçesi ve Allah ile insan arasındaki ilişkinin varlığını vurgulama ve sebeplerin etki bağımsızlığını reddetme yolu ile o cümlelerin delilidir.

Bundan dolayı bu ifadeyi, *"O'ndan af dileyin, sonra O'na tövbe edin."* şeklinde bir sonuç ifadesi izlemiştir. Yani Allah, yaratıcınız ve hayatınızın işlerinin yöneticisi olması gerekçesi ile O'nun dışındaki sözde ilâhları bir yana bırakarak kulluk etmeniz gereken yegâne merci olduğuna göre, başkalarına tapmak sureti ile işlediğiniz günahları affetmeyi O'ndan isteyin, O'na iman ve kulluk ederek yönelin. Çünkü O, size yakındır ve istekleri kabul edendir.

"O'ndan af dileyin..." cümlesine, *"Şüphesiz, Rabbim (kullarına) yakındır ve (dilekleri) kabul edendir."* cümlesi gerekçe gösteriliyor. Zira gösterilen delilden sonuç olarak ortaya çıkıyor ki, insanı yaratan, yetiştiren ve hayatının işlerini yöneten Allah'tır. Kâinatta etkili olan sebeplerin hiçbirisi bağımsız değildir. Tersine, şunu oraya ve onu şuraya yönelten O'dur. İnsan ile ihtiyaçları arasında, insanla kâinatı etkileyen sebepler arasında yalnız O vardır ve insana yakındır. Putperestlerin sandıkları gibi akıllar tarafından idrak edilmez, kulluk ve yaklaşma girişi mi kendisine ulaşmaz değildir. Yakın olduğuna göre de istekleri kabul edendir. Yakın ve istekleri kabul eden olduğuna ve kendisinden başka ilâh olmayan Allah olduğuna göre de insanlar O'ndan af dilemeli ve sonra O'na yönelmelidirler.

62) Dediler ki: "Ey Salih! Bundan önce sen aramızda kendisine umut bağlanan biri idin. Şimdi bizi atalarımızın taptıkları şeylere tapmaktan mı sakındırıyorsun?! Biz, bizi benimsemeye çağırdığın şey hakkında kuşkulandırıcı bir şüphe içindeyiz."

İnsanın zatına değil, fiillerine ve eserlerine umut bağlanır. Onlardan da sadece hayırlı ve faydalı olan umulur. İnsanın umut bağlanan biri olması demek, onun kişiliği ve aile yapısı itibarıyla reşit ve kâmil olması demektir. Böyle olduğu için kendisinden hayır beklenir ve fayda umulur. *"Sen aramızda kendisine umut bağlanan biri idin."* ifadesi, Salih Peygamber'in (a.s) onların genelinin umut bağladığı bir kişi olduğunu gösterir.

"Ey Salih! Bundan önce sen aramızda kendisine umut bağlanan biri idin." demelerinin anlamı şudur: Semud kavmi sende rûş ve kemal

belirtilerini gördükleri için senin toplumlarının salih bir ferdi olmanı, hizmetlerinle toplumlarına yararlı olmanı, toplumu gelişme yolunda ilerletmeni bekliyorlardı. Fakat bu gün senden ve görüşünün isabetinden ümitlerini kesitiler. Çünkü karşılarına şimdiye kadar hiç işitmedikleri sözler ile ve beklenmedik bir çağrı ile çıkmış bulunuyorsun.

"Şimdi bizi atalarımızın taptıkları şeylere tapmaktan mı sakındırıyorsun?!" Bu soru yadırgama içerikli bir sorudur. Kötüleme ve kınama ifade eder. Aynı zamanda daha önceki ifadenin sebebini açıklama makamındadır. Anlamı şöyledir: Semud kavminin bugün senden ümit kesmelerinin sebebi, senin onları millî geleneklerine uymaktan men etmen ve toplumlarının en bariz niteliğini yok etmeye kalkışmandır. Çünkü putlara tapmak, bu toplumun kutsal geleneklerindendir. Toplumun kutsal geleneklerini devam ettirmesi, onun köklü bir geçmişe, doğru görüş ve iradeye dayalı bir millî birliğe sahip olduğunu gösterir.

Bu söylediklerimizin delili, *"Şimdi bizi atalarımızın taptıkları şeylere tapmaktan mı sakındırıyorsun?!"* ifadesidir. Bu ifadede, torunların tapınmasını ataların tapınması ile birleştiren bir süreklilik anlamı vardır. Dikkat edilirse, *"Şimdi bizi atalarımızın tapmış oldukları şeylere tapmaktan mı sakındırıyorsun?!"* denmemiştir. Anlam açısından bu iki tabir arasındaki fark açıktır.

Bundan anlaşılıyor ki, el-Menar yazarı ve başka bazı tefsircilerin bu ifadeyi, *"Şimdi bizi atalarımızın tapmış oldukları şeylere tapmaktan mı sakındırıyorsun?!"* şeklinde tefsir etmeleri yanlıştır.¹

"Biz, bizi benimsemeye çağırdığın şey hakkında kuşkulandırıcı bir şüphe içindeyiz." ifadesi, Semud kavminin Salih Peygamber'in (a.s) çağrısını reddetmek için dayandıkları ikinci delildir. Birinci delilleri, bu ayetin başlangıcının içeriğidir ki, özet olarak şöyledir: Senin ortaya attığın putlara tapmayı reddetme çağrısı, Semud kavminin kutsal gelenegini ortadan kaldıracak, bu kavmin millî yapısını yıkacak ve tarihî şöhretini öldürecek, kınanması gereken bir bidattir. Bu yüzden onu reddetmeliyiz. İkinci delilleri de şudur: Bu çağrın hakkında inandırıcı, içimizdeki şüpheyi giderici açık bir delil getirmiş değilsin. Bu yüzden biz, bizi benimsemeye çağırdığın şey hakkında seni suçlayıcı bir şüphe

1- [el-Menar, c.12, s.122; Tefsir-i İbn Kesir, c.3, s.561]

içindeyiz ve hakkında şüphe duyduğumuz çağrını kabul etmemiz söz konusu değildir.

(Ayette geçen "mürîb" kelimesinin mastarı olan) "irabet" kelimesi, suçlamak ve suizanda bulunmak demektir. Bir şey sende onun hakkında şüphe uyandırdığı zaman, "Rabenî minhu keza" dersin. Bir şey seni onu suçlamaya, ona suizanda bulunmaya sebep olduğu zaman da, "Erabenî keza irabeten" dersin.

63) Salih dedi ki: "Ey kavmim! Baksanıza, eğer ben Rabbimden gelen açık bir delile dayanıyorsam ve O bana katından bir rahmet bağışladıysa, emrine karşı geldiğim takdirde kim beni Allah'tan kurtarır?! Sizin bana zararımı arttırmaktan başka bir katkınız olamaz."

Buradaki açık delilden maksat mucize, rahmetten maksat da peygamberliktir. Bu surede Nuh Peygamber'in (a.s) hikâyesini anlatırken bunun benzeri olan ayet hakkında söylediklerimiz bu ayet için de geçerlidir.

"Emrine karşı geldiğim takdirde kim beni Allah'tan kurtarır?!" ifadesi, öncesindeki şart cümlesinin cevabıdır. İfadenin anlamı şudur: Söyleyin bana, eğer ben çağrımın doğruluğunu bildiren bir mucize ile desteklendiysem ve Allah bana peygamberlik verip de mesajını iletmemi emrettiyse, sizin çağrıyla bırakmam şeklindeki isteğinize itaat ettiğim ve arzunuza uyduğum takdirde beni Allah'tan kim koruyacak, O'na karşı beni kim savunacak?!

Böylece bu ifadede onların her iki delillerine cevap verilmiş ve bidat diye niteleyip kınadıkları davetin mazereti bildirilmiştir.

"Sizin bana zararımı arttırmaktan başka bir katkınız olamaz." ifadesi, bir önceki cümlede söylediklerinin sonucudur. O cümlede Semud kavminin iki delilini çürütmüş, onlara niçin karşı çıktığını, kendilerini hangi gerekçe ile millî geleneklerinin tersine çağırdığını açıklamıştı. Buna göre ifadenin anlamı şudur: Sizi Allah'a çağırmaktan vazgeçip size dönmeme ve size katılmama yönelik ısrarınız, benim sadece zararımı arttırır. Çünkü hakka karşı çıkmak, zarardan ve hüsrandan başka bir şey değildir.

Başka bir görüşe göre bu ifadenin anlamı, *"Şimdi bizi atalarımızın taptıkları şeylere tapmaktan mı sakındırıyorsun?!"* şeklinde-

ki sözleriniz, sadece sizin zararda olduğunuz yolundaki görüşümü perçinliyor, şeklindedir.¹ Başka bir yoruma göre, "Böylece zararda olduğunuzu daha açık görüyorum." anlamı kastediliyor. En uygun görüş, birinci görüştür.²

64) "Ey kavmim! Bu, size bir mucize olarak (gönderilen) Allah'ın dişi devesidir. Bırakın onu Allah'ın yerinde yesin ve ona bir kötülük dokundurmayın; yoksa yakın vadeli bir azap sizi yakalar."

Devenin Allah'a izafe edilmesi, değer verme, onurlandırma amacı taşır. Allah'ın evi, Allah'ın kitabı gibi. Sözü edilen deve, Salih Peygamber'in (a.s) peygamberliğini teyit eden bir mucize idi. Onu kavminin isteği üzerine Allah'ın izni ile dağdaki bir kayadan çıkarmıştı. Kavmine, o deveyi Allah'ın yerinde gezinip otlamak üzere serbest bırakmalarını söyledi. Ona dövme, yaralama, öldürme gibi bir kötülük dokundurmamaları hususunda kavmini uyardı ve onlara, ona bir zarar dokundurmaları durumunda çok yakın vadeli bir azaba çarpılacaklarını haber verdi. Ayetin anlamı budur.

65) Fakat onlar, onu boğazladılar. Bunun üzerine (Salih) onlara, "Yurdunuzda üç gün daha (yaşama nimetinden) faydalanın. Bu, yalanı olmayan bir vaattir." dedi.

(Ayette geçen "akerû" fiilinin kökü olan) "akr" kelimesi, deve için kullanıldığında boğazlamak anlamına gelir. "Dâr" kelimesi ise, insanın kendisinin ve ailesinin barınması için yapıp içinde oturduğu ev anlamına gelir. Buradaki anlamı, Semud kavminin yaşadığı şehirdir. Ev nasıl aileyi bir araya getiriyorsa, şehir de sakinlerini bir araya getirdiği için ev diye anılmıştır. Bir görüşe göre³ "dâr"dan maksat, dünya yurdudur ki, bu uzak bir ihtimaldir.

Şehirlerinde faydalanmalarından maksat, hayat nimetinden yararlanıp yaşamaktır. Çünkü dünya hayatı, kendisinden yararlanılan bir meta-dır. Ya da maksat, şehirlerinde hazırladıkları gönül okşayıcı manzaralar, ev eşyaları, yiyecekler, içecekler gibi çeşitli nimetlerden yararlanmak ve nefislerinin arzularına dalmaktır.

1- [el-Keşşaf, c.2, s.408]

2- [el-Menar, c.12, s.123]

3- [el-Kebir, c.18, s.20]

"Bu, yalanı olmayan bir vaattir." ifadesindeki işaret, "Yurdunuzda... faydalanın" cümlesine dönüktür ve "yalanı olmayan bir vaat" de onun açıklamasıdır.

66) (Azaba ilişkin) emrimiz geldiğinde, Salih'i ve onunla birlikte iman edenleri tarafımızdan bir rahmet ile (helâk olmaktan) ve o günün horluğundan kurtardık. Şüphesiz, Rabbin güçlü ve üstündür.

"(Azaba ilişkin) emrimiz geldiğinde, Salih'i ve onunla birlikte iman edenleri tarafımızdan bir rahmet ile (helâk olmaktan)... kurtardık." ifadesiyle ilgili olarak söyleyeceğimiz şeyler, daha önce Hud hikâyesinde geçen benzer ifadeyle ilgili olarak söylediklerimizin aynısıdır.

"Ve o günün horluğundan" ifadesi, hafzedilmiş bir ibareye matuftur ve ifadenin geniş şekli, "Onları azaptan ve o günün horluğundan kurtardık." biçimindedir. Bu ifadede geçen "hızı" kelimesi, rezaleti açık olan ve açıklanmasından utanılan durum anlamına gelir. Bu ifadenin geniş şekli, "Beni bu zalim kavimden kurtar." ifadesine paralel olarak "Onları o kavimden ve o günün horluğundan kurtardık." şeklinde de olabilir.

"Şüphesiz, Rabbin güçlü ve üstündür." ifadesi, ayetin baş tarafının içeriğinin sebebi konumundadır. Bu ifadede, çoğul birinci şahıstan üçüncü şahsa geçiliyor. Bu geçiş sanatı, Hud Peygamber (a.s) hikâyesinde yer alan "Haberiniz olsun, Âd kavmi Rablerini inkâr ettiler." ifadesinde de kullanılmıştı. Bunun gerekçesi, müşriklerin kulluk tavrının dışına çıkıp rububiyeti inkâr ettiklerini ve Rablerinin nimetlerine karşı nankörlük ettiklerini vurgulamak için rububiyet sıfatına dikkat çekmektir.

67) Zulmedenleri ise, o (korkunç) ses yakaladı da yurtlarında yüzüstü yere yığılıp kaldılar.

(Ayette geçen "câsimîn" kelimesinin kökü olan) "cüsûm" kelimesi, yüzüstü yere düşmek demektir. Ayetin geriye kalan bölümünün anlamı açıktır.

68) Sanki orada hiç yaşamamışlardı.

"Ganiye bi'l-mekân"; bir yerde ikamet etmeyi, oturmayı ifade eder. (Ayette geçen "lem-yeğnev" fiili bu anlamdadır.) İfadedeki zamir ("fî-ha"), bir önceki ayette yer alan "diyar" kelimesine racidir.

Haberiniz olsun, Semud kavmi Rablerini inkâr ettiler. Hey, Semud kavmi (Allah'ın rahmetinden) uzak olsun!

Bu iki cümle, hikâyenin ayrıntılı şeklinin özetidir. Birinci cümle, Semud kavminin ve Salih Peygamber'in (a.s) çağrısının nasıl bir sonuca vardığının; ikinci cümle ise, Allah'ın onlara verdiği cezanın özetidir. Bu ifadenin benzeri, Hud Peygamber'in (a.s) hikâyesinin sonunda da yer almıştı.

AYETLERİN HADİSLER İŞİĞİNDA AÇIKLAMASI

el-Kâfi adlı eserde, müellif kendi rivayet zinciriyle Ebu Basir'den şöyle nakleder: İmam Cafer Sadık'a, *"Semud kavmi de uyarıcıları yalanladı. 'Bizden olan bir beşere mi uyacağız?! O takdirde biz bir sapıklık ve çılgınlık içine düşmüş oluruz.'* dediler." (Kamer, 23-24) ayeti hakkındaki görüşünü sordum. Bana şöyle dedi: "Bu ayet, Semud kavminin Salih Peygamber'i yalanlamaları hakkındadır. Yüce Allah bir kavmi, onlara daha önce peygamberler gönderip de o peygamberler onlara hücceti tamamlamadıkça asla helâk etmez."

"Allah, onlara Salih'i peygamber olarak gönderdi. Fakat onlar, ona olumlu karşılık vermediler ve ona karşı geldiler. 'Bize şu kayadan gebe bir deve çıkarmadıkça sana inanmayız.' dediler. Söyledikleri kaya saygı gösterdikleri, taptıkları, her yılbaşında önünde kurban kesmek üzere çevresinde toplandıkları bir kaya idi. Salih Peygamber'e, 'Eğer sandığın gibi bir peygamber isen, bizim için ilâhına dua et de şu sert kayadan gebe bir deve çıkarsın.' dediler. Allah da istedikleri deveyi kayadan çıkardı."

"Sonra Allah, Salih Peygamber'e şöyle bir vahiy gönderdi: 'Kavmine de ki: Allah bir gün bu deveye ve bir gün de size su içme günü belirledi. Devenin su içme günü geldiğinde suyu içer ve içtikten sonra onu bir yere kapatırlardı. O gün küçük-büyük herkes onun sütünden içerdi. Ertesi gün olunca bu defa onlar suya giderek su içerlerdi. O gün deve su içmezdi. Uzun süre bu böyle devam etti."

"Sonra Allah'a karşı geldiler. Birbirlerine gidip geldiler ve aralarından biri, 'Bu deveyi öldürüp ondan kurtulun; bir gün onun ve bir gün bizim su içme günümüz olmasına razı değiliz.' dedi. Arkasından, 'Bunu öldürmeyi kim üstlenecek? Ona istediği mükâfatı veririz.' dediler. Bunun üzerine Kaddar adında kırmızı yüzlü, kahverengi saçlı, mavi gözlü,

babası belli olmayan bir zina çocuğu ortaya çıktı. Çevresinde kötü ve uğursuz sayılan bu kişiye bir ödül adadılar. Deve her zaman geldiği suya yönelince adam onu su içmek üzere bıraktı. Fakat dönerken yolu üzerinde oturdu ve ona bir kılıç darbesi vurdu. Hayvana bir şey olmayınca bir daha vurup onu öldürdü. Hayvan yan tarafı üzerine yere düştü. Yavrusu kaçıp dağa çıktı ve orada başını havaya kaldırarak üç kere bağırdı. Bunun üzerine Salih Peygamber'in kavmi devenin yanına geldi. Küçük-büyük hepsi deveyi öldürmeye katıldı. Etini bölüştüler ve hep birlikte onu yediler."

"Salih Peygamber bu durumu görünce yanlarına gelerek, 'Ey kavmim, bu işi niye yaptınız? Yoksa Rabbinizin emrine karşı mı geldiniz?' dedi. Yüce Allah, Salih Peygamber'e (a.s) şöyle vahiy etti: 'Senin kavmin azdı ve haddi aştı. Allah'ın kendilerine delil olarak gönderdiği deveyi öldürdüler. Oysa o devenin onlara hiçbir zararı olmadığı gibi, tersine büyük faydası vardı. Şimdi onlara söyle: Kendilerine üç gün sonra azabımı göndereceğim. Eğer tövbe edip yaptıklarından dönerlerse, tövbelerini kabul eder, onları cezalandırmaktan vazgeçerim. Yok, eğer tövbe edip yaptıklarından dönmezlerse, üçüncü gün azabımı onlara gönderirim."

"Salih Peygamber yanlarına gelerek dedi ki: 'Ey kavmim, ben size Allah'ın gönderdiği bir elçiyim. O size şöyle diyor: Eğer tövbe eder, yaptığınızdan döner ve af dilerseniz, sizi affeder, tövbenizi kabul ederim.' Kavmi, Salih Peygamber'in bu sözlerine en serkeş ve isyankâr sözlerle karşılık vererek şöyle dediler: Ey Salih, eğer doğru söylüyorsan, bizi kendisi ile tehdit ettiğin azabı başımıza getir."

"Salih Peygamber onlara, 'Ey kavmim, yarın sabah yüzleriniz sararacak, ikinci gün kızaracak ve üçüncü gün kapkara olacak.' dedi. İlk günün sabahı gelince yüzleri sarardı. Birbirlerine koşup, 'Salih'in dediği başımıza geldi.' dediler. Fakat aralarındaki azgınlar, 'Söyledikleri ciddî de olsa Salih'in sözlerine kulak asmayacak, onları kabul etmeyeceğiz.' dediler. İkinci gün olunca yüzleri kıpkırmızı oldu. Birbirlerine koşarak, 'Arkadaşlar! Salih'in dediği başımıza geldi.' dediler. Fakat aralarındaki azgınlar, 'Hep birlikte helâk olsak da Salih'in sözlerini dinlemeyecek ve atalarımızın taptıkları putları bırakmayacağız.' dediler. Böylece tövbe edip yaptıklarından dönmeye yanaşmadılar. Üçüncü gün yüzleri simsiyah oldu. Birbirlerine koşarak, 'Arkadaşlar! Salih'in dedikleri başımıza

geldi.' dediler. Aralarındaki azgınlar da, 'Evet, Salih'in bize dedikleri başımıza geldi.' dediler."

"Gece yarısı olunca, onlara Cebraîl gelerek bir nara attı. Bu nara kulak zarlarını yırttı, kalplerini hoplattı ve ciğerlerini parçaladı. O üç gün zarfında vücutlarını hanutlamış ve kefenlerini giymişlerdi. Çünkü azabın başlarına ineceğini anlamışlardı. Sonunda göz açıp kapayıncaya kadar küçük-büyük hepsi öldü. Büyük ve küçükbaş hayvanları bile telef oldu. Allah her şeyi helâk etti. Evlerinde ve yataklarında ölüp kaldılar. Yüce Allah'ın gürültü ile birlikte gökten üzerlerine gönderdiği ateş hepsini yakıp kül etti. İşte Semud kavminin hikâyesi budur."

Ben derim ki: Rivayet olağanüstü unsurlar içeriyor. Bütün halkın devenin sütünden içmeleri, insanların yüz renklerinin günden güne değişmesi gibi. Deve olayının kendisi mucize olduğuna göre bunların sakıncası yoktur. Bu olayın mucize olduğu ve devenin su içmesi için bir gün ve bütün şehir halkının su içmesi için bir gün belirlendiği Kur'ân'da açıkça belirtiliyor.

Naranın Cebraîl'den gelmesi de, bunun onlara inen gök kaynaklı bir gürültü olması, müthiş sesi ile onları öldürüp ateşi ile kendilerini yakması ile çelişmez. Çünkü olağan üstü veya normal bir kâinat olayının ruhanî bir meleğe izafe edilmesinde hiçbir engel yoktur. Bunun için o meleğin o olayın akışında rol alması aranır. Nitekim ölüm, hayat, rızık ve benzerleri gibi diğer kâinat olayları, o olaylarda rol alan meleklerle izafe edilmiştir.

İmam'ın (a.s) "O üç gün zarfında vücutlarını hanutlamış ve kefenlerini giymişlerdi." şeklindeki sözü, onların ölüme hazırlandıklarını anlatan kinayeli bir ifadedir.

Bazı rivayetlerde bu deve tanıtılırken, omuzları arasında bir millik bir uzaklık olduğu söyleniyor. Bu iddia o rivayetin güvenilirliğini zayıflatıyor. Sebep, bu iddianın imkânsız olması değildir. Çünkü bu sakınca devenin varlığının mucize olması ile giderilebilir. Asıl sebep şudur: Buna göre devenin organlarını birbirine oranlarsak, o takdirde hörgücünün yüksekliğinin üç mil kadar olması gerekir ki, bu durumda onu kılıçla öldürebilecek bir insan düşünülemez. Ayrıca deveyi öldürenin yaptığı işin mucize olması da söz konusu değildir. Bununla birlikte, *"Onun bir su payı vardır; belli bir günün su payı da sizindir."* (Şuarâ, 155) ayetinde o devenin çok kocaman olduğuna dair delâlet veya işaret vardır.

SALÎH KISSASI

1- Salih Peygamber'in (a.s) Kavmi Semud

Semud, Arap kökenli bir kavimdi. Medine ile Şam arasında bulunan Vadi'l-Kura denen bölgede yaşıyorlardı. Tarih öncesi kavimlerden oldukları için tarihte onlar hakkında çok az bilgi vardır. Yüzyıllar izlerini sildiği için hikâyelerinin ayrıntıları hakkında söylenenlere güvenilmez.

Kur'ân'da onların hikâyelerine dair şu bilgiler veriliyor: Peygamberlerinin isminden anlaşılabacağı üzere Arap kökenli bir kavimdiler. Peygamberleri onların soyundandı (Hûd, 61). Âd kavminden sonra ortaya çıktılar. Uygarlık ve medeniyette ileri idiler. Yeryüzünü imar etmişler; ovalarda köşkler yapmışlar, dağların eteklerinde kayaları oyarak güvenli evler inşa etmişlerdi (A'râf, 74). Belli başlı uğraşları tarım idi. Pınarlar açmışlar; bahçeler, hurmalıklar ve tarlalar ortaya koymuşlardı.

Semud kavmi kabile hayatı yaşıyordu. Kabile büyükleri ve yaşlıları tarafından yönetiliyordu. Salih'in peygamber olarak gönderildiği şehirde dokuz boy yaşıyordu ki, bunlar yeryüzünde bozgunculuk yapıyor, iyi işler yapmaya yanaşmıyorlardı (Neml, 48). Bunlar yeryüzünde azdırlar, putlara taptırlar, azgınlıkta ve zulümde çok ileri gittiler.

2- Salih'in (a.s) Peygamber Olarak Gönderilmesi

Semud kavmi Rablerini unutup kötülük yapmada ileri gidince, Allah onlara Salih'i peygamber olarak gönderdi. Salih Peygamber (a.s), şerefli asil bir ailedendi. Akıllılığı ve yeterliliği ile tanınıyordu (Hûd, 62; Neml, 49). Kavmini yüce Allah'ın birliğine inanmaya, putlara tapmayı bırakmaya, toplumda adalet ve iyilikseverlik ilkeleri uyarınca davranmaya, yeryüzünde üstünlük taslamamaya, haddi aşmamaya, azmamaya çağırdı ve kendilerini azaba çarpılacakları konusunda uyardı (Hûd, Şuarâ, Şems ve diğer sureler).

Salih Peygamber (a.s), hikmetli sözler ve güzel öğütler ile kavmini Allah'ın dinine çağırmaya girişti. Allah uğruna birçok eziyetlere katlandı. Kendisine sadece kavminin zavallılar kesiminden olan bir avuç kişi inandı (A'râf, 75). Şımarık azgınlara ile onlara uyanların geneli ise kâfirliklerinde ısrar ettiler, müminleri horladılar. Salih Peygamber'i akıl zayıflığı ve büyücülükle suçladılar (A'râf, 66; Şuarâ, 153; Neml, 47).

Salih Peygamber'den (a.s) söylediklerini kanıtlayacak somut delil istediler. Peygamberlik iddiasını doğrulayacak bir mucize göstermesini talep ettiler. Dağdaki bir kayadan dışı bir deve çıkarmasını önerdiler. O da anlattıkları gibi bir deveyi onlar için ortaya çıkardı ve dedi ki: "Allah size, su kaynağınızdan bir gün sizin su içmenizi, ertesi gün de sizin su içmekten sakınmanızı ve devenin su içmesini, su içme sırasının bir gün devenin ve belirli bir gün de sizin olmasını, o deveyi istediği yerde otlamak üzere serbest bırakmanızı, ona hiçbir şekilde zarar vermemenizi emrediyor; aksi takdirde yakında gelecek bir azaba çarpılırsınız (A'râf, 72; Hûd, 64; Şuarâ, 156).

Bir süre böyle geçti. Fakat sonra azdılar ve komplo düzenlediler. Aralarındaki en kötü kişiyi deveyi öldürmeye gönderdiler. O da deveyi boğazlayıp öldürdü. Salih Peygamber'e de, "Eğer doğru söyleyenlerden isen, bize vadettiğin azabı başımıza getir." dediler. Salih de onlara, "Yurdunuzda üç gün daha yaşama nimetinden faydalanın. Bu, yalanı olmayan kesin bir vaattir." dedi (Hûd, 65).

Sonra şehir halkı ile sözünü ettiğimiz boylar, Salih Peygamber'e (a.s) tuzak kurdular. Aralarında yemin ederek gecenin karanlığında kendisini ve ailesini öldürmeyi ve arkasından velisine, "Onu ve ailesini kimin öldürdüğünü görmedik. Kuşkusuz, biz doğru söylüyoruz." demeyi kararlaştırdılar. Onlar bu tuzağı kurdular, Allah da onlara farkında olmadıkları bir karşı tuzak kurdu (Neml, 50). Bakıp dururlarken onları yıldırım (Zâriyât, 44), sarsıntı ve korkunç ses yakaladı da evlerinde yü-züstü yere yığıldılar.

Salih Peygamber (a.s), onları kendi hâlleri ile baş başa bırakıp, yanlarından uzaklaştı ve "Ey kavmim, ben Rabbimin mesajlarını size ilettim. Size iyi niyetle öğüt verdim. Fakat siz iyi niyetli öğüt verenleri sevmiyorsunuz." (A'râf, 79; Hûd, 67) dedi. Allah, iman edip kötülüklerden sakınanları kurtardı (Secde, 18). Onların arkasından ilâhî münadi, "*Ha-beriniz olsun, Semud kavmi Rablerini inkâr ettiler. Hey, Semud kavmi (Allah'ın rahmetinden) uzak olsun!*" [Hûd, 68] diye seslendi.

3- Salih Peygamber'in Kişiliği

Eldeki Tevrat'ta bu salih (seçkin, iyi) peygamberden hiç söz edilmez. O, Semud kavminden idi. Kur'ân'da Allah'ın emri ile tevhit ilkesini savunarak putperestliğe karşı mücadeleye atıldığı anlatılan üçün-

cü peygamberdir. yüce Allah onu Nuh ve Hud peygamberlerden sonra zikreder. Onu diğer peygamberleri överken kullandığı ifadelerle över. Yüce Allah onu öbür peygamberler gibi seçmiş ve bütün âlemlere üstün kılmıştır. Ona ve bütün peygamberlere selâm olsun.

وَلَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبُشْرَى قَالُوا سَلَامًا قَالَ سَلَامٌ فَمَا لَبِثَ أَنْ
جَاءَ بِعِجْلٍ حَنِيدٍ ﴿٦٩﴾ فَلَمَّا رَأَى أَيْدِيَهُمْ لَا تَصِلُ إِلَيْهِ نَكِرَهُمْ وَأَوْجَسَ
مِنْهُمْ خِيفَةً قَالُوا لَا تَخَفْ إِنَّا أَرْسَلْنَا إِلَى قَوْمِ لُوطٍ ﴿٧٠﴾ وَأَمْرَاتِهِ قَائِمَةٌ
فَضَحِكَتْ فَبَشَّرْنَاهَا بِإِسْحَقَ وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَقَ يَعْقُوبَ ﴿٧١﴾ قَالَتْ يَا
يَلْتَى أَلَلِّدُ وَأَنَا عَجُوزٌ وَهَذَا بَعْلِي شَيْخًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عَجِيبٌ ﴿٧٢﴾ قَالُوا
اتَّعَجِبِينَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ رَحِمَتُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ إِنَّهُ حَمِيدٌ
مَجِيدٌ ﴿٧٣﴾ فَلَمَّا ذَهَبَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ الرَّوْعُ وَجَاءَتْهُ الْبُشْرَى يُجَادِلُنَا فِي
قَوْمِ لُوطٍ ﴿٧٤﴾ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَحَلِيمٌ أَوَّاهٌ مُنِيبٌ ﴿٧٥﴾ يَا إِبْرَاهِيمُ أَعْرِضْ
عَنْ هَذَا إِنَّهُ قَدْ جَاءَ أَمْرُ رَبِّكَ وَإِنَّهُمْ آتِيهِمْ عَذَابٌ غَيْرُ مَرْدُودٍ ﴿٧٦﴾

AYETLERİN MEÂLİ

69- Andolsun, elçilerimiz (melekler) İbrahim'e müjde getirdiler. "Selâm (sana)." dediler. O da, "Selâm (size)." dedi ve çok geçmeden kebab edilmiş bir buzağı getirdi.

70- Ellerinin ona (yemeğe) ulaşmadığını görünce, onları yadırgadı ve içinde onlardan bir korku hissetti. "Korkma, biz Lut'un kavmine gönderildik." dediler.

71- Karısı da (o sırada) ayakta durmuştu. Aniden âdet (regl) oldu. Bunun üzerine ona, İshak'ı ve İshak'ın arkasından Yakub'u müjdeledik.

72- "Vay bana! Ben kocamış bir kadın, bu kocam da yaşlı bir adam olduğu hâlde çocuk mu doğuracağım?! Gerçekten bu şaşılacak bir şeydir!" dedi.

73- (Elçiler,) "Allah'ın işine mi şaşıyorsun? Allah'ın rahmeti ve bereketi siz ev halkının üzerindedir. Şüphesiz O, övgüye lâyık ve yücedir." dediler.

74- İbrahim'in korkusu geçip de müjdeli haberi alınca, Lut'un kavmi hakkında bizimle tartışmaya girişti.

75- İbrahim gerçekten halîm, bağıryanık ve sürekli (Allah'a) dönen bir kimse idi.

76- (Konuk melekler ona dediler ki:) "Ey İbrahim, bu tartışmadan vazgeç. Çünkü Rabbinin (Lût kavmine yönelik azap) emri gelmiştir. Onların başlarına, geri çevrilmesi mümkün olmayan bir azap gelecektir.

AYETLERİN AÇIKLAMASI

Okuduğumuz ayetler, İbrahim Peygamber'in (a.s) bir oğulla müjdelenmesi haberini içeriyor. Bu hikâye, meleklerin Lut kavmini yok etmek üzere Lut Peygamber'e (a.s) gidişleri hikâyesine bir geçiş niteliği taşıyor. Çünkü bu hikâye, o hikâyenin uzantısıdır. Müjde hikâyesinin sonunda Lut kavminin helâk edilmesini açıklayan şu ayete yer veriliyor: "*Çünkü Rabbinin (Lût kavmine yönelik azap) emri gelmiştir. Onların başlarına, geri çevrilmesi mümkün olmayan bir azap gelecektir.*"

69) Andolsun, elçilerimiz (melekler) İbrahim'e müjde getirdiler. "Selâm (sana)." dediler. O da, "Selâm (size)." dedi ve çok geçmeden kebab edilmiş bir buzağı getirdi.

Ayette geçen "buşra" kelimesi, müjde; "ıcl" kelimesi ise, buzağı anlamındadır. "Meful" anlamına gelen "faîl" kalıbındaki "hanîz" kelimesi, "mahnûz" anlamındadır ve ateşte kızgınlaştırılmış taş üzerinde kebab edilmiş et demektir. Nitekim -bazı dil bilginlerine göre- güneş altında kızgınlaştırılmış taş üzerinde kebab edilmiş ete de "kadîd" denir. Bazılarına göre ise "hanîz", suyu ve yağı damlayan kebab demektir. Bu kelimenin mutlak manada kebab edilmiş et anlamına geldiğini söyleyen de vardır. Zâriyât Suresi'ndeki bu hikâyeyi anlatan bir ayette geçen

"Hemen ailesinin yanına giderek semiz bir buzağı (kebabını) getirdi." (Zâriyât, 26) ifadesinde ikinci anlamın (suyu ve yağı damlayan kebab) teyit edildiğini söylemek mümkündür.

"Andolsun, elçilerimiz (melekler) İbrahim'e müjde getirdiler." ifadesi, daha önceki "Andolsun, Nuh'u kavmine peygamber olarak gönderdik." ifadesine matuftur. Mecmau'l-Beyan'da verilen bilgiye göre, cümlelerin başındaki "lâm" harfi, haberi tekit etme amacı taşır. Buradaki "kad" edatı ise, peygamberler hikâyelerini işiten kimsenin her hikâyesinin arkasından başka bir hikâye beklediği anlamını ifade eder. Çünkü "kad" edatı, "beklenti" bildirmek için kullanılır. Burada da dinleyicinin bekleme hâlinde olduğunu bildirmek için gelmiştir.

"Elçiler"den maksat, İbrahim Peygamber'e (a.s) müjde vermek ve Lut kavmini helâk etmek için gönderilen meleklerdir. Tefsirciler, bunların sayısı hakkında farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Fakat ikiden fazla oldukları kesindir. Çünkü kelimenin (rûsûl=elçiler) çoğul oluşu bunu gösterir. Ehlibeyt İmamları'ndan (selâm olsun onlara) gelen bazı rivayetlere göre, bunlar seçkin meleklerden dördüdür. İleride inşaallah bu rivayeti nakledeceğiz.

Meleklerin İbrahim Peygamber'e (a.s) getirdikleri müjde, bu hikâyede açıkça belirtilmiyor. Söylenen şey, İbrahim Peygamber'in eşine verilen müjdedir. Ancak İbrahim Peygamber'in kendisine verilen müjdeden Hicr ve Zâriyât sureleri gibi başka surelerde söz ediliyor. Fakat o iki surede müjdelenenin İshak mı, İsmail mi, yoksa her ikisi mi olduğu belirtilmiyor. Bu suredeki hikâyesinin akışından anlaşıldığına göre burada müjdelenen İshak'tır. Hikâyesinin sonunda bu konuda geniş bir açıklama yapılacaktır.

"'Selâm (sana).' *dediler. O da, 'Selâm (size).' *dedi.*" Yani, melekler ile İbrahim karşılıklı olarak selâmlaştılar. Melekler ona, "Selâmen" dediler; yani "Sellema aleyke selâmen (Sana esenlik dileriz)" dediler. İbrahim de onlara, "Selâmun" dedi; yani "Aleykum selâmun (Esenlik üzerinize olsun)" dedi.*

İbrahim Peygamber'in (a.s) ifadesindeki "selâm" kelimesi, nekire (belirtisiz) bir isimdir. Kelimenin bu kullanılışı, onunla selâmın her tür-lüsünün kastedildiği veya onurlandırma ve daha çok saygı gösterme içe-rikli hazfedilmiş bir sıfatının olduğu, yani "Temiz ve hoş bir selâm üzerinize olsun" gibi bir açılımının olduğu anlamına gelir. Bundan dolayı

bir tefsirci, "selâm" kelimesinin merfu okunmasının mensup okunmasından daha etkili bir anlam taşıyacağını; çünkü İbrahim Peygamber'in, melekleri konuk sandığı için onları verdikleri selâmdan daha güzel bir selâmla selâmlayıp ağırlamaya özen gösterdiğini savunmuştur.

"*Ve çok geçmeden kebab edilmiş bir buzağı getirdi.*" Yani, hiç gecikmeden onlara üzerinden su ve yağ damlayan kebab edilmiş bir buzağı getirdi; bu ikramı çok çabuk yaptı.

70) Ellerin onâ (yemeğe) ulaşmadığını görünce, onları yadırgadı ve içinde onlardan bir korku hissetti. "Korkma, biz Lut'un kavmine gönderildik." dediler.

Konukların ellerinin kebab edilmiş danaya ulaşmaması tabiri, onların yemeğe el uzatmadıklarını ifade eden kinayeli bir ifadedir. Bu da normalde düşmanlık ve kötülük besleme belirtisidir. "Nekirehum (onları yadırgadı)" ve "enkerehum" aynı anlama gelir. İbrahim Peygamber'in konuklarını yadırgamasının sebebi, onlarda alışılmışın dışında bir davranış gözlemesidir.

(Ayette geçen "evcese" fiilinin kökü olan) "îcas", bir duygunun kalbe doğması demektir. Ragıp İsfahanî şu açıklamayı yapıyor: "Veces, gizli ses demektir. Teveccüs, (o gizli sesi) duymaya çalışmak demektir. Îcas, bu durumun insan nefsinde belirmesidir. '*Ve içinde onlardan bir korku hissetti.*' ayetinde buyrulduğu gibi. 'Vâcis', dil bilginlerine göre 'hâcis'den sonra insan nefsinde beliren durumdur. Çünkü hâcis düşünce ile başlar. Sonra vâcis denilen duygu belirir." (Alıntı sona erdi.) Dolayısıyla cümle kinayeli bir ifadedir. Sanki korkunun insan nefsinde belirmesinin kalp kulağı ile işitilen bir sesi varmış gibi. Anlatılmak istenen şey şudur: İbrahim Peygamber, içinde bir korku duydu ve bu yüzden konukları, "*Korkma, biz Lut'un kavmine gönderildik.*" diyerek ona güven verdiler, gönlünü rahatlatmaya çalıştılar.

Buna göre ayetin anlamı şudur: İbrahim Peygamber, konuklarına kebab edilmiş dana eti getirince, onların yemekten sakınanlar gibi ondan yemediklerini gördü. Bu da kötülük belirtisidir. Bu yüzden onlardan yana içinde bir korku duydu. Bunun üzerine konuklar ona güven ve rahatlık aşılama için, "*Korkma, biz Lut'un kavmine gönderildik.*" dediler. Bunun üzerine İbrahim Peygamber anladı ki, onlar yemekten, içmekten ve diğer bedenî gereksinimlerden münezzeh meleklerdir ve önemli bir görev için gönderilmişlerdir.

Korku duyma hâlinin İbrahim Peygamber'e (a.s) izafe edilmiş olması, onun taşıdığı peygamberlik sıfatının ayrılmaz niteliği olan günah-tan ve kötü ahlâktan korunmuşluğu ile çelişmez. Çünkü istenmez bir şeyi görmekten dolayı insan nefsinde meydana gelen ve insanı ondan sakınmaya, onu başından savmaya sevk eden etkilenme anlamındaki korku, bir kötü ahlâk davranışı değildir. Kötü ahlâk örneği olan şey, nefsin direncini yok eden, yılgınlığa ve ürkekliğe yol açan ve istenmez şeyi baştan savmak için önlem almayı ihmal ettiren etkilenmedir ki, buna korkaklık denir. Bu böyle olduğu gibi, "tehevvür" adı ile bilinen "istenmez şeyi görmekten mutlak anlamda hiç etkilenmemek" de asla bir erdem değildir.

Şöyle ki, yüce Allah insanların nefislerinde meydana gelen bir takım hâller yarattı. Bunlar arasında istenmeyen kötü bir şeyle karşılaşıldığında görülen etkilenme ve reaksiyonun yanı sıra, sevilen bir şeyin ve iyiliğin görülmesi sırasındaki arzu, eğilim ve sevinç de vardır. Yüce Allah, bütün bu psikolojik tezahürleri boşuna yaratmadı. Çünkü iyiliği ve faydayı çekmek ile kötülüğü ve zararı itmek, çoğu varlık türlerinin yaratılış mayasında (fitratında) vardır. Varlık düzeni bu ilkeye göre işler.

İnsan denen şu varlık türü, varlık sürecinde şuurla ve irade ile seyyrettiği için ondaki bu çekme ve itme işi şuuruna ve iradesine dayanır ve bu iş sevinç tarafında eğilim gösterme ve arzu etme, nefret ve istemezlik tarafında ise korkma ve ürkme adı verilen psikolojik etkilenmelerden kaynaklanır.

İç âlemden kaynaklanan bu psikolojik tezahürler, insanı ifrat ve tefrit kutuplarına sevk edebileceği için insanın uygun olanı uygun şekilde itmesi ve yine uygun olanı uygun şekilde kendine çekmesi gerekir ki, uygun itme tepkisi "şecaat" erdemi ve uygun kendine çekme tepkisi ise "ıffet" erdemi adını alır. Bu iki tepki, ifrat ve tefrit kutupları arasındaki itidali temsil ederler. Bunlar dışındaki tepkiler ise şöyle olabilir: İnsan istenmez bir şeyi itme babında kendini tehlikeye atabilir ki, buna "tehevvür" denir. Kendine çekme ve isteme babında ise hiçbir istenen şeye doğru eğilim göstermez ki, buna "humûl (sönüklük)" denir. Veya etkilenme o kadar aşırı dereceye varır ki, kendini kaybeder, görüşünün ve tedbirinin gereğini ihmal eder. Bunun sonucu olarak itme babında görür gibi olduğu her karaltıdan ürker ki, buna "cübûn (korkaklık)" denir. Kendine çekme ve isteme babında ise yemine saldıran hayvan gibi

nefsinin istediği her şeye dalar ki, buna "şereh (şiddetli hırs)" denir. Bu tepki türleri, bütünüyle kötü ahlâk örneği kapsamına girer.

Yüce Allah'ın peygamberlerine bağışladığı masumluk imtiyazı, onların nefislerine "tehevvür" tepkisi değil, "şecaat (yiğitlik)" tepkisi yerleştirir. "Şecaat", istenmez şeyi görmekten mutlak anlamda etkilenme anlamına gelen "havf (korkma)"ın karşıtı değildir. Şecaat, nefsi itmenin gereğini yapmaya çağıran bir tepki türüdür. Onun karşıtı, "cübn (korkaklık)"dür ki, o, görüşü ve önlemi geçersiz kılan ve beraberinde pısrıklığı ve bozguna uğramışlığı getiren aşırı psikolojik etkilenmedir.

Yüce Allah, *"Ki onlar (peygamberler) Allah'ın mesajlarını iletirler; yalnız O'ndan korkarlar ve Allah'tan başka hiç kimseden korkmazlar."* (Ahzâb, 39) buyuruyor. Musa Peygamber'e (a.s) hitaben ise, *"Korkma, üstün gelecek olan sensin."* (Tâhâ, 68) buyuruyor. Şuayb Peygamber'den (a.s) naklen de, *"Korkma, o zalim kavimden kurtuldun."* (Kasas, 25) buyuruyor. Peygamberimize yönelik bir hitabında ise, *"Bir kavmin (antlaşmalarını bozarak) hıyanet etmesinden korkarsan, eşitlik esasınca (antlaşmalarını) üzerlerine at."* (Enfâl, 58) buyuruyor.

İbrahim Peygamber (a.s) ki, tek olan Allah'ın adının ağza alınmadığı bir dönemde hakka çağrı görevini yürütmüş, kavminin putperestliğine karşı çıkmış, babası Azer ve kavmi ile mücadele etmiş, ilâhlık iddiasında bulunan zorba ve diktatör kral Nemrud'un karşısına dikilmiş, kavminin putlarını kırdığı için ateşe atılmış, fakat Allah tarafından yankıdan kurtarılmış, bütün bu korkunç tehlikelerin hiçbirini onu korkutmamış, Allah yolundaki cihadında hiçbir tehlike azmini kırmamış yüce bir peygamberdir. Böyle bir peygamber, bu psikolojik direncine rağmen ayetlerdeki değişik ifadelerle söylemek gerekirse -eğer bir şeyden korkacak olursa, eğer bir kimseden korkacak olursa, eğer bir şey onu korkutacak olursa, ondan ihtiyat ve tedbir korkusu ile korkar; yılmılık korkusu ile korkmaz. O kendisi, ırzı ve malı konusunda bir şeyden korktuğu zaman nefsinin arzusu için değil, Allah için korkar.

71) Karısı da (o sırada) ayakta durmuştu. Aniden âdet (regl) oldu. Bunun üzerine ona, İshak'ı ve İshak'ın arkasından Yakub'u müjdeledik.

Ayette geçen "zahiket" fiili, "zahk -zâd harfinin fethası ile-" mastarındandır ve aybaşı olmak demektir. Bu kelimeyi başında "hemen ardından gelme" anlamı veren "fe" harfinin bulunduğu "fe-beşşernâhâ (bu-

nun üzerine ona... müjdeledik)" ifadesinin izlemesi, bu anlamı doğrular. Buna göre kadının aybaşı olması, verilen müjdenin tarafından kabul edilmeye yakın olduğunun ve verilen müjdenin doğruluğuna inanmaya kendini hazırladığının belirtisi olur. Bunun yanı sıra ayakta oluşunun vurgulanması, içinde bulunduğu durumu canlandırmak ve o ilerlemiş yaşta aybaşı olmayı aklının ucundan bile geçirmedeğini, sadece ayakta durup eşi ile evlerine gelen iki konuğun arasında olup bitenlere ve neler konuştuklarına baktığını anlatmak içindir.

Dolayısıyla ayetin anlamı şudur: İbrahim Peygamber konukları ile yemek konusunu konuşuyordu. O sırada eşi orada ayakta duruyor, İbrahim Peygamber ile konukları arasında neler cereyan ettiğine bakıyor, aklından başka bir şey geçirmiyordu. Fakat ansızın aybaşı oldu ve hemen arkasından melekler, kendisine bir oğlu olacağı müjdesini verdiler.

Tefsircilerin çoğu, ayette geçen "zahiket" fiilinin kökünün ağlamanın karşıtı anlamındaki "zıhk (gülmek)" mastarı olduğunu kabul etmişler. Fakat arkasından bu gülmenin yorumu konusunda farklı görüşler ileri sürmüşler. Bu görüşlerin en akla yakın olanına göre, kadın orada ayakta duruyordu. Konukların yemek yemek istememelerinden kaygılanmıştı. Çünkü bu davranış kötülük çağırıyordu. Fakat onların evlerine inmiş melek olduklarını, bu olayda kendilerine yönelik bir kötülük olmadığını anlayınca sevindi, rahatladı ve bu sebeple güldü. Onlar da onu, (oğlu) İshak ile ve İshak'ın arkasından (torunu) Yakup ile müjdelediler.¹

Bu konuda tefsirciler tarafından yapılan, fakat hiçbir delili olmayan başka yorumlar da vardır. Bunlardan birine göre,² kadın Lut kavminin gafletine şaştığı için güldü. Bir başkasına göre,³ kadın konuklara kendisi hizmet ettiği hâlde onların yemek yemek istememelerine şaştığı için güldü. Başka bir görüşe göre,⁴ kadın İbrahim Peygamber'e, Lut Peygamber'i yanına getirmesini öneriyordu. Çünkü Lut'un kavminin çirkin davranışını azap ve yok olma izleyeceğini öngörüyordu. Meleklerin, *"Biz Lut'un kavmine gönderildik."* şeklindeki sözlerini işitince

1- [el-Kebir, c.18, s.25]

2- [Mecmau'l-Beyan, c.3, s.188, Katade'den naklen]

3- [Ruhu'l-Meanî, c.12, s.97, Süddî'den naklen]

4- [Mecmau'l-Beyan, c.3, s.189, Zeccat'tan naklen]

öngörüsünün haklı çıkmasına sevindi ve güldü. Bir başka görüşe göre,¹ kadın yaşlı ve kısır olmasına rağmen bir oğul ile müjdelenmesine şaşır-
dığı için güldü. Buna göre, ifadede bir takdim ve te'hîr söz konusudur
ve takdîrî açılımı şöyledir: "Ona, İshak'ı ve İshak'ın arkasından Yakub'u
müjdeledik. Bunun üzerine güldü."

*"Bunun üzerine ona, İshak'ı ve İshak'ın arkasından Yakub'u müjdele-
dik."* İshak, kadının İbrahim Peygamber'den olan oğludur. Yakup da İshak
Peygamber'in oğludur. Maksat şudur: Melekler ona, oğlu İshak'ı doğura-
cağını ve İshak'ın da Yakup adında bir oğlu olacağını, yani oğuldan sonra
bir de torunu olacağını müjdelediler. Bu anlam, cer harfinin hazfedilmiş
olması farzıyla "Yakub" kelimesinin fetha ile okunması durumundadır.
"Yakub" kelimesi merfu olarak da okunmuştur [el-Keşşaf, c.2, s.411] ki, bu
durumda ifadenin ikinci yarısı doğrudan müjde olmaktan çıkar ve müjde-
nin uzantısı olur. Fakat birinci okunma şekli daha uygundur.

"Ve İshak'ın arkasından Yakub'u" ifadesinde, Yakub'un neden bu
isim ile isimlendirildiğine dair işaret vardır. Bu işarete göre bunun sebebi;
Yakub'un, babasını izlemesi, onun arkasından dünyaya gelmesidir.
Böylece bu ismin verilmesine eldeki Tevrat'ta gösterilen sebebin yanlış
olduğu vurgulanmış oluyor.

Eldeki Tevrat'ta şöyle deniyor: "Ve İshak, Aramî Laban'ın kızkar-
deşini, Paddan-Aram'dan Aramî Betuel'in kızı Rebeka'yı kendisine karı
olarak aldığı zaman, kırk yaşında idi. Ve İshak karısı için Rabb'e yalvar-
dı. Çünkü o kısır idi; ve Rab yalvarışını kabul etti, ve karısı Rebeka gebe
kaldı. Ve çocuklar onun karnında itiştiler; ve: Eğer böyle ise, niçin yaşı-
yorum? dedi. Ve Rab'den sormağa gitti. Ve Rab ona dedi: Senin rahmin-
de iki ümmet var, ve senin karnından iki kavim ayrılacak; ve bir kavim
öbür kavimden kuvvetli olacak; ve büyüğü küçüğüne kulluk edecektir."

"Ve doğurmak için onun günleri dolunca, işte, onun rahminde ikiz
vardı. Ve ilki kızıl doğdu, her tarafı tüylü cübbe gibi idi, ve onun adını
Esav koydular. Ve ondan sonra kardeşi doğdu, ve onun eli Esav'ın topu-
ğunu tutuyordu; ve onun adı Yakub (Topuğu tutan) konuldu."² (İhtiyaç
duyduğumuz alıntı sona erdi.)

Bu da, Kur'ân'ın inceliklerinden biridir.

1- [Mecmau'l-Beyan, c.3, s.189, İbn Abbas'tan naklen; Ruhul-Meanî, c.12, s.97,
İbn Münebbih'ten naklen]

2- Tevrat, Tekvin Kitabı, Bap 25.

72) "Vay bana! Ben kocamış bir kadın, bu kocam da yaşlı bir adam olduğu hâlde çocuk mu doğuracağım?! Gerçekten bu şaşılacak bir şeydir!" dedi.

"Veyl", çirkinlik ve hayıflanma gerektiren her türlü fenalık demektir. Helâk olma, musibet, afet ve perişanlık gibi. Kelimenin başına nida harfinin gelmesi, kötülüğün ortaya çıkışından ve başa gelmesinden kinayedir. "Ya veylî" demek, "Hayıflanmamı gerektiren şey beni buldu, başıma geldi" anlamına gelir. Nida harfiyle birlikte kullanılırken kelimenin sonuna "ta" eki de getirilip "ya veyleta" da denebilir. Tıpkı "ya ebeta (babacığım)" dendiği gibi.

"Acûz" yaşlı kadın ve "ba'l" de kadının kocası demektir. "Ba'l" kelimesi aslında kendi kendine yeten, başkasına ihtiyaç duymayan anlamına gelir. Bundan dolayı yağmur suyu ile yetinip akarsulardan ve kaynaklardan sulanması gerekmeyen hurma ağacına "ba'l" denir. Yine bu anlamda efendiye ve puta da "ba'l" denir. "Ba'lbek" şehrinin ismi de buradan geliyor. Çünkü o şehirde putperestlerin bazı putlarının heykelleri vardı.

Yine ayette geçen "acîb" kelimesi "aceb" kökünden türemiş bir sıfat-ı müşebbehedir. Sebebini bilmediği bir gelişme yüzünden insana arız olan hâl anlamına gelir. Bundan dolayı çoğunlukla kural dışı, nadir olaylar için kullanılır. Çünkü normal olarak bu tür olayların sebepleri bilinmez.

Kadının "*Vay bana! ...çocuk mu doğuracağım?!*" şeklindeki sözü şaşkınlık ve hayıflanma ifade eder. Çünkü meleklerden işittiği müjdeli haberin içeriği, yaşlı ve kısır bir kadın ile yine ileri derecede yaşlanmış ihtiyar bir erkekten bir çocuğun doğması gibi alışılmamış bir doğum olayıdır. Bu olay, şaşırtıcı olduğu kadar insanlar tarafından ayıp sayılacak, gülünç bulunup alay konusu edilecek bir olaydır da.

73) (Elçiler,) "Allah'ın işine mi şaşıyorsun? Allah'ın rahmeti ve bereketi siz ev halkının üzerindedir. Şüphesiz, O övgüye lâyıktır, iyiliği boldur." dediler.

Ayette geçen "mecîd" kelimesi, kerem anlamına gelen "mecd" kelimesinden gelir ve kerem sahibi, bağış ve nimeti bol demektir. Ayetteki diğer kelimelerin anlamlarını daha önce açıklamıştık.

Meleklerin "*Allah'ın işine mi şaşıyorsun?*" şeklindeki sözleri, yadırgama anlamı içeren bir soru cümlesidir. Melekler, kadının şaşkınlığını

yadırgıyorlar. Çünkü insan, sebebini bilmediği ve garip gördüğü olaylar karşısında şaşkınlığa düşer. Oysa dilediğini yapan ve her şeyi yapmaya kadir olan yüce Allah ile bağlantılı olan bir işe şaşırmamak gerekir.

Üstelik yüce Allah, İbrahim Peygamber'in (a.s) ailesine büyük inayetler ve yüce bağışlar tahsis etmiş, onları diğer insanlardan ayıran ayrıcalıklarla onurlandırmıştı. Buna göre, kendilerine sunulan bunca nimetlere, yine sırf kendilerine mahsus bir başka nimet olan ileri derecede yaşanmış bir ana babanın normal olmayan bir gelişme olarak çocuk sahibi olmalarının eklenmesinde bir sakınca yoktur.

Bu söylediklerimizden dolayı melekler, kadında gördükleri şaşkınlığı yadırgama bağlamında ona önce, *"Allah'ın işine mi şaşıyorsun?"* dediler. Bu sözleri ile işi Allah'a izafe ederek her türlü şaşkınlığı ve garipsemeyi kökten silmek istediler. Çünkü her şeyin yaratıcısı olan Allah için hiçbir şey zor değildir.

İkinci olarak da, *"Allah'ın rahmeti ve bereketi siz ev halkının üzerindedir."* dediler. Bu sözleri ile yüce Allah'ın İbrahim Peygamber (a.s) ailesine rahmetini ve bereketlerini indirdiğini ve bu bağışlarını hep onların yanında tuttuğunu kadına hatırlattılar. Buna göre, bir çocuğun normal doğurganlık çağı dışında onlar tarafından dünyaya getirilmesinin bu nimetler arasında yer alması, uzak görülecek bir ihtimal sayılamaz.

"Şüphesiz, O övgüye lâyıktır, iyiliği boldur." ifadesi, *"Allah'ın rahmeti ve bereketi siz ev halkının üzerindedir."* ifadesinin sebebi niteliğindedir. Yani yüce Allah, her övülmeye lâyık fiilin, her keremin ve cömertliğin kaynağı olarak rahmetini ve bereketlerini kullarından dilediğine bol bol akıtır.

74) İbrahim'in korkusu geçip de müjdeli haberi alınca, Lut'un kavmi hakkında bizimle tartışmaya girişti.

(Ayette geçen) "rev" kelimesi, korku ve dehşet demektir. ("Yücâdilunâ" fiilinin mastarı olan) "mücadele" ise, bir konuda ısrar etmek, görüşünü üstün çıkarmak için sorular sormak anlamına gelir. Ayetin anlamı şudur: İbrahim Peygamber, evine gelen elçilerin kendisi için kötülük istemediklerini, ona zarar verecek gizli bir amaçları olmadığını kesinlikle anlayıp, kapıldığı korkudan sıyrıldıktan ve Allah'ın kendisine İshak'ı ve İshak'ın arkasından Yakub'u bağışlayacağı müjdesini aldıktan sonra, meleklerle Lut'un kavmi hakkında tartışmaya başladı. Maksudı, başlarına gelecek olan azabı engellemektir.

"*Lut'un kavmi hakkında bizimle tartışmaya girdi.*" ifadesinde geçmiş zaman hikâye ediliyor veya ibarenin öncesinde bir geçmiş zaman fiili "ehaze (başladı, girdi)" var sayılmalıdır. Çünkü "lemma" ile başlayan cümlelerin cevabında asıl olan uygulama, geçmiş zamanlı fiilin kullanılmasıdır.

Ayetten anlaşılan şudur: Melekler önce İbrahim Peygamber'e Lut'un kavmine gönderildiklerini haber verdiler, arkasından ona sözünü ettiğimiz müjdeli haberi verdiler, sonra da Lut kavmine verilecek ceza üzerinde konuşmaya girdiler. İbrahim Peygamber bu konuşma sırasında Lut kavminin azabını engelleme amacı ile meleklerle ısrarlı bir tartışmaya girdi. Fakat melekler ona hükmün kesin olduğunu, azabın mutlaka başlarına ineceğini, hiçbir şeyin bunu önleyemeyeceğini bildirdiler.

Kur'an'ın başka bir yerinde onun meleklerle girdiği bu mücadele şöyle anlatılıyor: "*Elçilerimiz İbrahim'e müjdeyi getirdiklerinde, 'Biz şu şehrin halkını helak edeceğiz. Kuşkusuz, oranın halkı zalim kimselerdir.' dediler. (İbrahim,) 'Ama orada Lut var.' dedi. Onlar, 'Biz orada kimin olduğunu daha iyi biliriz. Biz onu ve -karısı müstesna- ailesini kurtaracağız. Karısı, geride kalanlardan olacaktır.' dediler.*" (Ankebût, 32)

75) İbrahim gerçekten halîm, bağı yanık ve sürekli (Allah'a) dönen bir kimse idi.

(Ayette geçen) "halîm", ceza vermekte ve intikam almakta acele etmeyen; "evvâh", başına gelenler ve gördüğü kötü gelişmeler karşısında çokça ah eden kimse demektir. "Münîb" ise dönmek anlamına gelen "inabe" kökündendir. Maksud, her işte Allah'a dönmek, O'na müracaat etmektir.

Bu ayet, bir önceki "*Lut'un kavmi hakkında bizimle tartışmaya girdi.*" ayetinin sebebi niteliğindedir ve İbrahim Peygamber'e (a.s) yönelik ileri derecede bir övgüdür. Aynı zamanda onun Lut kavmi adına niçin meleklerle mücadele ettiğini anlatıyor. Çünkü o halîm bir kimse değildir, zalimlerin hemen cezaya çarptırılmalarına gönlü razı değildir. İlâhî tevfiğe mazhar olarak düzeltilmelerini, doğru yola dönmelerini umuyor. İnsanların sapıtmaları ve helâk olmakla yüz yüze gelmeleri onu çok üzüyor, kurtuluşları için Allah'a başvuruyor. Yoksa zalimleri zalim oldukları için desteklemesi, onların azaba çarptırılmalarını hoşnutsuzlukla karşılaması söz konusu değildir. Böyle bir tutum ona yakışmaz.

76) (Konuk melekler ona dediler ki:) "Ey İbrahim, bu tartışmadan vazgeç. Çünkü Rabbinin (Lût kavmine yönelik azap) emri gelmiştir. Onların başlarına, geri çevrilmesi mümkün olmayan bir azap gelecektir.

Bu ifade, meleklerin İbrahim Peygamber'e (a.s) söylediklerini naklediyor. Melekler bu sözleri ile İbrahim Peygamber'in (a.s) başlattığı tartışmayı kesiyorlar ve o da buna uyuyor. Çünkü anlıyor ki, Lut kavmine gelecek azabı önlemek için ısrar etmek hiçbir sonuç vermeyecektir. Hüküm kesindir ve azap kesinlikle gerçekleşecektir. Meleklerin *"Ey İbrahim, bu tartışmadan vazgeç."* şeklindeki sözleri şu demektir: Ey İbrahim, bu tartışmadan vazgeç ve onların kurtuluşunu bekleme. Çünkü bu beklenti, ümitsiz bir beklentidir.

"Çünkü Rabbinin (Lût kavmine yönelik azap) emri gelmiştir." Yani Allah'ın bu konudaki emri, hiçbir şeyin geri çeviremeyeceği ve hiçbir şeyin değiştiremeyeceği bir aşamaya varmıştır. Bu ifadeyi izleyen *"Onların başlarına, geri çevrilmesi mümkün olmayan bir azap gelecektir."* cümlesi, verdiğimiz bu anlamı teyit eder. Çünkü emir çıkmış ve verilen hükmün değişmesi mümkün değil ise de, bu ifade gelecek zamana delâlet ediyor. Bunun böyle olduğunu bu surenin Lut hikâyesini anlatan *"(Azaba ilişkin) emrimiz geldiğinde, oranın üstünü altına getirdik..."* (Hûd, 82) ayeti de teyit ediyor.

"Onların başlarına, geri çevrilmesi mümkün olmayan bir azap gelecektir." Yani hiçbir şeyin geri çeviremeyeceği bir azap başlarına gelecektir. Çünkü hüküm verme yetkisi Allah'a aittir. O'nun hükmünü hiçbir merci değerlendirmeye tâbi tutamaz. Bu cümle, Allah'ın neyi emrettiğini açıklıyor. Bir önceki cümleyi tekit için getirilmiştir. Çünkü makam, tekit makamıdır. Bu maksatla ilk cümlede "innehu" ibaresinin sonundaki "zamir-i şan" ile arkasından kesinlik ifade eden "kad" edatı kullanılmıştır. Bunların yanı sıra her iki cümle de "inne" ile başlıyor ve melekler de emri İbrahim'in Rabbine izafe ediyorlar, "Allah'ın emri" tabirini kullanmıyorlar. Amaçları, İbrahim Peygamber'in (a.s) ısrarına son verdirmeaktır.

AYETLERİN HADİSLER İŞİĞİNDA AÇIKLAMASI

el-Kâfî adlı eserde, müellif kendi rivayet zinciriyle Ebu Yezid Hammar'dan İmam Cafer Sadık'ın (a.s) şöyle dediğini nakleder: "Yüce

Allah Lut kavmini helâk etmek için dört melek gönderdi. Bunlar Cebrail, Mikail, İsrâfil ve Kerrubil'dir. Bunlar, İbrahim Peygamber'e uğrayıp kendisine selâm verdiler. Sarıklı oldukları için İbrahim Peygamber onları tanıyamadı. Onların görünümünü güzel bulduğu için, 'Bunlara ben kendim hizmet edeceğim.' dedi. Konuksever biri idi. Onlar için semiz bir dana kebab etti. Danayı iyice pişirip önlerine koydu. Fakat önlerine koyduğu danaya el uzatmadıklarını görünce, onları yadırgadı ve kendilerinden korkmaya başladı. Cebrail bunu görünce, sarığı yüzünden sıyırdı ve İbrahim onu tanıdı. Kendisine, 'Sen o musun?' dedi. Cebrail, 'Evet.' dedi. İbrahim Peygamber'in eşi Cebrail'in yanına gelince, Cebrail onu İshak ile ve İshak'ın arkasından Yakub ile müjdeledi. Bunun üzerine kadın, Kur'ân'ın bize naklettiği sözleri söyledi ve melekler de ona Kur'ân'daki cevabı verdiler."

"İbrahim Peygamber onlara, 'Niçin geldiniz?' dedi. Melekler, Lut kavmini helâk etmek için geldiklerini söylediler. İbrahim Peygamber, 'Eğer aralarında yüz mümin varsa onları helâk eder misiniz?' dedi. Cebrail, 'Hayır.' dedi. İbrahim Peygamber, 'Aralarında elli mümin varsa?' dedi. Cebrail, 'Hayır.' dedi. İbrahim Peygamber, 'Eğer aralarında otuz mümin varsa?' dedi. Cebrail, 'Hayır.' dedi. İbrahim Peygamber, 'Eğer aralarında yirmi mümin varsa?' dedi. Cebrail, 'Hayır.' dedi. İbrahim Peygamber, 'Eğer aralarında on mümin varsa?' dedi. Cebrail, 'Hayır.' dedi. İbrahim Peygamber, 'Eğer aralarında beş mümin varsa?' dedi. Cebrail, 'Hayır.' dedi. İbrahim Peygamber, 'Eğer aralarında bir tek mümin varsa?' dedi. Cebrail, 'Hayır.' dedi. Bunun üzerine İbrahim Peygamber, 'Orada Lut var.' dedi. Melekler, 'Biz orada kimin olduğunu iyi biliyoruz. Onu ve ailesini kurtaracağız. Yalnız eşi helâk olanlardan olacaktır.' dediler, sonra yollarına devam ettiler."

"İmam Hasan b. Ali şöyle demiştir: 'Bu sözden çıkardığım tek anlam, İbrahim Peygamber'in Lut kavminin sağ bırakılmalarını istemesidir.' Nitekim, *'Lut'un kavmi hakkında bizimle tartışmaya girişti.'* ayeti de buna işarettir."¹ Rivayetin devamını Lut kıssasını anlatırken nakledeceğiz.

Ben derim ki: İmam'ın İbrahim Peygamber'in Lut kavminin sağ bırakılmasını istediği yolundaki görüşünü *"İbrahim gerçekten halîm,*

1- [el-Kâfi, Fûru', c.5, s.546]

bağrı yanık ve sürekli (Allah'a) dönen bir kimse idi." ayetinden de çıkarmak mümkündür. Çünkü bu ifade, onun sadece Lut Peygamber'in değil, onun kavminin de sağ bırakılmasını istediğine daha uygun düşmektedir. Ayrıca, *"Lut'un kavmi hakkında bizimle tartışmaya girdi."* ve *"Onların başlarına, geri çevrilmesi mümkün olmayan bir azap gelecektir."* ifadeleri de onun Lut kavminin sağ bırakılmasını istediğine uygun düşmektedir.

Tefsîrû'l-Ayyâşî'de Abdullah b. Sinan'a dayanılarak verilen bilgiye göre İmam Cafer Sadık (a.s) şöyle dedi: *"Kebab edilmiş bir buzağı getirdi."* Yani kebab edilmiş, iyice pişirilmiş.

Meanî'l-Ahbar adlı eserde, sahih bir rivayet zinciriyle Abdurrahman b. Haccac'dan, İmam Cafer Sadık'ın (a.s) *"fe-zahiket fe-beşşernaha bi-İshake"* ifadesi hakkında, *"Yani kadın hayız oldu."* dediğini nakleder. [s.224, İran basımı]

ed-Dürrü'l-Mensûr adlı tefsirde şöyle geçer: İshak b. Bîşr ve İbn Asakir, Cüveybir aracılığı ile Dahhak'tan, o da İbn Abbas'tan şöyle rivayet ederler: "İbrahim Peygamber, meleklerin kızarmış danaya el uzatmadıklarını görünce onları yadırgadı ve onlardan korktu. Çünkü o zamanın geleneğine göre bir kimse kişiye kötülük yapmak isteyince o kişinin yemeğini yemez ve "Adamın yemeğini yediğim takdirde ona eziyet etmek bana haram olur." derdi. İşte bu yüzden İbrahim Peygamber, konuklarının kendisine kötülük yapacaklarından korktu ve eklemeleri titremeye başladı."

"İbrahim Peygamber'in eşi Sara o sırada ayakta idi, konuklara hizmet ediyordu. İbrahim Peygamber, bir konuğu özenle ağırlamak istediğinde hizmeti eşine yaptırdı. Bu sırada Sara güldü. Gülerken İbrahim'e, 'Niçin korkuyorsun? Onlar üç kişi. Oysa sen, ailen ve kölelerin varsınız.' dedi. Cebrail kadına, 'Ey gülen kadın, senin İshak adında bir oğlun olacak, arkasından da İshak'ın Yakup adında bir oğlu olacak.' dedi. Kadın sıkılarak o tarafa döndü ve utancından eli ile yüzünü kapatarak, 'Aman Allahım! Ben yaşlı bir kadın ve şu eşim ihtiyar bir adam olduğumuz hâlde benim nasıl çocuğum olabilir?!' dedi."

"İbrahim Peygamber'e müjde verilince, *"İbrahim'in korkusu geçip de müjdeli haberi alınca, Lut'un kavmi hakkında bizimle tartışmaya girdi."* ayetinde belirtildiği üzere, melekler ile tartışmaya girdi. Tartışması, 'Ey Cebrail, nereye gitmek istiyorsunuz ve kime gönderildiniz?'

şeklindeki sorusu idi. Cebrail, 'Lut kavmine gönderildik, onları azaba çarptırmamız emredildi.' dedi."

"İbrahim, 'Ama orada Lut var.' dedi. Melekler, 'Biz orada kimin olduğunu iyi biliyoruz. Lut'u ve eşi dışındaki ailesini kurtaracağız.' dediler. Bazılarına göre bu kadının adı Valika idi. İbrahim Peygamber, 'Eğer onların arasında yüz mümin varsa onları azaba çarptırır mısınız?' dedi. Cebrail, 'Hayır.' dedi. 'Eğer aralarında doksan mümin varsa onları azaba çarptırır mısınız?' dedi. Cebrail, 'Hayır.' dedi. 'Eğer aralarında seksen mümin varsa onları azaba çarptırır mısınız?' dedi. Cebrail, 'Hayır.' dedi. Bu sayılar bir tek mümine varıncaya kadar Cebrail 'Hayır.' dedi. Melekler, İbrahim'e onlar arasında bir müminin varlığından söz etmeyince, İbrahim, 'Ama orada Lut var.' dedi. Buna karşılık melekler, 'Biz orada kimin olduğunu iyi biliyoruz. Onu ve eşi dışındaki ailesini kurtaracağız.' dediler."

Ben derim ki: Rivayetin metninde karışıklık vardır. Çünkü İbrahim Peygamber'in (a.s) "Ama orada Lut var." şeklindeki sözü rivayetin hem başında, hem sonunda iki defa geçiyor. Fakat ne demek istendiği açıktır.

Tefsiru'l-Ayyâşî'de Ebu Hamza Sumali'ye dayanılarak verilen bilgiye göre İmam Ebu Cafer el-Bâkır (a.s) şöyle dedi: "Yüce Allah, Lut kavmini azaba çarptıracağına hükmedip bunu takdir edince, İbrahim Peygamber'e Lut kavminin azabı karşılığında bilgin bir oğul vermeyi ve böylece Lut kavminin azaba çarpılmasından duyduğu üzüntüye karşılık onu teselli etmeyi istedi."

"Bunun üzerine Allah, İbrahim Peygamber'e elçiler gönderek ona İsmail'in doğacağını müjdeledi. Elçiler geceleyin İbrahim Peygamber'in yanına gidince, İbrahim onların hırsız olmalarından korktu. Elçiler onun korktuğunu görünce, 'Selâm sana.' dediler. İbrahim de, 'Selâm size, biz sizden korkuyoruz.' dedi. Melekler, 'Korkma, biz seni bilgin bir oğul ile müjdeliyoruz.' dediler. Bilgin oğuldan mak-sat, Hacer'den olma İsmail'dir. İbrahim Peygamber, 'İleri derecede yaşlanmama rağmen mi bana bu müjdeyi verdiniz?! Bana neyin müjdesini veriyorsunuz?!' dedi. Elçiler, 'Biz sana gerçeği müjdeledik, sakın umut kesenlerden olma.' dediler."

"İbrahim Peygamber elçilere, 'Bu müjdeden sonraki göreviniz nedir?' dedi. Elçiler, 'Biz günahkâr bir kavme, Lut'un kavmine gönderil-

dik. Onlar fasık bir kavim oldular. Onları âlemlerin Rabbinin azabıyla korkutmaya geldik.' dediler. İbrahim Peygamber, 'Ama orada Lut da var.' dedi. Elçiler, 'Biz orada kimlerin olduğunu iyi biliyoruz. Onu ve ailesini kurtaracağız. Yalnız eşinin helâk olanlar arasında olacağını belirledik.' dediler."

"Allah Lut kavmini azaba uğrattınca, İbrahim Peygamber'e elçiler göndererek onu İshak ile müjdeledi ve Lut kavminin helâk edilmesi yüzünden onu teselli etti. Şu ayetlerde anlatıldığı gibi: *'Elçilerimiz (melekler) İbrahim'e müjde getirdiklerinde, 'Selâm (sana).'* dediler. *O da, 'Selâm (size). Yadırganan bir topluluksunuz.'* dedi ve çok geçmeden kebab edilmiş (yani temiz, kebab edilmiş, iyi pişmiş) bir buzağı getirdi. Ellerin on (yemeğe) ulaşmadığını görünce onları yadırgadı ve içinde onlardan bir korku hissetti. 'Korkma, biz Lut'un kavmine gönderildik.' dediler. Karısı da (o sırada) ayakta durmuştu...' Karısı derken Sara kastediliyor. Ona İshak'ı ve İshak'ın arkasından Yakub'u müjdelediler. Kadın güldü. Yani elçilerin sözlerine hayret etti.

Ben derim ki: Görüldüğü gibi bu rivayet, müjde hikâyesini ikiye ayırıyor. Biri İsmail'in ve öbürü İsmail'den yıllarca sonra doğan İshak'ın müjdelenmesi. Sonra kebab edilmiş dananın konuklara sunulduğuna yer vermeyen Hicr Suresi'ndeki ayetleri İsmail'in müjdelenmesine hamle ediyor ki, o sırada Lut'un kavmi henüz azaba uğratılmamıştı. Bunun yanı sıra -rivayette birbirine karışan- Zâriyât ve Hûd surelerindeki ayetler de Sara'ya verilen İshak ve Yakub ile ilgili müjdeye yoruluyor ve bu müjdenin Lut kavminin helâk edilmesinden sonra verildiği anlatılıyor. Helâkten sonra melekler İbrahim'e dönerek azabın gerçekleştiğini haber veriyorlar ve ona ikinci müjdeyi veriyorlar.

Hicr Suresi'ndeki ayetler İsmail ile ilgili müjdeye hamledilmeye müsait olduğu gibi, Zâriyât Suresi'ndeki ayetler de Lut kavminin helâk edilmesinden sonrasını anlatmaya ve İshak ile Yakub müjdesinin o sırada verilmiş olduğunu anlatmaya müsaittir.

Hûd Suresi'ndeki ayetlere gelince, bunlar İshak ve Yakub ile müjde konusunda açıktırlar. Fakat *"Lut'un kavmi hakkında bizimle tartışmaya girişti. İbrahim gerçekten halîm, bağı yanık ve sürekli (Allah'a) dönen bir kimse idi."* ayetleri ve bunları izleyen ayetin Lut kavminin helâkinden sonrası ile ilgili olduğunu söylemek mümkün değildir. Ger-

çi bu ayetlerin başındaki "*Biz Lut'un kavmine gönderildik.*" ifadesi, helâkten sonrasına hamledilebilir. Aynı şekilde, "*Çünkü Rabbinin (Lût kavmine yönelik azap) emri gelmiştir.*" cümlesi de, eğer etrafını saran kayıttayıcı ifadeler olmasa, helâk sonrasına hamledilebilir.

Kısacası; Hûd Suresi'ndeki ayetler, müjdenin Lut kavminin helâk edilmesinden önce meydana geldiğini ve İbrahim Peygamber'in (a.s) meleklerle o sırada tartıştığını ifade eder. Bu da Zâriyât Suresi'nde anlatılanların helâkten sonra değil, helâkten önce meydana gelmiş olmasını gerektirir. Hicr Suresi'nde anlatılanlar da helâkten öncesine aittir. Bu husus, o ayetlerde açıkça vurgulanmıştır. Ayrıca Hicr Suresi'nde İbrahim Peygamber'in tartışması yer alıyor. Fakat bu ayetlerde İshak ve Yakub ile -İsmail ile değil- ilgili müjdeden söz edilmiyor.

Buna göre, Lut kavminin helâkinden öncesi ile ilgili oldukları belli olan Hûd Suresi'ndeki ayetlerin İshak müjdesini ve İbrahim Peygamber'in (a.s) meleklerle tartışmasını içermeleri, Hûd, Hicr ve Zâriyât surelerinin her üçünde sözü edilen müjdenin İshak ile ilgili ve azabın gerçekleşmesinden önceye ait olmasını gerektirir ki, bu da rivayeti çok zayıflatan bir husustur.

Bu rivayette başka bir şey de var. Burada "zıhk" kelimesi şaşırmak, hayret etmek anlamında kabul ediliyor. Bunun yanı sıra "*fe-zahiket fe-beşşernaha bi-İshake ve min verâi İshake Ye'kûbe*" ifadesi bazı kelimelerin yerleri değiştirilerek (takdim ve te'hir) algılanıyor. İfadenin algılanış biçimi, "*fe-zahiket fe-beşşernaha bi-İshake ve min verâi İshake Ye'kûbe*" şeklindedir ki, bu algılama ayetin zahirinin tersinedir ve anlaşılır hiçbir espriye dayanmamaktadır.

Yine Tefsirul-Ayyâşî'de Fazl b. Kurre'ye dayanılarak verilen bilgiye göre İmam Cafer Sadık (a.s) şöyle dedi: "Allah, İbrahim Peygamber'e oğlu olacağını vahyetti. İbrahim Peygamber bu haberi eşi Sara'ya iletince kadın, 'Benim gibi yaşlı bir kadın nasıl çocuk dünyaya getirir?'" dedi. Bunun üzerine Allah, İbrahim Peygamber'e eşinin çocuk sahibi olacağını, fakat Allah'ın mesajını reddettiği için soyundan gelenlerin dört yüz yıl azap çekeceklerini vahyetti."

"İsrailoğulları'nın azabı uzayınca, kırk sabah Allah'a feryat edip ağladılar. Bunun üzerine Allah, Musa ve Harun peygamberlere İsrailoğulları'nı Firavun'un baskılarından kurtaracağını vahyetti. Arkasından azap sürelerini yüz yetmiş yıl azalttı."

"Siz de aynı durumdasınız. Eğer onlar gibi yaparsanız, Allah sıkıntılarımızı giderir. Eğer onlar gibi yapmazsanız, iş varacağı noktaya kadar varır."

Ben derim ki: İnsanın davranış ve tutumları ile organik yapısının elementlerinin özellikleri arasında ilişki olduğu kesindir. Bu ilişkili taraflardan her birinin diğeri üzerinde uyarıcı etkisi vardır. Ayrıca organik yapının bir parçası olan meni doğal olarak bedenin maddî ve manevî özelliklerini yapısında taşır. Buna göre sonraki nesillerin atalarının maddî ve manevî huylarının özelliklerini miras almaları mümkündür.

Daha önceki incelemelerimizde birkaç kez vurguladık ki, insanın psikolojik nitelikleri ve davranışları ile dış olaylar arasında iyi ve kötü yönde ilişki vardır. Şu ayetlerde buyrulduğu gibi: *"Eğer o ülkelerin halkları iman edip kötülüklerden sakınsalardı, yüzlerine gökten ve yerden bereket kapıları açardık."* (A'râf, 96); *"Başınıza gelen herhangi bir musibet kendi ellerinizle kazandıklarınız yüzündendir."* (Şûrâ, 30)

Buna göre, herhangi bir ferdin veya toplumun iyi veya kötü bir amelinin ya da iyi veya kötü bir sıfatının güzel etkisi veya kötü vebali o ferdin veya toplumun sonraki kuşaklarında ortaya çıkabilir. Bunun gerekçesi, yukarıda söylediğimiz gibi bir tür veraset ve kalıttır. Daha önce dördüncü ciltte, *"Kendileri, geriye zayıf çocuklar bırakmış oldukları takdirde, onların durumundan korkacak olanlar; (yetimlere haksızlık etmekten) korkup titresinler."* (Nisâ, 9) ayetinin tefsiri sırasında bu konuya biraz değinmiştik.

Yine aynı eserde Zürrare, Humran ve Muhammed b. Müslim aracılığı ile İmam Muhammed Bâkır'dan (a.s), Abdurrahman aracılığı ile de İmam Cafer Sadık'tan (a.s), *"İbrahim gerçekten halîm, bağırı yanık ve sürekli (Allah'a) dönen bir kimse idi."* ayeti hakkında, "O çok dua eden bir kimse idi." dedikleri rivayet edilir.

Ben derim ki: el-Kâfî adlı eserde¹ bu rivayetin benzeri Zürrare aracılığı ile İmam Muhammed Bâkır'dan nakledilir.

Yine aynı eserde, Ebu Basir aracılığı ile İmam Muhammed Bâkır'ın (a.s) veya İmam Cafer Sadık'ın (a.s) şöyle dediği nakledilir: "İbrahim Peygamber, Lut kavmi hakkında yaptığı tartışmada, 'Orada Lut var.' dedi. Melekler, 'Biz orada kimin olduğunu iyi biliyoruz.' dediler. İbra-

1- [el-Kâfî, c.4, s.210, bap: 398, hadis: 1]

him Peygamber tartışmayı uzatınca Cebrail ona, 'Ey İbrahim, bu işten vazgeç. Çünkü Rabbinin emri gelmiştir. Onların başlarına, geri çevrilmesi mümkün olmayan bir azap gelecektir.' dedi."

ed-Dürrü'l-Mensûr adlı eserde, İbnü'l-Enbarî'nin el-Vakfu ve'l-İbtidâ adlı eserine dayanılarak verilen bilgiye göre Hassan b. Ebcer şöyle dedi: "Bir defasında İbn Abbas'ın yanında idim. O sırada Hüzeyl kabilesinden biri yanına geldi. İbn Abbas adama, 'Falanca ne oldu?' diye sordu. Adam, 'Dört oğul ile üç arkasını (torun) bırakarak öldü.' dedi. Bunun üzerine İbn Abbas, '*Ona, İshak'ı ve İshak'ın arkasından Yakub'u müjdeledik.*' ayetini okudu ve 'Yani oğlunun oğlunu.' dedi."

MÜJDE KISSASI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Yüce Allah'ın "İbrahim'in Konuklarının Haberi" diye adlandırdığı "Müjde Kıssası", hepsi Mekke inişli olan beş surede yer alır. Bu sureler sırası ile Hûd, Hicr, Ankebût, Sâffât, Zâriyât sureleridir.

Bu surelerin birincisi olan Hûd Suresi'nin 69-76. ayetlerinde şöyle buyruluyor: "*Andolsun, elçilerimiz (melekler) İbrahim'e müjde getirdiler. 'Selâm (sana).'*' dediler. O da, '*Selâm (size).'*' dedi ve çok geçmeden kebab edilmiş bir buzağı getirdi. Ellerinin ona (yemeğe) ulaşmadığını görünce onları yadırgadı ve içinde onlardan bir korku hissetti. '*Korkma, biz Lut'un kavmine gönderildik.*' dediler. Karısı da (o sırada) ayakta durmuştu. Aniden âdet (regl) oldu. Bunun üzerine ona, İshak'ı ve İshak'ın arkasından Yakub'u müjdeledik. '*Vay bana! Ben kocamış bir kadın, bu kocam da yaşlı bir adam olduğu hâlde çocuk mu doğuracağım?! Gerçekten bu şaşılacak bir şeydir!*' dedi. (Elçiler,) '*Allah'ın işine mi şaşıyorsun? Allah'ın rahmeti ve bereketi siz ev halkının üzerindedir. Şüphesiz O, övgüye lâyık ve yücedir.*' dediler. İbrahim'in korkusu geçip de müjdeli haberi alınca Lut'un kavmi hakkında bizimle tartışmaya girişti. İbrahim gerçekten halîm, bağıri yanık ve sürekli (Allah'a) dönen bir kimse idi. (Konuk melekler ona dediler ki:) Ey İbrahim, bu tartışmadan vazgeç. Çünkü Rabbinin (Lût kavmine yönelik azap) emri gelmiştir. Onların başlarına, geri çevrilmesi mümkün olmayan bir azap gelecektir."

Bu surelerin ikincisi olan Hicr Suresi'nin 51-60. ayetlerinde şöyle buyruluyor: "*Onlara İbrahim'in konuklarından da haber ver. Hani İbrahim'in huzuruna girip, 'Selâm (sana).'*' dediler. O, '*Doğrusu biz siz-*

den korkuyoruz.' dedi. Onlar, 'Korkma! Biz sana bilgin bir oğul müjdeliyoruz.' dediler. (İbrahim,) 'Yaşlılığın bana dokunmasına rağmen mi beni müjdeliyorsunuz?! Beni neyle müjdeliyorsunuz?!' dedi. (Onlar,) 'Biz sana gerçeği müjdeledik, sakın ümidini kaybedenlerden olma!' dediler. (İbrahim,) 'Rabbinin rahmetinden, sapıklardan başka kim ümidini keser?!' dedi. 'Ey elçiler! Sizin göreviniz nedir?' dedi. (Melekler,) 'Biz, suçlu bir topluluğa gönderildik.' dediler. 'Ancak Lut'un ailesi müstesnadır; onların hepsini kurtaracağız. Fakat karısı hariç; onun geride kalıp helâk olanlardan olmasını takdir ettik."

Bu surelerin üçüncüsü olan Ankebût Suresi'nin 31-32. ayetlerinde şöyle buyruluyor: "Elçilerimiz İbrahim'e (bir oğlu olacağına dair) müjde ile geldiklerinde, 'Biz bu kentin halkını yok edeceğiz; çünkü oranın halkı zalimdir.' dediler. (İbrahim,) 'Ama orada Lut var.' dedi. (Elçiler,) 'Biz orada kimlerin olduğunu iyi biliyoruz. Lut'u ve ailesini kurtaracağız. Yalnız eşi orada kalarak azaba çarpılanlardan olacaktır.' dediler."

Bu surelerin dördüncüsü olan Sâffât Suresi'nin 99-113. ayetlerinde şöyle buyruluyor: "(İbrahim) dedi ki: 'Ben Rabbime doğru gidiyorum. O bana yolu gösterecektir. Rabbim, bana iyilerden olacak bir evlât ver.' Biz de ona halîm bir oğlu olacağı müjdesini verdik. Çocuk babası ile birlikte koşacak yaşa gelince (babası ona), 'Yavrum, rüyamda seni kurban ettiğimi gördüm; bir düşün, ne dersin?' dedi. (Oğlu babasına,) 'Babacığım, sana emredileni yap. İnşaallah beni sabırlı olanlardan bulursun.' dedi. İkisi de Allah'ın emrine boyun eğip babası oğlunu kurban etmek üzere alnı üzerine yere yatırınca ona seslendik: 'Ey İbrahim, sen gördüğün rüyayı gerçekleştirdin. Biz iyi davrananları işte böyle ödüllendiririz. Bu, gerçekten apaçık bir imtihandır. Ona fidye olarak büyük bir kurbanlık gönderdik. Sonraki nesiller arasında da ona iyi bir nam bıraktık. Selâm olsun İbrahim'e. İyi davrananları işte böyle ödüllendiririz. O gerçekten mümin kullarımızdandır. Ona iyilerden bir peygamber olacak olan İshak'ı da müjdeledik. Kendisine ve İshak'a bereket kapılarını açtık. Her ikisinin soyundan iyiler de vardır, açıkça nefesine zulmedenler de."

Bu surelerin beşincisi olan Zâriyât Suresi'nin 24-30. ayetlerinde ise şöyle buyruluyor: "İbrahim'in ağırlanan konuklarının haberi sana geldi mi? Hani İbrahim'in huzuruna girip, 'Selâm (sana).' dediler. O da, 'Selâm (size). Yadırganan bir topluluksunuz.' dedi. Sonra sezdirmeden ailesine gidip (kebab edilmiş) semiz bir buzağı getirdi. Onu konuk-

larına yaklaştıracak, 'Yemez misiniz?' dedi. (Yemediklerini görünce,) içinde onlardan bir korku hissetti. (Konuklar,) 'Korkma.' dediler ve kendisine bilgin bir oğlu olacağını müjdelediler. Bunun üzerine karısı çılgık atarak çıkageldi. Elini yüzüne çarparak, 'Kısır bir koca karı mı (doğuracak)?!' dedi. (Konuklar,) 'Rabbin böyle dedi. O, hikmet sahibidir, bilendir.' dediler."

Müjde hikâyesi birkaç yönden incelenebilir:

Birincisi: Acaba bu müjde, İbrahim Peygamber (a.s) ile eşi Sara'nın İshak ve Yakub ile müjdelendikleri ve Lut kavminin helâk edilmesinin az öncesinde meydana gelen tek bir müjde midir, yoksa biri İsmail ile ve öbürü İshak ve Yakub ile ilgili iki ayrı müjde midir?

İkinci ihtimali tercih edenler olabilir. Çünkü Zâriyât Suresi'nde elçilere kebab edilmiş dananın sunulduğu, elçiler dana etini yemeye yanaşmayınca İbrahim Peygamber'in onlardan korktuğu, sonra elçilerin ona ve kısır yaşlı eşine oğulları olacağı müjdesini verdikleri açıkça anlatılıyor. Bu kısır ve yaşlı eşin Sara olduğu kesindir. Daha sonraki ayetler de bu müjdenin Lut kavminin helâkinden sonra gerçekleştiği anlaşılıyor. Çünkü elçiler, *"Biz suçlu bir topluluğa gönderildik."* (Zâriyât, 32) dedikten sonra sözlerine şöyle devam ediyorlar: *"Orada bulunan müminleri dışarı çıkardık. Orada Müslümanlardan bir evden başkasını bulamadık. Acı azaptan korkanlar için orada bir işaret bıraktık..."* (Zâriyât, 35-37) Bu ayetlerin benzerleri Hûd Suresi'nde de yer alıyor. Nitekim bu surede melekler, İbrahim Peygamber'in korkusunu gidermek için ilk başta, *"Biz Lut'un kavmine gönderildik."* dediler.

Hicr Suresi'ndeki ayetlerde ise, kebab edilmiş dananın sunulmasından hiç söz edilmiyor. Bu suredeki ayetlerde, İbrahim ve eşinin elçiler yanlarına geldiklerinde onlardan korktukları ve İbrahim Peygamber'in korkusunu gidermek için ona müjde verdikleri belirtiliyor. Şu ayetlerde buyrulduğu gibi: *"Hani İbrahim'in huzuruna girip, 'Selâm (sana).' dediler. O, 'Doğrusu biz sizden korkuyoruz.' dedi. Onlar, 'Korkma! Biz sana bilgin bir oğul müjdeliyoruz.' dediler."* (Hicr, 52-53) Bunu izleyen ayetlerden bu müjdenin Lut kavminin helâk edilmesinden önce gerçekleştiği açıkça anlaşılıyor.

Bu ayetlerin benzeri Ankebût Suresi'nde de vardır. Ankebût Suresi'ndeki ayetler, bu müjdenin Lut kavminin helâk edilmesinden önce gerçekleştiğini daha açık biçimde ortaya koyuyor. Çünkü o ayetler, İb-

rahim Peygamber'in Lut kavmi ile ilgili tartışmasını içeriyor. Ayrıca, bir önceki hadisler ışığında yaptığımız incelemede, Ayyâşî'nin bu anlamdaki rivayetini nakletmiştik.

Fakat gerçek şu ki: Bu dört surenin tümünde, yani Hûd, Hicr, Ankebût ve Zâriyât surelerinde yer alan ayetlerde İsmail ile ilgili müjde değil, İshak ve Yakub ile ilgili müjde anlatılmaktadır.

Zâriyât Suresi'ndeki ayetlerin devamında yer alan ve Lut kavminin helâk edilmesinden sonrasını anlattığı söylenen *"Dediler ki: Biz suçlu bir topluluğa gönderildik..."* ifadesine gelince; bu ifadenin benzeri, tefsirciler tarafından Lut kavminin helâk edilmesinden öncesi ile ilgili olduğu kabul edilen Hicr Suresi'ndeki ayetlerde de vardır.

Üstelik, helâk işi ile görevlendirilmiş meleklerin henüz yoldayken, *"Biz gönderildik"* demelerinde, dil bilgisi ve ifade geleneği açısından bir engel yoktur.

"Orada bulunan müminleri dışarı çıkardık" ayeti ile bunu izleyen ayetlere gelince; Zâriyât Suresi'ndeki hikâyelerin akışlarından anlaşılacağı üzere, bu ayetler, melekler tarafından İbrahim Peygamber'e söylenmiş sözlerin devamı değil, yüce Allah'ın sözleridir.

Zâriyât ve Hûd surelerinin tersine Hicr Suresi'nin başında konuklardan korkulduğunun zikredilmesine gelince; bunun sebebi, Zâriyât ve Hûd surelerinde konuklara kebab edilmiş buzağının sunulduğundan söz edildiği hâlde Hicr Suresi'nde bundan söz edilmemiş olmasıdır. Üstelik hikâyenin öğeleri arasında tam bir bağlantı olduğu için kimi zaman bu öğelerin birbirinin önüne geçirilmesi ve kimi zaman da bunun tersinin yapılması caizdir. Nitekim İbrahim Peygamber'in (a.s) konuklarını yadırgaması, Zâriyât Suresi'ndeki ayetlerde hikâyenin başında onların selâmından hemen sonra, buna karşılık Hûd Suresi'nde hikâyenin ortalarında konukların yemek yemekten uzak durmalarını belirtilmesinden sonra zikrediliyor. Kur'ân'da bu tür yer değiştirmelere çok rastlanır.

Üstelik İshak ve Yakub ile ilgili müjdeyi içerdikleri kesin olan Hûd Suresi'ndeki ayetler, aynı zamanda İbrahim Peygamber'in (a.s) Lut kavmi ile ilgili tartışmasını da içeriyor ki, bu tartışmanın Lut kavminin helâkından önce gerçekleştiği şüphesizdir. Bu da İshak'ın müjdelenmesinin helâk olayından sonra değil, önce olmuş olmasını gerektirir.

Şu da var ki, İsmail İshak'tan büyüktü ve doğumları arasında yıllar

vardı. Bu konuda ittifak vardır. Buna göre, eğer bu melekler Lut kavmini helâk etmeye giderken helâk olayının hemen öncesinde İbrahim Peygamber'i İsmail ile müjdeleyip, helâk etmekten dönerken de helâk olayının hemen sonrasında onu İshak ile müjdelemiş olsalar, bu iki müjde arasında bir veya iki günlük bir aralık olmuş olur ki, bu takdirde İshak'ın müjdelenmesi ile doğumu arasında birkaç yıllık bir zaman aralığı olması gerekir. Oysa herhangi bir iyi habere müjde denebilmesi için bu haberin gerçekleşmesinin yakın olması gerekir. Bu şartın aranmaması, özel bir sebebin varlığını gerektirir. Aksi hâlde, mutlak anlamdaki iyi habere vaat veya buna benzer bir ad verilir.

İkincisi; ortada İsmail ile ilgili bir müjdenin olup olmadığıdır. Gerçek şu ki, Sâffât Suresi'ndeki ayetlerin başında sözü geçen müjde, İsmail ile ilgili müjdedir. Bu müjde, bu ayetlerin devamındaki İshak ile ilgili olduğu açık olan müjdeden başka bir müjdedir. Çünkü *"Biz de ona halîm bir oğlu olacağı müjdesini verdik."* ifadesinin devamı olan ayetlerin arasındaki bağlantılı akış ve arkasından yeni bir söz başından sonra, *"Ona iyilerden bir peygamber olacak olan İshak'ı da müjdeledik."* ifadesi ile yeni bir müjdeden söz edilmesi, hiçbir şüpheye yer bırakmayacak kesinlikte kanıtlar ki, ilk önce müjdelenen "halîm oğul", ikinci olarak müjdelenen İshak'tan başka bir oğuldur ve bu oğul İsmail'den başkası değildir.

Taberî, kendi Tarih'inde [c.1, s.190] bu suredeki müjdenin diğer surelerdeki müjdelerde olduğu gibi İshak ile ilgili olduğunu zikretmiştir. Ama gerçek anlattığımız gibidir. Bu kitabın yedinci cildinde İbrahim Peygamber (a.s), ile ilgili kıssalar sırasında bu konuda bilgi vermiştik.

Üçüncüsü; eldeki Tevrat'ta bu konuda anlatılanların Kur'ân'dan çıkan sonuçla karşılaştırılmasıdır. Aşağıdaki ayetlerde Lut kıssası anlatılırken bu hususta gereken inceleme yapılacaktır.

Dördüncüsü; İbrahim Peygamber'in (a.s) meleklerle tartışmasıdır. Bu konuda bu surede, *"Lut'un kavmi hakkında bizimle tartışmaya girişti."* ve *"Ey İbrahim, bu tartışmadan vazgeç."* ifadeleri yer almıştır.

Daha önce söylediğimiz gibi, bu hususla ilgili ayetlerde ve özellikle, *"İbrahim gerçekten halîm, bağı yanık ve sürekli (Allah'a) dönen bir kimse idi."* şeklindeki ayette onun iyi nitelikleri övülüyor. Buna göre, onun bu tartışmadaki tek amacı, Allah'ın kullarının kurtulmaları ve iman yoluna yönelmelerini kuvvetle arzu etmesidir.

وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سَيِّئَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالَ هَذَا يَوْمٌ عَصِيبٌ ﴿٧٧﴾ وَجَاءَهُ قَوْمُهُ يُهْرَعُونَ إِلَيْهِ وَمِنْ قَبْلُ كَانُوا يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ قَالَ يَا قَوْمِ هَؤُلَاءِ بَنَاتِي هُنَّ أَطْهَرُ لَكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَلَا تُخْزُونِ فِي ضَيْفِي الْيَسِّ مِنْكُمْ رَجُلٌ رَشِيدٌ ﴿٧٨﴾ قَالُوا لَقَدْ عَلِمْتَ مَا لَنَا فِي بَنَاتِكَ مِنْ حَقٍّ وَإِنَّكَ لَتَعْلَمُ مَا نُرِيدُ ﴿٧٩﴾ قَالَ لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةً أَوْ آوَى إِلَى رُكْنٍ شَدِيدٍ ﴿٨٠﴾ قَالُوا يَا لُوطُ إِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ لَنْ يَصِلُوا إِلَيْكَ فَأَسْرِ بِأَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِنَ اللَّيْلِ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ أَحَدٌ إِلَّا أَمْرَاتَكَ إِنَّهُ مُصِيبُهَا مَا أَصَابَهُمْ إِنَّ مَوْعِدَهُمُ الصُّبْحُ الْيَسِّ الصُّبْحُ بِقَرِيبٍ ﴿٨١﴾ فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا جَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حِجَارَةً مِنْ سِجِّيلٍ مَنصُودٍ ﴿٨٢﴾ مُسَوِّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ وَمَا هِيَ مِنَ الظَّالِمِينَ بِبَعِيدٍ ﴿٨٣﴾

AYETLERİN MEÂLİ

77- Elçilerimiz Lut'a gelince onlardan dolayı üzüldü, onların hakkında çaresiz kaldı ve "Bu, çetin bir gündür." dedi.

78- Kavmi apar topar ona geldiler. Onlar önceden de kötü işler yapıyorlardı. (Lut,) "Ey kavmim! Bunlar benim kızlarımdır; onlar sizin için daha temizdirler. Allah'tan korkun ve konuklarım hakkında beni rezil etmeyin. İçinizde akli başında olgun bir adam yok mu?!" dedi.

79- (Kavmi,) "Biliyorsun ki, bizim senin kızlarında bir hakkımız yoktur. Sen bizim ne istediğimizi iyi bilirsin." dediler.

80- (Lut,) "Keşke sizin desteğinizle bir gücüm olsaydı ya da kuvvetli bir dayanağa sığınabilseydim!" dedi.

81- (Konukları,) "Ey Lut! Biz Rabbinin elçileriyiz. Onlar asla sana ulaşamazlar. Gecenin bir bölümünde aileni yanına alarak yola çık ve sizden hiçbir kimse dönüp arkaya bakmasın. Yalnız karın hariç (onu yanına alma). Çünkü onların başına gelecek olan, onun da başına gelecektir. Vadeleri sabah vaktidir. Sabah yakın değil mi?" dediler.

82- (Azaba ilişkin) emrimiz geldiğinde, oranın üstünü altına getirdik, üzerine de üst üste yığılmış balçıktan taşlar yağdırdık.

83- Rabbinin katında damgalanmış (taşlar) olarak. Bunlar, zalimlerden uzak değildir.

AYETLERİN AÇIKLAMASI

Okuduğumuz ayetlerde Lut kavminin uğradığı azap anlatılıyor. Bu ayetler bir bakıma meleklerin İbrahim Peygamber'e (a.s) inişlerini, huzuruna girmelerini ve onu İshak ile müjdelemelerini anlatan daha önceki ayetlerin uzantısıdır. Daha önceki ayetler, Lut kavminin azaba çarptırılması kıssasına geçiş niteliği taşır.

77) Elçilerimiz Lut'a gelince onlardan dolayı üzüldü, onların hakkında çaresiz kaldı ve "Bu, çetin bir gündür." dedi.

"Sâe'hu'l-emru mesâeten", "Bu iş onun üzülmesine sebep oldu" demektir. Meçhul fiil olarak "Sîe bi'l-emri" ise, "Bu işten dolayı ve bu iş sebebiyle üzüldü" demektir.

"Zer'" kelimesi, bilinen uzuv (kol) anlamındaki "zirâ" kelimesinden alınmıştır ve uzunlukları ölçme anlamına gelir. Çünkü onlar (uzunluğu) o uzuvla ölçüyorlardı. Ölçünün kendisine de "zer'" denir. "Zâka bi'l-emri zer'an" deyimini ise, çare yolunun kapanmasını ve insanın karşılaştığı sıkıntıdan kurtulmakta aciz kalmasını kinaye yolu ile ifade eder. Tıpkı arşınının denk gelmeyen bir şeyi ölçen kimse gibi.

"Asîb" kelimesi, "faîl" kalıbında ve meful anlamındadır ve bağlamak anlamına gelen "asb" kökündendir. Buna göre "yevmün asîb (bağlanmış gün)" deyimini, çözülmesi mümkün olmayacak karmaşıklıkta ve parçaları birbirinden ayrılmaz şekilde belâ ile sıkı sıkıya bağlanmış gün anlamına gelir.

Buna göre ayetin anlamı şöyledir: Elçilerimiz Lut Peygamber'e (a.s) geldiklerinde -ki onlar, İbrahim Peygamber'e (a.s) konuk olan meleklerdi- gelişleri Lut Peygamber'i üzdü, onları kavminin şerrinden koruyacak çareden aciz kaldı. Çünkü onlar Lut Peygamber'in yanına parlak görünüşlü, tüysüz delikanlılar kılığında gelmişlerdi. Kavmi de erkek erkeğe cinsel ilişkinin düşkünü olduğu için, onları görmezden gelmeleri, onları kendi hâllerine bırakmaları beklenemezdi. Bu yüzden Lut Peygamber, "Bu, çetin bir gündür." demekten kendini alamadı. Yani sıkıntılı, kötülükleri birbirine girmiş bir gündür.

78) Kavmi apar topar ona geldiler. Onlar önceden de kötü işler yapıyorlardı.

Ragıp İsfahanî şöyle der: "(Ayette geçen 'yuhreûne' fiilinin geçmiş zaman sıygası olan) 'Heraa' ve 'ehraa' fiilleri, 'zorla ve korkutarak sevk etti, sürdürü' anlamına gelirler." (Alıntı sona erdi.) el-Ayn adlı eserde ise şöyle denir: "('Ehraa' fiilinin mastarı olan) 'İhrâ', 'hırsla ve hızla sevk etmek, sürmek' demektir." (Alıntı sona erdi.)

"Onlar önceden de kötü işler yapıyorlardı." Yani, bundan önce de günah işliyorlar, çirkin işler yapıyorlardı. Onlar o çirkin işi yapmakta oldukça cüretkâr davranıyorlardı. Bir kere bu işe alışmışlardı. Hiçbir şey onları bu iğrenç işten alıkoymuyordu. Ne utanma ve ne tikslenme duygusu onlara engel olmuyordu. Öğüt, kınama ve kötüleme onları bu iğrençlikten vazgeçiremiyordu. Çünkü alışmak bütün zorlukları kolaylaştırır, bütün çirkinlikleri ve iğrençlikleri cazip hâle getirir.

Bu cümle, "*Kavmi apar topar ona geldiler.*" cümlesi ile "*(Lut,) 'Ey kavmim! Bunlar benim kızlarımdır...' dedi.*" ifadesi arasında bir ara cümledir ve her iki tarafın anlamına faydalı katkısı vardır. Bu cümlemin kendinden önceki cümlemin içeriğine kattığı fayda şudur: Onları apar topar Lut'a (a.s) gelmeye sürükleyen faktör, onların o kötü işi öteden beri yapmaları, bu iğrenç ilişkide bulunmayı alışkanlık hâline getirmeleridir. Bu durum, onların Lut'a gelmelerine ve konuklarına kötülük yapmaya kastetmelerine yol açmıştır.

Bu cümlelerin kendisinden sonraki ifadenin içeriğine olan katkısı ise şu şekildedir: Bu kötü alışkanlık onların içlerine sindiği ve kişiliklerinde kökleştiği için söz dinlemez oldular. Hiçbir öğüt ve nasihat onları bu işten vazgeçiremez oldu. Bu yüzden Lut Peygamber (a.s) olara kızlarını teklif ederek söze giriyor, arkasından da, *"Allah'tan korkun ve konuklarım hakkında beni rezil etmeyin..."* diyor.

(Lut,) "Ey kavmim! Bunlar benim kızlarımdır; onlar sizin için daha temizdirler. Allah'tan korkun ve konuklarım hakkında beni rezil etmeyin. İcinizde akli başında olgun bir adam yok mu?!" dedi.

Lut Peygamber (a.s) kavminin kötülük için bir araya geldiklerini, sırf öğüt vermekle veya ağır sözler söyleyerek onları kararlarından vazgeçirmenin mümkün olmadığını görünce, yapmak istedikleri iğrençliği günah içermeyen bir helâl şeyle değiştirerek onları niyetlerinden vazgeçirmek istedi ve bu maksatla onlara kızlarını sundu ve onların kendileri için daha temiz olduklarını vurgulayarak bu şıkkı tercih etmelerini önerdi.

Buradaki tafdil sıygası "ethar (daha temiz)" ile iğrençlik içermeyen mutlak temizlik kastediliyor. Maksat, halis bir temizliğin vurgulanmasıdır. Tafdil sıygasıyla ilgili olarak bu yaygın bir kullanımdır. Yüce Allah şöyle buyuruyor: *"Allah'ın yanındaki, eğlenceden daha hayırlıdır."* (Cuma, 11) Yine şöyle buyuruyor: *"Anlaşmak (her hâlükârda) daha hayırlıdır."* (Nisâ, 128) Burada anlaşmanın tereddütsüz hayırlı olduğu anlaşılmak isteniyor.

"Bunlar benim kızlarımdır" ifadesinin, *"Onlar sizin için daha temizdirler."* ifadesiyle kayıtlandırılması, Lut Peygamber'in (a.s) onlara, kızlarına nikâh yoluyla dokunmayı önerdiğini göstermektedir, zina yoluyla değil. Allah'ın peygamberinin makamı böyle bir şeyi önermekten münezzehtir. Çünkü zinada asla temizlik yoktur. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"Zinaya yaklaşmayın; çünkü o, çirkin bir iştir ve kötü bir yoldur."* Yine şöyle buyurmuştur: *"Çirkin işlerin açığına da, gizlisine de yaklaşmayın."* (En'âm, 151) Bu son ayetin tefsiri sırasında vurguladık ki, bu ayette sayılan yasaklar bütün peygamberlere inen ilâhî şeriatlarda yer alan genel hükümlerdendir.

Bu açıklamadan, Lut Peygamber'in (a.s) kızlarını nikah şartı koşmadan kavmine teklif ettiği yolundaki görüşün asılsız ve sakat olduğu orta-

ya çıkıyor. Çünkü bir iğrençliğe başka bir iğrençlikle çare bulmanın ne anlamı olabilir ki?! Ayrıca o takdirde Lut Peygamber'in (a.s), "*Allah'tan korkun*" demesinin ne anlamı kalır?! Eğer onun tek maksadı, [konukları hakkında] rezil olmaktan ve utanç duymaktan kurtulmak olsaydı, sadece "*Konuklarım hakkında beni rezil etmeyin.*" demekle yetinirdi.

Bir görüşe göre ise Lut Peygamber (a.s), "*Bunlar benim kızlarımdır*" sözüyle kavminin kadınlarına işaret ediyor. Çünkü peygamber, ümmetinin babası olduğu için kadınları onun kızları, erkekleri de onun oğulları sayılır. Böyle olunca Lut Peygamber bu sözleriyle, "Fitri bir yol olan kadınlara yönelmek, fuhuş yoluyla erkeklere yönelmekten sizin için daha iyi ve daha temizdir." demek istemiş oluyor.

Bu yorum, ifadenin sözleri açısından kesinlikle delili olmayan bir zorlamadır. Kavminin erkeklerinin kâfir ve kendi kızlarının mümin olmaları ve Müslüman kadınların kâfir erkeklerle nikâhlanmalarının caiz olmadığı meselesine gelince; bu hükmün İbrahim Peygamber'in (a.s) şeriatında olduğu ve dolayısıyla Lut Peygamber (a.s) için bağlayıcı olduğu bilinmiyor. İbrahim Peygamber'in ve dolayısıyla Lut Peygamber'in şeriatında mümin bir kadının kâfir bir erkekle evlenmesi caiz olabilir. Nitekim bu uygulama İslâm'ın ilk döneminde caiz olduğu için Peygamberimiz (s.a.a) hicretten önce kızını o sırada henüz kâfir olan Ebu'l-As b. Rebi ile evlendirmişti. Bu uygulama daha sonra neshedildi.

Üstelik kavminin, "*Biliyorsun ki, bizim senin kızlarında bir hakkımız yoktur.*" şeklindeki cevabı, Lut Peygamber'in (a.s), "*Bunlar benim kızlarımdır*" derken öz kızlarını değil de onların kadınlarını kastetmiş olması ile uyuşmaz. Çünkü onlar ona iman etmemişlerdi ki, kadınlarının Lut'un kızları olduklarını kabul etsinler. Bunun böyle sayılması için yersiz bir beklenti içinde olmak gerekir ki, buna dair hiçbir karine yoktur.

Lut Peygamber'in (a.s) sadece iki kızı olduğu hâlde "kızlarım" diyerek çoğul sıygası kullanmış olmasının, kendi kızlarını değil, ümmetinin kadınlarını kastettiğini gösterdiği, çünkü çoğul sıygasının iki kişi için kullanılmayacağı söylenemez.

Çünkü biz böyle diyenlere şu cevabı veririz: Bu iddianın Kur'ân'a ve güvenilir bir rivayete dayalı bir delili yoktur. Gerçi eldeki Tevrat'ta Lut Peygamber'in (a.s) sadece iki kızı olduğu bildiriliyor; ama onun içeriğine güvenilemez.

"*Allah'tan korkun ve konuklarım hakkında beni rezil etmeyin.*" ifa-

desi, Lut Peygamber'in (a.s) isteğini açıklıyor. *"Konuklarım hakkında beni rezil etmeyin"* ifadesi, *"Allah'tan korkun"* cümlesinin atf-ı tefsiridir. Çünkü Lut Peygamber onlardan konuklarına saldırmamalarını isterken bunu kendi nefsinin isteğine veya cahilî bir asabiyete dayanarak değil, Allah'tan korkma şartına uymaları için istiyor ve onları vazgeçirmeye çalıştığı iğrençlik konusunda konukları ile başkaları arasında bir ayırım yapmıyor. Nitekim bu iğrenç günahahtan vazgeçmeleri için onlara yıllarca öğüt ve nasihat etmiş ve ısrarlı telkinlerde bulunmuştu.

Peki o hâlde niçin vazgeçirme girişimini konukluk gerekçesine bağladı, konukları kendine izafe etti ve onlara yöneltilecek saldırının rezil olmasına yol açacağını vurguladı?! Bütün bunları adamlardaki mertlik damarını kabartmak ve onur duygusunu harekete geçirmek ümidiyle yaptı. Bundan dolayı bu sözlerinin hemen arkasından yardımlarına ve desteklerine sığınmak üzere onlara, *"İçinizde akıllı başında olgun bir adam yok mu?"* diye seslendi. Bu seslenişi ile aralarından insanî olgunluğa sahip biri çıkar da kendisini destekleyerek onu ve konuklarını o zalimlerin ellerinden kurtarır diye temenni etti. Fakat onlar, *"Canına andolsun ki, onlar sarhoşlukları içinde bocalıyorlardı."* (Hicr, 72) ayetinde tanımlandığı gibiydiler. Bu yüzden Lut Peygamber'in (a.s) bu mertlik damarını uyarmak isteyen sözleri, onları hiç etkilemedi ve onun sözleriyle yapmak istediklerinden vazgeçmediler. Tersine, ona artık o konuda ısrar etmesinden ümit kesmesine yol açacak bir cevap verdiler.

79) (Kavmi,) "Biliyorsun ki, bizim senin kızlarında bir hakkımız yoktur. Sen bizim ne istediğimizi iyi bilirsin." dediler.

Bu ifade, adamların Lut Peygamber'in (a.s) mubah nikâh çağrısına verdikleri cevaptır. Bu cevaplarında, kızlarında bir hakları olabileceğini olumsuzluyorlar ve bunu Lut Peygamber'in bildiğini, ayrıca evine hücum etmekle neyi amaçladıklarını ve isteklerinin ne olduğunu bildiğini de belirtiyorlar.

Adamların Lut Peygamber'in (a.s) kızlarında hakları olduğunu olumsuzlamalarının anlamı hakkında denmiştir ki: Bu sözün anlamı, *"Bizim senin kızlarına ihtiyacımız yoktur."*¹ şeklindedir. Çünkü insanın ihtiyacı olmadığı şeyde hakkı da yoktur gibidir. Buna göre bu sözde bir tür istiare sanatı vardır.

1- [el-Kebir, c.18, s.34]

Başka bir yoruma göre bu sözden maksat, "Bizim senin kızlarında bir hakkımız yoktur. Çünkü biz onlarla evlenmeyi düşünmüyoruz. Açık-tır ki, bir kadınla evlenmeyen kimsenin o kadında hakkı da yoktur."¹ şeklindedir. Buna göre hakkı olumsuzlamaktan maksat, o hakkın sebebi olan evlenmeyi olumsuzlamaktır.

Bir başka görüşe göre buradaki haktan maksat, şer'î veya örfî anlam-daki hak değil, nasip ve paydır. Yani, bizim onlara yönelik bir arzumuz yoktur. Çünkü onlar kadındır ve biz kadınlara eğilim duymuyoruz.

Burada dikkat edilmesi gereken nokta şu ki: Adamlar, "Bizim senin kızlarında bir hakkımız yoktur." demiyorlar, "*Biliyorsun ki, bizim senin kızlarında bir hakkımız yoktur.*" diyorlar. Yani, hakları olmadığı şeklin-de ona cevap vermiyorlar, bunu bildiği şeklinde cevap veriyorlar. Bu iki ifade arasında fark vardır. Anlaşılan şu ki, adamlar Lut Peygamber'e (a.s), aralarında yürürlükte olan toplumsal geleneği bildiğini hatırlatıyorlar. Bu gelenek kadınlara sataşmanın, özellikle onlara zorla ve baskıyla sahip olmanın yasaklığı ya da kadınlarla ilişki kurmanın kö-künden terki, buna karşılık delikanlılara saldırarak şehvetlerini onlarla tatmin etmeyi mubah saymak idi. Lut Peygamber (a.s), onları öteden beri bu geleneklerinden vazgeçirmeye çalışmıştı. Nitekim onlara şöyle diyordu: "*Sizler kadınları bırakıp erkeklere şehvetle yaklaşıyorsunuz!*" (A'râf, 81), "*Rabbinizin sizler için yarattığı eşlerinizi bırakıp da insan-lar içinden erkeklere mi yaklaşıyorsunuz?!*" (Şuarâ, 165-166), "*Siz ille de erkeklere yaklaşacak, yol kesecek ve toplantılarınızda edepsizlikler mi yapacaksınız?!*" (Ankebût, 29) Şüphe yok ki, bir işi yapmaya yönelik toplumsal gelenek o işte hak varlığına yol açarken, bir işi yapmamaya yönelik toplumsal gelenek de o işte hak yokluğuna yol açar.

Kısacası, adamlar Lut Peygamber'in (a.s) dikkatini kızları üzerinde bir hakları olmadığını bildiğine çekiyorlar. Gerekçeleri, onların kadın oluşları ve toplumsal geleneklerinin bu yolda olmamasıdır. Dikkatini çektikleri diğer bir husus, evine hücum etmekten ne istediklerini bil-diğidir. Herhâlde ayetteki hak kelimesi ile ilgili en güzel yorum budur. Bunun arkasından üçüncü sırada anlattığımız yorum gelir.

80) (Lut,) "Keşke sizin desteğinizle bir gücüm olsaydı ya da kuvvetli bir dayanağa sığınabilseydim!" dedi.

1- [Mecmau'l-Beyan, c.3, s.197, Cübbaî ve İbn İshak'tan naklen]

"Evâ ilâ keza, ye'vî, uviyyen ve me'vâ", "Bir şeye katıldı, eklendi" anlamına gelir. "Âvâ-hu ileyhi, yu'vî-hi, îvaen" ise, "Bir şeyi bir şeye kattı, ekledi" anlamına gelir. "Rükn" ise, binanın temelini dışındaki dayanağı demektir.

Anlaşılan şu ki, Lut Peygamber (a.s) önce verdiği öğütlerle adamları Allah'tan korkmaya çağırıyor, onların mertlik damarlarını kabartarak konumunu korumaya, saygınlığını gözetmelerini sağlamaya çalışıyor. Bu yolda kızları ile evlenebileceklerini söyleyerek bahanelerini ellerinden alıyor. Arkasından, aralarındaki akli başında olgun kişilerin desteğini arıyor. Maksadı, aralarından çıkacak olgun bir kişinin kendisini destekleyerek bu saldırganları başından savmasıdır. Fakat ne yardım isteğine cevap veren oluyor ve ne kendisini destekleyip saldırganları baştan savacak biri ortaya çıkıyor. Tersine, *"Biliyorsun ki, bizim senin kızlarında bir hakkımız yoktur. Sen bizim ne istediğimizi iyi bilirsin."* diyerek ümidini büsbütün kırıyorlar. Durum bu noktaya gelince, üzüntüsünü ve kederini temenni şeklinde açıklamaktan başka elinden bir şey gelmiyor. Bu yüzden onlardan gelen bir gücü olmasını ve bu güçle de zalim zorbaları başından savmayı temenni ediyor. Bu güç, daha önceki imdat çağrısında istediği olgun, akli başında biridir. Veya güçlü bir aşiretinin olmasını temenni ediyor ki, onlarla bir olup bu zorbaları başından savabilsin.

"Keşke sizin desteğinizle bir gücüm olsaydı!" demek, "Keşke sizden beni destekleyecek olgun bir kişinin bana katılması sebebiyle bir gücüm olsaydı da sizi onun yardımıyla başımdan savsaydım!" demektir. *"Ya da kuvvetli bir dayanağa sığınabilseydim!"* demek, "Keşke katılacağım güçlü bir dayanağım, yani sizi başımdan savabilecek kuvvetli bir aşiretim olsaydı!" demektir. Ayetin siyakından anlaşılan anlam budur.

Bir görüşe göre,¹ *"Keşke sizin desteğinizle bir gücüm olsaydı!"* demek, "Keşke size karşı koyup konuklarıma dokunmanızı önleyecek bir gücüm, bir topluluğum olsaydı!" demektir. Bu yoruma göre, ifadedeki "sizinle (sizin desteğinizle)" deyiimi, "onlarla (onların desteğiyle) size karşı" şekline dönüşüyor ki, bu da gördüğünüz gibi kabul edilemez.

Başka bir görüşe göre,² *"Keşke sizin desteğinizle bir gücüm olsay-*

1- [Mecmau'l-Beyan, c.3, s.197]

2- [Tefsir-i Ebu'l-Fütuh Râzî, c.6, s.35; Ruhul-Meanî, c.12, s.135]

dı!" ifadesi, "Keşke size karşı kendimin bir gücü olsaydı!" anlamındadır. Ama bu anlam, ifadenin sözlerinden çok uzaktır.

Bir diğer görüşe göre,¹ bu ifadede Lut Peygamber kavmine değil, konuklarına sesleniyor. Buna göre ifadenin anlamı, "Ey konuklarım, keşke sizin sebebinizle bir gücüm olsaydı da o güçle onların karşısına çıksaydım!" şeklindedir.

Bu görüşe yönelik itirazımız şudur: İfadenin sözlerinde açık bir delili olmadığı hâlde, kavme hitap etmekten konuklara hitap etmeye geçmek, gerekçesiz bir belirsizliğe ve anlama zorluğuna sebep olur ki, Allah'ın sözü buna yol açmayacak yüceliktir.

81) (Konukları,) "Ey Lut! Biz Rabbinin elçileriyiz. Onlar asla sana ulaşamazlar. Gecenin bir bölümünde aileni yanına alarak yola çık ve sizden hiçbir kimse dönüp arkaya bakmasın. Yalnız karın hariç (onu yanına alma). Çünkü onların başına gelecek olan, onun da başına gelecektir. Vadeleri sabah vaktidir. Sabah yakın değil mi?" dediler.

Ayette geçen "onların ona ulaşamayacakları" deyimini, onların istediklerini yapamayacakları anlamına gelen kinayeli bir deyimdir. İfadenin anlamı şudur: Durum bu raddeye gelince, melekler Lut Peygambere, "*Biz Rabbinin elçileriyiz.*" diye seslendiler. Böylece melek olduklarını açıklamış oldular ve kendilerinin Allah'ın elçileri olduklarını bildirdiler. Bu açıklamaları ile kavminin ona ulaşamayacaklarını, ona istedikleri kötülüğü dokunduramayacaklarını vurgulayarak onu rahatlattılar. Ardından yüce Allah'ın başka bir yerde söylediği durum gerçekleşmiş oldu. Hani buyuruyor ya: "*Andolsun, onlar Lut'tan konuklarını kendilerine teslim etmesini istediler, bunun üzerine gözlerini kör ettik.*" (Kamer, 37) Yani yüce Allah, kötülüğü kasteden ve bu amaçla Lut Peygamber'in (a.s) kapısına üşüşen o kimselerin görme gücünü yok etti ve bunun sonucu olarak oldukları yerde bocalayan körlere dönüştüler.

"*Gecenin bir bölümünde aileni yanına alarak yola çık ve sizden hiçbir kimse dönüp arkaya bakmasın.*" (ifadesinde geçen "esri" fiilinin mastarı olan) "isrâ" ve (aynı şekilde) "sûra", "geceleyin yürümek" anlamına gelir ki, buna göre "*Gecenin bir bölümünde*" ifadesi, "esri (yola çık)" emrinin bir tür açıklamasıdır. "Bi-kıtâin (bir bölümünde)"

1- [el-Menar, c.12, s.135]

ibaresinin başındaki "ba" harfi, ya eşlik anlamında veya "fi" harfi manasındadır. İbaredeki "kıta" kelimesi, herhangi bir şeyin parçası ve bir bölümü demektir.

Yine (ayetteki "yeltefit" fiilinin mastarı olan) "iltifat", "left" kökünün iftial babındandır. Ragıp İsfahanî şöyle diyor: "'Lefete-hu an keza', 'Onu şundan vazgeçirdi' demektir. Bunun örneği, 'Kalû e-ci'te-na li-telfite-na (Dediler ki: Bizi vazgeçirmek için mi geldin?)' ayetinde geçen 'li-telfitena', 'li-tasrifena' anlamındadır. Yüzünü karşısından çeviren kişi için kullanılan 'iltefete fulanun' ibaresi de bu anlama gelir. Önceki eşinden olan çocuğuna yönelerek eşini ihmal eden kadına da 'lefût' denir." (Alıntı sona erdi.)

Meleklerin bu sözü, Lut Peygamber'e (a.s) yöneltilmiş bir direktiftir. Maksatları, o gecenin sabahında kavmine inecek olan azaptan kurtulmasının yolunu ona göstermektir. "*Vadeleri sabah vaktidir.*" cümlesinden anlaşılacağı üzere bu direktifte acele etme isteği vardır.

İfadenin anlamı şudur: Biz bu kavmi azaba çarptırmak, onları helâk etmek için gönderildik. Sen kendini ve aileni kurtar. Sen ve ailen bu gecenin bir bölümünde yola çıkın, onların yurdundan çıkın. Çünkü onlar bu gecenin sabahında Allah'ın azabı ile helâk olacaklar. Sabaha kadar fazla vaktiniz yok. Ayrıca hiçbiriniz dönüp geriye bakmasın.

Bazıları bu ifadedeki "iltifat" ile şehirdeki mala ve eşyaya yönelip, onları almaya çalışmanın veya yola çıkmaktan geri kalmanın kastedildiğini söylemişlerdir ki, bunlara itibar etmemek gerekir.

"*Yalnız karın hariç (onu yanına alma). Çünkü onların başına gelecek olan, onun da başına gelecektir.*" Siyaktan anlaşılan, ifadedeki istisnanın "ehedun (hiçbir kimse)" kelimesine değil, "ehlîke (aileni)" ibaresine yönelik oluşudur. "*Çünkü onların başına gelecek olan, onun da başına gelecektir.*" ifadesi de, onun istisna edilmesinin sebebini açıklamaktadır. Başka bir yerde de bu konuda şöyle buyruluyor: "*Yalnız karısı hariç; onun helâk olanlardan olmasını takdir ettik.*" (Hicr, 60)

"*Vadeleri sabah vaktidir. Sabah yakın değil mi?*" Yani, helâk edilecekleri vakit sabah vaktidir. Sabah vakti, fecrin doğuşundan sonra güneş doğarken gündüzün başlangıcıdır. Başka bir yerde de, "*Güneş doğarken o (korkunç) ses onları yakaladı.*" (Hicr, 73) diye buyruluyor.

İfadenin ilk cümlesi, "*Gecenin bir bölümünde aileni yanına alarak yola çık*" ifadesinin sebebini açıklıyor. Daha önce belirttiğimiz gibi, ifa-

dede bir tür acele etmeyi isteme vardır. "*Sabah yakın değil mi?*" cümlesi de bu acele etme isteğini doğrular.

Lut Peygamber'in (a.s) kavmini azaba çarptırmaları konusunda meleklerden acele etmelerini istemiş olması ve onların da ona, "*Vadeleri sabah vaktidir. Sabah yakın değil mi?*" diye cevap vermiş olmaları da mümkündür. Yani, onların sabahleyin helâk edilmeleri takdir edildi ve bu vakit uzak bir vakit değildir.

Bunun dışında, ilk cümlede meleklerin acele etme isteği ve ikinci cümlede meleklerin acele etme isteğinde bulunan Lut Peygamber'i (a.s) rahatlatma girişimi de ifade edilmiş olabilir.

Bu ayetlerde Lut Peygamber (a.s) ile ailesinin nereye gideceklerinden söz edilmiyor. Başka bir yerde şöyle buyruluyor: "*Gecenin bir bölümünde aileni yola çıkar. Sen de peşlerinden git. Sizden hiçbiri arkasına bakmasın. Emredildiğiniz yere gidin.*" (Hicr, 65) Anlaşılan, melekler ona nereye gideceğini söylemediler. Bu işi ilâhî vahyin getireceği mesaja havale ettiler.

82-83) (Azaba ilişkin) emrimiz geldiğinde, oranın üstünü altına getirdik, üzerine de üst üste yığılmış balçıktan taşlar yağdırdık. Rabbinin katında damgalanmış (taşlar) olarak.

(Ayette geçen) üç tane müennes zamiri, kavmin yurduna veya kente ya da ayetlerin akışından bildiğimiz adamların ülkesine racidir. (Yine ayette geçen) "siccîl" kelimesi, Mecmau'l-Beyan'da yapılan açıklamaya göre, ateş demek olan "siccîn" anlamındadır. Ragıp İsfahanî bu kelime hakkında, "Siccîn, taş ve balçık karışımıdır. Söylendiğine göre Farsça'dan Arapça'ya geçmiştir." demiştir. İsfahanî, bu kelimenin aslının "seng-gil (taş-balçık)" olduğu yolundaki görüşe işaret ediyor. Başka bir görüşe göre bu kelime, kitap anlamındaki "sicill" kelimesinden geliyor. Sanki o yağın maddeler helâk etme işleminin kayıtlarını içeren kitabelerdir. Bir başka görüşe göre bu kelime, "ursilet" anlamındaki "uscilet" fiilinden geliyor.

Öyle anlaşılıyor ki, bu anlamların hepsinin kökünde taş ve balçık anlamını ifade eden Arapçalaşmış Farsça isim tamlaması vardır. Kitap anlamındaki "sicill" de buradan gelir. Çünkü söylendiğine göre Farslar yapılmış taşlara yazı yazarlardı. Sonraları kelimenin anlamı genişledi ve her yazılı şeye, kâğıt da olsa, "sicill" dendi. Gönderme anlamına gelen "iscal" da buradan gelir.

(Yine ayette geçen "menzûd" kelimesinin kökü olan) "nazd", düzen ve tertip demektir. (Yine ayette geçen "müsevveten" kelimesinin kökü olan) "tesvîm", alâmet anlamında olan "sima" kökünden gelir ve bir şey üzerine alâmet koymak demektir.

Buna göre ayetin anlamı şöyledir: Azap hakkındaki emrimiz gelince, -ki bu emir yüce Allah'ın o kavmi azaba çarptırma yolunda meleklerle vermiş olduğu ve *"O'nun emri, bir şeyi dilediği zaman sadece ona 'Ol.' demektir."* (Yasîn, 82) ayetinde "Ol" kelimesinde ifadesini bulduğu emirdir- yurtlarını tersine döndürerek üstünü altına çevirdik ve üzerine Rabbinin katında ve ilminde düzenlenip işaretlenmiş olan balçıktan taşlar yağdırdık ki, bu taşların isabet etmek üzere atıldıkları hedefleri şaşmaları söz konusu değildir.

Bir görüşe göre, alt-üst olma olayı o kavmin beldesinde meydana geldi ve balçıktan taşlar yağdırma ile onlardan oldukları hâlde o sırada o beldede olmayan kişiler cezalandırıldı. Başka bir görüşe göre, belde Cebrail tarafından tersine çevrilmek üzere havaya kaldırıldığı anda taş yağmuruna uğratıldı. Diğer bir görüşe göre, belde alt-üst edildikten sonra azabın ağırlaştırılması için taş yağmuruna tutuldu. Bu yorumların hepsi, ayetin lafzından delili olmayan zorlamalardır.

Başka bir ayette bu olayla ilgili olarak, *"Güneş doğarken o (korkunç) ses onları yakaladı."* (Hicr, 73) buyruluyor. Buna göre, bu olayda hem alt-üst etme, hem korkunç ses, hem de taş yağmuru vardır. Mümkündür ki, bu olayda beldelerinin yakınındaki bir yanardağ patlamış olsun ve bu patlama yurtlarında sarsıntının yanı sıra beldelerinin alt-üst olmasına yol açan gürültülü bir lav püskürtmesi meydana getirsın ve bu püskürtme sırasında volkanın fırlattığı taşlar üzerlerine yağmış olsun. Doğrusunu Allah bilir.

Bunlar, zalimlerden uzak değildir.

Bir görüşe göre bu ifadedeki zalimlerden maksat, Mekkeli zalimler veya Peygamberimizin (s.a.a) kavminin müşrikleridir ve ifade tehdit amaçlıdır. Anlamı, "Bu taşlar Mekkeli zalimlerden uzak değildir." şeklindedir. İfadenin anlamı, "Bu alt-üst edilmiş kentler senin kavminin zalimlerine uzak değildir. Çünkü Mekke ile Şam arasındaki yolları üzerindedir." şeklinde de olabilir. Nitekim başka bir ayette şöyle buyruluyor: *"O şehrin harabeleri hâlâ duran bir yol üzerindedir."* (Hicr, 76), *"El-*

bette siz sabahları ve geceleyin onların yanından geçiyorsunuz. Hâlâ düşünmeyecek misiniz?!" (Sâffât, 137-138)

"Rabbinin katında damgalanmış (taşlar) olarak." ifadesinde birinci şahıstan üçüncü şahsa geçilmiş olması, bu yorumu doğrulayan bir delildir. Yüce Allah, "katımızda damgalanmış" ifadesi yerine bu ifadeye geçmiş gibidir. Maksat, Peygamberimizin (s.a.a) kavmine tehdit içerikli bir dokunmada bulunmak veya yapılan telkinin etkisini en üst düzeye çıkarmak için ifadeyi somutlaştırıp algılamalarına sunmaktır.

İfadenin amacı, mutlak anlamda zalimlere yönelik bir tehdit de olabilir. Buna göre anlam, "Allah katından taş yağdırılması, Lut kavminin de aralarında bulunduğu zalimler güruhuna uzak değildir." şeklinde olur. Bu durumda "Rabbinin katında" ifadesindeki birinci şahıstan üçüncü şahsa olan geçişin amacı, yine de Peygamberimizin (s.a.a) zalim ve müşrik kavmine yönelik bir dokundurma (tariz) olur.

AYETLERİN HADİSLER İŞİĞİNDE AÇIKLAMASI

el-Kâfi adlı eserde, müellif kendi rivayet zinciriyle Zekeriyya b. Muhammed'den, [o da babasından,] o da Amr'dan İmam Muhammed Bâkır'ın (a.s) şöyle dediğini nakleder: "Lut'un kavmi Allah'ın yarattığı en erdemli kavimlerden biri idi. Şeytan onları yoldan çıkarmak için çok çaba harcadı. Onların erdemlerinden ve iyi yanlarından biri şu idi: Çalışmaya hep birlikte çıkarlar ve kadınlarını evlerinde bırakırlardı. İblis onları devamlı gözetler ve evlerine döndüklerinde yaptıkları işleri tahrip ederdi."

"Birbirlerine, 'Gelin bu yaptıklarımızı yıkını gözetleyelim.' dediler. Gözetleyince o kişinin çok yakışıklı bir delikanlı olduğunu gördüler. Ona, 'Yaptığımız işleri arka arkaya tahrip eden sensin.' dediler. Arkasından onu öldürmeye karar verdiler ve o geceyi aralarından birinin yanında geçirmesini uygun gördüler. Gece olunca yakışıklı delikanlı kılığındaki şeytan bağırmaya başladı. Yanında kaldığı adam 'Neyin var?' diye sorunca, 'Babam beni karnı üzerinde yatırarak uyuturdu.' dedi. Adam da, 'Gel karnım üzerinde uyu.' dedi."

"Delikanlı kılıklı şeytan adamı ellemeye başladı. Sonunda ona kendisi ile cinsel ilişkide bulunmayı öğretti. Buna göre bu çirkin işi ilk öğreten şeytan, ikinci olarak öğreten de o adam oldu. Sonra da gizlice sıvışıp kaçtı. Sabah olunca adam delikanlıya yaptığını ballandıra bal-

landıra halka anlattı. Onlar bu işi bilmiyorlardı. Fakat yavaş yavaş bu işe bulaştılar. Öyle ki, aralarında artık erkek erkeğe ilişkilerle yetinmeye başladılar. Arkasından yolcuları gözetleyerek onlarla bu işi yapmaya yöneldiler. Sonunda insanlar şehirlerine uğramaz oldular. Sonra kadınlarını bırakarak delikanlılara döndüler."

"Şeytan erkekler arasında bu işi iyice yerleştirdiğini görünce, kadınlara geldi. Kendini kadın kılığına sokarak, 'Erkekleriniz birbirlerini yapıyorlar, haberiniz var mı?' dedi. Kadınlar, 'Evet, bunu gözlerimizle gördük.' dediler. Bütün bunlar olurken Lut Peygamber onlara öğüt veriyor, vaazlar ediyor, fakat şeytan onları ayartıyordu. Sonunda kadınlar da birbirleriyle yetindiler."

"Artık her çare denenip kâr etmediği ortaya çıkınca, yüce Allah onlara delikanlı kılığında Cebrail'i, Mikail'i ve İsrail'i gönderdi. Bu melekler Lut Peygamber'in yanına geldiklerinde o tarla sürüyordu. Meleklerle, 'Nereye gidiyorsunuz? Ben sizden yakışıklı delikanlı hiç görmedim.' dedi. Melekler, 'Biz efendimizin bu beldenin yetkilisine gönderdiği elçileriz.' dediler. Lut Peygamber, 'Efendiniz bu belde halkının ne yaptığını haber almadı mı? Vallahi onlar erkekleri yakalıyorlar ve kan gelinceye kadar ırzlarına geçiyorlar.' dedi. Melek kılıklı delikanlılar, 'Efendimiz bize bu şehrin ortasından geçmemizi emretti.' dediler. Lut Peygamber, 'O zaman benim sizden bir isteğim var.' dedi. Gençler, 'Nedir o?' dediler. Lut Peygamber, 'Karanlık çökünceye kadar burada bekleyeceksiniz.' dedi."

"Bunun üzerine gençler oturdular. Lut Peygamber onlar için biraz ekmek, bir kırba su ve soğuktan korunmak için üzerlerine örtecekleri bir aba getirmesi için kızını eve gönderdi. Kız gidince yağmur bastırdı ve seller akmaya başladı. Lut Peygamber içinden şimdi bu gençleri sel götürecektim diye düşündü ve onlara, 'Kalkın gidelim.' dedi. Lut Peygamber duvar dibinden yürürken Cebrail, Mikail ve İsrail yolun ortasından yürüyorlardı. Lut Peygamber, 'Yavrularım, buradan yürüyün.' dedi. Melek kılıklı gençler, 'Efendimiz bize yolun ortasından geçmemizi emretti.' dediler. Lut Peygamber, karanlığın çökmüş olmasını ganimet biliyordu."

"Bu sırada İblis bir kadına uğrayarak kucağındaki çocuğunu alıp kuyuya attı. Bunun üzerine şehir halkı bağıra çağıra Lut'un kapısına dayandılar. Lut'un evindeki gençleri görünce, 'Ey Lut, sen de bizim gibi yapmaya mı başladın?' dediler. Lut Peygamber, 'Bunlar benim konuk-

larımdır, konuklarım önünde beni rezil etmeyin.' dedi. Adamlar, 'Bu gençler üç kişi; birini sen al, öbür ikisini bize ver.' dediler. Lut Peygamber konuklarını içeri aldı ve 'Keşke kalabalık bir ailem olsaydı da beni size karşı korusalardı!' dedi."

"Adamlar kapıya üşüşüp kapıyı kırdılar. Lut Peygamber'i bir yana ittiler. Cebrail ona, 'Biz Rabbinin elçileriyiz. Onlar asla sana ulaşamazlar.' dedi ve vadiden bir avuç kum alıp adamların yüzlerine serpti ve 'Bu yüzler kör olsun!' dedi. Bunun üzerine şehir halkının tümü kör oldu. Lut Peygamber meleklere, 'Ey Rabbimin elçileri, Rabbin, size bu adamlar hakkında ne emretti?' dedi. Melekler, 'Onları seher vakti cezalandırmamızı emretti.' dediler. Lut Peygamber, 'Benim sizden bir isteğim var.' dedi. Melekler, 'İsteğin nedir?' dediler. Lut Peygamber, 'Şu anda onları cezalandırın. Çünkü Rabbimin onlar için başka karar vermesinden korkuyorum.' dedi. Melekler, 'Ey Lut, onların cezalandırılma vakti sabah vaktidir. Sabah vakti cezalandırmak isteyen kimse için yakın değil mi? Sen kızlarını al ve yola çık, ama eşini burada bırak.' dediler."

İmam Muhammed Bâkır (a.s) sonra şöyle buyurdu: "Allah Lut Peygamber'e rahmet etsin, eğer evde yanında kimlerin olduğunu bilseydi, *'Keşke sizin desteğinizle bir gücüm olsaydı ya da kuvvetli bir dayanığa sığınabilseydim!'* dediğinde destekli olduğunu bilecekti. Hangi dayanak, evde yanında olan Cebrail'den daha kuvvetli olabilirdi?! Yüce Allah Peygamberimize (s.a.a) buyuruyor ki: *'Bunlar, zalimlerden uzak değildir.'* Yani, eğer ümmetinin zalimleri Lut kavminin yaptığı iğrenç işi yaparlarsa, böyle bir ceza onlara da gelebilir. Öte yandan Peygamberimiz (s.a.a) şöyle buyuruyor: Kim erkeklerle cinsel ilişki kurmayı ısrarla sürdürürse, erkekleri kendisi ile ilişki kurmaya çağırmadan ölmez."¹

Ben derim ki: Bu rivayetin sözlerinde biraz karışıklık vardır. Burada elçi olarak gönderilen meleklerin üç kişi olduğu söyleniyor. Aralarında, geçen bölümde yer verdiğimiz Ebu Yezid Hammar'ın İmam Cafer Sadık'tan (a.s) naklettiği rivayetin de bulunduğu bazı rivayetlerde ise bu sayı, Kerrubil'in de eklenmesi ile dört olarak veriliyor. Sünnî kaynaklı bazı rivayetlerde ise, bu meleklerin Cebrail, Mikail ve Rufail olmak üzere üç kişi oldukları söyleniyor. Ayrıca bu rivayetten, *"Keşke sizin desteğinizle bir gücüm olsaydı..."* ayetinin kavme değil, meleklerle

1- [el-Kâfi, Fûru', c.5, s.544]

yönelik bir hitap olduğunun kabul edildiği anlaşıyor ki, yukarıda ayetlerin tefsirini yaparken bu görüşe işaret etmiştik.

İmam'ın (a.s) "Allah Lut Peygamber'e rahmet etsin, eğer evde yanında kimlerin olduğunu bilseydi..." şeklindeki sözü, Peygamberimizden (s.a.a) rivayet edilen "Allah Lut Peygamber'e rahmet etsin, gerçekte o, kuvvetli bir dayanağa sığınmıştı." şeklindeki hadisle aynı anlamdadır.

İmam'ın (a.s) "Yüce Allah Peygamberimize (s.a.a) buyuruyor ki..." diye başlayan sözleri, yukarıda değindiğimiz o ayetin Kureys'e yönelik tehdit amaçlı olabileceği ihtimaline işarettir.

Tefsiru'l-Kummî'de, müellif kendi rivayet zinciriyle Ebu Basir'den İmam Cafer Sadık'ın (a.s), *"Üzerine de üst üste yığılmış balçıktan taşlar yağdırdık."* ayeti hakkında şöyle dediğini nakleder: "Lut kavminin iğrenç işini helâl gören her kul, dünyadan çıkarken mutlaka o taşlardan birine hedef olur ve ölümü o darbeden olur; fakat insanlar o taşı görmezler."

Ben derim ki: el-Kâfi adlı eserde [c.5, s.548], bu rivayetin benzeri Meymun el-Ban aracılığı ile İmam Cafer Sadık'tan (a.s) nakledilmiştir. O rivayette şöyle deniyor: "Kim Lut kavminin iğrenç işini ısrarla sürdürürse, ölmeden önce Allah onu ölümüne sebep olacak bir taş ile taşlar; ama kimse o taşı görmez." Bu iki rivayette, *"Bunlar; zalimlerden uzak değildir."* ayetinin sadece Kureysli müşriklere mahsus olmadığına ve söz konusu azabın maddî değil, manevî olduğuna dair işaret vardır.

el-Kâfi adlı eserde, müellif kendi rivayet zinciriyle Yakub b. Şuayb'den, İmam Cafer Sadık'ın (a.s), *"Bunlar benim kızlarımdır; onlar sizin için daha temizdirler."* ayeti hakkında, "Lut Peygamber onlara kızları ile evlenmeyi teklif etti." dediğini nakleder. [c.5, s.548]

et-Tehzib adlı eserde verilen bilgiye göre İmam Rıza'ya erkeğin kadına arka yoldan yanaşıp yanaşamayacağı sorulunca İmam bu soruya şu cevabı verdi: "Kur'ân'daki bir ayet bu işi helâl kılmıştır. O ayet, Lut Peygamber'in *"Bunlar benim kızlarımdır; onlar sizin için daha temizdirler."* şeklindeki sözlerini nakleden ayettir. Çünkü Lut Peygamber onların, kadınların ön yoluna ilgi göstermeyeceklerini biliyordu."

ed-Dürü'l-Mensûr adlı eserde Ebu's-Şeyh'e dayanılarak verilen bilgiye göre İmam Ali (a.s) bir konuşmasında şöyle dedi: "Bir kişinin aşireti o kişiye, o kişinin aşiretine dokundurduğu hayırdan daha çok hayır dokundurur. Çünkü o kişi aşiretinden el çekerse, onlardan bir eli çekmiş olur. Oysa onlar bu kişiden sevgileri, koruyup kollamaları ve

destekleriyle birlikte birçok eli çekmiş olurlar. Bakarsın, adam soyundan olduğu için hiç tanımadığı bir kişi için öfkelenir. Size Allah'ın kitabından bunu teyit eden ayetler okuyacağım." İmam (a.s) bunu dedikten sonra, *"Keşke sizin desteğinizle bir gücüm olsaydı ya da kuvvetli bir dayanağa sığınabilseydim!"* ayetini okudu.

Sonra şöyle buyurdu: "Kuvvetli dayanak, aşirettir. Lut Peygamber'in aşireti yoktu. Kendinden başka ilâh olmayan Allah'a yemin ederim ki, Lut Peygamber'den sonra Allah'ın gönderdiği her peygamberin kalabalık ve güçlü bir kavmi olmuştur."

Ben derim ki: Bu rivayetin son kısmı, hem Sünnî, hem de Şîî kâ-nallar tarafından nakledilmiştir.

el-Kâfî adlı eserde, geçen hadisler bölümünde naklettiğimiz Ebu Yezid Hammar'ın İmam Muhammed Bâkır'dan aktardığı hadisin devamında İmam şöyle diyor: "Sonra melekler Lut Peygamber'e geldiler. O sırada kendisi şehrin yakınındaki bir tarlada çalışıyordu. Melekler ona selâm verdiler. Sarıklı idiler. Lut Peygamber onların beyaz elbiseli, beyaz sarıklı ve güzel görünümlü olduklarını görünce, 'Eve gidelim.' dedi. Elçiler, 'Evet, gidelim.' deyince Lut Peygamber önlerine düştü, onlar da arkasından yürümeye başladılar. Yolda giderken onları evine çağırdığına pişman oldu ve içinden, 'Ne yaptım? Onları kavmime götürüyorum ve onların ne biçim adamlar olduklarını biliyorum.' dedi. Bir ara konuklarına, 'Siz Allah'ın yaratıklarından kötü bir topluluğun yanına gidiyorsunuz.' dedi. Bunun üzerine Cebrail arkadaşlarına, 'O adamların cezalarını uygulamada acele etmeyelim. Lut Peygamber'in onların hakkında üç kere şahitlik etmesini bekleyelim. Bu söyledikleri onun ilk şahitliğidir.' dedi. Lut Peygamber bir süre yürüdükten sonra yine onlara dönerek, 'Siz Allah'ın yaratıklarından kötü bir topluluğun yanına gidiyorsunuz.' dedi. Cebrail, 'Bu onun ikinci şahitliği.' dedi. Lut Peygamber yine yürümeye devam etti. Şehrin kapısına varınca yine konuklarına dönerek, 'Siz Allah'ın yaratıklarından kötü bir topluluğun yanına gidiyorsunuz.' dedi. Cebrail, 'Bu onun üçüncü şahitliği.' dedi. Sonra Lut Peygamber önden, onlar da arkasından şehre girdiler ve ardından (konukları ile birlikte) eve vardı."

"Lut'un karısı gelenleri görünce, onların güzel görünümlü olduklarını gördü. Hemen evin damına çıkıp ellerini birbirine vurarak ses çıkardı. Fakat bu sesi işitmediler. Bunun üzerine damda ateş yaktı. Dumani

görünce apar topar eve koşarak kapıya dayandılar. Kadın aşağı inerek onlara, 'Bizde öyle güzel birkaç genç var ki, onlardan güzelini hiç görmedim.' dedi. Bunun üzerine adamlar eve girmek için kapıya geldiler."

"Lut onları görünce kalkıp yanlarına giderek, 'Ey kavmim, Allah'tan korkun ve beni konuklarım karşısında rezil etmeyin. İçinizde akli başında olgun biri yok mu? Bunlar benim kızlarımdır; onlar sizin için daha temizdirler.' dedi. Bu sözleri ile onları helâl olan ilişkiye çağırdı. Fakat onlar, 'Bizim senin kızlarında bir hakkımız yoktur. Bizim ne istediğimizi sen iyi bilirsin.' dediler. Bunun üzerine Lut Peygamber, 'Keşke sizin desteğinizle bir gücüm olsaydı ya da kuvvetli bir dayanağa sığınabilseydim!' dedi. Bunun üzerine Cebrail, 'Hangi güce sahip olduğunu bilseydi (böyle bir temennide bulunmazdı).' dedi."

"Sonra kalabalık sayıları ile Lut Peygamber'e galip gelerek kapıdan içeri girdiler. Bunun üzerine Cebrail onlara bağırarak, 'Ey Lut, bırak içeri girsinler!' dedi. İçeri girdiklerinde, Cebrail parmağını onlara çevirerek hareket ettirdi. Bunun üzerine gözleri kör oldu. *'Biz de onların gözlerini kör ettik.'* ayeti bu olaya işarettir. Arkasından Lut Peygamber'e seslenerek, 'Biz Rabbinin elçileriyiz. Onlar sana asla ulaşamayacaklar. Gecenin bir vaktinde aileni alıp yola çık.' dedi. Yine Cebrail ona dedi ki: 'Biz onları helâk etmek için gönderildik.' Lut Peygamber, 'Ey Cebrail, o hâlde acele et.' dedi. Cebrail, 'Onların helâk edilecekleri vakit sabahdır. Sabah yakın değil mi?' dedi."

"Cebrail ona, karısı dışındaki aile fertlerini yanına alarak şehri terk etmesini emretti. Sonra kanadı ile o şehri yedi kat derinliğinden havaya kaldırdı. Öyle ki, göktekiler köpeklerin havlamalarını ve horozların ötüşlerini işittiler. Arkasından o şehri tersine çevirdi, sonra da şehrin ve çevresindekilerin üzerine balçıktan taşlar yağdırdı."¹

Ben derim ki: Bu rivayette anlatılan "Cebrail'in o şehri yedi kat derinliğinden göktekilerin şehrin köpek seslerini ve horoz ötüşlerini işitebildikleri yer kadar havaya kaldırdığı" yolundaki olay olağanüstü bir olaydır. Gerçi böyle bir şey yüce Allah'ın gücü için ihtimal dışı değildir; ama sabit olması için bu rivayet gibi ahad nitelikli bir rivayet yeterli olmaz.

Şu da var ki, ilâhî sünnete göre kerametlerde ve mucizelerde mutlaka bir hikmet bulunur. Acaba bu şehrin halkını o kadar yukarıya kal-

1- [el-Kâfi, c.5, s.546-547]

dırmakta ne gibi bir hikmet olabilir? Hem de bunun, onların azabı ve bu azabın ağırlaştırılması üzerinde bir etkisi olmadığı hâlde?

Bazı kelâm âlimlerine göre; bu olağanüstü olayın Allah'ın bir lütfu olması mümkündür. Çünkü Ehlibeyt İmamları'nın bu olayı haber vermesi, müminleri ibadete yaklaştıracı ve günahlardan uzaklaştıracı bir faktör olur. Ancak bu görüş sakattır. Çünkü müminlerin imanı pekişsin ve ibret almak isteyenler ibret alsın diye olağanüstü olaylar yaratmak gerçi lütuf niteliği taşır; ama bunun böyle olabilmesi için o olayların somut algı yoluyla veya bilgi ifade edecek başka bir yoldan insanlara ulaşması gerekir. Delil niteliği taşımayan tek kanallı ve zayıf bir rivayete itibar edilmez. Buna göre bu tür rivayetler yoluyla ibret alınması veya korkulması maksadıyla böyle olağanüstü olayları ortaya koymanın anlamı yoktur. Ayrıca başka bir kavim ibret alsın diye bir kavmin azabını ağırlaştırmanın da izahı yoktur. Böyle bir şeye sadece azgın zorbaların uygulamalarında rastlanabilir.

el-Menar tefsiri yazarı şöyle diyor: "Tefsircilerin İsrailiyat kaynaklı hurafelerine göre Cebrail, Lut Peygamber'in kavminin şehrini kanadı ile yerin derinliğinden sökerek gökyüzüne kaldırdı. Öyle ki göktekiler o şehrin köpeklerinin ve tavuklarının seslerini işittiler, arkasından onu tersine çevirerek üstünü altına getirdi."

"Bu tasavvur şu içerikteki bir inanca dayanıyor: Sanılıyor ki, gök cisimlerinde canlılar yaşıyor ve yeryüzünde yaşayan insanların ve diğer canlıların o gök cisimlerine yaklaşmaları ve bu yaklaşma sürecinde canlı kalmaları mümkündür. Oysa bu satırların yazıldığı şu günlerde yapılan gözlemler ve fiilî deneyler ortaya koyuyor ki, atmosferde yol alan uçaklar ve balonlar belirli bir yüksekliğe çıkınca hava basıncı düşüyor ve o katmanlarda insanın yaşaması imkânsız oluyor. Bu yüzden bu araçların bazı çeşitlerine oksijen tüpleri yerleştiriliyor ve atmosferin yüksek katmanlarında hayatta kalıp yol alabilmek için insanlar bu tüplerdeki oksijeni kullanıp nefes alıp veriyorlar."

"Kur'ân'da, atmosferin yükseklerine çıkmanın solunum zorluğundan kaynaklanan göğüs darlığı üzerindeki etkisine şu ayette işaret ediliyor: *'Allah kimi hidayete erdirmek isterse, onun göğsünü İslâm'a açar; kimi de saptırmak isterse, onun göğsünü, sanki göğe çıkıyormuş gibi dar ve tıkanık yapar.'* (En'âm, 125)"

"Denebilir ki: Cebrail'e izafe edilen bu eylem, akılca mümkün olan eylemlerdendir ve meydana gelişi olağanüstü olaylar kapsamındadır. Buna göre onun doğrulanmasını evrenin bilinen kanunlarına dayandırmak doğru değildir."

"Cevap olarak derim ki: Evet, doğrudur. Fakat kâinat düzeninin dayandığı kanunlara aykırı olarak ortaya çıkan bir yapma veya yıkma olayını kabul edebilmemiz için o olayı anlatan rivayetin masumdan ya tevatür yolu ile ilâhî vahye dayalı olarak veya en azından kopuk ve sakat halkası olmayan sürekli bir rivayet zinciriyle nakledilmesi gerekir. Oysa bu olaydan Kur'ân'da söz edilmediği gibi, Peygamberimize (s.a.v) kadar çıkarılabilen bir hadiste de bahsedilmiyor. Ayrıca olayın Allah'ın hangi hikmetine dayandığı da belli değildir. Bu olay sahabeden değil, tabiînden bazı kişilerden nakledilmiştir ve İsrailiyat kaynaklı hurafelelerinden olduğunda şüphe yoktur."

"Bu konuda söylenenlerden birine göre, o beldenin halkı dört milyondur. Oysa Filistin beldelerinin tümü bu sayıyı almaz. O dört kasabada bunca milyonluk insan nasıl yaşamış olabilir?" (el-Menar'dan yaptığımız alıntı burada sona erdi.) [c.12, s.138]

el-Menar yazarı bu olayın sahabeden değil, tabiînden rivayet edildiğini belirtiyor. Oysa bu doğru değildir. Çünkü bu konu İbn Abbas ve Huzeyfe b. Yeman'den de rivayet edilmiştir. Nitekim ed-Dürrü'l-Mensûr adlı eserde İshak b. Bîşr ve İbn Asakir'den, onlar da Cüveybir ve Mukatil yolu ile Dahhak'tan, o da İbn Abbas'tan şöyle nakletmiştir: "Sabahın yüzü kendini gösterince Cebrail, Lut kavminin kasabalarına yöneldi. O kasabaları erkekleri, kadınları, meyveleri ve kuşları ile toplayıp dürdü. Arkasından o toprak parçasını yerin derinliklerinden söküp kopardı ve kanadının altına alarak dünya göğüne yükseltti. Öyle ki, gök sakinleri Cebrail'in kanadı altından köpeklerin, kuşların, kadınların ve erkeklerin seslerini işittiler. Sonra da o şehri ters yüz ederek yere gönderdi. Arkasından da oraya taş yağdırdı. Bu taş yağmuru çobanlar, tüccarlar ve o sırada şehirlerde bulunmayanlar içindi..."

Yine ed-Dürrü'l-Mensûr adlı eserde Abdurrezzak, İbn Cerir, İbn Münzir ve İbn Ebu Hatem'den naklen Huzeyfe b. Yeman'ın şöyle dediği kaydedilir: "Cebrail Lut kavmini helâk etmek için izin istedi. Ona izin verildi. Bunun üzerine o kavmin üzerinde yaşadığı yer parçasını kaldı-

rıp havaya yükseltti. Öyle ki, gök halkı onların köpeklerinin seslerini işitti. Arkasından Cebrail altlarında ateş yaktı ve sonra o yer parçasını üzerindikilerle birlikte alt-üst etti. Lut Peygamber'in onlarla birlikte olan karısı bir gürültü duydu ve dönüp geriye bakarken azaba uğradı. Kavmin yolcuları da taş yağmuruna tutuldular..."

Tabîine gelince; bu konu Said b. Cübeyir'den, Mücahid'den, Ebu Salih'den ve Muhammed b. Kâb el-Kurazî'den nakledilmiştir. Süddî'den de bundan daha katısı nakledilmiştir. Süddî şöyle demiştir: "Lut kavmi sabahladıklarında Cebrail indi ve o yer parçasını yedi kat derinlikten söküp dünya göğüne kaldırdı ve arkasından yere attı..."

el-Menar yazarının böyle bir rivayetin kabul edilebilmesi için onun masumdan mütevatir olarak veya kopuk ve sakat halkası olmayan sürekli ve güvenilir bir rivayet zinciriyle nakledilmiş olması gerektiği yolundaki sözlerine gelince, bu bir usul meselesidir. Bugün bu meselede kabul gören görüşe göre, eğer bir rivayet mütevatir veya kesin bir karine ile destekli ise, kesinlikle delil niteliği taşır. Eğer rivayet bu nitelikte değil ise, delil niteliği taşımaz. Yalnız eğer zann-ı nev'î denilen zanna dayalı olarak güvenilir sayılıyorsa, ayrıntılarla ilgili şer'î hükümlerde delil niteliği taşır.

Şöyle ki: Bir rivayetin şer'î delil niteliği taşıması, akıllı kimsele-
rin itibarına dayalı bir değerlendirmedir. Dolayısıyla da meselede şer'î
itibarı kabul edebilecek şer'î bir sonucun var olmasına bağlıdır. Tarihî
olaylar ve inançla ilgili konularda ise şer'î bir sonuç var olmadığı için
bir rivayeti bu konularda şer'î delil olarak kabul etmenin ve şeriat ko-
yucunun ilim olmayan bir şeyin ilim olduğuna hükmederek insanları
ona uymaya zorlamasının anlamı yoktur. Gerçi şer'î hükümler dışındaki
konularda şer'î bir sonucun olması mümkündür, ama bunların sonuçları
ayrıntılarla ilgilidir; şer'î itibar ise genel hükümlerle ilgilidir. Bu mese-
lenin ayrıntılı incelemesi için usul ilmine başvurulmalıdır.

ed-Dürrü'l-Mensûr adlı eserde İbn Mürdeveyh'in Übeyy b. Kâb'dan
şöyle naklettiği aktarılır: "Resulullah (s.a.v), 'Allah Lut'a rahmet etsin,
aslında o sağlam bir dayanağa sığınmıştı.' buyurdu."

Ben derim ki: Lut Peygamber'in (a.s) kavmi ile mücadele ettiği,
onlara Allah'tan korkmayı ve o iğrenç işten uzak durmayı telkin ettiği
ortamdan ve Lut Peygamber'in kavmi ile arasındaki çatışmayı aktaran

ayetlerin akışından anlaşıldığına göre, Lut Peygamber (a.s) ya kavmi içinden veya kavmi dışından akli başında olgun destekçileri olmasını temenni ediyor. Dolayısıyla *"ya da kuvvetli bir dayanağa sığınabilseydim!"* sözleri ile kavmi dışından bu konuklarını saldırıdan koruyabilecek aşiret, arkadaş ve Allah için dost olan destekleyicileri kastediyor. Oysa aradığı sağlam dayanak, yanı başında evinde idi ki, bunlar Cebrail, Mikail ve İsrail idi. Böyle olduğu için adı geçen melekler, *"Ey Lut! Biz Rabbinin elçileriyiz. Onlar asla sana ulaşamazlar."* diyerek hemen çağrısına olumlu şekilde karşılık verdiler.

Yoksa Lut Peygamber (a.s), bu mücadelesinin zor anlarının hiçbirinde Rabbinden gafil olmamış, her türlü yardımın sadece O'ndan geleceğini asla göz ardı etmemiş ki, Rabbinin unutup O'nun dışında bir yardım edici temenni etmiş olsun. Yüce Allah'ın *"Lut'a da hikmet ve ilim verdik... Onu rahmetimize yerleştirdik. Gerçekten o, salihlerden idi."* (Enbiyâ, 75) buyurarak övdüğü kerem sahibi bir peygamber bu tür kınanmış bir cahillikten münezzehtir.

Buna göre Peygamberimizin (s.a.a) "Aslında o sağlam bir dayanağa sığınmıştı" şeklindeki sözünün anlamı şudur: "Onun yanında Cebrail ve öbür melekler vardı, ama o bunu bilmiyordu." Bunun anlamı, "Onun beraberinde Allah vardı, ama o Rabbinin makamına cahildi" şeklindedir.

Dolayısıyla Peygamberimizin (s.a.a) bu sözünü nakleden bazı rivayetlerde Peygamberimizin (s.a.a) sağlam dayanak deyiimi ile melekleri değil, yüce Allah'ı kastettiğini ima eden sözcük ve yorumlar, ravilerin anlayışından kaynaklanmıştır. Nitekim Ebu Hureyre'den şöyle nakledilmiştir: "Resulullah (s.a.v), 'Allah Lut'a rahmet etsin; aslında o sağlam bir dayanağa, yani yüce Allah'a sığınmıştı.' buyurdu."

Yine Ebu Hureyre'den başka bir yol ile şöyle nakledilmiştir: "Peygamber (s.a.v), 'Allah Lut'u bağışlasın; aslında o sağlam bir dayanağa sığınmıştı.' buyurdu." Herhâlde burada Peygamberimizin (s.a.a) sözleri lafzı ile değil, manası ile nakledilmiştir. Yani Peygamberimiz "Allah Lut'a rahmet etsin" dediği hâlde, ravi bu ifadeyi, Lut Peygamber'in kul-luk edeplerinden birini ihmal ettiğini veya Rabbinin makamını bilmediği ve unutulmaması gereken bir şeyi unuttuğu için bir günah işlediğini ima eden "Allah Lut'u bağışlasın" ifadesiyle değiştirmiştir.

LUT PEYGAMBER VE KAVMİNİN KISSASI

1- Kur'ân'da Lut Peygamber ve Kavminin Kissası

Lut Peygamber (a.s), Babil'de yaşayan Keldanîlerdendi. O, İbrahim Peygamber'e inananların öncülerindendi. İbrahim Peygamber'e (a.s) inandı ve *"Ben Rabbime hicret ediyorum."* (Ankebût, 26) dedi. Yüce Allah onu İbrahim Peygamber ile birlikte kutsal topraklara, yani Filistin bölgesine göç ettirerek kurtardı. (Enbiyâ, 71) Filistin beldelerinden birine yerleşti. (Tarihte, eldeki Tevrat'ta ve bazı rivayetlerde verilen bilgiye göre yerleştiği şehir Sodom şehridir.)

Kur'ân'da "Mü'tefikât" diye adlandırılan (Tevbe, 70) bu şehir ile çevresindeki şehirlerin halkları putlara tapıyorlar ve erkek erkeğe cinsel ilişkide bulunuyorlardı. Bunlar bu iğrenç ilişki türünün aralarında yayıldığı ilk kavimdi (A'râf, 80). Öyle ki, özel toplantılarında bu ilişkiyi hiç yadırgamadan gerçekleştiriyorlardı (Ankebût, 29). Bu çirkin iş aralarındaki yayılmasını sürdürerek sonunda çoğunluğun tutkunluk hâline getirdiği bir toplumsal gelenek oldu. Adamlar kadınları bir yana bıraktılar ve üreme yolunu kestiler (Ankebût, 29).

Bunun üzerine yüce Allah onlara Lut'u (a.s) peygamber olarak gönderdi (Şuarâ, 162). Lut Peygamber onları Allah'tan korkarak bu iğrenç ilişkiyi bırakmaya, fitrat yoluna dönmeye çağırdı. Onları uyardı ve korkuttu. Fakat bu çabaları sadece onların azgınlıklarını arttırdı. Lut Peygamber'e verdikleri tek cevap, "Eğer doğru söylüyorsan, Allah'ın azabını başımıza getir de görelim." demek oldu. Bunun yanı sıra onu beldelerinden çıkarmakla tehdit ederek, "Eğer bu sözlerine son vermezsen, kesinlikle buradan çıkarılanlardan olursun." dediler (Şuarâ, 167). Ayrıca birbirlerine, "Lut'un ailesini beldenizden çıkarın. Çünkü onlar temizlik düşkünü kimselerdir." dediler (Neml, 56).

2- Lut Kavminin Akıbeti

Lut Peygamber sürekli olarak onları Allah yoluna ve fitratın genelineğini benimseyerek o iğrenç ilişkiyi bırakmaya çağırıyor, onlar ise bu iğrenç işi ve daha başka pislikleri işlemekte ısrar ediyorlardı. Sonunda azgınlık aralarında kök salıp yerleşti ve haklarında azap hükmü kesinleşti. Bunun üzerine yüce Allah onları helâk etmek için ileri gelen meleklerden oluşmuş bir elçiler heyeti gönderdi. Bu melekler önce İb-

rahim Peygamber'in (a.s) yanına inerek Lut kavminin helâk edilmesi ile ilgili Allah'ın emrini ona haber verdiler. İbrahim Peygamber (a.s) Lut kavminin azabını geri çevirmek amacı ile meleklerle tartışmaya girişti, o kavmin içinde Lut Peygamber'in (a.s) de olduğunu söyledi. Melekler Lut Peygamber'in ve ailesinin konumunu iyi bildiklerini, Allah'tan emir geldiğini, o kavmin başına geri çevrilmesi mümkün olmayan bir azabın geleceğini söyleyerek ona karşılık verdiler (Ankebût, 32; Hûd, 76).

Yollarına devam ederek parlak yüzlü delikanlılar kılığında Lut Peygamber'in (a.s) yanına gittiler. Ona konuk oldular. Bu iş Lut Peygamber'e zor geldi, onlar yüzünden sıkıntıya düştü. Çünkü kavminin onlara saldıracağını, onları rahat bırakmayacağını biliyordu. Çok geçmeden kavmi konukların geldiğini işitti. Hemen Lut Peygamber'in (a.s) evine koştular. Sevinç içinde evinin kapısına yüklendiler. Lut Peygamber yanlarına çıkarak onlara dilinin döndüğü kadar öğüt verdi, mertlik damarlarını ve olgunluklarını harekete geçirmeye çalıştı. Son çare olarak, "Ey kavmim! İşte kızlarım! Onlar sizin için daha temizdirler. Allah'tan korkun da beni konuklarım karşısında rezil etmeyin." diyerek onlara kızları ile evlenmeyi teklif etti. Arkasından imdat dileyerek, "Aranızda akıllı başında olgun biri yok mu?" dedi. Adamlar kızlarında gözleri olmadığı ve konuklarının yakasını kesinlikle bırakmayacakları şeklinde kendisine cevap verdiler. Bunun üzerine ümitsizliğe düşerek, "Keşke sizin desteğinizle bir gücüm olsaydı veya himayesine sığınabileceğim kuvvetli bir dayanağım olsaydı!" dedi (Hûd, 80).

Bunun üzerine melekler, "Ey Lut, biz Rabbinin melekleriyiz, müsterih ol, kavmin sana ilişemeyecek." dediler. Arkasından kavminin gözlerini kör ettiler. Onlar kör gözleri ile ortalıkta debelenmeye başladılar ve dağıldılar (Kamer, 37).

Sonra Lut Peygamber'e (a.s), o gecenin bir parçasında ailesini yola çıkarmasını ve kendisinin onların arkasından gitmesini, giderken hiçbirinin arkasına bakmamasını emrettiler. Yalnız karısını geride bırakmasını, çünkü kavmin başına gelecek musibetin onun da başına geleceğini söylediler ve o kavmi sabah olunca helâk edeceklerini bildirdiler (Hûd, 81; Hicr, 66).

Güneşin ışıkları ortalığı aydınlatınca, onları korkunç bir ses ve gürültü yakaladı. Allah, üzerlerine kendi katında damgalanmış balçıktan taşlar yağdırdı. Şehirlerini, üstünü altına çevirerek başlarına yıktı.

Oralardaki müminleri dışarı çıkardı. Oralarda bir aileden başka Müslüman bulmadı. Bu aile, Lut Peygamber'in (a.s) ailesi idi. Ve oralarda acı azaptan korkanların ibret alacakları bir kalıntı bıraktı (Zâriyât, 37 ve diğer ayetler).

İmanın ve İslâm'ın Lut ailesi ile sınırlı kalması ve azabın o kavmin yaşadığı şehirlerin bütününe kapsamı şunları gösterir: 1) O kavim bütünü ile kâfirdi, iman etmemişlerdi. 2) O iğrenç ilişki sadece erkekler arasında yayılmış değildi. Çünkü durum eğer öyle olmuş olsaydı, yani kadınlar bu iğrenç ilişkiden uzak kalmış olsalardı, Lut Peygamber (a.s) insanları fitrat yoluna ve kadın ile erkek arasında ilişkiyi öngören yaratılış geleneğine çağırırken, kadınların bir bölümü onun çağırısına uyarak çevresinde toplanır ve doğal olarak ona iman ederlerdi. Fakat Kur'ân'da böyle bir gelişmeden söz edilmiyor.

Bu durum, daha önceki sayfalarda yer verdiğimiz güvenilir rivayetlerin verdikleri bilgiyi teyit ediyor. Bu bilgiye göre homoseksüel ilişki o kavmin bütün kesimleri arasında yayılmıştı. Erkekler arasında oğlan-cılık ve kadınlar arasında lezbiyenlik ilişkisi vardı.

3- Lut Peygamber'in Manevî Kişiliği

Lut Peygamber (a.s), Kur'ân'da "Mü'tefikât" diye adlandırılan şehirlere Allah tarafından gönderilmiş bir peygamberdi. Bu şehirler Sodom ile çevresindeki şehirlerdir. Söylendiğine göre bunlar Sodom, Gomora, Soar ve Seboim'den oluşan dört şehirdi. Yüce Allah Lut Peygamber'i (a.s) diğer peygamberleri için saydığı manevî niteliklerin hepsine ortak etmiştir.

Ayrıca ona mahsus nitelikleri şöyle dile getirmiştir: *"Lut'a da hikmet ve ilim verdik. Onu iğrenç işler yapan o kentten kurtardık. Onlar gerçekten yoldan çıkan kötü bir topluluktuk. Onu rahmetimize yerleştirdik. Gerçekten o, salihlerden idi."* (Enbiyâ, 75)

4- Tevrat'a Göre Lut Peygamber ve Kavmi

Tevrat'ta anlatıldığına göre¹ Lut, Abram'ın (İbrahim Peygamber'in) kardeşi Haran b. Terah'ın oğlu idi. Lut ve Abram, Keldanîlerin Ur şehrinde Terah'ın evinde idiler. Sonra Terah, Kenânlılar diyarına gitmek

1- Tevrat, Tekvin Kitabı, Bap 11 ve 12.

üzere Ur şehrinden ayrıldı ve Abram ve Lut ile birlikte Haran şehrinde ikamet etti ve orada öldü.

Sonra Abram, Rabbin emri ile, Lut ile birlikte Haran'dan çıkıp Kenân diyarına geldi. Haran'da kazandıkları çok miktardaki mallarını ve kölelerini de beraberlerinde getirdiler. Abram, sürekli olarak güneye doğru göç ediyordu. Sonra Mısır'a geldi. Sonra oradan Beyt-el'e doğru güneye çıktı ve orada ikamet etti.

Abram ile birlikte yer değiştiren Lut'un da koyunları, sığırları ve çadırları vardı. İkamet ettikleri yer, ikisini birlikte taşıyamaz oldu. Sü-rülerinin çobanları arasında kavga çıktı. Bunun üzerine ayrıldılar. Böylece aralarında çatışma çıkmasından kaçındılar. Lut, Erden havzasını seçti. O havzanın şehirlerinde oturdu ve çadırlarını Sodom şehrine taşıdı. Sodom halkı kötü ve Rabb'e karşı çok günahkâr idiler. Abram da çadırlarını taşıdı ve Hebron'daki Mamre meşeliğinde ikamet etti.

Sonra bir taraftan Sodom, Gomora, Adma, Seboim ve Soar kralları, diğer taraftan komşularından dördü arasında bir savaş çıktı. Savaşta Sodom kralı ile onunla beraber olan krallar yenildi. Düşman, Sodom ve Gomora'nın bütün mallarını ve bütün yiyeceklerini aldı. Lut da esir alınanlarla birlikte esir edildi ve bütün malları elinden alındı. Haber Abram'a ulaşınca, yanındaki köleler ile birlikte yola çıktı. Kölelerinin sayısı üç yüz kişiden fazla idi. Lut'u esir alanlar ile savaşp onları bozguna uğrattı, Lut'u ve bütün mallarını esirlikten ve yağmadan kurtararak onu oturduğu yere döndürdü. (Lut kıssasının başlangıç bölümünün eldeki Tevrat'tan özetlenmiş şekli.)

Tevrat'ta şöyle deniyor:¹ "Ve Mamre meşeliğinde Rab ona (Abram'a) göründü; ve o, günün sıcağında çadırın kapısında oturuyordu; ve gözlerini kaldırıp baktı, ve işte, karşısında üç adam duruyordu; ve onları görünce, çadırın kapısından onları karşılamağa koştu, ve yere kadar eğildi, ve dedi: Ey efendim, eğer şimdi gözünde lütuf buldumsa, kulu-nun yanında kalmadan geçme; şimdi biraz su getirilsin, ve ayaklarınızı yıkayın, ve ağaç altında dinlenin; bir parça ekmek getireyim de yüreğinizi kuvvetlendirin; ve ondan sonra geçersiniz, mademki kulunuza geldiniz. Ve dediler: Söylediğin gibi olsun, öyle yap. Ve İbrahim çadıra, Sara'nın yanına seğırtip dedi: Çabuk, üç ölçek has un hazırla, yoğur, ve

pide yap. Ve İbrahim sığırlara koştı, ve körpe ve iyi bir buzağı alıp uşağına verdi, ve onu hazırlamakta acele etti. Ve ayranla süt ve hazırladığı buzağıyı alıp önlerine koydu; ve kendisi yanlarında, ağaç altında durdu, onlar da yediler."

"Ve ona dediler: Karın Sara nerede? Ve dedi: İşte, çadırda. Ve o dedi: Gelecek sene bu mevsimde mutlaka senin yanına döneceğim; ve işte, karın Sara'nın bir oğlu olacaktır. Ve Sara onun arkasında olan çadırın kapısında dinliyordu. Ve İbrahim'le Sara kocamış, ve yaşta ilerlemişlerdi; Sara âdetten kesilmişti. Ve Sara: İhtiyar olduktan sonra bana sevinç olur mu? Efendim de kocamıştır, diyerek içinden güldü. Ve Rab İbrahim'e dedi: Sara: Gerçekten doğuracak mıyım? Ve ben kocadım, diyerek niçin güldü? Rab için imkânsız bir şey var mıdır? Muayyen vakitte, gelecek sene bu mevsimde, yanına döneceğim, ve Sara'nın bir oğlu olacaktır. Ve Sara: Gülmedim, diyerek inkâr etti; çünkü korktu. Ve o: Hayır, fakat güldün, dedi."

"Ve adamlar oradan kalktılar, ve Sodom'a doğru baktılar; ve İbrahim onları geçirmek için beraber gidiyordu. Ve Rab dedi: Ben yapmakta olduğum şeyi İbrahim'den gizleyecek miyim? Çünkü İbrahim gerçekten büyük ve kuvvetli millet olacak, ve yeryüzünün bütün milletleri onda mübarek kılınacaklardır. Kendisinden sonra oğullarına ve evi halkına salâh ve adalet yapmak için Rabb'in yolunu tutmalarını emretsin diye, onu tanıdım; ta ki, Rab onun hakkında söylemiş olduğu şeyi İbrahim'in üzerine getirsin."

"Ve Rab dedi: Sodom ve Gomora'nın feryadı büyük, ve onların günahı çok ağır olduğu için, şimdi ineceğim, ve bana gelen feryadına göre tamamen yaptılar mı göreceğim; ve yapmadılarsa, bileceğim."

"Ve adamlar oradan dönüp Sodom'a doğru gittiler; fakat İbrahim hâlâ Rabb'in önünde duruyordu. Ve İbrahim yaklaşıp dedi: Salihi kötü ile beraber yok edecek misin? Belki şehrin içinde elli salih vardır; içinde olan elli salih için bağışlamayıp yeri yok edecek misin? Böyle yapmak senden ırak olsun, salih de kötü gibi olsun diye, salih kötü ile beraber öldürmek senden ırak olsun; bütün dünyanın Hâkimi adalet yapmaz mı? Ve Rab dedi: Eğer Sodom'da, şehrin içinde, elli salih bulursam, bütün yeri onların hatırı için bağışlayacağım."

"Ve İbrahim cevap verip dedi: Ben toz ve külüm, ve işte, şimdi Rabb'e söylemeği üzerime aldım; belki elli salihden beşi eksilir, beş kişi

için bütün şehri harap edecek misin? Ve dedi: Eğer orada kırk beş kişi bulursam, harap etmeyeceğim. Bir kere daha ona söyleyip dedi: Belki orada kırk kişi bulunur. Ve dedi: Kırk kişinin hatırı için yapmayacağım. Ve dedi: Şimdi Rab darılsın, ve söyleyeceğim; belki orada otuz kişi bulunur. Ve dedi: Eğer orada otuz kişi bulursam, yapmayacağım. Ve dedi: İşte, şimdi Rabb'e söylemeği üzerime aldım; belki orada yirmi kişi bulunur. Ve dedi: Yirmi kişinin hatırı için harap etmeyeceğim."

"Ve dedi: Şimdi Rab darılsın, ve ancak bir kere daha söyleyeceğim; belki orada on kişi bulunur. Ve dedi: On kişinin hatırı için harap etmeyeceğim. Ve Rab İbrahim'le konuşmağı bitirince, gitti; İbrahim de yerine döndü."

"O iki melek de akşamleyin Sodom'a vardılar; ve Lut Sodom'un kapısında oturuyordu; ve Lut görüp onları karşılamak için kalktı; ve yere kapandı; ve dedi: İşte, efendilerim, şimdi kulunuzun evine inin, ve geceyi geçirin, ve ayaklarınızı yıkayın, ve erken kalkıp yolunuza gidersiniz. Ve dediler: Hayır, fakat biz geceyi meydanda geçireceğiz. Ve onları çok zorladı; ve onun yanına indiler, ve evine girdiler; ve onlara ziyafet yaptı, ve mayasız ekmek pişirdi, ve yediler."

"Fakat onlar yatmazdan önce, şehrin adamları, Sodom adamları, her mahalleden gençten ihtiyara kadar bütün halk, evi sardılar; ve Lut'u çağırıp ona dediler: Bu gece senin yanına giren o adamlar nerede? Onları bize çıkar, ve onları bilelim. Ve Lut onlara kapıya çıktı, ve arkasından kapıyı kapadı. Ve dedi: Ey kardeşlerim, rica ederim, kötülük etmeyin. İşte, benim ere varmamış iki kızım var; rica ederim, onları size çıkarayım, ve onlara gözünüzde iyi olana göre yapın; ancak bu adamlara bir şey yapmayın; mademki damımın gölgesine geldiler."

"Ve dediler: Geri çekil! Ve dediler: Bu adam garip olarak geldi, ve kendisini hâkim sayıyor; şimdi sana onlardan ziyade kötülük ederiz. Ve adamı, Lut'u, çok zorladılar, ve kapıyı kırmak için yaklaştılar. Fakat adamlar ellerini uzatıp Lut'u yanlarına, evin içine getirdiler, ve kapıyı kapadılar. Ve evin kapısında olan adamları, küçükten büyüğe kadar kör-lükle vurdular, şöyle ki, kapıyı bulmak için yoruludular."

"Ve adamlar Lut'a dediler: Senin burada daha kimin var? Damatlarını ve oğullarını ve kızlarını ve şehirde sana ait olanların hepsini bu yerden çıkar; çünkü biz bu yeri harap edeceğiz, çünkü Rabb'in önünde onların feryadı büyümüştür; ve Rab onu harap etmek için bizi gönderdi."

Ve Lut çıktı, ve kızlarını alacak olan damatlarına söyleyip dedi: Kalkın, bu yerden kaçın; çünkü Rab şehri harap edecektir. Fakat damatlarının gözünde şaka eder gibi göründü."

"Ve seher vakti olunca, melekler: Kalk, karını ve buradaki iki kızını al, yoksa şehrin fesadı içinde yok olursun, diyerek Lut'u acele ettirdiler. Fakat yavaş davrandı; ve Rab onlara merhametli olarak, adamlar onun elinden, ve karısının elinden, ve iki kızlarının elinden tuttular; ve onu çıkarıp şehrin dışarısına koydular."

"Ve vaki oldu ki, onları dışarı çıkarmış oldukları zaman, dedi: Canın için kaç; arkana bakma, ve bütün Havzada durma; dağa kaç; yoksa telef olursun. Ve Lut onlara dedi: Aman efendim! İşte, şimdi kulun senin gözünde inayet buldu, ve canımı yaşatmakla bana yaptığın lütfunu büyük ettin; fakat dağa kaçamam, yoksa kötülük bana yetişir, ve ölürüm. İşte, şimdi bu şehir, oraya kaçmak için yakındır, ve o küçüktür. Şimdi oraya kaçayım (o küçük değil mi?), ve canım yaşar. Ve ona dedi; İşte, hakkında söylediğin şehri altüst etmemek üzere bu şey için de rıcanı kabul ettim. Çabuk ol, oraya kaç; çünkü sen oraya yetişinceye kadar bir şey yapamam. Bunun için o şehrin adı Soar (Küçük) çağırıldı."

"Ve Lut Soar'a geldiği zaman, güneş yer üzerine doğmuştu. Ve Rab Sodom üzerine ve Gomora üzerine Rab tarafından göklerden kükürt ve ateş yağdırdı; ve o şehirleri, ve bütün Havzayı, ve şehirlerde oturanların hepsini, ve toprağın nebatını altüst etti. Fakat karısı onun arkasından geriye baktı, ve bir tuz direği oldu."

"Ve İbrahim sabahleyin erken kalkıp Rabb'in önünde durduğu yere gitti; ve Sodom ve Gomora'ya doğru ve bütün Havza memleketine doğru baktı, ve gördü, ve işte, yerin dumanı ocak dumanı gibi çıkıyordu. Ve vaki oldu ki, Allah Havzanın şehirlerini harap ettiği zaman, Allah İbrahim'i hatırladı, ve Lut'un onlarda oturduğu şehirleri altüst ettiği zaman, Lut'u bu altüst olma içinden gönderdi."

"Ve Lut Soar'dan çıkıp dağda oturdu, ve iki kızı onunla beraberdi; çünkü Soar'da oturmaktan korktu; ve o, ve iki kızı bir mağarada oturdular. Ve büyük kızı küçüğüne dedi: Babamız kocamıştır, ve bütün dünyanın yoluna göre yanımıza girmek için memlekette erkek yoktur; gel, babamıza şarap içirelim, ve babamızdan zürriyeti yaşatmak için onunla yatarız. Ve o gecede babalarına şarap içirdiler; ve büyük kız girip babası ile yattı, ve onun yatmasını ve kalkmasını bilmedi. Ve vaki oldu ki,

ertesi gün büyük kız küçüğüne dedi: İşte, dün gece babamla yattım; bu gece de ona şarap içirelim, ve babamızdan zürriyet yaşatmak için, gir, onunla yat. Ve o gecede dahi babalarına şarap içirdiler, ve küçük kız kalkıp onunla yattı; ve onun yatmasını ve kalkmasını bilmedi. Lut'un iki kızı böylece babalarından gebe kaldılar."

"Ve büyük kız bir oğul doğurdu, ve onun adını Moab çağırdı; o bugüne kadar Moablıların atasıdır. Ve küçük kız, o da bir oğul doğurdu, ve onun adını Ben-ammi çağırdı; o bugüne kadar Ammon oğullarının atasıdır." (Alıntı sona erdi.)

Bunlar eldeki Tevrat'ın Lut Peygamber (a.s) ile onun kavmi hakkında anlattıklarıdır. Bunları uzun uzun nakletmemizin sebebi, gerek hikâyenin anlatımı bakımından, gerekse diğer bakımlardan eldeki Tevrat'ta verilen bilgilerin Kur'ân'da verilen bilgilere ters düşen noktalarının açıklığa kavuşmasıdır.

Meselâ eldeki Tevrat'a göre, müjde ve azap amacı ile gönderilen meleklerin sayısı iki iken, Kur'ân onlardan "elçiler" diye söz ediyor ki, bu ifade tarzına göre onların en az üç kişi olmaları gerekir.

Yine eldeki Tevrat'a göre, İbrahim'in konukları hazırlanıp önlerine konan yemeği yediler. Oysa Kur'ân bunu reddediyor ve konuklarının ellerinin yemeğe uzanmadığını gören İbrahim Peygamber'in (a.s) onlardan korktuğunu belirtiyor.

Yine eldeki Tevrat'ta, Lut Peygamber'in (a.s) iki kızı olduğu belirtilirken, Kur'ân onlar için de "kızlar" deyimini kullanıyor. Öte yandan eldeki Tevrat'ta meleklerin Lut Peygamber'i (Sodom şehrinden) nasıl çıkardıkları, kavminin nasıl azaba uğratıldığı, eşinin tuz heykele dönüşmesi gibi ayrıntılara yer veriliyor.

Yine eldeki Tevrat'ta, yüce Allah'ın cisimleştiği iddia ediliyor ve son olarak Lut Peygamber ile kızları arasında geçtiği ileri sürülen çirkin olaydan söz ediliyor. Oysa Kur'ân hem yüce Allah'ı cisimleşmekten tenzih eder, hem de peygamberlerini onların konumları ile asla bağdaşmayacak işlerden kesinlikle uzak tutar.

وَالِى مَدِينِ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ
وَلَا تَتَّقُوا الْمَكِيلَ وَالْمِيزَانَ إِنِّي أَرِيكُمْ بِخَيْرٍ وَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ
عَذَابَ يَوْمٍ مُحِيطٍ ﴿٨٤﴾ وَيَا قَوْمِ أَوْفُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ وَلَا
تَبْخُسُوا النَّاسَ أَمْثَلَهُمْ وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٨٥﴾ بَقِيَتْ
اللَّهُ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ ﴿٨٦﴾ قَالُوا يَا
شُعَيْبُ أَصْلَوْتُكَ تَأْمُرُكَ أَنْ نَتْرَكَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا أَوْ أَنْ نَفْعَلَ فِي أَمْوَالِنَا
مَا نَشَاءُ إِنَّكَ لَأَنْتَ الْحَلِيمُ الرَّشِيدُ ﴿٨٧﴾ قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ
عَلَى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي وَرَزَقْنِي مِنْهُ رِزْقًا حَسَنًا وَمَا أُرِيدُ أَنْ أُخَالِفَكُمْ إِلَى مَا
أَنْهَيْكُمْ عَنْهُ إِنْ أُرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ
تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ ﴿٨٨﴾ وَيَا قَوْمِ لَا يَجْرِمَنَّكُمْ شِقَاقِي أَنْ يُصِيبَكُمْ مِثْلُ
مَا أَصَابَ قَوْمَ نُوحٍ أَوْ قَوْمَ هُودٍ أَوْ قَوْمَ صَالِحٍ وَمَا قَوْمُ لُوطٍ مِنْكُمْ بِبَعِيدٍ
﴿٨٩﴾ وَاسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي رَحِيمٌ وَدُودٌ ﴿٩٠﴾ قَالُوا
يَا شُعَيْبُ مَا نَفَقَهُ كَثِيرًا مِمَّا تَقُولُ وَإِنَّا لَنَرِيكَ فِينَا ضَعِيفًا وَلَوْلَا رَهْطُكَ
لَرَجَمْنَاكَ وَمَا أَنْتَ عَلَيْنَا بِعَزِيزٍ ﴿٩١﴾ قَالَ يَا قَوْمِ أَرَهْطِي أَعَزُّ عَلَيْكُمْ
مِنَ اللَّهِ وَاتَّخَذْتُمُوهُ وَرَاءَكُمْ ظَهْرِيَّ إِنَّ رَبِّي بِمَا تَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ﴿٩٢﴾

وَيَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَاتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ سَوْفَ تَعْلَمُونَ مَن يَأْتِيهِ عَذَابٌ
يُخْزِيهِ وَمَن هُوَ كَاذِبٌ وَارْتَقِبُوا إِنِّي مَعَكُمْ رَقِيبٌ ﴿٩٣﴾ وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا
نَجَّيْنَا شُعَيْبًا وَالدِّينَ آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَآخَذَتِ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةَ
فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَاثِمِينَ ﴿٩٤﴾ كَانَ لَمَ يَغْنَوْا فِيهَا إِلَّا بُعْدًا لِّمَدِينٍ
كَمَا بَعَدَتْ ثَمُودُ ﴿٩٥﴾

AYETLERİN MEÂLİ

84- Medyen'e de kardeşleri Şuayb'i (peygamber olarak gönderdik). Dedi ki: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin; sizin O'ndan başka bir ilâhınız yoktur. Ölçüyü ve tartıyı eksik tutmayın; ben sizi hayır içinde görüyorum ve ben sizin hesabınıza kuşatıcı bir günün azabından korkuyorum."

85- "Ey kavmim! Adaleti gözeterek ölçüyü ve tartıyı tam tutun, insanlara mallarını eksik vermeyin ve yeryüzünde fesat çıkarmaya kalkışmayın."

86- "Eğer iman etmiş kimseler iseniz, Allah'ın geriye bıraktığı sizin için daha hayırlıdır. Ben sizin üzerinizde gözetleyici değilim."

87- (Medyenliler) dediler ki: "Ey Şuayb! Namazın mı sana atalarımızın taptıkları şeyleri bırakmamızı veya mallarımızda dilediğimiz tasarrufta bulunmamamızı emrediyor?! Şüphesiz, sen halîm ve akli başında olgun birisin!"

88- (Şuayb) dedi ki: "Ey kavmim! Hiç düşündünüz mü, eğer ben Rabbimden gelen açık bir delile dayanıyorsam ve O bana güzel bir rızık vermişse (hâliniz nice olur)?! Ben sizi sakındırdığım şeyleri kendim yaparak size aykırı davranmak istemiyorum. Ben sadece gücümün yettiği kadar ıslah etmek istiyorum.

Başarım yalnız Allah'tandır, yalnız O'na dayandım ve yalnız O'na yöneliyorum."

89- "Ey kavmim! Sakın bana karşı gelmeniz, başınıza Nuh kavminin veya Hud kavminin yahut Salih kavminin başına gelen felâket gibi bir felâket getirmesin; Lut kavmi de sizden uzak değildir."

90- "Rabbinizden bağışlanma dileyin, sonra (tövbe edip) O'na dönün. Şüphesiz, Rabbim çok merhametlidir, çok sevendir."

91- (Medyenliler) dediler ki: "Ey Şuayb! Söylediklerinden birçoğunu anlamıyoruz. Gerçekten biz seni aramızda güçsüz görüyoruz. Eğer aşiretin olmasaydı, mutlaka seni taşlardık. Sen bizim yanımızda aziz biri değilsin."

92- (Şuayb) dedi ki: "Ey kavmim! Aşiretim sizin yanınızda Allah'tan daha mı azizdir?! Siz O'nu arkanıza atıp unuttunuz. Şüphesiz, Rabbim yaptıklarınızı çepeçevre kuşatmıştır."

93- "Ey kavmim! Elinizden geleni yapın, ben de (görevimi) yapıyorum. İleride, kendisini hor kılacak azabın kime geleceğini ve kimin yalancı olduğunu bileceksiniz. Gözetleyin, ben de sizinle birlikte gözetliyorum."

94- (Azaba ilişkin) emrimiz geldiğinde, Şuayb'i ve onunla birlikte iman edenleri tarafımızdan bir rahmet ile kurtardık. Zulmedenleri ise o (korkunç) ses yakaladı da yurtlarında yüzüstü yere yığılıp kaldılar.

95- Sanki orada hiç yaşamamışlardı. Hey, Meyden (Allah'ın rahmetinden) uzak olsun! Nasıl ki Semud kavmi uzak olmuştu.

AYETLERİN AÇIKLAMASI

Okuduğumuz ayetlerde, Şuayb Peygamber (a.s) ile kavmi Medyenlilerin hikâyesi anlatılıyor. Medyenliler putlara tapıyorlardı. Ölçüde ve tartıda hile yapmak aralarında yaygındı. Toplumlarında fesat alıp yürümüşü. Bu yüzden yüce Allah onlara Şuayb'i peygamber olarak gönderdi. Şuayb (a.s) onları tek Allah'a, ölçülerinde ve tartılarında adil olma-ya, toplumda fesat çıkarmaktan kaçınmaya çağırdı. Onları kimi zaman

müjdeledi, kimi zaman uyardı ve ısrarla kendilerine öğüt verdi. Nitekim bir rivayete göre Peygamberimiz (s.a.a) onun için, "Şuayb, peygamberlerin hatibi idi." demiştir.

Fakat kavminin ona verdiği karşılık sadece reddetme ve karşı çıkma şeklinde oldu. Onu taşlayarak öldürmekle ve aralarından kovmakla tehdit ettiler. Ona ve ona inanan bir avuç insana büyük eziyetler yaptılar. Ona inananları inançlarından çevirmek için büyük baskılar uyguladılar. Bu tutumlarını ısrarla sürdürdüler. Sonunda Şuayb Peygamber (a.s), Allah'tan kendisi ile kavmi arasında son hükmünü vermesini istedi. Allah da onları helâk etti.

84) Medyen'e de kardeşleri Şuayb'i (peygamber olarak gönderdik). Dedi ki: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin; sizin O'ndan başka bir ilâhınız yoktur. Ölçüyü ve tartıyı eksik tutmayın; ben sizi hayır içinde görüyorum ve ben sizin hesabınıza kuşatıcı bir günün azabından korkuyorum."

Bu ayet, daha önceki peygamberler ile ümmetlerinin hikâyelerini anlatan ayetlere matuftur. "Meyden", Şuayb Peygamber'in kavminin yaşadığı şehrin adıdır. Şuayb Peygamber (a.s) o şehrin halkına gönderildiği hâlde gönderilmesinin şehrin kendisine izafe edilmesi, izafe açısından bir tür mecazdır. "Oluk aktı" şeklindeki sözümüz gibi. Şuayb Peygamber'in (a.s) Medyenlilerin kardeşi sayılması, onların soydaşı olduğuna delâlet eder.

"Dedi ki: Ey kavmim! Allah'a kulluk edin; sizin O'ndan başka bir ilâhınız yoktur." Daha önceki benzerlerinin tefsiri sırasında bu ifadeyi açıklamıştık.

"Ölçüyü ve tartıyı eksik tutmayın." ifadesinde geçen "mikyal" ve "mizan" kelimeleri, ölçme ve tartma işlemlerinin yapılmasında kullanılan araçların adlarıdır. Bunlar eksiklik sıfatı ile nitelenemezler. Ölçülen ve tartılan nesneler eksiklik, fazlalık ve eşitlik sıfatları ile nitelendirilirler. Buna rağmen eksiklik sıfatının burada ölçme ve tartma araçlarına izafe edilmesi aklî mecaz türündendir.

Medyenlilerin günahları arasından özellikle eksik ölçme ve tartma günahlarının vurgulanması, bu günahın toplumlarında yaygın olduğunu, buna çok düşkün olduklarını, sebep olduğu bozulmanın açığa çıktığını, kötü etkisinin aşikâr olduğunu gösterir. Bu durum hak davetçisinin

ısrarlı ilgisini gerektirdiği için Şuayb Peygamber (a.s), günahlar arasından öncelikle kendilerini bundan vazgeçirmeye çağırıyor.

"Ben sizi hayır içinde görüyorum." ifadesinde geçen "bi-hayrin" ifadesi, "fî-hayrin" anlamındadır. Bu hayır, Allah'ın size bağışladığı mal, rızık genişliği, bolluk ve ürün verimliliğidir. Buna göre ölçüyü ve tartıyı eksik tutmaya, gayrimeşru yoldan, zulüm ve azgınlık yöntemleri ile insanların mallarının cüz'î bir bölümünü zimmetinize geçirmeye ihtiyacınız yoktur. Buna göre *"Ben sizi hayır içinde görüyorum."* ifadesi, *"Ölçüyü ve tartıyı eksik tutmayın."* ifadesinin sebebi ve gerekçesi mahiyetindedir.

Bu ifadede, "hayır" kelimesini daha genel bir anlamda yorumlamak da mümkündür. O zaman ifadenin anlamı, "Sizler Allah'ın inayetine mazhar olmuş, onun çeşitli nimetleri ile donanmış kimselersiniz. O size akıl, olgunluk ve rızık vermiştir. Buna göre O'nun dışında başka ilâhlara tapmanız için, O'na başkalarını ortak koşmanız için, eksik ölçme ve tartma yaparak toplumda fesat çıkarmanız için hiçbir sebep yoktur." şeklinde olur. Buna göre bu ifade, kendisinden önceki iki cümlenin, yani *"Allah'a kulluk edin..."* ve *"Ölçüyü ve tartıyı eksik tutmayın."* cümlelerinin sebebi olur. Nitekim *"ve ben sizin hesabınıza kuşatıcı bir günün azabından korkuyorum."* ifadesi de aynı iki cümlenin bir başka sebebi mahiyetindedir.

Buna göre, *"Ben sizi hayır içinde görüyorum."* ifadesinden çıkan anlam şudur: Sizi Allah'a karşı gelmekten alıkoyacak iki gerekçe var: Biri, hayır ve bolluk içinde olmanızdır. Buna göre helâl olmayan yöntemler kullanarak insanların mallarını zimmetinize geçirmenize gerek yoktur. İkinci gerekçe ise, Allah'ın emrine ters düşmenin ötesinde, azabından korkulan kuşatıcı bir günün var oluşudur.

"Ben sizi hayır içinde görüyorum." ifadesinin "Sizi hayırlı bir görüşle görüyorum." anlamına gelmesi de uzak bir ihtimal değildir. Yani ben size nasihat eden, size şefkat duyan, bakışı hayırdan başka hiçbir şeyi içermeyen, sizin için mutluluktan başka bir dileği olmayan bir kişinin gözü ile bakıyorum. Bu takdirde, *"ve ben sizin hesabınıza kuşatıcı bir günün azabından korkuyorum."* ifadesi, bu cümlenin atf-ı tefsiri olur.

"Ve ben sizin hesabınıza kuşatıcı bir günün azabından korkuyorum." ifadesi ile kıyamet gününe veya toplu azabın ineceği güne işaret ediliyor. Azap hükmünün icra edileceği bir gün olan o günün "kuşatıcı"

olması şu demektir: "O günden kaçış ve çıkış yoktur. O gün Allah dışında sığınılacak bir merci yoktur. O günün azabını baştan savacak bir yardım edici, bir destekleyici bulunmaz. O gün tövbe ve aracılık işe yaramaz." Kuşatıcı olmanın anlamı, o günün azabının kesin ve kaçınılmaz olduğuna dönmektedir. Ayetin anlamı ise, "Kâfirliğin ve fasıklığın, geriye çevrilmesi mümkün olmayan bir azabı vardır, o azaba çarpılacağınızdan korkuyorum." şeklindedir.

85) "Ey kavmim! Adaleti gözeterek ölçüyü ve tartıyı tam tutun, insanlara mallarını eksik vermeyin ve yeryüzünde fesat çıkarmaya kalkışmayın."

(Ayetteki "evfû" fiilinin kökü olan) "îfâ" kelimesi, hakkı tam olarak vermek demektir. ("Tebhasû" fiilinin kökü olan) "bahs" kelimesi, eksiltmek anlamına gelir. Bu ayette ölçü ve tartı meselesi tekrar gündeme getiriliyor. Daha önceki ayette özetle ele alınan bu mesele bu ayette ayrıntılı şekilde vurgulanıyor. Sebep, toplumları için vazgeçilmez olan bu konuya çok önem verildiğini belirtmektir. Şöyle ki, Şuayb Peygamber (a.s), ilk önce kavmine eksik ölçme ve tartmayı yasaklayarak onları bu bozukluğu düzeltmeye çağırıyor. İkinci olarak da, ölçmeyi ve tartmayı tam yapmalarını emrediyor ve insanlara mallarını eksik vermelerini yasaklıyor. Böylece işaret etmiş oluyor ki, sadece eksik ölçme ve tartmadan kaçınmak, bu işe hakkını vermek için yeterli değildir. İlk başta eksik ölçmeyi ve tartmayı yasaklaması, özet niteliğinde bir bilgi niteliğini taşır. Bu bilgi, yükümlülüğü ayrıntılı şekilde bilmenin girişi gibidir. Bu işin hakkını vermek için ölçen ve tartan kişilerin ölçülerini ve tartılarını tam yapmaları, bunlara haklarını vermeleri, alışverişte insanların mallarını eksiltmemeleri gerekir. Ancak böylece ölçme ve tartma işlemi yapanlar, insanlara mallarını verdiklerini, onlara ait olan şeyleri olduğu gibi kendilerine teslim ettiklerini bilebilirler.

"*Ve yeryüzünde fesat çıkarmaya kalkışmayın.*" ifadesiyle ilgili olarak Ragıp İsfahanî şöyle diyor: "'Ays' ve 'asy' kelimeleri, 'cezb' ve 'cebz' kelimeleri gibi birbirlerine yakın anlama gelirler. Yalnız 'ays' kelimesi çoğunlukla somut olarak algılanan fesadı, 'asy' kelimesi ise çoğunlukla soyut ve hükmi fesadı ifade etmek için kullanılır. '*Ve yeryüzünde fesat çıkarmaya kalkışmayın.*' ayetinde geçen 'lâ-ta'sev' kelimesi ve 'asa, ya'sû, asven' de bu anlamdadırlar." (Alıntı sona erdi.)

Buna göre ayetteki "müfsidîn" (fesat çıkaranlar)" kelimesi, tekit amacıyla "lâ-ta'sev (fesat çıkarmayın)" fiilinin zamirinden hâldir ve "lâ-tüfsidû ifsaden" şeklindeki sözümüzün ifade ettiği anlama benzer bir anlam ifade etmektedir.

"Ve yeryüzünde fesat çıkarmaya kalkışmayın." ifadesi, toplumda fesat çıkarmaya yönelik yeni bir yasaklamadır. Bu fesat, adam öldürme veya yaralama veya mala, şerefe ve ırza yönelik bir zulüm olabilir. Fakat ayetlerin akışına dayanarak bu cümleyi bir önceki cümledeki yasaklamanın atf-ı tefsiri de sayabiliriz. O takdirde bu cümle hilekârlığa, tartıda ve ölçüde eksiltme yapmaya yönelik pekiştirme amaçlı bir yasaklama olur. Çünkü tartıda ve ölçüde hile yapmak, toplumda fesat çıkarma kapsamına girer.

Bunu şöyle açıklayabiliriz: İnsan türünün fertleri arasında yürürlükte olan uygar toplum, gerçek anlamda karşılıklı değişim (mübadele) ilkesine dayanır. İki fert arasındaki her ilişkide mutlaka bir verme ve alma vardır. Toplumdaki fertler, hayatlarının bütün gelişmelerinde sürekli olarak işbirliği yaparlar. Bu işbirliği sırasında bir taraf diğer tarafa faydalı olur ve bunu ondan aynı oranda veya daha fazla yararlanmak için yapar; karşı tarafa bir fayda aktarır ve karşılığında ondan kendisine bir fayda çeker. Bu işleme alış-veriş ve mübadele (değişim) denir.

Bu değiş-tokuşun en bariz uygulamalarından biri, mal alış-verişleri ve özellikle ölçülecek hacme ve tartılacak ağırlığa sahip olan metallerdir. Bunlar, insanoğlunun değişime konu olabilirliliğini ilk fark ettiği nesnelerdir.

Malî işlemler ve özellikle alım-satım, insanın sosyal hayatının temellerindendir. İnsan, hayatında ihtiyaç duyduğu şeyleri ve karşılığında vereceği bedeli ölçü veya tartı ile takdir eder ve sonra hayatını bu takdir ve tedbire dayalı olarak devam ettirir.

Eğer alış-verişin karşı tarafı onu aldatır ve farkında olmadan ölçüsünde ve tartısında eksiklik yaparsa, onun tedbirini bozmuş, takdirini geçersiz kılmış olur ve böylece adamın hayatını iki yönden bozmuş olur. Birinci bozukluk, satın alacağı ihtiyaç maddelerindeki kısıntı olarak ortaya çıkarken, bozukluğun öbür yönü, fazladan ödediği bedelin kazanılması için katlanacağı sıkıntı şeklinde görülür. Böylece hayatında ileriye isabetli görme ve yerinde önlem alma imkânı ortadan kalkar ve hayat sürecinde körü körüne sürüklenme zorunda kalır ki, bu, fesadın ve bozulmanın ta kendisidir.

Bu durum bir toplumda yayılınca, aralarında fesat yaygınlaşır. Çok geçmeden aralarındaki güven kaybolur. Böylece genel güven de ortadan kalkar. Bu durum iyileri de, kötülerini de; hile yapanları da, ölçüyü ve tartıyı doğru tutanları da aynı derecede etkileyen geniş kapsamlı bir belâ olur. Böyle toplumlar dayanışma esasına dayalı mutlu bir toplum değil, hile ve hayatı zehir etme tezahürleri yansıtan bir toplum olur. Yüce Allah şöyle buyuruyor: *"Ölçtüğünüz zaman tastamam ölçün ve doğru terazi ile tartın. Bu hem daha iyidir, hem de neticesi bakımından daha güzeldir."* (İsrâ, 35)

86) "Eğer iman etmiş kimseler iseniz, Allah'ın geriye bıraktığı sizin için daha hayırlıdır. Ben sizin üzerinizde gözetleyici değilim."

"Bakiyye", "geriye kalan" demektir ve satıcının elinde kalan kâr anlamındadır. Alışverişin tamamlanmasından sonra satıcının elinde bu kalır. O da onu ihtiyaçları için kullanır. Şöyle ki: Gerçi mal değişimi, birinci derecedeki asıl maksadı itibarı ile kâr elde etmek temeli üzerine kurulmamıştı. Bilakis, insanlardan her biri hayatta lâzım olan bir şeyi elde eder, elde ettiği şey ihtiyaç duyduğu miktardan fazla olursa, söz konusu fazlalığı, ihtiyaç duyduğu, fakat sahip olmadığı başka bir şey ile değiştirirdi. Fakat zamanla ticaretin kendisi, yani bedel karşısında mal verme işi, mal kazanmayı ve servet biriktirmeyi sağlayan bir meslek hâline geldi. Toplumdaki bir kişi aynı türden çok miktarda mal ve çeşitli türden mallar aldı ve bunları değişim amacı ile ihtiyaç sahiplerine sundu. Bu arada değişime sunduğu mallardaki sermayesine o malları toplayıp değişime sunmasının karşılığında bir miktar kâr ekledi. Müşteriler de değişim işlemini kolaylaştırdığı için bu kâr eklemesi işlemine razı oldular. Buna göre tüccarın yaptığı ticarete, toplumun fitratı uyarınca rıza göstereceği meşru bir kârı vardır ki, onunla geçimini sağlar, kendisine servet biriktirir ve hayatını devam ettirir.

Buna göre ayetin anlamı şudur: Allah'ın fitratınız yolu ile sizi kendisine hidayet ettiği ilâhî bir bakiye olan kâr, eğer iman etmiş kimseler iseniz, sizin hakkınızda insanları aldatma, ölçüyü ve tartıyı eksik tutma yolu ile biriktirdiğiniz maldan hayırlıdır. Çünkü mümin kişi, sadece Allah'ın helâl yoldan elde etmesini sağladığı meşru maldan yararlanır. Bunun dışındaki Allah'ın hoşlanmadığı ve insanların da fitratları uya-

rınca hoşnutlukla karşılamadıkları malda o kimse hesabına hayır yoktur ve onun öyle bir mala ihtiyacı yoktur.

Bir görüşe göre ise, *"Eğer iman etmiş kimseler iseniz"* ifadesindeki iman şartı, bakiyenin kendisinin hayırlı olduğunun değil, bunun böyle olduğunun bilinmesinin şartıdır. Buna göre ifadenin anlamı şudur: *"Eğer iman etmiş kimseler iseniz, 'Allah'ın geriye bıraktığı sizin için daha hayırlıdır."* şeklindeki sözümün doğru olduğunu bilirsiniz."

Başka bir görüşe göre ise, bu ifadedeki bakiye, Allah'a itaatin kalıcı olan sevabı anlamındadır ve ayetin anlamı, *"Allah'a itaatin sevabı, eğer iman etmiş kimseler iseniz, sizin için daha hayırlıdır."* şeklindedir.

Bu hususta başka görüşler de ileri sürülmüştür.

"Ben sizin üzerinizde gözetleyici değilim." Yani hiçbir şeyiniz benim gücüme bağlı değildir; ne canınız, ne yapacağınız, ne ibadetiniz, ne rızkınız, ne elinize geçecek nimetler. Ben sadece size Allah'ın mesajını ileten bir elçiyim. Gelişmenizi ve iyiliğinizi sağlayacak şeyleri seçmek veya helâk olma uçurumuna düşmek sizin elinizdedir. Ben size ne hayır sağlayabilirim ve ne kötülüğü başınızdan savabilirim. Buna göre bu ifade, şu ifade gibidir: *"Artık kim görürse yararı kendisine, kim de kör olursa zararı kendisinedir. Ben sizin üzerinizde gözetleyici değilim."* (En'âm, 104)

87) (Medyenliler) dediler ki: "Ey Şuayb! Namazın mı sana atalarımızın taptıkları şeyleri bırakmamızı veya mallarımızda dilediğimiz tasarrufta bulunmamamızı emrediyor?! Şüphesiz, sen halîm ve aklı başında olgun birisin!"

Bu ayet, Şuayb Peygamber'in (a.s) gösterdiği delillere kavminin verdiği cevaptır. Bu cevap son derece esprilidir. Anlamının özü şudur: Biz seçtiğimiz din konusunda ve mallarımızla ilgili tasarruf biçimlerimizde özgürüz. Sen bize malik değilsin ki, bize istediğin şeyi emredebilesin veya hoşlanmadığın şeyi bize yasaklayabilesin. Eğer kıldığın namaz ve Rabbine yaptığın ibadet sebebi ile bizde gördüğün bazı şeyler seni rahatsız ediyor da bazı şeyleri emretmek ve yasaklamak istiyorsan, kendini aşma. Çünkü sen sadece kendinin malikisin.

Medyenliler söylemek istediklerini orijinal bir dille, alaycılıkla ve kınama ile karışık bir üslup içinde ve yadırgama içerikli bir soru kalıbına dökülmüş olarak ifade ediyorlar. Söylemek istedikleri şudur:

Bizden putlara tapmayı bırakmamız ve mallarımızda dilediğimiz şekilde tasarrufta bulunmamız yolundaki isteklerine seni sevk eden şey kıldığın namazdır. Kıldığın namaz bu yaptıklarımızı sana çirkin gösteriyor ve sana bunlara karşı çıkmayı emrediyor. Çünkü o namaz sana maliktir. Fakat sen namazının senden istediklerini bizden de istiyorsun. Ama ne sen ve ne kıldığın namaz bize malik olamazsınız. Çünkü biz bilincimizde ve irademizde özgürüz. İsteddiğimiz dini seçmek ve mallarımızda dilediğimiz şekilde tasarrufta bulunmak bizim elimizdedir. Hiçbir kısıtlamayı, hiçbir engellemeyi kabul etmeyiz. Biz atalarımızdan kalan dinimize bağlılık gösteriyor ve kendimizin olan malda tasarrufta bulunuyoruz. Hiçbir mal sahibinin, malı üzerindeki tasarrufu kısıtlanamaz.

Namazının sana emrettiği bir şeye bizim uymak zorunda kalmamızın ne anlamı var? Başka bir deyimle, senin namazının seninle değil de bizimle ilgili olan bir işi sana emretmesinin ne anlamı var? Bu aptalca bir görüş değil de nedir? Sen yumuşak huylu, olgun bir kişisin. Yumuşak huylu kişi, kötü yolda gördüğü kişiyi yolundan alıkoymada ve suçlu gördüğü kişiyi işin doğrusu ortaya çıkmadan cezalandırmada acele etmez. Olgun kişi, haddi aşma ve sapıtma içeren bir işe girmez. O hâlde sen nasıl oldu da cehalet ve haddi aşmadan başka bir görüntüsü olmayan bu aptalca işe girdin?

Bu açıklamadan şunlar ortaya çıkıyor:

1) Şuayb Peygamber'in (a.s) kavmi, emretmeyi namaza izafe ediyor. Çünkü namaz onların puta tapmalarına, ölçüyü ve tartıyı eksik tutmalarına karşı çıkmaya sevk ediyor, bu yönde çağrı yapıyor. Bu yüzden, "Namazın mı seni atalarımızın taptıkları şeylere tapmamızdan sakındırıyor?!" yerine, *"Namazın mı sana atalarımızın taptıkları şeyleri bırakmamızı... emrediyor?!"* diyorlar. Oysa bir fiile engel olmayı anlatmak için o fiili yasaklamak, onu terk etmeyi emretmekten daha doğal bir ifade tarzıdır. Nitekim Şuayb Peygamber (a.s) onlara cevap verirken, "Ben terk etmesini size emrettiğim şeyleri" yerine, *"Ben sizi sakındırdığım şeyleri kendim yaparak size aykırı davranmak istemiyorum."* diyor. Her neyse, her iki durumda da onun istediği şey, kavmini putlara tapmaktan ve hilekârlıktan alıkoymaktır. Bu noktayı iyi anlamak gerekir. Çünkü bu nokta, inceliklerle ve güzelliklerle dolu olan bu ayetin ince esprilerindendir.

2) Medyenliler, "ilâhlarımızı bırakmamızı" veya "putlarımızı bırakmamızı" değil de, "*atalarımızın taptikları şeyleri bırakmamızı*" diyorlar. Böyle demekle bu tapınmalarının gerekçesine işaret etmiş oluyorlar. İşaret ettikleri gerekçe şudur: Bu putlar, atalarımızın tapmaya devam ettikleri putlardır. Bu tapınma bizim kavmî bir geleneğimizdir. Yeni nesillerin eski nesillerden miras aldıkları, art arda gelen nesillerin uyguladıkları kavmî bir geleneği sürdürmekte sakınca yoktur. Biz ilâhlarımıza tapar ve dinimizi devam ettiririz. Çünkü o, atalarımızın dinidir. Böylece millî bir geleneği kaybolmaktan korumuş oluruz.

3) Onlar, "*mallarımızda dilediğimiz tasarrufta bulunmamamızı*" diyerek malları kendilerine izafe etmekle bu hususta dayandıkları gerekçeyi ima ediyorlar. Çünkü bir şey bir kişinin malı olunca, onun üzerinde istediği tasarrufta bulunmaya yetkili olduğu, o kişinin o mal üzerindeki mülkiyetini tanıyan hiç kimsenin ona karşı çıkmayacağı hususu şüphe edilmez bir gerçektir. Bunun yanı sıra o kişinin hayat yolunda serbestçe yürüyebileceği, geçim konusunda elinden gelen maharetleri ve çareleri, aklının ve zekâsının bütün yeteneklerini araştırıp devreye koyabileceği kesindir.

4) Onların, "*Namazın mı sana... emrediyor?!... Şüphesiz, sen halîm ve akli başında olgun birisin!*" şeklindeki sözleri alay etme içeriklidir. Yalnız alayları, sadece namazın Şuayb Peygamber'e (a.s), atalarının ilâhlarını bırakmalarını emretmesi ve emretmeyi namaza bağlamaları ile sınırlıdır. Buna karşılık halîmliğin ve olgunluğun ona izafe edilmesinde alay maksadı yoktur. Bundan dolayı "*Şüphesiz, sen halîm ve akli başında olgun birisin!*" ifadesi, "inne" ve "lâm" harfleri kullanılarak ve haber isim cümlesi şeklinde getirilerek pekiştirilmiştir. Böylece halîmliği ve olgunluğu vurgulu bir dille ifade edilerek bu güzel huyları sebebi ile daha çok kınanmış ve yadırganmış oluyor. Çünkü halîm ve olgun olduğu kesin olan bir kimsenin, onların deyimi ile böylesine aptalca bir işe girişmesi, insanların düşünme ve irade özgürlüklerini ellerinden almaya kalkışması son derece çirkindir.

Böylece birçok tefsircinin, onların Şuayb Peygamber'i (a.s) halîm ve olgun olarak nitelendirmelerinin alay içerikli olduğu, aslında bu sıfatların karşıtları olan anlayışsızlık ve beyinsizlik sıfatlarını kastettikleri yolundaki yorumlarının doğru olmadığı ortaya çıkıyor.

88) (Şuayb) dedi ki: "Ey kavmim! Hiç düşündünüz mü, eğer ben Rabbimden gelen açık bir delile dayanıyorsam ve O bana

güzel bir rızık vermişse (hâliniz nice olur)?! Ben sizi sakındırdığım şeyleri kendim yaparak size aykırı davranmak istemiyorum. Ben sadece gücümün yettiği kadar ıslah etmek istiyorum. Başarım yalnız Allah'tandır, yalnız O'na dayandım ve yalnız O'na yöneliyorum."

Açık bir delile dayanmasından maksat, peygamberlik iddiasının doğruluğunu kanıtlayan mucizevî bir delile sahip olmasıdır. Allah'ın kendisine güzel bir rızık vermesinden maksat ise, Allah'ın ona kendi kâtından bilgilerin ve hükümlerin esaslarını içeren peygamberlik vahyini vermesidir. Bu iki kelimeyi daha önceki benzerlerinin tefsiri sırasında açıklamıştık.

Buna göre ayetin anlamı şudur: Söyleyin bana, eğer ben size Allah'ın gönderdiği bir peygamber isem, o bana özel olarak bilgileri ve hükümleri vahyetti ise, beni iddiamın doğruluğunu kanıtlayan açık bir delil ile destekledi ise, ben beyinsiz biri olabilir miyim?! Size yönelik davetim beyinsizce bir davet olabilir mi?! Bu söylediklerim size yönelik bir baskı, bir özgürlük gaspı olabilir mi?! Doğru olan şu ki: Her şeyin maliki Allah'tır. Siz O'na nispetle özgür değilsiniz. Siz O'nun kullarısınız. Size dilediğini emreder. Hüküm yetkisi O'ndadır ve dönüşünüz O'na olacaktır.

"Ben sizi sakındırdığım şeyleri kendim yaparak size aykırı davranmak istemiyorum." ifadesinde "uhalife-kum" fiilinin "ilâ" edatı ile müteaddi olması, "ilâ" edatı ile müteaddi olan "meyl" anlamı gibi bir anlamı içerdiğinden dolayıdır. İfadenin takdirî açılımı, "Ben sizi sakındırdığım şeylere meylederek size aykırı davranmak istemem." veya "Ben size aykırı davranarak sizi sakındırdığım şeylere meyletmek istemem." şeklindedir.

Bu cümle, Şuayb Peygamber'in (a.s) onların davranış özgürlüklerini ellerinden almak, onları köleleştirmek ve üzerlerinde baskı kurmak istediği yolundaki suçlamalarına cevaptır. Söylenmek istenen şudur: Eğer Şuayb Peygamber öyle bir isteği olsaydı, onları sakındırdığı şeylerde onlara aykırı davranırdı. Oysa o onlara aykırı davranmak istemiyor. Dolayısıyla onların kendisini suçladığı şeyi istemiyor. Tersine, elinden geldiği kadar bozuklukları düzeltmek istiyor.

Bunun açıklaması şöyledir: İnsan, davranışlarında özgür olarak yaratılmıştır. Karşılaştığı herhangi bir işte yapmak veya yapmamak sık-

larından birini serbestçe tercih edebilir. Bu noktada yaratılıştan tam bir özgürlüğe sahiptir. Yalnız bu özgürlük kendisi ile aynı yaratılıştan olan hemcinslerine kıyasla geçerlidir. Çünkü hemcinslerinin bütün haklarına ve yükümlülüklerine o da sahiptir. Buna göre hiç kimse başkasına canının istediği bir şeyi zorla dayatamaz.

Yalnız insan, hemcinsleri ile bir arada yaşama fitratı ile donatılmış olarak yaratılmıştır. O, hemcinslerinden oluşan bir toplumda olmadan yaşayamaz. Böyle bir toplumda herkes herkesin ihtiyaçlarını karşılamak için işbirliği yapar. Sonra da herkes toplumdaki konumu ve ağırlığı oranında kendine düşen payı alır. Açık bir gerçektir ki, bir toplumun ayakta durabilmesi için o toplumda uygulanacak birtakım geleneklere ve kanunlara, ayrıca toplumdaki bazı fertlerin üstlenecekleri bir hükümet otoritesine ihtiyaç vardır. Bu otorite, düzeni sağlar ve kanunları yürütür. Bütün bunlar, toplumun çıkarları uyarınca düzenlenir.

Buna göre, toplumu oluşturan fertlerin yürürlükteki kanunlar ve gelenekler karşısında bazı özgürlüklerini feda etmeleri, başıboşluktan ve her istediklerini yapabilme kayıtsızlığından mahrum olmaları kaçınılmazdır. Böylece bazı isteklerine kavuşmakla ve geriye kalan bazı özgürlüklerini korumakla mutlu olurlar.

Dolayısıyla toplumda yaşayan insanın toplumun çıkarları ile ilgili hayatî meseleler karşısında özgürlüğü yoktur. Bu meselelerde hükümetin koyduğu emirler ve yasaklar halkı köleleştirme ve ezme anlamına gelmez. Çünkü bu durumda hükümet toplumsal hayat yaşayan insanın özgür olmadığı bir alanda icraat yürütür.

Aynı şekilde toplumda yaşayan bir fert, toplumda yaşayan kardeşlerinin topluma zarar veren veya topluma faydalı olmayan, toplumun temel rükünlerinden birini ortadan kaldıran davranışlarını görür de bu durum onu o kardeşlerine öğüt vermeye, onları doğru yola getirmeye sevk eder, bu amaçla onlara yapmaları gereken şeyleri emredip, terk etmeleri gereken şeylerden sakındırırsa, böyle bir fert, keyfî arzularını başkalarına dayatan, toplumda yaşayan özgür hemcinslerine köle muamelesi yapan biri sayılamaz. Çünkü toplumdaki fertlerin toplumun yüksek çıkarları ve uyulması gerekli hükümleri karşısında özgürlükleri yoktur.

Aslında o kişinin bu meseleler hakkında toplumdaki kardeşlerine yönelik emirleri ve nehiyleri kendi emirleri ve nehiyleri değil, söz konusu çıkarların çağrısında doğan, geniş kapsamlı kişiliği ile toplumu

ayakta tutan emirler ve nehiylerdir. Sözünü ettiğimiz kardeşlerine emirler ve nehiyler sunan fert, sadece bir sözcüdür, bunun ötesinde bir fonksiyonu yoktur.

Bunun belirtisi, verdiği emirlere kendisinin de uyması ve dile getirdiği yasaklardan kendisinin de kaçınması, sözü ile davranışının ve görüşü ile hareketlerinin çelişmemesidir. Çünkü insan, fıtratı gereği menfaatlerini korur ve çıkarlarını gözetir. Başkalarını yapmaya çağırıldığı davranışta eğer fayda varsa ve bu fayda başkaları ile arasında ortak ise, o davranışa kendisi de karşı durmaz, başkaları için güzel gördüğü şeyden kendini müstesna tutmaz. İşte bu yüzden Şuayb Peygamber (a.s) onlara verdiği cevapta, *"Ben sizi sakındırdığım şeyleri kendim yaparak size aykırı davranmak istemiyorum."* diyor. Başka bir yerde ne demek istediğini tam olarak anlatmak ve kendisine yöneltebilecek her türlü suçlamayı savmak için, *"Buna karşılık sizden bir ücret istemiyorum. Benim mükâfatım, sadece âlemlerin Rabbine aittir."* (Şuarâ, 180) diyor.

Şuayb Peygamber (a.s), *"Ben sizi sakındırdığım şeyleri kendim yaparak size aykırı davranmak istemiyorum."* demekle şuna işaret ediyor: Onları sakındırdığı şeyler, kendisinin de bir ferdi olduğu toplumun çıkarına olan şeylerdir ve herkesin bunlara uyması, bunları gözetmesi gerekir. Bunlar, keyfi arzusundan kaynaklanan başkalarını köleleştirici teklifler değildir. Bundan dolayı bu sözünü, *"Ben sadece gücümün yettiği kadar ıslah etmek istiyorum."* şeklindeki sözü izliyor.

Bu diyalogun özeti şudur: Medyenliler, Şuayb Peygamber'in (a.s) putlara tapmayı ve tartıda ve ölçüde hile yapmayı bırakmalarını içeren çağrısını işittiklerinde, bu çağrının onların istedikleri şeye tapmalarını ve malları üzerinde diledikleri şekilde tasarrufta bulunmalarını sağlayan insanî özgürlüklerine ters düşen bir teklif olduğunu ileri sürerek ona karşı çıktılar.

Şuayb Peygamber (a.s) ise onlara şu cevabı verdi: Onlara yönelttiği çağrı, kendinden kaynaklanan keyfi bir arzusun ifadesi değildir ki, onlardan istediği şeyler, onların özgürlükleri ile çelişsin, düşünce ve irade bağımsızlıklarını ortadan kaldırsın. O, Allah'ın kendilerine gönderdiği bir peygamberdir ve bu konuda açık bir delile sahiptir. Onlara getirdiği emirler ve nehiyler, onların ve her şeyin maliki olan Allah'ın katındandır. Onlar Allah'ın kullarıdır, O'nun karşısında özgürlükleri yoktur, O'nun kendilerinden istediği şeylerde tercih hakları bulunmamaktadır.

Üstelik onlara sunduğu emirlerde ve nehiylerde toplumlarının çıkarı ve kendilerinin dünya ve ahiret mutlulukları vardır. Bunun belirtisi, onları sakındırdığı şeylerde kendilerine ters düşmek istememesi, tersine onlar gibi onlara uymasındır. Tek isteği, elinden geldiği ölçüde bozuklukları düzeltmektir. Bu iş için onlardan herhangi bir ücret de istememektir. Onun ücretini, âlemlerin Rabbi olan Allah verecektir.

"Başarım yalnız Allah'tandır, yalnız O'na dayandım ve yalnız O'na yöneliyorum." ifadesi, bir önceki cümlede dile getirdiği güç yetirmekten yapılmış bir istisnadır. Bir önceki cümlede Şuayb Peygamber (a.s) kavmine demişti ki, faydalı bilgi ve salih amel ile toplumlarını gücünün yettiği kadar ıslah etmek, düzeltmek istiyor. Bu sözleriyle kendisinin bir gücü olduğunu ifade etmiş oluyor. Oysa kulun Allah'tan bağımsız ve kendine ait bir gücü yoktur. İşte bu gerekçe ile, *"Başarım yalnız Allah'tandır."* diyerek bir önceki sözündeki eksikliği ve yetersizliği tamamlıyor. Yani, ben gücümün yettiği kadar toplumunuzu düzene sokmak, toplumunuzun mutluluğunu sağlayacak sebepleri birbirine denk getirmek istiyorum. Ama sözünü ettiğim bu güç, yüce Allah'ın yardımına bağlıdır. O'nsuz olmaz, O'nun ihatası dışına çıkılamaz. Hiçbir konuda O'nsuz bir bağımsızlık söz konusu değildir. Sahip olduğum gücü bana veren, O'dur. Benim gücüm yolu ile sebepleri denk getiren, O'dur. Kısacası, benim gücüm O'ndandır ve başarımla O'nun yardımı ile olur.

Şuayb Peygamber (a.s), işte bu gerçeği açıklıyor ve başarısının Allah'ın desteği ile olduğunu itiraf ediyor. Bu durum, Allah'ın herkesin yoktan var edicisi, korucusu oluşunun ve herkesin yaptığı işin O'na bağlı oluşunun sonucudur. Şu ayetlerde buyrulduğu gibi: *"Hamd, gökleri ve yeri örneksiz yaratan Allah'a mahsustur."* (Fâtır, 1), *"Rabbin her şeyin koruyucusudur."* (Sebe', 21), *"Herkesin üzerinde kazanımlarını gözeten Allah (hiçbir şeyden haberi olmayan birisi gibi olur mu)?!"* (Ra'd, 33), *"Allah, gökleri ve yeri (yörüngelerinden) kaymasınlar diye tutmaktadır."* (Fâtır, 41) Okuduğumuz ayetlerin özeti şudur: Nesneleri, onların hareketlerini, birbirleri ile olan ilişkilerini yoktan var eden, bunları varlık sahnesine çıkaran Allah olduğu gibi, her şeyi kontrolünde tutan, etkilerini ve arlarındaki ilişkileri sürdürüp onları yok olmaktan ve geçersizlik perdesi arkasında kaybolmaktan kurtaran yine Allah'tır.

Bu gerçeğin gereği, yüce Allah'ın her şeyin işlerinin düzenlenmesinde vekil olduğu, işlerin ve nesneler arası ilişkilerin gerçekleşmesinin O'na

bağlı olduğudur. Çünkü bütün nesneler O'nun denetimi altındadır ve O'nun kahredici iradesine bağlıdırlar. Bununla birlikte ortaya çıkan sonuçların, Allah'ın iznine bağlı olarak o nesnelere de bir nispetleri vardır.

Rabbini yüceliğini ve bu gerçeği bilen kulun, Rabbine tevekkül ederek O'na yönelmek suretiyle bu gerçeği tutumuna yansıtması gerekir. Bundan dolayı Şuayb Peygamber (a.s), başarısının Allah'ın yardımına bağlı olduğunu vurguladıktan hemen sonra, *"Yalnız O'na dayandım ve yalnız O'na yöneliyorum."* diyerek tevekkül ve yönelme kararlılığını ortaya koyuyor.

İNSANIN DAVRANIŞ ÖZGÜRLÜĞÜ ÜZERİNE

İnsan, yaratılışı itibari ile düşünce ve irade sahibi bir varlıktır. Kendisi için dilediği davranışı seçmekte serbesttir. Başka bir deyimle; önüne çıkan her davranışta o davranışı yapma tarafını veya yapmama tarafını seçebilir. Yani, yapılabilecek her davranış insana sunulduğunda, o davranışa nispetle doğal olarak iki yolun kesiştiği bir noktada bulunur. Bu iki yol, o iki davranışı yapma ve yapmama yollarıdır. Buna göre, insan seçim yapabilecek bir varlık olma özelliğinde serbest değildir, ama kendisine izafe edilen ve seçimi ile ortaya koyduğu davranışlarda serbesttir. Yani o, fitratı itibari ile bir işi yapma veya yapmama konusunda bu iki şıktan belli birini seçmeye mecbur değildir. İnsanın tekvinî (varoluşsal) özgürlüğünden maksat budur.

Bu tekvinî (varoluşsal) özgürlük, insanın sosyal hayatında kullanacağı teşriî nitelikteki bir başka özgürlüğü beraberinde getirir. Bu da insanın kendi için istediği hayat tarzını seçmesi ve dilediği işi yapmasıdır. Hiçbir hemcinsinin onun üzerinde üstünlük kurmaya, onu köle gibi kullanmaya, iradesine ve hareketlerine ipotek koymaya, keyfine göre onu hoşlanmadığı şeylere zorlamaya hakkı yoktur. Çünkü insan fertleri, birbirlerinin benzerleridirler. Her biri, diğerinin sahip olduğu özgür tabiata aynen onun gibi sahiptir. Nitekim yüce Allah şöyle buyuruyor: *"Ve Allah'ı bırakıp da bazılarımız, bazılarını Rabler edinmesin."* (Âl-i İmrân, 64), *"Hiçbir insana yakışmaz ki... insanlara; 'Allah'ı bırakıp bana kul olun.' desin."* (Âl-i İmrân, 79)

Bu, insanın kendisinin benzerleri olan hemcinsleri karşısındaki durumudur. İnsanın tabiatını var eden kevnî sebepler karşısındaki durumuna gelince, insan bunlar karşısında özgür değildir. Bilakis, bu se-

bepler ona egemendir, onu her yandan kuşatmıştır ve onu hâlden hâle evirip çevirmektedir. Bu sebepler, etkinlikleri ve işleyişleri ile insanda etkisini göstererek onu bilinen yapısı ve özellikleri ile ortaya çıkarmıştır. Bu oluşumda insanın, istediğini kabul edip hoşuna gitmeyi geri çevirmesini sağlayacak hiçbir tercih yetkisi yoktur. O istediği gibi değil, istenilen gibi var olmuştur. Hatta insanın özgürlük alanını oluşturan serbest tercihe dayalı davranışlar bile ancak bu sebeplerin izin verdiği takdirde ve ölçüde insan için müyesser olur. Yani, insanın her istediği şey olacak, kendisi için seçtiği her şeyi gerçekleştirmeyi başaracak diye bir şey yoktur. Bu açıktır.

Bu kevnî sebepler insanı birtakım sistemlerle donatmıştır. Bu sistemler ona ihtiyaçlarını ve varoluşunun eksikliklerini hatırlatır. Onu mutluluğunu sağlayacak, eksikliklerini ve ihtiyaçlarını giderecek davranışlara sevk eder. Meselâ beslenme sistemi gibi. Bu sistem insana açlığını ve susuzluğunu hatırlatır ve doymuşluk ile suya kanmışlığı sağlamak için onu ekmeğe ve suya iletir. İnsan vücudundaki diğer sistemler de böyledir.

Sonra bu sebepler insan fertlerine teşriî nitelikte bazı yükümlülükler yüklemiştir. Bu yükümlülükler, insanın yok sayamayacağı, lüzumsuz kabul edip göz ardı edemeyeceği birtakım gerçek çıkarları içerirler. Yemek, içmek, barınmak, sıcaktan ve soğuktan korunmak, varoluş çıkarlarına zarar veren her şeye karşı koymak gibi.

Sonra bu sebepler insanı sosyal hayatı gerektiren bir fitrat ile donatmıştır. Bu fitratın gereği olarak aile kurmayı ve toplum oluşturmaya, işbirliği ve işbölümü yapmayı ve bu çizgide ilerlemeyi gerekli görmüştür. Bu da, insanı iki yönden özgürlük nimetinden yoksun olmaya zorlar:

Birincisi: Toplumun oluşabilmesi için onu oluşturan her ferdin diğer toplum üyesi fertlere birtakım haklar vermesi, bu hakları tanıması gerekir ki, bunlar karşılığında öbür fertler de o ferde kendileri tarafından tanınmış haklar versinler. Bu da insanlar nasıl o fert için çalışıyorlarsa onun da onlar için çalışması, onlardan faydalandığı kadar onlara faydalı olması, insanları serbestçe davranmaktan ve başıboşluktan mahrum ettiği oranda kendisinin bu serbestlikten mahrum kalması ile olur. Buna göre, o kişi istediğini yapma ve dilediği gibi hüküm verme hakkına sahip değildir. O, başkalarının özgürlükleri ile çatışmadığı oranda özgürdür. Bu da bazı özgürlükleri elde etmek için diğer bazı özgürlüklerden mahrum olmak demektir.

İkincisi: Toplumun ayakta durabilmesi için bünyesinde birtakım geleneklerin ve kanunların işletilmesi gerekir. Bu gelenekler ve kanunlar toplumu oluşturan fertlerin bütünü veya çoğunluğu tarafından kabul edilmelidir. Bu gelenekler ve kanunlar, toplumsal hayatın gelişmişlik ve ilkelik derecesine bağlı olarak fertlerinin ortak çıkarlarını teminata bağlar, yüce sosyal menfaatlerini koruma altına alırlar.

Şurası bilinen bir gerçektir ki, gelenekler ve kanunlar, kapsamlarına giren alanlarda toplumu oluşturan fertlerin özgürlüklerini ortadan kaldırırlar. Dolayısıyla gelenek ve kanun koyucuları ister toplumun çoğunluğu olsun, ister toplumun seçilmiş temsilcileri olsun, ister hükümdar olsun, ister yüce Allah ve O'nun peygamberi olsun, o geleneklerin ve kanunların farklı karakterlerine bağlı olarak insanların bazı özelliklerini koruyabilmek için diğer bazı özgürlüklerini ellerinden alırlar. Yüce Allah şöyle buyuruyor: *"Rabbin dilediğini yaratır ve seçer. Onların seçme yetkisi yoktur."* (Kasas, 68), *"Allah ve Resulü bir işte hüküm verdiği zaman hiçbir mümin erkek ve mümin kadının o işlerinde seçme hakkı yoktur. Kim Allah ve Resulü'ne karşı gelirse, apaçık bir sapıklığa düşmüş olur."* (Ahzâb, 36)

Kısacası, insan hemcinslerinin kendi arzularından kaynaklanan teklifleri karşısında özgürdür. Fakat objektif sebeplerin ortaya getirip gerekli kıldığı zarurî çıkarlarının ve özellikle ortak sosyal çıkarların dayatmaları karşısında asla özgür değildir. Bunun yanı sıra, bir geleneği benimsemek veya insanlığın ortak çıkarları ile bağdaşan bir davranışı tavsiye etmek için yapılan çağrı, bu çağrı ister kanun tarafından, ister yürütme yetkisini elinde bulunduran bir makam tarafından, ister açık bir delile bağlı olarak iyiliği emredip kötülükten sakındıran işinin ehli bir öğüt verici tarafından yapılsın, asla batıl olan dayatma ve meşru özgürlüğü yok etme kapsamına girmez.

Sonra İslâm'ın tevhit ilkesinin vurguladığı ve açıkladığı üzere, sözünü ettiğimiz objektif sebepler ve onların ortaya çıkardığı çıkarlar, yüce Allah'ın iradesinin ve izninin somut yansımalarıdır. Çünkü mutlak malik yüce Allah'tır. O'nun dışındakiler her bakımdan O'nun malikiyeti altındadırlar. İnsanın konumu katıksız kulluk konumudur. Yüce Allah'ın mutlak olan malikiyeti, insana hemcinslerine kıyasla özgürlük verdiği gibi, Rabbi karşısında var olduğu sayılabilecek her türlü özgürlüğünü ortadan kaldırır. Nitekim yüce Allah şöyle buyuruyor: *"Allah'tan baş-*

kasına kulluk etmeyelim, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım ve Allah'ı bırakıp da bazılarımız, bazılarını Rabler edinmesin." (Âl-i İmrân, 64)

Yüce Allah, "*Hüküm vermek, yalnız Allah'a aittir.*" ayetinde buyurduğu gibi, mutlak anlamda hâkim ve kayıtsız şartsız itaat edilendir. O emretme, nehyetme ve itaat edilme hakkını peygamberlerine, ululemre ve İslâm ümmeti içindeki müminlere vermiştir. Buna göre, bu kimsele-
rin söyledikleri ve benimsenmesine çağırdıkları hak söz karşısında hiç kimsenin özgürlüğü yoktur. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "*Allah'a itaat edin. Peygamber'e ve sizden olan ululemre de itaat edin.*" (Nisâ, 59), "*Mümin erkekler ve mümin kadınlar (da) birbirlerinin velileridirler. Onlar iyiliği emreder, kötülükten sakındırırlar.*" (Tevbe, 71)

* * *

89) "Ey kavmim! Sakın bana karşı gelmeniz, başınıza Nuh kavminin veya Hud kavminin yahut Salih kavminin başına gelen felâket gibi bir felâket getirmesin; Lut kavmi de sizden uzak değildir."

(Ayette geçen "yecrimenne-kum" fiilinin kökü olan) "cerm" kelimesi, Ragıp İsfahanî'nin açıklamasına göre meyveyi dalından koparmak demektir. Kelime, istiare yolu ile her tür hoş olmayan kazanma, elde etme biçimi anlamında kullanılır. (Ayette geçen) "şikak" kelimesi, karşı çıkma ve düşmanlık etme anlamına gelir. Buna göre ayetin anlamı şöyledir: Size yönelttiğim çağrı sebebi ile bana karşı çıkmanızın, bana düşman olmanızın, sizin başınıza Nuh kavminin başına gelen suda boğulma, Hud kavminin başına gelen samyeli ve Salih kavminin başına gelen korkunç gürültü ve yer sarsıntısı gibi bir felâketi getirmesinden sakının.

"*Lut kavmi de sizden uzak değildir.*" Yani, onların dönemi ile sizin döneminiz arasında uzun bir zaman aralığı yoktur. Bu iki kavim arasında üç asırdan kısa bir zaman aralığı vardı. Lut Peygamber İbrahim Peygamber'in ve Şuayb Peygamber de Musa Peygamber'in çağdaşı idi.

Başka bir görüşe göre, bu ifadede mekân uzaklığı olumsuzlanıyor ve "sözü edilen kavmin yıkık beldeleri size yakındır" demek isteniyor. Çünkü Medyen şehri kutsal topraklarda yer alan Sodom şehrine yakındır. Buna göre ifadenin anlamı, "Lut kavminin yaşadığı yer size uzak değildir. Onların alt-üst edilmiş şehirlerini ve ortalıktaki kalıntılarını görebir-

lirsiniz." şeklinde olur. Fakat ayetin akışı bu anlama elverişli değildir. İbarenin aslına ters düşen bir takdire de ancak delil olursa başvurulur.

90) "Rabbinizden bağışlanma dileyin, sonra (tövbe edip) O'na dönün. Şüphesiz, Rabbim çok merhametlidir, çok sevendir."

Bu ifadenin anlamını daha önce açıklamıştık. Yani, Allah'tan günahlarınızı bağışlamasını dileyin, O'na ve peygamberine iman ederek O'na dönün. Şüphesiz, Allah rahmet ve sevgi sahibidir; bağışlanma dileyen tövbekârlara merhamet eder, onları sever.

Şuayb Peygamber (a.s) ilk önce *"Rabbinizden bağışlanma dileyin"* diyerek Rab kelimesini onlara izafe ediyor, arkasından bu bağışlanma dileminin gerekçesini belirtirken, *"Şüphesiz, Rabbim çok merhametlidir, çok sevendir."* diyor. Bunu şöyle açıklayabiliriz: Allah'tan bağışlanma dilemeyi ve tövbe ederek O'na dönmeyi emrettiği aşamada yüce Allah'ın rububiyet sıfatını vurguluyor. Çünkü bu sıfat ibadetlerle, o arada istiğfar ve tövbeyle sıkı sıkıya ilişkilidir. O aşamada *"Rabbinizden"* diyerek Allah'ın rububiyetini onlara izafe ediyor. Maksat bu sıkı ilişkiyi vurgulamak, Rablerinin Allah dışında edindikleri rabler değil, O olduğunu belirtmektir.

Sözün akışı uyarınca bağışlanma dilemeyi gerekçelendirirken *"Şüphesiz, Rabbiniz çok merhametlidir, çok sevendir."* demesi beklenirdi. Fakat bu ifade gerekçe belirtici olmanın yanı sıra yüce Allah'a yönelik bir övgü olduğu için ve daha önceki cümlede O'nun, kavminin Rabbi olduğunu belirttiği için Şuayb Peygamber bu cümlede Rab kelimesini kendine izafe ederek iki cümlenin toplamının, *"Şüphesiz, Rabbiniz ve Rabbim çok merhametlidir, çok sevendir."* anlamını ifade etmesini sağlamıştır.

Üstelik bu izafede bilme ve haberdar olma anlamı vardır. Bu da söylenen sözün sağlamlığını teyit etmeyi ifade eder. Buna göre ifadenin anlamı, *"Şüphesiz, yüce Allah çok merhametli, çok sevendir. Nasıl olmasın ki?! Oysa O, benim Rabbimdir ve ben O'nu bu iki sıfatı ile biliyorum."* şeklindedir.

Ayette geçen "vedûd" kelimesi, "feûl" vezninde ve sevgi anlamına gelen "vudd" kökünden türemiş bir kelimedir. Yalnız kullanıldığı yerlerden anlaşıldığına göre bu kelimenin ifade ettiği sevgi, özel türden bir sevgidir. Bu sevgi ülfet, istek ve ihsan gibi açık sonuçları ve

belirtileri olan bir sevgidir. Yüce Allah şöyle buyuruyor: "*Kendileriyle huzur bulasınız diye sizin için kendi cinsinizden eşler yaratması ve aranızda sevgi (meveddet) ve merhamet var etmesi de O'nun ayetlerindendir.*" (Rûm, 21)

Yüce Allah kullarını sever ve nimetlerini kullarına akıtmak suretiyle bu sevgisinin sonuçlarını açığa vurur. "*Eğer Allah'ın nimetini sayacak olsanız, onu sayıp bitiremezsiniz.*" (İbrâhîm, 34) Böylece O, kullarına karşı "vedûd" dur.

91) (Medyenliler) dediler ki: "Ey Şuayb! Söylediklerinden birçoğunu anlamıyoruz. Gerçekten biz seni aramızda güçsüz görüyoruz. Eğer aşiretin olmasaydı, mutlaka seni taşlardık. Sen bizim yanımızda aziz biri değilsin."

(Ayette geçen "nefkahu" fiilinin kökü olan) "fık" kelimesi, anlamaktan daha ileri derecede ve daha güçlü bir kavrama türüdür. (Yine ayette geçen) "reht" kelimesi, kişinin aşireti, kavmi demektir. Bir görüşe göre bu kelime, üç ilâ yedi veya on arasındaki bir sayıyı ifade eder. Buna göre Medyenlilerin Şuayb Peygamber'e (a.s) yönelik "aşiretin" şeklindeki sözlerinde, onların azlığına ve önemsizliğine işaret ediliyor. (Yine ayette geçen "recemna" fiilinin kökü olan) "recm" kelimesi, taşlamak demektir.

Şuayb Peygamber (a.s) onlarla tartışıp delili ile onları güçsüz bırakınca, onlar delil gösterme yolunun dışında başka bir yolla Şuayb Peygamber'in sözünü kesmekten başka bir çare göremediler ve ona, ilk olarak, söylediklerinden birçoğunun kendileri tarafından anlaşılmadığını, böylece söylediklerinin boşa gittiğini ve hiçbir etkisinin olmadığını söylediler. Bu söz, onun faydasız şeyler söylediğinin kinayeli bir ifadesidir.

Arkasından, "*Gerçekten biz seni aramızda güçsüz görüyoruz.*" dediler. Yani söylediklerini anlamıyoruz. Ayrıca aramızda güçlü biri de değilsin ki, bu gücün bizi sözlerini anlamak için gayret harcamaya, o sözleri anlayıp kabul etmeye zorlasın. Biz seni aramızda sadece güçsüz, önemsenmez ve sözüne kulak asılmaya değmez biri olarak görüyoruz.

Sonra da onu, "*Eğer aşiretin olmasaydı, mutlaka seni taşlardık.*" diyerek tehdit ettiler. Yani şu az sayıdaki kişiden oluşan aşiretin olmasaydı, seni taşıyarak öldürürdük. Fakat senin hakkında onların hatırını gözetiyoruz. Aşiretin azlığına değinmede şöyle bir ima var: Eğer onlar günün birinde onu öldürmeyi isterlerse, bunu aşiretini umursamadan

yapabilirler. Onu öldürmekten geri durmalarının sebebi, aşiretine duydukları bir tür saygıdır.

Arkasından, "*Eğer aşiretin olmasaydı, mutlaka seni taşlardık.*" ifadesini pekiştirmek amacıyla, "*Sen bizim yanımızda aziz biri değilsin.*" dediler. Yani sen bizim yanımızda hatırı sayılır güçlü ve dokunulmaz biri değilsin ki, bu durumun seni en kötü şekilde öldürmemize engel olsun. Bizi seni öldürmekten alıkoyan şey, aşiretinin hatırını gözetmemizdir. Söylediklerinin özü şudur: Onlar Şuayb Peygamber'i hor görüyorlar, ona ve söylediklerine önem vermiyorlar. Ona saldırmamalarının sebebi, aşiretinin hatırını gözetmeleridir.

92) (Şuayb) dedi ki: "Ey kavmim! Aşiretim sizin yanınızda Allah'tan daha mı azizdir?! Siz O'nu arkanıza atıp unuttunuz. Şüphesiz, Rabbim yaptıklarınızı çepeçevre kuşatmıştır."

(Ayette geçen) "zihriyy" kelimesi "zahr" kökünden gelen bir ism-i mensuptur. Başındaki hareke değişikliği ism-i mensup yapmak için gerçekleşmiştir. "Arkaya atılan ve unutmaya bırakılan şey" anlamına gelir. Araplar, "onu unuttu, hatırına getirmede, önemsemedi" anlamını ifade etmek üzere "ittehazehu verâehu zihriyyen" ifadesini kullanırlar.

Şuayb Peygamber'in (a.s) bu sözü, kavminin "*Eğer aşiretin olmasaydı, mutlaka seni taşlardık.*" şeklindeki sözlerine çürütme amaçlı bir cevaptır. Şunu demek istiyor: Nasıl olur da aşiretime değer veriyor, onların hatırını sayıyorsunuz da Allah'a değer vermiyor, hatırını saymıyorsunuz? Oysa ben sizi O'na çağırarak görevi ile O'nun tarafından gönderildim. Aşiretim size göre Allah'tan daha mı değerlidir ki, onu unutulmuşluğa terk ettiniz? Bu tutumunuz doğru değildir. Bunu yapmanız gerekir. Şüphesiz, Rabbim her şeyi kuşatan varlığı, ilmi ve gücü ile sizin bütün yaptıklarınızı kuşatmıştır.

Bir önceki ayette onların Şuayb Peygamber'in (a.s) görüşünü önemsiz saymalarının karşılığı olarak bu ayette onların görüşlerinin aptalca olduğu anlatılıyor.

93) "Ey kavmim! Elinizden geleni yapın, ben de (görevimi) yapıyorum. İleride, kendisini hor kılacak azabın kime geleceğini ve kimin yalancı olduğunu bileceksiniz. Gözetleyin, ben de sizinle birlikte gözetliyorum."

Mecmau'l-Beyan'da şöyle denir: "Mekânet, kişinin bir işi yapabilmesini sağlayan durum demektir." (Alıntı sona erdi.) Söylendiği gibi bu kelime, "zahume zahameten" gibi "meküne mekâneten" kökünden gelir ve kişinin bir işe tam güç yetirebilmesi anlamını taşır. Nitekim kişi bir işi gücü ile kuşattığında "temekkene min keza" denir.

Bu ifade, Şuayb Peygamber'in (a.s) kavmine yönelttiği son derece sert bir tehdittir. Bu sözleri ile sözlerinden emin olduğuna, onların inkârcı tutumlarından ve çağrısına inatla karşı çıkmalarından asla kaygıya ve ıstıraba kapılmadığına işaret ediyor. O hâlde olanca güçleri ile yapmak istediklerini yapsınlar. Onların yaptıkları onlara, onun yaptığı ona aittir. İleride ansızın rezil edici azap gelip çattığında, o azabın kimin başına geleceğini görecekler. Onların mı, yoksa onun mu? O zaman kimin yalancı olduğunu da öğrenecekler. O hâlde beklesinler. O da onlarla birlikte bekleyecek, onlardan ayrılıp başka bir yere gitmeyecek.

94) (Azaba ilişkin) emrimiz geldiğinde, Şuayb'i ve onunla birlikte iman edenleri tarafımızdan bir rahmet ile kurtardık. Zulmedenleri ise o (korkunç) ses yakaladı da yurtlarında yüzüstü yere yığılıp kaldılar.

Bu ayetin anlamını daha önceki benzerinin [Hûd, 58] tefsiri sırasında açıklamıştık.

95) Sanki orada hiç yaşamamışlardı. Hey, Meyden (Allah'ın rahmetinden) uzak olsun! Nasıl ki Semud kavmi uzak olmuştu.

"Ganiye fi'l-mekân", "bir yerde ikamet etti" demektir. *"Hey, Meyden (Allah'ın rahmetinden) uzak olsun!..."* ifadesinde, Semud Oğulları'na lânet edildiği gibi, Medyenlilere lânet ediliyor. Bu meseleyi daha önceki hikâyeler sırasında biraz açıklamıştık.

AYETLERİN HADİSLER IŞIĞINDA AÇIKLAMASI

Tefsiru'l-Kummî'de verilen bilgiye göre İmam (a.s) şöyle buyurdu: "Yüce Allah Şuayb Peygamber'i Şam yolu üzerinde bir belde olan Medyen'e peygamber olarak gönderdi; fakat Medyenliler ona iman etmediler."

Tefsiru'l-Ayyâşî'de Ahmed b. Muhammed b. İsa'dan, o da bir arkadaşından İmam Cafer Sadık'ın (a.s) *"Ben sizi hayır içinde görüyorum."* ayeti hakkında şöyle dediği rivayet edilir: "Mallarının fiyatları ucuzdu."

Yine aynı eserde verilen bilgiye göre, Muhammed b. Fuzayl, İmam Rıza'ya (a.s) kurtuluşu (ferec) beklemeyi sordu. İmam da bu soruya şu cevabı verdi: "Bilmiyor musun ki, kurtuluşu beklemek, kurtuluşun bir aşamasıdır. Yüce Allah, *'Gözetleyin, ben de sizinle birlikte gözetliyorum.'* buyuruyor."

Ben derim ki: Buradaki "leyse ta'lemu" ibaresi, "lâ ta'lemu" anlamındadır ve öz Arapça'ya uymayan bir ifade tarzıdır.

Meani'l-Ahbar adlı eserde, müellif kendi rivayet zinciriyle Abdullah b. Fazl el-Haşimî'nin İmam Cafer Sadık'a (a.s), *"Başarım yalnız Allah'tandır."* ve *"Eğer Allah size yardım ederse, sizi hiç kimse yenebilir."* Fakat *eğer O sizi yardımcısız bırakırsa, O'ndan sonra size kim yardım edebilir?* (Âl-i İmrân, 160) ayetlerini sorduğunu, İmam'ın da şöyle buyurduğunu nakleder: "Kul Allah'ın kendisine emrettiği ibadeti yaptığı zaman onun hareketi Allah'ın emrine uygun olur ve kul da 'mu-vaffak' diye adlandırılır. Kul bir günaha girmek istediğinde eğer Allah kendisi ile o günah arasına girer de kul o günahı yapmaktan vazgeçerse, bu vazgeçmesi Allah'ın tevfiği ile gerçekleşmiş olur. Allah o kul ile günahın arasını boş bırakıp da onu yapmaması için araya girmedeği zaman o kulu yardımcısız bırakmış, ona yardım etmemiş, onu muvaffak kılmamış olur."¹

Ben derim ki: İmam'ın (a.s) bu açıklamasından şu çıkıyor: Yüce Allah'ın tevfiği (desteklemesi) ve yardımcısız bırakması O'nun fiilî sıfatlarındandır. O'nun tevfiği; sebepleri, kulu iyi amele iletecek şekilde düzenlemesi veya günah işlemek için yararlanılacak bazı sebepleri var etmemesidir. Yardımcısız bırakması (hızlân) ise bunun tersidir. Buna göre, tevfiğin ilişkili olduğu şey sebeplerdir. Çünkü tevfik, onlar arasında uyum meydana getirmektir ve tevfik onların sıfatıdır. Kulun tevfik sıfatı ile nitelendirilmesi ise, bir şeyin ilişkili olduğu şeyin durumu ile nitelendirilmesi kabilindendir.

ed-Dürrü'l-Mensûr adlı eserde, Ebu Nuaym'in el-Hilye adlı eserinde İmam Ali'den şöyle rivayet ettiği nakledilir: "Peygamberimize, 'Ya Resulullah, bana bir öğüt ver.' dedim. Peygamberimiz, 'Rabbim Allah'tır de, sonra (bu sözde) sebat göster.' dedi. Ben de, 'Rabbim Allah'tır, başarım yalnız Allah'tandır, yalnız O'na tevekkül ettim ve yalnız O'na yöne-

1- [Meani'l-Ahbar, Hidayet ve Delâletin Anlamı Babı, s.20, h: 1]

liyorum.' dedim. Peygamberimiz, 'Ey Ebu Hasan, ilmini tebrik ederim, ilmi su içen gibi içmişsin ve onu bütünü ile almışsın.' dedi."

Yine aynı eserde, Vahidî ve İbn Asakir'in Şeddad b. Evs'ten şöyle naklettikleri kaydedilir: "Peygamberimiz (s.a.v) şöyle dedi: 'Şuayb Peygamber Allah sevgisi ile o kadar ağladı ki, sonunda kör oldu. Fakat Allah ona gözlerini geri verdi. Allah vahiy yolu ile ona, 'Ey Şuayb, bu ağlamanın sebebi nedir? Cennet özleminden mi, yoksa cehennem korkusundan mı?' diye sordu. Şuayb Peygamber, 'Sebebi ikisi de değil. Fakat senin sevgin kalbime düğümlendi. Sana baktığımda bana ne yapacağın meselesi hiç umurumda olmuyor.' dedi. Yüce Allah ona, 'Ey Şuayb, eğer bu dediğin doğru ise, benimle buluşman kutlu olsun. Ey Şuayb, işte bu yüzden benimle konuşma şerefine ermiş olan İmran oğlu Musa'nın sana hizmet etmesini nasip ettim.' diye vahyetti."

Ben derim ki: Burada sözü edilen Allah'a bakmak, kalp gözü ile bakmaktır, yoksa cisimleşmeyi gerektiren somut bakmak değildir. Allah böyle bir şeyden münezzehtir. Sekizinci ciltte, "*Musa belirlediğimiz vakitte gelip de...*" (A'râf, 143) ayetinin tefsiri sırasında bu konuyu açıklamıştık.

Yine aynı eserde, Ebu Şeyh'in İmam Ali'den (r.a) şöyle rivayet ettiği kaydedilir: "İmam Ali, bir hutbesinde okuduğu '*Gerçekten biz seni aramızda güçsüz görüyoruz.*' ifadesi hakkında, 'Şuayb Peygamber'in gözleri görmez olmuştu, bu yüzden onu güçsüz saydılar.' dedi. Arkasından, '*Eğer aşiretin olmasaydı, mutlaka seni taşlardık.*' ifadesi hakkında da, 'Kendisinden başka ilâh olmayan Allah'a yemin ederim ki onlar, Rablerinin celâline korkmadılar, sadece aşiretten korktular.' dedi."

KUR'ÂN'DA ŞUAYB PEYGAMBER VE KAVMİNİN KISSASI

1- Şuayb Peygamber

Şuayb Peygamber (a.s), Kur'ân'da adı geçen Arap kökenli peygamberlerin üçüncüsüdür. Bu peygamberler Hud, Salih, Şuayb ve Muhammed peygamberlerdir. Yüce Allah onun hikâyesini bölümler hâlinde A'râf, Hûd, Şuarâ, Kasas ve Ankebût surelerinde anlatıyor.

Şuayb Peygamber (a.s), Arap Yarımadası'nda Şam yolu üzerinde bulunan Medyen şehrinin halkındandı. Musa Peygamber'in (a.s) çağda-

şı idi. İki kızından birini, sekiz yıl kendisine hizmet etmesi karşılığında Musa Peygamber ile evlendirdi. Anlaşmaya göre hizmet süresini on yıla tamamlaması kendinden olacaktı (Kasas, 27). Musa Peygamber, ona on yıl hizmet etti, sonra onunla vedalaşarak ailesi ile birlikte Mısır'a gitti.

Şuayb Peygamber'in kavmi olan Medyenliler putlara tapıyorlardı. Güven, refah, bolluk ve fiyatların ucuzluğu nimeti içinde yaşıyorlardı. Derken aralarında fesat, eksik ölçüp tartma ve hilekârlık yaygınlaştı (Hûd, 84 ve başka sureler). Bunun üzerine yüce Allah onlara Şuayb'i peygamber olarak gönderdi. Ona, onları putlara tapmaktan, yeryüzünde bozgunculuk yapmaktan, ölçüyü ve tartıyı eksik tutmaktan vazgeçmeye çağırmasını emretti. Şuayb Peygamber, onları Allah'ın emirlerini kabul etmeye çağırdı, bu amaçla onlara tehdit ve müjde içerikli öğütler verdi. Kendilerine Nuh kavminin, Hud kavminin, Salih kavminin, Lut kavminin başlarına gelen felâketleri hatırlattı.

Onları delillerle ve öğüt vererek doğru yola getirmek için çok uğraştı. Fakat onun bu çabaları, onların azgınlıklarını, kâfirliklerini ve fâsıklıklarını arttırmaktan başka bir işe yaramadı (A'râf, Hûd ve diğer sureler). Çok az sayıda kişi dışında ona iman eden olmadı. Kavmi bu az sayıdaki müminlere eziyet etmeye, onlarla alay etmeye ve Şuayb Peygamber'e uymamaları için onları tehdit etmeye başladılar. Şuayb Peygamber'e varan bütün yollar üzerinde oturarak Şuayb Peygamber'e iman edenleri tehdit ediyorlar, onları Allah yolundan vazgeçirmeye çalışıyorlar, bu yolu eğri göstermeye gayret ediyorlardı (A'râf, 86).

Onu büyülenmişlik ve yalancılıkla suçluyorlardı (Şuarâ, 185, 186). Taşlayarak öldürmekle korkutuyorlardı. Onu ve kendisine inananları kendi dinlerine dönmedikleri takdirde beldelerinden çıkarmakla tehdit ediyorlardı (A'râf, 88). Bu inatçı tutumlarını ısrarla sürdürmeleri üzerine Şuayb Peygamber (a.s) onların iman etmelerinden ümidini kesip, onları kendi hâllerine bıraktı (Hûd, 93) ve *"Ey Rabbimiz, kavmimiz ile aramızdaki anlaşmazlığı sen hak uyarınca çözüme bağla. Çünkü anlaşmazlıkları en iyi çözüme bağlayan sensin."* (A'râf, 89) diyerek Allah'tan kesin çözüm istedi.

Şuayb Peygamber'in (a.s) bu duası üzerine Allah onlara yakıcı gölge azabı gönderdi (Şuarâ, 189). Onlar, "Eğer doğru söyleyenlerden isen, üzerimize gökten bir parça indir." diye kendisi ile alay ediyorlardı. Bunun üzerine müthiş bir gürültüye (Hûd, 94) ve yer sarsıntısına

uğrayarak (A'râf, 91 - Ankebût, 37) evlerinde yüzüstü yere yığıldılar. Allah, Şuayb'i ve yanındaki müminleri helâk olmaktan kurtardı (Hûd, 94). Şuayb Peygamber, "Ey kavmim, size Rabbimin mesajlarını ilettim, öğüt verdim, şimdi kâfir bir topluma nasıl üzüleyim?" diyerek kavmine sırt çevirdi (A'râf, 93).

2- Manevî Kişiliği

Şuayb Peygamber (a.s), saygın peygamberlerden biri idi. Yüce Allah onu, Kur'ân'da o peygamberler için saydığı güzel övgülere ortak etmiştir. Özellikle A'râf, Hûd ve Şuarâ surelerinde onun kavmine anlattığı gerçek öğretiler ve ilâhî bilgiler ile Rabbi ve insanlar karşısında takındığı çarpıcı edep hakkında birçok örnek verilmiştir.

O, kendisini güvenilir elçi (Şuarâ, 178), bozuklukları düzeltici (Hûd, 88) ve salih kullardan biri (Şuarâ, 27) olarak adlandırmış, yüce Allah da onaylama babından bu sözleri ondan nakletmiştir. Allah ile konuşma şerefine eren Musa Peygamber (a.s) on yıl boyunca ona hizmet etmiştir. Allah'ın selâmı onun üzerine olsun.

3- Tevrat'ta Ondandır Söz Edilmesi

Eldeki Tevrat'ta onunla kavmi arasındaki hikâye anlatılmıyor. Sadece Musa Peygamber'in (a.s) bir kıptîyi öldürdükten sonra Mısır'dan Midyan'a kaçışı anlatılırken "Midyan kâhini Reuel"¹ adı ile dolaylı şekilde ondan söz ediliyor.

1- Tevrat, Çıkış Kitabı, Bap 2.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُّبِينٍ ﴿٩٦﴾ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ
فَاتَّبَعُوا أَمْرَ فِرْعَوْنَ وَمَا أَمْرُ فِرْعَوْنَ بِرَشِيدٍ ﴿٩٧﴾ يَقْدُمُ قَوْمَهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ
فَأَوْرَدَهُمُ النَّارَ وَبِئْسَ الْوَرْدُ الْمَوْرُودُ ﴿٩٨﴾ وَاتَّبِعُوا فِي هَذِهِ لَعْنَةً وَيَوْمَ
الْقِيَمَةِ بئسَ الرَّفْدُ الْمَرْفُودُ ﴿٩٩﴾

AYETLERİN MEÂLİ

96- Andolsun, Musa'yı da ayetlerimiz ile ve apaçık bir delil ile (peygamber olarak) gönderdik,

97- Firavun'a ve ileri gelen adamlarına. Ama onlar, Firavun'un emrine uydular. Oysa Firavun'un emri akıllıca ve doğru değildir.

98- Kıyamet günü kavminin önüne düşerek onları cehenne me sokar. Vardıkları yer ne kötü bir yerdir!

99- Bu dünyada arkalarına lânet takıldı, kıyamet günü ise paylarına düşen armağan ne kötü bir armağandır!

AYETLERİN AÇIKLAMASI

Okuduğumuz ayetlerde, Allah ile konuşma şerefine eren Musa Peygamber'in (a.s) hikâyesine işaret ediliyor. Musa Peygamber Kur'-ân'da adı en çok geçen peygamberdir. Otuz küsur surenin yüz otuz küsur yerinde adından söz ediliyor. Onun hikâyesi diğer peygamberlerin hikâyelerinden daha ayrıntılı şekilde anlatılıyor. Yalnız bu surede bu hikâyeye özet olarak yer veriliyor, sadece ana hatlarına değinmek ile yetiniliyor.

96) Andolsun, Musa'yı da ayetlerimiz ile ve apaçık bir delil ile (peygamber olarak) gönderdik.

"Bi-âyâtına (ayetlerimiz ile)" ibaresinin başındaki "ba" harfî, beraberlik anlamına gelir. Yani "Biz Musa'yı ayetlerimiz eşliğinde gönderdik." Şöyle ki, yüce Allah'ın gönderdiği ve mucizelerle teyit ettiği resuller ve nebiler ikiye ayrılır. Bir kısmına kavimlerinin isteği doğrultusunda bir mucize verilir. Dişi deve mucizesi ile teyit edilen Salih Peygamber (a.s) gibi. Bir kısmı da gönderilişlerinin başında bir mucize ile teyit edilir. Musa, İsa ve Muhammed peygamberler (selâm olsun onlara) gibi. Nitekim yüce Allah, Musa Peygamber'e (a.s) hitaben, *"Sen ve kardeşin ayetlerimle gidin."* (Tâhâ, 42) buyuruyor. İsa Peygamber (a.s) ile ilgili olarak da, *"(Onu) İsrailoğulları'na elçi kılacak. (O, İsrailoğulları'na şöyle diyecek): 'Gerçek şu, ben size Rabbinizden bir mucize getirdim.'*" (Âl-i İmrân, 49) buyuruyor. Peygamberimiz (s.a.a) hakkında da, *"O ki, Peygamber'ini hidayet ile gönderdi."* (Saff, 9) buyuruyor. Buradaki hidayetten maksat Kur'ân'dır. Bunun delili, *"Bu, o kitaptır ki kendisinde hiç şüphe yoktur; muttakiler (kötülüklerden korunanlar) için hidayet-tir."* (Bakara, 2) ayetidir. Başka bir yerde de, *"Ve onunla birlikte indirilen nura (Kur'ân'a) uyanlar..."* (A'râf, 157) buyuruyor.

Musa Peygamber (a.s), ayetler ile ve apaçık bir delil ile gönderilmiştir. Açıktır ki, buradaki ayetlerden maksat, Musa Peygamber'in eli ile gerçekleşen olağanüstü olaylardır. Kur'ân'da Musa (a.s) hikâyelerinin içeriği bunun delilidir.

Ayetteki "sultan"a gelince, akıllara ve zihinlere egemen olan burhan ve kesin delil anlamına gelir ve hem olağanüstü mucizeleri, hem de aklî delilleri kapsar. Bu anlamda olduğu kabul edildiği takdirde "sultan" kelimesinin ayetlere atfedilmesi, genel olanın özel olana atfedilmesi ka-bilinden olur.

Musa Peygamber'in (a.s) apaçık bir delil ile (sultan-ı mubin ile) gönderilmesinin anlamı şöyle de olabilir: Yüce Allah Musa Peygamber'i, kendisi ile Firavunoğulları arasındaki gelişmelerde üstün çıkardı. O Firavun ki, Musa'dan başka hiçbir peygamber onun gibi bir azgın zorba ile uğraşmak zorunda kalmadı. Fakat yüce Allah, Musa Peygamber'i Firavun'a üstün getirdi ve sonunda kendisi ile ordusunu suda boğarak Musa Peygamber (a.s) ile İsrailoğulları'nı kurtardı. *"(Musa ile Harun) dediler ki: 'Ey Rabbiniz! (Firavun'un) bize karşı bir taşkınlık yapmasından veya azgınlığını arttırmasından korkuyoruz.'* (Allah) dedi ki: *Korkmayın! Ben sizinle beraberim, iştir ve görürüm."* (Tâhâ, 46) ayeti

ile, "*Korkma! Şüphesiz, üstün gelecek olan sensin.*" (Tâhâ, 68) ayetinde bu anlama işaret edilmektedir.

İncelemekte olduğumuz bu ayet ile benzeri ayetler, Hz. Musa'nın (a.s) peygamberliğinin sadece kavmi olan İsrailoğulları'nı değil, onlarla birlikte başkalarını da kapsadığının açık delilleridir.

97) Firavun'a ve ileri gelen adamlarına. Ama onlar, Firavun'un emrine uydular. Oysa Firavun'un emri akıllıca ve doğru değildir.

Burada Musa Peygamber'in peygamberliği, Firavun ile ileri gelen adamlarına nispet ediliyor, bütün kavmine değil. İleri gelen adamlarından (mele') maksat, kavminin eşrafı ile kalplere korku salan devlet adamlarıdır. Bunun sebebi, muhtemelen kavminin sıradan mensuplarının büyüklerinin görüşü dışında görüşü olmayan bağlılardan ibaret olduğuna işaret etmektir.

"*Ama onlar, Firavun'un emrine uydular...*" ifadesindeki emirden maksat, Firavun'un söz ve fiilinden daha geniş bir anlamdır. Nitekim yüce Allah'ın, "*Firavun dedi ki: Ben size sadece kendi görüşümü söylüyorum ve size sadece doğru yolu gösteriyorum.*" (Mü'min, 29) ayetinde Firavun'un dilinden bize naklettiği sözler bu anlamı teyit etmektedir. Buna göre bu terim, onun benimsediği ve uyulmasını emrettiği yola uyarlanır. Sanki bu ayet, Firavun'un şimdi naklettiğimiz ve "*Oysa Firavun'un emri akıllıca ve doğru değildir.*" ifadesi ile yalanlanan sözüne karşılık gibidir.

İfadedeki "reşîd" kelimesi, "feîl" veznindedir ve "gayy" in zıddı olan "rüşd" kökünden gelir. Yani, Firavun'un emri rüşd içerikli değil ki, insanları doğruya iletсин. Tersine, eğrilik ve cahillik içeriklidir.

Başka bir yoruma göre, buradaki "reşîd" kelimesi, "mürşid (doğruya iletici)" anlamındadır.

Bu cümlede, yani "*Oysa Firavun'un emri akıllıca ve doğru değildir.*" ifadesinde zamir yerine ismin kendisi kullanılıyor. Yani "emru-hu" değil de "emru Fir'avne" deniyor. Bunun muhtemel hikmeti, Firavun isminin emrin doğru olmadığına dair ifade ettiği delildir ki, zamirden böyle bir şey istifade edilemez.

98) Kıyamet günü kavminin önüne düşerek onları cehenne-me sokar. Vardıkları yer ne kötü bir yerdir!

Yani, Firavun kavminin önünden gider. Çünkü kavmi onun emrine uymuştu. Dolayısıyla o, sapıklık önderlerinden biri olarak onların önderi idi. *"Onları cehenneme çağıran önderler kıldık."* (Kasas, 41) ayetinde buyrulduğu gibi.

"Onları cehenneme sokar." ifadesi, bir önceki cümlelinin sonucudur. Yani, önlerine geçip onları cehenneme götürür. İfadede geçmiş zaman kullanılması, olayın kesin olarak gerçekleşeceğinden dolayıdır. İfade-nin *"Ama onlar, Firavun'un emrine uydular."* cümlesinin sonucu olabileceği de söylenmiştir. Yani, onlar Firavun'a uydular, o da onları cehenneme götürdü. *"Ve Firavun ailesini azabın kötüsü olan ateş kuşattı; sabah ve akşam ona sunulurlar; kıyametin kopacağı gün de, 'Firavun ailesini azabın en çetinine sokun.' (denir.)"* (Mü'min, 45-46) ayetleri de bu anlamı teyit eden bir delil olarak gösterilmiştir. Çünkü bu ayetlerde onların öldükleri andan itibaren kıyamet gününe kadar azaba uğratılacakları belirtiliyor. Yalnız bu ayetlerin delil gösterildikleri şey ile bağdaşmayan anlamda oldukları açıktır. Çünkü bu ayetlerde Firavun ailesinin kıyamet gününden önce sabah akşam azaba sunulacakları, kıyamet günü ise ateş olduğu tescil edilen azabın en şiddetlisine atılacakları ifade edilmektedir.

"Vardıkları yer ne kötü bir yerdir!" ifadesinde geçen "vird" kelimesi, susuz hayvanların ve insanların içmek için yanına gittikleri su demektir. Ragıp İsfahanî, el-Müfredat adlı eserinde şu açıklamayı yapıyor: "Vurûd kelimesinin asıl anlamı suya yönelmektir, sonra başka anlamlarda kullanılır. (Bu anlamı ifade etmek için) 'veredtu'l-mâe eridu vurûden fe-ene vâridun ve'l-mâu mevrûdun' denir. Nitekim, 'Kad evredtu'l-ibile'l-mâe (deveyi suya doğru yönelttim)' denir. Kur'ân'da da, *'Medyen suyunun yanına varınca'* buyruluyor. Vird ise, yanına varılmak için belirlenen su demektir." (Alıntı sona erdi.)

Buna göre bu ifadede ince ve tatlı bir istiare sanatı var. İnsanın hayatında amaç edinerek uğruna çaba sarf ettiği şey, bir canlının ulaşmak istediği suya benzetiliyor. Buna göre insanın işlediği amellerle ulaşmak istediği mutluluk, yanına vardığı bir sudur. İnsanın nihaî mutluluğu ise, Allah'ın rızası ve cennettir. Fakat Firavun'un yakınları Firavun'un emrine uymakla azdıkları ve gerçek mutluluğun yolundan saptıkları için amaçları cehennem ateşine dönüştü. Böylece ateş, yanına varacakları su oldu. Vardıkları yer ne kötü bir yerdir! Çünkü su, insanın içinin ate-

şini söndürür ve susuz canlının ciğerlerini kandırır. Bunu yapan, tatlı sudur. O ne afiyet verici ve güzel bir içecektir! Ama bu su cehennem ateşi ile yer değiştirdi, ne kötü bir varılan yer olur.

99) Bu dünyada arkalarına lânet takıldı, kıyamet günü ise paylarına düşen armağan ne kötü bir armağandır!

Yani, onlar Firavun'un emrine uydular. Bunun sonucu olarak bu dünyada Allah'ın lânetine, rahmetinden uzaklaştırılmaya ve yakınlığından kovulmaya uğradılar. Uğradıkları lânetin somut uygulaması, suda boğulmalarıdır veyahut amel defterlerinde yazılı olan Allah'ın rahmetinden uzaklaştırılmalarıdır ki, suda boğulmak ve ahiret azabı bunun sonuçlarındandır.

"Kıyamet günü ise paylarına düşen armağan ne kötü bir armağandır!" ifadesinin orijinalinde geçen "rifd" kelimesi, bağış, armağan anlamına gelir. Asıl anlamı ise yardımdır. Bağışa bu adın verilmesinin sebebi, onun alıcısına ihtiyaçlarını gidermek için bir yardım olmasıdır. Buna göre ifadenin anlamı, "Kıyamet günü onlara verilecek olan bağış, ne kötü bir bağıştır ki, bu da onların içinde kavrulacakları ateştir." şeklindedir. Bu ayet, *"Bu dünyada arkalarına lânet taktık. Kıyamet günü ise çirkinleştirilmişler arasındadırlar."* (Kasas, 42) şeklindeki ayetle benzer anlamdadır.

Kimi tefsircilerin görüşüne göre buradaki "yevme'l-kıyameti (kıyamet günü)" ibaresi zarftır ve "utbiû" fiili veya tıpkı "fî hâzihi (bu dünyada)" ibaresi gibi "lâneten" kelimesi ile bağlantılıdır. Buna göre ifadenin anlamı, "Allah onların arkalarına dünyada ve ahirette lânet taktı." veya "Allah onların arkalarına dünyanın ve ahiretin lânetini taktı." şeklinde olur. Arkasından yeni bir söz olarak "Arkalarına takılan o lânet veya arkalarına lânetin takılması, onlara verilen ne kötü bir armağandır!" deniyor.

İÇİNDEKİLER

YÛNUS SURESİ

1 - 10. AYETLER / 7

Ayetlerin Meali	8
Ayetlerin Açıklaması.....	9
Yûnus Suresi'nin İniş Şekli ve Yeri	9
Yûnus Suresi'nin Genel İçeriği ve Akışı.....	10
1. Ayet	11
"Ayet" Kelimesinin Anlamları	11
2. Ayet	12
3. Ayet	14
4. Ayet	15
Meadın İspatı İçin İki Delil	16
5. Ayet	17
6. Ayet	18
"Gece İle Gündüzün İhtilâfı"nın Anlamı	19
7-8. Ayetler.....	20
Ahirete İnanmanın, Dinin Temel İlkelerinden Oluşu	22
9. Ayet	22
10. Ayet	24
Ayetlerin Hadisler Işığında Açıklaması	26
Elhamdülillah'ın Son Söz Olmasının Anlamı	27

11 - 14. AYETLER / 29

Ayetlerin Meali	29
Ayetlerin Açıklaması	30
11. Ayet	30
Allah'ın İnsanlara Şerri Çabuk Ulaştırmamasının Anlamı	31
12. Ayet	32
İnkârcıların İnatla Tutumlarını Sürdüremelerinin Sebebi	33
13. Ayet	33
14. Ayet	34

15 - 25. AYETLER / 35

Ayetlerin Meali	36
Ayetlerin Açıklaması	38
15. Ayet	38
Ayetin Tefsiriyle İlgili Müfessirlerin Değişik Görüşleri	39
15. Ayetin Devamı	40
16. Ayet	42
17. Ayet	42
18. Ayet	44
19. Ayet	45
İnsanlar Arasındaki İki Çeşit Anlaşmazlığın Olduğu	46
Ayetle İlgili Müfessirlerin Garip Görüşleri ve Cevapları	47
20. Ayet	50
21. Ayet	51
Meleklerin, Kulların Amellerini Yazmalarının Anlamı	52
22. Ayet	53
23. Ayet	54
23. Ayetin Devamı	55
24. Ayet	56
25. Ayet	57
Dua ile İbadetin Gerçekte Aynı Anlama Geldikleri	57

İçindekiler	521
Duanın Anlamı İle İlgili el-Menar Yazarının Yanılgısı	57
Ayette Geçen "Selâm" Kelimesinin Anlamı ve Cennetin "Darus-Selâm" Diye Adlandırılması	58
Ayetlerin Hadisler Işığında Açıklaması	59

26 - 30. AYETLER / 62

Ayetlerin Meali	62
Ayetlerin Açıklaması	63
26. Ayet	63
27. Ayet	64
28. Ayet	66
İbadet, Ancak İbadet Edilen Makamla Bağlantı Kurulduğunda İbadettir	67
Sözde İlâhların Kıyametteki Sözüyle İlgili Müfessirlerin Yanlış Değerlendirmeleri	68
29. Ayet	69
30. Ayet	70
Ayetlerin Hadisler Işığında Açıklaması	71

31 - 36. AYETLER / 73

Ayetlerin Meali	73
Ayetlerin Açıklaması	74
31. Ayet	75
Hayatın (Canlılığın) Anlamı ve Hayvanlarla Bitkileri de Kapsaması	76
Dirinin Ölüden ve Ölünün Diriden Çıkmasının Anlamı	77
32. Ayet	79
33. Ayet	80
34. Ayet	81
35. Ayet	82
Hakka Hidayet Etmenin Anlamı	85
"Hidayete erdirilmedikçe hidayete ermeyen" İfadesinin Anlamı	85

"Hidayete erdirilmedikçe hidayete ermeyen" İfadesiyle İlgili Farklı Görüşler ve Cevapları.....	86
Hidayetin İki Farklı Anlamı.....	88
36. Ayet.....	89

37 - 45. AYETLER / 90

Ayetlerin Meali	90
Ayetlerin Açıklaması.....	91
37. Ayet.....	92
38. Ayet.....	94
Ayetteki Meydan Okumanın Anlamı ve İçeriği.....	94
Kur'ân'ın Mucize Oluşunun Sadece Fesahat ve Belâgatle Sınırlı Olmaması.....	95
39. Ayet.....	96
40. Ayet.....	98
41. Ayet.....	98
42. Ayet.....	99
43. Ayet.....	99
44. Ayet.....	99
45. Ayet.....	99

46 - 56. AYETLER / 101

Ayetlerin Meali	101
Ayetlerin Açıklaması.....	103
İlâhî Kanun Gereği Her Ümmet Elçi Gönderilmesi	103
46. Ayet.....	103
47. Ayet.....	104
48. Ayet.....	105
49. Ayet.....	105
Her Ümmetin Ecelinin (Belli Yaşama Süresinin) Oluşu	106
Rahmet Peygamberleri Olduğu Hâlde İslâm Ümmetinin de Dünyevî Azaba Çarptırılabilceği	107

İçindekiler	523
-------------------	-----

İslâm Ümmetinin İyi Kötü Her Ferdinin Ahiret Gününde Affedileceği Yönündeki Yanlış Düşünce	107
50-51. Ayetler	108
52. Ayet	109
53. Ayet	110
54. Ayet	110
55. Ayet	110
Yüce Allah'ın Mutlak Egemenliği ve Her Şeyin Gerçek Maliki Olduğu	111
56. Ayet	113
Ayetlerin Hadisler Işığında Açıklaması	113

57 - 70. AYETLER / 114

Ayetlerin Meali	115
Ayetlerin Açıklaması	116
57. Ayet	117
Kur'ân'ın Dört Özelliği	118
58. Ayet	119
Ayette Geçen "Allah'ın Fazlı" İfadesinin Anlamı	120
59. Ayet	121
"De ki: Allah mı size izin verdi, yoksa Allah'a iftira mı ediyorsunuz?" İfadesindeki İki Şıklığın Açıklaması	122
Kemalin Felsefî ve Ahlâkî Anlamı	123
60. Ayet	125
62-63. Ayetler	128
Yüce Allah'ın Müminin Velisi, Müminin de Allah'ın Velisi Olmasının Anlamı	129
İslâm ve İmanın Mertebeleri	129
Müminlerin Hem Dünyada, Hem de Ahirette Korkmamaları ve Üzülmemeleri	131
Müminlerin Korkmamaları ve Üzülmemeleri İle İlgili el-Menar Yazarının Görüşü ve Reddi	132

64. Ayet	135
65. Ayet	135
66. Ayet	136
67. Ayet	136
68. Ayet	137
69. Ayet	138
70. Ayet	139
Ayetlerin Hadisler Işığında Açıklaması	139
İnsanın Ölürken Allah Resulü İle İmam Ali'yi Görmesi.....	142
Rüyaların Üç Kısma Ayrılması	144

71 - 74. AYETLER / 146

Ayetlerin Meali	146
Ayetlerin Açıklaması.....	147
71. Ayet	147
72. Ayet	149
73. Ayet	149
74. Ayet	149
Ayetlerin Hadisler Işığında Açıklaması	150
Zer Âlemi İle İlgili Kısa Bir Açıklama.....	151

75 - 93. AYETLER / 154

Ayetlerin Meali	155
Ayetlerin Açıklaması.....	157
75. Ayet	158
76. Ayet	158
77. Ayet	158
78. Ayet	158
79. Ayet	160
80. Ayet	160
81. Ayet	160
82. Ayet	161

İçindekiler	525
83. Ayet	163
84. Ayet	165
85-86. Ayetler	166
87. Ayet	166
88. Ayet	167
Ziyinet İle Malın Farkı	167
İptidaî Saptırmanın Allah Hakkında Mümkün Olmadığı	168
Musa Peygamber'in Bedduası	169
89. Ayet	169
İstikametın Anlamı	170
90. Ayet	171
91. Ayet	171
92. Ayet	172
Firavun'un Bedenini Kurtarmanın Anlamı	172
93. Ayet	174

94 - 103. AYETLER / 176

Ayetlerin Meali	177
Ayetlerin Açıklaması	178
94. Ayet	178
Peygamberimize "Sakın şüphe Edenlerden olma!" İfadesinin Yöneltılmesinin Anlamı	179
95. Ayet	181
96-97. Ayetler	181
Her İnsanın Gönüllü veya Zorunlu İmana Sahip Olduğu	182
98. Ayet	183
99. Ayet	184
100. Ayet	184
101. Ayet	185
102. Ayet	186

103. Ayet	186
Ayetlerin Hadisler Işığında Açıklaması	188

104 - 109. AYETLER / 191

Ayetlerin Meali	191
Ayetlerin Açıklaması	192
104. Ayet	192
105. Ayet	194
106. Ayet	194
107. Ayet	194
108. Ayet	195
109. Ayet	196

HÛD SURESİ

1 - 4. AYETLER / 199

Ayetlerin Meali	199
Ayetlerin Açıklaması	199
Hûd Suresi'nin İçeriğine Genel Bir Bakış	199
Surenin Mekke Döneminde ve Bir Kerede İndiğine Dair	201
1. Ayet	201
Kur'ân Ayetlerinin Muhkem ve Mufassal Oluşunun Anlamı	202
Konuyla İlgili Farklı Görüşler ve Cevapları	203
2-3. Ayetler	205
Peygamber'e İndirilen Kitabın İki Yöne Sahip Olması	206
Allah'a İnanmayanların Dünyada Rahat Hayat Sürmelerinin Mümkün Olmadığı	209
4. Ayet	212

5 - 16. AYETLER / 213

Ayetlerin Meali	214
Ayetlerin Açıklaması	215

İçindekiler	527
5. Ayet	215
6. Ayet	217
7. Ayet	219
Yeryüzünün ve Göklerin Altı Günde Yaratılmasının Anlamı	219
Bütün Canlıların Sudan Yaratılması	221
Allah'ın Arşının Su Üzerinde Olmasının Anlamı	221
İmtihandan Amaç Nedir?	221
İnsan Bütün Maddî Varlıkların En Mükemmelidir	222
Kâinatın Kâmil İnsan İçin Yaratılması	222
Yaratılışın Amacı İle İlgili Mutezile'nin Görüşü ve Reddi	223
Göklerin ve Yeryüzünün Yaratılış Gerekçesi, İyi İnsanları Belirlemek İçindir	224
7. Ayetin Devamı	224
8. Ayet	225
Hûd Suresi'nin Yûnus Suresi'nden Sonra İnmesi	225
Ayette Geçen "Ümmet" Kelimesinin Faklı Anlamlara Geldiği	225
9. Ayet	227
Ayette "Nimet" Yerine "Rahmet" Kelimesi Kullanılması	227
10. Ayet	228
11. Ayet	229
İyi Amel Eşliğindeki Sabrın İmandan Ayrılmayacağı	229
12. Ayet	230
Ayette Temenni ve Muhtemel Görme Üslûbunun Kullanılmasının Sebebi	231
Ayette İlgili Bir Tefsircinin Yanlış Değerlendirmesi	232
13. Ayet	234
Kur'ân'ın Meydan Okumasının, İçerdiği Bütün Ayrıcalıkları Kapsayacak Genellikle Olması	235
Kur'ân'ın, Belâgat ve Fesahat Açısından Mucize Olduğu Yönündeki Görüşün Reddi	236
Surelerin İnış Sırasıyla İlgili Yanlış Bir Değerlendirmenin Cevabı	237

On Surenin Getirilmesiyle Meydan Okumanın Gerekçesi	237
On Sureyle Meydan Okumanın Gerekçesi Hakkında Bir Görüş ve Cevabı	238
Kur'ân'ın Mucize Oluşunun Farklı Yönleri.....	240
On Sure Getirmekten Maksat, Halk Arasında Çok Olduğu Kabul Edilen Bir Sayıdır	242
"Kur'ân'ın Benzeri Üzerinden Meydan Okuma" Kavramının Anlamı	243
Kur'ân'ın, En Fasih Bir İnsan Olarak Peygamberimizin Sözü Olmadığı	245
14. Ayet	246
Allah'ın Bilgisinden Maksat	247
Ayetle İlgili el-Menar Yazarının Görüşü ve Cevabı	249
15-16. Ayetler.....	251
Amellerin Karşılıklarının Sahiplerine Tam Olarak Verilmesinin Anlamı	252
Ayetlerin Hadisler Işığında Açıklaması	252
İnsanların Rızıklarıyla İlgili Rivayetler.....	253

17 - 24. AYETLER / 259

Ayetlerin Meali	259
Ayetlerin Açıklaması.....	260
17. Ayet	261
"Beyyine" Kelimesinin Anlamı	261
"Ve kendisini yine kendisinden olan bir şahidin takip ettiği" İfadesindeki Şahitlikten ve Şahitten Maksat	263
Ayetteki Şahitten Maksadın Kim Olduğuna Dair Görüşler	264
17. Ayetin Devamı	266
18. Ayet	267
19. Ayet	269
Dinin Sosyal Sistem Anlamında Olması	270
20. Ayet	270

İçindekiler	529
21. Ayet	272
22. Ayet	273
23. Ayet	274
24. Ayet	275
Ayetlerin Hadisler Işığında Açıklaması	275
Ayetteki "Beyyine"nin Hz. Peygamber ve "Şahid"in de Hz. Ali Olduğuna İlişkin Rivayetler.....	276
el-Menar Yazarının, "Şahid"ın Hz. Ali Olmadığı Yönündeki Görüşü ve Cevabı	278

25 - 35. AYETLER / 280

Ayetlerin Meali	281
Ayetlerin Açıklaması	282
25. Ayet	282
26. Ayet	283
27. Ayet	285
Hz. Nuh'un Kavminin, İman Etmemek İçin Getirdiği Üç Delil	286
el-Menar Yazarının Ayetle İlgili Yanlış Değerlendirmesi	287
28. Ayet	290
Hz. Nuh'un, Kavmine Verdiği Üç Cevap.....	291
"Dinde Zorlama Yoktur" İlkesinin Eski Dinlerde de Olduğu	293
29. Ayet	294
30. Ayet	296
31. Ayet	296
"Ben gaybı biliyorum, demiyorum." İfadesi, Peygamberin Bu Bilgiye Sahip Olmadığını göstermez.....	297
Peygamberlerin ve Velilerin Gücüyle İlgili Felsefî-Kur'ânî Bir İnceleme.....	298
31. Ayetin Devamı	301
32. Ayet	303
33. Ayet	304
34. Ayet	305

"İğva" (Azdırma) İle "İdlal" (Saptırma) Arasındaki Fark.....	306
Allah'ın Azdırmasının (İğva) Anlamı	306
Allah'ın Azdırması İle İlgili Farklı Görüşler.....	307
35. Ayet.....	308
Bu Ayetin, Hz. Nuh'un Değil de Peygamberimizin (s.a.a)	
Ümmetiyle İlgili Olduğu	308
Ayetlerin Hadisler Işığında Açıklaması	310

36 - 49. AYETLER / 311

Ayetlerin Meali	312
Ayetlerin Açıklaması.....	314
36. Ayet.....	314
37. Ayet.....	315
38. Ayet.....	316
39. Ayet.....	318
40. Ayet.....	319
Tufanın, Tandırdan Suyun Fıskırması İle Başlaması.....	319
41. Ayet.....	321
Bismillah'ı İlk Söyleyen ve Allah'ın Birliğine İlk Delil Getiren	
Kimse Hz. Nuh'tur	322
42. Ayet.....	323
43. Ayet.....	323
44. Ayet.....	324
Ayetin Şaşırtıcı Bir Belâgat Düzeyinde Olması	326
45. Ayet.....	326
Hz. Nuh'un, Oğlu İçin Dua Etmesi.....	327
46. Ayet.....	328
Hz. Nuh'un Oğlunun Gerçekten Onun Oğlu Olup Olmadığı	
Üzerine Faklı Görüşler ve Cevapları	329
Allah'ın, Hz. Nuh'a Hitaben Söylediği "Cahillerden olmayasın	
diye" İfadesinin Anlamı	331
47. Ayet.....	334

İçindekiler	531
Hz. Nuh'un, Şükür İçerikli Tövbesi	334
48. Ayet	335
Ayetteki Hitabın Kıyamete Kadar Gelecek Bütün İnsanlara Yönelik Oluşu	336
49. Ayet	338
Ayetlerin Hadisler Işığında Açıklaması	338
Hz. Nuh İle İlgili Bazı Rivayetler	338
Nuh Peygamber'in Oğlu İle İlgili Bazı Rivayetler	343
Nuh Kıssası Üzerine Kur'ânî, Rivaî, Tarihî ve Felsefî Bir İnceleme	345
1- Kıssaya Kısa Bir Bakış	345
2- Kur'ân'da Nuh Kıssası	346
Peygamber Oluşu	346
Nuh'un Dini ve Şeriatı	347
Yoğun Çağrı Çabası	347
Kavmi Arasında Kalış Süresi	347
Gemiye Yapması	347
Azabın İnişi ve Tufanın Gelişi	348
İşin Sona Ermesi ve Nuh Peygamber İle Beraberindekilerin Yere İnmesi	348
Nuh'un Boğulan Oğlunun Hikâyesi	348
3- Nuh Peygamber'in Özellikleri	349
4- Eldeki Tevrat'ta Nuh Kıssası	350
Tevrat'ta Yer Alan Bilgilerin Kur'ân İle Bağdaşmaması	355
5- Çeşitli Milletlerin Tarihlerinde ve Destanlarında Tufan Olayı	356
6- Nuh Peygamber Bütün İnsanlara mı Gönderildi?	358
7- Tufan Afeti Bütün Yeryüzünü Kaplamış Mıydı?	364
Tufan Afetinin Belirli Bir Bölgeye Mahsus Olduğu Yönündeki el-Menar Yazarının Sözü ve Cevabı	364
Tufan Afetinin Genelliğini Kanıtlayan Jeolojik Araştırmalar	366
1- Alüvyonlu Topraklar	366
2- Alüvyonlu Katmanlar, Jeolojik Kabuk ve Katmanların En Yenisi	367

3- Denizlerin, Akarsuların Onlara Akması Sonucu Yayılması ve Genişlemesi	368
4- Tufan Çağında Suların Çoğalıp Çağlamasında Etkin Olan Nedenler	369
5- Sonuç.....	370
8- Nuh Peygamber'in Ömrü.....	370
9- Cudi Dağı Nerededir?.....	371
10- Denebilir ki.....	372
Putperestlik Hakkında.....	372
1- İnsandaki Somuta Yönelme Eğilimi.....	372
2- Kullukla Allah'a Yönelmek	374
3- Putperestliğin Kaynağı	376
5- Sabîlik Putperestliği	379
6- Brahmanizm Putperestliği.....	380
7- Budizm Putperestliği	385
8- Arap Putperestliği	387
9- İslâm'ın Tevhit İlkesini Savunması ve Putperestliğe Karşı Çıkması	390
10- Peygamberimizin Tevhit İlkesine ve Şirki Reddetmeye Dayalı Tutumu.....	392
Yine Putperestlik Hakkında	393
1- Putperestlere göre Tenasuh.....	393
2- Bu Sakıncaların Diğer Dinlere Geçmesi	396
3- İslâm'ın Bu Bozuklukları Düzeltmesi	397
4- Bir Şüphenin Cevabı (Peygamberimizden ve Ehlibeyt'inden Şefaât Dilenmek, Mezarlarını Ziyaret Etmek, Defnedildikleri Toprağın Kutsal Saymak... Şirk Midir?)	399

50 - 60. AYETLER / 402

Ayetlerin Meali	403
Ayetlerin Açıklaması.....	404
50. Ayet	404
51. Ayet	405
52. Ayet	405

İçindekiler	533
53-54. Ayetler.....	407
54-55. Ayetler.....	408
Hud Peygamber'in Kavmine Meydan Okumasının ve Acizliklerini Vurgulamasının Mucize Oluşu	409
56. Ayet	409
57. Ayet	411
58. Ayet	412
59. Ayet	413
60. Ayet	414
Ayetlerin Hadisler Işığında Açıklaması	414
Hud Kıssası	415
1- Hud Peygamber'in Kavmi Âd	415
2- Hud Peygamber'in Manevî Kişiliği	417

61 - 68. AYETLER / 418

Ayetlerin Meali	418
Ayetlerin Açıklaması	419
61. Ayet	420
Putperestlerin Putların Şefaathçi Olduğuna İnanması	421
62. Ayet	422
Semud kavminin Salih Peygamber'in Çağrısını Reddetmek İçin Dayandıkları İki Delil	423
63. Ayet	424
64. Ayet	425
65. Ayet	425
66. Ayet	426
67. Ayet	426
68. Ayet	426
Ayetlerin Hadisler Işığında Açıklaması	427
Salih Peygamber Devesi İle İlgili Birkaç Rivayet	427
Salih Kıssası	430

1- Salih Peygamber'in (a.s) Kavmi Semud.....	430
2- Salih'in (a.s) Peygamber Olarak Gönderilmesi	430
3- Salih Peygamber'in Kişiliği.....	431

69 - 76. AYETLER / 433

Ayetlerin Meali	433
Ayetlerin Açıklaması.....	434
69. Ayet.....	434
70. Ayet.....	436
Korku Duyma Hâlinin İbrahim Peygamber'e İzafe Edilmesinin Anlamı	437
71. Ayet.....	438
Ayette Geçen "Zahiket" Fiilinin Ağlamak Değil de Aybaşı Olmak Anlamında Olduğu	439
72. Ayet.....	441
73. Ayet.....	441
74. Ayet.....	442
75. Ayet.....	443
76. Ayet.....	444
Ayetlerin Hadisler Işığında Açıklaması	444
İbrahim Peygamber ve Eşinin İki Çocukla Müjdelenmesi İle İlgili Birkaç Rivayet	445
İnsanın Davranışları İle Organik Yapısının Elementlerinin Özellikleri Arasında İlişki Olduğu.....	450
Müjde Kıssası Üzerine Bir İnceleme	451

77 - 83. AYETLER / 456

Ayetlerin Meali	456
Ayetlerin Açıklaması.....	457
77. Ayet.....	457
78. Ayet.....	458

İçindekiler	535
78. Ayetin Devamı	459
Lut Peygamber'in, "Bunlar benim kızlarımdır." Şeklindeki Sözünün Anlamı ve Yanlış Değerlendirmeler.....	459
79. Ayet.....	461
80. Ayet.....	462
81. Ayet.....	464
82-83. Ayetler.....	466
83. Ayetin Devamı	467
Ayetlerin Hadisler Işığında Açıklaması	468
Lut Peygamber Kıssasıyla İlgili Rivayet.....	468
el-Menar Yazarının, Lut Kavminin Helâkiyle İlgili Rivayetlere Dayalı Sözü ve Cevabı	474
Lut Peygamber ve Kavminin Kısası	478
1- Kur'ân'da Lut Peygamber ve Kavminin Kıssası.....	478
2- Lut Kavminin Akıbeti.....	478
3- Lut Peygamber'in Manevî Kişiliği	480
4- Tevrat'a Göre Lut Peygamber ve Kavmi	480

84 - 95. AYETLER / 486

Ayetlerin Meali	487
Ayetlerin Açıklaması.....	488
84. Ayet.....	489
Ayette Geçen "Hayır" Kelimesinin Anlamı	490
85. Ayet.....	491
Tartıda ve Ölçüde Hile Yapmanın, Toplumda Fesat Çıkarma Kapsamına Girmesi	492
86. Ayet.....	493
87. Ayet.....	494
Şuayb Peygamber'in Kavminin Sözlerinden Çıkan Sonuçlar.....	495
89. Ayet.....	496
Şuayb Peygamber'in, Kavminin Davranış Özgürlüklerinin Ellerinden alınması Yönündeki Cevabıyla İlgili Açıklama	497

İnsanın Davranış Özgürlüğü Üzerine.....	501
89. Ayet.....	504
90. Ayet.....	505
91. Ayet.....	506
92. Ayet.....	507
93. Ayet.....	507
94. Ayet.....	508
95. Ayet.....	508
Ayetlerin Hadisler Işığında Açıklaması	508
Kur'ân'da Şuayb Peygamber ve Kavminin Kısası.....	510
1- Şuayb Peygamber	510
2- Manevî Kişiliği.....	512
3- Tevrat'ta Ondak Söz Edilmesi	512

96 - 99. AYETLER / 513

Ayetlerin Meali	513
Ayetlerin Açıklaması.....	513
96. Ayet.....	513
Musa Peygamber'in Apaçık Bir Delil İle Gönderilmesinin Anlamı	514
97. Ayet.....	515
Ayette Geçen "Reşîd" Kelimesinin Anlamı	515
98. Ayet.....	515
99. Ayet.....	517